

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
"COSTIN C. KIRIȚESCU"

TEZAU

Volumul XXXVII

Academia Română

CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
"COSTIN C. KIRIȚESCU"

TEZAUR

1995

vol. XXXVII

Centrul de Informare
și Documentare Economică

București, România

Editor: Valeriu IOAN-FRANC

Redactori: Adelina BIGICĂ, Haritina BUȘTIUC, Ortansa CIUTACU,
Mircea FĂȚĂ, Dorina GHEORGHE, Paula NEACȘU,
Mihaela PINTICĂ, Aida SARCHIZIAN, Ovidiu SÎRBU

Culegere text: Mirela AGAPI, Carmen DIȚULESCU

Prezentare grafică, machetare și tehnoredactare: Luminița LOGIN, Nicolae LOGIN,
Mihaela PINTICĂ, Victor PREDA

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Institutului Național de Cercetări Economice
"Costin C. Kirițescu". Reproducerea, fie și parțială și pe orice suport, este interzisă
fără acordul prealabil al editorului, fiind supusă prevederilor legii drepturilor de autor.

ISBN 978-973-159-183-4

Apărut 2015

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI
ECONOMICE "COSTIN C. KIRIȚESCU"

TEZAU

1995

vol. XXXVII

ACADEMIA ROMÂNĂ

CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

volumul XXXVII

PROBLEME ECONOMICE NR. 1/1995 _____ 1

CATASTROFĂ, HAOS ȘI SINTEZĂ SINERGETICĂ FUNDAMENTE TEORETICO-METODOLOGICE ALE STUDIERII SISTEMELOR ECONOMICE DINAMICE ÎN CONDIȚII DE NONLINEARITATE, DISCONTINUITATE ȘI HAOS 3

1. Introducere 9
2. Câteva considerații teoretico-metodologice de ordin general 10
3. Premise ale abordării nonlineare și discontinue a economiei 12
4. Matematica discontinuității și izvoarele sale 16
5. Încheiere 25
- Bibliografie selectivă 29

PROBLEME ECONOMICE NR. 2/1995 _____

PERCEPȚIA POPULAȚIEI PRIVIND SERVICIILE SOCIALE ȘI AUTORITĂȚILE PUBLICE - ANCHETĂ NAȚIONALĂ: IULIE 1994 33

- I. Aspecte metodologice 37
- II. Probleme ale evaluării serviciilor sociale și a autorităților publice 39
- III. Cum răspund instituțiile publice așteptărilor populației 44
- IV. Factorii care au determinat aprecierile populației 49
 1. Percepția calității asistenței sociale și a stării de sănătate 49
 2. Aspecte privind învățământul 51
 3. Aprecierile populației privind activitatea primăriilor 52
 4. Aprecierile populației privind activitatea poliției 53
 5. Aprecieri privind corectitudinea autorităților judecătorești 54
 6. Aprecieri privind activitatea parlamentului 54
 7. Aprecierile populației privind partidele politice 55
 8. Activitățile guvernului în aprecierea populației 56

9. Aprecierile populației privind activitatea președintelui țării.....	56
10. Percepția populației privind activitatea Oficiului pentru controlul calității produselor	58
V. Protecția oferită populației de către societate	59
VI. Percepția fenomenului corupției în societatea românească	60
VII. Timpul mediu zilnic acordat de populația țării citirii presei, lecturii, vizionării televiziunii și audierii radioului	62
VIII. Concluzii	64

PROBLEME ECONOMICE NR. 3/1995

<i>REFORMA SISTEMULUI MONETAR INTERNAȚIONAL ȘI ALTE OPINII REFORMATOARE</i>	71
1. Reforma întreprinsă de FMI.....	75
2. Alte opinii reformatoare.....	83
Bibliografie selectivă	96

PROBLEME ECONOMICE NR. 4/1995

<i>EUROPA, CONCEPȚIILE ȘI STRATEGIILE NOASTRE • ALOCUȚIUNEA PRIMULUI MINISTRU AL REPUBLICII CEHE, DOMNUL VACLAV KLAUS, PREZENTATĂ LA SESIUNEA DIN 30 IANUARIE 1995 A ADUNĂRII PARLAMENTARE A CONSILIULUI EUROPEI</i>	101
<i>EUROPE, OUR VISIONS AND OUR STRATEGIES • THE SPEECH DELIVERED BY MR. VACLAV KLAUS, THE PRIME MINISTER OF THE CZECH REPUBLIC, ON THE OCCASION OF THE SESSION OF THE PARLIAMENTARY ASSEMBLY OF THE COUNCIL OF EUROPE HELD ON 30 JANUARY 1995</i>	110

PROBLEME ECONOMICE NR. 5-6/1995

<i>DINAMICA POPULAȚIEI ȘI A CHELTUIELILOR PENTRU PENSII ÎN ROMÂNIA</i>	117
--	-----

1. Creșterea cheltuielilor pentru pensii pe plan internațional în ultimele decenii. Reducerea substanțială a ponderii persoanelor vârstnice aflate sub pragul sărăciei în țările dezvoltate	121
2. Evoluția numărului de pensionari și a cheltuielilor pentru pensii în România în perioada de tranziție	123
2.1. Caracteristici esențiale. Deteriorarea stării materiale a pensionarilor	123
2.2. Constituirea fondurilor pentru pensii. Creșterea contribuțiilor de asigurări sociale. Probleme privind asigurarea echilibrului bugetelor de asigurări sociale	126
2.3. Pensionările anticipate. Rațiuni și efecte pe plan economic și social	129
3. Îmbătrânirea demografică în perspectivă și dinamica cheltuielilor pentru pensii	133
3.1. Tendințe în principalele țări capitaliste dezvoltate în perioada 1980-2050.....	133
3.2. Impactul îmbătrânirii demografice a populației României asupra evoluției cheltuielilor pentru pensii în perioada 1992- 2020	137
3.2.1. Ritmul și proporția îmbătrânirii demografice: trecut, prezent și viitor	137
3.2.2. Dinamica raportului de dependență.....	144
3.2.3. Evaluări privind influența îmbătrânirii demografice asupra creșterii numărului de pensionari și a cheltuielilor pentru pensii	152

PROBLEME ECONOMICE NR. 7-8/1995

<i>MODELE DE CONSUM ALIMENTAR ȘI POLITICI ECONOMICO-SOCIALE</i>	177
INTRODUCERE.....	181
PARTEA I - Starea actuală a consumurilor alimentare și factorii de influență	182
1. Principalele evoluții economice.....	182
2. Populația	185
3. Veniturile, cheltuielile și consumul populației	186
3.1. Veniturile populației	186
3.2. Consumul alimentară	187
3.3. Cheltuielile alimentare în bugetele de familie	189
4. Evoluția producției agricole	192

5. Eficiența politicii alimentare practicate.....	199
PARTEA a II-a - Proiecția consumurilor alimentare și politici de susținere a acestora.....	204
1. Consumurile alimentare și structurile producției agricole aferente.....	204
2. Eficiența consumurilor alimentare proiectate.....	211
3. Principalii determinanți ai realizării, pe termen mediu a unor modele de consum alimentar echilibrate nutritiv	216
3.1. Politica agricolă.....	218
3.2. Protecția socială a populației.....	220
3.3. Politica veniturilor salariale	224
3.4. Protecția consumatorilor	226
Bibliografie	230
PROBLEME ECONOMICE NR. 9/1995	
<i>LIBERALIZĂRILE FINANCIARE ȘI FUNCȚIONAREA SISTEMULUI BANCAR ROMÂNESC ÎN PERIOADA 1991-1993.....</i>	<i>233</i>
1. Structura restricțiilor financiare în România.....	237
2. Stress-ul financiar și estimări ale dimensiunii acestuia	246
2.1. Natura creditelor neperformante în economia României	248
2.2. Evoluția creditelor neperformante și solvabilitatea băncilor de stat	249
2.3. Impactul creditelor neperformante.....	258
2.4. Constrângerile sistemice în calea rezolvării problemei	259
3. Efectele macroeconomice ale dificultăților financiare ale întreprinderilor și băncilor	262
4. Sectorul bancar și măsurarea subvențiilor acordate prin ratele dobânzii.....	270
Concluzii.....	275
PROBLEME ECONOMICE NR.10-11/1995.....	
<i>ECONOMIA DE PIAȚĂ ÎN CHINA - UN NOU MODEL DE DEZVOLTARE.....</i>	<i>279</i>
1. Experimentul chinez - model unic de gândire și practică economică.....	284
1.1. Schimbarea mentalităților, în primul rând.....	284
1.2. Mediul agricol - sursă ideatică a reformei economice	288
1.3. Restructurarea prin "distrugere creatoare"	289

1.4. Terapie graduală sau terapie de șoc?	290
1.5. Politicul la remorca economicului?	292
1.6. Restructurarea sistemului politic chinez	296
1.7. Experimentul chinez și gândirea economică internațională	297
2. Necesitate, perioade și strategii.....	301
2.1. Câștigul de eficiență - motivație fundamentală.....	301
2.2. Perioade succesive și obiective distincte	301
2.3. Strategia până în anul 2050.....	303
3. Principalele caracteristici ale sistemului economic de piață chinez	305
3.1. O nouă structură a proprietății: legitimitatea proprietății private	305
3.2. Conectarea valorilor pieței la valorile socialismului	306
3.3. Reabilitarea profitului, criteriu al eficienței și progresului	306
3.4. Marketizarea mecanismului de funcționare a întreprinderilor de stat	306
3.5. Reforma structurilor economice în agricultură.....	310
3.6. "Inventarea" întreprinderilor rurale.....	310
3.7. Deschiderea economică externă	312
4. Strategia deschiderii externe	314
4.1. Afluxul de investiții externe	314
4.2. Deschiderea externă a unor zone și localități.....	318
4.2.1. Zonele economice speciale.....	319
4.2.2. Orașe costiere deschise și zone de exploatare economică și tehnică	320
4.2.3. Zonele economice libere	321
4.2.4. Zone fluviale și de frontieră deschise.....	322
5. Miracolul economic chinez - 1979-1993	323
PROBLEME ECONOMICE NR. 12/1995	
<i>CRITERII DE IERARHIZARE A PRIORITĂȚILOR INVESTIȚIONALE ÎN INFRASTRUCTURA TRANSPORTURILOR</i>	329
INTRODUCERE.....	333
1. Legăturile dintre sistemul de transport și activitatea economică.....	334
2. Criterii, indicatori și metode de evaluare a investițiilor în infrastructura transporturilor.....	340

PROBLEME ECONOMICE NR. 13/1995

CONSTITUIREA SISTEMULUI DE CATEGORII ALE VALORII • RECONSIDERĂRI TEORETICE ȘI ISTORICO-DOCUMENTARE ASUPRA VALORII ȘI ECONOMIEI DE MARFĂ, REGĂSITE ÎNTR-UN IMPAS ACTUAL AL GÂNDIRII ȘI PRACTICII ECONOMICO-SOCIALE DEOPOTRIVĂ 351

1. Introducere. Criza teoriei 355

2. Etalonul și valoarea. Un punct de vedere marxist 364

3. Etalonul, moneda și titlul valoric. Definitivarea sistemului categorial 375

Bibliografie selectivă 389

PROBLEME ECONOMICE NR. 14/1995

STATUL ȘI ÎNTREPRINDERILE ÎN CONDIȚIILE TRANZIȚIEI LA ECONOMIA DE PIAȚĂ - STRATEGIA MACROECONOMICĂ ȘI ROLUL SĂU ÎN ORIENTAREA DEZVOLTĂRII 397

1. Decizii colective și strategii economice 403

2. Obiectivele strategiilor economice 408

2.1. Creșterea, obiectivul central al strategiei economice 409

2.2. Utilizarea deplină a forței de muncă sau asigurarea unui nivel ridicat de utilizare a acesteia 409

2.3. Stabilitatea nivelului mediu al prețurilor, adică absența inflației 410

2.4. Asigurarea echilibrului exterior 411

2.5. Eficiența economică 412

2.6. Distribuția echitabilă a veniturilor 412

2.7. Ocrotirea mediului ambiant 412

3. Modalități și instrumente ale politicilor și strategiilor economice 414

A. Modalități de intervenție economică 414

1. Funcțiile bugetare 414

2. Acțiunile monetare 416

3. Acțiunile directe asupra mecanismelor economice 417

B. Instrumente ale intervenției economice 419

1. Instrumente bugetare 419

2. Instrumente monetare și financiare 422

3. Intervenția directă a statului 423

4. Strategiile de realizare a politicilor economice 425

A. Strategia absorbirii șocurilor	425
B. Strategia de creștere.....	434
1. Politica de asanare bugetară	434
2. Coordonarea între politica monetară și bugetară	435
3. Compatibilitatea politicilor economice a marilor țări industrializate	435
C. Strategia de reindustrializare	436
5. Unele aspecte privind strategia de dezvoltare macroeconomică în România	438
PROBLEME ECONOMICE NR. 15/1995	
<i>STATUL ȘI ÎNTREPRINDERILE ÎN CONDIȚIILE TRANZIȚIEI LA ECONOMIA DE PIAȚĂ - MUTAȚII MANAGERIALE CERUTE DE TRANZIȚIA ÎNTREPRINDERILOR LA ECONOMIA DE PIAȚĂ</i>	<i>443</i>
PROBLEME ECONOMICE NR. 16/1995	
<i>DIMENSIUNEA ECONOMICĂ A AGRICULTURII DURABILE, CREATOARE DE SURPLUS ECONOMIC.....</i>	<i>461</i>
1. Input-urile și output-urile agriculturii.....	466
2. Eficiența macroeconomică a agriculturii, sursă de surplus economic.....	472
3. Factorii de producție - premise ale surplusului economic al agriculturii	477
4. Foarfecele prețurilor	483
5. Exportul de produse agricole, excedente, deficite, curs de schimb	486
6. Protejarea și subvenționarea agriculturii	490
PROBLEME ECONOMICE NR. 17/1995	
<i>REFORMA COMERȚULUI EXTERIOR ÎN PERSPECTIVA INTEGRĂRII ROMÂNIEI ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ.....</i>	<i>495</i>
1. Reforma economică în România	499
2. Reforma în domeniul comerțului exterior	502
3. Evoluția comerțului exterior în perioada de tranziție.....	505
4. Asocierea României la Uniunea Europeană. Comerțul, avantajele comparative și specializarea	508

5. Perspectivele integrării României în Uniunea Europeană	511
6. Concluzii	516
Referințe bibliografice	523
PROBLEME ECONOMICE NR. 18/1995	
<i>DESINCRONIZAREA FAZELOR CICLULUI ECONOMIC ÎN ȚĂRILE MEMBRE. OCUPAREA FORȚEI DE MUNCĂ</i>	<i>527</i>
OCDE: Desincronizarea fazelor ciclului economic în țările membre	531
Studiu OCDE asupra ocupării forței de muncă.....	535
PROBLEME ECONOMICE NR. 19/1995	
<i>INDUSTRIA ȘI PROTECȚIA MEDIULUI – PRIORITĂȚI DE ETAPĂ ÎN ROMÂNIA.....</i>	<i>543</i>
1. Aspecte teoretice și metodologice ale protecției mediului la nivelul agenților economici.....	547
2. General și particular în caracterizarea fenomenului de poluare industrială în România	550
3. Cerințe pe termen scurt, mediu și lung pentru protecția mediului înconjurător, pe tipuri de agenți economici.....	556
4. Eforturi financiare de punere sub control a fenomenului de poluare la nivelul diferitelor categorii de agenți economici din industrie	560
5. Aspecte manageriale ale unităților industriale de producție din România...	563
INDEX DE AUTORI.....	568

**INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE**

**PROBLEME ECONOMICE
NR. 1/1995**

**CENTRUL DE INFORMARE
ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREȘTI**

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

**CATASTROFĂ, HAOS ȘI SINTEZĂ
SINERGETICĂ**
**FUNDAMENTE TEORETICO-METODOLOGICE
ALE STUDIERII SISTEMELOR ECONOMICE DINAMICE
ÎN CONDIȚII DE NONLINEARITATE, DISCONTINUITATE
ȘI HAOS**

Dr. Lucian-Liviu ALBU

CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
București, 1995

CUPRINS

1. Introducere	9
2. Câteva considerații teoretico-metodologice de ordin general	10
3. Premise ale abordării nonlineare și discontinue a economiei	12
4. Matematica discontinuității și izvoarele sale	16
5. Încheiere	25
Bibliografie selectivă	29

„Comme confirmation, montrons qu’une pelote de 10 cm de diamètre, faite de fil de 1 mm, de diamètre, possède, de façon en quelque sorte latente, plusieurs dimensions effectives distinctes. Au degré de résolution de 10 mètres, c’est un point, donc une figure zéro-dimensionnelle. Au degré de résolution de 10 cm, c’est une boule tridimensionnelle. Au degré de résolution de 10 mm, c’est un ensemble de fils, donc une figure unidimensionnelle. Au degré de résolutions de 0,1 mm, chaque fil devient une sorte de colonne, et le tout redevient tridimensionnel. Au degré de résolutions de 0,01 mm, chaque colonne, se résout en fibres filiformes, et le tout redevient unidimensionnel. A un niveau plus poussé d’analyse, le pelote se représente par un nombre fini d’atomes ponctuels, et le tout redevient zéro-dimensionnel. Et ainsi de suite: la valeur de la dimension ne cesse de sautiller!”

Benoit Mandelbrot, 1989
Les objets fractals, p.13.

Este greu de stabilit momentul când am conștientizat importanța nonlinearității în viața cotidiană, în general, și în știință, în particular. Îmi amintesc totuși că, încă din anii de liceu, funcțiile parabolice și cele hiperbolice și logaritmice, îndeosebi, mi se păreau mult mai interesante și fascinante, totodată, comparativ cu cele lineare. Ele îmi permiteau deja „plonjarea” într-o lume imaginară, care însă intuiai că, în anumite condiții, este chiar lumea noastră reală. Folosirea abuzivă în manuale a funcțiilor lineare, reci și fără a oferi surprize, descriau mai degrabă o lume imaginară. Mai târziu, când studiam disciplinele economice, am avut aceeași senzație. Îmi aduc aminte, tot din anii liceului, satisfacția intelectuală pe care mi-a produs-o meditația asupra unor fenomene precum rezonanța magnetică sau histeresis-ul magnetic al metalelor. Am fost surprins ulterior să nu regăsesc o tratare solidă a unor astfel de fenomene (sau unele similare) în știința economică (era vorba desigur de știința economică standard și, în plus, cenzurată de pe pozițiile” economiei socialiste”). Atunci când totuși se vorbea, doar, de salturi sau crize, invocându-se o așa-zisă abordare calitativă, formalizarea era exclusă ca o ipoteză fundamentală, iar limbajul lua tenta unui roman, pe care acum îl putem califica drept mediocru. Accesul la literatura occidentală privind noile abordări din știința economică era strict limitat, la acea vreme, fără a mai vorbi desigur de posibilitatea contractului cu cercetători vestici sau a participării la conferințe și seminarii internaționale. Iar a publica un articol pe problema, să spunem, a aplicării unui model (subliniem, matematic) inspirat din teoria catastrofelor la studiul sistemelor economice constituia deja o aventură editorială (îmi amintesc, în acest sens, de faptul că, atunci când am publicat primul articol de acest gen în Revista Economică, a trebuit să înlocuiesc în textul original termenul de teorie a catastrofelor cu cel de teorie a stabilității structurale, care părea mai neutru din punct de vedere „ideologic”).

În aceste condiții, este oarecum explicabilă reținerrea, încă și astăzi, a unor economiști români de a apela la teorii precum cea a catastrofelor sau aceea a haosului pentru investigarea sistemelor economice. Acestor termeni li se mai atribuie încă, în comunitatea științifică economică, un înțeles similar celui din limbajul comun, iar termeni precum cicluri limită, atractori ș.a. continuă să fie ignorați. Contrar opiniei unor economiști aparținând curentului mecanicist, care contestă oportunitatea renunțării la abordările standard, lineare, și care se întreabă de ce ar fi necesară elaborarea unor modele sofisticate, complicate, și de ce ar trebui investigate cu atâta asiduitate sistemele economice complexe, când cele simple pot foarte bine să reflecte realitatea economică în ceea ce privește trăsăturile ei esențiale, studiul de față încearcă să demonstreze că abordările prin prisma teoriei catastrofelor și a haosului, departe de a fi cu mult mai complicate decât vechile abordări, pot conduce la soluții mai simple, cu mult mai naturale, în raport cu evoluția reală a sistemelor economice. Ele permit, în plus, o analiză mai fină, nuanțată, generalizări relevante și realizarea mai facilă a unor testări pe baza datelor

empirice disponibile. În acest sens, studiul se dorește a fi o pledoarie în favoarea completării abordărilor clasice cu unele derivate din teoria discontinuităților economice. Prin această deschidere de ordin conceptual, însăși teoria economică standard va avea de câștigat imens.

Nu pot încheia această prefață fără a-mi face o datorie de onoare din a mulțumi Academiei Române, INCE și conducerii IEI, îndeosebi directorului său, prof. Corneliu Russu, pentru sprijinul acordat, inclusiv facilitățile oferite pentru efectuarea a două stagii de documentare, în cadrul schimburilor inter-academice, la biblioteca de la London School of Economics, de unde provine o bună parte a materialului bibliografic folosit. Menționez, de asemenea, încurajările permanente pentru realizarea unui asemenea studiu primite din partea conducerii INCE, a prof. Constantin Ionete, membru de onoare al Academiei Române, precum și a unor cercetători colegi, precum Vasile Dan, Lucian Croitoru și Alexandru Mihăilescu. La loc de cinste, semnez sprijinul acordat de acad. Emilian Dobrescu, îndeosebi cu ocazia lucrărilor seminarului de economie paralelă, desfășurat, sub coordonarea sa, în cadrul INCE, pe parcursul a doi ani. Utile au fost, de asemenea, discuțiile purtate asupra unor aspecte privind modelarea discontinuităților din economie cu unii specialiști din afara sistemului cercetării economice al INCE, cum sunt prof. Moisă Altăr, de la ASE, dr. Daniel Dăianu, de la BNR, și dr. mat. Dan Mateescu, de la Universitatea din București.

În final, trebuie să menționez, cu titlu de onoare, corespondența benefică pe care o port pe tema teoriei discontinuităților, de aproape patru ani, cu profesorul israelo-american Amos Golan, care desfășoară cercetări de ultimă oră în acest domeniu la Universitatea din Haifa și Universitatea din Berkeley, California. De fapt, trebuie să recunosc că abordarea unui astfel de program de cercetare l-am demarat la sugestia sa, iar publicațiile primite, în cadrul corespondenței purtate, mi-au permis joncțiunea cu preocupări mai vechi ale mele în acest domeniu. O contribuție importantă în ceea ce privește decizia de a continua cercetările pe mai departe în acest domeniu a avut-o întâlnirea de la Paris (cu ocazia celui de-al V-lea colocviu internațional al Asociației de contabilitate națională) și corespondența purtată cu prof. Pierre-Yves Henin, directorul CEPREMAP din cadrul Universității din Paris. Discuții interesante privind aplicabilitatea teoriei haosului la investigarea tranziției țărilor estice am avut, totodată, cu prof. Pierre Traimond, de la ROSES din Paris, cu ocazia vizitei sale la INCE și IEI, din vara anului 1994. Conștient de limitele studiului, voi rămâne îndatorat tuturor acelorora care vor dori să transmită observații și sugestii.

1. Introducere

Sursele criticilor, tot mai puternice în ultima vreme, la care este supusă teoria economică standard sunt, pe de o parte, progresele de ordin teoretico-metodologic ale altor discipline științifice, ale științei, în general, și, pe de altă parte, persistența unor abateri majore între comportamentul sistemelor economice reale și cel descris de teoria economică standard.

Alături de explicarea nesatisfăcătoare a unor fenomene și procese importante, chiar în cazul țărilor cu economie de piață dezvoltată, stabilă, semnificativ este faptul că teoria economică standard s-a aflat complet descoperită atunci când a trebuit să explice tranziția la economia de piață a fostelor țări comuniste din centrul și estul Europei.

Cu toate acestea, îndeosebi în ultimele două decenii, se remarcă pași importanți pe linia integrării teoriei economice standard într-o teorie de grad superior care să permită studierea și a zonelor din economia reală eludate în trecut. Aceștia au fost posibili prin recomandarea domeniului economic la noile tendințe unificatoare din știința actuală. Apelarea la metodele și modelele de investigație derivate din teoriile ce formează nucleul noilor tendințe (teoria structurilor disipative, teoria catastrofelor și teoria haosului, sinergetica) a condus la obținerea unor rezultate semnificative, cel puțin în ceea ce privește elaborarea unui program de reformare și ajustare a teoriei economice. Actualmente, o bună parte a comunității științifice economice se află angrenată în acest proces, atât prin reformulări și dezvoltări de ordin conceptual, teoretice, cât și prin acumularea de date empirice prelucrate corespunzător. Denumirea generică acceptată a unui astfel de program este „Drumul de la catastrofă la haos”, iar obiectivul său îndepărtat îl constituie așa-numita teorie generală a discontinuităților (economice). În cadrul acestei megateorii economice, teoria economică standard va ocupa un loc distinct, dar nu privilegiat. Aceasta întrucât modificarea condițiilor unui sistem economic îl poate transfera în zone în care abordarea de pe pozițiile teoriei economice standard devine inadecvată.

2. Câteva considerații teoretico-metodologice de ordin general

Concepția lumii ca fiind fundamental continuă contrastează puternic cu aceea în care lumea este considerată ca fiind fundamental discontinuă. O lume calmă, liniștită, reprezintă visul newtoniano-victorian al unei graduale și regulate mișcări ascendente a realității prin intermediul unui proces lin, darwinist. În știința economică, această concepție a fost condensată de către Alfred Marshall în scrierile sale. Lumea discontinuă se definește, însă prin puternice contraste și schimburi bruște ca în teoria modernă a evoluției. În economie, acest punct de vedere a fost afirmat, în trecut, în special de Karl Marx și de Joseph Schumpeter.

În general vorbind, curentul principal din gândirea economică neoclasică a pus accentul pe continuitate considerând-o ca fiind fundamentală în economie.

Modelul standard al echilibrului general presupune continuitatea la baza comportamentelor și tehnologiei, care combinată cu convexitatea generează curbele continue ale ofertei și cererii și existența echilibrului. În trecut, linearitatea a fost, de asemenea, frecvent presupusă, ceea ce a generat dinamici continue pentru astfel de modele. Toate acestea au condus la dictonul Marshallian după care „natura nu face salturi”.

În mod progresiv, totuși, acest statut al științei economice a fost supus la numeroase contestări, chiar dacă nu a colapsat în întregime. Presiunea asupra acestei fortificate abordări ortodoxe a venit în principal de la disciplinele din afara corpusului științei economice, precum matematica și fizica, cu toate că, așa cum s-a menționat anterior, a existat o lungă tradiție în cadrul gândirii economice în ceea ce privește acceptarea semnificativității discontinuității. Desigur, unele dintre cele mai importante străpungeri, în ceea ce privește echilibrele instabile posibilele dinamici discontinue în modelele economice își au originea în lucrările lui Alfred Marshall însuși. În unele părți ale operei sale este susținătorul necondiționat al echilibrului neoclasic static, propagandistul continuității în economie, al ideii că natura nu face salturi. În alte părți însă el devine profet virtuos, declarând supremația abordărilor dinamice, recunoscând posibilitatea echilibrelor multiple și chiar descriind ceva asemănător dinamicii haotice.

Confuzia sa este confuzia noastră. Noi suntem preocupați de critica edificiului neoclasic dar, în același timp, ne bizuim enorm tot pe el. O cale posibilă de abordare a acestei contradicții este dată de Steve Smale, unul dintre cei care au dezvoltat teoria haosului în matematică, precum și cercetător al stabilității structurale a echilibrelor generale Walrasiene: „Cum ține seama

teoria relativității de mecanica clasică ?” Pentru un singur subiect de cercetare, Einstein a lucrat pornind de la o foarte adâncă înțelegere a teoriei lui Newton. Altă chestiune de memorat este că în vreme ce teoria relativității se află în contradicție cu teoria lui Newton, chiar după Einstein, o bună vreme, mecanica clasică a rămas centrală în fizică.

Eu pot bine să-mi imaginez că o revoluție în teoria economică ar putea avea loc cu privire la problema dinamicii. Aceasta ar putea, în același timp, să restructureze fundamentările lui Walras și să lase teoria clasică să joace în continuare un loc central”.

Pe scurt, cu toate că economiile sunt pline de nonlinearități și discontinuități, există încă multe perioade și spații unde modelele lineare și continue simple de tip Marshallian sau Walrasian vor fi suficient de adecvate.

3. Premise ale abordării nonlineare și discontinue a economiei

În afară de argumentele primare, de ordin filosofic, conceptual, care pledează pentru transformarea teoriei economice standard sau cel puțin pentru o extensiune a sa, presiunile cele mai puternice au provenit din necesitățile de comensurare și de corelare a rezultatelor acesteia cu datele empirice acumulate.

În acest sens, menționăm breșele importante realizate în corpusul științei economice standard prin apariția și dezvoltarea, pe de o parte, a teoriei proceselor stocastice, iar, pe de altă parte, a teoriei dezechilibrelor. Prima teorie a permis introducerea în raționamentele economice a așa-numitelor variabile aleatoare și, pe această bază, a creșterii, într-o oarecare măsură, a puterii analizelor și a acurateții estimărilor cantitative. Breșa inițială creată de această teorie însă a fost ulterior restrânsă. Înglobarea sa în corpusul teoriei economice standard nu numai că nu a afectat abordările lineare, continue, ci chiar a condus la proliferarea lor, datorită faptului că acum abaterile, practic de dimensiuni chiar foarte mari, puteau fi atribuite impactului forțelor aleatoare, rămase însă în continuare neexplicitate. La această tendință a contribuit și utilizarea pe scară largă a calculatoarelor numerice, care încă și astăzi permit, cu predilecție, testarea semnificațiilor statistice ale ipotezei trendului sau legăturii de tip linear (în cazul unor legături complexe, nelineare, de regulă programele standard utilizate operează linearizarea, ceea ce alterează, în bună parte, analizele economice; abia în ultimii ani matematicienii au dezvoltat softuri performante pentru analiza legăturilor nelineare, a comportamentului sistemelor în vecinătatea punctelor de discontinuitate etc., dar care încă rămân greu accesibile multor economiști).

A doua teorie menționată de noi a produs o breșă importantă prin aceea că a demonstrat că funcționarea economiilor reale are loc în condițiile existenței dezechilibrelor pe principalele piețe (a bunurilor, a forței de muncă), punând în discuție însăși teoria echilibrului general. Prin definirea unor regimuri de dezechilibru fundamental diferite, această abordare permite analize economice mai fine, nuanțate, precum și explicarea tranziției de la un regim la altul, în funcție de modificare unor parametri-condiții esențiali. Deși acceptată de multă vreme în corpusul științei economice, ea continuă să ocupe un loc distinct. În ultimii ani, totuși, o serie de cercetători s-au concentrat asupra extinderii implicațiilor ce derivă din abordarea prin prisma teoriei dezechilibrelor asupra altor domenii ale economiei.

De asemenea, trebuie menționat impulsul dat de noile abordări, privind comportamentul sistemelor economice, al diverselor lor componente, în cadrul

teoriei moderne supply-side în opoziție cu vechea teorie demand-side. Îndeosebi studiarea impactului complex al politicii fiscale, al modului în care sunt acoperite cheltuielile guvernamentale și deficitul bugetar, asupra comportamentului antreprenorilor, pe de o parte, și a gospodăriilor, pe de altă parte, a prilejuit elaborarea unor modele nelineare complexe, cu salturi și căderi bruște, inclusiv în ceea ce privește estimarea dimensiunii și a dinamicii economiei ascunse.

În ciuda acestor abordări conceptuale noi și a unor impresionante dezvoltări analitice și empirice, continuate însă în cadrul preceptelor fundamentale ale teoriei economice standard, datele reale contrazic adesea prevederile teoriei, chiar în cazul economiilor vestice stabile. În acest sens, se pot menționa disputele infructuoase și strădaniile în legătură cu problemele ratei naturale a șomajului și cu curba lui Philips sau aceea a multiplicatorului cheltuielilor guvernamentale. De cele mai multe ori, teoria economică standard s-a dovedit a fi inadecvată pentru explicarea căderilor abrupte sau a salturilor apărute în evoluția sistemelor economice și cu atât mai mult tranziția sistemelor economice (cum este cazul tranziției economiilor est-europene). În ciuda adâncirii analizelor, abordările recente în cadrul teoriei economice standard sunt încă penetrare direct sau implicit de numeroase tabuuri: aditivitate; linearitate; continuitate; „raționalitate” și „bun simț”; balanță și echilibru; cauzalitate simplă; cognoscibilitate; predictibilitate; optimalitate; conductibilitate; controlabilitate etc. Pe de altă parte, cu toate că au apărut tipuri fundamentale noi de abordare, termeni precum catastrofă, bifurcație, haos, sinergie, hysteresis, divergență, atractor, respingător, punct creastă (sau șea), turbulență, straneitate, fractal etc. continuă să fie ignorate, într-o mare măsură de teoria economică standard. De asemenea, noi putem afirma că economiile vestice și, în general, societățile occidentale funcționează mai mult sau mai puțin eficient datorită în principal legilor lor proprii naturale, interne și intrinseci și doar într-o mică măsură datorită impactului aplicării teoriei economice standard. Există semnale că teoria economică standard este în prezent destul de departe atât în raport cu economia reală complexă cât și cu imaginea sa reflectată de „datele economice” (care sunt, de altfel, produse prin aplicarea aceleiași teorii economice standard în domeniul sistemului de colectare și măsurare primară a datelor).

Totodată, se remarcă provocarea reprezentată de noua tranziție a economiilor central și est-europene, care nu poate fi explicată satisfăcător în termenii teoriei economice standard. Astfel, acum va fi probabil oportună căutarea unor modele globale unificatoare pentru studiarea comportamentului sistemelor economice atât în termenii teoriei economice standard (în principal, în cazul zonei de stabilitate a hărții generale), cât și în termenii unei teorii noi a tranziției economice.

În general, două abordări majore ale discontinuităților dinamice s-au dezvoltat în cadrul matematicii. Ele se axează pe ideea de bifurcație sau

spargere a echilibrelor în punctele critice, pe de o parte, și pe ideea, de asemenea generală, că multe relații funcționale se dovedesc a fi nonlineare mai degrabă decât lineare, pe de altă parte. Ele diferă, de obicei, în privința concentrării: pe discontinuitățile la scară mare (teoria catastrofelor) sau pe discontinuitățile la scară mică (teoria haosului). Prima teorie a fost dezvoltată inițial ca un caz special al teoriei bifurcației a lui Henri Poincaré, de către René Thom (1972) și Christopher Zeeman (1977), iar cea de-a doua de către Edward Lorenz (1963) și Steve Smale (1967), precum și de Benoit Mandelbrot (1983), în cazul special al geometriilor fractale.

Printre economiștii care au aplicat teoria catastrofelor în economie se numără Sergent, Wallace, Dornbusch, Merton ș.a., iar printre cei care au apelat la teoria haosului Mandelbrot, David Rand, Amos Golan ș.a.

Deși puse, de regulă, în opoziție, cele două teorii au putut fi integrate de către Herman Haken (1983) în a sa teorie a sinergeticii, care, la rândul ei este strâns legată de teoria structurilor disipative a lui Ilya Prigogine. Sinteza astfel realizată explică legătura dintre cele două abordări ale discontinuităților, la scară mare și la scară mică, în felul următor: discontinuitățile la scară mică vor conduce pe cele la scară mare (ca un sistem oscilant, probabil stohastic de anumit grad) în vecinătatea unor puncte de bifurcație la scară mare, unde transformările catastrofice vor apărea. Astfel, după cum haosul poate rezulta din catastrofă, în sensul unei succesiuni a bifurcațiilor tranziționale, și o catastrofă de un ordin mai înalt poate apărea, la rândul său, din haos.

O problemă fundamentală pentru abordarea fenomenelor și proceselor economice o reprezintă identificarea discontinuităților și alegerea celui mai adecvat mod de abordare: abordarea continuă sau abordarea discretă. Dacă mecanica cuantică este adevărată, atunci realitatea este fundamental discretă la nivel microscopic. Cu toate acestea, de multe ori este util să o privim ca fiind continuă atunci când analiza nu se vrea a fi extrem de precisă, exact cum iluzia continuității apare în cazul unui film, constituit în esență din înlănțuirea rapidă a unor fotografii discrete și discontinue. Minte noastră desenează o linie invizibilă între fotografiile individuale, creând iluzia de continuitate. Uneori, un grad prea ridicat de digitalizare creează discretizări artificiale, cum ar fi de exemplu examinarea stocului pe piață la un interval de numai 20 secunde.

Alteori, discontinuitatea apare clară, cum este cazul piețelor predominant monopoliste, unde prețurile sunt administrate exogen, de regulă. Prețul rămâne practic constant pentru o lungă perioadă și el este schimbat în mod discret la un anumit moment printr-o decizie politică, cum a fost, de exemplu, creșterea de către OPEC a prețului în anul 1973. Totuși, aceasta nu înseamnă că discontinuitățile nu pot apărea și în cazul piețelor perfect competitive unde decidenții nu sunt identificabili.

Problema perspectivei din care abordăm realitatea economică poate fi exemplificată foarte bine în cazul crahului bursier din toamna lui '87.

Comportamentul pieței va apărea mai mult sau mai puțin continuu în funcție de scara de timp folosită. Astfel, la scara unei luni el poate să nu apară ca fiind discontinuu. La scara unei zile el va apărea extrem de înalt discontinuu pe 19 octombrie (ziua crahului). Discontinuitățile vor fi încă notabile la nivel de oră. La nivel de minut, însă, lucrurile pot apărea mult mai continue. Mergând încă mai în detaliu, din nou vom întâlni granularitatea fundamentală a realității.

Gradul de discontinuitate va depinde crucial de gradul de rezoluție, aceasta reprezentând esența perspectivei. Deci, noi putem, dialectic vorbind, să avem ambele abordări. Georgescu-Roegen (1971) a argumentat că conștiința umană este fundamental continuă, în vreme ce realitatea materială este probabil fundamental discretă. La fel precum dualismul „undă-particulară”, noi trăim într-o lume care este simultan continuă și discontinuă. Totul depinde de ceea ce noi dorim: să contemplăm pădurea sau copacii.

4. Matematica discontinuității și izvoarele sale

Există numeroase modalități de a investiga fenomenele discontinue.

Acestea includ: teoria catastrofelor, teoria haosului, geometria fractală și teoria sinergetică. Deși există numeroase controverse între adepții acestor teorii, toți se concentrează asupra discontinuităților ca un punct de referință în descrierea realității. În sensul cel mai larg, teoria discontinuității este teoria bifurcației, în cadrul căreia teoriile menționate reprezintă submulțimi.

În continuare, prezentăm pe scurt, pe cât posibil într-o perspectivă istorică, apariția principalelor concepte ale teoriei discontinuității.

Cel mai explicit, conflictul dintre continuitate și discontinuitate a apărut la grecii antici sub forma paradoxului lui Zenon, care a căutat să dovedească non-realitatea mișcării, afirmând imposibilitatea unei secvențe infinite de evenimente (poziții) discrete produse în cadrul unei perioade finite de timp (Russell, 1945, p. 804-806). La modul general vorbind, ca răspuns la acest paradox, Newton și Leibnitz, independent, au dezvoltat calculul infinitezimal. Pe scurt, revoluția newtoniană în gândire a reprezentat triumful concepției după care realitatea este fundamental continuă, aceasta derivând în special din posibilitatea existenței derivatelor parțiale în toate situațiile. Există de Laplace (1814), această perspectivă simplistă, care a devenit concepția dominantă în știință. Complet deterministă, ea situa continuitatea și echilibrul general la baza evoluției, afirmând posibilitatea existenței unui demon, care, pornind de la orice mulțime dată a condițiilor inițiale ale poziției și vitezei fiecărei particule din univers, ar putea ști orice viitoare succesiune în timp. Mecanica cuantică și relativitatea generală au fost acelea care au condus la completa eliminare a demonului lui Laplace din știință. În mod ironic, prima încarnare a concepției lui Laplace în știința economică a venit cu modelul echilibrului general al lui Walras, în 1874, chiar în momentul în care prima criză în aparatul matematic „clasic” a apărut.

La sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, două linii de asalt asupra suprastructurii Laplace-Newton au apărut. Prima a venit din matematica pură, prin inventarierea (sau descoperirea) unor funcții sau mulțimi denumite, uneori, „monstruoase”, deși mulți le-au privit ca fiind curioase până când au căpătat aplicații practice prin intermediul teoriei haosului și al geometriei fractale. A doua linie de asalt a venit direct de la problemele nerezolvate în cadrul mecanicii cerești a lui Laplace și a condus la crearea teoriei bifurcației.

Lovitura deschizătoare a venit în 1875, când du Bois-Raymond a raportat public asupra descoperirii de către Weierstrass, în 1872, a unei funcții continue, dar nediferențiabilă (Mandelbrot, 1983, p.4):

$$W_0(t) = (1-W^2)^{-1/2} \dots \quad (1)$$

unde $b > 1$ și $W = b^h$, cu $0 < h < 1$.

Această funcție este peste tot discontinuă în prima sa derivată. Lord Rayleigh (1880) a examinat banda spectrală de frecvență a radiației corpului negru utilizând o funcție de tip, Weierstrass. Lipsa derivatelor finite în anumite benzi implică energia infinită, așa-numita „catastrofă ultraviolet”. Max Planck a dezvoltat această dificultate inventând mecanica cuantică, care a distrus modelul determinist laplacian, prin abordarea mișcării particulei ca fiind fundamental stohastică.

Următorul „monstru”, complet discontinuu, descoperit de către Georg Cantor (1883) a fost faimoasa mulțime Cantor sau discontinuitatea Cantor. Mulțimea Cantor este un exemplu de mulțime cu o dimensiune care nu este un număr întreg, adică o dimensiune fractală. Mulțimea Cantor poate fi constituită prin următorul proces iterativ. Se consideră intervalul închis $[0,1]$, adică o linie unitate, și se împarte în 3 părți. Apoi se elimină (șterge) treimea din mijloc, după care se împart din nou cele două intervale închise (segmente) rămase în 3 părți și se elimină treimea din mijloc. Se repetă acest proces la infinit. Ceea ce rămâne la urmă este mulțimea Cantor sau „praful” („pudră”) Cantor. Setul (mulțimea) Cantor relevă variate proprietăți aparent paradoxale. Pe de o parte, el este infinit subdivizabil, iar pe de altă parte, este complet discontinuu. Deși el conține un continuum de puncte, el are lungimea zero (măsura Lebergue zero). Acest ultim fapt poate fi explicat deoarece lungimea a ceea ce se elimină din intervalul unitate se cumulează până la unu. O versiune bidimensională (în plan) a setului Cantor este covorul Sierpinski, care este construit prin procesul iterativ de excludere a noimei centrale dintr-un pătrat și din subpătratele sale (Sierpinski, 1916). Mulțimea rămasă are aria zero, dar lungimea infinită. O versiune tridimensională este buretele Menger care este construit prin procesul iterativ de scoatere a cubulețului central, reprezentând a 27-a parte dintr-un cub și din subcuburile sale (Blumenthal și Menger, 1970). Mulțimea rămasă are volumul zero și suprafața ariei infinite.

Dimensiunea Hausdorff asigură o procedură generală pentru determinarea dimensiunii unui obiect (mulțime, în general). Ea generalizează dimensiunea euclidiană, cu care noi suntem obișnuiți, în cazul în care un obiect are o dimensiune neîntreagă. De exemplu, dimensiunea Hausdorff, notată D^H , pentru un punct zero, pentru o dreaptă de lungime L este 1, un dreptunghi cu suprafața S este 2 ș.a.m.d., dar pentru mulțimea Cantor este 0,6309, pentru curba „flug de nea” („snowflake”) a lui Koch este 1,2618 etc¹. Această din urmă curbă, împreună cu mulțimea Cantor, a devenit predominantă pentru literatura

¹ Această măsură are semnificația „gradului de iregularitate”. În cazul unei serii stohastice ea este infinită, ceea ce exprimă faptul că anumite modele din categoria „haosului determinist” pot estima mai bine seriile de date reale și, în plus, pot releva caracteristici fundamentale noi ale sistemelor. Haosul apare endogen din model, în primul caz, în vreme ce în al doilea el apare indus de forțe exogene complet necunoscute.

privind haosul și geometria fractală. Aceasta datorită faptului că generează o structură de bază a unei cascade autosimilare, în care o structură existentă la un anumit nivel este repetată la nesfârșit la fiecare dintre nivelurile mai mici. O cascadă de bifurcație autosimilare poate reprezenta tranziția spre haos. Menționăm de asemenea, că mulțimea Cantor poate reprezenta structura profundă a atractorilor haotici stranii.

A doua linie de asalt asupra concepției „clasice” a avut drept părinte fondator pe Henri Poincaré. Problema nerezolvată de vechea concepție a fost aceea așa-numitelor 3 corpuri sau mai general a n corpuri (Poincaré, 1899). În general mișcarea a n corpuri într-un sistem gravitațional poate fi dat de un sistem de ecuații diferențiale:

$$X_i = f_i(x_1, x_2, \dots, x_n) \quad (2)$$

Unde mișcarea celui de-al 2-lea corp depinde de pozițiile celorlalte corpuri. Pentru $n=2$ un astfel de sistem poate fi ușor rezolvat și mișcările viitoare ale corpurilor pot fi deduse pornind de la pozițiile și mișcările lor curente. Aceasta a fost baza naivității laplaciene. Pentru $n=3$ soluțiile devin foarte complexe și depind de specificații suplimentare. Pentru a face față dificultății externe, și complexității calculului precis al soluțiilor, Poincaré (1880-1890, 1899) a dezvoltat „teoria calitativă a ecuațiilor diferențiale”. El a fost preocupat de următoarea problemă: când ar putea corpurile să evadeze la infinit, din câmpul de atracție, menținându-se la o anumită distanță unul de altul sau să se ciocnească. Se pune deci problema stabilității asimptotice sau pe termen lung, a stabilității structurale, în general. Dacă sistemul a fost perturbat ușor într-un anumit fel, ar putea comportamentul său pe termen lung să rămână suficient de similar cazului original sau s-ar observa o modificare semnificativă a acestuia? Dacă se va dovedi cel din urmă caz, atunci sistemul este structural instabil și există un punct de bifurcație. În cazul a două corpuri există un exemplu simplu al conceptului de „viteză de evadare” pentru o rocă călătorind departe de sol. La o viteză mai mică de 6,9 mile pe secundă ea nu va reuși să învingă forța de gravitație, dar la una mai mare ea va evada din câmpul de atracție al Pământului. Deci 6,9 mile/s este o valoare de bifurcație pentru acest sistem, la care comportamentul sistemului se va schimba calitativ. Nu este nici o exagerare a spune că teoria bifurcației este matematica discontinuității.

Conceptul de bifurcație a lui Poincaré pornește de la considerarea unei familii generale de n ecuații diferențiale al căror comportament este determinat de un parametru de control k – dimensional μ :

$$X = f_\mu(x); x \in \mathbb{R}^n, \mu \in \mathbb{R}^k \quad (3)$$

Soluțiile de echilibru ale lui (3) sunt date de $f_\mu(x) = 0$. Această mulțime a soluțiilor de echilibru se va bifurca în două ramuri separate, la o singularitate sau la un punct degenerat, adică acel punct de echilibru unde matricea Jacobiană $D_x f_\mu$ (derivate lui $f_\mu(x)$ în raport cu x) are o parte reală zero pentru una din valorile sale proprii. Un astfel de exemplu poate fi:

$$f_\mu = \mu x - x^3, \quad (4)$$

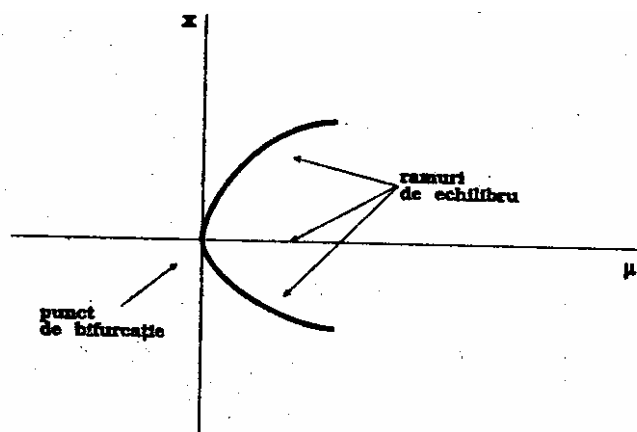
pentru care

$$D_x f_\mu = \mu - 3x^2, \quad (5)$$

Punctul de bifurcație va fi $(x, \mu) = (0,0)$. Echilibrele și punctul de bifurcație pentru acest sistem sunt redată în figură (Gruckenheiner și Holmes, 1983). Această bifurcație se numește „furculiță” („pitchfork” bifurcation). În figură, ramura de mijloc este local instabilă, în vreme ce cele două exterioare sunt stabile, corespunzând indicelui calitativ că echilibrele stabile și instabile tind să altereze când ele sunt distincte. Degenerarea punctului $(0,0)$ poate fi interpretată prin examinarea strictă a funcției originale.

Ea apare la acel punct pentru care prima derivată este zero, dar funcția nu este la un extrem. Astfel de degenerări sau singularități joacă un rol fundamental în înțelegerea stabilității structurale și a teoriei catastrofelor.

Figura 1. Bifurcația „furculiță”

Conexiunea dintre valorile proprii ale Jacobianului matricei derivatelor parțiale a unui sistem dinamic la un echilibru și stabilitatea locală a aceluia echilibru a fost clar expusă pentru prima dată de matematicianul rus Lyapunov (1892). El a arătat că o condiție suficientă pentru stabilitatea locală este ca părțile reale ale valorilor proprii pentru această matrice să fie negative. A făcut

apoi să se înțeleagă că un punct de echilibru cu o parte reală zero a valorii proprii ar putea fi un punct unde sistemul ar putea să se schimbe de la o condiție de stabilitate la una de instabilitate, adică un punct de bifurcație.

Revenind la opera lui Poincaré, pentru a analiza comportamentul orbitelor corpurilor într-un sistem newtonian, el a examinat secțiunea transversală a orbitelor într-o dimensiune mai mică cu unu decât spațiul orbitelor. Astfel de „hărți Poincaré” pot releva mulțimea limită (sau „mulțimea atractor”) pe termen lung, a sistemului. El a folosit aceste hărți pentru analiza problemei celor 3 corpuri, ceea ce l-a condus la rezultate atât „optimiste”, cât și „pesimiste”, în ceea ce privește posibilitatea de investigare.

Un astfel de rezultat „optimist” a fost teorema Poincaré-Bendixson pentru mișcările în plan, care statuează o mulțime limită nevidă a unui flux (curent) în plan, care conține frontiera sa (este compact) și care nu conține nici un punct fix, este o orbită închisă. Andrenov, Leontovich și Gordon (1966) au folosit această teoremă pentru a arăta că oricare flux, cu excepția celor „hoinare” (întâmplătoare) se reduce la una din următoarele trei clase: puncte fixe, orbite închise și, respectiv, uniuni de puncte fixe și traiectorii legându-le. Traiectoriile pot fi orbite heteroclinice, atunci când ele leagă puncte distincte sau hemoclinice, atunci când ele leagă puncte distincte sau hemoclinice, atunci când ele leagă puncte distincte sau hemoclinice, atunci când leagă un punct cu el însuși, acestea din urmă fiind folosite în înțelegerea „atracțiilor străini” haotici.

Rezultatul „negativ” al lui Poincaré este mult mai interesant din perspectiva noastră. În cazul problemei celor 3 corpuri (sisteme, de fapt; deci cazul cu 3 dimensiuni), Poincaré a văzut posibilitatea unei soluții neîntâmplătoare („nonwandering”) a extremei complexități, „o infinit de mică înțepătură” („infinitely tight gird”), care ar putea în anumite cazuri să fie analogă unui „praf” Cantor. Se poate afirma că aici Poincaré a descoperit primul atractor haotic al unui sistem dinamic.

După Poincaré, predominantă, îndeosebi în științele aplicative, a devenit abordarea stohastică, obținându-se rezultate remarcabile, ceea ce a lăsat, cumva într-o stare latentă abordările prin prisma teoriei bifurcației. Doar în fizică s-au obținut rezultate în acest sens și, desigur, în domeniul matematicii pure. După al doilea război mondial și îndeosebi în ultimii 20 ani, cercetările au condus la rezultate spectaculoase datorită creării, de fapt abia în această perioadă, a unor teorii noi, cu grad mare de generalitate, unificatoare, în cadrul teoriei bifurcației: teoria catastrofelor, teoria structurilor disipative, teoria haosului și sinergetica. În știința economică a existat permanent și există încă un lag în privința adoptării acestor teorii și metode noi de investigare. Totuși, prin efortul economiștilor matematicieni decalajul se reduce vizibil în ultima vreme, iar numărul publicațiilor de profil crește exponențial. Spre deosebire de fizică și de alte științe, precum chimia, biologia, statistica ș.a., ceea ce surprinde este decalajul dintre nivelul abordărilor teoretice, dar și aplicative, ale

acestei categorii speciale de economiști și cel al abordărilor clasice ortodoxe, al căror impact asupra economiei aplicate rămâne încă predominant. În țările est-europene aflate în perioada de tranziție la economia de piață și, în particular, în România acest decalaj este cu mult mai mare decât în țările vestice. Cauza nu o constituie desigur potențialul uman, ci reticența față de abordările sofisticate. În plus, economiștii formați la școala economiei politice marxiste sunt prea „conștiincioși” și „fascinați” de asimilarea științei economice vestice, doar a celei de factură „clasică”. Totuși, există în prezent un nucleu valoros de econometricieni și modelatori care cu siguranță se vor integra rapid în „noul val” care străbate știința economică pe plan mondial. Mai rămâne de rezolvat problema mediului pe care-l oferă comunitatea științifică economică din aceste țări.

Considerăm, utilă, la acest punct al expunerii noastre, o scurtă analiză a decalajului dintre economie și alte discipline științifice, care drept principală cauză au faptul că în cercetarea evoluției economice predomină sistemele lineare. Problema este din ce motive are loc această concentrare pe o mulțime limitată a fenomenelor dinamice ipotetic posibile. Se pot distinge două tipuri de răspunsuri la această problemă fundamentală (Lorenz, 1989):

a) comparativ cu alte ramuri ale științelor naturale economia prezintă o întârziere atât în ceea ce privește aspectele tehnice, cât și metodologice ale muncii științifice;

b) economia este caracterizată de o concentrare motivată paradigmatic pe echilibrele staționare, prin aceea că alte fenomene dinamice decât stabilitatea acestor echilibre sunt ignorate chiar de cei care știu că ele există cel puțin în literatura matematică oficială.

În legătură cu primul răspuns, West (1985, p. 3-10), distinge 5 stadii ale progresului științific:

- 1) Descrierea verbală a subiectului și a logicii inerente problemei.
- 2) Identificarea formală a problemei și cuantificarea relațiilor matematice.
- 3) Considerarea aspectelor dinamice ale modelului matematic în forma sistemelor dinamice lineare.

- 4) Reconsiderarea principiilor științifice de bază și testarea cazurilor în care modelele de la stadiul 3 pot reprezenta toate fenomenele posibile mentale. Stabilirea necesității de a include aspecte nelineare în modelele dinamice.

- 5) Dezvoltarea de modele nonlineare complete, care sunt capabile să explice fenomenele posibile într-o reflectare generală asupra subiectului ridicat în stadiul 1.

Este relativ ușor acum de a încadra economiștii în diferitele stadii ale progresului științific. Astfel, autorii clasici ca Smith, Ricardo, Malthus etc. domină primul stadiu. Cel de-al doilea este ocupat de economiștii neoclasici, precum Marshall, Walras, Pareto ș.a. care au trecut peste pragul stadiului trei. Literatura matematică sofisticată privind existența echilibrelor și stabilității lor, într-o schemă a echilibrului general, dominată de opera lui Arrow și Debreu,

trebuie atribuită acestui stagi. Stadiul 4 din listă conduce deja la frontierele cercetărilor recente din economie. Literatura asupra așa-numitei „evolutionary economics” și recentele încercări teoretice de a demonstra posibila apariție a unor drastice divergențe în comportamentul modelelor nonlineare față de unele lineare etc. stârnesc probleme privind validitatea generală a linearului standard și a principalelor experimente mentale. O teorie economică generală a dinamicii nonlineare reprezentând stadiul 5 nu există încă în mod obiectiv. De fapt, referitor la acest stadiu, știința economică nu este singura aflată în situația menționată. Relevanța viitoare a fenomenelor dinamice tipice sistemelor nonlineare poate probabil să nu fie anticipată în oricare dintre disciplinele care în mod curent sunt considerate ca fiind mai progresive din acest punct de vedere. Totuși, fenomenele nonlineare par a fi deja încorporate în alte discipline cu mai multă acceptanță decât economia. Desigur, poate fi argumentat că este o simplă chestiune de timp până ce economia va adopta acele tehnici noi care devin din ce în ce mai importante în alte discipline, aceasta deoarece economiștii au reacționat relativ lent la nevoile dezvoltării formale. Totuși, în contrast cu situația începutului de secol, economiștii nu duc lipsă, de regulă, de o bună pregătire matematică de bază¹. De aceea, cauza pentru care sistemele lineare au fost investigate în special trebuie căutată și în al doilea tip de justificare.

Se pune întrebarea de ce există credința că structuri deosebit de complexe ca cele ale sistemelor economice ar putea fi caracterizate prin stilizări de grad înalt și relații simple ca cele sub forma ecuațiilor lineare. Un argument ar fi că este mult mai ușor de analizat modelele lineare decât unele nelineare și de aceea fenomenele reale sunt aproximative pe baza structurilor lineare utilizate. Această simplificare poate fi desigur justificată în multe cazuri, în special când structura dinamică reală, nu se deosebește esențial de forma lineară presupusă. Dacă, de exemplu, numărul de echilibre într-un sistem dinamic este identic în formularea lineară și în aceea nonlineară și dacă interacțiunea diferitelor funcții nonlineare nu implică fenomene care sunt neobservabile în sistemul linear, folosirea funcțiilor lineare poate într-adevăr să conducă la o aproximare suficient de bună din punct de vedere calitativ a adevăratului comportament al sistemului. Totuși, în sisteme de dimensiune înaltă va deveni din ce în ce mai dificilă distincția între aproximațiile bune și rele. Astfel, poate deveni imposibil să se evalueze efectele neglijării unui termen nelinear special (posibil mic, numeric), care este posibil să schimbe drastic comportamentul dinamic al sistemului.

S-ar putea ca economiștii să nu fie conștienți de potențialul calitativ al diferențelor dintre sistemele lineare și nonlineare. Un motiv major pentru

¹ De fapt, în unele discipline matematice, precum teoria jocurilor, controlul optimal etc., economiștii se află, clar, drept pioneri în dezvoltarea aparatului matematic adecvat, care poate fi de asemenea, folositor în alte discipline.

concentrarea asupra sistemelor lineare își poate avea, totuși, originile în idealurile paradigmatică ale funcționării unei economii. Dacă cineva este, explicit sau implicit, ghidat de mecanica clasică, atunci cu siguranță el va lua în considerare doar un sistem linear și nimic altceva. Faptul că sistemele dinamice lineare funcționează de o manieră foarte regulată și că cel mai complex comportament dinamic, anume oscilațiile regulate constante, poate fi modelat prin presupunerea unei constelații de parametri numerici exați susține ideea de bază că un echilibru al economiei este asimptotic stabil. În plus, comportamentul dinamic este predictibil. Un model care demonstrează imposibilitatea predicțiilor trebuie definitiv considerat ca fiind parte a unei teorii negative. Aceasta deoarece economia, ca disciplină științifică, caută o justificare doar a existenței prin intermediul scopului său, postulat al posibilității prezicerii evenimentelor viitoare.

În consecință, diferitele școli economice au dezvoltat atitudini diverse în legătură cu nonlinearitățile în modelele economice. Modele lineare au fost folosite în special de autorii neoclasici și de „noi” („new”) clasici care, după interludiul (neo)keynesian, s-au concentrat din nou pe investigarea echilibrului economiilor. De regulă, ipoteza modelelor dinamice lineare este explicit justificată pe motive tehnice¹.

Această opinie nu va fi probabil împărtășită de orice teoretician al așteptărilor raționale, dar implicit dezvăluie ignoranța în ceea ce privește importanța fenomenelor nonlineare (Lorenz, 1989). Preocupări privind sistemele economice nonlineare au existat, totuși. Însă, aproape toate contribuțiile s-au axat tot în legătură cu asigurarea stabilității echilibrului general, excluzându-se, de fapt, toate acele efecte ale nonlinearităților care constituie o deviere esențială de la comportamentul calitativ al sistemelor lineare.

Probleme serioase au apărut în legătură cu seriile cronologice reale. În mod obiectiv, aceste serii nu sunt caracterizate printr-un tip regulat de comportament, așa cum este cazul sistemelor deterministice lineare; în schimb, apar numeroase iregularități sub forma diferitelor tipuri de zgomot, frecvențe diferite în seriile oscilante etc. Curentul numit „New Classical

¹ Cerința tehnică predominantă a muncii econometrice, care impune așteptările raționale, este abilitatea de a nota expresiile analitice având legile de decizie a agenților ca funcții ale parametrilor funcțiilor lor obiectiv și ca funcții ale parametrilor care guvernează procesul exogen aleator căruia îi fac față. Problemele de maxim dinamic stohastic cu obiective quadratice, care produc reguli de decizie lineare, fac întâlnirea cu aceste cerințe...

Tehnologia calculatorului în viitorul previzibil pare să ceară lucrul cu o astfel de clasă de funcții, iar clasa legilor de decizie lineară pare tocmai cea mai convenabilă pentru cele mai multe scopuri...Este o problemă deschisă dacă pentru explicarea caracteristicilor centrale ale ciclului afacerilor va exista o recompensă pentru a găsi modele nonlineare potrivite (Lucas and Sargent, 1978, p.314).

Economics” a înfrânt această problemă prin simpla scamatorie a introducerii perturbațiilor exogene stohastice în structurile dinamice lineare de bază. Forțele care guvernează o economie încă se crede că funcționează într-o manieră regulată, exprimată prin diverse procese de convergență către echilibre. Ireregularitatea observată în seriile de timp actuale poate fi astfel explicată prin influența termenilor aleatori, care nu au nici un înțeles pur economic. În acest caz, sistemele economice sunt comparate cu mecanisme mecanice ideale, a căror funcționare perfectă este perturbată de influența unor forțe exogene indezirabile.

De regulă, abordările nonlineare ale sistemelor economice dinamice au fost investigate de acei economiști care au fost nemulțumiți de paradigma clasică a echilibrului economic.

Ei au fost denumiți drept postkeynesiști, neokeynesiști, neoricardieni etc. Totuși, nonlinearitățile au jucat un anumit rol și în câteva domenii dominante de autorii neoclasici, așa cum este de exemplu cel al traiectoriilor de control a oscilației.

În vreme ce este imposibil să se anticipeze relevanța viitoare a fenomenelor nonlineare în știința economică, totuși se remarcă un puternic progres și o crescândă penetrare în corpusul științei economice a disciplinei denumită „economia nonlineară”.

Chiar dacă uneori se mai afirmă că nonlinearitățile constituie doar o curiozitate marginală în economie, acest program de cercetare, care se manifestă îndeosebi în țările occidentale avansate, va descoperi, cu siguranță noi proprietăți importante ale sistemelor economice dinamice.

5. Încheiere

Așa cum s-a arătat, în cadrul științei economice standard, teoriile, în majoritatea lor, se concentrează asupra echilibrului static (echilibrul „dinamic” fiind de fapt, abordat ca o transmutare, instantanee, desigur în buna tradiție mecanicistă newtoniană, de la o stare de echilibru static la alta). În consecință, la baza acestor teorii se află modelele lineare (în sens larg, incluzând în această clasă și pe acelea linearizabile din punct de vedere matematic). Desigur, până la un punct, această idealizare a realizării complexe a fost explicabilă. Astăzi, însă, atât în raport cu dezvoltarea generală din știință, cât și cu creșterea complexității vieții economice, ea apare ca fiind foarte drastică. Soluția care s-a încercat, prin tratarea pe baza teoriei proceselor stohastice a abaterilor datelor reale de la cele prevăzute de teoria economică standard, s-a dovedit în multe cazuri nesatisfăcătoare. Cauza rezidă, în principal, în argumentul incompatibilității conceptuale. În acest sens, poate apare, cel puțin, curioasă cuplarea la un model linear strict determinist a unei rețele stohastice. Rezultatul a fost că teoria economică a rămas în continuare de factură simplistă (în termenii mecanicii clasice), iar simpla expediere a explicației abaterilor în contextul teoriei proceselor stohastice, prin presupunerea unor forțe exogene total necunoscute, nu a putut, firesc, să ducă la o dezvoltare de ordin calitativ, la o sporire a forței analitice de penetrare a fenomenelor economice reale.

Spre deosebire de metoda stohastică, teoria nonlinearității (care în cazul economiei presupune extinderea modelelor și teoriilor clasice lineare prin înglobarea unor nonlinearități, desigur având corespondent în viața economică reală) permite endogenizarea abaterilor, deschizând astfel calea unor dezvoltări calitative noi în cadrul științei economice. Astfel, factorii care produc fluctuațiile și cei perturbatori pot fi incluși în modele și pot fi cercetați direct, alături de factorii clasici, lineari. Forța analitică de penetrare a complexității sistemelor reale a teoriilor economice poate crește considerabil în acest fel. În plus, teoria haosului, prin intermediul comensurării dimensiunii fractale (sub diversele sale variante) poate face distincție între procesele și fenomenele economice care aparțin așa-numitei clase a haosului determinist și cele de factură stohastică, deci poate emite concluzii asupra predictibilității acestora în funcție de modelul folosit și de orizontul de timp. De asemenea, poate face considerații asupra relevanței diferitelor modele și teorii economice în funcție de informația disponibilă, precum și în ceea ce privește posibilitățile lor de dezvoltare prin înglobarea de noi informații din economia reală. Câmpul larg de aplicabilitate, practic universalitatea sa, va permite un schimb mai intens între economie și celelalte discipline științifice, permițând integrarea acestora în trendul general al științei contemporane, cu toate avantajele ce decurg.

În ceea ce privește continuarea cercetării în cadrul programului deschis de studiu actual, ne propunem aplicarea rezultatelor Teoriei Generale a Discontinuității pentru investigarea în adâncime, inclusiv cu aplicații pe cazul economiei românești, a unor domenii restrânse ce se pretează la acest gen de abordări și care au făcut obiectul preocupărilor noastre în trecut, obținându-se unele rezultate încurajatoare, deși încă nesistematizate. Printre acestea, menționăm:

- modelul catastrofic de tip fald, cu ajutorul căruia am explicat (mai nuanțat decât în cazul teoriei economice standard) tranziția de la stadiul de dezvoltare economică la altul în funcție de modificarea raportului dintre investițiile intangibile și cele tangibile (la vremea respectivă, în 1984, semnalăm deși într-o formă implicită, că nivelul scăzut al ponderii investițiilor intangibile în totalul investițiilor alocate, așa cum era cazul țărilor socialiste, riscă să atragă sistemul economic într-o cădere abruptă: în România, de exemplu, ponderea respectivă era doar de aproximativ 18%, comparativ cu peste 50% în țările occidentale dezvoltate)¹;
- modelul catastrofei fald pentru explicarea evoluției complicate a structurii unei economii naționale, în general, a raporturilor intersectoriale, în particular (astfel, semnalăm că depășirea unor valori critice în ceea ce privește ponderea industriei în cadrul economiei naționale riscă să atragă după sine un colaps al întregului sistem economic; aceasta a fost probabil și una dintre cauzele principale ale prăbușirii sistemelor de planificare centralizată din estul Europei în anul 1989);²
- modelul discontinuu al tranziției economice, în planul indice PIB – indice al prețurilor, de la un regim de instabilitate (economii occidentale pene după anul 1989) la un regim de stabilitate (economii occidentale dezvoltate), care ne-a permis caracterizarea, în termeni de timp sau de cost, a unei multitudini de rute posibile (conform graficului cu datele reale; atașat acestui model, se confirmă, pentru perioada 1990-1993, o tranziție de tip gradual în cazul economiei românești)³;

¹ L.L. Albu, un model de analiză a modificării structurii investițiilor pe stadii de dezvoltare economică, Revista Economică nr. 41/1984 (versiunea franceză: un model d'analyse de la modification structurelle des investissements par stages de developpement economique, Revue Roumaine des sciences – serie des sciences economiques no. 1-2/1986).

² L.L. Albu, Raportul industrie-agricultură și dezvoltarea economică, Teză de doctorat, INCE, 1991.

³ Modelul a fost prezentat pentru prima dată în lucrarea de cercetare a sectorului „Corelații macroeconomice”, din cadrul IEI, în anul 1993, ulterior fiind publicat, sub forma unor variante dezvoltate, în cadrul unor articole apărute în reviste de specialitate (Romanian Economic Review, L'Observateur de la Recherche

- modelul catastrofic cu trei „cocoșe”, dezvoltat într-o variantă econometrică, pentru cazul dinamicii lunare a industriei românești în perioada ianuarie 1990 – decembrie 1992 (analizele în planul indice al producției industriale – indice al prețurilor, au permis relevarea unor semnale consistente privind stabilizarea, în viitorul apropiat, care au fost confirmate ulterior de rezultatele anului 1993 și ale primelor 9 luni din anul 1994)¹;
- modelul dinamic global al economiei naționale având ca parametru de comandă politica fiscală, pornind de la un studiu relativ recent al lui John McCallum, și care ne-a permis semnalarea unor zone în care politicile economice fundamentate pe modele lineare simple, având un caracter didactic în literatura economică actuală, precum modelul IS-LM, pot atrage sistemul economic în zone de haos, incontroleabile²;
- modelul pe care l-am denumit al „curbei Laffer dezvoltată”, derivat din formalizarea unei variante a teoriei supply-side, care, incluzând forma econometrică atașată, ne-a permis relevarea mecanismului complex al formării economiei ascunse, a dimensiunii acesteia (valorile obținute de noi pe cazul economiei românești, contestate de unii economiști ca fiind exagerate, deși chiar în cazul țărilor occidentale dezvoltate numeroase studii specificau o pondere a economiei ascunse relativ extinse, între 6-35%, au fost confirmate recent prin raportul SRI care apreciază la circa 38% ponderea în PIB a economiei subterane)³;

Pentru anul viitor, intenția noastră este de a adânci studiul economiei ascunse pe baza unor modele derivate discontinuității. În acest sens, prezentăm în continuare o schiță metodologică.

În general, literatura economică acceptă că sporirea presiunii fiscale conduce la erodarea bazei impozitării. Această eroziune se datorează restrângerii fondurilor destinate economisirii și investițiilor indusă de majorarea impozitelor, și taxelor, ceea ce conduce la limitarea venitului disponibil care va fi obiect al impozitării în viitor. De aceea, va fi necesară luarea în considerare a unui anumit lag și a alegerii unei scheme de modelare discret. Dar, se știe, așa cum s-a arătat și în prezenta lucrare, că un model discret al unei ecuații de tip logistic (precum curba Laffer) conduce, chiar în cazul unui spațiu unidimensional, la un comportament haotic, pentru anumite valori ale unui

Economique Roumaine, *Oeconomica*, *Probleme Economice*) sau cu ocazia unor seminarii științifice internaționale (cinquieme Colloque de comptabilite nationale de l'Association de comptabilite nationale, INSEE, Paris, 1993; International Workshop on Input-Output and General Equilibrium Analysis in the Period of Transition Towards the Market in Eastern Europe, ACE-PHARE, INCE, Bucharest, 1993).

¹ Idem nota 2.

² Idem nota 2 de la subsolul paginii precedente.

³ Idem nota 2 de la subsolul paginii precedente.

parametru de stare esențial. Aceasta deschide calea pentru o abordare în termenii teoriei generale a discontinuității. De altfel, chiar în cazul alegerii unei scheme de modelare continuă, problema se va complica datorită distribuției plătitorilor de impozite în funcție de nivelul venitului și al averii. Altă complicație apare când distribuția spațială în cadrul unui teritoriu este luat în considerare. O hartă a acestei distribuții, unde diferitele puncte sunt cel mai adesea plasate pe curbe continue și suprafețe având pante line, poate fi concepută. Dar, pe această hartă vor exista, de asemenea, și câteva puncte critice, în vecinătatea cărora comportamentul sistemului va înregistra schimbări mari și bruște (salturi sau căderi) la variații mici în valoarea unor parametri esențiali (parametrii de control). În aceste zone de „vecinătate”, comportamentul sistemului și structura hărții sunt fundamental diferite de zonele calme. Acest timp de abordare corespunde unuia al abordării pe baza teoriei catastrofelor. O altă interpretare în literatură a erodării bazei de impozitare este aceea care se referă la migrarea activității economice din sectorul economiei ascunse, unde se presupune un comportament haotic predominant. Când regularizările și presiunea fiscală cresc, ponderea sectorului economiei se extinde, iar „cantitatea” de haos la nivelul întregului sistem economic va crește. Este posibil ca la un anumit nivel al acestei ponderi, corespunzând, la rândul său, unui anumit nivel al ratei de impozitare, (nivelul critic, să spunem, I) să apară o „explozie” a sistemului, adică întregul sistem economic va fi caracterizat printr-un regim de comportament haotic. Problema este de a evalua cu un grad de precizie satisfăcător valoarea acestui nivel-prag. Pe de altă parte, presiunea fiscală se reduce, ponderea sectorului economiei ascunse regresează și în mod corespunzător „cantitatea” de haos infuzat în sistemul economic de către economia ascunsă se diminuează. Totodată, însă, în sectorul oficial apare o creștere a instabilității, precum o majorare a deficitului bugetar cauzată de mișcarea sumelor intrate la buget prin impozitare. Este posibil ca această instabilitate crescândă să atragă sectorul oficial într-o zonă de haos și în consecință întregul sistem să intre într-un regim haotic, similar, se va pune din nou problema evaluării cu o precizie satisfăcătoare a pragului de jos, de această dată, al nivelului ratei de impozitare (să-l denumim nivelul critic II), la care sistemul va exploda. Un model simplificat, din categoria celor propuse de Thom, de tip catastrofă fald cu efecte histeresis sau o catastrofă cusp, poate fi imaginat pentru reprezentarea acestui gen de evoluție a unui sistem economic global. Să notăm că cele două nivele critice pot fi interpretate drept doi atractori, în vecinătatea lor comportamentul sistemului fiind fundamental diferită față de cel din zona stabilită. Astfel, prezintă importanță și estimarea limitelor unei eventuale zone de siguranță. Să notăm, de asemenea, că cele două tipuri de haos sunt fundamental diferite. Primul (nivelul înalt al ratei de impozitare) se datorează predominanței „cantității” de haos provenite din sectorul economiei ascunse, în vreme ce al doilea (nivelul de jos al ratei de impozitare) este provocat de predominanța „cantității” de haos având ca sursă

însăși sectorul oficial, în speță instabilitatea crescândă a sectorului regulat. Oprindu-ne aici cu prezentarea schiței metodologice, mai menționăm doar că introducerea termenului de „complexitate”, așa cum se procedează în ultima vreme în literatura privind economia subterană și politicile fiscale, însă menținându-se contextul teoriei economice standard, reprezintă o nouă incitare la utilizarea teoriei haosului, o nouă deschidere operantă în corpusul științei economice.

Bibliografie selectivă

- Barnett, W.A., Geweke, I. and Shell, K.(eds), **Economic complexity: chaos, sunspots, bubbles, and nonlinearity**, Cambridge University Press, 1989 (authors: David Cass and Karl Shell; Pierre-Andre Chiappori and Roger Guesnerie; Jean-Michel Grandmont; James Peck and Karl Shell; Duncan K. Foley; L. Broze, C. Gourieroux, and A. Szafarz; Albert Marcet and Thomas I. Sargent; William A. Barnett and Seungmook S. Choi; Jose A. Scheinkman and Blake LeBaron; Michele Boldrin; Richard H. Day and Jean-Luc Walter; Stephen E. Spear; Michael Woodford; John Geweke;
- Beckmann, M.I. and PUU, T., *Spital Structures*, Springer – Verlag, 1990.
- Chiarella, Carl, „The Elements of a Nonlinear Theory of Economic Dynamics”, in: Beckmann, M. and Krelle, W.(eds.), *Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems*, 343, Springer-Verlag, 1990.
- Brock, W.A. Hsieh, D.A. and Le Baron, B., *Nonlinear Dynamics, Chaos, and Instability*, MIT Press, Cambridge MA, 1991.
- Chiarella, Carl, „The Elements of a Nonlinear Theory of Economic Dynamics”, in: Beckman, M. and Krelle, W. (eds.), *Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems*, 343, 1990.
- Creedy, John and Martin, Vance L. (eds.), *Chaos and Non-linear Models in Economics*, Edward Elgar, 1994 (authors: John Creedy and Vance L. Martin; Robert Dixon; Jenny Lye and Vance L. Martin; John Creedy and Vance L. Martin; John Creedy and Vance L. Martin; Vance L. Martin and Kim Sawyer; Jenny Lye and Vance L. Martin;
- Jenny Lye and Vance L. Martin; David Elms; Jenny Ellis; John Creedy, Jenny Lye and Vance L. Martin).
- Day, Richard H. *Complex Economic Dynamics*, The MIT Press, 1994.
- Golan, Amos, „The discrete continuous choice of economic modeling or quantum economic chaos”, in: *Mathematical Social Sciences*, 21, 1991.
- Gori, F. Geronazzo, L. and Galeotti, M. (eds.), „Nonlinear Dynamics in Economics and Social Sciences”, in: Fandel, G. And Trockel, W. (eds.), *Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems*, 399, Springer-Verlag, 1993 (authors: R. Abraham; H.-W. Lorenz; C. Mira; V. Bohm; R. Goodwin; A.G. Malliaris and G. Philipathos; D. Delli Gatti and M. Gallegati; A. De Sanctis and G. Weinrich; J.P. Drugeon; P. Ferri and E. Greenberg; S. D. Flam; M. Frank and T. Stengos; L. Gardini; C. Haxholdt; E.R. Larsen, E. Mosekilde and M.

- Tvede; L. Montrucchio and N. Persico; F. Nardini; P.C. Nicola; A. Villanacci). Pesaran, M. Hashem and Potter, Simon M. (eds.), *Nonlinear Dynamics, Chaos and Econometrics*, John Wiley & Sons, 1993 (authors: M. Hashem Persan and Simon M. Potter; R.H. Day; T. Liu, C.W.I. Granger and W.P. Heller; W.D. Dechert and R. Gencay; B.E. Hansen; R.J. Town; S.M. Burgess; T. Terasvirta and H.M. Anderson; B. LeBaron; B. Mizrach; C. Q. Cao and R.S. Tsay; R. Rabemananjara and I.M. Zakoian; C.A.E. Goodhart, S.G. Hall, S.G.B. Henry and B. Pesaran; P.R. Locke and C.L.Sayers; P. Rothman).
- James H. Stock; Melvin I. Hinich and Douglas M. Patterson).
- Lemieux, T. Fortin, B. and Frechette, „The Effect of Taxes on Labor Supply in the Underground Economy”, in: *The American Economic Review*, 84/1, 1994.
- Lorenz, Hans-Walter, „Nonlinear Dynamics Economic and Chaotic Motion”, in: Beckmann, M. and Krelle, W. (eds.), *Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems*, 334, Springer-Verlag, 1989.
- Mandelbrot, Benoit, *Les objets fractals (troisieme edition)*, Flammarion, 1989.
- Medio, Alfredo, *Chaotic Dynamics*, Cambridge University Press, 1992.
- Mundell Robert A., „Debts and Deficits in Alternative Macroeconomic Models” in: *Rivista di Politica Economica*, VII-VIII, 1990.
- Van der Ploeg, F. (ed.), *Advanced Lectures in Quantitative Economics*, Academic Press, 1990 (authors: Peter Neary; Jeffrey Sachs; Frederick van der Ploeg; Gerard I. van der Laan and Dolf I.I. Talman; Harrie A.A. Verbon; Peter I. Hammond; Claus Weddepohl; Joop Hartog and Jules Theeuwes; Casper G. de Vries; Cees Withagen; Ton Vorst; M. Hashem Pesaran; Theo Nijman; Franz C. Palm; Geert Ridder and Tom Wansbeek; Jan R. Magnus; Peter Kooreman).
- Puu, Tonu, *Nonlinear Economic Dynamics (Third, Revised and Enlarged Edition)*, Springer-Verlag, 1993.
- Rosser, J. Barkley, Jr., *From Catastrophe to Chaos: A General Theory of Economic Discontinuities* Kluwer Academic Publishers, 1991.
- Schneider, F. Hofreither, M. and Neck, R., „The Consequences of a Changing Shadow Economy for the Official Economy. Some Empirical Results for Austria”, in: Bos, D. And Felderer, B. (eds.), *The Political Economy of Progressive Taxation*, 1989.
- Weddepohl, Claus, „Overlapping Generations Models, an Introduction”, in: van der Ploeg, F. (ed.), *Advanced Lectures in Quantitative Economics*, Academic Press, 1990.
- Woodford, Michael, „Imperfect financial intermediation and complex dynamics” in: Barnett, W.A., Geweke, I. and Shell, K. (eds.), *Economic complexity: chaos, sunspots, bubbles, and nonlinearity*, Cambridge University Press, 1989.
- Zhang, Wei-Bin, *Synergetic Economics*, Springer-Verlag, 1991.

**INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE**

**PROBLEME ECONOMICE
NR. 2/1995**

**CENTRUL DE INFORMARE
ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREȘTI**

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE CERCETARE A CALITĂȚII VIEȚII**

**PERCEPȚIA POPULAȚIEI PRIVIND SERVICIILE
SOCIALE ȘI AUTORITĂȚILE PUBLICE**

Anchetă națională: iulie 1994

dr. Andrei NOVAK

**CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREȘTI, 1995**

CUPRINS

I. Aspecte metodologice.....	37
II. Probleme ale evaluării serviciilor sociale și a autorităților publice.....	39
III. Cum răspund instituțiile publice așteptărilor populației	44
IV. Factorii care au determinat aprecierile populației	49
1. Percepția calității asistenței sociale și a stării de sănătate	49
2. Aspecte privind învățământul	51
3. Aprecierile populației privind activitatea primăriilor	52
4. Aprecierile populației privind activitatea poliției.....	53
5. Aprecieri privind corectitudinea autorităților judecătorești	54
6. Aprecieri privind activitatea parlamentului.....	54
7. Aprecierile populației privind partidele politice	55
8. Activitățile guvernului în aprecierea populației	56
9. Aprecierile populației privind activitatea președintelui țării.....	56
10. Percepția populației privind activitatea Oficiului pentru controlul calității produselor	58
V. Protecția oferită populației de către societate	59
VI. Percepția fenomenului corupției în societatea românească	60
VII. Timpul mediu zilnic acordat de populația țării citirii presei, lecturii, vizionării televiziunii și audierii radioului	62
VIII. Concluzii	64

I. Aspecte metodologice

- Cercetarea referitoare la *evaluarea activității serviciilor sociale și a instituțiilor publice* de către populația adultă a țării – cercetare aflată la al doilea an și care tinde să devină un barometru permanent – a fost efectuată în cursul lunii iulie 1994 pe un eșantion național reprezentativ de 1073 subiecți din 46 localități urbane și rurale, din 23 de județe.

Principalele *obiective* s-au referit la:

- evaluarea încrederii și/sau a satisfacției oferite de instituțiile publice;
- importanța acordată de către populație acestor instituții;
- variabilele care influențează opiniile (mediu, vârstă, sex, pregătire școlară);
- factorii care au determinat aprecierile populației, referitoare la unele servicii și autorități.
- Totodată s-a efectuat *evaluarea de către populație a propriei sale stări de sănătate*, care, chiar în pofida gradului său ridicat de subiectivitate, reflectă un aspect important al calității vieții – sănătatea, așa cum este percepută ea de către populație.
- Pentru prima dată, ICCV, formându-și un Departament de Anchete Sociale, și-a organizat și a beneficiat de serviciile unei rețele de operatori de teren care acoperă întreg teritoriul național fiind formată în marea sa majoritate din profesori, psihologi, sociologi și alți specialiști.
- EȘANTIONUL NAȚIONAL REPREZENTATIV a fost astfel construit încât să corespundă structurilor populației adulte a țării în ce privește mediul (orașe foarte mari, alte orașe, comune, mun. București, vârsta, sexul și pregătirea școlară, eroarea maximă a rezultatelor fiind cuprinsă între -3% și +3% la nivelul întregului eșantion.

Modul de selectare a subiecților a fost unul combinat: aleator și pe cote, fiecărui operator fiindu-i repartizat un anumit număr de familii. Selectate aleator, unul din membrii acestor familii trebuie să corespundă cotelor prestabilite.

A fost utilizat un eșantion stratificat tristadial:

- *în primul stadiu* s-au selectat județele, în mod aleator, după ce a avut loc o stratificare a acestora pe principiile zone geografice/istorice: Maramureș-Crișana/Banat/Transilvania/Oltenia/Muntenia/Dobrogea/Moldova și mun. București;
- *în al doilea stadiu* s-au selectat, tot aleator, localitățile și s-a stabilit numărul subiecților corespunzător fiecărui strat, păstrându-se proporția naționalitatea pe mediile de rezidență;

- *În al treilea stadiu s-a utilizat, așa cum s-a arătat, eșantionarea aleatoare combinată cu aceea pe cote, fiecărui operator repartizându-i-se o anumită structură a lotului, în funcție de sexul, vârsta și nivelul de instruire a subiecților, după ce, în prealabil, familiile au fost cuprinse în eșantion prin respectarea riguroasă a cerințelor selecției aleatoare.*

Stadiul	Stratificarea	Ce se selectează	Cum se selectează
I	pe zone geograf.	Județele	aleator
II	Pe tipuri de localități	Localitățile	aleator
III		subiecții	Aleator + cote

- În principal, s-au utilizat *doi indicatori*:
 - *balanță* – calculată ca diferența între ponderea celor care apreciază în (foarte) mare măsură și ponderea celor care apreciază în mică măsură sau nu apreciază deloc, exprimând astfel diferența dintre cei mulțumiți și cei nemulțumiți (deci fără a se lua în considerare ponderile celor care, fie că apreciază într-o măsură medie, fie că nu răspund deloc);
 - *media* – calculată prin ponderea valorilor scalei cu proporțiile răspunsurilor primite.

S-a apelat la o scală cu cinci valori – de la 1 la 5 – limita inferioară exprimând o apreciere total nefavorabilă (nesatisfăcut sau acordând încredere în foarte mică măsură sau deloc), iar cea superioară exprimând aprecierea cea mai favorabilă („în foarte mare măsură”).

- Valorile tuturor indicatorilor au fost calculate atât la nivelul întregului eșantion, cât și pentru segmentele de populație corespunzătoare variabilelor studiate (urban/rural; masculin/feminin; grupe de vârstă; niveluri de pregătire). Desigur că la nivelul segmentelor, pe lângă dezavantajul prezenței unui număr mai redus de subiecți, ne putea întâlni cu interferența – mai mică sau mai mare – dintre celelalte variabile, astfel că diferențele semnalate între diferitele segmente să fie afectate de aceste interferențe. De aceea, în analiza efectuată s-au luat în considerare numai diferențele mari, semnificative.

II. Probleme ale evaluării serviciilor sociale și a autorităților publice

Evaluarea serviciilor și a autorităților publice implică și abordarea unor aspecte referitoare la: definirea și clasificarea serviciilor, definirea evaluării și a tipului de evaluare, la criteriile, factorii, condițiile și indicatorii de evaluare, la interferența evaluării cu măsurarea și aprecierea, la specificul evaluării efectuate din perspectiva calității vieții. Multe din aceste definiții sau clasificări sunt controversate încă – într-o măsură mai mare sau mai mică – în literatura de specialitate și de aceea *prezentarea lor din punctul nostru de vedere permite înțelegerea demersului metodologic din această lucrare.*

Clasificarea serviciilor.

Cu toate că se cunosc numeroase clasificări ale serviciilor, nu se poate afirma că în prezent există un consens în această privință.

Scopurile urmărite și criteriile utilizate au condus la clasificări mai mult sau mai puțin asemănătoare. Referitor la sfera de cuprindere a sectorului serviciilor, se susține, în general, opinia exprimată în lucrarea ONU, conform căreia, aceasta cuprinde toate activitățile economice altele decât: agricultura (inclusiv silvicultura și pescuitul), industriile extractive și prelucrătoare, construcțiile, serviciile de distribuire a apei, gazului și electricității¹. Această accepțiune face ca sectorul serviciilor să fie sinonim terțiarului economiei naționale. Același for mondial² clasifică serviciile în:

- comerț (inclusiv reparații de autovehicule și bunuri casnice);
- hoteluri și restaurante;
- transporturi, depozitare și comunicații;
- activitatea de intermediere financiară;
- activități imobiliare, de închiriere și servicii pentru întreprindere;
- administrație publică și apărare (inclusiv asigurările sociale obligatorii);
- învățământul;
- sănătatea și asistența socială;
- alte servicii (colective, sociale și personale).

¹ Constantin Grigorescu: Conținutul și dimensiunea serviciilor în țările dezvoltate cu economie de piață. În vol. "Dezvoltare și specializarea serviciilor". Editura Academiei Române 1992.

² *** Versiuni definitive de proiect de clasification internationale type de toutes les branches d'activite economique. Nation Unites: Commision Statistique 1989.

Așadar, clasificările internaționale permit ca în cadrul sectorului de servicii să se deceleze patru mari ramuri de activitate;

- comerț, restaurante, hoteluri;
- transporturi, antrepozite, telecomunicații;
- bănci, asigurări, afaceri imobiliare, servicii pentru întreprinderi;
- servicii publice, sociale și personale.

În sens larg, prin servicii sociale se desemnează totalitatea serviciilor pe care o comunitate le asigură total sau parțial pentru toți membrii săi sau pentru segmente particulare care manifestă o nevoie sporită de astfel de servicii.

Autoritățile publice

Așa cum rezultă din Constituția României³, autoritățile publice sunt: parlamentul, președintele, guvernul, administrația publică centrală (ministerele, armata, SRI și poliția) și cea locală (consilii locale, primării, prefecturi) și autoritatea judecătorească.

Evaluarea

Putem spune că scopul principal al evaluării constă în stabilirea gradului, a măsurii în care subiectul corespunde necesarului social și/sau cererii populației. Pentru realizarea acestui scop, procesul de evaluare presupune, deci, două etape: cuantificarea (mai mult sau mai puțin exactă) și, apoi, compararea rezultatelor, deoarece principala caracteristică a evaluării constă în emiterea judecăților de valoare sau de merit asupra subiectului respectiv⁴. Putea astfel defini⁵ EVALUAREA serviciului sau a autorității publice ca un proces de măsurare sau apreciere a calității, importanței sau utilității acestuia (acesteia) și compararea cu:

- *obiectivele* (evaluarea calității, a eficacității);
- *resursele* (evaluarea eficienței);
- *performanțele anterioare* (evaluarea progresului).

Definiția în sens larg a măsurii cuprinde „totalitatea operațiilor prin care se realizează o atribuire de valori, pentru a determina dimensiunea cantitativă a diferitelor fenomene cercetate: frecvența, ordinea, intensitatea, ritmul de dezvoltare, probabilitatea⁶.

În ce privește *aprecierea*, ea asigură estimarea tuturor variabilelor relevante, dar este lipsită de rigurozitatea necesară măsurării acestora, deci se poate afirma că aprecierea oferă o bancă de date pentru formularea evaluării dar aceste date sunt nesigure.

³ *** Constituția României 1992

⁴ M. Huberaan – Evaluating the Effectiveness of schooling. International Review of Education. 1973 vol XIX – nr. 3.

⁵ Andrei Novak – Ghid statistic pentru cercetările în educație și învățământ. Editura Litera 1988.

⁶ Ion Mărginean – Măsurarea în sociologie. Ed. Științifică și enciclopedică 1982.

Faptul că în măsurare, majorarea variabilelor prezintă interes și pentru evaluarea, nu constituie neapărat și totdeauna un avantaj, deoarece îl poate influența pe evaluator să folosească numai aceste variabile, neluându-le în seamă pe cele pentru care nu se pot elabora sau nu s-au elaborat încă instrumente riguroase. Ori, este dificil de găsit un domeniu din aria calității vieții care să poată fi evaluat numai cu sprijinul măsurării sau numai cu cel al aprecierii. Pentru a fi valide, semnificative pentru obiectivele propuse, instrumentele de evaluare trebuie să folosească atât criterii și indicatori măsurabili, cât și criterii și indicatori bazați pe apreciere.

În prezent, relația măsurare-evaluare mai constituie încă un obiect de dispută între specialiști. Între evaluare și măsurare există și asemănări dar și deosebiri, acestea, mai ales, în funcție de perspectiva din care este studiat obiectul supus cercetării. Deoarece în practica curentă se întâlnește destul de frecvent utilizarea interșanjabilă a celor doi termeni pentru a desemna determinarea cantitativă a obiectului, considerăm necesar să precizăm sensul dat de autor. Desigur că nu dorim, prin aceasta, să „întețim” disputa, ci doar să delimităm foarte clar sensurile folosite în această lucrare. Din acest punct de vedere, poate puțin restrictiv, considerăm că măsurarea este o primă și necesară etapă a evaluării, aceasta din urmă presupunând, așa cum s-a mai arătat, compararea rezultatelor măsurării cu un anumit obiectiv.

Astfel, prin măsurare (ca și prin apreciere) obținem indicatorii obiectivi de stare care, prin raportare la un anumit criteriu de evaluare, devin indicatori ai calității vieții.

Tot atât de adevărat este și faptul că percepția, de cele mai multe ori, presupune efectuarea (aproape) simultană atât a măsurii cât și a evaluării, subiectul comparând „automat” fenomenul cu propriile sale așteptări.

După nivelul și aria de cuprindere evaluarea se poate referi la obiective, politică, proces/activitate, rezultate.

MĂSURARE	EVALUARE
„Atribuirea de semnificații numerice unor atribute sau caracteristici pe bază de reguli și criterii stabilite” Este nepermisivă măsurării unora dintre variabile, ignorând un număr important de informații.	„Măsurarea sau aprecierea performanțelor și compararea lor cu obiectivele, resursele sau performanțele anterioare”
APRECIERE	Furnizează informații exacte privind starea și caracteristicile fenomenului.
„Proces de identificare a tuturor variabilelor aferente procesului analizat, în funcție de discernământul specialiștilor”	Se bazează pe criterii științifice, norme sau standarde precise.
Este dependentă de nivelul de pregătire a specialistului și de gradul în care acesta percepe informațiile	la în considerare toate tipurile de variabile.
Prezintă informații lipsite de rigurozitate.	Are o viteză de răspuns, fără temporizarea impusă de analize riguroase.

În ce privește noțiunea de CALITATE a unui serviciu sau a unei instituții/autorități publice, aceasta îmbracă două forme distincte: *calitatea procesului și calitatea rezultatului* (produsului). În timp ce calitatea procesului se referă la măsurile de organizare și la desfășurarea acestuia, calitatea rezultatului exprimă gradul de îndeplinire a funcțiilor, de satisfacere a cerințelor beneficiarilor.

CRITERIUL de evaluare poate fi definit ca o activitate sau o caracteristică simptomatică pentru funcționalitatea domeniului supus evaluării.

INDICATORII DE EVALUARE se obțin prin raportarea indicatorilor de stare la un criteriu de evaluare, adică prin compararea unei anumite stări, a unui anumit nivel al indicatorului la un nivel – obiectiv sau subiectiv – luat ca bază de comparare. De exemplu, numărul medicilor ce revin la zece mii de locuitori (unul din principalii indicatori ai asistenței medicale) este un indicator de stare. El redă nivelul dar nu spune nimic despre calitate, dacă e bun sau nu, dacă e mare sau mic. Este, deci, nevoie ca acest nivel să fie comparat cu ceva: cu un nivel mediu european (evaluăm nivelul din țara noastră față de cel european), cu un nivel anterior (evaluăm progresul înregistrat) ș.a. obținându-se astfel indicatorii calității vieții. Aceștia pot fi obiectivi sau subiectivi. *Indicatorii obiectivi* se referă (ca în exemplul anterior prezentat) la identificarea unei stări și/sau a mărimii acesteia cu instrumente de măsură validate sau se referă la mărimi direct observabile, deci înregistrate în mod obiectiv. *Indicatorii subiectivi*, de mare importanță în studiul calității vieții, au drept caracteristică specifică faptul că înregistrările sunt făcute chiar de subiecți, având ca referință propriile lor percepții. Acești indicatori nu se mai referă la starea propriu-zisă a vieții ci la calitatea estimată, percepută a acesteia. Dacă domeniul calității vieții este definit ca „valoarea pentru om a vieții sale, măsura în care condițiile vieții oferă omului posibilitatea satisfacerii multiplelor sale necesități, gradul în care viața este satisfăcătoare pentru om”⁷, este evident că evaluarea gradului în care rezultatele corespund așteptărilor populației, stările subiective de satisfacție sau insatisfacție ale acesteia, reacțiile subiective ale oamenilor, redau în fond tocmai calitatea vieții acestora.

De aceea, cercetările referitoare la calitatea vieții abordează atât latura obiectivă cât și cea subiectivă, apelând atât la indicatorii de stare, la cei obiectivi, cât și la cei de satisfacție. Atunci când se selectează indicatorii simptomatici pentru un anumit domeniu se au în vedere⁸: valoarea informativă a indicatorilor, relevanța acestora pentru activitatea practică, existența bazei informaționale sau posibilitatea creerii ei, posibilitatea organizării culegerii de

⁷ Cătălin Zamfir (coord.) – Indicatori și surse de variație a calității vieții. Ed. Academiei 1984.

⁸ Ioan Mărginean – Schițe de indicatori ai calității vieții. În: Probleme economice. Nr. 7-8/1991.

date care să permită obținerea informațiilor, posibilitatea asamblării indicatorilor într-un sistem.

Criteriile de evaluare a serviciilor și autorităților se referă la activitățile/ finalitățile specifice și utilizează categorii distincte de indicatori:

- pentru evaluarea obiectivă a calității prestației serviciului/instituției, prin măsurarea rezultatelor și compararea acestora cu obiectivele sau normele propuse, utilizându-se indicatorii obiectivi ai calității vieții;
- pentru evaluarea subiectivă a calității serviciului/instituției, prin estimarea percepției acestei calități, a încrederii și/sau satisfacției oferite populației – ca beneficiar activ sau potențial – utilizându-se în acest scop indicatorii subiectivi ai calității vieții.

III. Cum răspund instituțiile publice așteptărilor populației

Prezentăm sociale de răspuns corespunzătoare celor 16 servicii și autorități analizate:

1. Asistența medicală	
- deloc	5,6%
- în mică măsură	30,4%
- potrivit	41,6%
- în mare măsură	15,8%
- în foarte mare măsură	3,4%
- nonrăspunsuri	3,3%
2. Învățământul	
- deloc	2,6%
- în mică măsură	12,7%
- potrivit	39,2%
- în mare măsură	26,0%
- în foarte mare măsură	8,3%
- nonrăspunsuri	11,2%
3. Primăria	
- deloc	18,2%
- în mică măsură	35,3%
- potrivit	30,8%
- în mare măsură	7,2%
- în foarte mare măsură	1,7%
- nonrăspunsuri	6,9%
4. Poliția	
- deloc	10,3%
- în mică măsură	24,4%
- potrivit	36,0%
- în mare măsură	18,0%
- în foarte mare măsură	4,8%
- nonrăspunsuri	6,6%
5. Armata	
- deloc	4,8%
- în mică măsură	5,0%
- potrivit	19,6%
- în mare măsură	28,2%
- în foarte mare măsură	17,9%
- nonrăspunsuri	24,4%
6. Justiția	
- deloc	9,8%
- în mică măsură	20,3%
- potrivit	24,3%
- în mare măsură	12,3%

- în foarte mare măsură	6,4%
- nonrăspunsuri	26,8%
7. Parlamentul	
- deloc	24,7%
- în mică măsură	31,6%
- potrivit	22,1%
- în mare măsură	5,3%
- în foarte mare măsură	4,2%
- nonrăspunsuri	12,1%
8. Guvernul	
- deloc	23,0%
- în mică măsură	30,4%
- potrivit	26,8%
- în mare măsură	6,7%
- în foarte mare măsură	3,7%
- nonrăspunsuri	9,3%
9. Președintele țării	
- deloc	18,2%
- în mică măsură	18,5%
- potrivit	28,1%
- în mare măsură	16,1%
- în foarte mare măsură	9,9%
- nonrăspunsuri	9,2%
10. Televiziunea națională	
- deloc	5,2%
- în mică măsură	15,7%
- potrivit	34,9%
- în mare măsură	27,5%
- în foarte mare măsură	11,0%
- nonrăspunsuri	5,7%
11. Radiodifuziunea națională	
- deloc	2,9%
- în mică măsură	8,9%
- potrivit	31,0%
- în mare măsură	35,4%
- în foarte mare măsură	15,5%
- nonrăspunsuri	6,3%
12. Presa scrisă	
- deloc	7,5%
- în mică măsură	23,0%
- potrivit	31,0%
- în mare măsură	18,5%
- în foarte mare măsură	6,9%
- nonrăspunsuri	13,1%
13. Ziarul preferat	
- deloc	5,9%
- în mică măsură	10,3%
- potrivit	25,3%
- în mare măsură	22,7%

- în foarte mare măsură	13,1%
- nonrăspunsuri	22,6%
14. Serviciul Român de Informații	
- deloc	9,4%
- în mică măsură	10,9%
- potrivit	16,2%
- în mare măsură	6,9%
- în foarte mare măsură	4,6%
- nonrăspunsuri	52,0%
15. Partidele politice	
- deloc	27,4%
- în mică măsură	27,9%
- potrivit	18,2%
- în mare măsură	3,9%
- în foarte mare măsură	1,4%
- nonrăspunsuri	21,2%
16. Sindicatele	
- deloc	22,9%
- în mică măsură	18,8%
- potrivit	20,1%
- în mare măsură	11,3%
- în foarte mare măsură	3,9%
- nonrăspunsuri	22,9%

Pentru a efectua analiza acestor date s-a recurs la utilizarea celor doi indicatori menționați: balanța și media.

	În (f) mare măsură	În mică măsură/deloc	Balanța	Media
	(1)	(2)	(1)-(2)	
1. Radio național	51.0	11.7	39.3	3.55
2. Armata	46.1	9.9	36.2	3.65
3. Ziarul preferat	36.0	16.0	20.0	3.35
4. Învățământul	34.3	15.3	19.0	3.28
5. TV națională	38.6	20.9	17.7	3.25
6. Presa scrisă	25.4	30.5	-5.1	2.94
7. SRI	11.6	20.3	-8.7	2.72
8. Președintele	26.1	36.7	-10.6	2.79
9. Justiția	18.7	30.1	-11.4	2.80
10. Poliția	22.7	34.7	-12.0	2.81
11. Asist. medicală	19.3	36.0	-16.7	2.81
12. Sindicatele	15.1	41.8	-26.7	2.41
13. Guvernul	10.4	53.3	-42.9	2.31
14. Primăria	8.9	53.4	-44.5	2.34
15. Parlamentul	9.5	56.3	-46.8	2.24
16. Partidele politice	5.3	55.4	-50.1	2.03

Se constată că *în (foarte) mare măsură* sunt apreciate de către:

- un subiect din doi (46-51%) – activitatea radiodifuziunii naționale și capacitatea armatei;
- un subiect din trei (34-39%) – calitatea învățământului, a televiziunii naționale și a ziarului preferat;
- un subiect din patru (23-26%) – activitatea președintelui țării, cea a poliției, precum și calitatea presei scrise;
- un subiect din cinci (19%) – corectitudinea justiției și calitatea asistenței medicale;
- unul din șapte-zece subiecți (9-15%) – activitatea SRI, a sindicatelor, a guvernului, a primăriei și a parlamentului;
- unul din douăzeci de subiecți apreciază partidele politice.

Din acest tabel se pot desprinde câteva concluzii, dintre care menționăm:

Doar cinci din cele șaisprezece instituții înregistrează o balanță pozitivă și o medie mai mare de 3 („apreciere potrivită”). Dintre acestea, doar armata constituie una din autoritățile publice. Comparativ cu anul trecut, balanțele corespunzătoare armatei și ziarului preferat se mențin aproximativ la același nivel (ridicat), în timp ce radiodifuziunea (+16.6), televiziunea (+42.5) și învățământul (+39.3) înregistrează niveluri mult mai ridicate ale balanței, în special ca urmare a creșterii ponderii persoanelor mulțumite în (foarte) mare măsură.

Ultimele patru instituții – guvernul, primăria, parlamentul și partidele politice – satisfac doar în mică măsură sau chiar deloc așteptările a peste 50% din populația cuprinsă în eșantion, în timp ce, doar 5-10% sunt mulțumiți de activitatea acestora. Aceeași situație s-a înregistrat și în anul 1993.

În ce privește poliția, justiția, președinția și presa scrisă, acestea au înregistrat creșteri semnificative în aprecierea favorabilă a populației. Chiar dacă înregistrează, încă, balanțe negative (între -5 și -12%) ele sunt mult mai mici decât cele din anul 1993 (între -24 și -52%).

Subiecții investigați au fost solicitați să menționeze acele instituții cărora le acordă o *importanță deosebită*. Răspunsurile au fost următoarele:

1.	Asist. medicală	60,2%	9.	Parlamentul	28,1%
2.	Învățământul	50,4%	10.	Justiția	24,9%
3.	TV națională	35,1%	11.	Sindicatetele	20,5%
4.	Guvernul	34,5%	12.	Radiodifuziunea națională	20,3%
5.	Primăria	33,2%	13.	Presa scrisă	17,0%
6.	Președintele	33,0%	14.	SRI	12,6%
7.	Poliția	33,0%	15.	Partidele politice	12,1%
8.	Armata	30,3%	16.	Ziarul preferat	1,2%

Comparativ cu populația urbană, populația rurală acordă în mai mare măsură o importanță deosebită: președinției (37.1/29.4) și primăriei (38.2/28.6), în timp ce populația urbană acordă, în mai mare măsură, o importanță deosebită: poliției (39.6/26.0) și justiției (29.9/19.4);

Pregătirea școlară influențează în mod direct proporțional importanța deosebită acordată unor instituții. Considerând, pe de o parte, subiecții care au absolvit (sau nu) școala generală sau cea profesională, iar pe de altă parte subiecții cu studii liceale sau superioare, se constată că subiecții cu o mai ridicată pregătire școlară acordă într-o proporție mult mai mare o importanță deosebită: învățământului (69% față de 39.8%), justiției (35.8 față de 18.6%), televiziunii (41.6% față de 31.3%), radioului (28.6% față de 15.6%), presei scrise (26% față de 11.8%) și sindicatelor (26.6 % față de 17%).

IV. Factorii care au determinat aprecierile populației

Pentru a cunoaște influența diferitelor motive, chestionarul a cuprins itemi referitori la principalele preocupări sau atitudini referitoare la instituțiile vizate (învățământ, primărie, poliție, parlament, președinte, guvern).

1. Percepția calității asistenței sociale și a stării de sănătate

Compararea aprecierii calității asistenței medicale de stat cu aceea a asistenței medicale acordate în policlinicile cu plată sau în cabinetele particulare a oferit următoarele rezultate:

	În (f) mare măsură (1)	În mică măsură/deloc (2)	Balanța (1)-(2)	Media
Asist. medicală de stat	26,1	35,7	-9,7	2,79
Asist. medicală cu plată	37,8	9,6	28,2	3,45
URBAN				
Asist. medicală de stat	20,3	42,7	-22,4	2,60
Asist. medicală cu plată	40,4	9,2	30,8	3,45
RURAL				
Asist. medicală de stat	34,4	27,2	7,2	3,01
Asist. medicală cu plată	35,2	10,1	25,1	3,45

Cu mult mai apreciată decât asistența medicală de stat, asistența medicală cu plată și/sau cea acordată în cabinetele particulare satisface în (foarte) mare măsură așteptările a 35-40% din populație. Nemulțumirile față de asistența medicală de stat sunt exprimate de o jumătate (42.7%) din subiecții domiciliați în mediul urban și un sfert (27.2%) de cei din rural.

Timpul mediu de așteptare în unitățile de stat este apreciat de subiecți la o oră și jumătate (92 minute), estimat a fi de două ori mai mare în comparație cu unitățile medicale cu plată și/ sau în cabinetele particulare (46 minute).

Media de 2.88 oferită calității serviciilor de urgență reflectă faptul că opiniile sunt împărțite, un subiect din patru (25.1%) fiind mulțumit de acest serviciu medical.

În ce privește percepția stării de sănătate și a măsurii în care populația are probleme privind principalele cauze care concură la starea lor de sănătate, subiecții au oferit răspunsuri:

(în procente)

	Au probleme în (f) mare măsură	Au probleme în anumită măsură	Nu au probleme
1 stare de oboseală fizică	41.8	26.2	32.0
2. probleme dentare	29.1	29.1	41.8
3. stare de nervozitate	27.4	26.8	45.8
4. stare depresivă	20.7	21.0	58.3
5. durere/stare de disconfort	17.6	26.0	56.4
6. insomnie	14.6	16.5	68.9
7. dificultăți în desfășurarea unor activități	13.8	23.2	63.0
8. stare de oboseală mentală	13.3	22.4	64.3
9. dificultăți în a se spăla, îmbrăca sau deplasa singur	4.2	2.7	93.1

Principala problemă acuzată de subiecți o constituie *starea de oboseală fizică* (41.8%) resimțită pe măsura înaintării în vârstă (31,7% din cei de 18-39 ani și 49% din cei de peste 40 ani), precum și de femei (50.6%) – în mult mai mare măsură decât de bărbați (32.5%).

Problemele dentare și stările de nervozitate sunt resimțite de aproape trei subiecți din zece, în timp ce *stările depresive* și cele *de disconfort* constituie pentru 2 subiecți din zece probleme de sănătate deosebit de importante.

Durerile/stările de disconfort se manifestă în mod direct proporțional cu înaintarea în vârstă, constituind probleme pentru 13.1% din populația de 18-49 ani față de 24.7% din populația de 50 ani și peste.

Trebuie semnalat faptul că populația tânără (18-29 ani) are deja probleme cu insomniile (14.8%), cu oboseala fizică (53.3%), cu stările de disconfort (32.2%) și cu stările depresive (37.3%).

În scopul cunoașterii gradului în care populația își autoevaluează starea de sănătate – propria apreciere comparativ cu așteptările, bazată atât pe criterii obiective cât și pe criterii subiective, dar care reflectă de fapt satisfacția sau insatisfacția populației în ce privește starea de sănătate – s-a propus o scală unde starea cea mai proastă este marcată cu 1 iar starea cea mai bună este marcată cu 10 (1-2 puncte: stare foarte proastă; 3-4 puncte: stare proastă; 5-6 puncte: stare medie; 7-8 puncte: stare bună; 9-10 puncte: stare foarte bună. S-au obținut următoarele rezultate:

Notele	Total (%)	Masculin (%)	Feminin (%)
1-2.5	1.96	2.09	1.83
3-4.5	7.84	5.11	10.84
5-6.5	35.83	34.09	37.51
7-8.5	38.52	39.02	38.05
9-10	15.85	19.69	12.13
Media	6.80	7.02	6.59

Se impun câteva constatări:

Nivelul mediu general – 6.80 – este cuprins între calificativele „mediu” și „bun” și este ușor mai ridicat decât cel înregistrat în 1993 (6.61).

Populația feminină acuzată o stare a sănătății mai precară decât a populației masculine (în 1993 cele două niveluri medii de apreciere au fost de 6.37 și respectiv – 6.87, păstrându-se deci decalajul).

Notele	Vârsta (%)				
	18-29	30-39	40-49	50-59	60+
1-2.5	0.00	0.47	0.52	2.89	5.45
3-4.5	2.11	3.30	6.76	11.55	15.18
5-6.5	20.59	35.38	38.02	37.57	47.46
7-8.5	45.37	48.58	43.23	32.94	24.12
9-10	31.93	12.27	11.46	15.02	7.78
Media	7.79	7.00	6.77	6.44	5.98

În ce privește segmentele de vârstă, se constată o așteptată corelație inversă între nivelul vârstei și cel al autoevaluării stării de sănătate. Astfel, dacă media primei grupe de vârstă (18-29 ani) este de 7.79 (7.58 în 1993), celelalte grupe înregistrează valori descrescânde: 7-6.77-6.44 și respectiv 5.98 – pentru cei de 60 de ani și peste (5.59 în 1993). Ponderea celor care își apreciază sub 5 nivelul stării de sănătate fiind de doar 2.1% pentru cei tineri, comparativ cu 3.77-7.28-14.44 și, respectiv, 20.63% - pentru cei de 60 ani și peste, adică, din păcate, fiecare al cincilea subiect din această ultimă grupă de vârstă reclamă o stare precară de sănătate. Evident, reversul acestei situații îl reprezintă ponderea descrescătoare, în raport cu vârsta, a celor ce apreciază că au o stare bună și foarte bună a sănătății: opt subiecți din zece – cuprinși în grupa 18-29 ani (77.3%), șase subiecți din zece (60.8%) – cuprinși în grupa 30-39 ani, cinci subiecți din zece (51.3%) – cuprinși în grupa 40-59 ani și doar trei subiecți din zece (31.9%) – cuprinși în ultima grupă de vârstă.

2. Aspecte privind învățământul

Principalele aspecte privind efectele/rezultatele învățământului în opinia populației se reflectă în informațiile din tabelul următor:

	În (f) mare măsură	În mică măsură/deloc	Balanța	Media
	(1)	(2)	(1)-(2)	
Cunoștințe de bază oferite	53.9	8.2	45.7	3.63
Pregătire pt. viața profesională	37.6	21.0	16.6	3.22
Pregătire pt. viața socială (familie, grup, societate)	29.6	35.0	-5.4	2.87

Se remarcă, în primul rând că pregătirea pentru viața socială (familie, grup, societate) înregistrează o balanță ușor negativă și mult mai redusă comparativ cu celelalte două efecte ale sistemului de învățământ. Media de 2.87 a „tras în jos”, pare-se, media generală (3.28) pe care populația a acordat-o acestui serviciu public.

Dacă în ce privește „cunoștințele de bază” oferite diferitelor segmente de populație au opinii întrucâtva asemănătoare, „pregătirea pentru viața profesională” este apreciată în mult mai mică măsură de cei cu studii liceale și superioare (nemulțumiți într-o pondere mult mai mare: 26,9% față de 17,6%) decât de cei ce au absolvit gimnaziul sau școala profesională. De asemenea, persoanele din mediul urban sunt mai nemulțumite decât cele din mediul rural (balanțele fiind de 10 și respectiv 24.5, în timp ce mediile au valorile 3.12 și 3.35).

Referitor la „pregătirea pentru viața socială” subiecții cu pregătire superioară (liceu sau facultate) sunt mai nemulțumiți decât ceilalți (balanțele fiind de -17.1% și respectiv 1.2%, iar mediile -2.70 față de 2.92) ca și cei din mediul urban în comparație cu aceia din rural (balanțele fiind de -13.1 și, respectiv -3.9, în timp ce mediile au valorile 2.72 și 3.06).

3. Aprecierile populației privind activitatea primăriilor

În condițiile în care nici măcar a zecea parte din populație (8.9%) nu se declară mulțumită, iar mai mult de jumătate (53.4%) apreciază doar în mică măsură sau deloc preocupările primăriile pentru gospodărirea localităților, iată cum percepe populația aceste preocupări:

	În (f) mare măsură	În mică măsură/deloc	Balanța	Media
	(1)	(2)	(1)-(2)	
1. Curățenia local.	4.4	69.2	-64.8	2.03
2. Iluminatul public	15.6	47.3	- 31.7	2.49
3. Cant. și calit. Apei	16.2	48.8	-32.6	2.46
4. Starea drum/străzi	2.4	76.1	-73.7	1.85
5. Combatere dăunători	0.7	78.3	-77.6	1.47
6. Spațiile verzi	7.6	59.3	-51.7	2.12
7. Rezolv. problemelor cetățenilor	5.7	53.8	-48.1	2.22

Desigur că tabelul prezentat reflectă cât se poate de clar percepția populației în ce privește activitatea primăriilor. Între 50 și 80% sunt ponderile celor ce consideră că primăriile nu au făcut mai nimic în ce privește unul sau altul din aspectele studiate. Pe *cele două medii* se constată o nemulțumire mult mai mare (dacă la acest nivel general scăzut de apreciere se mai pot face deosebiri!) a populației rurale față de cea urbană în ce privește iluminatul public (2.18 față de 2.76 cât reprezintă mediile respective) și cantitatea și

calitatea apei (2.19 față de 2.66) și crearea și întreținerea spațiilor verzi (1.72 față de 2.44).

În ce privește *importanța deosebită* pe care o acordă populația uneia sau alteia dintre preocupările (care ar trebui să fie ale) primăriei, situația se prezintă în felul următor:

1.	Rezolvarea problemelor cetățenilor	59.1%
2.	Salubritatea/curățenia localității	56.9%
3.	Starea drumurilor/străzilor	49.9%
4.	Cantitatea și calitatea apei	49.1%
5.	Iluminatul public	41.2%
6.	Combaterea insectelor	29.5%
7.	Spațiile verzi	25.2%

Pe cele *două medii* – urban și rural – se remarcă importanța acordată în mai mare măsură de populație urbană comparativ cu cea rurală: salubrității localității (66.9% față de 45.7%), cantității și calității apei (60.7 față de 36.2%), combaterii insectelor (37.9 față de 20.2%, dar, pentru municipiul București, ponderea este de 50.4%) în timp ce, populația rurală acordă în mai mare pondere o importanță deosebită necesității rezolvării de către primării a problemelor cetățenești (70.5 față de 48.7%).

4. Aprecierile populației privind activitatea poliției

În condițiile în care un subiect din patru (22.7%) apreciază în (foarte) mare măsură activitatea poliției, în timp ce, un subiect din trei (34.7%) o apreciază în mică măsură sau deloc – situație departe de a răspunde așteptărilor populației, prezentăm aprecierea următoarelor aspecte privind activitatea poliției:

	În (f) mare măsură	În mică măsură/deloc	Balanța	Media
	(1)	(2)	(1)-(2)	
1. Politețe/corectitudine personal	27.0	21.1	5.1	3.05
2. Menținerea ordinii publice	30.6	31.3	-0.7	3.02
3. Eficiența în prinderea infractorilor	25.6	29.9	-4.3	2.92
4. Prevenirea criminalității	18.8	38.8	-20.0	2.72
5. Combaterea corupției	14.5	52.9	-38.4	2.36
6. Toleranța față de bișniță	44.4	24.5	-19.9	

Ce i se reproșează poliției? Jumătate din populație consideră că aceasta nu combate aproape deloc corupția (52.9%) și că manifestă toleranță față de bișniță (44.4%), în timp ce o treime din populația investigată apreciază negativ

contribuția poliției la menținerea ordinii publice (31.3%), eficiența în prinderea infractorilor (29.9%) și prevenirea criminalității (38.8%).

Poate paradoxal, dar persoanele mai în vârstă (50 de ani și peste) apreciază în mai mare măsură decât celelalte (18-49 de ani) activitatea poliției de prevenire a criminalității, mediile opiniilor celor două segmente ale populației fiind de 2.86 și, respectiv, de 2.64. Pentru aceeași activitate a poliției, persoanele cu studii liceale sau superioare au aprecieri mai puțin favorabile decât celelalte, mediile corespunzătoare fiind de 2.52 comparativ cu 2.85, iar cele două balanțe fiind de - 33.1%, față de numai -11.9%. Și în ce privește intervenția poliției în combaterea corupției, persoanele cu studii liceale și superioare manifestă mai multă rezervă, media acordată fiind de numai 2.08 față de 2.50 – cât au apreciat ceilalți subiecți, cele două balanțe fiind de -59 și, respectiv, -30.2.

Ne place să credem că aceste rezultate ale anchetei nu vor influența nefavorabil atitudinea polițiștilor față de persoanele cu studii liceale sau superioare!

5. Aprecieri privind corectitudinea autorităților judecătorești

Se remarcă faptul că un subiect din trei (36.2%) nu poate face aprecieri asupra acestei probleme, iar un altul (31.5%) are o opinie neutră, în timp ce 13.5% apreciază în mod favorabil corectitudinea autorităților judecătorești iar 18.8 au o părere opusă, tinerii având o încredere mai mare decât ceilalți subiecți (mediile 3.07 și respectiv 2.83).

6. Aprecieri privind activitatea parlamentului

În condițiile în care numai un subiect din zece (9.5%) este mulțumit de activitatea parlamentului, față de șase subiecți din zece (56.3%) nemulțumiți aproape în totalitate, întrebați asupra modului în care apreciază unele aspecte referitoare la activitatea parlamentului, subiecții au oferit următoarele răspunsuri:

	În (f) mare măsură	În mică măsură/ deloc	Balanța	Media
	(1)	(2)	(1)-(2)	
- dezbate cele mai importante legi	12.1	49.7	-37.6	2.45
- promovează rapid legile necesare	7.8	64.5	-56.7	2.12
- este preocupat de interesele țării	11.8	49.6	-37.8	2.40
- își desfășoară ședințele într-o at-mosf. coresp.	4.1	71.2	-67.1	1.82

În situația în care aproape trei subiecți din zece (28.1%) acordă o importanță deosebită instituției parlamentare (direct proporțional cu nivelul de pregătire școlară: de la 23.2% la 44.3%) se constată că:

Populația nu este aproape deloc satisfăcută de activitatea parlamentului în ce privește dezbaterile și, mai ales, promovarea rapidă a celor mai importante legi: față de numai unul din zece subiecți mulțumit de aceste activități sunt aproape șase subiecți din zece (57.1%) care nu sunt mulțumiți deloc sau doar în mică măsură. Tineretul este nemulțumit în mai mare măsură (60%) decât persoanele de 60 de ani și peste (49%) ca și persoanele cu studii liceale și superioare (64.2%) comparativ cu celelalte (53.2%).

Un subiect din nouă (11.8%) apreciază că parlamentul este preocupat de interesele țării, în timp ce un subiect din doi (49.6%) consideră că acesta nu se preocupă deloc sau doar în mică măsură de aceste interese.

În ce privește atmosfera/ținuta în care se desfășoară ședințele parlamentului, numai un subiect din douăzeci și cinci (4.1%) o apreciază ca fiind bună, în timp ce șapte subiecți din zece (71.2%) nu o apreciază deloc sau doar în mică măsură.

Așteptările populației sunt departe de a fi satisfăcute atât în ce privește activitatea parlamentului, cât și în ce privește „atmosfera de lucru”.

7. Aprecierile populației privind partidele politice

În ce privește percepția populației asupra interesului partidelor politice în rezolvarea problemelor sociale și economice ale țării, subiecții cuprinși în eșantion au oferit următoarele răspunsuri:

- nici un partid	19.2%
- un singur partid	6.2%
- unele partide	47.2%
- cele mai multe partide	7.3%
- toate partidele	2.7%
- nu răspunde	17.4%

- Așadar fiecare al cincilea subiect consideră că nici un partid nu se preocupă de problemele majore ale țării, în schimb, aproape șase subiecți din zece consideră că „unele”, „cele mai multe” sau „toate” partidele sunt interesate în rezolvarea acestor probleme. „Partizanii” unui singur partid nu sunt decât 6.2% din întreaga populație.

- Dacă am face o grupare a populației în „pesimiști” („nici un partid” și „nu răspunde”) și „optimiști” (cei care au încredere în unul sau mai multe partide) am putea constata că primii reprezintă o treime, iar ceilalți două treimi. Altfel spus, la un „pesimist” revin doi „optimiști” în ce privește preocuparea partidelor politice pentru rezolvarea problemelor economice și sociale ale țării.

- Se constată o anumită disproporție între cei care consideră că „unele partide” se preocupă de aceste probleme (47.2%) și cei care consideră că parlamentul este preocupat de interesele țării într-o măsură mult mai mică (11.8%), parlamentul fiind de fapt maniera de exprimare „legislativă” a partidelor. Probabil că această situație se explică prin partizanatul politic al populației, fiecare subiect considerând că doar „partidul său” se ocupă de aceste probleme.

8. Activitățile guvernului în aprecierea populației

Apreciază în (foarte) mare măsură de numai unul din zece subiecți (10.4%) și apreciată în mică măsură sau deloc de un subiect din doi (53.3%), situație înregistrată de altfel și în anul 1993, activitatea guvernului este departe de a răspunde așteptărilor populației. Aceste așteptări și aprecierile respective s-au referit la:

	În (f) mare măsură	În mică măsură/deloc	Balanța	Media
	(1)	(2)	(1)-(2)	
1. Stare economie națională	6.5	66.9	-60.4	2.08
2. Promov. reforme economice	10.1	53.9	-43.8	2.33
3. Asig. nivelului de trai decent	3.2	74.5	-71.3	1.90
4. Crearea de noi locuri de muncă	1.3	82.2	-80.9	1.67
5. Protecția șomerilor	8.8	61.9	-53.1	2.16
6. Protecția familiilor cu copii	6.0	67.4	-51.4	2.00

Așadar, la nici una din cele șase așteptări din partea populației (presupuse de noi), guvernul nu a obținut „nota de trecere”. Dacă ponderea persoanelor mulțumite este cuprinsă între 1 și 10% și este „acoperită” în principal de categoria de vârstă „60 de ani și peste” (categoria mai puțin afectată de șomaj, reformă și altele), ponderea persoanelor nemulțumite ia valori între 54 și 82% din totalul populației investigate, reflectând starea de spirit a acesteia, insatisfacția față de toate cele șase aspecte analizate și, în special, față de lipsa locurilor de muncă și neasigurarea unui nivel de trai decent.

9. Aprecierile populației privind activitatea președintelui țării

În condițiile în care un subiect din patru (26.1%) apreciază în (foarte), mare măsură activitatea președintelui țării, iar un subiect din trei (36.7%) nu apreciază deloc sau numai în mică măsură această activitate, populația investigată a fost solicitată să spună atât ce o nemulțumește cât și ce aprecieri favorabile au față de președintele țării. De remarcat că activitatea președintelui este mai apreciată în rural decât în urban, de populația vârstnică decât de cea tânără, de cei cu studii mai puține față de cei cu studii liceale și superioare.

Aprecierile	Mediul			
	Mun. București	Orașe mari	Alte orașe	Comune
1. În (f) mare măsură	12.0	18.1	28.0	31.5
2. În mică măsură/deloc	60.7	48.2	36.5	26.3
3. Balanța (1)-(2)	-48.7	-30.2	-8.5	5.1
4. Media	2.14	2.40	2.84	3.08
Aprecierile	Vârsta			
	18-29	30-39	40-49	50+
1. În (f) mare măsură	13.8	19.3	27.1	35.4
2. În mică măsură/deloc	46.4	41.0	38.0	28.7
3. Balanța (1)-(2)	-32.6	-21.7	-10.9	6.7
4. Media	2.43	2.62	2.78	3.07
Aprecierile	Nivelul de pregătire			
	Cel mult șc. generală	Școala profesională	Liceu	Studii superioare
1. În (f) mare măsură	34.1	24.6	17.7	11.9
2. În mică măsură/deloc	29.0	35.4	45.7	47.8
3. Balanța (1)-(2)	5.1	-10.8	-28.0	-35.8
4. Media	3.03	2.81	2.52	2.46

La întrebarea deschisă „Ce nemulțumiri aveți față de președintele țării” surprinde, în primul rând, ponderea mare a persoanelor care nu au răspuns (42.7%), în timp ce principalele nemulțumiri ale populației se referă la:

Nu se preocupă de problemele interne de bază ale țării	18.0%
Lipsa de fermitate în luarea deciziilor	7.5%
„foarte multe reproșuri”	5.8%
Nu se rupe de trecut; promovează vechile cadre	5.5%
Nu luptă împotriva corupției	4.1%
Nu-și face datoria; este inactiv	4.0%
Nu se preocupă de protecția unor categorii de populație	3.6%

Există și un segment de populație, fiecare al nouălea subiect (11.1%), care declară că „nu are nemulțumiri” (23.7% din cei ce s-au declarat mulțumiți în mare măsură de activitatea președintelui).

La întrebarea deschisă „Ce aprecieri favorabile aveți” există două mari segmente: cei care nu au răspuns (53.1%) și cei care declară „nu au aprecieri favorabile” (13.9% din total și 26.1% din cei ce sunt nemulțumiți de activitatea președintelui) celelalte aprecieri referindu-se, în principal, la:

Mare (foarte bun) om politic	14.7%
Apără (e preocupat de) interesele țării	6.7%
Este cinstit, corect, omenos	5.0%
Desfășoară o politică externă bună	4.6%

10. Percepția populației privind activitatea Oficiului pentru controlul calității produselor

Pentru a cunoaște modul în care este percepută activitatea acestuia, subiecții au fost solicitați să răspundă la întrebarea „din experiența dvs. de cumpărător, considerați că instituțiile însărcinate cu controlul calității produselor își fac datoria?”. S-a constatat că numai un subiect din zece (9.8%) este mulțumit de această activitate, în timp ce șase subiecți din zece (60.2%) consideră că instituția respectivă nu-și face deloc datoria sau și-o face doar în mică măsură, astfel încât balanța este negativă -50.4% (-56.9% - pentru urban și -44.4% - pentru rural), nivelul mediu de apreciere fiind de numai 2.21. Trebuie recunoscut totuși, că în situația nespecificării concrete a instituției respective, populația se putea referi în aprecierile sale și la alte instituții (poliția economică ș.a.), dar nu e mai puțin adevărat că nici activitatea acestui Oficiu nu se bucură de o prea mare apreciere în rândul populației. Această situație se datorează – considerăm noi – atât multitudinii de produse depreciate ajunse pe piață, cât și unei slabe mediatizări a activității instituției respective.

V. Protecția oferită populației de către societate

Așteptările populației față de diferitele activități cu caracter protecționist din partea societății sunt exprimate în tabelul următor:

	În (f) mare măsură	În mică măsură/deloc	Balanța	Media
	(1)	(2)	(1)-(2)	
1. Asist. med. de stat	26.6	35.7	-9.1	2.79
2. Asist. med. de urgență	25.1	29.5	-4.4	2.88
3. Salubrit. localit.	4.4	69.2	-64.8	2.03
4. Prevenirea criminalit.	18.8	38.8	-20.0	2.72
5. Eficiența în prinderea infractorilor	25.6	29.9	-4.3	2.92
6. Combaterea corupției de către poliție	14.5	52.9	-38.4	2.36
7. Asig. unui nivel de trai decent	3.2	74.5	-71.3	1.90
8. Crearea de noi locuri de muncă	1.3	82.2	-80.9	1.67
9. Protecția acordată șomerilor	8.8	61.9	-53.1	2.16
10. Protecția familiilor cu copii	6.0	67.4	-61.4	2.0
11. Controlul calit. prod.	9.8	60.2	-50.4	2.21

Considerată a fi efectul activităților desfășurate de autoritățile publice și serviciile sociale – asistența medicală (1,2), primăriile (3), poliția (4,5,6), guvernul (7-10), Oficiul pentru protecția consumatorului (11) – protecția oferită populației este departe de așteptările acesteia.

Dacă în ce privește asistența medicală, prevenirea criminalității și eficiența poliției în prinderea infractorilor, un subiect din patru (24%) își manifestă totuși satisfacția, comparativ cu un subiect din trei (33.5%) total nemulțumit de această protecție, ceea ce a făcut ca media aprecierilor să fie aproape de calificativul „mediu” (2.83), pentru celelalte șapte forme de protecție doar unul din 16 subiecți (6.7%) se declară, în mediu, mulțumit de protecția oferită, în timp ce două treimi (66.9%) din populație apreciază că această protecție se manifestă numai în mică măsură, media corespunzătoare celor șapte tipuri de protecție fiind chiar egală cu calificativul „în mică măsură” (2.05).

Toate cele unsprezece tipuri de protecție înregistrează balanțe negative.

VI. Percepția fenomenului corupției în societatea românească

Percepția populației în ce privește fenomenul corupției, existent sau nu, în nouă din principalele instituții publice este următoarea:

„În ce măsură este prezent fenomenul corupției în societatea românească”

	În (f) mare măsură	În mică măsură/deloc	Balanța	Media
	(1)	(2)	(1)-(2)	
1. parlamentul	37.6	19.1	-18.5	3.39
2. primăriile	36.8	21.9	-14.9	3.32
3. asist. medicală	36.6	24.8	-11.8	3.21
4. guvernul	29.3	19.7	-9.6	3.22
5 autorit. judecăt. .	25.7	20.8	-4.9	3.13
6. poliția	27.4	27.2	-0.2	3.00
7. sindicatele	20.0	26.6	6.6	2.86
8. Învățământul	12.8	47.6	34.8	2.38
9. armata	7.5	42.7	35.2	2.03

Cu excepția armatei, învățământului și a sindicatelor, celelalte instituții publice au balanțe negative, indicând faptul că ponderea celor ce consideră că există corupție în mare măsură este mai mare decât cea a subiecților care exclud existența acesteia.

Dacă pentru armată și învățământ doar unul din paisprezece și, respectiv, unul din opt subiecți consideră corupția ca fiind prezentă în mare măsură, aceeași afirmație o fac unul din cinci subiecți – în ce privește sindicatele, unul din patru – în ce privește poliția și autoritățile judecătorești și unul din trei subiecți atunci când se referă la guvern, asistență medicală, primării și parlament.

În sens contrar, lipsa totală sau prezența doar în mică măsură a corupției este percepută de un subiect din cinci în privința justiției, guvernului, primăriilor și parlamentului, de un subiect din patru – în privința poliției, sindicatelor și asistenței medicale, în timp ce, patru-cinci subiecți din zece au această opinie atunci când este vorba de armată sau învățământ.

Există un număr destul de mare de subiecți care, motivând că nu cunosc situația, nu au răspuns acestei întrebări. Astfel, între 30% și 40% nu au putut face aprecieri privind prezența sau absența corupției în domeniile: armată, sindicate, parlament, justiție și guvern, în timp ce, doar 10-20% nu au făcut aprecieri referitoare la asistența medicală, învățământ, poliție și primărie.

Populația urbană percepe în mai mare măsură decât cea rurală prezența corupției, mai ales în ce privește învățământul (2.54 față de 2.20 cât reprezintă cele două medii), asistența medicală (3.33 față de 3.07) și poliția (3.09 față de 2.91), în timp ce tineretul (18-29 de ani) are o medie a percepției corupției mai ridicată decât cea corespunzătoare celorlalte grupe de vârstă, în ce privește învățământul (2.52 față de 2.34).

Comparativ cu anul 1993 media percepției corupției este mai redusă (3.06 față de 3.42), mai ales în ce privește învățământul (2.38 față de 3.0), poliția (3.0 față de 3.5) și sindicatele (2.86 față de 3.3) fără a ști însă – din păcate – dacă această scădere se datorează diminuării fenomenului – ce bine ar fi – sau doar unei percepții mai reduse a acestuia.

VII. Timpul mediu zilnic acordat de populația țării citirii presei, lecturii, vizionării televiziunii și audierii radioului

Unul din aspectele cercetării l-a constituit cunoașterea timpului mediu zilnic (calculat la nivelul unei săptămâni) utilizat de populația țării, în ansamblu și pe diferitele ei componente, pentru: citirea presei, lectură, vizionarea emisiunilor de televiziune și audierea emisiunilor radiofonice (indiferent de posturile preferate).

În acest scop am utilizat doi indicatori: timpul mediu zilnic și ponderea persoanelor care nu afectează deloc timp pentru una sau alta din activitățile desfășurate.

Celor patru activități, populația le acordă zilnic:

	Timp mediu (minute/zi)		
	T	Urban	Rural
- citirea presei	45	49	39
- lectură	62	74	58
- vizionare TV	155	170	135
- audiere radio	137	141	133

În ce privește *lectura* și *vizionarea TV* timpul mediu zilnic, calculat la nivelul unei săptămâni este influențat atât de vârstă, cât și de nivelul de pregătire școlară.

	Minute/zi-lectură	Minute/zi-TV
18-29 ani	87	187
30-39 ani	70	165
40-49 ani	61	145
50 ani și peste	44	137
Cu sau fără școală generală	33	127
Cu școală profesională/treapta I	62	180
Cu studii liceale	89	180
Cu studii superioare	113	180

Notă: Valoarea 180 (calculată ca o medie) este valabilă pentru ultimele trei niveluri de pregătire.

Ca întotdeauna, media, deși reprezentativă, acoperă disparități în distribuția subiecților. De aceea s-a considerat important de utilizat încă un indicator și anume: ponderea subiecților care nu afectează deloc timpul uneia sau alteia dintre activitățile menționate. În mod special este vorba de citirea presei și lectură.

	Ponderea celor care nu citesc deloc	
	presa	cărți
Total	26.3	39.2
18-29 ani	17.2	25.1
30-39 ani	18.1	32.3
40-49 ani	24.5	40.8
50 ani și peste	36.1	49.7
Fără școală generală absolvită	49.0	58.9
Cu școală generală	37.2	59.7
Cu școală profesională	15.5	50.1
Cu studii liceale	9.6	16.6
Cu studii superioare	8.7	7.0

VIII. Concluzii

Considerând că și activitățile desfășurate de serviciile sociale și autoritățile publice influențează calitatea vieții populației, ICCV și-a propus încă din 1992 să efectueze cercetări pe această temă.

Efectuate în 1992 pe Municipiul București, iar în 1993 și 1994 pe eșantioane naționale reprezentative, cercetările s-au referit la aprecierile acestor activități, așa cum sunt ele percepute de către populația adultă a țării (peste 17 ani).

Trecută prin prisma așteptărilor populației, a încrederii și/sau satisfacției oferite, imaginea publică a acestor instituții este astfel evaluată de către beneficiarii lor – reali sau potențiali, direcți sau indirecti – devenind parte integrantă a percepției calității vieții.

Asupra câtorva dintre concluziile cercetării ne vom referi în acest capitol, având speranța că și cititorul, la rândul său, își va formula propriile concluzii, materialul statistic prezentat constituindu-se într-un barometru al percepției populației.

Pentru a cunoaște MODUL ÎN CARE CHESTIONARUL ȘI APLICAREA LUI AU FOST PERCEPUTE DE POPULAȚIE am adresat unui subeșantion de 10% din totalul subiecților investigați un scurt chestionar, ale cărui răspunsuri au fost următoarele:

- referitor la *dificultatea chestionarului*: 42.8% au considerat că acesta a fost ușor de completat, 53.8% au apreciat „așa și așa”, în timp ce doar 3.4% au considerat că a fost dificil de completat;
- privitor la *lungimea chestionarului*: 58.5% au apreciat că nu a fost prea lung, 33.2% au considerat că a fost „destul de lung”, iar 8.3% au considerat că a fost prea lung;
- întrebați dacă *au fost unele întrebări care nu trebuiau puse*, 69% consideră că nu au fost asemenea întrebări, iar ceilalți 31% „nu-și dau seama”;
- întrebați *dacă au avut rezerve* atunci când au fost solicitați să completeze chestionarul, 79.3% declară că nu au avut nici un fel de rezerve, 15.5% apreciază că au avut unele rezerve, iar 5.2% au avut rezerve mari;
- 28.4% dintre subiecți consideră că operatorul *trebuia să dea mai multe informații*, iar 46.8% afirma despre chestionar că *trebuia să fie mai clar elaborat*;
- întrebați *dacă a fost interesant chestionarul* 75.9% din totalul subiecților l-au apreciat ca fiind (foarte) interesant, 22.4% l-au considerat destul de interesant și numai 1.7% l-au considerat a nu fi fost prea interesant.

Desigur că toate aceste informații se vor dovedi utile atunci când se vor elabora și aplica viitoarele instrumente de cercetare.

În ce privește GRADUL ÎN CARE SERVICIILE SOCIALE ȘI AUTORITĂȚILE PUBLICE RĂSPUND AȘTEPTĂRILOR POPULAȚIEI prezentăm o situație comparativă pentru anii 1992, 1993 și 1994. Menționăm că datele corespunzătoare anului 1992 sunt cele cuprinse în lucrarea „Diagnoza calității vieții - 1992”, avându-i ca autori pe Ana Bălașa, Ioan Mărginean, Ilie Sandu și Gh. Socol, iar cele pentru anii 1993 și 1994 provin din cele două cercetări efectuate de autor, referitoare la instituțiile publice.

	Nivelurile medii înregistrate în anii:		
	1992	1993	1994
- învățământul	3.40	2.60	3.28
- asistența medicală	3.05	2.37	2.81
- mass-media	3.14	2.98	3.27
- grupuri defavorizate	2.47	2.14	2.08
- conducerea țării	2.64	2.17	2.45
- protecția populației	2.67	1.62	2.33
- primăriile	2.86	1.97	2.34
- justiția și poliția	3.03	2.35	2.80
- SRI	...	2.40	2.72
- armata	...	3.80	3.65
- partidele politice	2.03
- sindicatele	2.41
- oficiul pentru protecția consumatorului	2.21

Observație:

În 1992 cercetarea respectivă nu a detaliat: „mass-media”, „conducerea țării” și „justiția și poliția” (cercetarea cuprinzând un spectru mai larg de probleme), în timp ce în anii 1993 și 1994 nivelurile au fost:

<i>- mass-media:</i>		
- radio	3.30	3.55
-TV	2.60	3.25
- presa scrisă	2.60	2.94
- ziarul preferat	3.40	3.35
<i>- conducerea țării:</i>		
- președintele	2.50	2.79
- guvernul	2.00	2.31
- parlamentul	2.00	2.24
<i>- justiția și poliția:</i>		
- justiția	2.50	2.80
- poliția	2.20	2.80

Nivelurile medii anuale ale aprecierilor au fost: 2.93-2.50-2.73 cuprinse deci sub calificativul mediu (3).

Analiza pe cele două medii – urban și rural – evidențiază un grad mai mare de insatisfacție a populației urbane față de cea rurală. Nivelurile medii au fost de 2.68 și, respectiv, de 3.01 pentru cele șaisprezece instituții. Diferențe foarte mari s-au înregistrat în ce privește: aprecierea capacității armatei (3.47/3.66), corectitudinea justiției (2.56/3.09), activitatea președintelui (2.55/3.18), televiziunea (2.99/3.57), SRI (2.41/3.19), partidele politice (1.88/2.21) și sindicatele (2.29/2.58).

Pregătirea școlară a subiecților este un factor de influență în ce privește opiniile acestora, în sensul că, pe măsură ce crește nivelul de pregătire, scade nivelul de apreciere: primăria 2.54/2.28; poliția 2.96/2.58; președintele 2.94/2.50 și partidele politice 2.16/1.91.

Vârsta subiecților influențează în mod direct proporțional aprecierile asupra activității unora dintre instituții: armata – 3.40/3.72; președintele – 2.43/2.89; radiodifuzare – 3.40/3.60 și televiziunea – 3.15/3.40 (valori corespunzătoare primei și, respectiv, ultimei grupe de vârstă).

Referitor la AUTOEVALUAREA STĂRII DE SĂNĂTATE A POPULAȚIEI, la propria apreciere a subiecților, comparativ cu așteptările lor, chiar dacă aceasta este bazată atât pe criterii obiective cât mai ales (probabil) pe criterii subiective, ea reflectă în fond gradul de satisfacție a populației față de acest atât de important aspect al calității vieții.

Acordând note de la 1 (stare foarte proastă) până la 10 (stare foarte bună), populația și-a evaluat astfel propria stare de sănătate:

Anul	Media	Sexul		Vârsta				
		M	F	18-29	30-39	40-49	50-59	60+
1993	6.61	6.87	6.37	7.37	6.93	6.58	6.47	5.59
1994	6.80	7.02	6.59	7.79	7.00	6.77	6.44	5.98

Se înregistrează o ușoară creștere (0.2) a nivelului mediei generale precum și o creștere semnificativă (0.4) a nivelurilor corespunzătoare grupelor extreme de vârstă.

Între aprecierea stării de sănătate efectuată de bărbați și cea efectuată de femei se menține aproape aceeași diferență – de o jumătate de punct (0.5) – în „favoarea” bărbaților.

În ce privește IMPORTANTA DEOSEBITĂ acordată de subiecți serviciilor și autorităților studiate, ierarhia stabilită de aceștia a fost următoarea:

- *peste 50% din opțiuni*: asistența medicală și învățământul;
- *între 30 și 35%*: televiziunea, guvernul, primăriile, președintele, poliția și armata;
- *între 20 și 30%*: parlamentul, justiția, sindicatele și radiodifuziunea;
- *între 10 și 20%*: presa scrisă, SRI și partidele politice.

Desigur că diferitele segmente de populație acordă în ponderi diferite o importanță deosebită unor instituții publice.

De exemplu, *învățământul* este perceput ca atare de 55.2% din subiecții primelor trei grupe de vârstă și de doar 31% din subiecții ultimelor două grupe; de 33% dintre cei fără școală generală, de 42 dintre cei cu școală generală și 77% dintre absolvenții institutelor de învățământ superior. Importanța *parlamentului* este subliniată de doar 24% dintre cei cu (sau fără) școală generală și de 44.3% dintre cei cu studii superioare, în timp ce ponderile de importanță afectată *guvernului* sunt de 29% și respectiv 49% pentru cele două segmente menționate. Situație asemănătoare se înregistrează, pentru aceleași două segmente ale populației, și în ce privește importanța acordată *radiodifuziunii* (14.4 % față de 29.6%), *presei scrise* (8.2% față de 27.9%), *partidelor politice* (8.7% față de 19.7%) ș.a. În general, s-a constatat o corelație directă între nivelul pregătirii școlare și cel al importanței acordate serviciilor și autorităților publice.

PROTECȚIA OFERITĂ DE SOCIETATE este percepută de populație în modul următor:

		MEDIA	
		1993	1994
1.	Asistența medicală	2.40	2.79
2.	Salubritatea	1.80	2.03
3.	Protecția asigurată de poliție	1.70	2.82
4.	Asigurarea unui nivel de trai decent	1.60	1.90
5.	Asigurarea locurilor de muncă	1.70	1.67
6.	Protecția șomerilor	2.00	2.16
7.	Protecția familiilor cu copii	1.80	2.00
8.	Protecția consumatorilor	1.70	2.21
		1.84	2.20

Valorile medii corespunzătoare celor opt tipuri de protecție sunt la un nivel extras de scăzut, plasat în jurul calificativului „în mică măsură”, ceea ce reflectă profunda nemulțumire față de nivelul acestor protecții oferite de societate.

CORUPȚIA existentă în societate este percepută astfel:

	Ponderea celor care consideră prezentă corupția în mare măsură		Media	
	1993	1994	1993	1994
- asistența medicală	56.9	36.6	3.50	3.21
- primăriile	47.7	36.8	3.50	3.32
- poliția	46.0	27.4	3.50	3.00
- parlamentul	43.3	37.6	3.60	3.39
- autoritățile judecătorești	37.9	25.7	3.40	3.13

	Ponderea celor care consideră prezentă corupția în mare măsură		Media	
	1993	1994	1993	1994
- guvernul	37.8	29.3	3.60	3.22
- sindicatele	33.8	20.0	3.30	2.86
- învățământul	28.4	12.8	3.00	2.38
Nivelul mediu	41.5	28.3	3.43	3.06

Referindu-ne la aceste opt instituții se consideră că patru (41.5%) și respectiv trei (28.3%) subiecți din zece consideră că prezența corupției se manifestă în (foarte) mare măsură în principalele instituții publice, în cei doi ani.

Studierea TIMPULUI MEDIU ZILNIC ACORDAT DE POPULAȚIE CITIRII PRESEI, LECTURII, VIZIONĂRII TV ȘI AUDIERII RADIOULUI a permis desprinderea următoarelor concluzii:

Se constată că atât timpul mediu afectat activităților studiate, cât și ponderea celor care nu sunt preocupați deloc de acestea sunt influențate de variabilele pe care s-a bazat reprezentativitatea eșantionului: mediul, vârsta și pregătirea școlară. Astfel:

- *presei* i se acordă mai mult timp în urban decât în rural (49 față de 39 de minute zilnic) și de cei cu studii față de cei fără studii (de la 56 la 31 de minute); de asemenea, este mai mare ponderea celor care nu citesc deloc presa din rural decât din urban (37 față de 17.5%), a celor în vârstă comparativ cu cei tineri (de la 36.1 la 17.2%), a celor fără studii decât a celor cu studii (de la 49% scade până la 8.7%);
- *lecturii* i se acordă mai mult timp zilnic în urban decât în rural (74 față de 58 de minute), de către cei tineri comparativ cu cei în vârstă (de la 87 până la 44 de minute), de către cei cu studii față de cei fără studii (de la 113 la 33 de minute); de asemenea în ce-i privește pe cei care nu se preocupă deloc de lectură este mai mare ponderea celor din rural comparativ cu cei din urban (47.3 față de 32.4%); a celor vârstnici comparativ cu cei tineri (de la 50 la 25%), a celor fără studii comparativ cu cei cu studii (de la 59 la 7%);
- *televiziunii* i se acordă mai mult timp în urban decât în rural (170 față de 135 minute), de cei tineri comparativ cu vârstnicii (de la 187 la 137 minute) și de către cei cu studii postgimnaziale, comparativ cu cei care au absolvit (sau nu) doar gimnaziul (180 față de 127 minute).

**INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE**

**PROBLEME ECONOMICE
NR. 3/1995**

**CENTRUL DE INFORMARE
ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREȘTI**

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE FINANȚE, PREȚURI ȘI PROBLEME VALUTARE**

**REFORMA SISTEMULUI MONETAR INTERNAȚIONAL
ȘI ALTE OPINII REFORMATOARE**

**(O încercare de delimitare și clarificare a ariei de
dispută asupra sistemului monetar internațional
postbelic este salutară unei noi și reale acțiuni
reformatoare)**

Liviu ANDREI

CENTRUL DE INFORMARE SI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
București, 1995

Cuprins

1. Reforma întreprinsă de FMI.....	75
2. Alte opinii reformatoare.....	83
Bibliografie selectivă	96

Oricare analiză asupra situației existente presupuse, întreprinsă cu mijloacele existente la îndemâna epocii, va reclama și faza în care aceleași date ale problemei își reclamă reformarea. Este destul de delicat de evaluat printre specialiști voturile pro, respectiv anti-reformă a sistemului monetar existent, cu atât mai dificil este de evaluat o astfel de perspectivă în rândul agenților economici, în corelație cu puterea acestora. Rămâne deci de presupus că rândurile de mai jos vor privi lucrurile din perspectiva celor ce vorbesc despre reformă sau, cel puțin, nu o exclud. Dintr-un alt punct de vedere, observăm că avem de a face cu o anume problematică, care în trecut era, ca și altele specifice contemporaneității, inexistentă.

Reformarea sistemului monetar internațional - termen preluat în stare brută din literatura de specialitate de astăzi - din nou, este, în cele ce urmează, privită din două puncte de vedere esențiale, anume practica celor întreprinse și gândirea pentru cele ce pot fi.

1. Reforma întreprinsă de FMI

Sistemul monetar internațional instituit la Bretton Woods în vara anului 1944 avea să își trăiască traiul în linii generale mai întâi pe o curbă ascendentă a economiei postbelice în regenerare firească după distrugerea artificială a războiului, apoi el cunoaște un declin evident și, se pare, ireversibil, ambele pe durata a două decenii și jumătate, după care, odată căzut de facto, nu se găsea vocea autorizată de jure care să mai exprime acest lucru¹. Sunt binecunoscute datele problemei, situația post-Bretton Woods fiind aceea care își reclamă reformarea. Spunem re-formare și nu reformă pentru a nu ne crampona de controversa implicată aici asupra păstrării uneia și aceleiași baze de principiu/principii, care ar căpăta numai o altă formă - în fond nu este de așteptat păstrarea niciunei astfel de baze fără riscul unei îngustimi de vederi în primejdia de a nu putea oferi o schimbare reală.

Din nou însă, totalitatea evenimentelor post-Bretton Woods a făcut și face încă obiectul a numeroase enumerări, descrieri și analize. Lucrarea de față nu își poate permite vreo sinteză migăloasă, nici, cu atât mai puțin, o altă analiză. Ceea ce încercăm este un spațiu devenit lăaturalnic observațiilor deja întreprinse, în contextul în care rămânem consecvenți întru a concluda asupra importanței categoriei de etalon - de la o fundamentare teoretică și genetic-istorică a acestuia la materializarea asupra concretului prozaic de ieri și de azi; dar și de la certitudini până la dileme atât în aria realității cât și în cea a gândirii.

¹ *În fapt supraviețuiește așa-numitul "Comitet Bretton Woods", care își menține poziția față de evenimente.*

Așadar, sistemul de la Bretton Woods reconcepe/reformulează un etalon aur internațional - precedent și cutumiar - într-altul mai stratificat, în care:

a) nu se elimină referința metalului galben - care continuă să se traducă în paritatea metalică a monedelor naționale ale statelor membre și, ulterior, aderente Acordului;

b) parității metalice, ca referință, i se adaugă o monedă națională (dolarul SUA), servind similar evaluărilor (valorice) în spațiul economic dat-o evaluare a prețurilor și a unităților monetare ale țărilor participante la Acord (vezi prețul monedelor), una directă și astfel intermediată mai întâi în spațiu, apoi în timp. A se înțelege, la capitolul timp, posibilitatea acordată explicit monedelor naționale să se întărească până la a constitui ele însele referințe valorice de sine stătătoare în egală măsură cu moneda americană. De la început însă, consecvent parităților metalice, ca doctrină, sistemul reglementa însuși dolarul american într-o paritate metalică - vezi "prețul oficial al aurului", 35\$ uncia;

c) se înființează, pentru a se păstra apoi pe poziții și după căderea sistemului, instituția monetară internațională, apoi mondială - Fondul Monetar Internațional (FMI) - după includerea acestuia în sistemul Națiunilor Unite. Fondul rămâne activ prin elaborări statutare, amendamente și veghea la aplicabilitatea regulamentelor, în plus își creează instrumentarul unei asistențe limitate asupra echilibrului monetar internațional și a balanțelor de plăți naționale.

Atât cât sistemul de la Bretton Woods semnifică un capitol în istoria omenirii - acolo unde aceasta câștiga în Intenția unei ordini monetare cu veleități mondialiste - o succesiune nu tocmai simplă de fapte și evenimente - peste care trecem numai deocamdată - a condus la o adevărată "furtună" între 15 august 1971 și 1 aprilie 1978, un Interval ce nu avea să însemne mai puțin istorie în egală măsură¹. 15 august 1971, însemna, după câteva lovituri primite și greu de suportat, suspendarea a ceea ce se numea numai convertibilitatea în aur a dolarului american prin declarație guvernamentală (unilaterală). Condițiile în care naționalul dicta aici unilateral denunțarea sau sancționarea până la distrugere a unei înțelegeri internaționale nu ține de esența discuției de aici ci este luată ca atare. În continuare, 1 aprilie 1978, înseamnă adoptarea amendamentului FMI ca nouă regulă de drept, ceea ce Fondul este obligat să declare drept "reformă" a sistemului iar unii autori s-au grăbit să numească și "un nou sistem". În realitate nu avea să fie vorba despre vreun "proces revoluționar", ci doar despre un "pas imediat", făcând ioc unei evoluții substanțiale². Este deci la fel de important de subliniat intervalul însuși în care Fondul, în sistemul dat, se descurca să elaboreze un nou regulament în urma confuziei generale imediat după august 1971, în lumea afacerilor. La inițiativa

¹ Joseph Gold - "Legal and Institutional Aspects of the IMF System". Selected Essays. IMF. Washington D.C. 1979. pag. 125-126.

² Ibidem, pag. 235.

Consiliului Guvernatorilor FMI, o "schiță" de reformă ia naștere în 24 septembrie 1973, definitivată fiind în iunie, 1974¹. Esențialmente se lucrează la baza etalon ce făcea obiectul înțelegerii inițiale - aur/dolar SUA -, tinzând la înlocuirea, devenită obligatorie, a dolarului american cu DST - o monedă a FMI cu atribuții voit întărite - ca și în paralel, diminuarea rolului aurului "monetar"². În rândul următor însă, se înțelegea că faptul dădea naștere la ceea ce se putea numi pe drept cuvânt un nou capitol de discuție în istoria monetară, desfășurată între națiunile lumii, o istorie nu atât veche cât frământată în secolul nostru - se pune în discuție validitatea noțiunii de paritate (metalică n.ns.); în paralel, flotarea raporturilor valorice indicate de monedele naționale, idem a celor dintre monede - cursurilor de schimb. Se vorbește de o epocă postbelică a flotării cursurilor în istoria și presa de specialitate, se iau diferite poziții față de care Fondul rămăsese inițial invariabil

Încă de când sistemul monetar internațional își câștiga poziția sa victorioasă la Bretton Woods, P. Graham prevedea epoca flotării și dădea chiar soluția coordonării internaționale a flotării prin acorduri mai întâi bi-partide de flotare limitată (în bandă)³. Firește, monetariștii, consecvenți propriei doctrine, sunt de partea opusă: aplaudă flotarea liberă, aducătoare de echilibru deopotrivă internațional și în interiorul naționalului. Este totuși de menționat că, rigiditatea aparentă a Fondului ascunde dincolo de ea preocupări ale specialiștilor interni (propriei) întinse mult peste intervalul de facto al crizei⁴. Drept pentru care nici schița reformei nu era un produs intelectual fără context temporal mai larg. Astfel, încă de la începutul anilor 1960 este resimțit viciul fundamental de concepție dovedit la Bretton Woods - punerea în legătură a necesităților de lichidități ale economiei mondiale cu oferta concretă a deficitului balanței de plăți a SUA. Neliniștile lui Robert Triffin în materia lichidităților plecau de fapt de la J.M. Keynes, unul dintre fondatorii de primă mărime ai sistemului dat. Drept pentru care moneda internațională DST este și socotită "triumful lui R. Triffin"⁵. Fața opusă a aceleiași probleme era primejdia destabilizării sistemului prin inflație⁶. Moneda internațională era deci demult în optica Fondului, contracarând lipsa de lichidități și încercând să aducă ordinea monetară dintre națiuni în puterea autorității mondiale. DST urma să vizeze o stabilitate a cursurilor plecând de la propria stabilitate, pentru care se justificau, fiecare la vremea ei, două soluții succesive asupra bazei de referință:

¹ *Ibidem*, pag. 100 și următoarele.

² *Ibidem*, pag. 107.

³ Christophe Cross - "Les Enseignements de l'Evolution Recente du SMI", în "Problemes Economiques" nr. 2137/23 august 1989. pag. 18-23.

⁴ Denis Auvers - "Economie Mondială". Traducere în limba română de Brândușa Prelipceanu. Humanitas. 1991.

⁵ Roger Dehem - "L'Equilibre Econouque International". Paris. Dunod, 1970. pag. 149;153.

⁶ J. Gold - *Op. cit.*, pag.227 și următoarele.

- mai întâi, paritatea metalică din nou, apoi
- referința coșului de monede¹.

Acesta din urmă a ajutat la rândul lui prin Amendament ulterior, de la 16 la 5 monede reprezentative². FMI nu poate renunța la conceptul de stabilitate a cursurilor, fragilizată, chiar primejduită de îndepărtarea lentă dar sigură a parităților, odată cu aceea a aurului monetar, dar este în sfârșit constrâns să recunoască, mai întâi tacit, realitatea *de facto* a mobilității aceluiași cursuri în economia dintre națiuni - o realitate pe care ideea coșului de monede vine să o atenueze numai. Recunoașterea are loc și deschis încă de la prima schiță (preliminară) de reformă din 1973, la care am făcut deja referire mai sus - "parități stabile dar ajustabile". FMI studiază flexibilitatea raporturilor între diferite monede/cursurilor de schimb pe un model franc francez/marcă vest-germană.

Dar fără doar și poate moneda internațională era o victorie pe toate planurile. Funcționalitatea ei era tot ceea ce o autoritate monetară își putea dori. Fără doar și poate câmpul monedei, determinantele, determinările și performanțele ei, conțin partea cea mai avansată din punct de vedere tehnico-funcțional, dar mai întâi conceptual al organizării și politicii monetare în condițiile date. Dacă lucrurile stau astfel, în mod comparativ se poate lesne distinge diferența față de situația monedei internaționale de la Bretton Woods, care aparținea unei singure țări și era administrată de autoritatea monetară, nu mai puțin, a acesteia. Moneda internațională a anilor 1978, după aceeași nevoie de a se singulariza, era reprezentativă/detașată și raportată la o pluralitate de monede constituită urmare mutațiilor din aceeași economie mondială în favoarea unei reprezentativități multiple. Trecerea monedei sub autoritate mondială era cealaltă diferență specifică față de Bretton Woods. Pe de altă parte însă, aceeași monedă internațională nu se poate nici astăzi bucura mai mult decât de un circuit redus de la țările membre - la nivelul autorităților monetare naționale - ia Fond.

"Noul" sistem monetar internațional prelua, odată cu reforma monetară, statutul rezervei metalice reprezentative. Din nou, preocupările asupra statutului aurului depășesc intervalul rezolvării crizei de sistem arătate. În 1961 se reface ceea ce se desființase automat odată cu Acordul de la Bretton Woods - un monopol internațional al aurului între țări membre fondatoare ale FMI - Gold Pool³, căruia îi aparțineau acum SUA, Elveția, Belgia, RFG, Italia, Marea Britanie, la care se atașează Franța în 1967. Pool-ul păstrează poziția unui cumpărător net până în același an din urmă. La începutul anului următor,

¹ *Acesta din urmă ajustat, la rândul lui, prin Amendament ulterior de la 16 la 5 monede reprezentative. Vezi J. Gold - "SDRs, Currencies and Gold. Fifth Survey of New Developments. Pamphlet Series. IMF. Washington D.C. 1981.*

² *Ibidem. Aceeași pagină.*

³ *J. Gold - "Legal and Institutional Aspects of the IMF System" pag. 219.*

1968, se constată însă "spolierea" de aur a băncilor centrale participante în urma crizelor, deficitarii puternice a balanței de plăți externe americane și devalorizării lirei sterline¹. Bursa de la Londra, spațiul de comercializare a aurului în favoarea Pool-ului, se și închide temporar odată cu evenimentele. Decizia Consiliului Guvernatorilor FMI nu se lasă însă așteptată - drept urmare Pool-ul este desființat în 17 martie, 1968, la naștere aici un alt aranjament al "sistemului aur", prin care se încearcă din nou două lucruri:

- departajarea de regim a "aurului monetar" - definind aici rezervele autorităților monetare naționale ale membrilor FMI - de piața privată a aurului și, concomitent și în strânsă legătură, eliberarea drumului DST întru impunere în sistemul monetar mondial.

În afara Pool-ului, același aur "monetar" rămâne la prețul oficial până la 12 iunie, 1975, în plină criză, după ce în 16 ianuarie anterior erau permise unele aranjamente și tranzacții cu aur în afara Statutului FMI. Tranzacțiile cu aur la preț de piață liberă erau permise până la aceste date numai între membri și ne-membri ai Fondului.

Fundamentul spiritual al politicii asupra aurului era, dacă mai este nevoie să subliniem, unul înspre reducerea rolului de etalon inițial iar acesta se naștea tot la Bretton Woods. În cadrul FMI nu se reconciliau însă opiniile despre eliminarea definitivă a aurului din sistem cu acelea care se opreau la simpla reducere a rolului lui în speță al metalului. Desigur, în 1975, desființarea prețului oficial al aurului rezolva problema în coordonatele date de drept. Dar, paralel cu încercarea de a se fi împins atât de culant aurul pe toboganul istoriei, se făcea atât de resimțită frica de reintrarea lui în drepturile clasice, inițiale, pe ușa din dos, în fapt prin spărturile unor formalități neputincioase economic

Recapitulând, în trei decenii și jumătate de la startul cu:

a) o singură monedă puternică și operativă și perspectiva asimilării altora;

b) un etalon hibrid, metal-monedă (unică, națională), eforturile FMI materializau:

- apropierea unei monede;
- cu regim de circulație limitat;
- sprijinită de o pluralitate de monede naționale renăscute;
- corelând aceeași pluralitate cu ceea ce se înțelege prin reprezentativitate;
- desconsiderând referința aur;

diminuarea formală a rolului metalului, inițial referință valorică. Diferențierea bazei reale - căutată în economia mondială - apare încă și mai evidentă. Finele războiului regăseau o cvasi-totalitate de state distruse, vizavi de o singură supra-putere întărită relativ și capabilă a dicta în mod tot relativ unele

¹ *Ibidem*, pag. 220.

condiții internaționale, printre care și cu ajutorul monedei sale ce nu putea fi negată. Sfârșitul anilor șaptezeci regăsi mutații firești și așteptate într-o anume măsură înspre refacerea altor puteri economice și afirmarea unei destul de întinse, dar tot atât de frustrate și neomogene lumi a treia. Progresul economic, tehnic și politic este mai mult decât peremptoriu și el în anii postbelici, oricât de controversați altfel

Sistemul monetar-internațional suferă însă o dilemă cronică pe tot parcursul evoluției economiei mondiale, de la desăvârșirea acesteia ca sistem în epoca mașinistă¹. Un etalon aur pune stăpânire pe relațiile economice internaționale într-o manieră eu totul neformală și pentru o longevitate apreciabilă, cel puțin în raport cu primul sistem monetar internațional reglementat și formalizat apoi. Acesta se voia înlocuitor cu eficiență și echitate sporite, dar dorințele sale se lasă îndelung așteptate trei decenii și jumătate. La rândul său însă, aceeași sistem recâștigat la Bretton Woods - pe scheletul unei mai vechi idei a etalonului aur-devize - poate fi recâștigat în condiții cu totul excepționale de back-off ale autorității politico-monetare a majorității participanților, vid complet de autoritate pe scena internațională și contractare puternică numerică a statelor participante la Acord, în contradicție cu veleitățile mondialiste declarate. Pentru ca, în noile condiții ale anului 1978, recâștigarea unei monede mondiale să nu însemne nici pe departe un nou sistem monetar, cu atât mai puțin, o nouă eficiență și/sau echitate internațională.

Dimpotrivă, atât cât sistemele inițiale ar fi fost ale aurului și/sau ale dolarului, sistemul monetar internațional nu este astăzi unul al DST. Dacă, pe de o parte, sistemul da la Bretton Woods se poate socoti astăzi căzut, dacă, pe de altă parte, în mod mai mult sau mai puțin eufemistic sau considerând că economia mondială nu se poate lipsi de sistem monetar așa cum acesta se prezintă de facto, într-un cuvânt dacă totuși există astăzi un sistem monetar internațional, atunci acesta este unul din nou neformal și tot atât în afara patronajului DST, a concepției sale simplist cantitative de "coș" monetar.

Monedele lumii de astăzi alcătuiesc mai degrabă o încrengătură arborescentă - se găsesc și funcționează inegal în economia lumii, dar tot atât în interdependență reală. Inegalitatea se regăsește la toate nivelurile - al "micilor" monede, ca ramuri înmugurite, uneori rară contacte între ele și mai puțin semnificative în economia mondială dacă exceptăm aici bazele lor regăsite în marile monede influente; al "marilor" monede, de astă dată puternic corelate de trunchiul monetar al sistemului, importante și în sine, dar mai ales prin aceeași corelație multiplă, majoră, ca și prin influența asupra micilor monede. Importanță decisivă capătă corelarea monedelor puternice în două sensuri: ale joncțiunii și concurențelor reciproce. Într-o altă dimensiune apare zonarea economiei mondiale ca o realitate relativ nouă în anii sfârșitului de secol XX,

¹ "Economie Mondială". Ed. Didactică și Pedagogică. București, 1989. Colectiv de autori coordonat de prof. dr. Sterian Dumitrescu. pag.17-28.

zonare din perspectiva căreia fiecare dintre monedele majore își accentuează diferențiat importanța.

Ca o altă caracteristică deja în discuție, flexibilizarea cursurilor de schimb apare și mai bine definită, dar ea apare aici numai ca parte a unei mișcări mai complexe, în care nu de fiecare dată aprecierea (cantitativă) arată câștigul evident și/sau invers, deprecierile ar echivala pierderilor ireversibile de poziții. Or, ideea dată de coș monetar, pusă față în față cu o complexitate calitativă astfel descrisă, va face mai întâi două simplificări absolut nepermise:

- extragerea mișcărilor pur cantitative, deopotrivă reprezentative și nerepresentative;
- aducerea "arborescentului" pe una și aceeași dimensiune, la o singură origine de măsură.

Una și aceeași dimensiune poate fi atribuită numai balanțelor de plăți externe ale economiilor lumii - unde, logic, totalitatea excedentelor se compensează cu aceea a deficitelor într-unui și același interval de timp. Balanța de plăți externe nu este însă, iar aceasta s-a mai spus, unica determinantă a cursului de schimb, creșterile/aprecierile și revalorizările unor monede nu compensează scăderile/deprecierile și devalorizările celorlalte - fie și considerând ponderările aritmetice corespunzătoare. Dacă lucrurile ar sta astfel, atunci și reprezentativitatea coșului ar crește odată cu multiplicitatea sa, maximul de reprezentativitate ar fi dat de totalitatea monedelor lumii compensând aprecierile ca deprecierile. Or, prin coșul de monede instituit de FMI, s-a ajuns deja la concluzia că 5 monede sunt mai reprezentative decât inițialele 16¹. Conceptul de coș de monede ar conduce către acceptarea ideii monetariste, care nu face altceva decât să concludă necesitatea înlăturării autorității monetare mondiale².

Aceeași origine de măsură se abstrage și de la determinantele naționale ale monedei - străine până la ocult spațiului internațional în care se caută reprezentarea obiectivă. Determinările politicilor monetare naționale - sub/supra aprecieri artificiale - concură pe aceeași poziție cu cele ale pieței - ele însele pradă a numeroaselor influențe extraeconomice. În plan mai specific însă, aceasta face DST oricând insensibil ia variațiile valorice simultane ale monedelor reprezentative, cu alte cuvinte la deprecierile generale ale monedelor, la simptomele inflaționiste și deflaționiste, de unde fenomenele de criză economică, adesea internaționalizate, nu vor fi surprinse de moneda internațională, precum acestea sunt foarte resimțite de monedele naționale - instabilitățile generalizate, cu alte cuvinte, pot apărea inclusiv ca o iluzorie stabilitate a monedei internaționale.

De cealaltă parte, aparent subsidiară, "reducerea rolului monetar al aurului" este, în aceeași termeni, cel puțin tot atât de iluzorie, cât se dovedește

¹ J. Gold - "SDRs, Currencies and Gold" Pamphlet Series. IMF.

² De detaliat în paragraful care urmează.

a fi construcția unei monede-etalon în viziunea coșului de monede. Cu cât moneda FMI este astăzi o reprezentare valorică sub nivelul euro-dolarului în sistemul de la Bretton Woods și sub cel al aurului-etalon dinaintea de acesta, cu atât deteriorarea etalonului metalic se va surpa ca fenomen față în față cu declinul sistemelor de referință din prezent

Concluzia rezultată este aceea că autoritatea monetară la care facem referire cunoaște în realitate o altă dramă în prezentul istoric. Pe de o parte nimeni nu îi poate nega reforma întreprinsă, eforturile întreprinse în cadrul statutar sau ordinea introdusă în raporturile monetare dintre națiuni. FMI este însă mai departe decât oricând de un sistem de raporturi între monedele lumii, poziția sa exprimând mai degrabă declinul unei viziuni împământenite asupra sistemului în discuție. Progresul acțiunii FMI dintr-un anumit punct de vedere este cu totul iluzoriu. Suntem deci departe de a putea exprima realitatea unei lumi printr-o prismă aici instituțională. Cauzalitatea acestei îndepărtări de realitate nu este însă mai puțin profundă și încărcată de dramatic.

Presupunând astfel că se poate trece peste vicierea inițiativelor și deciziilor prin procedurare¹ să nu ometem să amintim că a existat o rezistență internă a FMI chiar la reforma efectiv întreprinsă². Dificultățile în alcătuirea grupurilor de negociere a reformei, dezechilibrele de compoziție și reprezentativitate (politică și națională) din Grupul celor zece, dar mai ales faptul că reforma urma să implice decizii politice, creează deja o imagine ce se traduce în viața politică a lumii postbelice, o lume în sine mai complexă, mai diferențiată și cu determinări și focalizări mai multiplicare ca oricând. Nu în ultimul rând este de înțeles lipsa de tentație teoretică a unei autorități mondiale împinse către pragmatismul gestionării unui impas al aceluiași prezent istoric. Mai mult sau mai puțin temporar, complexitatea peisajului politic al lumii noastre mai apare și drept propriul ei dușman.

Perceperea categoriei valorii este cu atât mai dezorganizată și mai încărcată de vicisitudini cu cât realitatea zilei aduce mai multe elemente, absolut firești progresului.

Sau cei puțin rămâne șansa căutării ei în altă parte decât un nefericit sistem de organizare.

¹ J. Gold - "Legal and Institutional Aspects..." pag.235.

² Ibidem, pag.231.

2. Alte opinii reformatoare

Promovarea FMI ca autoritate monetară a statelor lumii contemporane, coroborată cu eșecurile sale într-o reformă monetară de anvergură pot fi citite și prin gigantica problematică de natură economică adusă de lumea de după cele două războaie mondiale. Într-o astfel de complexitate se întâmplă inclusiv ca o problemă uitată printre dezbaterile filozofico-economice ale celei de a doua jumătăți a secolului trecut să reizbucnească cu furie direct în cotidianul cel mai prozaic, unde dezideratele, abordările parțiale sau cele critice sunt departe de a satisface realitatea. Drept urmare cel puțin, departe de a ne asuma răspunsul așteptat, căutăm a defini amploarea și profunzimea problemei și drept urmare deci valența contribuției de față este, spre onoarea ei, deopotrivă profund teoretică și profund practică. În prim plan rămân producția și schimburile comerciale pe plan mondial¹, o nuanțare a integralității economicului pe plan mondial care nu poate fi exclusă din vederile cercetătorului.

Sistemul monetar internaționalizat la Bretton Woods se vedea destinat prăbușirii încă de pe ia mijlocul anilor șaiszeci, oricât și-ar fi câștigat între timp si adepti întru disciplinarea raporturilor economice în afara frontierelor². Practic aceiași ani marcau marea decădere printre altele și prin înmulțirea intervențiilor reformatoare specializate, din care unii (e drept, nu prea mulți) își creau o adevărată profesie de credință. Ne rămâne aici să clasificăm numai câteva intervenții care ni se par mai interesante³. Cum văd, așadar, specialiștii reformatori de sistem monetar problema, mai întâi prin viziunea asupra etalonului valoric?

În primul rând nimeni nu a făcut din etalonul valoric o problemă de prim rang, fapt care lasă aici în primul rând dicționarelor de specialitate numai un spațiu de definiție diminuat - nimic mai mult decât o tehnică auxiliară monedei Majoritatea covârșitoare a autorilor care se exprimă asupra etalonului îi limitează la ipostazele materializate, nu îi văd contextul social, nici raportul cu valoarea. Uneori se fac confuzii chiar între etalon și monedă. Suntem așadar față în față cu teoreticieni și practicieni ai sistemului monetar internațional. Alegem întrebarea: Există sau nu un etalon valoric? Prin care de fapt ne asumăm un pariu asupra unei problematici străbătută ca un fir roșu de acesta.

¹ C. Maioreanu - *"Aurul și Criza Relațiilor Valutare Inter-Occidentale. Ed. Politică, București, 1976, pag. 128.*

² R.V. Roosa - *"Monetary Reform for the Reform of the World Economy". Harper and Row Publishers. New York & Evanston. 1965.*

³ A se vedea Dorel Oprescu - *"Sistemul Monetar Internațional". Ed. Științifică și Enciclopedică. București, 1981, ultimul capitol. Avem în vedere propunerile ce mi trezesc interes științific.*

Răspunsurile sunt cât se poate de nuanțate, dar drama începe chiar aici - cei mai fermi, mai coerenți, mai lipsiți de confuzii și umbre, chiar mai sinceri cu ei înșiși sunt cei care spun "nu".

Școala monetaristă de la Chicago, la care am mai făcut referiri, avându-l în frunte pe super-celebrul Milton Friedman, laureat al premiului Nobel, se autointitulează astfel de îa super-licitarea ideii de la Bretton Woods de "monedă internațională". Intrată în scena istoriei economice, moneda vine să suplinească în întregime funcționalitatea și puterea arătate până nu demult de etalonul metalic încă onorat la Bretton Woods. De altfel pentru etalon ca idee, Friedman et comp.¹ radicalizează și una dintre pozițiile lui J.M. Keynes, cel de la care laureatul premiului Nobel de mai târziu recunoaște inclusiv a fi avut și destule de învățat. Dacă însă lordul combătea inițial etalonul aur vorbind de alt "etalon nemetalic reglementat" ca o realitate indiferent cât ar fi sau nu comunitatea în întregime conștientă de el, discipolul său de la Chicago scapă subtilitatea unei astfel de meditații uitate. Etalonul aur revenea la ceea ce a fost, cu dimensiunea istorică câștigată în schimbul obligației de a-și abandona pretențiile tradiționale. Monetarismul respinge valoarea "paritară" a monedei, implicit rezervele de susținere pasive la dispoziția autorității emitente. Dispare chiar și activul de intervenție autoritar-monetară, politica monetară, chiar cea economică, păstrându-se nu numai o creștere foarte moderată și constantă a masei monetare în perioade de timp egale. Își pierde cu atât mai mult conținutul autoritățile monetare de tip FMI și/sau BIRD, după consecvența unui neoliberalism alergic la orice interferență autoritară în economie în afara afacerilor liber inițiate și derulate. O lume economică lăsată la dispoziția raporturilor de schimb liber câștigate și impuse nu este lipsită de dezechilibre, dar ea singură dispune de resursele cele mai impresionante de a se autoechilibra. Dimpotrivă, intervenția forțelor care nu înțeleg această lume dinăuntru ei generează sau perpetuează dezechilibrele, dă acestora amploare artificială și distorsiuni în viața economică. Economia eliberată de acestea, din nou, lasă monedei "adevărate" - prin desprinderea de învelișul metalic - facultatea de a-și crea o ordine specifică. Prin monedă cad și frontierele între zonările piețelor. Monedele diferite se întâlnesc între ele confruntându-se valoric în modul cel mai direct. Rezultă cursurile "flotante", monetarismul rămânând și unica doctrină făcând din acest fenomen un principiu teoretic. Piața va dicta flotarea în diferențierile spațiale, dar mai ales temporale. Principiul flotării "ar anula nevoia de rezerve", ar contracara inflația, ar rezolva mult dureroasa problemă a balanțelor de plăți dezechilibrate. Atât cât să fie absorbit tot conținutul și substratul intervenției autorităților - în primul rând monetare - de la național la internațional și mondial mai ales.

¹ Milton Friedman - *"The case of the Flexible Exchange Rates"* University of Chicago Press, 1953 & E. Sohen - *"Flexible Exchange Rates. Theory and Controversy"* University of Chicago Press. 1971.

Dincolo de a viza realitatea din punctul de vedere al adaptării exclusive la rigorile ei fatale, de a perpetua într-o viziune "integratoare" inegalități și frustrări deja existente dacă nu în plină creștere, de a lăsa raporturile economice internaționale la influența celor mai puternici, dincolo de a înțelege reforma necesită aici ca pe o antireformă *sui generis*, să examinăm totuși mai îndeaproape ceea ce aduce această teorie atât cât ne privește strict. A viza realitatea imediată, chiar aceea a unei crize, nu poate fi taxat ca viciu de principiu, câtă vreme oricare reformă necesită a îngloba totalitatea punctelor de sprijin ale realității date. În speță, să nu scăpăm din vedere că avem dinainte o imagine inteligibilă, coerentă, pentru că extrem de simplă ca o perfecțiune artistică a tocmai realizării valorii, dar totodată, îndrăznim să adăugăm, nu e vorba de o imagine simplificată a realității. Nicăieri nu apare naționalul mai integrat cu internaționalul decât pe acest fundament economic purificat de autoritarisme. În următorul rând clarificarea situației cursurilor flotante ca realitate complexă și nu exclusiv o criză se datorează în măsură decisivă apariției monetarismului. Tot acesta surprinde nocivitatea caracterului hibrid al etalonului de la Bretton Woods - dacă monedele se întâlnesc valoric în circulație ca și în stocare, valuta stocată transformându-se în rezervă internațională, bază de reprezentare a monedei naționale în circulație, rezervele metalice își pierd, logic, rolul sistemic ce nu li se putea nega altădată. Aceasta numai pentru argumentul propriu etalonului reprezentativității valorice, ca raport între categorii, lucrând împotriva acestuia. În fapt, moneda văzută de monetariștii neagă și principiul reprezentativității odată cu întreg domeniul de definiție al etalonului. Concluzia lor termină însă prin a fi la fel de încrezătoare în realitate pe cât este aceea a celor încrezători în etalon. Mesajul monetarist este acela după care etalon nu există pentru că nici nu este necesar. Cât despre valoare, problema ei se pune cu atât mai puțin - idem sistemul de categorii specifice își pierde substratul.

Întrebarea care se naște aici este aceea dacă teoria monetaristă poate reprezenta perfecțiunea cu care abordează, fie și indirect o problemă precum cea de față, a etalonului. Cu alte cuvinte, este ceva care să scape, cel puțin aici, din vederea monetaristă? După opinia noastră sunt două lucruri de importanță totuși hotărâtoare.

În primul rând, excluderea etalonului aur ca realitate intră în contradicție cu liberalismul de structură al concepției de partea unui voluntarism deja trăit în experiența FMI cu rezultate contradictorii. Scos în afara sistemului monetar, metalul galben își va căuta propriile premise de funcționare aidoma trecutului. Dacă autoritățile monetare - cele naționale și cea internațională - și-ar lichida și rezervele aurifere - odată ce, credincioase monetarismului s-ar lichida și pe sine - aurul ar trece în circulație, apoi ar juca între circulație și tezaurele particulare ca o valoare sigură, bază a altor titluri de valoare și certificate de depozit - un sistem monetar paralel, concurând, hărțuind și amenințând pe cel oficial. Independent de faptul că aurul va avea sau nu același succes de a-și

reface sistemul sau de a contracara un sistem monetar oficial având de partea sa argumentul că ei reprezintă certitudinea valorii sociale colportate fie și prin reprezentativitate, este oricum de așteptat ca dedublarea sistemului monetar în teren să nu lase funcționarea monedei "monetariste" atât de ușoară pe cât se așteaptă mentorii din Chicago. Dacă, dimpotrivă, autoritățile nu și-ar lichida rezervele aurifere ci și-ar continua monopolul în materie, nimeni nu va putea garanta "puritatea" atitudinii lor monetariste - faptul că ele ar refuza tranzacții cu aur ca și până în prezentul ipotetic sau emisii de monedă pe baza bogăției aurifere - în cazul emisiilor altor certificate legate de aur în ioc de monedă, problema se pune în termeni esențialmente similari.

În al doilea rând, avem poate una și aceeași problemă dintr-un alt punct de vedere al clasării voluntarismului în politica economică. Voluntarism avem fără doar și poate în tendința eliminării etalonului aur, unul pentru care ne întrebăm ce ar putea determina și/sau constrânge autoritățile lumii să renunțe atât de ușor la propria poziție în viața economică a lumii așa cum ar renunța - de ce, la urma urmei? - și la etalon? Excludem aici interese de putere și putem admite că autoritatea de stat, cu atât mai mult cea mondială, sunt capabile a se "da la o parte"¹ atunci când interesele specifice ale comunității o cer. Dar privind înspre complexitatea problemelor lumii de azi, a te gândi la prioritatea dizolvării autorităților în domeniul funcțiilor economice ce li se atribuie rămâne sau nerealist sau suspect prin pretinsa poziție impersonală cu care se adresează.

De partea opusă școlii de la Chicago se situează orientări mai heterogene, încercând să răspundă cel mai bine la deja menționata întrebare a profesorului Barbu Zaharescu: "Pe ce bază se stabilește raportul de schimb între diferitele valute?"².

Raporturile economice pe piața mondială necesită, contrar viziunii monetariștilor, un raport cantitativ stabil dacă nu chiar prestabilit. Cei ce consideră "intervenția" în sensul reformei sistemului monetar sunt, de astă dată într-o altă ordine ideatică, adepții "încrederii în unitatea monetară", așa cum se exprima Jack Behrman. Mai departe, autorii care au efectiv în atenție etalonul se împart, la rândul lor, în adepți ai etalonului aur și adepți ai "înlocuirii" acestuia.

Despre ceea ce susțin adepții etalonului aur găsim necesar a insista numai succint. Etalonul aur s-a desfășurat mai bine decât oricare altul până la el. El este/a fost o realitate complexă și nu o prezumție, un experiment așa cum ar fi altă ipoteză de etalon înlocuitor. Cei din tabăra etalonului aur își capătă astfel un avantaj, o siguranță specifică în exprimare. Prima lor tentație este aceea de a compara ordinea monetară a etalonului aur atât cu situația

¹ *Expresia aparține tot lui M. Friedman într-o convorbire televizată cu miniștrii ai reformei din țările din Estul Europei în 1990.*

² *B. Zaharescu - Intervenție în Revista Economică nr.45/XI-1985. pag. 28-29.*

actuală cât chiar cu precedenta variantă aur-devize - a se citi deficiențele acesteia. Etalonul aur întreține asupra monedei cel mai bine pentru zilele noastre o "constrângere externă, antiinflaționistă"¹, în fine un factor obiectiv complex de disciplinare a relațiilor valutare². Este, la urma urmelor, de observat că acești adepți activi ai etalonului aur - categoria restrânsă a celor ce se pronunță explicit în această direcție - nu fac altceva decât se înscriu în "multidecenala" polemică pornită de la ante-ricardieni. Argumentele se ascut pentru readaptarea la prezent. Dezordinea traversată de experiența părăsirii vechiului etalon aur este în realitate prețul plătit și argumentul în sprijinul imuabilității unui sistem ce nu poate fi detronat, cerând numai readaptarea sa la realități noi după ce nu o dată a demonstrat capacitatea miraculoasă de a face și prin sine-însuși. În afara etalonului aur "toate schimbările s-au făcut sub forma provizoratului"³ iar lumea este chemată să nu uite acest lucru, dincolo de polemici vechi și noi Etalonul obiectual aur a lucrat destul de bine mână în mână cu intervenția conștientă a socialului, inclusiv cu politica monetară și economică - nici un motiv a se refuza continuarea cooperării cu etalonul aur; dimpotrivă, suntem datori a căuta noi metode de adaptare la el

Acesta fiind punctul de vedere al celor mai activi și mai radicali dintre susținătorii etalonului aur, rămâne de observat că ei se exprimă și cel mai simplu și mai convingător, rivalizând nu numai cu ideile școlii de la Chicago dar și cu maniera de exprimare a celor din urmă. R. Harrod exprimă bunăoară într-o singură frază și modalitatea concretă de revenire universală la etalonul aur: "Creșterea prețurilor aurului, a parității tuturor monedelor comunității Mondiale pe calea înțelegerii concertate"⁴. Simetria față de monetariști se regăsește în cuprinderea în viziune a naționalului și mondialului la un loc. Dificultatea în care sunt puși "radicalii" etalonului aur apare la capitolul cursuri ale monedelor - acolo unde monetariștii regăsiseră o realitate și o puteau teoretiza nestingherit astfel. În fața armei teoretic imbatabile, fluturate de M. Friedman, J. Rueff și C.P. Kinderberger⁵ nu resimt măcar tentația reconcilierii cu realitatea cea mai dovedită, fapt în care firește putem citi și "tăria" inflexibilității de la principiile specifice și "slăbiciunea" în sfârșit a etalonului de a se readapta într-adevăr.

În fapt, însă, polemica "cursuri fixe-cursuri mobile" reușește să conducă la epuizarea reciprocă și autoepuizarea polemiștilor înainte de definirea rostului

¹ William Redd Mogg - "The Reigning Error, the Crisis of World Inflation" Ed. Hamish-Hamilton. Londra, Septembrie, 1974. & A.I. Stadnicenco - "Na Rifah Valiunovo Krizisa". Ed. Mejdunarodnie Ot-noșenia. Moscova. 1974.

² Jack Rueff - convorbire cu Robert Triffin. reluată în lucrarea lui P. Meutey -"L'Or". pag. 292-313. 1968.

³ Victor Jinga - "Moneda și Problemele ei Contemporane". Ed.Dacia. Cluj Napoca. Vol. I.1981.pag.58.

⁴ R. Harrod - "Reforming the World's Money" Londra, 1965. pag. 64.

⁵ V. Jinga - op.cit. pag.108.

lor, de a se fi scos la lumină esența problemelor de schimb și integralitatea concepțiilor asupra unui sistem și altuia de valori. Până la această oră se dovedește că nici o tabără nu își poate scoate adversarul complet din luptă câtă vreme fixitatea/stabilitatea și mobilitatea cursului de schimb sunt văzute ca un punct de vedere în sine - nenumărate idei susțin și tot atâtea se opun fiecăreia dintre variante.

Adeptii etalonului aur nu sunt însă în totalitate radicali.

Barbarismul de "centriști" se atribuie celor preocupați de readaptarea sistemului aur în maniera în care încerca și sus-numitul document FMI din 1970¹ în sprijinul "parităților stabile dar ajustabile". Aici realitatea flotării se subordona din nou stabilității de principiu și drept obiectiv de permanență. Clar lucru, aici stabilitatea este totuna cu fixitatea cursului de schimb iar aceasta înseamnă nu mai puțin sistemul etalonului obiectual - la centriști, ca și la radicali. Etalonul obiectual este chemat să accepte variațiile cursului de schimb considerându-le neglijabile în anumite marje și fotografiindu-l în termeni paritari la alungirea flatărilor. Distincția nu apare însă îndeajuns de ingenioasă aici, așa cum, preluând ideea stabilității și ajustabilității cursurilor, fostul președinte francez V.G. D'Estaing, el însuși declarându-se din această tabără, își definește centrismul prin atât de ambigua sintagmă: "aurul... În centrul sistemului". Asumându-și criticile echivocului de expresie centriștii surprind în sfârșit mai de aproape faptul că etalonul obiectual, avansat până la singularizare, avansează și pe terenul nuanțării raportului între obiectualitatea dată și valența subiectivă a socialului. O înțelegere mai bogată care în fine vine să alcătuiască o propunere de reformă așteptată se distinge la economistul maghiar Janos Fekete².

Fie că este "la baza" sau "în centrul" sistemului, aurul necesită întâi o re-evaluare - creștere a prețului oficial după indicațiile pieței libere, ca la R. Harrod, luându-se aici în considerare chiar un context de "creștere generalizată a prețurilor", cum se exprimă autorul Acest obiectiv, aidoma tuturor celorlalte vizând sistemul monetar internațional, vine a se fundamenta pe o crescută cooperare internațională în materie.

Și la J. Fekete, sistemul monetar internațional trebuie să devină mondial - "realmente mondial", așa cum etalonul aur integrează economia lumii. La un profesionist cu serioase amprente marxiste în mentalitate, dar care aici nu poate câștiga reproșuri din acest punct de vedere, etalonul unic generalizat arată "dialectica" național-internațional în economia modernă, evoluția "de la simplu la complex" în raporturile internaționale, cu atât mai mult în "conștiința", care, evoluând, exprimă o existență a lumii tot mai avansată. Meritul lui Fekete,

¹ "The Role of Exchange Rates in the Adjustment of International Payments" - raportul directorilor executivi ai FMI. Washnigton D.C. 1970.pag.67.

² Janos Fekete - "Comentaire sur le Raport de Otmar Emmmger" A X-a Conferință a Fundației Per Jacobson. Basel iunie. 1973. pag.65-73.

la vremea sa, este opțiunea pentru aurul marjă-etalon, dintotdeauna urs motiv de alergie ideologico-psihologică în lumea comunistă, Într-o examinare totuși mai serioasă a problemei, centriștii aurului etalon câștigă, în raport cu colegii lor radicali, meritul de a se apropia de realitatea zilei, mai întâi prin acceptarea flexibilității cursurilor, apoi prin aceea a autorității monetare mondiale ca realitate, implicit ca necesitate.

Miza centriștilor moderați pe obiectualitatea metalică a etalonului este principial aceeași cu a colegilor radicali, dar mai puțin declarativă și mai mult întru construirea unei idei de reformă, de care se atașează un mijloc conștient/activ de supraveghere și permanentă intervenție în contextul economic de la nivelul considerat al realizării valorii materiale comunitare. Autorii vorbesc ceva mai puțin despre realitatea existenței FMI în formația dată, văzută ca o moștenire structural-organizatorică a variantei aur-devize. Dar M. Stand o face atât în sensul unei acumulări crescute a rezervelor de aur la Fond - ca la nivelul nou atestat al conștiinței organizatorice la capitolul/nivelul etalonului, cât și în acela al unei emisiuni clasice de monedă-titlu valoric pentru statele membre¹. Înainte ca această monedă să fie absorbită realmente de economia mondială în cadrul căreia să se afirme odată și odată asemenea precedentelor sale naționale, ea ar avea prezența unui simplu (nou) "certificat" cu valoare paritară prestabilită și fără, neapărat, calitatea juridică a convertibilității. Contra monedei naționale de valoare presupusă din nou ca paritară. vârsată de un importator oarecare la Fond în contul exportatorului, ar urma să fie eliberat titlul valoric paritar al FMI cu acceptare pe piața din afara națiunii/națiunilor. Autorul găsește virtutea acestei imagini mobile în acumularea, în procesul schimbului mondial de valori materiale, a certificatelor FMI în locui rezervelor efective de metal, ceea ce ar face etalonul aur mai puternic prin a fi mai adaptabil la practică. Elementul politic/conștient mondial s-ar întări aici calitativ. Ar încerca să contracareze tendințele de flatare nocive ale cursurilor de schimb evitând în mod preliminar întâlnirile de confruntare directă între monedele naționale - adică ceea ce monetariștii priveau în contrast ca pe o virtute.

Dar, pe lângă a presupune o superamplificare a activității FMI în materie operativă/materială amenințând să conducă la surclasarea acestuia de către viața economică neformală, autorul scapă din vedere disjunția de autoritate între Fond și statul membru, emitent de monedă. Propriu-zis, ceea ce rămâne potențial echivoc este puterea de control a statului asupra monedei emise; capacitatea sa de a-și organiza propriul monetar, propria politică monetară. Regresul de concepție de aici, pe de o parte, primejduiește autoritatea monetară națională iar, pe de altă parte, scapă caracterul imprevizibil al acesteia pentru starea monetară și economia dintre națiunile lumii.

¹ Vezi C. Maioreanu - "Aurul și Criza relațiilor Valutar-Financiare Inter-Occidentale". Ed. Politică București 1976. pag. 37.

Cu sentimentul nu tocmai comod de a fi lăsat discuția din nou deschisă/nefinalizată, ne oprim aici cu prezentarea punctelor de vedere care susțin revenirea la etalonul aur. Un adevăr transpare în spatele tuturor acestor poziții. Acela că sistemul monetar aur-devize, așteptat odinioară să constituie, fie și prin caracterul său tranzitoriu, un pas al "negării dialectice" a sistemului aur (pur și simplu), nu avea să fie decât o încercare fără reușită într-un context în care decadența sistemului aur, nefiind tocmai aparentă, era totuși hazardat evaluată. Aurul-etalon vine să fie aici nu o întoarcere într-un trecut romanțat cât una ia o realitate esențialmente aceeași cu un trecut capabil și de crize în materie dar și de ordine.

În ultimă instanță vom examina aici replicile date adeptilor întoarcerii la etalonul aur de către autorii care examinează înlocuirea sa într-un context dat. Substratul mai mult sau mai puțin explicit este aici acela după care o presupusă păstrare/revenire a etalonului aur în actualitate și viitor ar generaliza imperfecțiunile sistemului caracteristic, începând poate cu inechitatea naturală de răspândire a resurselor de valoare real-nominală ale comunității internaționale în spațiu dar și în timp și spațiu. Totalitatea resurselor naturale ale lumii prezintă aceeași deficiență majoră independent de faptul că unele sau altele dintre acestea ar apare artificial/convențional favorizate în raport cu altele. În realitate, raritatea era încă din contextul teoretic de dezbatere asupra valorii o prezumție - ea semnificând și limitarea și inegală repartizare a resurselor pe componentele economiei. Coroborată cu utilitatea se schițează diferențierea semnificației fiecărei valori materiale în parte pentru un specific național și regional. Adăugând aici diferențierile de dezvoltare economică propriu-zisă și de structură tot economică, înțelegem în fine alergia altor autori față de un integrism forțat peste ceea ce comunitățile lumii afișează drept valori comune. Să se revizuiască până și schematică viziune idealizată asupra etalonului aur din epocile lui de glorie: în realitate numai suprapunerea sa peste colonialismul primitiv, adică asumat fără rezerve de marile puteri, dovedește interesul servit acestora de către mult prea "obiectualul" sistem al timpului.

Nu sunt de neglijat nici diferențierile de pură opinie. Dacă pentru unii retragerea etalonului marfă-aur din circulație în tezaure servea, pe baza unei presupuse elasticități și resurse de regenerare a aceluiași sistem, perpetuării și chiar reîntăririi sale, alții rămas la opinia că această separare avea să fie și semnificativă și sub raportul urmărilor, ceea ce rupea și paraleliza regimul de viață al economiei în ansamblu, legitățile acesteia de diacronia mărfii rămase, indubitabil, cu caracter "special". Reîntâlnirea între aceasta din urmă și sistemul economic modern este văzută, în consecință, semnificativă de către unii, conjuncturală de către ceilalți.

Nu în ultimul rând, contradicția internă dintre caracterele de marfă și de etalon în cazul aurului pate a fi vidat în fine și cu tot mai mare repeziciune spațiul de mișcare corespunzător: nemaifiind o marfă cu valoare unanim

acceptabilă din partea pieței este subminată axioma lui Turgot; revenind la marfa obișnuită, legile ei de mișcare se departajează continuu drept specifice față de economic în totalitate, acesta înglobând în manieră proprie totalitatea specificităților. În speță, dacă toți adepții revenirii la etalonul aur cer fără excepție inițiala reevaluare a rezervelor și deci a mărfii aur - propriu-zise, dacă specificitatea ar impune o regulă a reevaluărilor continui, care ar mai fi rolul de etalon și cum ar împiedica transformarea sistemului de la principiul unei stabilități valorice pe calea flexibilizărilor, deci a contrariului în materie? Contradicția de bază între adepții revenirii la etalonul aur și idem radicala mișcare monetaristă este în fapt una dintre două poziții în mod egal anti-reformatoare.

Dincolo de care, însă, al treilea curent de opinie pornește de la a recunoaște adepților etalonului aur meritul de a menține și reconsidera categoria etalonului. Date fund însă putinele dezbateri deschise despre acesta din urmă, rămâne de înțeles că, în bună parte, mișcarea spirituală de aici își găsește loc în planul implicit,

"Tabăra" celor care, de astă dată cer înlocuirea etalonului aur cu rezerva păstrării noțiunii de etalon - explicit sau implicit - este, cum era de așteptat, a numărului mai puține contribuții; acest fond al reticenței fiind însă compensat de o diversitate mai pronunțată. Mai multe sunt argumentele împotriva situației date în materie de etalon decât opiniile constructive, temătoare de aerul profeților. Devine impropriu a mai vorbi aici de una sau mai multe tabere precum stau lucrurile la monetariști și adepții etalonului aur. Nici una dintre noile formule nu mai este reprezentativă pentru altcineva decar. propriul ei autor.

Să începem aici cu Robert Triffin¹ precum a da Cezarului ceea ce îi aparține în "înlocuirea etalonului aur-valute prin introducerea unui sistem monetar (exclusiv, n.ns.) al FMI".

Ca și la M. Stand, FMI ar urma să administreze conștient și autoritar un etalon mondial, fundamentând o monedă asemenea - autorul preia aici denumirea de "bancor" de la J.M. Keynes. Continuitatea firească de concepție se extinde aici asupra stabilității monedei, ca finalitate însăși a sistemului. Certificatul evaluat în aur la britanicul M. Stand își găsea corespondent la colegul său american într-o valoare "stabilizată", distra început mai puțin bine definită, dar urmărind a elimina "obiectualitatea fatală". Soluția consta într-o formulă ce avea să creeze și să impună aici o "conștientizare" a valorii materiale. Care este aceasta la R. Triffin?

Mai întâi, din nou, întărirea autorității FMI. Întâi și întâi pe plan material. Douăzeci de procente din rezervele fiecărui stat membru ar fi transferate Fondului - se puteau cumula aici aur, devize forte și alte valori, inclusiv ceea ce autorul numește "semi-lichide". Dacă acest procent ridicat de transfer la autoritatea mondială poate face obiectul discuțiilor, atunci substratul este acela al nivelului de angrenare medie a națiunilor în economia dintre națiuni, totalul venind să se raporteze la valoarea acesteia căutând o reală reprezentativitate.

¹ Robert Triffin - "Gold and the Dollar Crisis". Yale University Press. 1961.

De partea Fondului se creează, corespunzător, o putere reprezentativă, capabilă a interveni în economia lumii. Calitativ, Fondul ar putea deveni un organism multi-funcțional, neexcluzându-se nici beneficiile din propriile activități, independente de spațiile economiilor naționale. Fondul ar putea astfel interveni mai ușor, sporind decisiv capacitatea sa de acțiune în redresarea balanțelor de plăți în dificultate - moneda sa mondială ar fi aici instrumentul dintâi. În cazurile în care rezervele în Fond ar putea depăși rezervele obligatorii astfel concepute, nu numai că operațiile secundare ale sale ar lua amploare în favoarea comunității mondiale, dar și statul membru contribuabil ar putea fi stimulat în acest sens cu o parte a profiturilor.

Putem deci distinge la Robert Triffin o excelentă refundamentare conceptuală a autorității monetare mondiale, ceea ce la M. Stand prezenta spărturi evidente - avem și autonomia față de statele membre dar și conlucrarea cu acestea, pasul decisiv fiind întreprins prin reinsertia mai profundă a aceluiași Fond la economia mondială ca stare de fapt cenzurând *de facto* rostul și eficacitatea autorității centralizate. La rândul lor, statele membre își pot spori credibilitatea în puterea de intervenție a Fondului în favoarea lor.

Poate însă ipoteza lui R. Triffin să epuizeze problematica etalonului, pornind de la înlocuirea celui vechi, obiectual? În specific, poate păstra și reformula aceasta raportul național-internațional în latura sa economică? Ne amintim din nou că problema național-internațional era teoretic rezolvată atât de gândirea monetaristă cât și de tabăra etalonului aur, firește în două formule diferite: monedă primordială în cazul dintâi, respectiv etalon de reprezentare materială primordial în cazul al doilea. Iată punctul slab la R. Triffin - întărirea unor monede naționale ca putere de valute este ignorată; aceasta aduce cu sine flotarea cursurilor. Autorul se lasă surprins de o astfel de realitate privind în cu totul altă parte - moneda FMI, de o valoare în mod primar declarativă, scăpând din vedere intervalul necesitat aici de confirmare valorică/obiectivare a valorii unitare a monedei pe piață. Ce șanse de confirmare are și această monedă nouă care nu își atribuie o referință materială de convertibilitate, în afara uneia declarai multiple, dificil de evaluat, și mai ales ce poate face aceasta în condițiile unui circuit redus, precum al DST deja existent? Tot calitativ, aderența monedei mondiale la opțiunile operatorilor (naționali) se lovește de specificitatea zonărilor, în care unele monede forte suni mai puternice și mai accesibile decât celelalte. Cu alte cuvinte, un național și altul optează pentru o altă structură valorică a monedei așteptate - altă valută de zonă sau alt coș valutar; după cum moneda națională reflectă o specifică fizionomie a sistemului de prețuri intern. Neîmpăcarea între monedele naționale și valutele deja existente, pe de o parte, și o monedă mondială, de o nu mai puțin specifică structură valorică, este, dacă mai trebuie subliniat, tocmai ruptura între național și internațional în formula dată. Dincoace de care atât valutele existente cât și mișcările efective/reprezentative de aur pe plan mondial pornesc într-un avantaj evident.

Se reconfirmă aici teza că judecata unei formule prin prisma conceptului de etalon se face reprezentativă. Drept "nou" fundament etalon avem un nou

amalgam de materie și autoritate fără coerență interioară. Pe partea materială, o nouă monstruoasă coaliție de rezerve, încă mai amplă decât cea de la Bretton Woods; pe partea conștientizată, numai o autoritate cu aderență incompletă și la materia componentă a etalonului și ia noile condiții din economia mondială, cărora li se realizează cel mai bine aici complexitatea fără precedent.

Nu am putea încheia acest periplu trecând neobservată o intervenție românească nu mai puțin interesantă, aceea a lui Dorel Oprescu¹. În mare, se reîncepe cu aceeași întărire a FMI ca autoritate, a BIRD și tuturor organismelor internaționale specializate², asemănător viziunii lui R. Triffin. Din nou reprezentativ pentru autorii ce susțin teoria respectivă, aceasta urmează să aibă loc material și calitativ iar finalitatea stabilității valorice a monedelor pleacă tot de la impunerea acesteia de către o monedă a FMI - aici este vorba de DST, așa cum a și fost conceput și botezat. De aici însă partea specifică și interesantă atribuită autorului român - în locul monedelor reprezentative adunate în forma dată a coșului, se avansează în a postula ca și mai reprezentative ar fi aici prețurile mărfurilor efectiv realizate în economia mondială³. Fără să neglijeze monedele, importanța valorică a acestora, circuitul lor internațional, privirea autorului vine să purifice baza etalon de reprezentare, care reprezentare este căutată în profunzime. La D. Oprescu reprezentarea etalonului de către monedă își elimină ambiguitatea. Automat, conceptul de sistem monetar se face mai inteligibil. Luând distanță față de alte opinii reformatoare, D. Oprescu descoperă secretul sistemului monetar în etalonul valoric, drept pentru care vine cu un adevărat precedent în sensul înlocuirii aurului etalon printr-o altă formulă explicită în același sens.

Ce aduce nou această formulă a anilor optzeci? Un etalon "multi-marfă" în locul celui "multi-monedă" - în expresia autorului, "coșul de mărfuri" înlocuind "coșul de monede". Vor intra aici câteva produse de bază, din care aurul este exclus, reprezentativ-tradiționale în comerțul mondial. Fondul și-ar crea rezerve în acest sens, ca și la R. Triffin. Coșul⁴ stabilește proporția valorică în care s-ar constitui rezervele - urmărind comerțul mondial în dinamică -, iar moneda emisă ar respecta reprezentativitatea asupra rezervelor centrale. Lesne de stabilit fondul total în DST și unitatea sa de valoare. O autoritate mondială ia fel de puternică precum la R. Triffin⁵. Autorul își explică și virtuțile noii formule:

¹ D. Oprescu - *op.cit.* pag. 196-197.

² Vezi și Ilie Șimon - "Pentru o Soluționare Durabilă a Problemelor Monetare-Financiare ale Lumii Contemporane" în "Revista Economică" nr.42/oct. 1985, pe marginea Sesiunii FMI-BIRD anuale. Seul, 8-11 oct. 1985.

³ C. Maioreanu - *op.cit.* pag 146-148.

⁴ Pe care autorul îl prezintă sub forma unui tabel cu denumirea mărfii și procent valoric corespunzător, calculat asupra coșului (100%).

⁵ Presupunem aceasta întrucât, la acest capitol, ideea autorului român nu contrazice cu nimic pe aceea a ante-citatului coleg american.

- stabilitatea mărfurilor reprezentate în comerțul mondial, una asupra căreia:
- și autoritatea monetară mondială poate acționa relativ ușor
- și care se poate dovedi extensibilă asupra celorlalte mărfuri, cu potente de stabilitate asupra comerțului mondial în domeniul prețurilor;
- dacă ar fi să nu ometem nici imanența unei echități între prețurile mondiale ale produselor de bază și cele ale produselor manufacturate; În acest context dispunem însă de suficiente motive pentru a clasa și această propunere, cu toate aprecierile de mai sus. Să presupunem dar că aspectul coșului de mărfuri ar fi fost riguros construit și observat dintru început și să mai presupunem că autoritatea monetară mondială dispune de capacitatea readaptării sale dinamice. În continuare, facem abstracție de ceea ce este destul de important în ultima jumătate de secol în privința structurii pe mărfuri a comerțului mondial, dominat de produsele manufacturate în detrimentul celor de bază¹. Și în paranteză fie-ne iertată întrebarea: oare să fie exclusă tocmai paralela între nereprezentativitatea produselor de bază în comerțul internațional și aceea a etalonului obiectual de asemenea? Mai mult, cum ar putea asigura noua monedă emisă nevoia totală de lichidități, problemă de care s-a lovit la vremea sa și sistemul conceput la Bretton Woods? În practică însă, etalonul obiectual nu ar putea recurge la reprezentativitatea produselor manufacturate în locul celor de bază. Iată, tot în paranteză, insuficiența reprezentativă care ar putea sufoca noul etalon încă din fașă - gradul de prelucrare a produselor în comerțul internațional rivalizează cu materia sa primă; iar rândul lui, comerțul internațional regresează în structura produsului mondial în totalitate.

Trecând deci peste aceste aspecte și asumându-ne reprezentativitatea obiectuală a noului etalon, frapant revine aici tot ceea ce este judecat prin prisma conceptului etalon. Amalgamul lui R. Triffin se decantează aici într-un substrat din nou obiectual, ca la etalonul aur, dar paradoxal, voluntarist în principiu - de la eliminarea etalonului aur din ecuație până la impunerea proporțiilor material-valorice ale monedei care, pe piață, poate căpăta oricând și oriunde alte evaluări. Un etalon obiectual plural ne amintește foarte bine vremurile în care a mai existat așa ceva în societatea economică de la antic la modern. O aceeași ordine ni se propune aici în condițiile în care autoritatea își implică și mai tare responsabilitatea. Etalonul obiectual plural va regăsi contradicția marfă-etalon la nivelul fiecărui component în parte iar asocierea mărfurilor în acest joc rămâne din nou artificială și impusă. Oscilațiile valorice

¹ *Ponderea valorică a produselor manufacturate în comerțul mondial a crescut aproape continuu între anii 1950 (43,7%) și 1977 (58,8%), cu un oarecare hiatus între anii 1970 (66,8%) și 1976 (54,3%). Date calculate după "Monthly Bulletin of Statistics" 1965-1976 și 1977 (martie, mai, decembrie) și 1978 (iunie).*

vor fi individuale, unele mărfuri vor rezista mai bine, altele mai puțin bine, reprezentativitatea coșului având de suferit deopotrivă atunci când acuză rigidități la adaptare/readaptare și atunci când readaptările pot avea loc cu ușurință. Dacă factorii de evoluție valorică a oricărei mărfi nu se pot identifica cu aceia ai economicului în ansamblu, ar urma, presupunând readaptările sistemului drept corecte, ca din coșul inițial să fie eliminate pe rând componente dovedite neadaptabile și necorespunzătoare, asemenea situației date a coșului de monede - etalonul obiectual plural, în diacronia sa, evoluează înspre singularizarea la o marfă mai reprezentativă decât celelalte. Astăzi însă contextul este mult mai complicat. Bunăoară, aurul exclus din coș se dovedește capabil a lovi credibilitatea sistemului tot atât dinafară ca dinăuntru - iar acest lucru l-au înțeles numai susținătorii revenirii la etalonul aur. Pe de altă parte și la R. Triffin, formula uită faptul elementar că astăzi câteva monede ale lumii sunt valute forte, cu circuit internațional confirmat și întărit - sistemul nici nu ia în calcul ceea ce îi poate oricând fi alternativă certă. A nu uita, în subsidiar, dificultățile de natură tehnică în care este de presupus ca o parte importantă din produsul mondial să fie blocată la dispoziția unei autorități mondiale devenită perturbatoare de circuit economic. Dacă rezervele către Fond își au originea în fiecare țară, oricum valoarea acestora (inclusiv cea adăugată) înseamnă altceva pentru fiecare stat în parte - după cum diferite sunt necesitățile și costurile specifice. În strictă legătură, mai mult sau mai puțin, moneda mondială prezintă fiecărui stat membru o structură impusă, nu neapărat cea dictată de nevoile proprii de mărfuri - nu se poate prevedea aici o libertate de opțiune a statului membru în nevoie de DST. A nu omite nici dereglările potențiale, administrate economiei mondiale de chiar capacitatea de adaptare a coșului de mărfuri. Se vor naște în fiecare caz tensiuni între autoritatea mondială și producătorii și consumatorii respectivelor mărfuri. Nu mai puțin decât în formula lui R. Triffin, definirea completă a circuitului monedei mondiale decurge aici de la sine, paradoxal, în ciuda faptului că ea alege direct mărfuri operative și nu monede naționale. Orice raportare a monedelor naționale la DST/bancor ca și între ele prin intermediul acestuia va fi expusă unor artificialități incalculabile ca efecte în relațiile cu Fondul și între agenți. Ce s-ar întâmpla în împrejurarea aici ideală a monedei naționale exprimată în DST/bancor? Aceasta ar contrazice în termeni și mai direcți decât la R. Triffin având în vedere raportarea directă la mărfuri, sistemul național/specific de prețuri. Cum ar putea avea astfel loc și cui ar servi o. restructurare a sistemului național de prețuri în acest sens?'

*

Cu regret, consemnăm în toate cazurile de mai sus, unul mai elocvent decât altui, una și aceeași capcană în înțelegerea unora și acelorași date ale problemei. Pe de altă parte totuși, aceste date capătă un contur precizat și identificat de unul și același concept pe care literatura și dicționarele economice l-au uitat: etalonul valorii - atâta vreme cât însăși cea din urmă poate avea credibilitate și cât ea semnifică un sistem precis de categorii asociate.

Susținătorii revenirii la etalonul aur beneficiază mai mult sau mai puțin conștient de o gândire pe structura unui etalon conceput după toate rigorile științifice; adversarii lor se lovesc de enorme goluri de înțelegere a vieții economice eu atât mai mult cu cât îl neglijează și se apropie de realitate cu cât negarea în speță definită își aprofundează înțelegerea a ceea ce se cere negat.

O altă concluzie: punctai zero al oricărei dezbateri de aici încolo este acela definit prin existența/subzistența niciunui etalon altul decât aurul-etalon *în* stare deteriorată, dar și cu resurse încă nebănuite de supraviețuire.

Se încheie în capitolul de față imaginea unui adevărat laborator al înțelegerii categoriei de valoare în întregime și în nesățioasă necesitate față de prezentul și viitorul lumii. Nu pretindem a fi epuizat un subiect ca acesta, iar alți autori pot vedea intervenții nementionate ca fiind mai reprezentative. Nu am urmărit însă decât un gând, preluat din nou de la Robert Triffin de astă dată fără absolut nici o rezervă:

"Prefer o șansă la zece pentru a contribui la un viitor mai bun, decât nouă șanse la zece pentru a prevedea realul dezastru pândind același viitor"¹.

Bibliografie selectivă

- Joseph Gold - "Legal and Instituțional Aspects of the IMF System" Selected Essays. IMF. Washington D.C. 1979.
- Denis Auvers - "Economic Mondială". Traducere de Brândușa Prelip-ceanu. Humanitas. 1991.
- Roger Dehem - "L'equilibre economique internațional". Paris. Dunod. 1970.
- "Economie Mondială". Ed. Didactică și Pedagogică. București. 1989 Colectiv de autori coordonai de prof.Sterian Dumitrescu.
- Joseph Gold - "SDRs, Currencies and Gold" Pamphlet Series. IMF. 1981.
- C. Maioreanu - "Aurul și Criza Relațiilor Valutar-Financiare Inter-Occidentale". Ed. Politică. București. 1976.
- Dorel Oprescu - "Sistemul Monetar Internațional". Ed. Academiei. București. 1981
- Milton Friedman - "The Case of the Flexible Exchange Rates" Univer-sity of Chi-cago Press. 1953.
- E.Sohen "Flexible Exchange Rates. Theory and Controverse" Univer-sity of Chi-cago Press. 1971.
- R. Harrod - "Reforming the World Money" London. 1965.
- Robert Triffin - "Gold and the Doilar Crisis". Yale University Press. 1961. John Mayhnard Keynes - "La Reforme Monetaire" Paris. 1924. Trad. P. Franck.
- Robert Triffin - "Our International Monetary System. Yesterday, Today and Tomorrow" Yale University Press, 1973.

¹ R. Triffin - *convorbirea televizată citată cu Jack Rueff.*

ANEXA 1

**REFORMAREA
SISTEMULUI MONETAR INTERNAȚIONAL**

Poziții elemente	FMI	Monetarism	Revigorare etalon aur/		Înlocuire etalon aur
			radicali	centriști	
1. Reconsiderare etalon	-	-	x ⁽¹⁾	x ⁽²⁾	
2. Rolul și Moneda FMI ⁽³⁾	x	-	-	x	x
3. Rolul monedelor pre-existente	x ⁽⁴⁾	x	x ⁽⁵⁾	x ⁽⁵⁾	-
4. Rolul aurului	-	-	x	x	x ⁽⁶⁾
5. Național/ internațional	x ⁽⁷⁾	x	x	x	x ⁽⁸⁾
6. Curs de schimb:					
a. fix/controlat	-	-	x	-	-
b. flexibil/controlat- dirty floating;					
-target zones	x	-	-	x	x ⁽⁹⁾
c. liber/floating	-	x	-	-	-
7. Națiune/Politică Monetară	x	-	-	x	x ⁽¹⁰⁾
8. Echitate internațională	x	-	-	-	x

1 Sub rezerva păstrării etalonului dat/verificat.

2 Parțială și necorespunzătoare.

3 În sensul unei autorități monetare mondiale presupuse.

4 Sub rezervele față de concepția coșului de monede/vezi pag.7.

5 Reevaluate în aur.

6 Redus la alcătuirea rezervelor (internaționale) după caz/vezi propunerea lui Robert Triffin (pag.19 și următoarele).

7 Monedă mondială/monede naționale. Vezi critica concepției coșului de monede(pct.4)

8 Idem.

9 Precizările sunt destul de vagi.

10 Concept incomplet.

ANEXA 2

**DEFICIENȚE CONCEPTUALE
ASUPRA REFORMĂRILOR S.M.L. ÎNTRERINSE SAU PROPUSE**

	FMI	Monetarism	Revigorare etalon aur		Înlocuire etalon aur
			radicali	centriști	
1. Lichiditate/inflație	x	-	x	-(1)	-
2. Joncțiune monetară ⁽²⁾	x	-(3)	-(3)	-(3)	x
3. Autorități monetare	x ⁽⁴⁾	x ⁽⁵⁾	x	(5)	-
4. Consistența cursului de schimb optat ⁽⁶⁾	x	-	-	x	x
5. Rolul/importanța real evaluată a autorului	x	x	-	x ⁽⁷⁾	x ⁽⁷⁾
6. Rolul/importanța real-evaluată a monedelor pre-existente	x ⁽⁸⁾	-	-	-(9)	x

1 Premisa: flexibilitatea cursurilor de schimb poate, în principiu, evita această deficiență/vezi "monetarism", pag.11.

2 Premisa: moneda posedă o structură valorică specifică, reflectare a sistemului de prețuri/mai pe larg, vezi pag.21.

3 Premisa precedentă este judecată corect: monetarismul presupune mondializarea piețelor naționale și monedelor pre-existente; adepții etalonului aur judecă idem, în condiții de intermediere valorică prin metalul etalon universalizat. Faptul implică logic unificarea (fie și ca tendință) a tuturor sistemelor de prețuri.

4. Autoritate monetară mondială supra-evaluată.

5 Premisa: autoritățile monetare naționale sunt o realitate.

6 Se abstrage aici analiza critică a tipurilor de curs de schimb/vezi Anexa 1. Este vorba numai de capacitatea tipului de curs pentru care s-a optat de a se auto-ajusta în logica viziunii reformatoare/de a nu se putea transforma într-un alt tip de curs.

7 Vezi în special propunerea lui Dorel Oprescu/pag.22 și următoarele.

8 Reduse la baza elaborării coșului de monede.

9 Premisa: monedele actuale își pot relua, fără alte condiții preliminare, cursul (flexibil) în aur.

**INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE**

**PROBLEME ECONOMICE
NR. 4/1995**

**CENTRUL DE INFORMARE
ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREȘTI**

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

EUROPA, CONCEPȚIILE ȘI STRATEGIILE NOASTRE

• **Alocuțiunea Primului Ministru al Republicii Cehe,
Domnul Vaclav Klaus, prezentată la sesiunea din 30
ianuarie 1995 a Adunării Parlamentare a Consiliului
Europei •**

CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICA
București, 1995

Cuprins

EUROPA, CONCEPȚIILE ȘI STRATEGIILE NOASTRE • ALOCUȚIUNEA PRIMULUI MINISTRU AL REPUBLICII CEHE, DOMNUL VACLAV KLAUS, PREZENTATĂ LA SESIUNEA DIN 30 IANUARIE 1995 A ADUNĂRII PARLAMENTARE A CONSILIULUI EUROPEI	101
EUROPE, OUR VISIONS AND OUR STRATEGIES • THE SPEECH DELIVERED BY MR. VACLAV KLAUS, THE PRIME MINISTER OF THE CZECH REPUBLIC, ON THE OCCASION OF THE SESSION OF THE PARLIAMENTARY ASSEMBLY OF THE COUNCIL OF EUROPE HELD ON 30 JANUARY 1995.....	110

În acest număr al publicației noastre prezentăm textul original și tradus în limba română a alocuțiunii rostite de Primul Ministru al Republicii Ceha, Domnul Vaclav Klaus, la sesiunea din 30 ianuarie 1995, a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei "Europa concepțiile și strategiile noastre". Text considerat în cercurile economice din țările Europei Centrale și de Est un document de importanță deosebită în perspectiva viitoarei Europe Unite.

Strasbourg, 30 ianuarie 1995

*Doamnelor și domnilor,
Stimați membri ai Adunării Parlamentare,*

Mă simt onorat să mă adresez acestui distins auditoriu. Sunt sigur că dumneavoastră ați ascultat unele discursuri interesante în această sală și, de aceea, îmi este greu să vă impresionez cu ceva într-adevăr diferit, suficient de interesant și incitant din punct de vedere intelectual. Toți vorbitorii au încercat, din perspectivă proprie, să vă convingă de adevărurile lor și nu există nici un dubiu că armonia sau, uneori, dezacordul asupra punctelor de vedere reprezintă ceea ce dorește Europa.

Țările europene au multe lucruri în comun, dar Europa se bazează pe o diversitate de netăgăduit, ceea ce duce la un echilibru foarte fragil. Luăm drept sigur faptul că diferențele existente, obiceiurile autentice, visele, atitudinile și interesele nu pot și nu trebuie să fie reprimite, deoarece țările europene asigură cadrul natural de referință pentru viața noastră. Totuși, Europa înseamnă mai mult decât un sumum al părților sale și merită protecția noastră. Existența sa ne face mai bogați, atât în sens material cât și spiritual, iar datoria noastră este de a valorifica toate efectele sinergetice potențiale.

Fiind conștienți de acest lucru, trebuie să fie ceva extraordinar să te afli în Consiliul Europei și să simți enorma responsabilitate de a lua hotărâri care privesc întregul continent.

Care este mesajul pe care îl transmit astăzi? Care ar fi avantajul comparativ pentru cineva din Republica Cehă, care se întâmplă să fie premierul său în momentele furtunoase, solicitante dar și interesante ale unei transformări politice, sociale și economice de importanță istorică? Ce ar putea fi important pentru dumneavoastră sau, cel puțin, pentru unii dintre dumneavoastră?

Punctul meu de vedere se bazează pe următoarele ipoteze sau caracteristici:

1. Republica Cehă se situează în inima Europei, a fost întotdeauna o parte a Europei și după decenii de izolare dorește din nou să se implice activ în problemele europene;
2. Înțelegem "europenismul" nostru ca o obligația de a proteja și a perpetua caracteristicile noastre distinctive, deoarece suntem convinși că ele reprezintă ceea ce putem oferi Europei, dumneavoastră tuturor. Pentru a-și merita numele, Europa trebuie să aplice principiile

schimbului și echivalenței, conform cărora noi toți trebuie să dăm și să primim. Dacă nu ar fi nimic de dat, nici nu ar fi nimic de primit și am deveni parte a unui joc slab de sumă "zero";

3. Regimul comunist din țara noastră a fost lichidat definitiv iar experiența noastră nefericită ne-a făcut foarte sensibili la tot felul de iipsuri, dereglări și încălcări ale libertății, care apar și în țările în care regimurile democratice există de decenii sau secole;
4. Apropierea noastră de instituțiile europene se bazează mai mult pe ideea de deschidere, de libertate, de schimburi reciproce, de acțiuni hotărâte, spontane și mai puțin pe ideea de constructivism, proprietate de stat, intervenționism, reglementare și control. Noi credem mai mult în "acțiunea omului" și mai puțin în "proiectele umane" și suntem convingși că acest adevăr simplu este relevant atât în afacerile interne cât și în cele externe;
5. Noi credem în Europa datorită atracției sincere exercitată asupra noastră. Suntem convingși că Europa este aici (și este aici ca să rămână) și că ea este foarte reală. Totuși, unii dintre noi suntem dezorientați, deoarece nu o putem vedea sau atinge. De aceea, se propune formarea de instituții. Dar nu suntem convingși că acest tip de realitate trebuie avut în vedere;
6. Noi nu considerăm că Europa trebuiesă fie mai puternică și mai mare pentru a concura cu S.U.A. sau Japonia, deoarece noi nu credem în mărime. Știu că binecunoscuta lege a creșterii proporționale a veniturilor este contrabalansată în realitate de efectul altor legi nu mai puțin importante - limitele eficienței organizatorice și administrative, cunoștințele dispersate inevitabil între indivizi și imposibilitatea concentrării lor cu ajutorul întregii tehnologii informaționale disponibile. Nu credem că progresul tehnic are nevoie de continente uriașe organizate ca zone unice, știind că progresul tehnic are nevoie de creativitate, motivație și deschidere și de eliminarea tuturor restricțiilor, impedimentelor și barierelor impuse de om;
7. De la Revoluția de catifea din noiembrie 1989, noi am acumulat o experiență semnificativă în procesul istoric unic numit "transformare" - o schimbare sistemică a structurilor politice și economice ale comunismului într-o societate liberă și o economie de piață.

Permiteți-mi să folosesc acest punct de vedere pentru a aborda două chestiuni aparent nelegate una de alta, dar intrinsec (și structural) asemănătoare: logica și caracteristicile tranziției de la comunism la o societate liberă și logica și caracteristicile evoluției integrării europene, în special a Uniunii Europene. Nu voi intra acum în detalii (am făcut-o în altă parte, în ultima mea carte - "Renașterea unei țări: cinci ani mai târziu", Praga, Ringier, 1994.), voi prezenta numai două condiții preliminare, esențiale pentru o rezolvare corespunzătoare a ambelor probleme.

Ceea ce ne trebuie este o viziune clară, fermă, transparentă și atrăgătoare a ceea ce vrem să facem de fapt. Când vorbim de tranziția cehă, viziunea noastră este clară. Dorim o societate liberă, bazată pe sistemul unei democrații parlamentare pluraliste și o economie de piață - și după cum adaug mereu - fără adjective descalificante.

Libertatea se bazează pe confruntarea permanentă a ideilor competitive, nu pe dominația uneia dintre ele. Valoarea libertății propriu-zise este foarte importantă, deoarece este mai generală și mai cuprinzătoare decât valoarea oricărei ideologii specifice, decât ambiția sau interesul limitat. Problemele apar atunci și acolo unde un alt obiectiv este plasat înaintea sa - indiferent de bunele intenții și de scopurile indivizilor care le propun sau le apără. Conflictul, tipic pentru partea de lume în care trăim noi acum, apare din efortul de a conferi o valoare mai mare diferitelor concepții și obiective. Imaginea unei societăți bune și morale este cazul tipic, deoarece impune convingerea că societatea liberă nu produce întotdeauna rezultate care să ne convină nouă sau lor. Definiția bunătății sau moralității pe care o au în vedere este, totuși, destul de vagă și mai important, este faptul că libertatea poate fi numai "introdusă", în timp ce bunătatea și moralitatea pot fi numai predicate sau răspândite prin sfaturi sau exemple bune. Garantarea libertății este una dintre sarcinile majore ale transformării sistemice continue, este sarcina celor care o organizează. Predicarea moralității este o sarcină individuală, a celor care se simt îndreptățiți să o facă. Această activitate merită admirația noastră, dar nu poate constitui o caracteristică definitorie a vreunei societăți și, de aceea, nu poate fi parte a unei concepții privind transformarea.

Când vorbim de procesul integrării europene, viziunea noastră nu trebuie să fie mai puțin clară și trebuie legată de viziunea noastră asupra societății. Dorim o Europă liberă, dorim instituții europene care să extindă libertatea indivizilor care trăiesc în Europa, dorim Instituții care să ne facă viața mai fericită și care să contribuie la creșterea bunăstării tuturor. Noi nu dorim instituții care ar încerca să ne controleze, să ne impună legi, să ne coordoneze, să ne organizeze, să ne prefabrice, instituții care ar încerca să își impună propriile valori, ambiții sau să ne aducă prejudicii, instituții care ar favoriza interese limitate în detrimentul unor interese ale întregului.

O distincție netă între scopuri și mijloace reprezintă un alt aspect major al concepției noastre. Instituțiile europene nu sunt altceva decât un instrument, nu un scop în sine și trebuie evaluate ținând seama de această distincție. Ele trebuie să aibă numai un caracter instrumental și nu trebuie să înlocuiască scopurile reale. Pare un lucru comun, dar nu este.

Această concepție trebuie completată cu o strategie fezabilă pentru a o aplica.

Nu doresc să discut despre amănuntele celei mai bune strategii, despre avantajele comparabile ale gradualismului sau ale terapiei de șoc, despre

regulile unei succesiuni optime sau despre diversele aspecte ale deseori neglijatei analize a costurilor și beneficiilor în întregime.

O strategie eficientă trebuie să se bazeze pe interacțiunea simetrică și echilibrată a măsurilor politice, sociale și economice. Omiterea uneia dintre ele este drumul cel mai scurt spre eșec. Strategia aplicată:

- trebuie să fie fezabilă din punct de vedere tehnic, administrativ și organizatoric;
- trebuie să fie "justă", costurile și beneficiile sale să fie amplu distribuite, iar impactul nu trebuie să depășească limita tolerabilă pentru diversele grupuri sociale;
- trebuie să își câștige și să își păstreze credibilitatea, trebuie să fie explicată clar întregii societăți.

Dacă privim înapoi la recente încercări de transformare din Europa postcomunistă, putem observa că multe probleme sunt legate de concepții greșite, de strategii neaplicabile, de discrepanțe mari între cei care câștigă și cei care pierd, dar marile probleme țin de lipsa de credibilitate a politicienilor și a programelor lor precum și de lipsa consensului social dintre cetățenii țărilor în curs de transformare.

Dacă apar probleme legate de complementaritatea sarcinilor în cadrul transformării acestea ele sunt politice și se materializează prin incapacitatea de a asigura suficient sprijin politic pentru măsurile necesare transformării. Un guvern după altul se confruntă cu o opoziție crescândă, deoarece este mai ușor să se promoveze un program politic negativ și nu unul pozitiv. Până acum, Republica Cehă a reușit în această privință și sper că va continua astfel. Problema europeană actuală, evoluția instituțiilor europene, substanța proceselor de integrare europeană reprezintă o situație similară. Este nevoie de o concepție și de o strategie, o strategie care să fie fezabilă, justă și credibilă. Formularea unei concepții europene nu este ceva ușor.

Concepția originară - de a preveni reluarea celui de al doilea război mondial, de a integra Germania în Europa pe o cale nouă, de a impune valorile libertății și democrației împotriva ideologiei comuniste, de a realiza bunăstarea prin eliminarea barierelor comerciale și prin crearea unei piețe comune - care a fost mai mult sau mai puțin acceptată de majoritatea europenilor, a fost înlocuită ușor de o concepție mai cuprinzătoare - europenismul, o mai mare coordonare dintr-un singur loc, o mai mare uniformitate politică, politici comune în multe domenii, încredere într-o legislație extinsă, reducerea autorității și a responsabilității statelor naționale (sau istorice), eforturi de a crea o identitate europeană etc. Cred că această concepție încă trebuie explicată multor europeni, că întrebările lor trebuie să aibă un răspuns iar îndoielile lor să fie înlăturate.

Strategiile se confruntă cu aceleași probleme - succesiunea problematicii, dilema dintre gradualism și terapie de șoc, aspectele privind distribuția, aspectele legate de credibilitate etc. Acest lucru nu este o problemă tehnică,

deoarece afectează milioane de oameni cu visurile, obiceiurile și prejudecățile lor. Din nou, problema credibilității este cea mai importantă.

Nu cred că procesul de integrare europeană trebuie să se bazeze pe:

- speranța în sentimente europene mai puternice decât cele legate de identitatea națională, în cazul majorității europenilor;
- saltul de la echilibrul fragil al "unității în diversitate" la o unitate mai puternică decât diversitatea;
- ambițiile de a crea o entitate puternică, unificată și unită, capabilă să facă față unei Americi unite și unei Japonii unite;
- modele ideologice trecătoare, revelate de abordările actuale ale politicii industriale, ale politicii comerciale, ale drepturilor sociale, ale mediului înconjurător etc.

Procesul de integrare europeană trebuie să aibă la bază idei și moduri de abordare certe:

- afinitățile naturale ale majorității europenilor cu Europa,
- o cultură și o istorie similare,
- interese comune autentice,
- apropierea geografică etc.

Practic, avem de definit "bunurile publice de nivel european" pe baza ipotezei implicite că toate celelalte lucruri sunt fie bunuri particulare fie bunuri publice la nivel național (sau inferior). Noi nu credem într-o extindere a domeniului bunurilor publice și suntem convinși, cele mai multe pot fi asigurate la nivel național. O asemenea discuție, bazată pe analize și pe emoții, este depășită de mult. Suntem gata să participăm la ea în mod activ.

În încheiere, ținând seama de toate acestea, aș dori să vă asigur că Republica Cehă - aflată acum în faza inițială de după transformări - își va încheia în curând transformările sistemice de importanță istorică și va deveni o țară democratică, pașnică și stabilă și un partener serios pentru toți.

În același timp, noi suntem europeni adevărați și, cu toate întrebările, îndoielile și - uneori - obiecțiile, dorim să participăm activ la procesul de integrare europeană și să devenim membru deplin al Uniunii Europene cât mai curând posibil.

Vă mulțumesc pentru atenție

Europe, Our Visions and Our Strategies

• The speech delivered by Mr. Vaclav Klaus, the Prime Minister of the Czech Republic, on the occasion of the Session of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe held on 30 January 1995 •

Ladies and Gentlemen, Members of the Parliamentary Assembly, it is a great honour for me to have the opportunity to address your distinguished audience. I am sure you have heard plenty of interesting speeches in this hall already and it is, therefore, difficult for me to surprise you with something really different, sufficiently provocative or intellectually stimulating. All speakers - using their specific perspectives - tried to convince you of their truths and there is no doubt that the exposed harmony or sometimes disharmony of views is exactly what Europe is about.

European countries share many things but Europe is based on an undeniable diversity, making a very fragile balance. We take it for granted that existing differences, authentic habits, dreams, attitudes and interests cannot and should not be suppressed, because European countries provide natural frames of reference for our lives. Europe is, nevertheless, more than mere sum of its parts and deserves our protection. Its existence makes us richer in both material and spiritual sense and it is our duty to take advantage of all the potential synergic effects.

Being aware of that, it must be fascinating to be in the Council of Europe and to feel the enormous responsibility of decision-making concerning the entire continent.

What is my today's message to you? What can be the comparative advantage of someone coming from the Czech Republic, who happens to be its prime minister in the stormy, turbulent, demanding but also exciting times of a historic political, social and economic transformation? What could be of relevance to you or at least to some of you?

My approach is based on the following assumptions or characteristics:

1. The Czech Republic is located in the heart of Europe, has always been part of Europe and after decades of seclusion and isolation wants again to actively participate in European affairs;
2. We interpret our "Europeanism" as an obligation to safeguard and preserve our distinctive features because we believe they are exactly

what we can offer to Europe, to all of you. To deserve its name, Europe must apply the principles of exchange and equivalence, we all have to give and to take. Should there be nothing to give, there would be nothing to take either and we would be part of a debilitating, zero-sum game;

3. The communist regime in our country is definitely over and our unfortunate experience made us a very specially sensitive to all kinds of deficiencies, disturbances and violations of freedom, which occur even in countries where democratic regimes have prevailed for decades or centuries;
4. Our approach to the European institutions is based more on the ideas of openness, freedom, exchange, of voluntary, spontaneous activities rather than on the ideas of constructivism, etatism, interventionism, regulation and controls. We believe more in "human action" than in "human design" and are convinced that this simple truth is relevant to both domestic and international affairs;
5. We believe in Europe because of its genuine attraction to us. We are convinced that Europe is here (and is here to stay) and that Europe is very real. Some of us are, nevertheless, confused because they cannot see it or touch it. Therefore, they suggest to build institutions. But we are not sure that this kind of tangibility should be aimed at;
6. We do not think Europe should be stronger or bigger to be able to compete with the U.S.A or Japan because we do not believe in bigness. We know that the well-known law of increasing returns to scale is counterbalanced in reality by the effect of other, no less important laws - the limits of organizational or administrative efficiency, inevitably dispersed knowledge among individuals and the impossibility of its aggregation by means of all the available information technology. We do not believe that technical progress, needs huge continents organized from single places, we know -on the contrary - that technical progress needs creativity, motivation and the openness and the elimination of all man-made restrictions, impediments and fences;
7. Since our Velvet Revolution in November 1989 we have accumulated some relevant experience of a historically unique process called transformation - a systemic change from the political and economic structures of communism to a free society and market economy.

Let me use that perspective for a brief discussion of two, seemingly unrelated, but intrinsically (and structurally) similar issues: the logic and characteristics of transition from communism to a free society and the logic and characteristics of the evolution of European integration, especially the European Union. I will not go into details here today (I tried elsewhere, see my recent book "Rebirth of a Country: Five Years After, Prague, Ringier, 1994), I

will only outline two essential preconditions for a successful solution of both tasks.

What we need is a clear, strong, transparent and appealing vision of what we really want. When we talk about our Czech transition, our vision has been really straightforward. We want a free society, based on the system of pluralistic parliamentary democracy and a market economy - as I always add - without disqualifying adjectives.

Freedom is based on the permanent contest of competing ideas, not on the dominance of any one of them. The value of freedom itself is crucial because it is more general and more encompassing than the value of any one specific ideology, ambition or partial interest. Problems arise whenever or wherever another objective is put ahead of it - irrespective of well-meant intentions and purposes of individuals who suggest or advocate it. The typical conflict in our part of the world in these days stems from efforts to attribute higher values to different visions and objectives. The vision of a good or moral society is the standard case because its advocates believe that free society does not always produce results we and they like. The definition of goodness or morality they have in mind is, however, rather vague and what is more important is that freedom can be "introduced", whereas goodness and morality can be only preached or disseminated by giving advice or good example. To guarantee freedom is one of the crucial tasks of the ongoing systemic change, it is the task for those who organize it. Preaching morality is an individual task for those who feel entitled to do so. Such activity deserves our admiration but it cannot be a definitional feature of any society and, therefore, it cannot be part of a transformation vision.

When we talk about the process of European integration, our vision need not be less straightforward and must be related to our societal vision. We want a free Europe, we want European institutions which would enhance freedom of individuals living in Europe, we want institutions which would make our lives happier and which would contribute to the increase of welfare of all of us. We do not want institutions which would try to control us, regulate us, coordinate us, organize us, prefabricate us, institutions which would try to force their own values, ambitions or prejudices on us, institutions which would favour partial interests at the cost of the interests of the whole.

A strict distinction between goals and means represent another crucial part of our vision. European institutions are no more than an instrument, not a goal themselves and must be evaluated with this distinction in mind. They must be strictly instrumental and should never become substitutes for real goals. It may sound trivial but it is not.

The vision must be supplemented by a feasible strategy of achieving it.

I do not intend to discuss technicalities of the most suitable strategy, the comparative advantages of gradualism or shock therapy, optimal sequencing rules or various aspects of the often neglected cost-benefit analyses of all that

A successful strategy must be based on a symmetric and balanced interplay of political, social and economic measures. To omit one of them is the fastest way to failure. The strategy to be applied:

- must be technically, administratively and organizationally feasible;
- must be "fair", its costs and benefits must be widely spread and its impacts should not exceed the tolerance limit of various social groups;
- must gain and keep credibility, must be adequately explained to the whole society.

When we look back at the recent transformation attempts in postcommunist Europe, we can see many troubles connected with inconsistent visions, unfeasible strategies, huge gaps between winners and losers, but the main troubles are connected with the lack of credibility of politicians and their programs as well as the lack of social consensus among the citizens of the transforming countries.

If there is a bottleneck in the complexity and complementarity of transformation tasks, it is political: that is inability to secure sufficient political support for the necessary transformation measures. One government after another have to face a growing opposition because it is easier to promote a negative political program than a positive one. The Czech Republic has so far been successful in this respect and I hope it will continue to be.

The present European issue, the evolution of European institutions, the substance of the European integration processes constitute a similar problem. It needs both a vision and a strategy, a strategy which is feasible, fair **and** credible. To formulate a European vision is not easy.

The original vision - to prevent a relapse of the disastrous second world war, to integrate Germany into Europe in a new way, to promote the values of freedom and democracy against the communist ideology, to promote welfare by removing trade barriers and by creating a common market -which was more or less accepted by most of the Europeans, has been quietly replaced by a more comprehensive vision - Europeanism, more coordination from a single place, more uniformity in policy, common policies in many fields, belief in extensive regulation, reduction of the authority and responsibility of nation (or historic) states, efforts to create a European identity, etc. I think such a vision still has to be explained to many Europeans, their questions must be answered and their doubts must be dispelled.

The strategies face the same problems - the sequencing issue, gradualism or shock-therapy dilemma, distributional aspects, credibility aspects, etc. It is not a technical problem because it affects millions of human beings with their dreams, habits and prejudices. Again the credibility aspect is the most important one.

I do not believe that the process of European integration should be based on:

- expectations of stronger European feelings than those of national identity on the part of most of the Europeans;
- the shift of the fragile balance of "unity in diversity" toward more unity than diversity,
- ambitions to create a strong, united U.S.A. and united Japan;
- temporary fashions in ideology, demonstrated in the current approaches to industrial policy, trade policy, social charter, environmental aspirations, etc.

The process of European integration should be based on undisputed ideas and approaches:

- natural affinity of most Europeans toward Europe,
- similar culture and history,
- genuine common interests,
- geographical proximity, etc. Practically speaking, we have to define "public goods at the European level" with the implicit assumption that all the other things are either private goods or public goods at the national (or lower) level. We do not believe in an extension of the domain of public goods and are convinced that most of them can be supplied at the national level. Such a debate, based on analysis and not on emotions, is long overdue. We are ready to take part in it in a very active way.

To conclude, with all that on our minds, I would like to assure you that the Czech Republic - now in its early post-transformation stage - will complete its historic systemic change very soon and will be a democratic, peaceful, stable country and a reliable partner to all of you.

We are, at the same time, true Europeans, and with all our questions, doubts and sometimes objections we want to actively participate in the process of European integration and to become a full member of the European Union as soon as possible.

Thank you for your attention

**INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE**

**PROBLEME ECONOMICE
NR. 5-6/1995**

**CENTRUL DE INFORMARE
ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREȘTI**

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE NAȚIONALĂ**

**DINAMICA POPULAȚIEI ȘI A CHELTUIELILOR PENTRU
PENSII ÎN ROMÂNIA**

Dr. Constantin GRIGORESCU

CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
București, 1995

Cuprins

1. Creșterea cheltuielilor pentru pensii pe plan internațional în ultimele decenii. Reducerea substanțială a ponderii persoanelor vârstnice aflate sub pragul sărăciei în țările dezvoltate	121
2. Evoluția numărului de pensionari și a cheltuielilor pentru pensii în România în perioada de tranziție	123
2.1. Caracteristici esențiale. Deteriorarea stării materiale a pensionarilor	123
2.2. Constituirea fondurilor pentru pensii. Creșterea contribuțiilor de asigurări sociale. Probleme privind asigurarea echilibrului bugetelor de asigurări sociale	126
2.3. Pensionările anticipate. Rațiuni și efecte pe plan economic și social	129
3. Îmbătrânirea demografică în perspectivă și dinamica cheltuielilor pentru pensii	133
3.1. Tendințe în principalele țări capitaliste dezvoltate în perioada 1980-2050.....	133
3.2. Impactul îmbătrânirii demografice a populației României asupra evoluției cheltuielilor pentru pensii în perioada 1992- 2020	137
3.2.1. Ritmul și proporția îmbătrânirii demografice: trecut, prezent și viitor	137
3.2.2. Dinamica raportului de dependență.....	144
3.2.3. Evaluări privind influența îmbătrânirii demografice asupra creșterii numărului de pensionari și a cheltuielilor pentru pensii	152

1. Creșterea cheltuielilor pentru pensii pe plan internațional în ultimele decenii. Reducerea substanțială a ponderii persoanelor vârstnice aflate sub pragul sărăciei în țările dezvoltate

Asupra sistemului de securitate socială, inclusiv a sistemului de pensii, factorul demografic are o influență aparte. Pe de o parte, ne referim la faptul că subiectul securității sociale îi constituie individul ca atare și că formele securității se particularizează în funcție de caracteristicile demografice și economico-sociale ale populației. Pe de altă parte, ne referim la împrejurarea că veniturile necesare pentru acoperirea cheltuielilor de securitate socială sunt asigurate, în principal, potrivit principiului întraajutorării intergenerații, de segmentul activ al populației. De aici și cerința unui echilibru dintre venituri și cheltuieli, respectiv cerința formării veniturilor la nivelul cheltuielilor care să permită condiții de viață echitabile între generații. Înfăptuirea acestui deziderat presupune mecanisme adecvate atât pentru formarea veniturilor, cât și pentru determinarea cheltuielilor, astfel încât să se obțină o eficiență economico-socială adecvată, iar în cazul apariției unor tensiuni și dezechilibre financiare, costurile să fie echitabil repartizate între generații.

Ca urmare a unui proces îndelungat de luare în considerare a condiției omului în societate, de confruntări politice și ideologice, securitatea socială a cuprins o gamă tot mai extinsă de riscuri ale individului, familiei sau gospodăriei. În prezent, spre exemplu, în țările capitaliste dezvoltate, securitatea socială cuprinde asemenea riscuri, cum sunt: îmbătrânirea, șomajul, accidentele de muncă, invaliditatea, maternitatea, boala, creșterea copiilor și sărăcia.

Fostele țări socialiste europene, inclusiv România, au dezvoltat, de asemenea, deși sub o altă denumire, forme variate de securitate socială care, pentru anumite grupuri sociale, cu deosebire pentru salariați, au avut un rol de protecție socială.

Datele relevă că, în țările capitaliste dezvoltate, cheltuielile ocazionate de riscurile amintite au căpătat dimensiuni tot mai mari în produsul intern brut. De regulă, ponderea cheltuielilor respective în PIB variază între 20 și 35% în anul 1991. Cele mai mari ponderi se înregistrează în Germania (23,6%), Austria (24,0%), Finlanda (26,7%), Danemarca (28,3%), Olanda (28,4%) și Suedia (32,2%). În Regatul Unit, Canada și SUA, ponderile sunt relativ mai mici, și anume: 18,3%, 18,6% și 12,0%¹).

Dacă ne referim numai la segmentul, de cheltuieli pentru pensii, constatăm că ponderea acestora în produsul intern brut în principalele țări

¹ *Le travail dans le monde, nr.7/1994, Bureau International du Travail, Genève, pag. 124-125.*

capitaliste puternic dezvoltate membre ale OCDE (Canada, Franța, Germania, Italia, Japonia, Regatul Unit și SUA) a crescut de la 4,1% în 1960, la 9,3% în 1985¹. În anumite țări, ponderea respectivă a atins o dimensiune extrem de mare: respectiv 12,7% în Franța, 11,8% în Germania și 15,6% în Italia. Creșterile amintite, care privesc toate categoriile de pensii (de bătrânețe, invaliditate și de urmaș), au avut loc în condițiile sporirii atât a numărului de beneficiari, cât și a nivelului pensiei reale, evident cu efecte pozitive pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale pensionarilor. Asupra procesului amintit au acționat, în principal, trei factori: creșterea însemnată a populației vârstnice, ca expresie a procesului istoric de îmbătrânire demografică a populației; extinderea gradului de cuprindere a populației în diferite sisteme de securitate socială pentru bătrânețe și sporirea mărimii reale a pensiilor individuale în contextul progresului economic.

Publicațiile OCDE relevă că, în cazul a 21 de țări capitaliste dezvoltate din Europa, America de Nord și Asia, în perioada 1960-1985, ritmul mediu anual de creștere a fost: 7,8% pentru cheltuielile totale reale, de 3,42% pentru numărul de beneficiari și, respectiv, de 4,23% pentru pensia medie reală. Dinamicile amintite au fost însoțite, totodată, de creșterea ratei de înlocuire prin pensie a veniturilor realizate înainte de pensionare. Rata de înlocuire pentru pensiile de bătrânețe ale muncitorilor cu salariu mediu din industria prelucrătoare a evoluat astfel, în unele țări capitaliste, în anii 1960 și 1980: Austria - 67% și, respectiv, 68%; Franța - 41% și 66%; Italia - 62% și 69%; Japonia - 26% și 54%; Suedia - 42% și 68%. Creșteri au avut loc și în cazul unor țări în care nivelul ratei de înlocuire este relativ scăzut. Astfel, în Canada - de la 24% la 34%; în Regatul Unit - de la 27% la 31% și în SUA - de la 30% la 44%.

Ca urmare a creșterii în termeni reali a nivelului pensiilor s-a redus incidența sărăciei în rândul populației vârstnice. Riscul pentru persoanele vârstnice de a se plasa sub pragul sărăciei s-a redus, după cu urmează: în Canada - de la 40,5% în 1969 la 14,9% în 1979; în Franța - de la 21% în 1975, la 2,6% în 1979; în Irlanda - de la 24% în 1973 la 4,4% în 1980; în Australia - de la 42,9% în 1972 la 13,5% în 1984; în Japonia - de la 3,05% în 1965 la 23% în 1984; în Germania - de la 1,5 bărbați și 3,1% femei în 1969 la 1,1% bărbați și 2,7% femei în 1981; în Regatul Unit - de la 52% în 1971 la 27% în 1982.

¹ OCDE, *Reforming public pensions*, Paris, 1988, pag. 138-140 (acolo unde nu se fac trimiteri bibliografice, alte date statistice pentru țările capitaliste provin din această lucrare).

2. Evoluția numărului de pensionari și a cheltuielilor pentru pensii în România în perioada de tranziție

2.1. Caracteristici esențiale. Deteriorarea stării materiale a pensionarilor

O tendință de creștere a cheltuielilor pentru pensii s-a înregistrat și în România. Volumul total al cheltuielilor pentru toate categoriile de pensii (de asigurări sociale și de la bugetul statului) a deținut în mărimea PIB o pondere de 3,8% în 1980, de 5,7% în 1989, de 6,4% în 1992 și de 6,9% în 1993¹.

Ca și în țările capitaliste apusene, un rol însemnat în evoluția cheltuielilor pentru pensii și, respectiv, a ponderilor amintite a avut creșterea numărului de pensionari.

Dinamica privind principalele două categorii de pensionari (de asigurări sociale de stat și de asigurări pentru agricultori) este prezentată în tabelul nr. 1.

Tabelul nr. 1 - Evoluția numărului mediu de pensionari

	1980	1989	1992	1993	1994 30 VII)
1. Pensionari asigurări sociale de stat - (mii)	1606,1	2232,5	3126,4	3177,0	3342,7
- nivel relativ față de anul precedent (%)		139,0	140,0	101,6	105,2
2. Pensionari de asigurări sociale pentru agricultori (mii)	1194,3	982,8	978,6	1139,0	1477,9
- nivel relativ față de anul precedent	1-	82,3	99,6	116,4	129,8

Sursa: CNS, *Anuarul Statistic al României 1993*, pag. 176/7; *Buletin statistic trimestrial*, nr. 4, 1993, pag. 23/4; MMPS, *Buletin statistic în domeniul muncii și protecției sociale*, nr. 3(7), 1994, pag. 4-5.

Sporul numărului de pensionari este deosebit de mare, îndeosebi de după anul 1989. Ritmul mediu anual de creștere pentru segmentul de asigurări sociale de stat a fost de 3,7% în perioada 1980-1989 și de 11,9% în perioada 1989-1992. Practic, ritmul excesiv de mare din ultima perioadă se datorează măsurilor luate în 1990 de pensionare anticipată a salariaților, la cerere, prin derogare, pe timp de 6 luni de la limitele standard privind vârsta și vechimea în muncă. În anumite condiții, vârsta pentru pensionare putea coborî până la 55

¹ *Ministerul Muncii și Protecției Sociale, Cartea albă a reformei asigurărilor sociale și a pensiilor, decembrie 1993, pag. 213, Anuarul Statistic al României 1993, pag. 340.*

de ani pentru bărbați și 50 de ani pentru femei, față de limitele standard de 60 (62) de ani și, respectiv, de 55 (57) de ani¹. Pensionarea, într-un interval de câteva luni, a unui contingent de 500000 salariați nu se încadrează într-o evoluție normală a societății și a creat probleme pentru buna funcționare a sistemului asigurărilor sociale de stat. Atrage atenția, totodată, sporul mare al numărului de pensionari de asigurări pentru agricultură, ca un efect al unui nou cadru legislativ creat în 1992, prin care se statutează reducerea vârstei de pensionări pentru bărbați de la 65 la 62 de ani și pentru femei de la 60 la 57 de ani, inclusiv pentru țărani care au lucrat în fostele cooperative agricole de producție².

Deși România are un număr mare de pensionari, proporția mai mică a cheltuielilor pentru pensii în PIB, în raport cu situația din alte țări, are o cauzalitate multiplă.

În primul rând, se constată că rata de înlocuire a veniturilor salariale prin pensia de asigurări sociale este inferioară celei existente în multe țări dezvoltate. Pentru comparabilitate, potrivit informațiilor de care dispunem, vom utiliza, în cazul României, raportul dintre pensia medie pentru munca depusă și limita de vârstă și salariul mediu pe economie, iar în cazul țărilor dezvoltate, rata de înlocuire pentru pensiile de bătrânețe ale muncitorilor din industria prelucrătoare. Vom avea, de asemenea, în vedere țările capitaliste în care pensiile se determină, în principal, ca și la noi, pe baza veniturilor obținute anterior momentului pensionării. În anul 1980, mărirea ratelor de înlocuire se prezenta astfel: România - 50,2%, Austria - 68%, Franța 66%, Italia - 69%, Suedia -68%.

În al doilea rând, ponderea cheltuielilor pentru pensii, în România, este determinată aproape în exclusivitate de fondul de pensii din sistemul asigurărilor sociale de stat, în procentele menționate, cheltuielile din celelalte categorii de pensii reprezentând mai puțin de un punct procentual (0,6% în 1980, 0,5% în 1989 și 0,4% în 1992 și 1993). Este urmarea faptului că, deși numărul pensionarilor agricultori este considerabil, pensia lor este foarte mică, derizorie în raport cu pensia medie de asigurări sociale de stat. În ultimii 15 ani, raportul procentual dintre mărirea celor două pensii a evoluat, după cum urmează: 1980 - 10,9%, 1989 - 18,4%, 1992 -10,4%, 1993 - 14,4% și 1994 (VII) - 21,5%.

În al treilea rând, ponderea mai mică a cheltuielilor pentru pensii, în România, se explică și prin proporția mai redusă a persoanelor vârstnice, deci pensionabile, din țara noastră, decât în țările dezvoltate. În 1985, populația de 60 de ani și peste deținea următoarele procente în totalul populației: Franța -

¹ Decret-lege nr. 60 din 7 februarie 1990 privind pensionarea cu reducere de vârstă a unor salariați, M.O. al României nr. 21 din 8 februarie 1990.

² Legea nr. 80 din 21 iulie 1992 privind pensiile și alte drepturi de asigurări sociale ale agricultorilor, M.O. nr. 180 din 29 iulie 1992.

18,2%, Germania - 20,4%, Italia -18,4%, Regatul Unit - 20,7%. În România, populația respectivă a fost de 14,4% în 1977 și de 15,5% în 1989.

Comparativ cu țările occidentale, în România, sporirea ponderii cheltuielilor pentru pensii în PIB nu a fost însoțită de o îmbunătățire a condițiilor de trai ale pensionarilor, nici înainte de 1989 și cu atât mai mult în ultimii 5 ani de tranziție la economia de piață. Constatarea este valabilă pentru toate categoriile de pensionari, aceștia suportând o mare parte din costurile tranziției. Elocvente în acest sens sunt datele privind evoluția ratei de înlocuire și dinamica pensiei reale (tabelul nr. 2):

Tabelul nr. 2 - Raportul între pensia medie de asigurări sociale de stat și salariul mediu net

	1980	1989	1992	1994 (iunie)
Total pensionari, din care:	43,3	46,3	43,2	45,3
pentru muncă depusă și limită de vârstă	50,2	54,4	47,3	50,8
- cu vechime integrală în muncă	59,6	65,8	53,3	57,3
- cu vechime incompletă pentru pierderea capacității de muncă	-	-	-	37,5
	42,5	42,3	37,3	37,8

Sursa: CNS, *Anuarul Statistic al României 1993*, pag. 193-194, 198-199; *Buletin statistic trimestrial nr. 2/94*, pag. 12 și *MMPS, Buletin statistic în domeniul muncii și protecției sociale nr. 3(7)*, 1994, pag. 4.

Dacă, în intervalul de timp 1980-1989, rata de înlocuire, în cazul pensiilor pentru munca depusă și limită de vârstă, a înregistrat o anumită ameliorare, ulterior, în procesul tranziției, rata respectivă s-a redus drastic. Aceeași tendință a cunoscut și rata de înlocuire pentru pensiile de invaliditate.

Dinamica amintită a ratelor de înlocuire, coroborată cu evoluția prețurilor, a determinat o scădere accentuată a pensiilor reale, fapt ce a adâncit starea de precaritate a condițiilor de viață ale pensionarilor. În iunie 1994, față de octombrie 1990, când s-a declanșat procesul de liberalizare a prețurilor, indicele salariului real pe economie a ajuns la numai 53,2%, iar cel al pensiei reale de asigurări sociale de stat pentru limită de vârstă și vechime integrală în muncă s-a redus la 50,3% (calculul s-a făcut prin raportarea indicilor privind dinamica salariului mediu net și a pensiilor și indicele total al prețurilor de consum).

Căderea masivă a pensiei reale după 1989 a împins o parte însemnată a pensionarilor sub pragul sărăciei. Am considerat drept criteriu al pragului de sărăcie evaluările făcute în Institutul de Economie Națională privind cheltuielile minime de trai ale familiei de pensionari a căror mărime, actualizată pentru luna decembrie 1993, era de circa 107000 lei în cazul familiilor cu 2 persoane

(53500 per capita) și 65500 lei în cazul familiilor cu o singură persoană¹. În lipsa unor date de recensământ a veniturilor per capita ale pensionarilor, în funcție de mărimea familiei (gospodăriei), pentru a ilustra dimensiunea sărăciei în rândurile pensionarilor, ne vom referi la structura acestora în funcție de nivelul pensiei primite, respectiv la numărul de pensionari cu o pensie mai mică decât cheltuielile minime de trai per capita corespunzătoare familiilor cu 2 persoane. Precizăm că avem în vedere numai pensionarii de asigurări sociale de stat pentru care pensia este principala sursă de venit.

Potrivit criteriului amintit, în decembrie 1993, circa 55% din numărul pensionarilor de asigurări sociale de stat pentru limită de vârstă (cu vechime în muncă integrală și incompletă) aveau o pensie mai mică decât pragul sărăciei. Proporția este foarte mare (1/3) și în cazul în care ne referim numai la pensionarii cu vechime integrală în muncă. Probabil, dimensiunile sărăciei sunt mai însemnate, ca urmare a împrejurării că există și familii de pensionari cu două persoane, însă cu o singură pensie, precum și gospodării formate dintr-o singură persoană pensionată dar care presupune un alt prag de sărăcie, mai înalt, decât cel luat în considerare.

2.2. Constituirea fondurilor pentru pensii. Creșterea contribuțiilor de asigurări sociale. Probleme privind asigurarea echilibrului bugetelor de asigurări sociale

Creșterea masivă a numărului de pensionari în perioada de tranziție a generat o serie de probleme pentru constituirea fondurilor de pensii, atât din sistemul asigurărilor sociale de stat, cât și din sistemul de asigurări sociale pentru agricultori. Probleme au apărut și ca urmare a reducerii însemnate a populației ocupate și, cu deosebire, a numărului de salariați care, în ultimă instanță, în virtutea principiului întraajutorării dintre generații, asigură veniturile curente pentru plata pensiilor și a altor prestații în domeniu. Numărul mediu de salariați din economia națională, spre exemplu, a scăzut de la 7997,1 în 1989, la 6525,8 în 1992. În iunie 1994, numărul respectiv a fost de 6248,0. Ca atare, raportul dintre - numărul de salariați și numărul de pensionari de asigurări sociale de stat a scăzut de la 3,58 în 1989, la 2,09 în 1992 și la 1,87 în iunie 1994.

¹ *Maria Poenaru și Maria Molnar, în lucrarea "Costul social al reformei în România" (CIDE, 1992), au calculat, pentru octombrie 1992, cheltuielile minime de consum pe o persoană din familiile de pensionari ca fiind de 12.300 lei în cazul gospodăriilor formate dintr-o singură persoană și de 10.500 lei în cazul gospodăriilor cu 2 persoane. Ținând seama de evoluția indicelui total al prețurilor de consum, în decembrie 1993, nivelul cheltuielilor respective este de 62.500 lei și 53.500 lei. Față de salariul mediu net pe economie din luna respectivă (101.331 lei), aceste cheltuieli reprezintă 61,7% și 52,8%,*

În procesul tranziției la economia de piață, reducerea numărului de salariați a generat categoria socială a șomerilor care, spre deosebire de statutul avut anterior, când participau la constituirea fondurilor de asigurări sociale, au devenit subiecți ai securității sociale.

În mod necesar, cele două evoluții diametral opuse au determinat o sporire a cotelor de contribuții pentru asigurări sociale. Astfel, contribuția de asigurări sociale de stat, calculată în raport cu câștigul brut al salariaților, a sporit de la 14% în 1989 la 20% în 1990, 22% în 1991 și, în medie la 25,5% în 1992, cotă diferențiată pe grupe de muncă, după cum urmează: 35% grupa I, 30% grupa a II-a și 25% pentru celelalte categorii de salariați; Contribuția pentru personalul casnic angajat de persoane fizice este de 15%. Precizăm că, începând cu anul 1991, cotele amintite cuprind și o contribuție de 2% pentru compensarea creșterii prețurilor la medicamente. Arătăm, de asemenea, că, în condițiile desființării cooperativelor agricole de producție, fondul social pentru pensiile agricultorilor este asigurat, în principal, tot pe seama personalului salariat, prin aplicarea unei cote de 2-4% asupra veniturilor agenților economici cu personalitate juridică (după reducerea impozitelor plătite) care produc, industrializează sau comercializează produse agricole și alimentare.

Într-o comparație internațională, cota de asigurări sociale din România este destul de mare. Ne vom referi, în acest sens, la cotele de asigurări din unele țări dezvoltate care acoperă aproximativ riscuri asemănătoare cu cele din sistemul asigurărilor sociale de stat din țara noastră (tabelul nr. 3).

Tabelul nr. 3 – Contribuția de asigurări sociale în România și alte țări

	Anul	Boală și maternitate	Pensii	Total „ % ”
România	1992/4	-	-	25,5
Germania	1992	12,3 ^{a)}	17,7	30,0
Franta	1992	19,4	14,75	34,15
Italia	1992	15,96 ^{b)}	26,47	42,113
Grecia	1992	8,00	16,00	24,00
Belgia	1992	10,85 ^{c)}	16,36 ^{c)}	27,21 ^{c)}

a) În vechile landuri;
b) Pentru muncitori;
c) Fondurile sunt completate și din alte surse.

Sursa: MISSOC, Commission des Communautés Europeennes, La protection sociale dans les états membres de la Communauté, situation au 1er juillet 1992 et évolution, pag.42-45.

În aprecierea datelor din tabel trebuie avut în vedere că, în țările capitaliste, plata contribuțiilor se face atât de patroni, cât și de salariați. Proporțiile diferă de la o țară la alta; pentru ambele categorii de asigurări, participarea salariaților, în 1992, era după cum urmează: Italia - 19,1%, Grecia - 33,3%, Franța - 39,1%, Belgia - 48,8% și Germania - 50,0%.

Potrivit conținutului său, fondul de asigurări sociale de stat este utilizat în proporție de peste 95% la plata pensiilor și a indemnizațiilor pentru concediile de boală și, respectiv, pentru concediile de maternitate și creșterea copiilor. Veniturile bugetului asigurărilor sociale de stat constituite pe baza noilor cote, au acoperit cheltuielile necesare, înregistrând chiar un anumit excedent (tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4 – Execuția bugetului de asigurări sociale de stat

- mil. lei -

Anul	Venituri	Cheltuieli	Excedent (+) Deficit (-)
1991	164073	155069	+9004
1992	468473	404344	+64129
1993	1315121	1174730	+ 140391
1994 (sem. I)	1118892	1261672	-142780

Sursa: CNS, *Buletin statistic trimestrial*, nr.2/1994, pag.122.

În mărimi relative, excedentul a fost de 5,5% în 1991, de 13,7% în 1992 și de 10,8% în 1993. În semestrul I 1994, veniturile bugetului asigurărilor sociale de stat au fost, însă, mai mici decât cheltuielile, înregistrându-se pentru prima dată un deficit și acesta destul de însemnat, respectiv de 142,8 miliarde lei sau 12,8%. La această situație s-a ajuns, în primul rând ca urmare a evaziunii fiscale a unor agenți economici, dar și a faptului că aceștia se confruntă cu serioase probleme financiare și, în consecință, nu plătesc la timp contribuția de asigurări sociale. În semestrul I 1994, și bugetul de asigurări sociale pentru agricultori a înregistrat un deficit, și anume de 10,1 miliarde lei. Cauzele sunt asemănătoare: un mare număr de agenți economici din agricultură și industria alimentară nu achită cotele pe care le datorează.

Deși în semestrul I 1994 bugetul asigurărilor de stat a marcat un deficit însemnat, cheltuielile s-au desfășurat normal, prin utilizarea surplusurilor de venituri din anii anteriori. În condițiile actuale, cotele de contribuție statutare în 1992 permit formarea, chiar cu un excedent, a fondurilor pentru plata pensiilor și a altor prestații din sfera asigurărilor sociale de stat. Dealtfel, bugetul respectiv pe anul 1995 este proiectat cu excedent. Potrivit evaluărilor noastre pe baza datelor din luna iunie 1994 privind raportul de susținere (1,86 salariați la un pensionar de asigurări sociale de stat) și a ratei de înlocuire pentru pensia medie de asigurări sociale de stat (35,1%, determinată pe baza salariului brut în funcție de care se calculează vărsămintele la bugetul de asigurări sociale) rezultă că numai pentru plata pensiilor contribuția necesară

ar fi de 18,8%. Dacă avem în vedere și celelalte segmente ale asigurărilor sociale de stat (indemnizațiile pentru concediile de boală, maternitate și creșterea copiilor), cota globală de contribuții sociale acoperitoare pentru toate cheltuielile ar fi de 23,5% față de 25,5% cât se percepe în medie pe economie. Excedentul bugetar pentru anul 1995 are, așadar, o bază reală. Sigur, pentru realizarea în fapt a excedentului este necesar ca economia să evolueze normal, iar agenții economici să plătească contribuțiile de asigurări. La o reducere în continuare a efectivului de salariați, ca și la o creștere însemnată a numărului de pensionari, mai exact la o deteriorare puternică a raportului de susținere, chiar la nivelul actual al pensiilor, vor apărea, însă, probleme pentru echilibrarea veniturilor și cheltuielilor bugetului de asigurări sociale. Asemenea probleme deja există în domeniul asigurărilor sociale pentru agricultori. Cu toate că pensiile agricultorilor sunt foarte mici, bugetul fondului asigurărilor sociale pentru agricultori, din anul 1995, este proiectat cu deficit.

2.3. Pensionările anticipate. Rațiuni și efecte pe plan economic și social

Securitatea socială, ca orice instituție socială, se dezvoltă în corelație cu evoluția factorilor economici, politici și sociali. În același timp, securitatea socială, prin diferitele sale componente, are o influență puternică asupra vieții economice, politice și sociale.

Măsurile promovate după 1989 în domeniul pensionării s-au bazat, cu prioritate, pe criterii de ordin politic și mai puțin pe criterii economice. Prin coborârea temporară a vârstei de pensionare, în sistemul asigurărilor sociale de stat, în perioada imediat următoare Revoluției din 1989, s-a rezolvat situația unor cadre cu funcții care, în noile condiții, urmau să-și schimbe statutul sau locul de muncă. De. măsura respectivă au beneficiat, însă, și un număr foarte mare de salariați, fără probleme speciale, dar apti de muncă. Deși din alte motive, rațiunile coborârii limitei de vârstă pentru pensionarea agricultorilor se înscriu în sfera social-politică. Practic, s-au egalizat limitele de vârstă standard de pensionare din asigurările sociale pentru agricultori cu cele din asigurările sociale de stat, înlăturându-se, astfel, inechitățile existente în legislația anterioară.

Fără îndoială, extinderea unor principii sau criterii unice de politică socială la toate categoriile socio-profesionale ale populației este un deziderat firesc, normal. În cazul analizat, firesc ar fi ca nu numai vârsta de pensionare, dar și pensiile agricultorilor să fie comparabile cu cele ale salariaților.

Principiile și criteriile de politică socială au și o determinare economică. În primul rând, mecanismele de pensionare au contingentă directă cu plata muncii și repartizarea veniturilor între membrii societății. După cum s-a arătat, în România, creșterea rapidă a numărului de pensionari, concomitent cu reducerea numărului de salariați, a generat intensificarea transferului de

venituri intergenerații, prin sporirea cotelor de contribuții sociale. Deși cotele de asigurări din țara noastră nu au atins, încă, nivelul celor din țările occidentale dezvoltate, într-o perioadă de numai 3 ani, ele aproape s-au dublat. Dacă intensitatea schimbărilor amintite ar fi asemănătoare și în perioada următoare, o creștere tot așa de puternică a cotelor de contribuții sociale n-ar mai fi posibilă. Presiunea cheltuielilor cu pensiile asupra veniturilor salariale ar fi atât de mare, încât ar frâna creșterea acestora și, deci, ar slăbi interesul pentru muncă al populației active. Influența ar fi și mai evidentă în condițiile în care salariații ar urma să suporte nemijlocit o parte din contribuțiile pentru pensii, așa cum s-a statuat în majoritatea țărilor occidentale. Alternativa la această soluție ar fi o scădere a nivelului pensiilor, deci a ratei de înlocuire, soluție, de asemenea, neacceptabilă pentru pensionari. Pe terenul intereselor economice vitale s-ar ajunge, în ultimă instanță, la un conflict între generații și la instabilitate economică și socială. Experiența din anii regimului totalitar a revelat că modificarea bruscă a unor variabile economice nu este însoțită de o eficiență corespunzătoare. De aceea, nu apare oportun ca, prin măsuri conjuncturale de politică socială, să se promoveze procese care se abat de la evoluția lor firească.

Modificarea contribuțiilor de asigurări sociale are, totodată, tangență cu costurile de producție și competitivitatea produselor. Sporirea contribuțiilor, ca urmare a evoluției accentuate a numărului de pensionari, suportate fie numai de întreprinderi, fie de întreprindere și salariat, va mări cheltuielile de exploatare și, implicit, va afecta competitivitatea produselor.

Implicațiile politicilor de pensionare asupra pieței muncii se manifestă, cu deosebire, în sfera ofertei de forță de muncă. În condițiile respectării limitelor standard de vârstă pentru pensionare, în fiecare an, oferta de forță de muncă, pe diferitele segmente ale pieței muncii, este modificată în funcție de mărimea cohortei de tineri care intră în viața activă și, respectiv, de mărimea cohortei de persoane vârstnice care iese din viața activă, făcând abstracție de migrația externă. Sub acest aspect, oferta de forță de muncă este puternic influențată de dinamica anterioară a fenomenelor demografice, soldul dintre mărimile de intrare și cele de ieșire putând fi nu numai pozitiv, dar și negativ. Este evident că, prin măsuri ad hoc de pensionare anticipată a unor contingente însemnate de forță de muncă sau prin diminuarea vârstei standard de pensionare, așa cum a avut loc în România după 1989, oferta de forță de muncă se diminuează. Pe termen lung, măsuri de genul celor amintite se pot concretiza într-o lipsă de forță de muncă, cu deosebire în perioadele de creștere economică intensă.

Deși măsurile de reducere a limitei de vârstă pentru pensionarea persoanelor vârstnice au și efecte economice potențial negative, în fapt, asemenea măsuri s-au practicat și probabil se vor mai practica. Dinamica vieții sociale generează permanent probleme în această privință, iar rezolvarea lor depinde de orientarea factorilor politici care dețin puterea în stat.

După cum se știe, șomajul constituie una dintre cele mai negative tare ale economiei capitaliste de piață, cu efecte multiple în plan economic și psiho-social. Efectele statutului de șomer asupra nivelului de trai sunt de-a dreptul dramatice, mai ales în condițiile în care, din lipsă de lucru, s-a depășit perioada pentru care se acordă ajutor de șomaj sau alocație de sprijin. Pornind de la asemenea fapte, recent, Parlamentul României a adoptat o nouă lege privind pensionarea anticipată a unor categorii de persoane¹. Fără îndoială, ideea are o rațiune, în condițiile în care pensia suplinește lipsa de venit sau este mai mare decât prestațiile de șomaj. Totodată, la o proporție foarte mare a șomajului în rândurile tineretului, pensionarea anticipată ar fi de natură să ofere mai multe locuri de muncă pentru tânăra generație.

Soluționarea problemelor sociale de genul celor menționate presupune luarea în considerare a intereselor tuturor factorilor care au tangență cu efectele diminuării vârstei de pensionare. Sunt argumente pro și contra, predominante sunt, însă, rațiunile care pledează pentru evitarea măsurilor de pensionare anticipată. În acest cadru, menționăm:

- o nouă majorare masivă a numărului de pensionari va conduce la deteriorarea raportului de susținere a pensiilor și, deci, la creșterea cotei de contribuții sociale; în prezent, această cotă abia mai permite un ușor excedent al bugetului de asigurări sociale de stat. În ultimă instanță, aceste efecte se concretizează într-o limitare a creșterii veniturilor populației salariate și în sporirea costului de producție care, așa cum s-a spus, afectează competitivitatea produselor.;

- necesitatea ca statul să pună în centrul obiectivelor programului său de activitate economico-socială crearea de locuri de muncă pentru toate persoanele apte a munci; măsurile de pensionare anticipată pot distra atenția statului, a formațiunilor de partid sau de sindicat de la necesitatea de a promova politici active de ocupare;

- pensionarea anticipată pune în afara pieței muncii segmente însemnate cu experiență și apte din punct de vedere fizic și intelectual să presteze activități productive. Căpătarea statutului de pensionar de către asemenea persoane (de regulă, cuprins între 50 și 60 de ani) reprezintă o pierdere în plan economic și social atât pentru persoanele respective, cât și pentru societate în ansamblul său. În rândul persoanelor pensionate anticipat se va diminua interesul și inițiativa de a găsi noi locuri de muncă, de a desfășura activități utile de natură economică și socială. Contracurarea unei asemenea tendințe este posibilă, între altele, sub acest aspect, relevăm existența unui cadru legislativ care permite înființarea de firme individuale sau asociații familiale; de asemenea, se acordă credite în condiții avantajoase pentru dezvoltarea

¹ *Legea nr. 2 din 10 ian. 1995 privind pensionarea anticipată, M.O. al României nr. 5 din 13 ianuarie 1995.*

inițiativei particulare, inclusiv a șomerilor, pentru sprijinirea întreprinderilor mici și mijlocii.

La argumentele mai sus menționate subliniem și împrejurarea că, în țara noastră, au început să se pună bazele unui sistem de asistență socială, care are în vedere susținerea unui anumit nivel al veniturilor familiilor și al persoanelor care trăiesc singure. Sub acest aspect, menționăm că, pe agenda de lucru a Parlamentului, se află "Legea privind ajutorul social". În mod firesc, se au în vedere niveluri de venituri diferențiate în funcție de mărimea familiei. Ca atare, familiile sau persoanele care au obținut (din muncă sau din alte surse) venituri mai mici decât cele de referință vor primi în completare, până la nivelul acestora, un ajutor social de stat. Acest tip de asistență socială se va extinde, dat fiind caracterul său general, la toate categoriile de familii și persoane, inclusiv la cele cu statut de șomer. Instituția este necesară și constituie o parte organică a sistemului modern de securitate socială în curs de formare.

Fără îndoială, această nouă instituție poate să aibă un anumit rol în soluționarea problemelor sociale cu care se confruntă șomerii din țara noastră și, deci, în evitarea pensionării anticipate a acestora cu o vechime mai mare în muncă.

3. Îmbătrânirea demografică în perspectivă și dinamica cheltuielilor pentru pensii

3.1. Tendințe în principalele țări capitaliste dezvoltate în perioada 1980-2050

Analiza dinamicii asigurărilor sociale pentru persoanele vârstnice, a sistemului de pensii în particular, necesită luarea în considerare nu numai a problemelor actuale, apărute în perioada tranziției la economia de piață, dar și a problemelor care se conturează în perspectiva primelor decenii ale secolului următor, ca urmare a procesului de îmbătrânire demografică a populației. Pe termen lung, acest proces are caracter obiectiv și generează o creștere proporțional mai mare a populației pensionabile decât a populației în vârstă aptă de muncă. Chiar în condițiile în care gradul de cuprindere în sistemele de pensii a persoanelor vârstnice și, respectiv, nivelul pensiei reale rămân constante, variabila demografică ar necesita o sporire însemnată a cheltuielilor pentru pensii.

Ținând seama de această tendință, apare necesar ca măsurile privind reforma sistemului de pensii, în curs de proiectare, să evolueze în funcție atât de condițiile prezente, cât și de cele viitoare; dat fiind că domeniul este foarte delicat pentru transferul de fonduri intergenerații, ca și pentru dezvoltarea economică și condițiile de viață, se cere să se evite, pe cât posibil, modificarea frecventă a criteriilor de pensionare a persoanelor vârstnice și a reglementărilor privind modalitățile de stabilire a drepturilor bănești ale persoanelor care se retrag din viața activă.

Ca fenomen caracteristic societăților moderne, îmbătrânirea demografică este determinată de numeroși factori obiectivi și subiectivi, economici, politici și sociali, care au condus la scăderea natalității și a fertilității și, respectiv, creșterea duratei medii de viață a populației. S-a ajuns, astfel, la situația ca, în prezent, în numeroase țări dezvoltate, numărul de copii născuți de o familie să fie sub pragul critic de 2,1-2,2 copii, care asigură înlocuirea generațiilor. În 1989/90, spre exemplu, rata totală a fertilității era de 1,45 în Austria, 1,80 în Franța, 1,44 în R.F. Germania, 1,67 în Danemarca, 1,59 în Elveția, 1,29 în Italia și 1,84 în Regatul Unit. Potrivit sondajelor de opinie efectuate, în 1989 în țările Comunității Europene (CE), rezultă că numărul ideal de copii pe familie "este mai mare decât cel real, dar, în medie pe cele 12 țări ale CE, nu depășește 2,1 copii.

Nivelurile de fertilitate menționate contrastează cu numărul foarte mare de copii născuți de o femeie în familia tradițională (5-6 copii) și chiar cu numărul de născuți în perioada postbelică, când rata fertilității a variat între 2,5 și 3,0 copii (baby boom generation).

Scăderea fertilității, la care ne-am referit, este principalul factor care a modificat structura pe vârste și a determinat procesul de îmbătrânire demografică. Practic, așa cum se apreciază în literatura de specialitate, îmbătrânirea demografică s-a realizat, în principal, prin modificarea bazei piramidei de vârste a populației. Precizăm, de asemenea, că îmbătrânirea demografică a populației s-a realizat și prin aplatizarea vârfului piramidei, ca urmare a reducerii mortalității și, respectiv, a creșterii duratei medii de viață. În prezent, acest indicator a atins niveluri foarte înalte, în țările occidentale variind între 73-75 de ani pentru bărbați și 78-80 de ani pentru femei. Pe exemplul câtorva țări, speranța de viață la naștere, în anul 1990, pe cele două sexe, a avut următoarele dimensiuni: Belgia - 72,9 ani și, respectiv, 79,6 ani, Franța - 72,9 ani și 80,9 ani, Italia - 73,8 ani și 80,2 ani, Germania (R.F.) - 73,0 ani și 79,6 ani, Suedia - 74,8 ani și 80,4 ani. Față de anii '50, se constată o creștere a speranței de viață cu circa 10-15 ani.

Așa cum s-a arătat, îmbătrânirea demografică este un proces de lungă durată; precizăm, totodată, că proporția și intensitatea procesului poartă amprenta dinamicii specifice a fenomenelor demografice din fiecare țară. În cele 7 țări capitaliste dezvoltate membre OCDE, populația de 65 de ani și peste deține, în medie, în totalul populației o pondere de 8,64% în 1950 și 12,53% în 1980. Niveluri sensibil mai înalte apar în Germania (15,51%), Regatul Unit (14,8%), Franța (13,96%) și Italia (13,45%).

Tendința de îmbătrânire demografică a populației va continua și în perioada următoare. Se pare că, în țările occidentale, în viitor, rata fertilității totale nu va mai reveni la nivelurile anterioare. În proiecțiile pe termen mediu și lung ale populației (până în 2050) din țările amintite, elaborate de OCDE înainte de 1990, nivelurile ratelor de fertilitate luate în considerare sunt următoarele: 2,1 copii în varianta medie, 1,4 copii în varianta joasă, 2,5 copii în varianta înaltă. Până în 1990, și în proiecția populației pe termen mediu, elaborată în cadrul ONU, varianta medie se baza, de asemenea, pe o convergență a ratelor de fertilitate pe țări către nivelul de înlocuire, respectiv de 2,1 copii. Ulterior, însă, dată fiind incertitudinea atingerii acestui nivel, pentru varianta medie a populației proiectate s-au adoptat rate de fertilitate mai mici; de acum, rata de fertilitate de 2,1 copii a devenit ipoteza de bază pentru varianta înaltă a proiecțiilor populației. În această privință, s-a ținut mai mult seama de împrejurarea că mediul economico-social și comportamentul demografic sunt altele decât cele din trecut și că politicile demografice nu pot schimba radical decizia cuplurilor familiale, privind numărul de copii pe care urmează să-l aibă.

În perspectivă la îmbătrânirea demografică a populației țărilor dezvoltate, va contribui, de asemenea, și creșterea duratei medii de viață, dar ponderea influenței acestui factor va fi mult mai mică decât în trecut. Durata medie de viață, în țările amintite, care, așa cum s-a arătat, are niveluri foarte înalte și progrese rapide în această privință, este greu de întrevăzut. Prognoza OCDE,

la care ne-am referit, are în vedere o creștere a speranței de viață la naștere cu 2 ani pentru fiecare sex, în perioada 1983-2030, iar ulterior va rămâne constantă.

Proiecțiile OCDE ale populației pentru 2050 în varianta medie, bazată pe o rată a fertilității de 2,1, indică o creștere substanțială a ponderii populației de 65 de ani și peste. Pentru grupul celor 7 țări dezvoltate, la care ne-am mai referit, ponderea medie a populației de 65 de ani și peste va atinge următoarele niveluri: 14,63% în 2000, 16,36% în 2010, 18,93% în 2020, 21,52% în 2030, 22,83% în 2040 și 21,59% în 2050. În ultimul an, pe țări, ponderile cele mai înalte se înregistrează în Germania - 24,48%, Italia - 22,61%, Franța - 22,33%.

Este evident că, în condițiile în care se va afirma o rată a fertilității mai mică decât cea care asigură înlocuirea generațiilor, îmbătrânirea demografică a populației ar avea dimensiuni mai mari.

Îmbătrânirea demografică atrage după sine o deteriorare a raportului de dependență pentru persoanele vârstnice și, deci, o creștere a volumului total al cheltuielilor pentru pensii. Evaluările făcute în cadrul OCDE indică o dinamică foarte accentuată a indicatorilor respectivi (tabelul nr. 5).

Tabelul nr. 5 - Raportul de dependență și ponderea cheltuielilor pentru pensii în venitul național, în principalele 7 țări capitaliste membre OCDE¹

	Raportul de dependență (persoane de 65 de ani și peste la 100 persoane de 15-64 ani)	Ponderea cheltuielilor pentru pensii în venitul național % (influența factorului demografic)
1980	19,1	10,4 ²
2000	21,9	12,2
2010	24,7	13,8
2020	29,5	16,3
2030	35,2	19,6
2040	38,3	21,5
2050	35,9	20,0

¹ Canada, Franța, Germania, Italia, Japonia, Regatul Unit, SUA.

² Anul 1984.

Sursa: OECD, *Ageing populations*. Paris, 1988, pag.32, și OECD. *Reforming public pensions*. Paris, 1988, pag.35.

Potrivit datelor, într-un interval de 70 de ani, evoluția factorului demografic determina o dublare atât a raportului de dependență, cât și a ponderii cheltuielilor pentru pensii în venitul național. Procesul se accentuează, mai ales după 2010, și va atinge un maxim în 2040, după care înregistrează o ușoară scădere.

Dimensiuni relativ mai mari au indicatorii respectivi în țările din Europa Occidentală, unde și procesul de îmbătrânire este mai accentuat.

Tabelul nr. 6 - Raportul de dependență și ponderea cheltuielilor pentru pensii în venitul național în Franța, Germania și Italia

	Raportul de dependență (persoane de 65 de ani și peste la 100) persoane de 15-64 ani)		Ponderea cheltuielilor pentru pensii în venitul național %	
	1980	2040	1980	2040
Franța	21,9	38,2	14,3	27,0
Germania	23,4	48,2	13,7	31,1
Italia	20,8	41,0	16,9	35,7

Sursa: Lucrările menționate la tabelul nr. 5.

Perspectiva creșterii deosebit de mari a cheltuielilor pentru pensii, ca urmare a îmbătrânirii demografice a populației, a devenit o preocupare majoră pentru țările dezvoltate și organisme internaționale. În esență, se urmărește o frânare a dinamicii cheltuielilor respective și o împărțire echitabilă a efortului financiar între populația activă și populația inactivă. În cadrul acestor preocupări, reformarea sistemelor de pensii ocupă un loc central¹. Principalele direcții de acțiune au în vedere:

- creșterea treptată a vârstei standard pentru pensionare (de regulă, la 65 de ani) și egalizarea criteriului respectiv pentru bărbați și femei;
- mecanisme de stimulare pentru prelungirea vieții active și de descurajare pentru retragerea anticipată din viața activă;
- o mai bună corelare a mărimii pensiei cu mărimea veniturilor salariale anterioare, prin luarea în considerare a unui număr mai mare de ani la calculul venitului, în funcție de care se stabilește pensia;
- noi modalități de indexare a pensiilor (în funcție de evoluția prețurilor și/sau de evoluția salariilor);
- introducerea și dezvoltarea, pe lângă sistemele publice de asigurări și pensii bazate pe principiul solidarității între generații, a formelor private de asigurări pentru pensii de bătrânețe, bazate pe acumularea de capital.

Îmbătrânirea demografică are implicații mult mai extinse pentru securitatea socială. Sistemul de pensii pentru limită de vârstă, la care ne-am referit, este numai un aspect. Creșterea numărului și a proporției populației de vârstă a 3-a are tangență și cu celelalte segmente ale securității sociale, îndeosebi cu serviciile de sănătate și de asistență socială. Avem în vedere, în primul rând, faptul că cerințele populației vârstnice pentru astfel de servicii sunt mult mai mari decât cele ale populației tinere sau adulte. Ca atare, ca și în cazul

¹ OECD, *Reforming public pensions*, Paris, 1988; OECD, *Ageing populations, The social policy implications*, Paris, 1988; Commission des Communautés Europeenes, MISSOC, *La protection sociale dans les etats membres de la Communaute, situation au 1-er juillet 1992 et evolution*.

pensiilor, alte variabile fiind constante, îmbătrânirea demografică va determina o creștere însemnată a cheltuielilor pentru sănătate și asistență socială.

3.2. Impactul îmbătrânirii demografice a populației României asupra evoluției cheltuielilor pentru pensii în perioada 1992-2020

3.2.1. Ritmul și proporția îmbătrânirii demografice: trecut, prezent și viitor

Ca fenomen specific societăților moderne, îmbătrânirea demografică s-a afirmat și în România. Procesul s-a conturat după primul război mondial și continuă și astăzi. În mod firesc, îmbătrânirea demografică a condus la o creștere mai rapidă a persoanelor vârstnice, inclusiv a acelor care pot căpăta statut de pensionar pentru limită de vârstă. În condițiile în care persoanele respective sunt acoperite de asigurările sociale pentru bătrânețe, la niveluri egale de eligibilitate, evoluția amintită se concretizează într-un număr sporit de pensionari și în cheltuieli mai mari pentru pensii.

La analiza impactului viitor al îmbătrânirii demografice asupra cheltuielilor pentru pensii, vom utiliza, cu prioritate: datele oferite de Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992 (îndeosebi proporția persoanelor cu statut de pensionar în totalul populației pe grupe de vârstă) și prognoza (proiecția) populației la orizontul anului 2020, elaborată de Comisia Națională pentru Statistică. Vom face unele comparații cu dimensiunile anterioare ale procesului de îmbătrânire demografică, consemnate în publicațiile privind recensămintele populației din anii 1930, 1956, 1966 și 1977, precum și comparații cu situația din țările cu economie avansată, în care îmbătrânirea demografică s-a declanșat anterior țării noastre.

Îmbătrânirea demografică din țara noastră s-a desfășurat sub înrâurirea a numeroși factori care, în decursul timpului, i-au imprimat anumite caracteristici¹. Anexele nr. 1-12 cuprind principalele date referitoare la evoluția populației, structura acesteia și raportul de dependentă în intervalul 1930-1992 și, respectiv, până în anul 2020.

Procesul este, în primul rând, rezultatul reducerii natalității și a mortalității, ca urmare a afirmării și în țara noastră a componentelor civilizației moderne, a dezvoltării industriei și extinderii urbanismului, a creșterii populației salariate și a cuprinderii urnii număr tot mai mare de femei în ramurile de

¹ G. Retegan (G. R. Seru), *Evoluția fertilității populației feminine în R.P.R., în perioada 1900-1960* (Revista de statistică, nr. 4/1962); VI. Trebici, *La transition demographique dans les pays de l'Europe de l'Est; le cas de la Roumanie* (Revista italiana di economia, demografia e statistica, Nuovo seria, 1981).

activitate neagricole, a dezvoltării sistemelor de asigurări sociale, a serviciilor de ocrotire a sănătății, precum și a învățământului de toate gradele.

De acum, ratele înalte de natalitate și de mortalitate sunt de domeniul trecutului. Dacă, în 1930, la 1000 de locuitori se înregistrau 34,1 născuți vii și 19,3 decese, în 1966, nivelul indicatorilor era de 14,3 și, respectiv, 8,2. Politica coercitivă de sporire a natalității, inaugurată de vechiul regim, în toamna anului 1966, prin interzicerea avortului, nu a avut efecte decât pe termen scurt: În 1967, rata natalității a săltat brusc la 27,4‰, pentru ca, în anii următori, să înregistreze, din nou, o tendință generală de reducere, astfel că, în 1989, s-a ajuns la 16,0‰. Observăm, de asemenea, că, în anul 1989, rata fertilității (indicele conjunctural de fertilitate) era de 2,19 copii și abia asigura înlocuirea generațiilor. Evident, tendința la care ne-am referit a generat îmbătrânirea demografică a populației, creșterea mai rapidă a segmentului din grupa de vârstă de 60 de ani și peste. Ca și în alte țări, procesul a fost determinat și de reducerea mortalității și, respectiv, de sporirea duratei medii de viață. Acest indicator, deși nu a atins standardele din țările dezvoltate, a sporit de la 42,01 ani în 1932 (ambele sexe), la 69,42 ani în 1977-1979 (66 ani pentru sexul masculin și 72,41 ani pentru sexul feminin).

Semnificativ pentru îmbătrânirea demografică, până în anul 1992, este faptul că a avut loc în condițiile în care numărul total al populației a sporit de la un recensământ la altul. Astfel, ritmul mediu anual de creștere a fost de 0,8% în intervalul 1930-1956, de 0,9 în perioada 1956-1966, de 1,10% în perioada 1966-1977 și de 0,40% în intervalul 1977-1992. În perioadele amintite, însă, ca urmare a evoluției fenomenelor demografice, ritmurile de creștere a populației de 60 de ani și peste au fost sensibil mai mari, respectiv de 2,0%, 3,1%, 2,6% și 1,2%¹.

În prezent, România traversează o nouă fază de îmbătrânire demografică și, deci, de creștere în continuare a raportului de dependență, cu implicații pentru sporirea, în viitor, a numărului de pensionari. Începutul acestei faze coincide cu momentul trecerii de la regimul totalitar la democrație și economia de piață. În acest cadru, una dintre primele măsuri promovate după Revoluția din decembrie 1989 a fost abolirea politicii coercitive de sporire a natalității și recunoașterea, în fapt, a dreptului fiecărui cuplu și individ de a hotărî în mod liber în legătură cu numărul copiilor și eșalonarea în timp a

¹ *Alexandru Radoca, Președintele Comisiei Naționale pentru Statistică, în studiul "Evoluții și perspective ale populației României", face o amplă analiză a principalilor factori care au influențat dinamica fenomenelor demografice și structurile economico-sociale ale populației după recensământul din anul 1977; vezi Studii de economie teoretică și aplicată, supliment nr. 9 al revistei Economistul nr. 550/14 dec. 1994. În acest cadru a se vedea și articolul "Evoluția populației vârstnice în ultimele decenii" de Aura Bolohan și Radu Halus, Comisia Națională pentru Statistică în Studii de economie teoretică și aplicată, supliment nr. 10, revista Economistul nr. 555/27dec. 1994.*

nașterilor, ca și dreptul de a beneficia de servicii corespunzătoare în materie: servicii medicale, inclusiv pentru avorturi în unități sanitare de specialitate, mijloace contraceptive, instituții de planing familial etc.

Remarcăm faptul că începutul noii faze de îmbătrânire demografică este marcat de unele trăsături distincte. Deosebit de semnificative ni se par a fi următoarele:

- a) rata fertilității se plasează sub nivelul necesar pentru înlocuirea generațiilor. Fenomenul nu este accidental, el s-a manifestat în toți anii ulteriori evenimentelor din decembrie 1989;
- b) sporul natural al populației este negativ, în ultimii 3 ani mortalitatea fiind mai mare decât natalitatea;
- c) migrația internațională are un însemnat sold negativ. Ca urmare a recunoașterii dreptului' fiecărui individ de a călători și de a-și alege liber domiciliul, a crescut sensibil numărul persoanelor care au emigrat în alte țări. În prezent, principala cauză a emigrației este de natură economică. Deși în anul 1993 numărul de emigranți s-a redus, el se menține, încă, la o cotă ridicată. Date oficiale despre imigrații nu sunt disponibile; după unele aprecieri, însă, numărul lor este considerabil mai mic decât al emigranților;
- d) scăderea populației totale. Ca urmare a proceselor menționate mai sus, populația totală a României a început să se diminueze ca număr absolut. Dimensiunea trăsăturilor mai sus amintite este menționată în tabelul nr. 7, Fără să intre în aria tematică a acestei lucrări, analiza cauzelor care au generat fenomenele demografice din perioada de după 1989, se poate afirma cu certitudine că ele sunt rezultatul nemijlocit al înrăutățirii drastice a condițiilor de viață ale majorității populației, al creșterii șomajului la cote foarte înalte, al unui nivel scăzut de protecție socială în fața riscului sărăciei și al lipsei de perspectivă într-o redresare apropiată a stării sociale a populației. Subliniem, în același timp, că tineretul este una dintre categoriile sociale deosebit de afectate de flagelul șomajului, iar familiile recent formate se confruntă cu mari greutăți în a-și asigura un spațiu de locuit decent și în a-și procura obiectele gospodărești strict necesare. În condițiile în care cuplurile sunt, acum, libere în a decide asupra numărului de copii, starea socială actuală a populației nu putea să nu ducă la reducerea natalității și la scăderea numărului populației.

**Tabelul nr. 7 - Principalele fenomene demografice
în perioada 1989-1993**

	1989	1990	1991	1992	1993
Rata fertilității (nr. de copii la o femeie de 15-49 ani)	2,19	1,83	1,54	1,51	1,44
Natalitatea (nr. la 1000 locuitori)	16,0	13,6	11,9	11,4	11,0
Mortalitatea (nr. la 1000 locuitori)	10,7	10,6	10,9	11,6	11,6
Spor natural (nr. la 1000 locuitori)	5,3	3,0	1,0	-0,2	-0,6
Emigranți (nr.)	41362	96929	44160	31152	18446
Populația (mii pers. la 1. VII)	23152	23207	23185	22789	22755

Sursa: C.N.S., *Anuarul Statistic al României 1992*, pag. 80; *Idem 1994*, pag. 99, 118, 128, 129, 150-151.

În ultimă instanță, înrăutățirea stării sociale a populației este produsul crizei economice și sociale în care se află, în prezent, țara noastră, al transformărilor care au loc în procesul de tranziție de la economia de comandă la economia de piață, ca și al măsurilor care se promovează în această privință. De aici și aprecierea că scăderea populației reprezintă costul demografic al tranziției¹).

În condițiile arătate, apare firească întrebarea privind perspectivele pe termen scurt, mediu și lung ale numărului populației României și ale structurii acesteia pe vârste. Sigur, nu este vorba numai de aprecieri de ordin calitativ, ci și de o anumită cuantificare a evoluțiilor posibile. Propria experiență, ca și experiența din țările cu economie dezvoltată conduc la concluzia că, în viitorul apropiat, rata fertilității va avea, cu certitudine, un nivel sub cel al înlocuirii generațiilor. Faptele sunt concludente. După 23 de ani de aplicare a politicii de creștere forțată a natalității, rata de fertilitate varia în jurul unei mărimi care, practic, asigura numai înlocuirea generațiilor (2,37 copii în 1988 și 2,19 în 1989). În anul imediat următor, respectiv 1990, când această politică a fost înlăturată, rata fertilității s-a redus la 1,83, fiind practic asemănătoare cu cea din 1965, când avortul era liber (1,90).

Deși evenimentele din decembrie 1989 au generat un entuziasm general, un optimism în ameliorarea condițiilor de viață (în 1990, nivelul de trai a cunoscut chiar o anumită creștere), acestea s-au spulberat rapid și am asistat, așa cum s-a arătat, la o scădere foarte accentuată a natalității și fertilității. La actualul nivel de fertilitate (1,44 copii în 1993) și de natalitate, populația României se va plasa, cu siguranță, pe o curbă descendentă. Stoparea tendinței amintite presupune, ca atare, redresarea, în primul rând, a natalității și fertilității; realizarea acestor deziderate necesită, însă, timp, a cărui dimensiune este greu de apreciat. În cea mai optimistă viziune, revenirea la o rată a fertilității care să asigure înlocuirea generațiilor n-ar putea fi atinsă decât în prima decadă a secolului următor.

¹ Vasile Ghețău, "De la propagandă la politică demografică", *Studii de Economie și Teorie Aplicată*, supliment al revistei *Economistul*, nr.523/2 noiembrie 1994.

Un rol esențial în redresarea natalității și fertilității ar urma să-l aibă relansarea creșterii economice, depășirea stării de criză economică și socială, sporirea veniturilor populației și promovarea unor măsuri de politică familială care să preia o parte din costul economic al creșterii copiilor. Deși foarte important, factorul economic nu este singurul care influențează comportamentul demografic al cuplurilor. Concludente, în acest caz, sunt evoluțiile fenomenelor demografice din țările occidentale. Cu toate că, în perioada actuală, în aceste țări, condițiile de viață ale populației sunt cu mult superioare față de cele din perioada postbelică, numărul mediu de copii născuți de o femeie s-a redus considerabil, astfel că, în anii 1985-1990, rata fertilității este cu mult inferioară celei care asigură înlocuirea generațiilor. Că economicul este numai unul dintre factorii care influențează comportamentul demografic rezultă și din împrejurarea că, în timp ce standardul de viață din țările occidentale este considerabil superior celui din România, rata fertilității din țările amintite nu este mai mare decât cea de la noi.

Am invocat aceste fapte pentru a releva dificultățile care apar în evaluările privind numărul populației României, la un orizont de timp mai îndelungat și, evident, structura acesteia pe vârste.

Dificultăți apar și în privința stabilirii modului în care va evolua, în viitor, migrația internațională, precum și durata medie de viață a populației. Este adevărat că aceste variabile demografice sunt prioritar determinate de factorul economic, de ameliorarea condițiilor de viață ale populației și, în condițiile relansării creșterii economice, dinamica indicatorilor respectivi ar urma să fie pozitivă. Dar și aici sunt elemente greu de cuantificat, mai ales în lipsa unei perspective clare și certe a creșterii economiei românești. Ca atare, ipotezele care stau la baza prognozei populației pe termen mediu și, cu atât mai **mult**, pe termen lung au o anumită doză de arbitrar.

Odată cu relevarea aspectelor privind dificultatea determinării, în viitor, a numărului total al populației României, subliniem, totodată, că procesul de îmbătrânire demografică va continua să se manifeste, chiar în condițiile în care, la începutul secolului următor, rata fertilității va atinge nivelul care asigură înlocuirea generațiilor. Este rezultatul evoluțiilor anterioare ale natalității, a faptului că, în regimul totalitar, rata fertilității a fost mai mare decât în perioada postrevoluționară.

Ținând seama de aceste aprecieri, considerăm că prognoza elaborată de Comisia Națională pentru Statistică oferă un reper pentru o posibilă evoluție a numărului și structurii populației României, la orizontul anilor 2000-2020¹). Potrivit acestei prognoze, elaborată în trei variante, **ipoteza** pentru fertilitate are următoarele dimensiuni în **timp**:

¹ *România, National Committee for the United Nations International Conference on Population and Development, National Report for the International Conference on Population and Development, Cairo, Egypt, 5*13 September 1994; Bucharest, 1994.*

**Tabelul nr. 8 Ipoteze privind rata totală de fertilitate
(nr. de copii la o femeie)**

	1995	2000	2020
Varianta minimă	1,3	1,4	1,5
Varianta medie	1,5	1,5	1,7
Varianta maximă	1,5	1,7	2,0

În privința speranței de viață la naștere, prognoza prevede o creștere treptată până în 2020; față de mărimea indicatorilor din anii 1989-1991, cu 0,5 ani la sexul masculin și 1,7 ani la sexul feminin, în varianta minimă; cu 1,3 ani și 2,5 ani în varianta medie și cu 2,1 ani și 3,3 ani în varianta maximă.

În sfârșit, în prognoză se consideră că soldul negativ al migrației internaționale va avea o dimensiune redusă și, pentru ultimul an de referință, se apreciază că va fi de 25000 în varianta minimă, 20000 varianta medie și 10000 varianta maximă.

În studiul "De la prognoză la politica demografică", Vasile Ghețau estimează numărul populației României până în anul 2025 în patru variante, denumite: "reper", "prudență", "realistă" și "optimistă"¹, Ipotezele pentru fertilitate sunt diferite, dar nu diferă substanțial de cele menționate mai sus. Dacă facem abstracție de varianta reper, în care rata fertilității este aceeași pentru întreaga perioadă (1,4 copii), în variantele prudentă și realistă rata fertilității este de 2,1 copii, atât în anul 2010, cât și în anul 2025. În varianta optimistă, pentru anii menționați, se are în vedere o rată mai înaltă, respectiv 2,2 copii. Ipotezele privind durata medie de viață și migrația externă sunt asemănătoare în toate variantele denumite prudentă, realistă și optimistă. Astfel, se are în vedere că soldul negativ al mișcării migratorii se menține la nivelul anului 1993, până în anul 2000, și anume 17000 persoane anual, după care se reduce treptat, astfel că în 2010 va fi nul și se va menține și în perioada următoare. În privința speranței de viață, se ia drept reper atingerea, într-o perioadă de 50 de ani* a nivelurilor din Suedia, respectiv 75 de ani la bărbați și 81 de ani la femei.

Teoretic, oricare dintre ipotezele cuprinse în cele două prognoze este posibilă. Totul depinde de modificarea climatului economic și social, de politica demografică a statului și schimbările care vor interveni în comportamentul demografic al populației. Date fiind dorința firească a cuplurilor de a avea copii și posibilitatea depășirii, într-o perioadă relativ scurtă, a stării de criză economică și socială în care se află, în prezent, România, și, apoi, încadrarea acesteia pe traiectoria unei dezvoltări durabile, în care populația să se bucure de un standard de viață civilizat, se poate aprecia că rata fertilității ar putea atinge un nivel de 2,0-2,2 copii. În mod corespunzător, se va îmbunătăți starea de sănătate a populației, iar durata medie de viață va tinde spre nivelurile din

¹ Vasile Ghețau, *op. cit.*, pag. 3.

țările occidentale. Totodată, emigrația externă provocată de factori economici se va reduce ca intensitate.

Potrivit ipotezelor din prognoza Comisiei Naționale pentru Statistică, populația României ar urma să înregistreze, la orizontul anului 2020, o scădere foarte însemnată, în varianta minimă și medie, iar în varianta maximă ar urma să se mențină aproximativ la nivelul avut la recensământul din ianuarie 1992, Populația de 60 de ani și peste va cunoaște, însă, o creștere substanțială, în toate variantele.

Tabelul nr.9 Numărul populației totale și ai populației de 60 de ani și peste, în perioada 1992-2020

	1992	2000	2010	2020
Varianta minimă				
Populația totală (mii)	22810	22.452	21.876	20.612
- diferență față de anul 1992 (mii)	-	-358	-1.024	-2.198
Populație de 60 de ani și peste (mii)	3.742	4.208	4.223	4.633
- diferență față de anul 1992 (mii)	-	+466	+481	+921
Varianta medie				
Populația totală (mii)	22810	22600	22248	21475
- diferență față de anul 1992	-	-210	-352	-1335
Populație de 60 de ani și peste (mii)	3742	4208	4223	4633
- diferență față de anul 1992 (mii)	-	+ 466	+ 481	+ 921
Varianta maximă				
Populație totală (mii)	22.810	22.774	22.916	22.741
- diferență față de anul 1992	-	-36	+106	-69
Populație de 60 de ani și peste (mii)	3.742	4.222	4.280	4.747
- diferență față de anul 1992 (mii)	-	+480	+538	+ 1.005

Sursa: Anexa nr.5.

Datele sunt destul de concludente și nu necesită comentarii amănunțite, într-o perioadă de 29 de ani, populația României ar urma să scadă cu 2198 mii persoane în varianta minimă și cu 1.335 mii persoane în varianta medie. În varianta maximă, scăderea ar urma să fie de numai 69 mii de persoane. Numărul populației de 60 de ani și peste are, în schimb, o tendință diametral opusă. Acest segment de populație va crește de la o perioadă la alta, astfel că, în comparație cu anul 1992, în anul 2020 sporul total va fi de 788 mii în varianta minimă, de 921 mii în varianta medie și 1005 mii în varianta maximă (anexa nr. 5)

Dinamicile diferite ale populației totale și ale celei de 60 de ani și peste rezultă și din ritmurile medii anuale de creștere pe care acestea le vor înregistra în perioada 1992-2000. În cele 3 variante, cei doi indicatori vor avea următoarele mărimi: varianta minimă - 0,34% și, respectiv, +0,65%; varianta medie - 0,21% și 4-0,73%; varianta maximă -0,01% și +0,81%.

Cele două tendințe divergente reliefate în cifre atât absolute, cât și relative, dau măsura perspectivei de îmbătrânire demografică, în România, pe termen mediu. În toate variantele are loc o creștere a proporției populației de 60 de ani și peste și, cu deosebire, în varianta minimă. Reamintim că, în 1992, proporția amintită era de 16,4%, iar în anul 2020, va ajunge la 22,0% în varianta minimă; 21,6% în varianta medie și 20,9% în varianta înaltă (anexa 6). În ipotezele adoptate, prelungirea prognozei la un orizont de timp mai îndepărtat ar duce la o proporție și mai mare a populației de 60 de ani și peste.

3.2.2. Dinamica raportului de dependență

Corolarul îmbătrânirii demografice a populației este creșterea raportului de dependență (populația de 60 de ani și peste/populația de 15-59 ani), a presiunii persoanelor vârstnice asupra populației apte de muncă - în perioada anterioară anului 1992 și, respectiv, în cea ulterioară acestui an, îmbătrânirea demografică și efectul acesteia asupra raportului de dependență pentru persoanele vârstnice înregistrează creșteri aproape simetrice.

Datele consemnează, așadar că, în decursul a 90 de ani, nivelurile indicatorilor menționați în tabel, practic, se triplează. În trecut, creșteri de dimensiuni mai mari ale raportului de dependență au avut loc în perioadele 1930-1956 și în 1966-1992, ritmul ridicat din ultima perioadă prelungindu-se până în anul 2000. Remarcăm, de asemenea, că, în intervalul 2000-2010, raportul de dependență se va menține la același nivel și că, ulterior, se va înscrie, din nou, pe o curbă ascendentă. Relevăm, de asemenea, faptul că, pentru perioada 1992-2000, raportul de dependență pentru persoanele vârstnice tinde să aibă dimensiuni mai mici într-o populație care evoluează pe baza unei rate de fertilitate, al cărui nivel asigură înlocuirea generațiilor. S-a arătat că, în perioada 1992-2020, sporul populației în vârstă de 60' de ani și peste, în varianta maximă, a fost evaluat la 1005 mii de persoane și, în varianta minimă, la 788 mii de persoane. Deși diferența dintre aceste evaluări este mare, raportul de dependență în cele două variante este asemănător, chiar ușor favorabil în varianta maximă (34,5% față de 35,0%).

Tabelul nr. 10 Evoluția ponderii populației de 60 de ani și peste și a raportului de dependență pentru persoanele vârstnice în perioada 1930-2020

	Ponderea populației de 60 de ani și peste în populația totală %	Numărul persoanelor de 60 de ani și peste la 100 persoane de 15-59 ani.
1930	7,4	12,5
1956	9,9	15,9
1966	12,3	20,0
1977	14,4	24,0

	Ponderea populației de 60 de ani și peste în populația totală %	Numărul persoanelor de 60 de ani și peste la 100 persoane de 15-59 ani.
1992	16,4	27,0
2000	18,6 ^{x)}	29,8 [^]
2005	18,5 ^{x)}	28,5 ^{x)}
2010	19,0 ^{x)}	29,8 ^{x)}
2015	20,3 ^{x)}	32,5 ^{x)}
2020	21,6 ^{x)}	34,9 ^{x)}

x) varianta medie a populației prognozate.

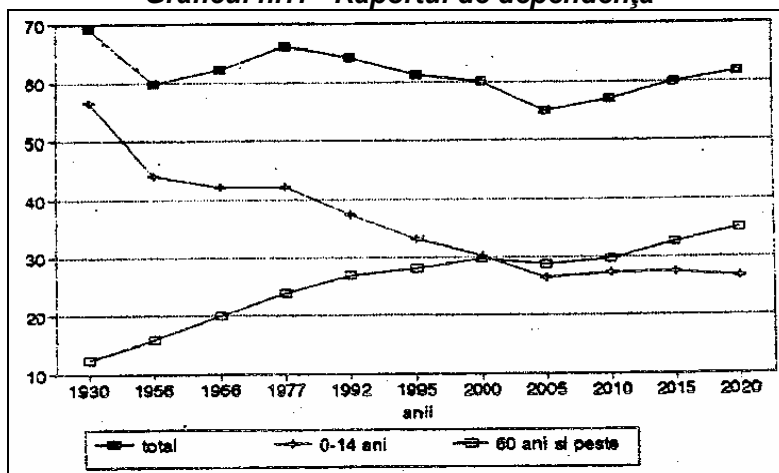
Sursa: Anexa nr. 3, 6, 7 și 8.

Concomitent cu creșterile constante ale raportului de dependență pentru persoanele vârstnice (excepție face anul 2005), a avut loc și o reducere a raportului de dependență pentru persoanele tinere în vârstă de până la 15 ani. Această reducere a fost, însă, sinuoasă și de dimensiuni mai mari sau mai mici, astfel că, în dinamica raportului de dependență pentru ambele grupe de vârstă, au alternat perioade de scădere (1930-1956 și 1977-2005), cu perioade de creștere (1956-1977 și 2005-2020).

Cert este faptul că, după 2005, în condițiile accentuării îmbătrânirii demografice a populației, raportul de dependență pentru bătrâni va prevala simțitor asupra raportului respectiv pentru tineri, fapt ce se va concretiza într-un nivel tot mai ridicat al raportului total de dependență.

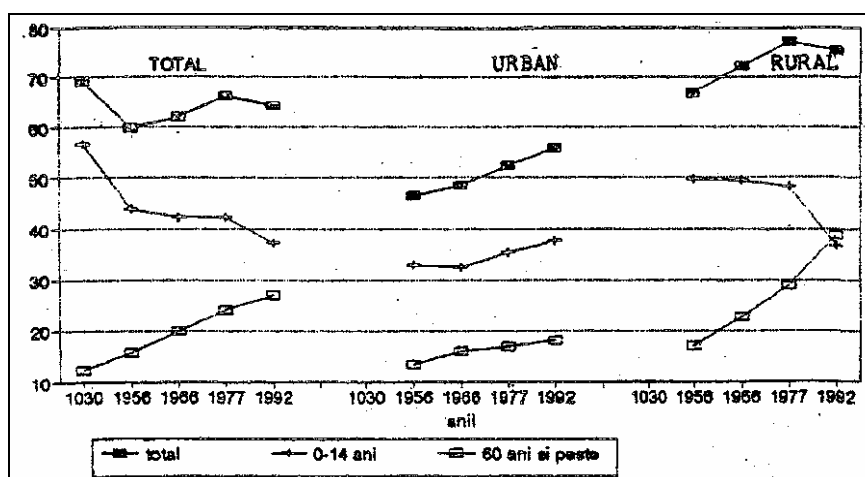
Alura nivelului și dinamicii acestor raporturi sunt reliefate în graficele nr. 1 și 1bis¹).

Graficul nr.1 - Raportul de dependență

¹ Graficele din lucrare au fost făcute pe calculator de Valentina Vasile.

Graficul nr. 1bis - Raportul de dependență

Raportul de dependență are implicații asupra cheltuielilor pentru pensii. Populația vârstnică este sursa de recrutare a pensionarilor pentru limită de vârstă și creșterea mai rapidă a segmentului respectiv de populație atrage după sine posibilitatea unei dinamici mai accentuate a numărului de pensionari, decât a populației în vârstă de muncă, care asigură veniturile curente pentru plata pensiilor. Această tendință s-a manifestat atât în trecut și, după cum arată datele, va fi prezentă și în viitor. În perioada 1930-1992, spre exemplu, populația de 15-59 de ani a crescut de 1,64 ori, iar cea de 60 de ani și peste de 3,55 ori. Pentru intervalul 1992-2020, mărimea indicatorilor va fi: în varianta minimă de 0,93 și 1,21, în varianta medie de 0,96 și 1,24 și în varianta maximă de 0,99 și 1,27.

Raportul de dependență, deși este un instrument foarte important pentru desprinderea tendințelor care pot interveni în evoluția cheltuielilor pentru pensii, nu oferă o imagine cuprinzătoare asupra sarcinilor care revin forței de muncă active, sub aspectul asigurării veniturilor curente pentru plata pensiilor și a altor prestații bănești sau în natură. Limitele raportului de dependență, în formula mai sus arătată, are o dublă natură.

A) Populația de 15-59 ani nu se suprapune cu populația ocupată, aceasta necuprinzând:

- elevii din învățământul liceal și studenții;
- militarii în termen;
- persoanele aflate în stare de șomaj;
- femeile casnice;

- persoanele pensionate a căror limită de vârstă pentru pensionare este mai mică de 60 de ani;

B) Populația de 60 de ani și peste nu se suprapune cu populația inactivă. În rândul acestora sunt persoane care, prin activitățile pe care le prestează, fac parte din populația ocupată în calitate de personal salariat sau lucrători pe cont propriu.

Datele referitoare la perioada 1956-1992 relevă că populația activă este mai mică decât populația de 15-59 ani și, invers, populația inactivă este mai mare decât suma populației de 0-14 ani și de 60 de ani și peste.

La recensământul populației din 7 ianuarie 1992, datele pentru cele două cupluri de indicatori se prezentau astfel:

Cuplul A	mii persoane
1- populație în vârstă de 15-59 ani	13885,8
2- populație activă	10465,5
3- diferența (+ sau -)	-3420,3

Cuplul B	mii persoane
1- populație de 0-14 ani și 60 de ani și peste	8924,2
2- populația inactivă	12344,5
3- diferența (+ sau -)	+3420,3

Ca atare, pentru relevarea sarcinilor care revin forței de muncă în raport cu populația vârstnică și tânără apare necesar să se calculeze și un alt raport de dependență, respectiv dintre populația inactivă și populația activă. Pentru analiză, acest raport îl vom denumi raport de dependență II, spre deosebire de cel anterior, care ia în considerare numai grupele de vârstă și pe care îl numim raport de dependență I. Mai corect, din punctul de vedere al subiectului analizat, raportul de dependență II ar trebui calculat și într-o altă variantă, prin excluderea șomerilor din populația activă, întrucât primesc ajutor de șomaj și nu plătesc contribuții de asigurări sociale. Indicatorul s-ar calcula, deci, prin raportarea populației inactive definite în sens larg la populația ocupată.

În sfârșit, în contextul subiectului cercetat mai putem distinge un al treilea tip de raport de dependență, care se utilizează în analiza mecanismelor de asigurări sociale. Pentru segmentul pensii publice, acest raport, se determină prin raportarea numărului de beneficiari de pensii la numărul persoanelor care plătesc cotizații de asigurări sociale. Din acest punct de vedere, cel mai reprezentativ raport de dependență și care se extinde la toată populația salariată este raportul dintre numărul de pensionari de asigurări sociale de stat și numărul de salariați. Dacă se face calculul, însă, prin inversarea datelor, respectiv prin împărțirea numărului de salariați la numărul de pensionari, se obține raportul de susținere care, practic, relevă câți salariați susțin prin contribuțiile de asigurări sociale plata drepturilor bănești ale pensionarilor. Rapoarte asemănătoare se pot determina și pentru celelalte forme de asigurări

sociale. Indiferent de modul în care se calculează raporturile la care ne-am referit, evoluția lor are, așa cum s-a arătat, implicații pentru constituirea fondurilor de pensii și a altor prestații de asigurări sociale.

De-a lungul timpului, raportul de dependență II a fost mai mare decât raportul de dependență I și, spre deosebire de acesta din urmă, a avut, până în 1992, o tendință de creștere continuă.

Numeroși factori au determinat o creștere deosebit de însemnată a populației inactive, astfel că numărul acesteia, la 100 persoane active, a crescut de la numai 67,4 în 1956, la aproape 100 în 1977, pentru ca, ulterior, în anul 1992 să ajungă la un maxim de 118,0 (tabelul nr. 11).

Tabelul nr. 11. Mărimea raportului de dependență I și II, în perioada 1956-2020

	Nr. pers. inactive la 100 pers. active (I)	Nr. pers. de 0-14 ani + 60 de de ani și peste, la 100 pers. de 15-59 ani (II)	Raportul dintre col. 1 și 2 (%)
1956	67,4	59,9	112,5
1966	84,4	62,2	135,7
1977	99,7	66,2	150,6
1992	118,0	64,3	183,5
1995	112,5	61,2	183,8
2000	106,0	60,1	176,4
2005	102,3	55,1	185,7
2010	101,7	57,1	178,1-
20 ÎS	104,2	60,0	173,7
2020	106,6	61,7	172,8

Sursa: Anexele nr. 9, 11 și 12.

Pe lângă fenomenul demografic, asupra dinamicii raportului de dependență, în intervalul 1956-1992, au acționat și factorii de natură economică și socială. Pe de o parte, a avut loc prelungirea duratei școlii obligatorii de la 7 la 8, și până la 10 ani, s-a extins mult învățământul liceal și superior, precum și învățământul profesional. Evident, asemenea procese au făcut ca un număr tot mai mare de persoane să intre mai târziu în câmpul muncii, ceea ce a reclamat cheltuieli însemnate pentru pregătirea școlară. Pe de altă parte, în condițiile extinderii industriei de stat, a sectorului de stat în general și a agriculturii cooperatiste, s-au introdus și dezvoltat asigurările sociale de stat pentru salariați și asigurările sociale pentru agricultori, precum și asigurările pentru alte categorii de populație. Pe temeiul acestor realități, s-a conturat și o tendință de reducere a proporției populației vârstnice încadrate în activități economico-sociale. Un rol însemnat în această privință l-a avut creșterea puternică a numărului de salariați și îndeplinirea de către aceștia, în decursul

timpului, a condițiilor pentru pensionare, respectiv limita de vârstă și vechimea în muncă. Reamintim că, pentru asigurările sociale de stat, în grupa a III-a de muncă, care cuprinde majoritatea absolută a salariaților, condițiile de pensionare sunt: pentru bărbați - 62 (60) de ani limită de vârstă și 30 de ani vechime în muncă și pentru femei - 57 (55) de ani limita de vârstă și 25 de ani vechime în muncă. Limitele de vârstă și de muncă mai reduse pentru salariații din grupele I și II de muncă, ca și unele pensionări anticipate au avut, de asemenea, un rol în creșterea raportului dintre persoanele inactice și persoanele active și, deci, în sporirea cheltuielilor pentru pensii.

Procesele la care ne-am referit s-au concretizat într-o reducere destul de însemnată a ratei de activitate în intervalul 1956-1992. Reducerea a fost generală: pe total țară și la ambele sexe, la masculin și feminin, în mediul urban și rural și la vârstele de intrare și de ieșire din viața activă. Singura excepție de la această tendință o reprezintă rata de activitate pentru femeile din mediul urban care, în perioada amintită a cunoscut o creștere deosebit de însemnată (anexele 13 și 14).

Pe total țară și la ambele sexe, spre exemplu, rata brută de activitate a evoluat, după cum urmează: 1956- 59,7%, 1966 - 54,2%, 1977 - 50,1%, 1992 - 45,9%.

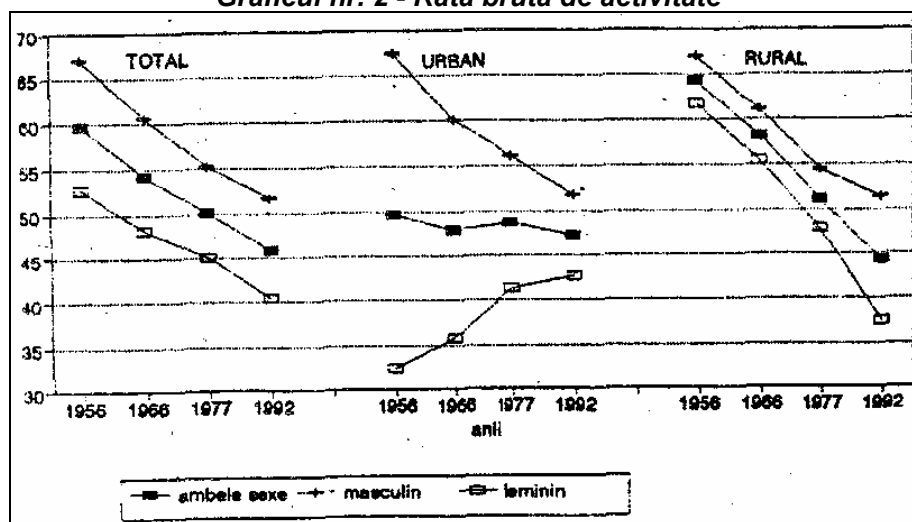
Specificul condițiilor economico-sociale din agricultură, ca și limita de vârstă mai ridicată de ieșire la pensie, comparativ cu asigurările sociale de stat, au făcut ca rata de activitate din mediul rural să fie mai ridicată decât cea din mediul urban. Această stare de lucru s-a schimbat, însă, în ultimul timp, astfel că, la recensământul populației din 1992, rata brută de activitate în mediul rural a fost de 44,3%, iar în mediul urban de 47,2%.

Între altele, acestea se explică prin schimbarea structurii economico-sociale și profesionale a populației rurale și prin gradul mai ridicat de îmbătrânire demografică a acesteia. Astfel, în România anulului 1992, ponderea populației de 60 de ani și peste în mediul rural era de 22,1 %, dar în mediul urban de 11,6%.

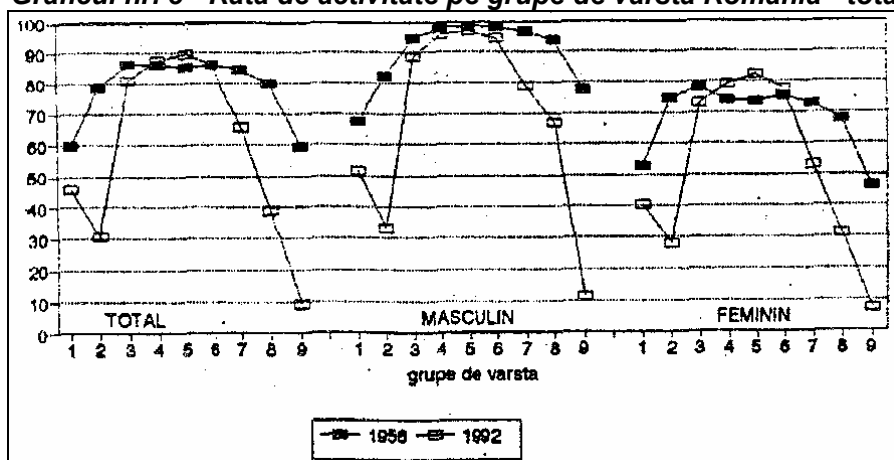
Despre ratele de activitate din ultimele grupe de vârstă care au tangență cu populația pensionabilă, se poate afirma că, în perioada 1956-1992, ele au cunoscut scăderi spectaculoase. Pe total țară și la ambele sexe, în anii amintiți, nivelurile ratelor de activitate pentru grupa de vârstă de 55-59 de ani s-au redus de la 80%, la 38,8%, iar la grupa de vârstă 60 și peste de la 59,3%, la 9,2%. Căderi asemănătoare au avut loc și în mediul urban și rural. În urban, spre exemplu, modificarea ratelor de activitate pentru cele două grupe de vârstă se prezintă, după cum urmează: 55,9% și 22,9% și, respectiv, 33,9% și 2,5%; în rural, scăderea a fost și mai spectaculoasă, ratele de activitate fiind de 91,0% și 50,5% și, respectiv, 69,7 și 14,3%.

Graficele 2,3,4 și 5 sunt deosebit de expresive pentru tendințele generale de scădere a ratelor de activitate și îndeosebi pentru grupele de vârstă tinere și, respectiv, vârstnice.

Graficul nr. 2 - Rata brută de activitate

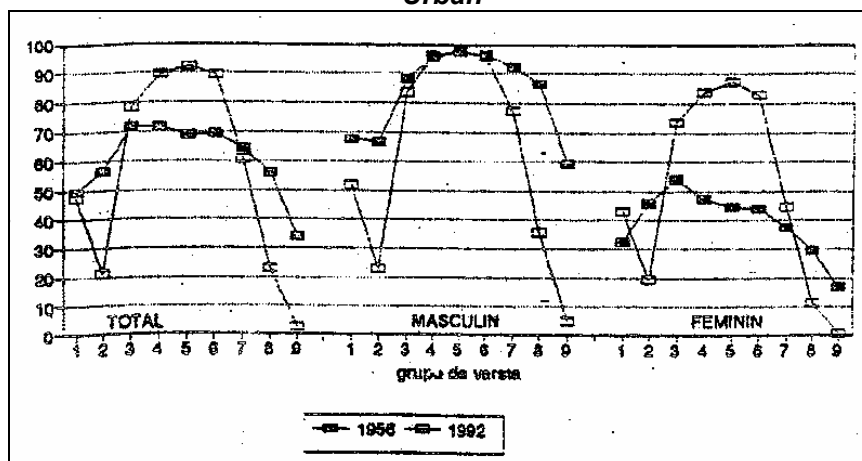

Graficul nr. 3 - Rata de activitate pe grupe de vârstă România • total

- Grupe de vârstă
- 1 = total populație
 - 2 = 14-19 ani
 - 3 = 20-24 ani
 - 4 = 25-29 ani
 - 5 = 30-39 ani
 - 6 = 40-49 ani
 - 7 = 50-54 ani
 - 8 = 55-59 ani
 - 9 = 60 de ani și peste

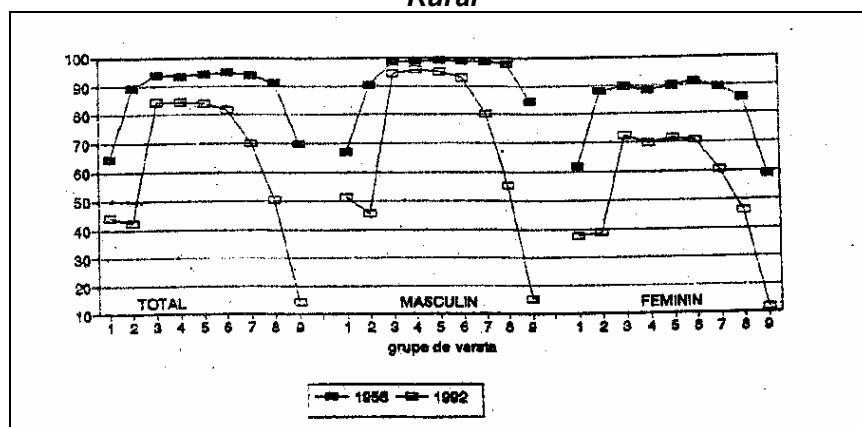
**Graficul nr. 4 - Rata de activitate pe grupe de vârstă
Urban**

Grupe de vârstă

- 1 = total populație
- 2 = 14-19 ani
- 3 = 20-24 ani
- 4 = 25-29 ani
- 5 = 30-39 ani
- 6 = 40-49 ani
- 7 = 50-54 ani
- 8 = 55-59 ani
- 9 = 60 de ani și peste

**Graficul nr. 5 - Rata de activitate pe grupe de vârstă
Rural**

Grupe de vârstă

- 1 = total populație
- 2 = 14-19 ani
- 3 = 20-24 ani
- 4 = 25-29 ani
- 5 = 30-39 ani
- 6 = 40-49 ani
- 7 = 50-54 ani
- 8 = 55-59 ani
- 9 = 60 de ani și peste

3.2.3. Evaluări privind influența îmbătrânirii demografice asupra creșterii numărului de pensionari și a cheltuielilor pentru pensii

Procesul de îmbătrânire demografică și condițiile generoase de pensionare (de vârstă și vechime în muncă) pentru toate grupele de muncă, precum și pensionările anticipate, explică numărul foarte mare de pensionari existent, în prezent, în țara noastră.

La 30 iunie 1994, numărul efectiv al pensionarilor din sistemul asigurărilor sociale de stat și al asigurărilor sociale pentru agricultori a fost de 4893,4 mii, din care cei pentru munca depusă și limita de vârstă 3831,5 mii. Raportate la numărul populației, cifrele sunt impresionante. Numărul total de pensionari reprezintă peste 1/5 din populația României, iar numărul pensionarilor pentru limită de vârstă depășește segmentul populației de 60 de ani și peste.

Continuarea procesului de îmbătrânire demografică și creșterea raportului de dependență, atât în varianta I, cât și în varianta a II-a, oferă suficiente temeiuri pentru a aprecia că, în perioada 1992-2020, deși numărul total al populației României, în cea mai optimistă variantă, va rămâne, practic, neschimbat, numărul de pensionari va înregistra o creștere însemnată. În mod corespunzător vor crește și cheltuielile pentru pensii¹.

Sub, aspect metodologic, efectul îmbătrânirii populației asupra dinamicii numărului de pensionari și a cheltuielilor pentru pensii, în perspectiva anului 2020, s-a determinat prin luarea în considerare a unor ipoteze adecvate de lucru.

1) Proporția populației cu statut de pensionar în grupele de vârstă ale populației existente la recensământul din 7 ianuarie 1992. Întrucât cheltuielile pentru pensii se referă la toate categoriile de pensionari (pentru muncă și limită de vârstă, de invaliditate, de urmaș etc.), s-a luat în considerare proporția pensionarilor din toate grupele de vârstă. În mod firesc, numărul cel mai mare de pensionari se recrutaază din grupele de vârstă superioare. Astfel, dacă, în

¹ În lucrarea "Cartea albă a reformei asigurărilor sociale și pensiilor" se atrage, de asemenea, atenția asupra implicațiilor procesului de îmbătrânire demografică a populației României asupra diferitelor componente ale sistemului de asigurări sociale.

medie, pe țară, proporția pensionarilor în totalul populației era de 17,4%, în grupele de vârstă mai înaintate, aveau următoarele dimensiuni: 45-49 de ani - 4,8%; 50-54 de ani - 20,6%; 55-59 de ani - 46,8%; 60-64 de ani - 71,0% și 65 de ani și peste - 81,1%. S-a considerat că, în viitor, gradul de cuprindere al populației, pentru a căpăta statut de pensionar, va rămâne neschimbat,

2) Prognoza numărului total al populației și pe grupe de vârstă, în cele trei variante, la orizontul anilor 2000, 2010 și 2020, elaborată de Comisia Națională pentru Statistică. Ca urmare a evoluției anterioare a fenomenelor demografice și a prognozei amintite, în viitor, numărul populației din grupele superioare de vârstă va fi, de regulă, mai mare decât cel din 1992. Populația din grupa de vârstă de 60 de ani și peste, spre exemplu, care dă cea mai mare proporție de pensionari, se estimează să ajungă, în varianta medie, la 4207,4 mii în 2000, la 4.223,6 mii în 2010 și la 4632,7 mii în 2020, față de numai 34742,3 mii în 1992 (7 ianuarie).

Prin aplicarea ratelor de cuprindere din 1992 la noile contingente de vârstă, numărul de pensionari va crește în toate variantele de prognoză (tabelul nr. 12).

Tabelul nr. 12 - Efectul îmbătrânirii demografice a populației asupra numărului de pensionari, în perioada 1992-2020

	1992 (7 I.)	2000	2010	2020
Varianta minimă				
- număr (mii)	3961,9	4202,8	4395,2	4561,9
- creștere față de anul precedent, din tabel (mii)	-	240,9	192,4	166,7
Varianta medie				
- număr (mii)	3961,9	4213,5	4442,6	4653,7
- creștere față de anul precedent, din tabel (mii)	-	251,6	229,1	211,1
Varianta maximă				
- număr (mii)	3961,9	4226,3	4484,3	4758,5
- creștere față de anul precedent, din tabel (mii)	-	264,4	258,0	274,2

Sursa: *Recensământul populației și locuințelor din 1 ianuarie 1992, Rezultate generale. Populație, gospodării, locuințe, București, octombrie 1993, pag. 40 și Proiecția populației la orizontul anului 2020, elaborată de Comisia Națională pentru Statistică (date calculate).*

Nivelul relativ ridicat al natalității, din perioada antebelică, și, apoi, declinul acesteia, ca și ipotezele care au stat la baza prognozei populației explică dinamica previzibilă a numărului de pensionari. Astfel, în intervalul 1992-2000, conform calculului, rezultă un spor al numărului de pensionari, care variază între 240,9 mii în varianta minimă și 264,4 mii în varianta maximă. Ulterior, se estimează un spor mai redus al numărului de pensionari: la toate cele 3

variante, în primul deceniu al secolului XXI, și la varianta minimă și medie, în al doilea deceniu. Numai în varianta maximă de prognoză a populației sporul de pensionari va fi superior celui din perioadele anterioare.

Dală fiind durata mare de timp la care se referă prognoza respectivă, precum și creșterile foarte însemnate ale numărului de pensionari, din perioada anterioară, sporurile prognozate ale numărului de pensionari sunt relativ mici. În mod corespunzător, raportate la aceleași criterii, și sporurile contri-buțiilor de asigurări sociale pentru fondul de pensii sunt, de asemenea, relativ mici.

Aprecierea dacă sporurile numărului de pensionari sunt mai mari sau mai mici trebuie făcută, însă, și în funcție de alte criterii: de dinamica forței de muncă a populației active și respectiv ocupate, precum și în funcție de evoluția previzibilă a numărului de salariați. Pentru reliefaarea semnificației acestui mod de abordare a sporului de pensionari în analiză, vom studia și raportul marginal de susținere, definit prin numărul suplimentar de persoane active (ocupate etc.) care revin la un pensionar suplimentar.

Sigur, aceasta necesită și o prognoză a categoriilor amintite de populație. O posibilă evoluție, în viitor, a numărului populației active și respectiv a populației ocupate se poate face pe baza ratelor de activitate și de ocupare, pe grupe de vârstă de la recensământul populației din 7 ianuarie 1992. Pe de o parte, la adoptarea acestei ipoteze, s-au avut în vedere efectele pozitive ale dezvoltării sectorului particular, inclusiv marea privatizare, ca și cele ale relansării creșterii economice pentru crearea de noi locuri de muncă. Pe de altă parte, s-a ținut seama de faptul că sporul populației apte de muncă, în perioada imediat următoare, va fi redus, iar în perspectivă va înregistra chiar o scădere (anexa nr. 5). Relevăm că, în prezent, rata de activitate, în țara noastră, este relativ redusă (45,9% în 1992), în raport cu cea din țările dezvoltate care, în ultimul timp, tind să se stabilizeze în jurul unei medii de circa 50%.

Tabelul nr. 13 - Sporul numărului populației active, a populației ocupate și a pensionarilor, în perioadele 1992-2000,2000-2010 și 2010-2020

	1992 (7 I.)-2000	2000-2010	2010-2020
Varianta minimă			
- populația activă (+ -)	+481,0	+27,0	-803,0
- populația ocupată (+-)	+489,0	+114,0	-697,0
- pensionari (+)	+240,9	+192,4	166,1
Varianta medie			
- populația activă (+-)	+494,0	+69,0	636,0
- populația ocupată (+ -)	+499,0	+155,0	-555
- pensionari (+)	+ 251,6	+ 229,1	+211,1
Varianta maximă			
- populația activă(+ -)	+513,0	+125,0	-406
- populația ocupată (+ -)	+517,0	+202,0	-369
- pensionări (+)	+264,4	+258,0	-274,2

Sursa: Anexa nr. 12 și tabelul nr. 12.

La ratele de activitate și de ocupare din 1992, sporurile prognozate ale populației active și, respectiv, a celei ocupate conduc la o deteriorare a raportului de susținere pentru persoanele care vor căpăta statut de pensionar. Perioada cea mai critică apare în intervalul 2010-2020, când sporul de pensionari este pozitiv, în timp ce numărul populației active și ocupate scade. Precizăm că tendința de scădere a populației active și ocupate este reflexul modificării pe grupe de vârste a populației prognozate în cele trei variante și nu a evoluției șomajului; în calcul se iau în considerare proporțiile șomajului pe grupe de vârstă, din anul 1992. De altfel, ca urmare a scăderii, în perspectivă, a numărului populației active din grupurile de vârstă tinere (unde, în prezent, rata șomajului este mai mare), în viitor, rata totală a șomajului va fi puțin mai redusă decât cea din 1992.

În varianta medie, pe baza, datelor prezentate privind sporul numărului de persoane ocupate și, respectiv, a sporului de pensionari, raportul marginal de susținere va avea următoarele dimensiuni: +1,98:1 în 2000; +0,68:1 în 2010 și -2,63: 1 în 2020.

În timp ce, în perioada 1992 (7 I) -2000 la un pensionar suplimentar va reveni o creștere de două persoane ocupate, în intervalul 2000-2010 creșterea se va reduce la numai 0,68 persoane ocupate, pentru ca, în perioada 2010-2020, unui pensionar suplimentar să-i corespundă o scădere de 2,63 persoane ocupate.

Datele tind spre evoluții asemănătoare și în variantele de prognoză minimă și maximă, cu precizarea că cele mai scăzute raporturi marginale de susținere se vor înregistra în varianta minimă. În perioada 2010-2020, spre exemplu, dimensiunea raportului respectiv ar fi de -4,18:1 în varianta minimă; -1,35:1 în varianta maximă. Fără îndoială, asemenea evoluții vor determina și o deteriorare a raportului mediu de susținere și, în consecință, o sporire a sarcinilor populației ocupate pentru formarea fondului general de pensii.

Analiza comparativă a prognozei numărului de pensionari cu prognoza numărului de persoane active și ocupate relevă, așadar, că, în perspectivă, deși la prima vedere sporul de pensionari pare a fi mic, procesul de îmbătrânire demografică generează, pentru populația ocupată, sarcini suplimentare pentru formarea fondului de pensii. Sarcinile sunt cu atât mai mari cu cât procesul de îmbătrânire este mai accentuat. Deosebit de concludente în această privință sunt dimensiunile raportului marginal de susținere în varianta maximă și minimă a populației. Cu toate că sporul de pensionari în varianta minimă este mai mic decât în varianta maximă ca urmare a faptului că, în această ultimă variantă, populația ocupată va înregistra o dinamică relativ mai însemnată, raportul de susținere în varianta maximă va avea dimensiuni mai bune. Cea mai proastă situație, în varianta minimă, apare în 2020, când prognoza relevă o scădere a populației ocupate (anexa nr. 12).

În lumina acestor fapte, se poate afirma că, din punctul de vedere al formării fondului de pensii, populația optimă este aceea care asigură un raport

de susținere mai bun; în cazul analizat, populația prognozată în varianta maximă, respect; pe baza unei rate a fertilității care tinde să asigure înlocuirea generațiilor.

În interpretarea datelor din tabelele nr. 12 și 13, privind numărul de pensionari, facem, încă o dată, precizarea că ele provin exclusiv din îmbătrânirea demografică a populației, și că s-a avut în vedere gradul de cuprindere de la începutul anului 1992. Ca atare, aici are semnificație îndeosebi sporul de pensionari și evident efectul pe care acest spor îl va avea asupra cheltuielilor pentru pensii. Precizarea este necesară, întrucât, ulterior datei la care a avut loc recensământul, numărul de pensionari a crescut sensibil, astfel că, la jumătatea anului 1994, era cu 135000 mai mare decât cel estimat în varianta maximă pentru anul 2020.

3) În evaluarea dinamicii cheltuielilor totale pentru pensii, s-a pornit de la cheltuielile din anul 1991= Alegerea ca reper a acestui an este justificată de faptul că datele din recensământul privind numărul de pensionari corespund primelor zile ale anului 1992 și că acestea nu diferă prea mult de numărul mediu al pensionarilor din anul 1991 (4122 mii în 1991 și 3961,9 mii la 7 ianuarie 1992).

Evaluarea cheltuielilor totale pentru pensii în anii 2000, 2010 și 2020 s-a făcut pe baza pensiei medii din anul 1991. Precizăm că, totodată, ponderea cheltuielilor amintite s-a determinat, în toți anii, în raport cu produsul intern brut din anul 1991, exprimat, de asemenea, în prețurile medii ale anului respectiv.

Ținând seama de cele menționate mai sus, îmbătrânirea demografică determină o creștere a cheltuielilor pentru pensii, la nivelul anului 2020, cu circa 15-20% (tabelul nr. 14).

Evoluția viitoare a cheltuielilor pentru pensii reflectă dinamica numărului de pensionari, ponderea cheltuielilor respective în produsul intern brut urmând să crească de la 6,70% în 1991, la 7,71% în varianta minimă, la 7,87% în varianta medie și la 8,04% în varianta maximă în anul 2020. După cum se observă din date, în intervalul 1991-2020, sporul ponderii amintite, exprimat în puncte procentuale, în cele trei variante, va fi relativ mic, și anume: 1,01; 1,11 și 1,34. Deși creșterile cheltuielilor pentru pensii în varianta minimă, atât în termeni absoluți, cât și relativi, sunt ceva mai reduse, ele presupun, însă, așa cum s-a arătat, eforturi financiare relativ mai mari pentru populația ocupată, decât în varianta medie și maximă.

Tabelul nr. 14 - Efectul îmbătrânirii demografice a populației asupra evoluției cheltuielilor pentru pensii, în perioada 1991-2020

	1991	2000	2010	2020
Varianta minimă				
Cheltuieli (mil. lei, prețuri 1991)	147247	156199	163350	169544
Dinamica față de anul 1991 (%)	100,0	106,1	110,9	115,1
Ponderea în PIB (prețuri 1991 (%))	6,70	7,10	7,43	7,71

	1991	2000	2010	2020
Varianta medie				
Cheltuieli (mil. lei, prețuri 1991)	147247	156598	165110	172.957
Ponderea în PIB (prețuri 1991 (%))	6,70	7,12	7,51	7,87
Varianta maximă				
Cheltuieli (mil. lei, prețuri 1991)	147247	157073	166662	176852
Ponderea în PIB (prețuri 1991 (%))	6,70	7,14	7,58	8,04

Sursa: *Anuarul Statistic al României 1993, pag. 340; Cartea albă a reformei asigurărilor sociale și pensiilor, decembrie 1993 și lucrările menționate la tabelul nr. 12 (date calculate).*

Ținând seama de considerentele care au stat la baza evaluării prognozei numărului de pensionari și respectiv a cheltuielilor pentru pensii se poate aprecia, așadar, că și în țara noastră procesul de îmbătrânire demografică va fi unul dintre elementele de bază de care trebuie să se țină seama în proiecțiile viitoare privind asigurările sociale pentru pensii.

**Numărul populației, total și pe grupe
mari de vârstă, la recensămintele
din anii 1930, 1956, 1966, 1977 și 1992**

0	Total populație	Grupa de vârstă		
		0-14 ani	15-59 ani	60 de ani și peste ¹⁾
	1	2	3	4

I. Mărimi absolute

1930	14280729	4786676	8439798	1054255
1956	17489450	4813614	10939646	1736190
1966	19103163	4968524	11777952	2356687
1977	21559910	5473997	12970243	3115670
1992	22810035	5181902	13885821	3742312

II. Mărimi relative

A. Evoluția populației față de anul 1930 (%)

1930	100,0	100,0	100,0	100,0
1956	122,5	100,6	129,6	164,7
1966	133,8	103,8	139,6	223,5
1977	151,0	114,4	153,7	295,5
1992	159,7	108,3	164,5	355,0

B. Evoluția populației în intervalul dintre recensăminte (%)

1956/30	122,5	100,6	129,6	164,7
1966/56	109,2	103,2	107,7	135,7
1977/66	112,9	110,2	110,1	132,2
1992/77	105,8	94,7	107,1	120,1

III. Ritmul mediu anual (%)

0	1	2	3	4
1930-1956	0,8	0,0	1,0	2,0
1956-1966	0,9	0,3	0,7	3,1
1966-1977	1,1	0,9	0,9	2,6
1977-1992	0,4	-0,4	0,5	1,2

⁰⁾ inclusiv vârsta nedeclarată

Sursa: Anuarul Demografic al Republicii Socialiste România 1974, Direcția Centrală de Statistică, Comisia Națională de Demografie, pag. 10-12; Republica Socialistă România, Recensământul populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977. Vol. I Populație - structura demografică, Direcția Centrală de Statistică, 1980, pag. 390, 398 și 406; România, Comisia Națională pentru Statistică, Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992 rezultate generale. Populație, gospodării, locuințe, București; octombrie 1993, pag. 13-14.

Anexa nr.2

**Numărul total al populației, pe sexe și pe grupe mari
de vârstă la recensămintele din anii 1930, 1956, 1966, 1977 și 1992**

	Total	Grupă de vârstă		
		mii persoane		
		0-14 ani	15-59 ani	60 de ani și peste ¹⁾
1930				
Ambele sexe	14280,7	4786,7	8439,8	1054,2
Masculin	7015,8	2416,5	4067,3	532,0
Feminin	7264,9	2370,2	4372,5	522,2
1956				
Ambele sexe	17489,4	4813,6	10939,6	1736,2
Masculin	8503,4	2451,4	5323,6	728,4
Feminin	8986,0	2362,2	5616,0	1007,8
1966				
Ambele sexe	19103,2	4968,5	11778,0	2356,7
Masculin	9351,1	2542,0	5780,2	1028,9
Feminin	9752,1	2426,5	5997,8	1327,8
1977				
Ambele sexe	21559,9	5474,0	12970,2	3115,7
Masculin	10626,0	2801,0	6453,7	1371,3
Feminin	10933,9	2673,0	6516,5	1744,4
1992				
Ambele sexe	22810,0	5181,9	13885,8	3742,3
Masculin	11213,8	2645,1	6947,7	1621,0
Feminin	11596,2	2536,8	6938,1	2121,3

¹⁾ *Inclusiv vârsta neclăsată.*

Sursa: Anuarul Demografic al Republicii Socialiste România 1974, Direcția Centrală de Statistică, Comisia Națională de Demografie, pag.10-20; Republica Socialistă România, Recensământul populației și locuințelor din 5 ianuarie 1977, vol.I, Populație - structura demografică, Direcția Centrală de Statistică, 1980, pag.390, 398 și 406; România, Comisia Națională pentru Statistică, Recensământul populației și al locuințelor din 7 ianuarie 1992. Rezultate Generale. Populație, gospodării, locuințe, București, octombrie 1993, pag.13,14.

Anexa nr.3

**Structura populației pe sexe și grupe mari de vârstă
la recensămintele din anii 1930, 1956, 1966, 1977 și 1992**

	Grupa de vârstă		
	0-14 ani	15-59 ani	60 de ani și peste ^{x)}
1930			
Ambele sexe	33,5	59,1	7,4
Masculin	34,4	58,0	7,6
Feminin	32,6	60,2	7,2
1956			
Ambele sexe	27,5	62,6	9,9
Masculin	28,8	62,6	8,6
Feminin	26,3	62,5	11,2
1966			
Ambele sexe	26,0	61,7	12,3
Masculin	27,2	61,8	11,0
Feminin	24,9	61,5	13,6
1977			
Ambele sexe	25,4	60,2	14,4
Masculin	26,4	60,7	12,9
Feminin	24,4	59,6	16,0
1992			
Ambele sexe	22,7	60,9	16,4
Masculin	23,6	62,0	14,4
Feminin	21,9	59,8	18,3

^{x)} *Inclusiv vârsta nedeclarată.*

Sursa: Publicațiile menționate la anexa nr.2.

Anexa nr.4

**Structura populației pe medii și pe grupe mari de vârstă
la recensămintele din anii 1956,1966, 1977 și 1992**

	Grupa de vârstă		
	0-14 ani	15-59 ani	60 de ani și peste ^{x)}
1956			
TOTAL	27,5	62,6	9,9
Urban	22,5	68,2	9,3
Rural	29,8	60,0	10,2
1966			
TOTAL	26,0	61,7	12,3
Urban	21,8	67,3	10,9
Rural	28,7	58,1	13,2
1977			
TOTAL	25,4	60,2	14,4
Urban	23,1	65,4	11,5
Rural	27,1	56,2	16,7
1992			
TOTAL	22,7	60,9	16,4
Urban	24,3	64,1	11,6
Rural	20,9	57,0	22,1

^{x)} *Incluziv vârsta nedeclarată.*

Sursa: Recensământul populației din 20 februarie 1956, Rezultate generale, Direcția Centrală de Statistică, București, 1959, pag.24-27; Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966, Vol.I, Rezultate general. Partea întâi - Populație, Direcția Centrală de Statistică, 1969, pag.30-33; România, Comisia Națională pentru Statistică, Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992, Vol.I, Populație - structură demografică, 1994, pag.XXI.

Anexa nr.5

Proiecții privind numărul total al populației și pe grupe mari de vârste,
în perioada 1995-2020, comparativ cu anul 1992

1	Total populație		Grupa de vârstă (%)					
			0-14 ani		15-59 ani		60 de ani și peste	
	mii pers.	%	mii pers.	%	mii pers.	%	mii pers.	%
2	3	4	5	6	7	8	9	
1992	22810	100,0	5182	100,0	13886	100,0	3742	100,0
Varianta minimă								
1995	22684	99,4	4651	89,8	14083	101,6	3950	105,6
2000	22452	98,4	4155	80,2	14102	101,6	4195	112,1
2005	22176	97,2	3603	69,5	14452	104,1	4121	110,0
2010	21786	95,5	3530	68,1	14085	101,4	4171	111,5
2015	21260	93,2	3397	65,5	13487	97,1	4376	116,9
2020	20612	90,4	3133	60,5	12949	93,2	4530	121,1
Varianta medie								
1995	22698	99,5	4664	90,0	14084	101,4	3950	105,6
2000	22600	99,1	4277	82,5	14115	101,7	4208	112,4
2005	22470	98,5	3830	73,9	14485	104,3	4152	110,9
2010	22248	97,5	3865	74,6	14160	102,0	4223	112,9
2015	21908	96,0	3762	72,6	13693	98,6	4453	119,0
2020	21475	94,1	3563	68,8	13279	95,6	4633	123,8
Varianta maximă								
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1995	22708	99,6	4669	90,1	14087	101,4	3952	105,6
2000	22774	99,8	4412	85,1	14140	101,8	4222	112,8
2005	22880	100,0	4155	80,2	14540	104,7	4185	111,8
2010	22916	100,5	4388	84,7	14248	102,6	4280	114,4
2015	22853	100,2	4376	84,4	13941	100,3	4536	121,2
2020	22741	99,7	4243	81,9	13751	99,0	4747	126,9

Notă: datele pentru anul 1992 se referă la momentul recensământului populației și locuințelor, respectiv 7 ianuarie, iar datele pentru anii luați în calculul proiecției populației se referă la 1 iulie.

Sursa: Comisia Națională pentru Statistică.

Anexa nr.6

**Tendențe privind modificarea structurii pe grupe mari de vârstă
a populației proiectate în perioada 1995-2020, comparativ cu anul 1992**

- % -

	Grupa de vârstă		
	0-14 ani	15-59 ani	60 de ani și peste
1992	22,7	60,9	16,4
Varianta minimă			
1995	20,5	62,1	17,4
2000	18,5	62,8	18,7
2005	16,2	65,2	18,6
2010	16,2	64,7	19,1
2015	16,0	63,4	20,6
2020	15,2	62,8	22,0
Varianta medie			
1995	20,5	62,1	17,4
2000	18,9	62,5	18,6
2005	17,0	64,5	18,5
2010	17,4	63,6	19,0
2015	17,2	62,5	20,3
2020	16,6	61,8	21,6
Varianta maximă			
1995	20,6	62,0	17,4
2000	19,4	62,1	18,5
2005	18,2	63,5	18,3
2010	19,1	62,2	18,7
2015	19,1	61,0	19,9
2020	18,7	60,4	20,9

Notă: datele pentru anul 1992 se referă la momentul recensământului populației și locuințelor, respectiv 7 ianuarie, iar datele pentru anii luați în calculul proiecției populației se referă la 1 iulie.

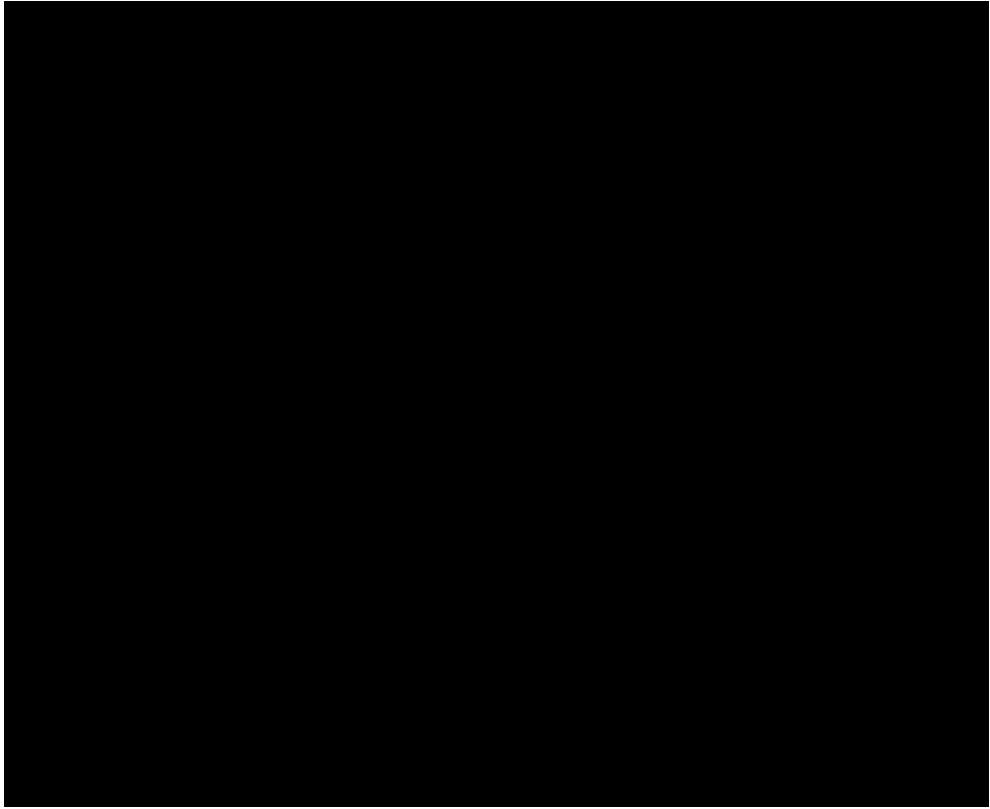
Sursa: Comisia Națională de Statistică (mărimi calculate).

Anexa nr.7

**Raportul de dependență pe total țară și pe medii,
la recensămintele din 1930, 1956, 1966, 1977 și 1992**

	Total	Urban	Rural
1930			
Populația tânără și vârstnică la 100 adulți	69,2	-	-
Populația tânără (0-14 ani) la 100 adulți	56,7	-	-
Populația vârstnică (60 de ani și peste) la 100 adulți	12,5	-	-
1956			
Populația tânără și vârstnică la 100 adulți	59,9	46,5	66,8
Populația tânără (0-14 ani) la 100 adulți	44,0	33,0	49,7
Populația vârstnică (60 de ani și peste) la 100 adulți	15,9	13,5	17,1
1966			
Populația tânără și vârstnică la 100 adulți	62,2	48,6	72,3
Populația tânără (0-14 ani) la 100 adulți	42,2	32,4	49,5
Populația vârstnică (60 de ani și peste) la 100 adulți	20,0	16,2	22,8
1977			
Populația tânără și vârstnică la 100 adulți	66,2	52,4	77,1
Populația tânără (0-14 ani) la 100 adulți	42,2	35,4	48,3
Populația vârstnică (60 de ani și peste) la 100 adulți	24,0	17,0	28,8
1992			
Populația tânără și vârstnică la 100 adulți	64,3	55,9	75,4
Populația tânără (0-14 ani) la 100 adulți	37,3	37,8	36,7
Populația vârstnică (60 de ani și peste) la 100 adulți	27,0	18,1	38,7

Sursa: Publicațiile menționate la anexele nr.1,2 și 4.

Anexa nr.9

Raportul de dependență IB

Populația de 0-14 ani și de 65 de ani și peste la 100 adulți (15-64 de ani) la recensământul din 1930, 1956, 1966, 1977, 1992 și în perspectiva anilor 1995-2020 (varianta medie a populației proiectate)

	Total	0-14 ani	65 de ani și peste
1930	62,6	54,5	8,1
1956	51,3	41,6	9,7
1966	51,3	39,3	12,0
1977	55,4	39,4	16,0
1992	50,9	34,3	16,6
1995	48,1	30,4	17,7
2000	47,2	27,9	19,3
2005	45,3	24,8	20,5
2010	45,2	25,2	20,0
2015	45,7	25,0	20,7
2020	47,2	24,4	22,8

Sursa: Lucrările menționate ale anexelor nr.1,2, 4 și date C.N.S.

Anexa nr.10

**Numărul și dinamica populației totale, a populației în vârstă
de 15-59 ani, a populației active și a populației inactivă,
la recensămintele din anii 1956, 1966, 1977 și 1992**

Populație	1956	1966	1977	1992
	Mărimi absolute (mii)			
Populația totală	17489,4	19103,2	21559,9	22810,0
Populația în vârstă de 15-59 ani	10939,6	11778,0	12970,2	13885,8
Populația activă	10449,1	10362,3	10793,6	10465,5
Populația inactivă	7040,3	8740,9	10766,3	12344,5
	Mărimi relative. Evoluția față de anul 1956 - %.			
Populația totală	100,0	109,2	123,3	130,4
Populația în vârstă de 15-59 ani	100,0	107,7	118,6	126,9
Populația activă	100,0	99,2	103,3	100,2
Populația inactivă	100,0	124,2	152,9	175,3

*Surse: Anuarul Demografic al Republicii Socialiste România 1974, pag.10-13, 108-111;
Recensământul populației și locuințelor din 5 ianuarie 1977, Vol.I, pag.390, 398 și 406;
Vol II, pag 2; Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992, Rezultate
generale Populație, gospodării, locuințe, București, octombrie 1993, pag.XIV, 13 și 40.*

Anexa nr.11

**Numărul populației active și a populației inactive,
recensămintele din anii 1956, 1966, 1977 și 1992**

	Populație activă		Populație inactivă		Număr de inactivi la 1000 activi
	mii	%	mii	%	
1956	10449,1	100,0	7040,3	100,0	674
1966	10362,3	99,2	8740,9	124,2	844
1977	10793,6	103,3	10766,3	152,9	997
1992	10465,5	100,2	12344,5	175,3	1180

Sursa: Anuarul Demografic al Republicii Socialiste România 1974, pag.108-111; Recensământul populației și locuințelor din 5 ianuarie 1977, Vol.II: Populație - structura social-economică, Direcția Centrală de Statistică, 1980, pag.1; Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992, Rezultate generale, Populație, gospodării, locuințe, București, octombrie 1993, pag.40-41.

Anexa nr.12

Proiecții privind numărul populației active și a populației ocupate în perioada 1995-2020, comparativ cu anul 1992

	Varianta minimă		Varianta medie		Varianta maximă	
	mii	%	mii	%	mii	%
I. Populație activă						
1992	10466	100,0	10466	100,0	10466	100,0
1995	10682	102,1	10682	102,1	10685	102,1
2000	10947	104,6	10960	104,7	10979	104,9
2005	11079	105,9	11109	106,2	11152	106,6
2010	10974	104,9	11029	105,4	11104	106,1
2015	10604	101,3	10725	102,5	10872	103,9
2020	10171	97,2	10393	99,3	10698	102,2
II. Populație ocupată						
1992	9602	100,0	9602	100,0	9602	100,0
1995	9808	102,2	9809	102,2	9811	102,2
2000	10091	105,1	10101	105,2	10.119	105,4
2005	10230	106,6	10.259	106,8	10.299	107,3
2010	10205	106,3	10256	106,8	10.321	107,5
2015	9897	103,1	10002	104,2	10124	105,4
2020	9508	99,0	9701	101,0	9.952	103,6

Notă: Datele pentru anul 1992 se referă la momentul recensământului populației și locuințelor, respectiv 7 ianuarie, iar datele pentru anii luați în calculul proiecției populației se referă la 1 iulie.

Sursa: recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1991 Rezultate generale. Populație, gospodării, locuințe, București, octombrie 1993, pag. 40; date C.N.S (mărimi calculate pe baza ratelor de activitate respectiv ocupate) pe grupe de vârstă existente la recensământul din 7 ianuarie 1992).

Anexa nr.13

**Rata brută de activitate pe sexe și medii, la recensămintele
din anii 1956, 1966, 1977 și 1992**

	Anul	Ambele sexe	- % -	
			Masculin	Feminin
Total	1956	59,7	67,2	52,7
	1966	54,2	60,7	48,1
	1977	50,1	55,2	45,1
	1992	45,9	51,6	40,4
Urban	1956	49,7	67,5	32,5
	1966	47,9	60,1	35,8
	1977	48,7	56,1	41,4
	1992	47,2	51,8	42,7
Rural	1956	64,3	67,1	61,8
	1966	58,2	61,1	55,4
	1977	51,1	54,5	47,9
	1992	44,3	51,3	37,5

Sursa: Anuarul Demografic al Republicii Socialiste-România 1974, pag.112-113; Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992, Rezultate generale. Populație, gospodării, locuințe, București, octombrie 1993, pag.XVI.

Anexa nr.14

**Rata de activitate pe sexe, grupe de vârstă și medii,
la recensămintele din 1956 și 1992**

- % -

1	Ambele sexe		Masculin		Feminin	
	1956	1992	1956	1992	1956	1992
2	3	4	5	6	7	
România - total						
Total	59,7	45,9	67,2	51,6	52,7	40,4
14-19 ani	78,6	30,6	82,2	33,3	75,0	28,1
20-24 ani	86,3	80,9	94,5	88,6	78,0	73,0
25-29 ani	85,9	87,6	97,6	95,8	74,2	79,0
30-39 ani	85,1	89,6	98,2	96,6	73,5	82,5
40-49 ani	86,1	86,0	97,8	94,6	75,4	77,5
50-54 ani	84,4	65,5	96,5	78,8	72,6	53,0
55-59 ani	80,0	38,8	94,1	46,9	67,7	31,2
60 de ani și peste ¹⁾	59,3	9,2	77,5	11,4	46,1	7,5
Urban						
Total	49,7	47,2	67,5	51,8	32,5	42,7
14-19 ani	56,5	21,3	66,5	22,9	45,6	19,6
20-24 ani	71,8	78,2	88,0	83,5	53,7	73,4
25-29 ani	71,7	89,5	95,4	95,9	47,2	83,7
30-39 ani	69,1	92,3	97,1	97,4	44,6	87,3
40-49 ani	69,6	89,4	96,2	95,7	44,0	82,9
50-54 ani	64,4	60,7	92,6	77,4	37,7	44,4
55-59 ani	55,9	22,9	86,7	35,6	29,5	11,1
60 de ani și peste ¹⁾	33,9	2,5	59,3	4,8	16,7	0,9
Rural						
Total	64,3	44,3	67,1	51,3	61,8	37,5
14-19 ani	89,2	42,3	90,4	45,7	88,1	38,7
20-24 ani	93,9	84,5	98,1	94,4	89,7	72,5
25-29 ani	93,6	84,3	98,8	95,7	88,5	69,7

- continuare anexa 14 -

1	2	3	4	5	6	7
30-39 ani	94,2	84,1	98,9	95,1	89,9	71,7
40-49 ani	94,8	81,5	98,8	93,1	91,3	70,6
50-54 ani	93,9	69,8	98,3	80,2	89,4	60,4
55-59 ani	91,0	50,5	97,4	55,3	85,3	46,1
60 de ani și peste ¹⁾	69,7	14,3	84,7	15,4	58,6	11,9

¹⁾ Inclusive vârsta nedeclarată

Sursa: Anuarul Demografic al Republicii Socialiste România 1974, pag.112-113; Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992. Rezultate generale. Populație, gospodării, locuințe, București, octombrie 1993, pag.40-43 (date calculate).

**INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE**

**PROBLEME ECONOMICE
NR. 7-8/1995**

**CENTRUL DE INFORMARE
ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREȘTI**

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE AGRARĂ**

**MODELE DE CONSUM ALIMENTAR ȘI POLITICI
ECONOMICO-SOCIALE**

Simona BARA – coordonator
Autori: Simona BARA, Minodora MOLDOVAN
Colaboratori: Gheorghe AVRĂMIȚĂ
Elisabeta IONIȚĂ
Ioana OPREA

CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
București, 1995

Lucrarea face parte din programul
„Formarea și utilizarea produsului intern brut în agricultură”

Cuprins

INTRODUCERE.....	181
PARTEA I - Starea actuală a consumurilor alimentare și factorii de influență	182
1. Principalele evoluții economice.....	182
2. Populația	185
3. Veniturile, cheltuielile și consumul populației	186
3.1. Veniturile populației	186
3.2. Consumul alimentar.....	187
3.3. Cheltuielile alimentare în bugetele de familie	189
4. Evoluția producției agricole.....	192
5. Eficiența politicii alimentare practicate.....	199
PARTEA a II-a - Proiecția consumurilor alimentare și politici de susținere a acestora	204
1. Consumurile alimentare și structurile producției agricole aferente.....	204
2. Eficiența consumurilor alimentare proiectate.....	211
3. Principalii determinanți ai realizării, pe termen mediu a unor modele de consum alimentar echilibrate nutritiv	216
3.1. Politica agricolă.....	218
3.2. Protecția socială a populației	220
3.3. Politica veniturilor salariale	224
3.4. Protecția consumatorilor	226
Bibliografie	230

INTRODUCERE

După anul 1989, se poate afirma, că în România, nu a fost elaborat un concept național de nutriție, deși preocuparea apare în numeroase secvențe ale programelor de guvernare adoptate până în prezent. Principalele preocupări explicite privind securitatea alimentară a populației au apărut în strategia dezvoltării producției agricole în perioada tranziției la economia de piață; de asemenea, menționăm și unele măsuri conexe de asigurare a protecției sociale a diferitelor categorii de populație; stabilirea relațiilor dintre producători și consumatori etc. Menționăm că în cadrul Comisiei Naționale de Statistică există preocupări privind determinarea stării de nutriție a populației și puterea de cumpărare a acesteia. Acțiuni specifice de analiză și evaluare a stării de nutriție a populației se mai execută și de către instituturile de cercetări economice.

Programul în domeniul nutriției va trebui să se bazeze pe seturi de strategii și programe de acțiuni ce vizează:

- garantarea accesului fiecărei persoane la alimentele necesare, conform unor regimuri, alimentare sănătoase și echilibrate;
- dezvoltarea unor structuri de producție agroalimentară, care să poată susține modele de consum echilibrate din punct de vedere nutritiv;
- promovarea bunăstării sanitare și nutriționale pentru fiecare persoană prin intermediul acțiunilor de dezvoltare durabilă și fără pericol pentru mediu; garantare a calității și inocuității produselor alimentare; combaterea bolilor datorate carențelor în micronutrienți; promovarea educației nutriționale;
- supravegherea stării nutriționale și de sănătate a populației;
- instituirea modalităților de utilizare a informațiilor privind starea nutrițională a populației pentru programele de dezvoltare viitoare.

Atingerea acestor obiective are la bază cel puțin următoarele premise:

- stabilitate macroeconomică;
- un anumit nivel de dezvoltare a producției agroalimentare;
- existența și funcționarea unor politici sociale adecvate, care să poată asigura ocrotirea persoanelor defavorizate pe plan socio-economic;
- protecția consumatorilor.

PARTEA I

Starea actuală a consumurilor alimentare și factorii de influență

1. Principalele evoluții economice

Societatea românească în ultimii ani prezintă o serie de trăsături comune tuturor statelor situate în centrul și estul Europei, care după 1989 au început tranziția spre economia de piață.

Principalele evoluții economice ale perioadei ante-revoluționare sunt însă de natură a reprezenta punctul de plecare pentru cunoașterea și înțelegerea problemelor profunde cu care se confruntă societatea noastră în prezent.

O privire transversală asupra principalelor evoluții din societatea românească a anilor '80 pune în lumină o multitudine de procese și fenomene, dintre care menționăm:

- structuri economice puternic dezechilibrate, rupte de nevoile consumatorilor finali;
- accent pe industrii energofage și dependente de materii prime și energie din import;
- o agricultură decapitalizată, ineficientă și cu o forță de muncă îmbătrânită și feminizată;
- servicii de slabă calitate, puțin diversificate și inegal distribuite pe categorii de consumatori;
- exporturi de produse cu grad redus de prelucrare;
- consumuri finale ale populației puternic comprimate mai ales în ultimii ani de planificare centralizată până la niveluri ce puneau în pericol însăși ființa biologică a națiunii.

La acestea s-au adăugat și alți factori care au acționat în conjuncție: caracterul tot mai impropriu al mecanismelor politice central administrative; incapacitatea de a stimula și utiliza descoperirile tehnologice; lipsa de stimulare a performanțelor; degradarea standardului de viață; prăbușirea moralului populației etc.

Începând din 1990 am asistat la continuarea procesului de scădere a produsului intern brut, din care în ultimii doi ani cu peste 13% pe an. Trebuie menționat însă că din 1993 se constată că s-a stopat declinul economic general apărând chiar o ușoară creștere - cu 1% - a PIB-ului. Tot la nivelul acestui an producția industrială a crescut cu 1,3%, cea agricolă a înregistrat un salt de 12,4% și bugetul de stat s-a încheiat cu un deficit, de 336,3 mld. lei (1,8% din PIB).

În cursul anului 1993 s-a depășit o importantă etapă a reformei economice ce a asigurat: liberalizarea prețurilor; ridicarea subvențiilor rămase pentru unele bunuri de consum; eliminarea restricțiilor privind adaosul comercial; introducerea TVA-ului - ca ultimă etapă de creștere corectivă a prețurilor realizată pe cale centralizat-administrativă. Aplicarea acestor măsuri corective a permis atât intrarea efectivă în funcțiune a mecanismelor indirecte de control monetar specifice economilor de piață, cât și inițierea proceselor de liberalizare a celor mai importante prețuri din economia de piață - prețul capitalului, dobânda și prețul extern al monedei naționale, cursul valutar.

Evoluția situației economice în anul 1993 nu a fost lineară: în primele patru luni a continuat declinul producției industriale și s-a accentuat deficitul comercial; apoi, ca urmare a sporirii preocupărilor de redresare economică, producția agricolă - în contextul noilor relații de proprietate - a înregistrat o creștere puternică, fiind urmată de tendința ascendentă a industriei și exportului.

Fenomenul de apariție a unor evoluții ascendente sugerează depășirea momentului de vârf al crizei economice, deși în continuare se manifestă semne de slăbiciune: persistența deficitului balanței de plăți externe; cotele înalte ale ratei inflației, care a avut valori lunare de peste 12% - ceea ce a însemnat circa 300% pe an; volumul arieratelor la cote de natură să pericliteze întregul proces de reformă.

Conjunctura internațională s-a menținut nefavorabilă pentru România în cea mai mare parte a anului 1993. Continuarea conflictului din fosta Iugoslavie și menținerea embargoului asupra Irakului au reprezentat restricții ce au contribuit la menținerea dezechilibrului extern și au influențat negativ nivelul prețurilor și creșterea economică¹. Totodată, piața financiară și de capital extern a rămas circumspectă față de evoluțiile din România. În aceste condiții, procesul de restructurare, obiectiv prioritar al reformei, este greoi și inflația se menține la cote înalte, alimentând neîncrederea pieței financiare internaționale.

În compensarea acestor dezavantaje au intervenit în ultima parte a anului 1993 și elemente favorabile: încheierea negocierilor cu FMI pentru un nou stand-by; scăderea prețului petrolului pe piața mondială (la 12-14 \$/baril) nu numai că a redus factura externă a țării, dar a și permis alinierea prețurilor interne ale energiei la piața externă (fără perturbări majore asupra prețurilor interne) etc.

Politicile macroeconomice dure practicate în 1993, mai ales în a doua parte a anului, și-au găsit răspuns în 1994. Acesta a fost materializat în: diminuarea presiunii inflaționiste - fapt ce a permis liberalizarea deplină, fără șocuri, a cursului de schimb al monedei naționale; încheierea unor importante

¹ Până în anul 1993 din datoria totală de 1,721 mld. \$ a Irakului față de România veneau la scadență rate de credit și dobânzi în sumă de 732 mid. \$, ceea ce ar fi echilibrat cu 15% din Bugetul de Stat și cu circa 2/3 din deficitul curent (după Raportul Anual al Băncii Naționale a României).

acorduri de credite externe și de investiții directe pentru sprijinirea eforturilor de restructurare.

În 1994, trendurile pozitive în evoluția rezultatelor economice ale sistemului producției naționale au continuat. Se prognozează astfel, că produsul intern brut va spori cu 2,4%, în condițiile creșterii activității în principalele ramuri ale economiei naționale; rata medie lunară a inflației s-a redus substanțial, de la 12% în 1993 la 4,4% pe primele nouă luni ale lui 1994, iar cursul de schimb al leului s-a stabilizat. Creșterea înregistrată de produsul intern brut în 1994 a avut la bază sporurile înregistrate de producția industrială, agricolă și de construcții.

2. Populația

Sporirea numărului de persoane aflate în pragul sărăciei, în perioada 1989-1994, ca efect al raporturilor dintre veniturile salariate (principala formă de venit în peste 65% din familiile din România) și sumele alocate consumului final este un fenomen cu grave consecințe economico-sociale generale, dintre care cel mai alarmant este scăderea numărului total al populației țării.

Analiza numerică a populației în 1994 față de 1989 relevă o diminuare cu peste 400 mii persoane (cu 2,9%).

Fenomenul s-a datorat tendinței de scădere a natalității în timp ce mortalitatea generală s-a menținut la un nivel ridicat (tabelul 1).

Aceste evoluții nefavorabile ale natalității și mortalității au accentuat sporul natural negativ al populației încă din anul 1992. În anul 1993 și respectiv în 1994, evoluțiile demografice nu au prezentat diferențe semnificative în raport cu cele din 1992.

Scăderea continuă a populației României este considerată de specialiști ca im dezavantaj major. "Orice societate care îmbătrânește își pierde vitalitatea economică în raport cu rata economisirii, capacitatea de provocare intelectuală și devine conservativă" (Yuji Kurokawa în "Reforme și perspective ale economiei românești", Capital, nr. 30, 20 iulie 1994, pag. 9).

**Tabelul 1 - Mișcarea naturală a populației
în perioada 1989-1994**

	UM	1989	1990	1991	1992	1993	1994 ^{x)}
Populația totală:	mii pers.	23152	23207	23185	22789	22750	22730
Născuți vii	mii pers.	369,5	314,7	275,3	260,4	247,9	252,0
Rata natalității	născuți vii/1000 loc.	16,0	13,6	11,9	11,4	10,9	11,1
Decedați	mii pers.	247,3	247,0	251,8	263,9	263,8	259,0
Rata mortalității	decedați/ 1000 loc.	10,7	10,6	10,9	11,6	11,6	11,4
Spor natural	mii pers.	122,2	67,7	23,5	-3,5	-15,9	-7,0
Rata sporului natural.	spor/1000loc.	5,3	3,0	1,0	-0,2	-0,7	-0,3

x) Comisia Națională de Prognoză, octombrie 1994.

Sursa: Anuarul Statistic al României 1993, CNS. Buletin Statistic, nr. 12/1993, CNS.

3. Veniturile, cheltuielile și consumul populației

3.1. Veniturile populației

După anul 1990, veniturile și consumul s-au înscris pe o ciorbă descendentă pentru marea majoritate a populației datorită reducerii nivelului producției și productivității muncii, amplificării crizei economice, inflației și șomajului.

Veniturile reale ale populației au înregistrat scăderi însemnate. Salariul real s-a redus, la sfârșitul anului 1992, față de octombrie 1990, cu 28,6%, iar pensia reală de asigurări sociale de stat cu 37,2%. În anii care au urmat, acest fenomen s-a acutizat, astfel încât la sfârșitul lui 1994 față de 1990 veniturile salariale reale ajunseseră să reprezinte doar 42,3% din total. Scăderea puterii de cumpărare - a veniturilor a accentuat procesul de sărăcire a populației, îndeosebi a familiilor cu mai mulți copii, a celor de pensionari, de șomeri și a familiilor cu probleme de sănătate și de locuință etc. Ponderea cheltuielilor pentru produse alimentare în totalul cheltuielilor de consum a depășit 56% în cazul familiilor de salariați și 66% în cazul familiilor de pensionari, în condițiile în care, în general, consumul fizic de produse alimentare a rămas la nivel scăzut.

Având în vedere consecințele evoluțiilor economice asupra consumului populației, s-a urmărit să se asigure treptat, pentru fiecare membru al societății și cu prioritate pentru cei săraci, condițiile necesare pentru acoperirea nevoilor esențiale la un nivel decent

În domeniul veniturilor și al consumului populației s-au desfășurat acțiuni concertate pentru:

- corelarea evoluției veniturilor populației cu cea a producției și a productivității muncii, ținând seama, de asemenea, de necesitatea stimulării investițiilor, pentru relansarea creșterii economice;
- perfecționarea sistemelor de indexare a veniturilor bănești ale populației, în condițiile specifice ale anului 1994; se prognozează o erodare în continuare a veniturilor reale ale populației, urmând ca după anul. 1995, pe măsura creșterii economice, a sporirii puterii de cumpărare a veniturilor populației aceasta să se amelioreze treptat;
- reglementarea acoperirii în proporție cât mai înaltă a influenței creșterii prețurilor de consum asupra puterii de cumpărare a veniturilor populației ca urmare a retragerii subvențiilor existente la unele produse și servicii de bază, precum și indexarea acestora, în funcție de creșterea prețurilor la celelalte produse și servicii într-o proporție care se va conveni eu partenerii sociali;
- reexaminarea raporturilor între diferitele categorii de venituri (salarii, pensii etc.) și combaterea fenomenelor de nivelare;

-
- asigurarea cantităților fizice de produse și servicii de bază necesare consumului populației în condiții corespunzătoare calitativ;
 - încurajarea producției și a desfacerii de bunuri de consum corespunzătoare calitativ și accesibile categoriilor sărace ale populației;
 - protecția consumatorului de bunuri și servicii prin inițierea unor măsuri de respectare a calității acestora și a prețurilor negociate.

3.2. Consumul alimentar

Situația consumului alimentar, în perioada 1986-1992, în România, arată că, pentru anumite alimente, consumul pe locuitor a scăzut a apărut o ușoară creștere abia după 1992. Pentru principalele produse situația a fost următoarea:

- consumul de carne și produse din carne pe locuitor a înregistrat un declin, de la 56,3 kg în 1987 la 45,8 kg deși consumul s-a mai redresat în 1990 și în 1991 datorită tăierilor masive și restricțiilor impuse la exportul acestora;
- consumul de lapte și produse lactate s-a diminuat de la 1501 în 1986 la 140 în 1990, apărând însă o creștere (de 164,21 pe locuitor) în 1992;
- consumul de unt pe locuitor a sporit constant de la 0,76 kg în 1986 la 1,42 kg în 1992 fenomen datorat importurilor realizate și ajutoarelor alimentare pe care România le-a primit după 1989;
- consumul de pâine și produse de panificație pe locuitor a înregistrat o continuă creștere de la 114,8 kg în 1986 la 127,5 kg în 1990, urmând apoi o scădere a acestuia în 1992 (la 110,3 kg);
- o reducere a consumului s-a înregistrat la ouă, ulei, fructe, legume și cartofi, în special după 1990.

După 1992 consumul mediu anual pe locuitor la principalele produse alimentare s-a deteriorat continuu (tabelul 2) datorită, în principal, scăderii puterii de cumpărare a populației (cu aproape 50%).

În ceea ce privește consumul de produse alimentare exprimat în calorii și în factori nutritivi se constată o relativă creștere atât a nivelului caloric cât și a celui proteic, fenomen ce nu a condus însă la apropierea de nivelul mediu înregistrat în țările din Uniunea Europeană. Din punct de vedere cantitativ acest decalaj s-a menținut la circa 590 calorii și 11 grame proteine pe locuitor (tabelul 3).

Tabelul 2

Consumul mediu anual pe locuitor la principalele produse alimentare

	U.M.	România			Nivel mediu EUR-12 1990
		1992	1993	1994 ^{x)}	
Carne în produse (echivalent carne proaspătă)	kg	45,8	47,7	43,2	84,9
Pește și produse din pește	kg	3,6	3,8	3,6	16,5
Lapte și produse din lapte (exclu- siv unt)	l	163,7	176,9	120,8	123,0 ^{xx)}
Ouă	buc	196,0	190,0	180,1	278,1
Zahăr și pro- duse din zahăr în echivalent zahăr	kg	24,4	23,7	22,0	37,8
Legume și produse din legume	kg	100,7	112,7	96,0	124,8
Cartofi	kg	60,0	73,9	60,0	87,8
Produse din cereale în echivalent făină	kg	146,5	159,6	134,6	80,7 ^{xxx)}

^{x)} S-au făcut evaluări pe baza cantităților consumate de salariați și pensionari în semestrul I 1994.

^{xx)} Lapte (exclusiv produse din lapte).

^{xxx)} Exclusiv orez

Sursa: Anuarul Statistic al României, 1994, CNS. Bugetul de familie în trimestrul I 1994, nr.2 1994, CNS. The agricultural situation in the Community, 1993 Report, European Commission Brussels, 1994.

Tabelul 3 - Consumul de produse alimentare exprimat în calorii și factori nutritivi*- medii pe persoană și zi de alimentație -*

	U.M.	Anii		
		1992	1993	1994*)
Calorii - total din care de:	nr.	2758	2959	2674
- origine animală	nr.	671	699	662
	%	24,3	23,6	24,8
Proteine din care de:	grame	88,3	94,3	83,2
- origine animală	grame	38,3	39,5	36,4
	%	43,3	41,9	43,7

*) *Estimări*Sursa: *Anuarul Statistic al României, 1994, CNS.*

În perioada 1992-1994 din punctul de vedere al structurii valorii nutritive a consumului de produse alimentare menționăm următoarele:

- calorii de origine animală, care reprezintă sub 25% din volumul total al rațiilor alimentare sunt în declin;
- proteinele de origine animală, care se situează în jurul a 40% din conținutul nutritiv al rațiilor sunt în scădere; de asemenea, în ceea ce privește conținutul în proteină animală a rațiilor alimentare sesizăm un fenomen ce ar putea deveni alarmant, în condițiile continuării scăderii acestuia, și anume influența nefavorabilă, a lipsei acestora asupra sănătății populației.

3.3. Cheltuielile alimentare în bugetele de familie

După 1986, procentul cheltuielilor cu consumul alimentar pentru taste familiile (de salariați, de țărani, de pensionari) a crescut continuu m defavoarea cheltuielilor pentru mărfuri nealimentare și servicii, ca rezulte, al reșezărilor succesive de prețuri, a politicii de forțare a exporturilor de produse agricole pentru grăbirea plății datoriei externe și nu în ultimul rând, a tendinței de diminuare a producțiilor agricole obținute.

Analiza dinamicii ponderii cheltuielilor cu alimentele în bugetele de familie, în cazul diferitelor categorii de gospodării, relevă creșteri însemnate ale acestora (tabelul 4).

Tabelul 4 - Procentul cheltuielilor alimentare în bugetul total de familie, pe categorii de familii

Categorii de familii	1985	1990	1991	1992	1993
Familii de salariați	49,2	48,6	50,3	54,3	58,0
Familii de țărani	66,0	65,5	69,6	72,3	76,1
Familii de pensio-nari	59,6	58,2	63,6	66,9	67,1

Sursa: *Anuarul Statistic al României, CNS, București, 1994.*

În 1992 și respectiv în 1993, cheltuielile pentru consumul alimentar la o familie de salariați au fost de 54,3% și respectiv 58%; luând în calcul cheltuielile pentru mărfuri agroalimentare acestea se reduc la ceva mai mult de jumătate (peste 30%) dacă din volumul lor se deduce output-ul din exploatațile agricole individuale pe care unii dintre aceștia le dețin.

În 1992 cheltuielile pentru cumpărarea mărfurilor alimentare au crescut valoric față de anul anterior (pentru carne și produse din carne, lapte și produse lactate, ouă etc.), dar fenomenul este numai aparent căci de fapt volumul cantitativ al cumpărărilor s-a situat sub nivelul anului 1991 ca rezultat al creșterii prețurilor.

Aproximativ 50% din cheltuielile alimentare sunt reprezentate de pâine și produse de panificație, carne și produse din carne, lapte și produse lactate.

Exprimat în calorii, consumul alimentar mediu zilnic pe persoană din familiile de salariați a scăzut cu 1% în 1992 față de 1991. Valoarea nutritivă (în calorii) la această categorie a fost furnizată în proporție de 70,5% de produsele vegetale și 29,5% de produsele animale.

În ceea ce privește consumul alimentar în familiile de țărani, o pondere din ce în ce mai mică au deținut-o carnea și produsele din carne (19,1%). În 1992 față de 1991 consumul alimentar cantitativ în familiile de țărani s-a diminuat aproape la toate bunurile esențiale, fapt ce dovedește, o dată mai mult, că familiile de țărani își acoperă nevoile de hrană din afara propriilor gospodării. În 1992 consumul alimentar de bază mediu pe persoană în familiile de țărani a scăzut la produsele procurate din afara gospodăriei căci treptat au fost reduse subvențiile de la bugetul de stat (cum ar fi de exemplu: pâinea, produsele de panificație și pastele făinoase, carnea proaspătă; preparatele din carne etc.) și a crescut la produsele obținute din activitatea proprie făina de grâu, mălai, carne de oaie și pui).

Cheltuielile alimentare în familiile de pensionari au crescut la 66,9% din totalul cheltuielilor în 1992 și respectiv la 67% în 1993 sporind (cu 5%) față de 1991. Schimbările nefavorabile în structura consumului pensionarilor a dus la un rapid declin al standardului de viață a acestei categorii de populație.

În 1992 consumul alimentar de bază mediu lunar pe locuitor în familiile de pensionari a fost de 11,8 kg pâine și produse de panificație, 1,3 kg făină de grâu, 1,5 kg mălai, 3,3 kg carne proaspătă, 1,5 kg produse din carne, 1,4 kg brânză, 10,8 l lapte, 23 bucăți ouă, 1,2 kg zahăr, 4,9 kg cartofi, 11,3 kg legume proaspete și conservate și 3,6 kg fructe proaspete.

În 1993, rapoartele statistice relevă o tendință de creștere constantă, față de anii anteriori, a cheltuielilor alimentare.

Consumul populației în anul 1993 a fost influențat de evoluția diferită a prețurilor și veniturilor, care au determinat modificări în structura acestuia. Potrivit datelor obținute din cercetarea bugetelor familiilor de salariați ponderea cheltuielilor pentru produse alimentare în totalul cheltuielilor de consum a fost de 56,6%, pondere în creștere față de anul precedent (55,9%). În condițiile

unei continue depreciere a veniturilor nominale, în sfera consumului alimentar a avut loc o orientare (în cadrul tuturor categoriilor de populație) către autoconsum și către piața țărănească, ceea ce a afectat direct volumul vânzărilor prin comerțul cu amănuntul, precum și a livrărilor de produse agricole, îndeosebi de origine animală, la fondul de asigurare a consumului urban.

Volumul fizic al produselor agroalimentare vândute pe piața țărănească în anul 1993 a fost mai mare față de anul 1992, atât la produsele vegetale (+13,3%) precum și la cele de origine animală. Cantitățile de produse vândute pe piața țărănească au fost mai mari, îndeosebi la: vinete, cartofi, spanac, mazăre, lapte, brânză și telemea, ouă; s-au înregistrat vânzări mai scăzute la făină, mălai, ceapă, fasole verde, tomate, vișine, caise, pepeni, pasări, carne porc, carne ovine.

Cheltuielile cu alimentele și băuturile pe locuitor în bugetul familiilor au crescut; procesul a continuat și în 1994 la toate categoriile de familie. Analiza comparativă a bugetelor de cheltuieli în semestrul I 1994 față de semestrul I 1993, relevă o accelerare a creșterii costului alimentației și a băuturilor (de 3,15 ori pe lună la familiile de salariați și de 3,6 ori pe lună la familiile de pensionari) fenomen care va conduce la sporirea numărului de persoane aflate sub pragul sărăciei.

4. Evoluția producției agricole

În concordanță cu schimbările social-politice care au avut loc după decembrie 1989, în agricultură s-au produs mutații fundamentale în domeniul proprietății, în organizarea exploataților agricole, în integrarea agriculturii în procesul de formare a organismelor pieței, în producția agricolă, cu influențe asupra securității alimentare a populației

În această perioadă, producția agricolă a înregistrat modificări atât în privința structurii cât și a nivelurilor totale (tabelul 5) și pe locuitor.

În perioada 1989-1992 s-a manifestat o scădere a producției agricole, îndeosebi la cereale, fenomen ce a avut consecințe în 1993 asupra aprovizionării populației, a creșterii animalelor și a volumului importurilor realizate.

Producția de cereale a scăzut în 1992 datorită, îndeosebi, cultivării în toamna anului 1991 a circa 1,5 mil. ha grâu și a secetei din luna august 1992, a neintervenției cu irigații la porumb etc. În anul 1993 a avut loc o sporire a producției de cereale susținută de creșterea producției de grâu cu 1,7 mil. tone, ce s-a realizat doar pe seama sporirii suprafeței cultivate (cu 2307,3 mii ha).

La sfecla de zahăr în 1992 deși s-au acordat stimulente producătorilor agricoli, a scăzut atât suprafața cultivată cât și producția medie datorită atât unor condiții naturale nefavorabile, cât și datorită funcționării defectuoase a agenților economici integratori, situație care s-a menținut și în anul 1993 (când producția de sfeclă de zahăr s-a diminuat cu 120 mii tone față de anul 1992).

În anul 1994 s-a realizat o creștere a suprafeței cultivate, față de anul anterior, cu 33 mii ha și s-a înregistrat și un spor de producție, de 884 mii tone.

Soia, importantă atât pentru producția de ulei, cât și pentru asigurarea necesarului proteic în creșterea animalelor a înregistrat după anul 1989 o restrângere a suprafeței cultivate și o scădere a randamentului la ha, fapt ce a condus la obținerea unei producții totale de 126,1 mii tone (1993) și respectiv 83 mii tone (1993), care nu a putut acoperi decât 16-22% din necesar, restul fiind importat.

În ramura creșterii animalelor, tendința de scădere a efectivelor înregistrată după 1989, ca efect al desființării cooperativelor agricole de producție prin aplicarea Legii 18/1991, a continuat și în anul 1993-1994 însă într-un ritm mai lent. În sectorul public s-au înregistrat scăderi la toate speciile, iar în sectorul privat s-au constatat creșteri la efectivele de bovine, porcine și păsări.

În ultimii ani efectivele de bovine s-au reduși cu circa 2,7 mil. capete ele ajungând la 3129 mii capete în decembrie 1994.

Reducerea numărului de bovine s-a datorat și sacrificării (mai ales a celor cu productivitate scăzută).

Scăderea efectivelor de ovine și caprine s-a datorat, în principal, exportului în viu, care în anul 1993 a fost de 1233 mii capete.

**Tabelul 5 - Evoluția principalelor produse agricole
în anii 1989-1994**

	UM	1989	1990	1991	1992	1993	1994
0	1	2	3	4	5	6	7
Cereale- total	mii t.	18879,8	17178,5	19306,6	12288,5	14182	18184
din care:							
- grâu + secară	mii t.	7935,2	7370,0	5558,0	3227,6	5043	6187
- orz + orzoaică	mii t.	3436,3	2670,6	2050,6	1677,9	1497	2134
- porumb	mii t.	6761,0	6809,6	10437,3	6828,2	7077	9343
Fl.soarelui	mii t.	655,8	556,2	612,0	774,0	624	764
Soia	mii t.	303,9	141,2	179,6	126,1	88	100
Sf.zahăr	mii t.	6771,1	3277,7	4702,7	2871,9	1776	2764
Cartofi- total	mii t.	4420,3	3185,6	1872,8	2601,6	3354	2620
Legume-total	mii t.	3726,6	2357,5	2213,6	2632,2	2767	2569
Fructe-total	mii t.	1580,2	1453,0	1164,7	1167,6	2183	-
Struguri- total	mii t.	914,5	954,0	848,5	905,4	1339	1033
Carne,total	mii						
greutate vie	t.	2186,0	2420,0	2367,0	1890,0	1935	1880
- carne de mii bovine	t.	439,0	633,0	634,1	360,0	421	430 ^{x)}
- carne de mii porcine	t.	1023,0	1010,1	1060,1	1020,0	962	990 ^{x)}
- carne de ovine și mii caprine	t.	216,0	203,0	173,2	163,0	167	175 ^{x)}
- carne de mii pasăre	t.	484,0	552,0	474,4	325,0	376	357 ^{x)}
Lapte-total, mii	hl.	45254,0	44229,0	46098,0	44934	47347	49700 ^{x)}
din care:							
-lapte de vacă mii și bivoliță	hl.	41194,0	40311,0	41823,0	41070	43507	45000
Ouă-total	mil. buc.	7040,0	8077,0	7177,0	6140	5633	4900

^{x)} Estimări - Comisia Națională de Prognoză, decembrie 1994.

Sursa: Anuarul Statistic al României, 1990, 1991, 1993, CNS. Buletin informativ, nr. 2, nr. 8, MAA. Buletinul Statistic al CNS nr. 12, 1994.

Producția totală de carne s-a diminuat după anul 1991, apărând apoi o ușoară creștere în 1993 față de anul 1992, care s-a datorat atât sectorului privat cât și sectorului public și mixt (2,3%), sporirea fiind înregistrată la carnea de bovine și pasăre. În anul 1994 producția totală de carne s-a diminuat cu circa 55 mii tone . față de anul anterior.

La producția de lapte creșterea de circa 5% în 1993 față de 1992 provine de la sectorul privat (+8,6%), în sectorul public și mixt înregistrându-se un regres. Creșterea producției totale de lapte de vacă a fost determinată de creșterea producției medii; sporul a fost în 1993 cu 135 litri pe animal mai mare decât în 1992 (respectiv 2440 litri față de 2305 litri).

Producția totală de ouă a înregistrat o scădere continuă în ultimii patru ani. În anul 1993 producția de ouă a fost cu 8,3% mai mică decât în 1992, scăderea înregistrându-se atât în sectorul public și mixt, cât și în sectorul privat, ca urmare a diminuării numărului de păsări outoare mai ales în complexele industriale.

Principalele cauze ale scăderii producției s-au datorat schimbării structurii de proprietate și reorganizării exploatațiilor agricole și serviciilor, neasigurării sau slabei utilizări a unor factori cu rol determinant în producție, dar și i dezechilibrelor create prin trecerea la mecanismele economiei de piață.

Astfel, din producția animală totală obținută care s-a obținut în anul 1993 sectorul privat a deținut 70,4% la carne, 90,3% la lapte și 71,1% la ouă.

Totodată, în perioada analizată s-a redus suprafața agricolă și în cadrul ei cea arabilă și cea a livezilor; importante terenuri au rămas necultivate; pe mari suprafețe nu s-au executat lucrările agricole în condiții tehnologice corespunzătoare; sistemele de irigații nu au fost utilizate decât într-o mică măsură; cantitățile de îngrășăminte chimice au scăzut drastic; s-au deteriorat lucrările de drenaj și cele de prevenire și combatere a eroziunii solului.

S-au dezorganizat serviciile pentru agricultură fapt care s-a reflectat negativ în asigurarea materialului biologic corespunzător în cultura plantelor și creșterea animalelor. Menționăm că în prezent producția agricolă se confruntă cu o serioasă depreciere biologică a soiurilor, raselor și hibrizilor utilizați, mai ales în sectorul privat care a devenit dominant.

Creșterea continuă a valorii input-urilor ca urmare a sporirii prețurilor a determinat neexecutarea unor verigi tehnologice, cu influență negativă asupra producțiilor medii realizate mai ales în sectorul privat fenomen ce explică producțiile inferioare celor din sectorul public.

Caracterizarea problematicii majore tranziției agriculturii la economia de piață se regăsește în politicile agricole care au fost orientate spre principalele zone de interes între care menționăm:

- cele provenite din afara ramurii; acestea includ restricțiile pe care ritmul reformelor macroeconomice le induc asupra agriculturii (politicile de schimb valutar, regimul comerțului exterior etc.);

- procesul de restructurare și privatizare a agenților economici din agricultură - la fostele întreprinderi de stat, unitățile de servicii specifice etc.;
- modalități de urgentare a aplicării reformelor funciare respectiv de acordare a titlurilor de proprietate, crearea cadrului de funcționare a cadastralul general, înregistrarea cadastrală, proiectarea și elaborarea unui sistem informațional specific, înființarea pieței funciare etc.

Complexitatea procesului tranziției agriculturii la economia de piață impune cu necesitate desfășurarea simultană a acțiunilor din cele trei domenii de interes menționată mai înainte deoarece reforma, privatizarea, restructurarea agenților economici sunt acțiuni care trebuie să meargă "mână în mână" cu ajustarea politicilor macroeconomice.

Schimbarea structurilor interne ale sectorului necesită nu numai ritmuri de modificare foarte înalte, ci și măsuri economice și instituționale complementare pentru a se putea obține rezultatele scontate.

Spre exemplu, în România aplicarea Legii fondului funciar nr. 18/1991 deși a condus la distrugerea unor structuri (fostele CAP-uri) totuși, lipsa unui sistem complementar a condus la instabilitate economică, declin puternic al producției agricole afectând grav una din funcțiile de bază ale ramurii și anume, asigurarea securității alimentare a populației. În prezent, în agricultura României pot fi distinse trei forme de organizare a producției: a) exploatații familiale individuale (3,4 mii.) care dețin circa 5,4 mil. ha și care reprezintă mica proprietate (dimensiunea medie este 1,6 ha pe gospodărie); b) exploatații agricole, organizate fie ca asociații simple cu sau fără personalitate juridică fie ca societăți agricole cu personalitate juridică (23375) care dețin circa 3,7 mii ha (dimensiunea medie pe unitate este de 169 ha); c) societăți agricole comerciale (760), provenite din fostele întreprinderi agricole de stat. Procesul de concentrare se va accentua pe măsura începerii aplicării legii arende și a altor acțiuni orientate în acest sens. De asemenea, pentru consolidarea structurilor organizatorice se impune o nouă modalitate de a trata pământul, care va trebui să funcționeze după regulile capitalului; în prezent, inexistența titlurilor de proprietate decât pentru aproape 30% din proprietari și a înregistrărilor cadastrale împiedică utilizarea pământului în conformitate cu regulile economiei de piață.

Considerând privatizarea ca principala cale de dezvoltare și consolidare a agenților economici din agricultură și din industria alimentară; în 1993, din cele 2228 companii de stat au fost selectate pentru privatizare 762 unități, din care în faza de finalizare sunt 265. În vederea pregătirii și accelerării procesului de privatizare au fost realizate o serie de acțiuni specifice, cum ar fi:

- s-au selectat și transmis la FPS, în vederea restructurării, 27 societăți comerciale;
- în scopul revitalizării activității și a sporirii gradului de atractivitate pentru privatizare 32 societăți comerciale avicole au primit credite de

recapitalizare (10,5 mld. lei); de asemenea, în analiză la FPS se mai află și alte câteva complexe de porci;

- s-au elaborat norme metodologice specifice pentru privatizarea societăților comerciale mici prestatoare de servicii.

Cu toate măsurile întreprinse, stadiul privatizării este scăzut, după cum urmează:

- au fost încheiate și date în locație de gestiune 1790 active (71,3% din numărul total de active);
- au fost scoase la vânzare 706 active (28,1% din total) din care s-au vândut doar 140 active (5,6% din total);
- au fost privatizate - prin vânzare de acțiuni - doar 16 societăți comerciale (0,6% din total).

Menționăm că întârzierea procesului de privatizare nu va face decât să sporească presiunile asupra executivului de alocare a unor resurse din ce în ce mai mari, situație care va menține starea de decapitalizare și ineficientă.

Fărămișarea excesivă a proprietății funciare, rezultată în urma aplicării Legii 18/1991 și lipsa de capital a noilor gospodării țărănești apărute, ciclul lung de recuperare a sumelor investite, slaba utilizare a sistemului de irigații, a parcului de tractoare și mașini agricole, a îngrășămintelor necesare fertilizării corespunzătoare a solului au impus aplicarea unei politici de susținere permanentă a agriculturii, în vederea asigurării securității alimentare a populației și care s-a concretizat în:

- trecerea treptată a tractoarelor și mașinilor agricole din proprietatea statului în proprietate privată (la finele semestrului în 1994 din 160 mii tractoare 37,6% erau deținute de producătorii privați, iar din totalul de 522 societăți tip AGRAMEC 79 au fost privatizate);
- crearea de facilități pentru dotarea producătorilor cu tractoare și mașini agricole în condiții avantajoase;
- întărirea răspunderii comisiilor locale și județene în activitatea de aplicare a dispozițiilor Legii 18/1991;
- asigurarea de credite în condiții avantajoase pentru: înființarea culturilor și executarea lucrărilor agricole; asigurarea de stocuri de produse pentru aprovizionarea populației până la noua recoltă și pentru hrana animalelor;
- consolidarea societăților comerciale cu capital majoritar de stat ca instituții strategice ale agriculturii și recunoașterea rolului lor de principală sursă și rezervor de potențial genetic (vegetal și animal);
- stimularea formelor asociative de exploatare a pământului în scopul obținerii unei eficiențe sporite;
- stimularea creării organizațiilor profesionale obștești proprii ale țăranilor, care să reprezinte interesele la diferite nivele de decizie.

Toate aceste acțiuni și multe altele încă au fost susținute și prin politica de subvenționare a ramurii (tabelul 6), care a inclus: subvenții la input-uri; credite preferențiale; subvenții directe ale produselor agricole la consumatori (plăți directe pentru industria prelucrătoare de stat și prime plătite producătorilor agricoli).

**Tabelul 6 - Subvențiile acordate
în perioada 1990-1993**

- miliarde lei -

	1990	1991	1992	1993
Agricultură-total	5,3	26,1	135,9	230,2
din care:				
- input-uri	5,3	26,1	96,9	115,1
- credite preferențiale -		-	39,0	115,1
Alimente	12,7	21,5	170,6	168,9
Total	18,0	47,6	306,5	399,1
Pondere în PIB agricol, %	11,8	11,9	26,2	9,6

Sursa. "A strategy for the transition in agriculture", The World Bank, 1994.

Facilitățile fiscale au reprezentat o altă modalitate de susținere a capitalizării agriculturii private. Acestea au fost stipulate în Legea fondului funciar nr. 18/1991 și au asigurat, pentru o perioadă de trei ani, scutirea de plată a impozitului agricol.

La sfârșitul anului 1993 a fost adoptată Legea nr. 83/1993 privind sprijinul acordat de către stat producătorilor agricoli, care prevede că "sumele aferente alocațiilor, primelor, compensațiilor, subvențiilor și altor măsuri de sprijin se acordă producătorilor agricoli, proporțional cu ponderea structurii de proprietate a fondului funciar a României" (art. 15 alin. I).

În această etapă de dezvoltare a agriculturii românești, în care piața este încă imperfectă și incompletă, Legea 83/1993 este menită să asigure transparența, direcționarea mai precisă pe obiective și sporirea eficienței alocațiilor.

În ceea ce privește investițiile publice, tendința acestora este de reducere, mai ales a acelor din surse bugetare (tabelul 7).

Tabelul 7

Investițiile publice în agricultură

	UM	1989	1990	1991	1992	1993
Total	mild.lei	40	23	9	14	9,8
	%	100	57,5	22,5	35	24,5
din care:						
- de la bugetul de stat	mild.lei	20	8	1	4,3	6,9
	%	100	40	5	21,5	34,5

Sursa: Date MAA, 1994.

Tabelul 8

Investițiile realizate din credite comerciale și surse proprii, 1993

- miliarde lei -

	Sector de stat	Sector privat
Modernizarea capacităților de producție	42,0	-
Tractoare și mașini agricole	-21,0	55,0
Continuarea unor lucrări de investiții începute înainte de 1990	7,2	-
Grajduri, mori, brutării rurale	-	25

Sursa: Date MAA și MF, 1994.

Direcțiile de utilizare a investițiilor finanțate de la bugetul de stat (pentru 1993) au fost: sisteme de îmbunătățiri funciare (72,2% din total); echipamente sanitar-veterinare și pentru reproducția și selecția animalelor (13,4%); lucrări de cadastru (6,6%); protecția mediului și alte utilizări (7,8%). În paralel, atât societățile comerciale cu capital de stat cât și sectorul privat, au realizat însemnate investiții apelând la credite comerciale și la propriile resurse (tabelul 8).

5. Eficiența politicii alimentare practicate

În conturarea unor viitoare alternative de consum alimentar și implicit a unor politici conexe, inclusiv a celei agro-alimentare, se simte nevoia unor precizări:

- politica agricolă nu trebuie definită ca un scop în sine, ci conexiune cu intervențiile, inclusiv cele sectoriale, care concură la realizarea funcției alimentare;
- consecințele politicilor alimentare asupra dezvoltării agriculturii sunt corelate cu nivelul tehnic și tehnologic al ramurii, care și pentru condițiile din România poate fi asimilat cu "baza tehnico-materială" a modelelor de consum practicate la un moment dat;
- politicile de creștere economică generală singure nu pot asigura o ameliorare netă a situației alimentare; (aceasta explică de ce în statele cu economie dezvoltată aceste politici de creștere economică sunt dublate de politici agroalimentare, care îndeplinesc rolul de "corectori" ai politicilor economice globale);
- în funcție de nivelul general de dezvoltare, deci de politicile generale aplicate la un moment dat, în formularea politicilor agricole, se poate porni de la modelele de consum alimentar, menționăm că în funcție de resursele disponibile politicile de consum alimentar pot fi politici de consum alimentar eficiente, pentru care se poate considera: că indicatorul de bază de evaluare este productivitatea muncii (sub diferite forme de exprimare), sau politici cu un profund caracter social, pentru care indicatorul de bază este asigurarea egalitarismului consumului pentru diferite categorii de populație.

Politicile de consum alimentar ce se bazează pe alocarea după criterii sociale și nu după cele ale eficienței/productivității, a resurselor alimentare - pentru asigurarea unui anumit prag de consum alimentar - au devenit, în condițiile tranziției la economia de piață, nedorite, ele încărcând costurile sociale și accentuând ineficiența economică generală.

Deși ideal este ca eficiența și echitarea socială să se armonizeze, în practică acest echilibru nu este realizabil, deoarece, o politică eficientă nu poate fi și echitabilă cel puțin pentru un segment al populației; totodată trebuie menționat că tocmai în acest punct intervine rolul acțiunii sociale, care prin măsuri specifice, urmărește să minimizeze segmentul de populație defavorizat.

Pornind de la aceste precizări în cele ce urmează s-a încercat o evaluare a politicilor agricole și respectiv a politicilor de consum alimentar practicate în România ultimilor ani.

Dată fiind capacitatea de satisfacere într-un grad înalt din producția internă a necesarului de consum alimentar al populației (98% în 1989 după

estimările FAO) s-a considerat că eficiența politicii de consum alimentar poate fi exprimată folosind indicatorul de productivitate denumit "consum alimentar în unitatea de producție agricolă obținută". Mărimea acestui indicator relevă măsura în care "productivitatea agriculturii" permite satisfacerea cererii efective de consum alimentar, cerere care, în fond, reflectă nivelul de dezvoltare economico-socială atins la un moment dat.

Analiza eficienței politicii alimentare practicate în 1992 față de 1989 folosind indicatorul de productivitate specific (rezultat din raportarea consumului alimentar individual la producția agricolă obținută pe locuitor sau consumul alimentar individual ce s-a realizat la 100 unități de producție agricolă obținute pe locuitor) relevă un fenomen de creștere a ineficienței (fig. 1 și fig. 2) reflectat prin:

- tendința de creștere a consumului alimentar total la 100 unități de producție agricolă obținute pe fiecare locuitor cu 42,4% la calorii și respectiv cu 50% în cazul exprimării în proteină;
- consumul de produse alimentare de origine vegetală la 100 unități de producție agricolă vegetală s-a majorat, în expresie calorică, cu 89,3% și respectiv cu 66%, în expresie proteică;
- consumul alimentar de produse de origine animală la 100 unități de producție agricolă animalieră a crescut cu 15,6% în expresie calorică și doar cu 3% în expresie proteică.

Ineficiența politicii alimentare practicate reflectate prin creșterea consumului alimentar pe locuitor la fiecare 100 unități de producție agricolă obținută pe locuitor (și exprimată la calorii sau conținut în proteine) a fost generată de:

- a) tendința de reducere a consumului alimentar total înregistrat pe locuitor (cu 9,2% în expresie calorică și respectiv cu 8,4% în expresie proteică); pe componente consumul alimentar pe locuitor a prezentat o situație paradoxală: astfel; consumul alimentar de produse de origine vegetală, exprimat în calorii, a scăzut cu 19,7% în timp ce din punct de vedere proteic acesta s-a micșorat doar cu 8,4% dat fiind orientarea populației spre produsele vegetale cu un aport energetic ridicat și mai apropiate de puterea de cumpărare a populației; micșorarea consumului de proteine de origine animală; consumul alimentar de produse animaliere a crescut cu 3,5% ca număr de calorii, în timp ce din punct de vedere proteic a scăzut cu 8,6%; aceste distorsiuni apărute în structura internă a consumului alimentar își au explicația în scăderea continuă a puterii de cumpărare a populației, a substituției tot mai dese a produselor animaliere cu produse vegetale, ca o reflectare a degradării generale a nivelului de dezvoltare a veniturilor, a economiei;

Fig. Eficiența consumurilor alimentare realizate - conținut caloric

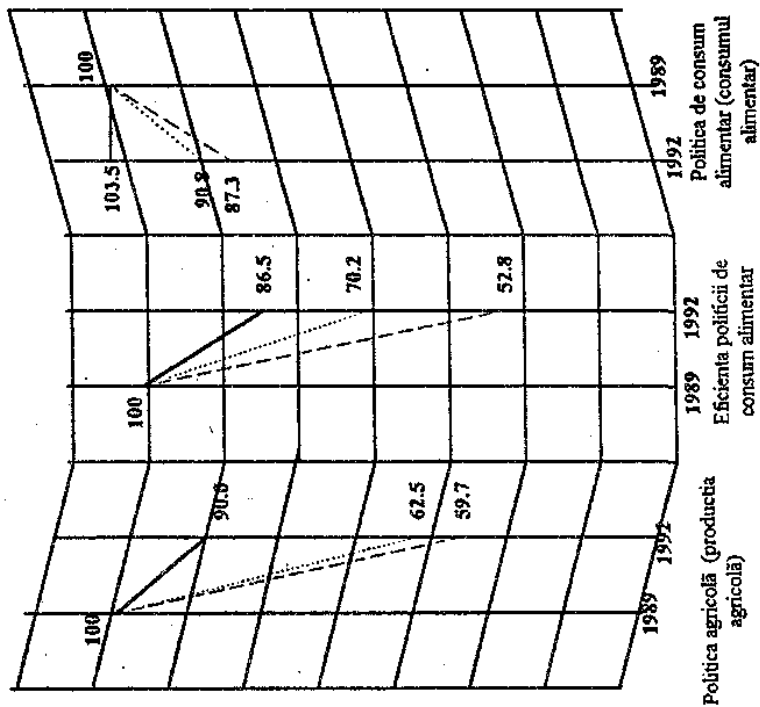
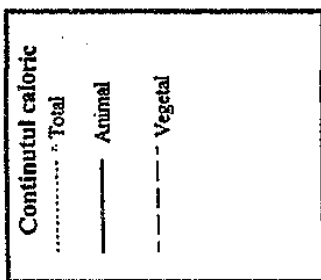
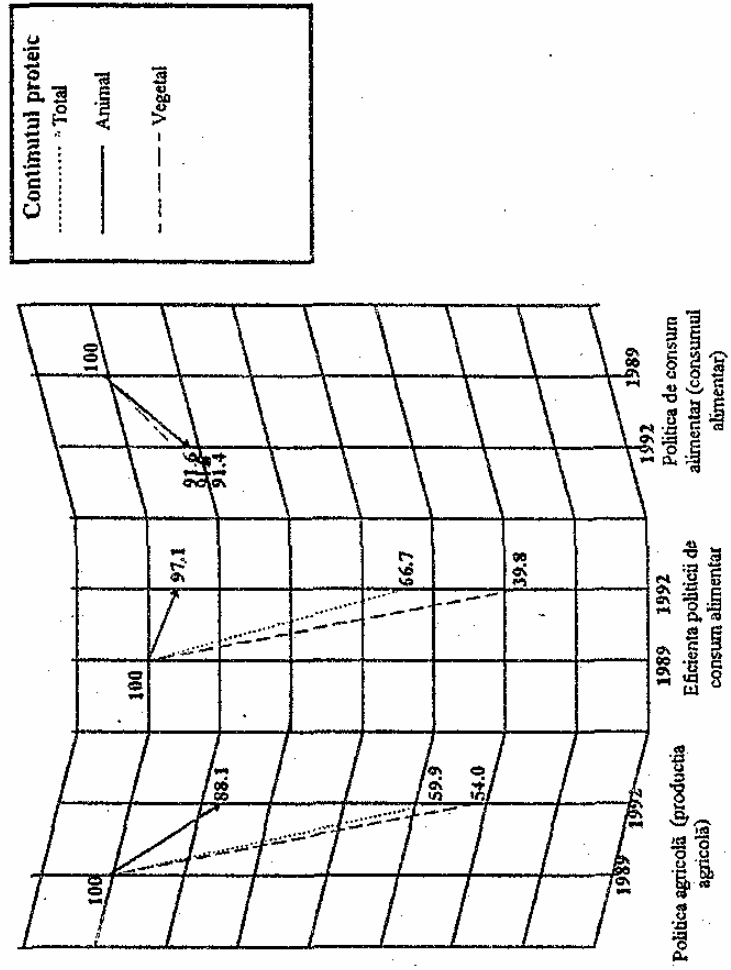

Fig. Eficienta consumurilor alimentare realizate - continut proteic

-
- b) scăderea producției agricole totale obținute pe locuitor cu cca. 40% (37,5% din punct de vedere caloric și cu 40,1% din punct de vedere proteic), acesta fiind un alt element ce a influențat gradul de ineficiență al politicii alimentare practicate în 1992 față de 1989; analiza modificării producției agricole pe locuitor relevă o reducere mai accelerată a producției agricole de origine vegetală (cu 41,3% din punct de vedere caloric și cu 45,6% din punct de vedere proteic) și mai puțin accentuată a producției de origine animală (cu 10% din punct de vedere caloric și respectiv cu 11,9% din punct de vedere proteic);
- c) rata medie de depreciere a politicii de consum în perioada 1989-1992 a fost de 16,2% și respectiv de 18,4% (dacă eficiența este exprimată în calorii și respectiv în proteine); pe principalele componente ale consumului uman eficiența consumului alimentar a scăzut în ritmuri diferite, după cum urmează: eficiența pentru produsele vegetale a scăzut din punct de vedere caloric cu 14,7% pe an și cea exprimată în proteine cu 39,1%; în cazul produselor de origine animală eficiența politicii de consum s-a micșorat doar cu 7% pe an (exprimată în calorii) și doar cu 1,4% pe an (exprimată în proteine).

PARTEA a II-a

Proiecția consumurilor alimentare și politici de susținere a acestora

1. Consumurile alimentare și structurile producției agricole aferente

După 1990, ca efect al procesului continuu de degradare a consumurilor alimentare s-au tăcut resimțite o serie de probleme de nutriție dintre care menționăm: proporția ridicată a nou născuților subponderali; diete dezechilibrate; deficiențe de micronutrienți; consum redus de carne, fructe și legume etc. În mod special familiile cu venituri modeste, care reprezintă o proporție ridicată din întreaga populație, practică consumuri alimentare de natură a crea dezechilibre în starea de sănătate. În România această situație apăruse încă din anii 1989 fiind accentuată de exportul masiv de produse alimentare, consecință a hotărârii de achitare în avans a datoriei externe. Un raport dat publicității de Ministerul Sănătății în 1994 arată că în România există circa 6 milioane bolnavi și aproximativ 21 milioane boli; deci peste 3 afecțiuni pe persoană bolnavă, fenomen ce confirmă gradul de deteriorare a stării de sănătate a populației.

Scăderea veniturilor reale după 1990, în condițiile în care în România prețurile la alimente au crescut într-un ritm mai înalt decât la bunurile nealimentare, a avut un efect negativ asupra nutriției populației. Este ilustrativă scăderea consumului de carne pe persoană: de 45,8 kg în 1992 și 43,4 kg în 1993.

Analizând stadiul consumurilor alimentare în ultimii ani a rezultat necesitatea reevaluării acestora, în sensul proiectării unor niveluri care din punct de vedere energetic și proteic să satisfacă necesitățile unei alimentații echilibrate nutritiv și cu impact favorabil asupra stării de sănătate a populației. În aceste condiții, consumul mediu pe locuitor propus poate permite atingerea unui nivel de 3190-3455 calorii/zi și respectiv de 107- 120 g proteine/zi. La adoptarea acestor modele de consum s-a luat în considerare și faptul că în anii 1980-1985 în România s-au realizat asemenea nivele. Datele proiecției consumurilor alimentare au luat în considerare două ipoteze și anume:

- a) în condițiile producțiilor agricole relativ scăzute și a continuei degradări a puterii de cumpărare a populației se estimează că în următorii ani nivelul nutritiv va fi minim; acest minim de consum alimentar poate

fi asimilat unui "minim de subzistență", deoarece el ar satisface necesitățile esențiale ale unei populații care ani în șir a suportat un continuu declin calitativ;

- b) considerăm că dacă pe termen mediu se va realiza o relativă stabilitate economică, aceasta va permite venituri care să poată satisface un consum alimentar superior celui propus în prima ipoteză existând premise pentru suplimentarea cu 8% a numărului de calorii și cu peste 12% a cantității de proteine.

Pe baza acestor ipoteze au fost proiectate două variante de consum alimentar pe locuitor, după cum urmează:

- varianta 1 asigură 3192,7 calorii/zi și respectiv 107 g proteine/zi; din punct de vedere calitativ proteina animală reprezintă 42,3% din total (45,3 g);
- varianta 2 asigură 3455 calorii/zi și 120,3 g proteine/zi; în această variantă s-a prevăzut o majorare cu 17% a proteinei de origine animală, aceasta ajungând să reprezinte 49,3% din total (59,3 g).

Menționăm că în ambele variante de consum alimentar propuse (tabelul 9), consumurile medii sunt apropiate de cele considerate de specialiști ca fiind optime din punct de vedere fiziologic pentru condițiile României. De asemenea, ara estimat că pe termen mediu și lung agricultura românească va avea capacitatea de refacere astfel încât să poată contribui nu numai la satisfacerea necesarului de consum alimentar al populației, ci și la refacerea stării de sănătate a populației și a echilibrului economic general.

Tabelul 9

Proiecția consumului de produse alimentare exprimat în calorii și factori nutritivi

- medii pe om-zi -

	U.M.	V1	V2
Calorii -	total nr.	3192,7	3454,9
- origine animală	nr.	765,0	1043,2
	%	23,9	30,2
Proteine	grame	107,0	120,3
- origine animală	grame	45,3	59,3
	%	42,3	49,3

În continuare, pentru a se putea estima productivitatea ramurii, care ar putea asigura satisfacerea rațiilor de consum alimentar, propuse în varianta 1 și respectiv în varianta 2, au fost determinate structurile de producție aferente.

Se constată, că pentru a hrăni populația, într-o manieră satisfăcătoare, se va impune creșterea producției agricole, în special a celei vegetale; acestui considerent i se mai adaugă cel puțin unul și anume acela că producția vegetală este aceea care susține și producția animală,

În prezent, anumite produse agroalimentare pe care populația le consumă provin din import (orez, zahăr, carne, brânzeturi); la acestea se adaugă și importurile de furaje proteice pentru porcii și păsările din complexele industriale.

Aceste probleme au făcut obiectul unei atente gândiri în proiectarea structurilor de producție agricolă viitoare. S-a estimat că producția agricolă indigenă va acoperi, în mare parte, nevoile de hrană ale populației (gradul de autoaprovizionare brut fiind aproape de 100%).

Pornind de la acest obiectiv, variantele de creștere a randamentelor medii estimate înalte la principalele produse agricole s-au impus ca o necesitate, deoarece numai astfel se vor putea realiza sporurile cantitative și calitative, care să contribuie la susținerea modelelor propuse de consum alimentar. De asemenea, mai trebuie făcută și precizarea că structurile de producție propuse (cele stabilite în corelație cu necesarul optim de consum alimentar al populației) se îndepărtează de la modelele cunoscute în prezent, deoarece se estimează că în perspectivă cadrul de referință economico-social, tehnic și tehnologic se va modifica profund.

În consecință, pentru a putea susține un consum mediu anual de 128 kg făină pe locuitor (tabelul 10), la o populație estimată să se mențină pe termen mediu în aproape aceleași limite (circa 22,8 mil. persoane) vor trebui să se obțină peste 3,7 milioane tone grâu (tabelul 11).

Tabelul 10

**Proiecția consumului mediu anual pe locuitor din principalele
produse agroalimentare**

Specificare	UM	V1	V2
Cereale în echivalent			
făină - total	kg	163,6	160
din care:			
- făină și paste	kg	127,6	128
- mălai	kg	27,8	26
- orez	kg	8,2	6
Fasole boabe	kg	6	6
Legume	kg	131,1	130
Cartofi	kg	71,7	70
Fructe	kg	60	70
Zahăr și produse din zahăr	kg	24,7	24
Ulei vegetal	l	5,5	6
Carne și produse din carne-			
total	kg	50,4	60
din care:			
- bovine	kg	10,4	16
- ovine	kg	4	4
- porcine	kg	25	26
- pasăre	kg	11	14
Grăsimi animale	kg	4	4
Pește	kg	6,6	9
Ouă	buc.	228	250
Lapte	l	138	210
Unt	kg	1,2	6

Tabelul 11

Proiecția consumului total de produse agricole

- mii tone -

Specificare	U.M.	V1	V2
Cereale total	mii tone	4761,3	4671,7
din care:			
- grâu	mii tone	3782,1	3793,9
- porumb	mii tone	792,3	741,0
- orez	mii tone	187,0	136,8
Fasole boabe	mii tone	136,8	136,8
Legume	mii tone	2989,1	2964,0
Cartofi	mii tone	1634,8	1596,0
Fructe	mii tone	1368,0	1596,0
Sfeclă de zahăr	mii tone	4691,1	4558,2
Oleaginoase total	mii tone	284,7	310,5
- floarea soarelui	mii tone	227,7	248,4
Carne total (g.v.)	mii tone	1694,5	2043,8
din care:			
- bovine	mii tone	438,7	674,9
- ovine	mii tone	194,3	194,3
- porcine	mii tone	758,1	788,4
- pasăre	mii tone	303,5	386,2
Pește	mii tone	135,4	184,7
Ouă	mil buc.	5198,4	700,0
Lapte	mii hl.	31464,0	47880,0

Tabelul 12

Proiecția producțiilor totale la principalele produse agricole

Specificare	U.M.	PT 1	PT 2
0	1	2	3
Producția vegetală			
Grâu	mii tone	4980,8	7700,0
Porumb	mii tone	9343,6	10296,0
Orez	mii tone	31,9	33,0
Orz	mii tone	2811,0	4576,5

	0	1	2	3
Ovăz		mii tone	231,0	420,0
Fasole boabe		mii tone	46,0	55,6
Legume		mii tone	1950,0	3900,0
Cartofi		mii tone	1635,9	3690,0
Fructe		mii tone	1360,6	1866,0
Sfeclă de zahăr		mii tone	4693,7	6060,0
Floarea soarelui		mii tone	560,0	858,6
Soia		mii tone	146,0	183,6
Producția animală				
- carne bovine		mii tone (g.v.)	998,1	1236,0
- carne ovine		mii tone (g.v.)	163,8	218,4
- carne porcine		mii tone (g.v.)	1308,0	1320,0
- carne pasăre		mii tone (g.v.)	418,0	456,0
- ouă		mil buc.	7463,9	9265,5
- lapte vacă		mii hl.	49890,5	59444,0

Tabelul 13

Proiecția producțiilor medii la principalele produse agricole

Specificare	U.M.	P1	P2
0	1	2	3
Produse vegetale			
Grâu	kg/ha	2264	3500
Porumb	kg/ha	3630	4000
Orez	kg/ha	1450	1500
Fasole boabe	kg/ha	994	1200
Legume	kg/ha	10000	20000
Cartofi	kg/ha	7980	18000
Fructe	kg/ha	4375	6000
Sfeclă de zahăr	kg/ha	23236	30000
Floarea-soarelui	kg/ha	1174	1800
Soia	kg/ha	1352	1700
Produse animaliere			
Carne și produse din carne			
- bovine	kg/cap	323	400
- ovine	kg/cap	21	28

	0	1	2	3
- porcine		kg/cap	109	110
- pasăre		kg/cap	1,1	1,2
Ouă		buc/cap	145	180
Lapte		litri/cap	2350	2800

Din producția de porumb estimată a se obține, peste 80 % va fi utilizată pentru furajarea animalelor, consumului uman revenindu-i doar 8-9 %.

Producția de fasole boabe estimată a se obține asigură în jur de 2 kg pe locuitor, datorită atât randamentelor scăzute, cât și restrângerii suprafeței cultivate (cu peste 60 %) față de 1989.

Pentru a asigura un consum mediu anual pe locuitor de 70 kg cartofi ar fi necesară o cantitate totală de 1596 mii tone față de o producție utilizabilă de 2738 mii tone, ceea ce creează premise pentru un disponibil de 1142 mii tone.

Pentru un consum mediu de lapte de 138 l/locuitor, necesarul total este estimat la 31464 mii hl. Pentru a realiza un consum de lapte și derivate apropiat însă de nivelul mediu european de 210 l/loc., necesarul total ar trebui să fie de 45177 mii hl, acesta putându-se asigura printr-o producție medie de 2800 l/vacă și un efectiv mediu de 2123 mii capete vaci de lapte.

Ținând seama de decalajele înalte existente între potențialul biologic și cel tehnologic realizat în producția curentă de lapte, subliniem că randamentele posibile de obținut se vor menține la nivel scăzut deoarece pe termen mediu animalele existente sunt încă depreciate calitativ.

Un consum de carne de 50,4 kg/locuitor presupune un necesar de 1 695 mii tone carne greutate vie, din care carnea de porc va reprezenta peste 50 % din consum datorită, atât tradiției alimentare a populației, cât și caracteristicilor biologice ale speciei care permit o reproducție rapidă. După carnea de porc, carnea de pasăre și vită vor avea o pondere mare în producția totală de carne. Un consum de carne de 60 kg/locuitor va putea fi susținut, atât prin sporirea efectivelor, mai ales de porci și păsări, care au un ciclu de reproducție mai scurt, dar și prin sporirea randamentelor și a greutății la tăiere. Acest deziderat va putea fi atins prin: utilizarea unor nutrețuri combinate echilibrate energetic și proteic; distribuirea furajelor în cantități corespunzătoare.

2. Eficiența consumurilor alimentare proiectate

Evaluarea eficienței modelelor de consum alimentar propuse se va realiza utilizând indicatorul specific de productivitate¹ care a fost folosit și în prima parte a acestei lucrări atunci când s-a analizat situația prezentă. Nivelul de eficiență a consumurilor alimentare - realizat sau propus - are, prin indicatorul de productivitate propus o strictă determinare tehnică (producțiile agricole, populația, tipurile de rații alimentare care se preconizează a se realiza); elementul economic, reprezentat de puterea de cumpărare a populației, este de natură a modifica productivitatea modelelor de consum după cum urmează:

- eficiența modelelor de consum alimentar se menține în condițiile unei puteri de cumpărare care permite realizarea consumurilor alimentare propuse ca fiind optime;
- în cazul în care puterea de cumpărare a populației nu va putea susține realizarea consumurilor alimentare propuse ca fiind optime, atunci deși din punct de vedere cantitativ eficiența modelelor de consum alimentar poate crește, deoarece se consumă mai puține produse pe unitatea de producție obținută, totuși din punct de vedere calitativ apar dezechilibre nutritive care au ca efect înrăutățirea stării de sănătate a populației.

Tabelul 14

Producția agricolă pe locuitor estimată a se obține pe termen mediu. Nivel realizat în 1992 = 100 %

Specificare	Proiecție	
	var.1	var.2
A. În expresie calorică		
Total	155,3	197,2
din care:		
- vegetal	154,0	199,3
- animal	163,1	183,7
B. În expresie proteică		
Total	168,6	236,5
din care:		
- vegetal	167,5	249,0
- animal	172,2	197,3

¹ Obținut prin raportarea consumului alimentar individual la producția agricolă obținută pe locuitor.

În evaluarea eficienței modelelor de consum propuse a se realiza pe termen mediu s-a adoptat ipoteza în care nivelul general de dezvoltare economică viitoare va asigura puterea de cumpărare necesară populației pentru a putea susține cele două variante (varianta 1 în care modelul de consum alimentar propus asigura zilnic la nivel minim necesitățile esențiale ale populației, menținându-se un ușor dezechilibru în ceea ce privește raportul energetic vegetal-animat în favoarea primului; varianta 2 în care modelul de consum alimentar propus este echilibrat din punct de vedere energetic și comparativ cu varianta 1 asigură cu peste 8 % mai multe calorii și cu peste 12 % mai multe proteine). În cele ce urmează sunt prezentate principalele concluzii privind eficiența modelelor de consum propuse (fig. 3) a se atinge pe termen mediu.

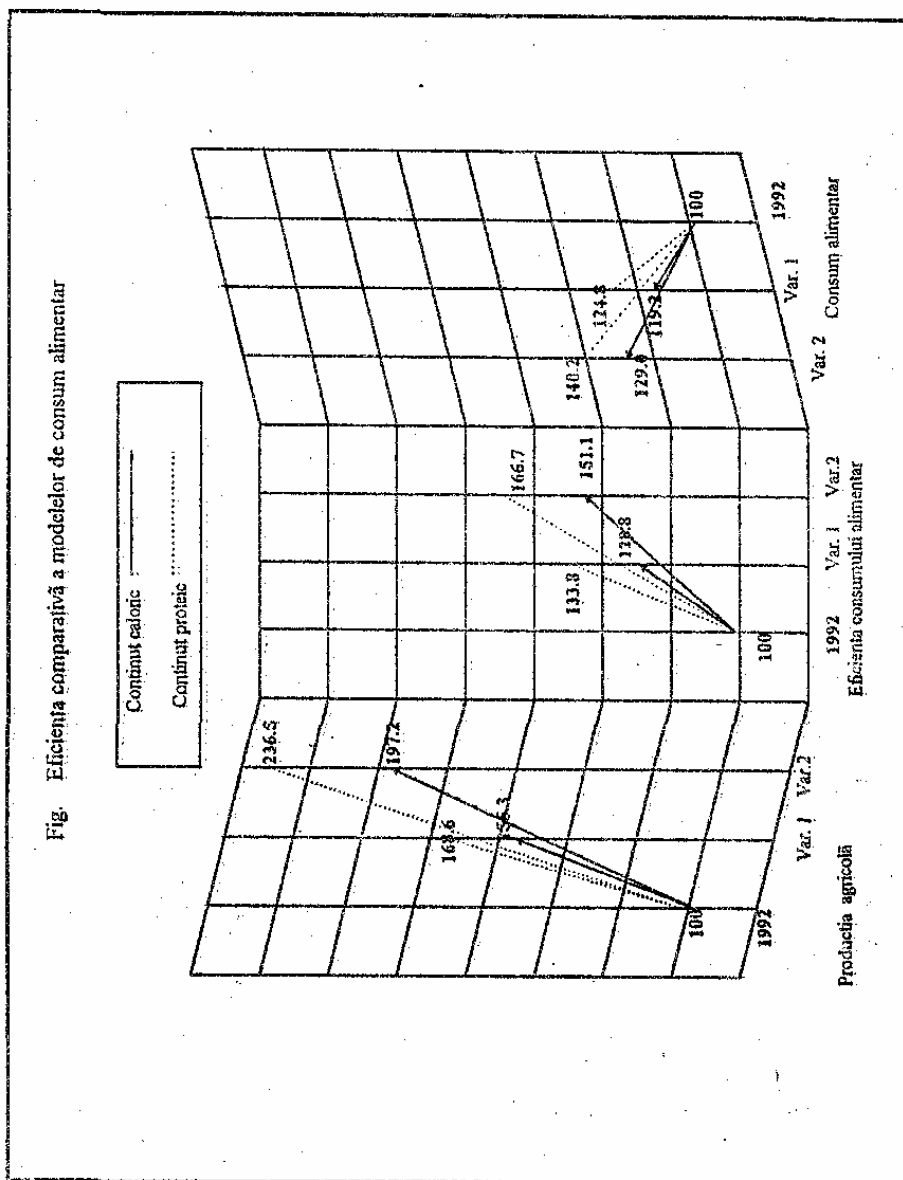
a) În varianta 1, din fiecare 100 unități de producție se estimează a se consuma zilnic echivalentul a 36,5 calorii și respectiv a 31,4 grame proteină pe locuitor. Comparativ cu nivelul de eficiență a modelului de consum alimentar din anul 1992 se constată că în varianta 1 are loc o sporire a productivității cu peste 32%, ceea ce s-ar materializa, în fond, prin diminuarea volumului de alimente consumate la fiecare unitate de producție estimată a se obține.

Consumul alimentar individual din produse de origine vegetală ce va reveni la unitatea de producție agricolă vegetală se va situa zilnic în jurul a 32,4 calorii/100 calorii produse de origine vegetală și respectiv 24,1 grame proteine/100 grame proteine de origine vegetală. Aceste niveluri comparativ cu acelea din anul 1992 sunt mai mici (cu 40 % din punct de vedere caloric și respectiv cu 27 % din punct de vedere proteic).

Tabelul 15

Consumul alimentar pe locuitor proiectat a se realiza pe termen mediu. Nivel realizat în 1992 = 100 %

Specificare	Proiecție	
	var.1	var.2
A. În expresie calorică		
Total	119,2	129,0
din care:		
- vegetal	121,0	120,2
- animal	113,7	155,0
B. În expresie proteică		
Total	124,8	140,2
din care:		
- vegetal	121,7	120,0
- animal	129,4	169,4

Consumul mediu zilnic individual de produse de origine animală care va reveni la fiecare mutare de producție agricolă animalieră estimată a se obține va fi de 62 calorii/100 calorii producție animalieră și respectiv de 53,7 grame

proteine animaliere; comparativ cu 1992, acest consum se va reduce cu 30,3% și respectiv cu 24,4% (tabelul 15).

Menționăm că această creștere a eficienței modelului de consum alimentar (varianta 1) este susținută prin nivelele de producție proiectate a se obține, care comparativ cu cele din anul 1992 sunt mai mari cu peste 55 % în expresie calorică și respectiv cu cca. 70 % în expresie proteică.

b) În varianta 2 a modelului de consum alimentar propus s-a estimat că zilnic neutru fiecare individ din fiecare 100 unități de producție se vor consuma 31,-1 calorii și respectiv 31,4 grame proteine.

Comparând aceste niveluri cu cele din 1992 a rezultat o creștere a **eficienței** modelului de consum alimentar propus cu 34%.

În această variantă, consumul alimentar de produse de origine vegetală care va reveni la unitatea de producție agricolă vegetală va fi de 24,8 (în expresie calorică) și respectiv de 16,0 (în expresie proteică). Aceste consumuri, comparativ cu cele realizate în 1992, sunt mai mici cu 53,2% la calorii și cu 51,5 la proteine.

Eficiența consumului alimentar de produse de origine animală va fi de 75 calorii și respectiv de 61,3 grame proteine la fiecare 100 unități de produse de origine animală. Comparativ cu anul 1992 eficiența acestora este mai mare cu 18,7 % și respectiv cu 15,8 %.

Eficiența sporită a acestei variante de model de consum alimentar, comparativ cu anul 1992, este susținută de creșterea mai accelerată a producției (cu peste 97 % în expresie calorică și de cca. 2,4 ori în expresie proteică) comparativ cu aceea a rației propuse, care s-a majorat doar cu 29 % (la calorii) și respectiv cu peste 40 % (la proteine).

*

Menționăm că prin determinarea nivelului eficienței modelelor de consum alimentar practicate la un moment dat se permite evaluarea capacității ramurii de a acoperi și alte cerințe decât acelea legate de asigurarea hranei. Luând în considerare producțiile agricole estimate a se obține și este două modele de consum alimentar propuse (considerate ca fiind optime pentru condițiile României în ipoteza că - pe termen mediu - se va atinge obiectivul de stabilizare macroeconomică) rezultă că există premise reale de a acoperi și alte utilizări după cum urmează:

- în varianta I a modelului de consum alimentar propus la produsele de origine vegetală, pentru alte utilizări, se estimează că s-ar putea disponibiliza zilnic pe fiecare individ, la fiecare 100 unități de producție cca. 68 calorii și respectiv cca. 76 grame proteine; la produsele de origine animalieră pentru alte utilizări se estimează o rezervă zilnică pe individ de 38 calorii/100 calorii producție animalieră și respectiv de 46,3 grame proteine/100 grame proteine produse de origine animalieră.

-
- în varianta 2 de consum alimentar disponibilul de produse agricole vegetale pentru alte utilizări (altul decât pentru acoperirea necesarului de consuni uman) se ridică la 75,2 calorii/100 calorii producție vegetală pe individ și pe zi și respectiv la 84 grame proteine; la produsele de origine animalieră disponibilul mediu zilnic pe individ pentru alte utilizări este estimat la 25 calorii/100 calorii producție agricolă animalieră și respectiv 38,7 grame proteine/100 grame proteine din producția animalieră,

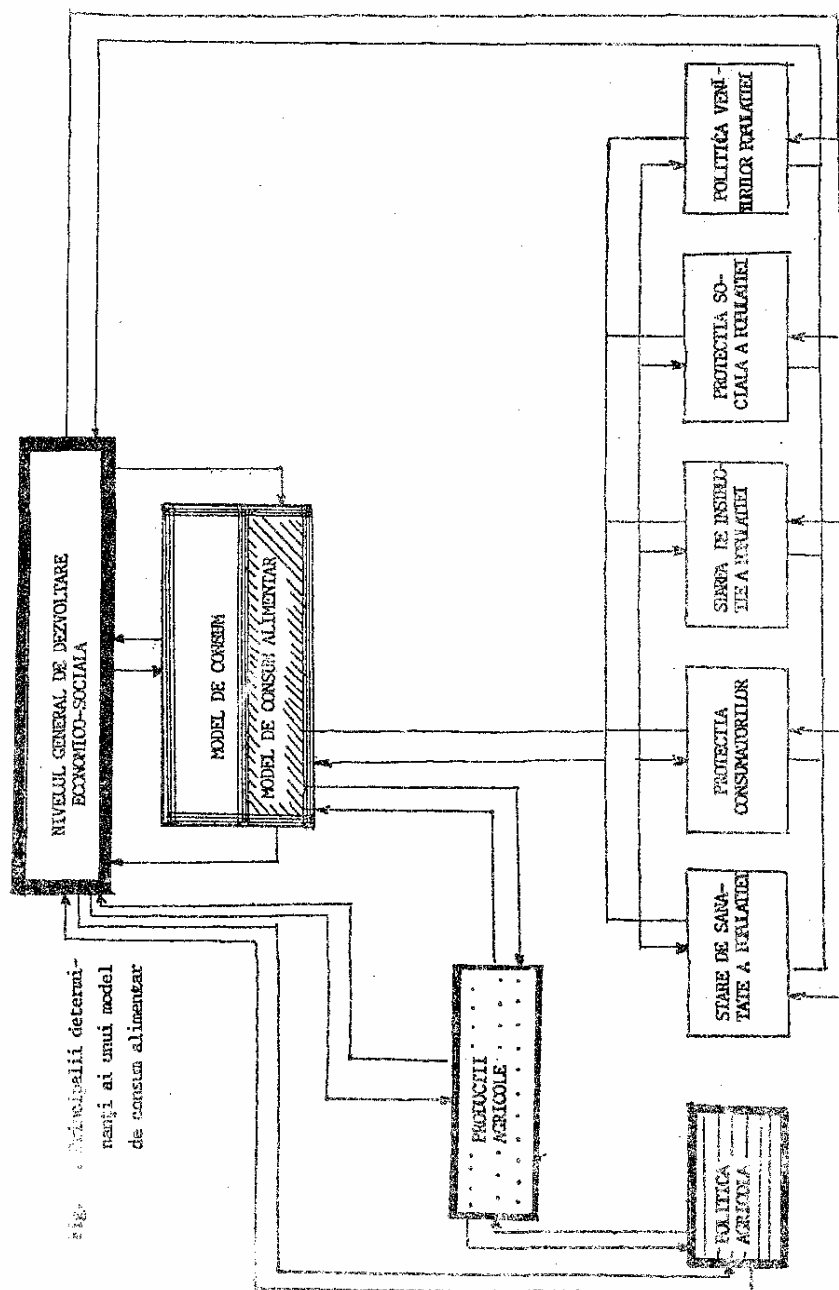
3. Principalii determinanți ai realizării, pe termen mediu a unor modele de consum alimentar echilibrate nutritiv

Dintre procesele care vor influența, pe termen mediu, ritmurile dezvoltării economico-sociale, și deci și nivelul consumurilor alimentare se pare că restructurarea și privatizarea vor fi hotărâtoare.

Accelerarea în societatea românească a procesului de privatizare va conduce la realizarea unora din obiectivele de bază, care sunt stabilizarea și relansarea economică. Menționăm că în aceste condiții sunt asigurate premise reale de creștere a produsului intern brut și deci de susținere a unui nivel decent al puterii de cumpărare. În vederea realizării acestor obiective se preconizează următoarele măsuri:

- a) continuarea derulării restructurării de urgență prin: corelarea eforturilor acționarilor cu cele ale guvernului în susținerea efortului de restructurare-redresare a agenților economici cu situație economico-financiară critică și cu impact economico-social mare; materializarea programelor de restructurare la societățile comerciale care au fost supuse regimului special de supraveghere; grăbirea încheierii și acolo unde este cazul a actualizării contractelor de management;
- b) intensificarea acțiunilor de restructurare a regiilor autonome de interes național prin: desprinderea unor activități care pot funcționa independent; revederea consumurilor specifice, a tarifelor practicate și a redimensionării subvențiilor primite de la stat; reactualizarea programelor de investiții etc.;
- c) continuarea aplicării programelor de restructurare în ramurile importante ale economiei cum ar fi cele care asigură resursele materiale și energetice, agricultura, transporturile etc.;
- d) completarea cadrului instituțional și legislativ pentru derularea proceselor de privatizare în toate ramurile economiei naționale.

Redresarea activităților economice prin măsurile de restructurare și privatizare și concretizate, în principal, prin reducerea inflației, sporirea productivității muncii, asigurarea credibilității în moneda națională, evoluția ascendentă a exporturilor, încetinirea ritmului de intrare în șomaj etc.; vor produce importante schimbări și la nivelul unor variabile cu influență deosebită asupra modelelor de consum alimentar practicate; dintre aceste variabile menționăm: politica agrară; veniturile populației și distribuția acestora; nivelul și tipul transferurilor realizate de stat prin intermediul sistemului de protecție socială; proiecția consumatorilor fig. 4).

3.1. Politica agricolă

Ținând seama de principalele fenomene și procese care au avut loc în agricultură în ultimii ani, de efortul susținut al statului, de gradul de maturizare a noilor structuri agrare, dar și de posibilitățile de alocare a resurselor, producțiile proiectate a se atinge pe termen mediu la principalele produse agricole au avut în vedere următoarele ipoteze:

- structura de producție propusă ține seama de condițiile pedoclimatice ale țării și de nevoile minime de consum ale populației;
- utilizarea cât mai completă a bazei tehnico-materiale existente, fenomen ce presupune că: suprafețele amenajate pentru irigații vor fi folosite în proporție de 70-80 %; se vor utiliza cca. 150-160 kg s.a. Îngrășăminte chimice la unitatea de suprafață; se va ajunge la cca. 55-60 ha arabil pe tractor (față de 69 ha cât era în 1993); se vor aloca cca. 1,5 - 2,0 miliarde de kmh pentru irigații și cca. 1,2-1,6 milioane tone motorină pentru executarea lucrărilor agricole și pentru irigații.

În condițiile în care se vor obține nivelurile propuse, în lucrare se estimează că mărirea producției agricole finale, și respectiv a valorii adăugate brute va ajunge la 19000 - 27000 miliarde lei și respectiv la 11500-16200 miliarde lei. Atingerea acestor niveluri va conduce și la modificarea aportului ramurii la formarea produsului intern brut; astfel produsul intern brut din agricultură ar putea să ajungă să reprezinte minimum 22-23% din total (față de 19-21% cât a reprezentat între 1990-1993).

Pentru a putea facilita creșterea economică prognozată și stabilitatea în activitatea ramurii va trebui să fie mult diminuată intervenția guvernului și asigurarea în paralel a adaptării continue a acesteia la cadrul politic și instituțional specific economiei de piață.

Transformarea fundamentală a sectorului agroalimentar prin privatizare este unul din obiectivele majore ale programului de guvernare impunând noi abordări privind concepția, metodele, tehnicile și ritmul acesteia pentru fiecare domeniu de activitate din agricultură. Pentru consolidarea privatizării vor fi necesare acțiuni post-privatizare care se vor desfășura cu sprijinul unor centre de consultanță, cum ar fi spre exemplu asigurarea de asistență tehnică pentru conducerile întreprinderilor interesate în elaborarea "planurilor de afaceri". De asemenea, pentru întreprinderile care au încă regim de regii autonome, privatizarea este gândită ca un proces gradual, chiar cu unci experimente, pentru a se ajunge la soluții viabile în timp. Pe termen scurt, statul își menține intervenția și chiar controlul în acele sectoare și activități socotite de importanță hotărâtoare pentru aprovizionarea producției urbane. Unul dintre aceste sectoare este cel privind achiziționarea și valorificarea produselor agroalimentare vitale. Demonopolizarea din acest sector trebuie să fie precedată de constituirea unor structuri organizatorice specifice care să permită: apariția pe

piață a unor autentici en gross-iști; îmbunătățirea eficienței economice; redimensionarea subvențiilor etc.

Considerăm că noile abordări individuale privind tehnicile de privatizare a serviciilor și întreprinderilor nu vor trebui să negligeze nici aspectele legate de evaluarea economică a activelor (care treptat va trebui s-o înlocuiască pe cea contabilă) și care este de natură a completa mecanismele economiei de piață.

În susținerea locului și rolului agriculturii, în perioada imediat următoare, un loc deosebit va reveni asigurării unui cadru care să permită diversificarea forajelor de organizare a agenților economici, în acest context, dezvoltarea cooperăției rurale de tip economic va susține sprijinirea capitalizării micilor producători agricoli și crearea unor canale de distribuție a producției agricole și de aprovizionare cu input-uri a producătorilor agricoli, fenomen ce va asigura accelerarea procesului de transformare a actualelor gospodării țărănești de subzistență în agenți economici specializați și parteneri activi în cadrul economiei de piață; realizarea acestui deziderat presupune din partea Guvernului inițierea unor acțiuni specifice cum ar fi:

- crearea unui nou cadru legislativ;
- susținerea înființării unor bănci populare, care să funcționeze pe principii mutuale;
- organizarea unor "cooperative model" a căror activitate să fie periodic evaluată și pe măsura creșterii viabilității acestora treptat să li se retragă sprijinul extern din partea statului;
- realizarea unor studii de piețe regionale pentru furnizarea de informații celor interesați;
- acordarea de consultanță producătorilor particulari;
- dezvoltarea resurselor umane prin inițierea unor acțiuni de training mai ales Sa nivelul micilor producători agricoli privați.

De asemenea, asigurarea mobilizării unor resurse financiare pentru sectorul agroalimentar impune și o serie de acțiuni conexe specifice cum ar fi: - recapitalizarea, restructurarea și privatizarea băncilor;

- atragerea investitorilor strategici (din alte ramuri ale economiei sau din străinătate);
- dezvoltarea unei rețele financiare adaptate mediului rural;
- susținerea promovării unor acțiuni în care Guvernul, respectiv băncile cu capital de stat sunt parteneri alături de alți agenți economici.

Datorită însă resurselor financiare insuficiente Legea 83/1993 are o funcționalitate parțială impunând dese corectări și ajustări care în ultimă instanță nu fac decât să inducă noi distorsiuni în mecanismele existente. Evitarea unor astfel de situații impune obligativitatea realizării unui număr minim de programe de susținere a proceselor de stabilizare și de creștere economică în cadrul ramurii cum ar fi:

- programe de aprovizionare cu input-uri curente necesare obținerii producției agricole în vederea evaluării necesarului de credite pe termen scurt și respectiv a volumului de subvenții pentru susținerea creditelor cu dobândă redusă;
- programe de dimensionare a necesarului de mașini, utilaje și echipamente, animale de producție și de reproducție penini evaluarea volumului creditelor pe termen mediu și respectiv a subvențiilor necesare pentru susținerea dobânzilor reduse;
- programe pentru construcții productive, plantații, cumpărări de pământ și extinderea în proprietate privată a suprafețelor irigate în vederea stabilirii necesarului de credite pe termen lung și implicit a volumului subvențiilor la credite curente;
- programe de creditare pe termen mediu și lung a zonelor defavorizate, mai ales a regiunilor montane.

Totodată, realizarea unor astfel de programe este de natură a realiza: o alocare mai transparentă a resurselor de la bugetul de sluz; înregistrarea unor modificări de structură în ceea ce privește direcțiile de susținere a ramurii (în sensul deplasării interesului de la susținerea producătorilor la facilitarea accesului la produsele agroalimentare a consumatorilor cu venituri mici sau la diversificarea calitativă etc.); o diminuare a sumelor alocate centralizat; sporirea importanței fondurilor private de tip mutual, care însă pentru apariție și funcționalitate vor avea nevoie de crearea unui cadru legislativ și instituțional specific.

3.2. Protecția socială a populației

Obiectivele de protecție socială în domeniul nutriției a avut și vor avea în vedere, atât nevoile concrete ale categoriilor de populație defavorizată, cât și resursele materiale și financiare disponibile. În acest context, categoriile de populație cărora trebuie să li se acorde o atenție deosebită din punct de vedere al protecției sociale vor fi: șomerii, pensionarii, elevii și studenții etc.

Deoarece asigurarea unei protecții sociale categoriilor defavorizate este obiectivul spre care trebuie orientate preocupările partenerilor sociali, apare ca necesară adoptarea unor modalități efective de susținere în strânsă corelație cu reforma economică. În acest sens promovarea și aplicarea unei politici active privind protecția forței de muncă aflată în așteptare, dar și a aceleia potențiale, paralel cu sprijinirea pensionarilor impun mecanisme și instituții specifice care să asigure susținerea prin mijloace eficiente a proceselor de ocupare, reconversie și mobilitate a forței de muncă, concomitent cu asigurarea funcționării eficiente a agenților economici.

Datele și informațiile privind gradul de asigurare a protecției sociale în România la nivelul familiilor relevă probleme speciale mai ales pentru familiile cu un număr mare de copii. Acuitatea problemei apare nu numai ca urmare a

faptului că un copil în plus înseamnă și cheltuieli suplimentare, *dar în funcție de numărul copiilor se structurează capacitatea de economisire a familiilor, tipul de formare profesională a femeilor, gradul de promovare a lo în trepte superioare de salarizare etc.*; mai mult, există situații în care femeile aparținând unor familii numeroase sunt nevoite să părăsească locul de muncă și să-și desfășoare întreaga activitate în gospodăria casnică; datele statistice arată că în 73,8 % din familiile formate din doi adulți și un copil existau în medie doi salariați, pe când în familiile formate din doi adulți și trei copii în numai 65 % din cazuri existau doi salariați, astfel încât pe măsură ce dimensiunea familiei se mărește, accesul la venitul salarial este din ce în ce mai mic.

Asemenea situații cu efecte negative asupra nivelului veniturilor în familiile cu mai mulți copii afectează ni grade diferite posibilitățile de satisfacere a trebuințelor vitale și deci și a celor nutriționale.

Menționăm că pe lângă salarii, veniturile familiale mai includ: venituri din muncă în agricultură, meserii, transporturi și alte sectoare de activitate; contravaloarea unor bunuri și servicii primite gratuit de la unități publice, mixte și cooperatiste; alocații, pensii, burse și ajutoare.

În medie, în 1993 acestea au reprezentat circa 29 % din veniturile totale și tendința lor este de reducere.

Tabelul 16 - Nivelul veniturilor medii lunare totale nominale pe o persoană, pe grupe, după mărimea familiei și sarcinile familiale, în anul 1992

Familii cu	Venituri totale nominale		din care salarii	
	lei	%	lei	%
- un copil	16844	100,0	13136	100,0
- doi copii	13596	80,7	10593	80,6
- trei copii	10332	61,3	7330	55,8

Sursa: C. Grigorescu, *Universalitate și selectivitate în acordarea prestațiilor familiale*, *Oeconomica*, nr.1, 1994.

Analiza veniturilor medii pe o persoană, atât în familiile cu un adult cât și în cele cu doi adulți indică o scădere pe măsura creșterii numărului de copii. De asemenea, în cadrul aceluiași tip de familie reducerile de venituri în funcție de numărul de copii sunt mai accentuate în familiile monoparentale: la familiile cu trei copii față de cele cu un singur copil nivelul relativ al venitului este mai mic cu 59,9 % la salarii și cu 51,3 %, la venituri totale, în timp ce la familiile cu doi adulți nivelurile amintite sunt mai mici cu 46,0 % și 49,0 % (tabelul 16).

Alocațiile de stat pentru copii, pensiile, bursele și alte ajutoare, deși contribuie la sporirea veniturilor, ele singure nu pot asigura în măsura necesară

reducerea decalajelor mari care există între veniturile medii pe o persoană ale familiilor de salariați cu mai mulți copii față de cele cu un copil. Aceasta explică de ce familiile numeroase, cu trei și mai mulți copii se află cel mai adesea sub pragul sărăciei. De aici apare și necesitatea unor intervenții mai active ale statului în favoarea păturilor sociale defavorizate, inclusiv în familiile cu mulți copii prin perfecționarea sistemului de acordare a prestațiilor familiale și îndeosebi a nivelului alocațiilor pentru copii.

Potrivit evaluărilor făcute în Institutul de Economie Națională, cheltuielile necesare pentru un trai decent, unui copil de vârstă școlară în luna mai 1993 erau tic circa 38500 lei și reprezentau 37,7 % din veniturile medii înregistrate în anul respectiv. În luna respectivă, alocațiile de stat pentru un copil se situau între 2710 și 3065 lei, reprezentând 7-8 % din cheltuielile respective. Datorită inflației galopante, cheltuielile necesare pentru întreținerea unui copil în luna octombrie 1993, ajunseseră la 65700 lei, din care alocația de stat din luna respectivă de 4150 lei nu reprezenta decât 6,3 % din necesar.

În reconsiderarea volumului prestațiilor familiale primite de la stat vor trebui avute în vedere și elemente suplimentare cum ar fi, spre exemplu, rangul copilului, element ce ar avea și un efect stimulativ pentru sporirea natalității, deoarece în prezent asistăm la un proces de diminuare alarmantă a fertilității populației feminine din țara noastră.

Apreciem că prin diversificarea elementelor avute în vedere în dimensionarea volumului prestațiilor familiale acordate de stat s-ar crea premisa pentru majorarea alocației aferente copiilor din familiile cu venituri reduse.

Deoarece în prezent statul nu dispune de resurse suficiente pentru sporirea volumului sprijinului acordat familiilor cu mai mulți copii și deoarece societatea nu poate rămâne indiferentă la problemele existențiale, deosebit de grele cu care se confruntă acestea, apreciem că nu este lipsită de interes promovarea diversificării surselor de susținere, în acest context, introducerea impozitului pe veniturile persoanelor fizice fără copii ar putea fi o alternativă, însă cu o funcționalitate temporară.

Menționăm că în România înainte de 1989 acest sistem a funcționat timp de 25 de ani; acesta se aplica persoanelor ce depășeau 25 de ani și nu aveau copii.

În paralel, va fi necesară și reintroducerea principiului reducerii impozitului pe veniturile familiilor cu copii. În contextul general de reducere a impozitului pe venitul familiilor cu copii se estimează că o atenție specială va trebui acordată familiilor monoparentale, care ar trebui să beneficieze de însemnate reduceri fiscale.

Pentru asigurarea selecției beneficiarilor de prestații familiale ca și pentru diversificarea și ierarhizarea acestor prestații s-ar putea lua ca bază venitul minim stabilit de Guvern (pragul sărăciei, cum îl numește C. Grigorescu,

1994)¹, care, în timp, va putea fi corelat cu evoluția prețurilor, asigurându-se o mai realistă folosire a fondurilor sociale.

În prezent, în România, o serioasă bază de pornire în reforma sistemului de asistență socială o reprezintă "Cartea Albă" elaborată încă din mai 1993.

Reforma sistemului de protecție socială s-a desfășurat în condițiile unei economii grevate de procesul de recesiune care ne-a afectat până la jumătatea anului 1993. Reforma a urmărit: stoparea deteriorării puterii de cumpărare a populației; accentuarea procesului de reformă a sistemului de asigurări sociale și de asistență socială; îmbunătățirea modului de acordare a sprijinului social; ameliorarea condițiilor de viață și de muncă ale populației; dezvoltarea domeniilor și activităților cu impact social direct - sănătate, învățământ, cultură, etc. Relansarea creșterii economice și menținerea stabilității în economia națională reprezintă, pentru anul 1995, premisele esențiale pentru promovarea unor obiective sociale concrete și realiste, atât în ceea ce privește protecția socială și continuarea procesului de creștere a nivelului de trai, cât și accelerarea proceselor efective de reformă în domeniile sociale, după cum urmează:

a) rezolvarea problemelor legate de șomajul provocat de intensificarea proceselor de restructurare în economie, prin promovarea unor programe de acțiuni și măsuri pentru funcționarea mai bună a pieței forței de muncă, îmbunătățirea sistemului de formare și perfecționare a pregătirii profesionale, orientarea și reorientarea profesională a forței de muncă tinere sau a celei disponibile în diverse sectoare;

b) ameliorarea sensibilă a diversității și calității serviciilor sociale prin:

- oprirea deteriorării stării de sănătate a populației și îmbunătățirea asistenței medicale, ca urmare a aplicării programului de reformă în acest domeniu și a realizării unor acțiuni concrete pentru reorganizarea sistemului de asigurare a sănătății, îmbunătățirea dotării tehnice a instituțiilor specializate și dezvoltarea rețelei de unități în sectorul privat;
- continuarea acțiunilor de restructurare instituțional-funcțională și de creștere a calității învățământului prin transformarea întregului sistem educațional în contextul realizării unor programe de pregătire a resurselor umane, în concordanță cu reformele sectoriale din domeniul economic;
- reabilitarea fondului locativ existent la realizarea de locuințe sociale prin inițierea unor programe în domeniul amenajării teritoriului, urbanismului și construcțiilor.

În domeniul asigurărilor sociale și pensiilor se au în vedere următoarele:

- realizarea unui sistem unificat de pensii publice, integrând toate sistemele independente care funcționează în prezent;

¹ C. Grigorescu - Universalitate și selectivitate în acordarea prestațiilor familiale, *Oeconomica*, nr. 1, 1994.

- atribuții concrete (pentru Ministerul Muncii și Protecției Sociale) referitoare la realizarea politicii în domeniul asigurărilor sociale și pensiilor, elaborarea legislației necesare și controlul aplicării corecte a acesteia;
- o nouă structură a prestațiilor de asigurări sociale și pensii, fie prin transferarea acestora către alte organisme specializate cu atribuții în domeniul social, fie prin introducerea unor prestații noi necesare, atât în perioada de tranziție către economia de piață, cât și după aceea;
- extinderea treptată a perioadei de timp luată în considerație pentru stabilirea bazei de calcul a pensiei, precum și a vârstei minime de pensionare în perioada următoare.

3.3. Politica veniturilor salariale

Deoarece pe termen scurt și mediu veniturile provenite din salarii vor continua să aibă o pondere însemnată în veniturile familiale am considerat necesară tratarea separată a viitoarelor măsuri de politică salarială.

În ceea ce privește politica salarială și căile de protecție socială în domeniul salarizării, trebuie precizat că, începând cu anul 1991, prin noua lege a salarizării, s-a statuat principiul negocierii libere a salariilor, în limita posibilităților financiare ale fiecărui agent economic.

Principiul de bază urmărit prin politica veniturilor salariale este acela că majorarea (în termeni reali) a salariului mediu nu trebuie să depășească nivelul mediu de creștere a productivității muncii. Nivelul de referință față de care vor fi determinate ratele de creștere admisibile va fi exprimat ca un salariu mediu ajustabil în funcție de timpul efectiv lucrat și nu ca un fond de salarizare (cum este cazul în prezent), pentru a nu descuraja ocuparea forței de muncă.

Asigurarea respectării normelor de ordin general se va baza pe instrumente variate cum sunt

- nivelul salariului minim, legiferat, ținând seama de efectele sale de difuziune în întreaga piramidă salariată;
- negocieri între partenerii sociali, cu participarea statului în calitate de mediator;
- penalități fiscale aplicate societăților cu capital integral sau majoritar de stat care acordă sporuri salariale excesive; norma de referință anuală va fi ajustată astfel încât să nu favorizeze întreprinderile care aderă la ea cu întârziere în scopul de a beneficia de un nivel de bază mai ridicat la care se raportează creșterile salariale ulterioare.

În formularea unei politici naționale a veniturilor, se va avea în vedere și necesitatea evitării apariției unor distorsiuni majore în structura salarială, printr-o comprimare excesivă, pentru a nu stânjeni realocarea forței de muncă cerută de inevitabila și necesara ajustare structurală a economiei.

O altă prioritate a politicii veniturilor va fi preîntâmpinarea unei majorări excesive a proporției reprezentate de veniturile salariale în produsul intern brut.

O asemenea tendință nu poate fi susținută pe termen mediu fără a îngusta potențialul de dezvoltare economică viitoare și, în același timp, are certe valențe inflaționiste datorită înclinației comparativ mai reduse spre economisire din veniturile salariale față de alte categorii de venituri.

Formula de indexare salarială va trebui să distingă între determinanții nominali și cei reali ai creșterii prețurilor, urmând să compenseze numai parțial influențele induse de cei din urmă. În vederea unei mai bune protecții a categoriilor de salariați cu venituri scăzute, fără a urmări însă o optimizare a structurii salariale, se va examina posibilitatea introducerii unui sistem mixt de compensare proporțională până la un anumit plafon de creștere a indicelui prețurilor și forfetare dincolo de plafonul respectiv.

În domeniul politicii salariale, pe termen scurt, se va acționa în următoarele direcții:

- a) asigurarea unui nivel al salariului real în concordanță cu cel al productivității muncii, astfel încât pe măsura redresării economice să se respecte principiul de bază potrivit căruia sporul de productivitate să devanseze creșterea salariului real;
- b) prevenirea creării unor decalaje exagerate în mod artificial, între veniturile obținute din muncă între diferite sectoare de activitate, pentru evitarea tensiunilor sociale care pot apare ca urmare a unor astfel de decalaje nejustificate; pentru susținerea celor menționate mai sus se preconizează elaborarea unor acte normative care să vizeze:
 - perfecționarea sistemului de indexare, în sensul realizării unor actualizări diferențiate ale salariilor practicate;
 - redimensionarea grilelor de salarii pentru personalul din instituțiile publice;
 - stimularea cererii de forță de muncă prin inițierea unor măsuri fiscale care să conducă la creșterea gradului de absorbție a forței de muncă;
 - perfecționarea și completarea cadrului instituțional și legislativ existent prin crearea Agenției naționale de ocupare și gestionare a fondului de șomaj în formă tripartită și limitarea efectelor de pe piața neagră a forței de muncă etc.;
- c) îmbunătățirea treptată, în cadrul instituțiilor publice, pe măsura creării resurselor necesare a raportului dintre salariile funcțiilor cu cea mai mare răspundere și complexitate a sarcinilor, față de cele corespunzătoare activităților necalificate, precum și față de salariile personalului cu pregătire medie;
- d) introducerea unor forme specifice de salarizare folosind criterii specifice diferitelor sectoare de activitate, care să asigure stimularea

personalului din unitățile publice pentru îndeplinirea în bune condiții a sarcinilor care îi revin.

- e) corectarea periodică a salariului de bază minim brut pe țară, în raport cu evoluția costului vieții și a posibilităților economiei, în vederea protejării familiilor cu venituri mici. În acest context se va urmări ca indicii de creștere a salariilor să nu îl devanseze pe acela al prețurilor medii pe economie; prin măsuri fiscale, societățile comerciale cu capital majoritar de stat și regiile autonome vor fi determinate să acționeze pentru creșteri moderate ale costurilor totale cu salariile, astfel încât procesul inflaționist să fie menținut în limite acceptabile.
- f) în funcție de evoluția șomajului în rândul personalului cu pregătire superioară și pentru menținerea motivației în creșterea nivelului de instruire profesională, este de dorit a se introduce, ca element de protecție, un salariu de bază minim brut pe țară pentru acele posturi care pentru îndeplinirea sarcinilor necesită o pregătire superioară; de asemenea, considerăm că acesta va trebui să fie avut în vedere la negocierile colective;
- g) menținerea unei relative flexibilități a măsurilor preconizate prin politica salarială va face posibilă adaptarea acesteia la anumite situații speciale care în momentul elaborării nu pot fi anticipate; totodată, apreciem ca eventualele corecții ce vor fi necesare vor trebui să fie precedate de analize temeinice și riguroase în concretizarea cărora consultarea partenerilor sociali reprezintă nu numai o opțiune, ci și o condiție esențială pentru asigurarea stabilității sociale.

*

* *

Cel mai important obiectiv al politicii veniturilor populației îl reprezintă preocupările de atenuare a inegalităților în distribuția veniturilor.

Menționăm că într-o societate modul de distribuție a veniturilor este un factor important explicativ al sărăciei. Inegalitatea veniturilor, care s-a accentuat în primii ani ai tranziției la economia de piață, pe măsura realizării procesului de macrostabilizare, va putea fi corectată prin:

- salarii, care nu vor mai avea un caracter egalizator și se va tinde a se apropia de capacitatea și performanțele individuale;
- creșterea ponderii în veniturile totale ale veniturilor din activitățile pe cont propriu și din proprietate;
- reducerea nivelului transferurilor de la stat, prin sistemul protecției sociale, dar și corelarea acestora cu starea materială a familiilor.

3.4. Protecția consumatorilor

În prezent, în economie, îndeplinesc atribuții de protecție a consumatorilor în ceea ce privește calitatea produselor și serviciilor care pot afecta viața, sănătatea, securitatea muncii și a mediului înconjurător, instituții și

organizații guvernamentale, cele mai multe dintre acestea având în subordine servicii și laboratoare proprii organizate la nivel teritorial administrativ.

În România, funcția socială a protecției consumatorilor se exercită în concordanță cu principiile invocate, prin urmărirea și controlul asigurării calității produselor și a prestărilor de servicii, la nivel macroeconomic (prin activități instituționale de standardizare, certificare și metrologie) și în plan local (în cadrul activităților legate de procesul de producție, de import și export).

Asigurarea calității produselor și serviciilor, precum și controlul asupra respectării prevederilor legale se efectuează de următoarele instituții, care sunt organizate la nivel național, precum și în teritoriu: Institutul Român de Standardizare; Biroul Român de Metrologie Legală; Oficiul pentru Protecția Consumatorilor; Direcția Generală a Medicinii Preventive; Direcția Farmaceutică și Institutul pentru Controlul de Stat al Medicamentului și Cercetării Farmaceutice; Direcția Generală Sanitar-Veterinară; Direcția Generală de Control din cadrul Ministerului Agriculturii și Alimentației; Direcția de Control și Protecția Consumatorilor din cadrul Ministerului Comerțului; Corpul de control comercial, cu atribuții de inspecție comercială, din cadrul consiliilor județene; Direcția de Control și Protecția Consumatorului din cadrul Ministerului Turismului; Serviciile de prețuri și protecția concurenței din componența direcțiilor generale teritoriale ale finanțelor publice subordonate Departamentului de evoluția prețurilor și protecția concurenței; Direcția Generală a Vămirilor; Inspectoratul de Stat al Apelor, din Ministerul Finanțelor, Inspecția de Stat a Pădurilor, Inspecția de Stat pentru Protecția Mediului, toate acestea din cadrul Ministerului Apelor, Pădurilor și Protecției Mediului; Inspecția de Stat în Construcții, Lucrări Publice, Urbanism și Amenajarea Teritoriului; Inspecția tehnică efectuată de Regia Autonomă Registrul Auto Român"; Inspectoratul General al Poliției.

Preocupările acestor instituții vizează stabilirea de reguli unitare privind protejarea consumatorilor, persoane fizice sau juridice, împotriva efectelor negative induse de unele practici nelocale ale unor agenți economici de a promova în consum produse necorespunzătoare în raport cu normele naționale și standardele internaționale în vigoare.

S-au întreprins acțiuni de supraveghere a comercializării produselor pe piață provenite din producția internă, precum și din import, evidențiindu-se încălcări ale prevederilor legale (lipsa certificării provenienței și calității, a termenelor de garanție, desfacere către populație a produselor, în special a celor alimentare, în condiții improprii de conservare și igienă chiar necorespunzătoare pentru consum, abateri grave de la regulile sanitar-veterinare etc.)

În prezent, în economia națională se manifestă o serie de fenomene legate de calitatea produselor și serviciilor, precum și de modul de funcționare a sistemului general de protejare a populației, acestea fiind deosebit de importante având implicații negative asupra asigurării protecției consumatorului, sănătății populației, securității muncii și a mediului înconjurător. Printre acestea sunt de menționat: funcționarea necorespunzătoare a piețelor care se află în curs de consolidare; organizarea specifică a societăților comerciale cu tendințe de slăbire a controlului asupra proceselor tehnologice și a calității produselor; extinderea numărului agenților cu capital privat care

comercializează produsele, îndeosebi, alimentare în locuri improvizate sanitar; dezechilibre între cererea de pe piață și oferta de bunuri; fenomene de monopol și concurența neloială etc. În aceeași timp, sunt de evidențiat: dispersarea structurilor și interferarea atribuțiilor; numărul mare de organisme de control; lipsa procedurilor de control, ceea ce face ca multe acte normative să nu fie operante, iar unele organe sau persoane cu atribuții de control să comită abuzuri; apariția unor mecanisme inadecvate în economie cum este de exemplu acela în domeniul atestării calității produselor, imposibil de realizat obiectivele pe care le are în timp util; diversitatea de interese din economie care a avut ca efect extinderea locurilor sau zonelor în care se exercită acte sau fapte de comerț incompatibile cu criteriile sanitare și de informare a consumatorilor; utilizarea necorespunzătoare a spațiilor comerciale existente și încurajarea dezvoltării de spații improprie.

În acest context, este necesară adoptarea de noi măsuri care să asigure un cadru unitar de desfășurare a activității de protecție a consumatorilor, eliminarea unor paralelisme, armonizarea cadrului instituțional, legislativ, de finanțare, precum și pentru acoperirea unor nevoi de dotare materială și tehnică.

O problemă deosebit de importantă o reprezintă introducerea și utilizarea de aparate de marcat și balanțe electronice menite să asigure măsurarea și taxarea exactă a operațiunilor comerciale în relațiile directe cu consumatorul, precum și pentru prevenirea și combaterea evaziunii fiscale.

Pentru îmbunătățirea activității din acest domeniu, pe lângă examinarea cu atenție a condițiilor de dotare și organizare, se apreciază ca necesar să se acționeze în următoarele direcții:

- actualizarea reglementărilor actuale privind protecția consumatorului, stabilindu-se măsuri prin care să se asigure desfășurarea activității de control, delimitată strict de atribuțiile de specialitate ale celorlalte instituții și organisme cu obligații în domeniul protecției consumatorului;
- revederea actualului sistem de penalizări care nu constituie un mijloc eficient de prevenire a abaterilor și stopare a neajunsurilor care se manifestă în domeniul protecției consumatorilor, inclusiv măsuri pentru interzicerea activității (temporare sau definitive);
- instituirea obligativității organelor vamale (la punctele din interiorul țării), de a solicita sprijinul oficiilor județene pentru protecția consumatorului pentru atenta verificare a produselor din import, a documentelor de însoțire care atestă calitatea produselor respective (declarație de conformitate, certificat de calitate, buletin de analiză, de încercări etc.), crearea și actualizarea periodică a elementelor necesare pentru informarea consumatorilor (instrucțiuni de utilizare, etichetă, ambalaj, termen de valabilitate etc.), instituirea ori de câte ori este nevoie a controlului de calitate prin sondaj și prelevarea unor probe pentru analize și teste de laborator, precizarea împreună cu ministerele, prin acte normative, a produselor, care urmează să fie supuse unui astfel de control;

- urmărirea, prin acțiuni de supraveghere pe piață, a utilizării unei informări cât mai complete a consumatorilor de către agentul economic prin elemente de identificare și caracterizare a produselor și serviciilor oferite spre vânzare, respectiv utilizare; comunicarea prin mass-media a informației negative referitoare la riscurile legate de folosirea unui produs;
- utilizarea de publicații, pliante și alte forme de publicitate, conținând îndrumări practice în domeniul consumului unor produse ale căror caracteristici impun astfel de măsuri (utilizarea în acest scop a unor fonduri realizate din veniturile rezultate din aplicarea de amenzi).

Apărarea sănătății animalelor și prevenirea transmiterii de boli de la animale la om constituie o problemă deosebită atât pentru stat, cât și pentru populație.

Rețeaua sanitară veterinară din țara noastră deși este organizată asemănător structurilor de profil din Franța, Anglia, Olanda, Germania, Danemarca, Spania, etc., totuși după 1989 se confruntă cu serioase probleme materiale, fapt pentru care și eficiența funcționării este mult diminuată.

Activitatea de igienă și sănătate publică este recunoscută internațional prin cele 37 acorduri și convenții sanitar-veterinare bilaterale încheiate până în prezent. Pe baza unor înțelegeri, autoritățile din aceste state verifică anual modul cum sunt respectate reglementările în vigoare, în urma cărora se emit decizii privind continuarea sau suspendarea relațiilor ce condiționează importul, exportul și tranzitul produselor de contaminare.

Cadrul organizatoric actual, precum și încadrarea cu personal de specialitate a rețelei sanitar-veterinare de slal din țara noastră se poate aprecia că răspunde cerințelor de asigurare a salubrității produselor de origine animală în unitățile producătoare, de prelucrare, depozitare, transport și valorificare situate pe întreg teritoriul. În același timp, împreună cu specialiștii din domeniul medicinei umane se urmărește aplicarea măsurilor pentru prevenirea toxinfecțiilor la om prin consum de alimente de origine animală. Activitatea desfășurată până în prezent evidențiază însă o serie de neajunsuri în ceea ce privește organizarea controlului preventiv asupra produselor destinate comercializării atât pe piață cat și asupra celor utilizate direct, pentru autoconsum, de către producători, cu implicații asupra securității sănătății populației. În acest context se propun următoarele acțiuni mai importante:

- întărirea organizării activității de supraveghere și control sanitar-veterinar pe tot fluxul de la producător la consumator, aplicându-se reguli în ceea ce privește asistența sanitar-veterinară, igiena și salubritatea produselor de origine animală;
- stabilirea unor reglementări, prin care să se asigure, încă de la înființarea societăților, recunoașterea capacității profesionale și existența condițiilor sanitare necesare, având în vedere extinderea sectorului privat prin organizarea de societăți comerciale particulare cu obiect achiziționarea de animale și de prelucrare și comercializare a produselor;
- instituirea obligativității ca certificarea oficială a calității și salubrității acestor produse să se facă, conform legislației române și reglemen-

tărilor internaționale, numai de către laboratoarele sanitare de stat autorizate. Astfel de prevederi, însoțite de măsuri pentru întărirea asistenței sanitar-veterinare, îndeosebi în mediul rural (circumscripțiile sanitar-veterinare comunale) care prezintă o verigă principală în întregul proces de asigurare a salubrității produselor își pot găsi soluționare prin armonizarea prevederilor legislației în vigoare (Legea 60/1974 modificată prin Legea 75/1991) la condițiile nou create și în curs de consolidare în agricultură, în special în zootehnie, a cărei pondere a producției a devenit preponderentă în sectorul privat;

- elaborarea de proceduri cadru privind efectuarea în comun a controalelor de către toate organele abilitate pentru protecția consumatorului în vederea prevenirii toxiinfecțiilor la om prin consumul unor produse de origine animală. Organizarea unor astfel de acțiuni va trebui să se facă sub conducerea directă a Oficiului pentru Protecția Consumatorilor.

Bibliografie

1. Bara Simona; Minodora, Moldovan; Avramiță, Gheorghe - *Preliminarii la o politică de stabilire a ofertei de produse agricole*, Anale IEA, 1994.
2. Bara Simona; Minodora, Moldovan; Avramiță, Gheorghe; Oprea, Ioana; Ioniță, Elisabeta - *Conjunctura producției agricole în țările din Europa Centrală și de Est și în țările dezvoltate*, IEA, 1994.
3. D. Dumitru (coordonator) - *Stadiul actual al dezvoltării agriculturii și industriei alimentare - obiective, direcții și mijloace de acțiune pentru continuarea reformei în sectorul agroalimentar*, CIDE, București, 1993.
4. C. Grigorescu - *Universalitate și selectivitate în acordarea prestațiilor familiale în România*, Oeconomica nr. 1, 1994.
5. L. Malassis - *Integration à l'économie agro-alimentaire*, Paris, 1992.
6. C. Zamfir - *România '89- '93, dinamica bunăstării și protecția socială*, București, 1994.
7. *** - *România - A strategy for the transition in agricultura*, The World Bank, March, 1994.
8. xxx - *Anuarul statistic al României*, 1994, București, CNS.
9. *** - *Buletin informativ MAA*, nr. 10, 1994.
10. *** - *Rapport mondial sur le développement humain*, 1994, PNUD, Paris.
11. *** - *Raportul guvernului României „Doi ani de guvernare”*, Noiembrie 1994, București.

**INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE**

**PROBLEME ECONOMICE
NR. 9/1995**

**CENTRUL DE INFORMARE
ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREȘTI**

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE A INDUSTRIEI**

**LIBERALIZĂRILE FINANCIARE ȘI FUNCȚIONAREA
SISTEMULUI BANCAR ROMÂNESC ÎN PERIOADA
1991-1993**

Lucian CROITORU

CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
București, 1995

Cuprins

1. Structura restricțiilor financiare în România.....	237
2. Stress-ul financiar și estimări ale dimensiunii acestuia	246
2.1. Natura creditelor neperformante în economia României	248
2.2. Evoluția creditelor neperformante și solvabilitatea băncilor de stat	249
2.3. Impactul creditelor neperformante	258
2.4. Constrângerile sistemice în calea rezolvării problemei	259
3. Efectele macroeconomice ale dificultăților financiare ale întreprinderilor și băncilor	262
4. Sectorul bancar și măsurarea subvențiilor acordate prin ratele dobânzii.....	270
Concluzii.....	275

Acest studiu își propune identificarea implicațiilor liberalizărilor financiare asupra economiei românești. Studiul începe prin prezentarea structurii restricțiilor financiare în economia României și a unor limite ale diferitelor prețuri în calcularea ratelor reale ale dobânzii. În partea a doua se analizează cauzele stress-ului financiar al sistemului bancar și se oferă o estimare a acestuia. Implicațiile macroeconomice ale represiunii financiare sunt analizate în partea a treia. În ultima parte sunt aduse în discuție implicațiile în redistribuirea veniturilor determinate de ratele negative ale dobânzii și se estimează subvențiile implicite primite (acordate) cauzate de impozitele din inflație. Studiul se încheie cu o listă scurtă de concluzii pentru politica economică.

1. Structura restricțiilor financiare în România

După ce în 1973 R. McKinnon și E. Show și-au publicat lucrările lor cele mai influente, a devenit aproape un truism să pledezi pentru realizarea liberalizărilor financiare. Ideea generală furnizată de teoria liberalizărilor financiare este aceea conform căreia fluxurile de fonduri împrumutabile pot fi crescute și folosite pentru creșterea economică dacă nivelul prețurilor este stabilizat, iar ratele dobânzii și rata de schimb se situează la nivelul de echilibru.

Îmbunătățirea eficienței și stabilității sistemului financiar a fost unul dintre motivele principale pentru care reformele financiare au devenit necesare. O altă cauză care a presat pentru reforme financiare a fost dată de evoluțiile interne și externe care au făcut dificilă menținerea reglementărilor excesive asupra sistemului financiar.

Totuși piețele financiare nu pot funcționa eficient și nu-și pot îndeplini rolul de selectare a investițiilor eficiente dacă informațiile nu circulă în mod adecvat, sau dacă nu există reglementări adecvate privind garanțiile și ieșirea de pe piață etc. Unele slăbiciuni de acest gen au determinat guvernele să intervină pe piețele financiare.

În țările cu venituri înalte, guvernele deși au exercitat unele influențe asupra fluxurilor de credite, controalele asupra ratelor dobânzii și asupra creditelor au fost mai puțin extinse, principalele măsuri fiind proiectate să asigure stabilitatea sistemului financiar.

În țările mai puțin dezvoltate, guvernele au dorit ca rezultatele economice pozitive să apară cât mai repede. În contradicție cu acest obiectiv, înființarea instituțiilor care ar fi permis piețelor financiare să funcționeze în mod eficient ar fi cerut un timp mai îndelungat. Decât să pună bazele unui sistem financiar puternic și sănătos, cu reguli prudentiale solide, multe guverne au preferat să se concentreze pe intervenția proiectată să canalizeze resursele către

activitățile pe care le simțeau cel mai slab deservite de instituțiile financiare existente.

Unele dintre fostele țări socialiste aflate astăzi în procesul de tranziție la economia de piață, printre care și România par să repete istoria. Sectorul financiar nu este văzut ca forță principală în procesul de tranziție, dacă nu este manipulat sau repesat într-un fel sau altui.

În aceste economii sectorul de stat este preponderent și guvernul are nevoie de resurse pe care să le îndrepte către locurile pe care le consideră prioritare.

Cerințele de împrumuturi interne pentru sectorul public (definit ca suma a tuturor instituțiilor sectorului public - inclusiv întreprinderile și banca centrală -) pot fi finanțate prin intermediul băncilor de depozite, a băncii centrale și prin alte împrumuturi interne.

Dar dacă piețele financiare ar funcționa, fără distorsiuni, aceste împrumuturi ar determina creșterea inflației și a ratelor dobânzi. Dacă ar renunța la aceste împrumuturi, guvernul ar trebui să mărească impozitele.

Pentru a crește fluxurile de resurse interne către sectorul public fără a mări impozitele, inflația sau ratele dobânzii pot fi utilizate o serie de restricții financiare. În țările aflate în procesul de tranziție, în faza inițială a declanșării reformelor, restricțiile financiare nu au fost în mod substanțial diferite de acelea practicate în țările în curs de dezvoltare, și, care conduc, în mod inevitabil, la represiune financiară.

În România, structura restricțiilor financiare a fost suficient de sofisticată îndurând controlul ratelor dobânzii, restricții asupra selecției de portofoliu, impozitele și rezervele obligatorii, accesul la piețele alternative de capital, controlul ratei de schimb, restricțiile la intrarea pe piețele Intermedierii financiare, amânarea creării pieței de capitaluri.

Ratele dobânzii. În România plafoanele asupra ratelor dobânzii au fost justificate, inițiat, prin teama că ar putea fi folosite în mod abuziv de structura monopolistă a intermediarilor financiar. Ulterior, s-a dovedit că băncile erau bănci captive, orientate mai degrabă să mențină rate scăzute la depozite și împrumuturi pentru a sprijini clienții tradiționali, de care, în cele din urmă depindeau. Chiar după ce au fost liberalizate, ratele dobânzii au rămas negative pentru o lungă perioadă, bazate pe spread-uri largi între ratele dobânzii la depozite și împrumuturi. Asemenea rate au fost ajustate în mod lent la condițiile economice în schimbare și la inflație astfel că stimulentele pentru acumularea de active financiare au lipsit.

Selecția de portofoliu. Restricțiile asupra selecției de portofoliu au reprezentat un mijloc important de alocare a resurselor în economie prin intermediul sectorului financiar oficial. Restricțiile folosite au inclus utilizarea unor instituții financiare pentru a oferi împrumuturi unor activități specifice (de exemplu exportul), la rate ale dobânzii preferențiale, creditele oferite de Banca Națională sectoarelor cheie la rate ale dobânzii subvenționate (în special

creditarea întreprinderilor agricole) și determinarea unor instituții financiare să cumpere obligațiuni guvernamentale cu dobânzi mici.

În timp ce în cursul anului 1993 dobânda medie la împrumuturi a crescut de la 49,5% în ianuarie la 86,4% în decembrie, unele bănci acordau dobânzi preferențiale la creditele pentru export.

Banca	Dobânda preferențială la credite pentru export - % -	Perioada pentru care a fost acordat creditul - zile -
Banca Comercială Română	27	90
	30	91-180
	35	181-365
	45	peste 365
Eximbank	17,5	90
	28,0	91-180
	35,0	181-365

Sursa: Banca Națională a României

De asemenea, Banca Națională a României a acordat credite subvenționate¹ care reprezentau 63,2% din totalul creditului în ianuarie 1992, 58,7% în ianuarie 1993 și 22,1% în decembrie 1993.

Datorită presiunilor pentru derularea politicii structurale a guvernului, ponderea liniilor de credit² acordate pentru obiective economice a varia! între 50 și 70% din totalul creditelor pentru refinanțare. Dintre acestea, în mai 1994 54,7% erau orientate spre agricultură, 23,5% pentru stimularea exportului și 21,1% pentru finanțarea stocurilor energetice.

Impozitele și rezervele obligatorii. Sistemul de impozitare și nivelul rezervelor obligatorii afectează, de asemenea, structura de portofoliu a băncilor. De exemplu, în condiții de inflație impozitarea profitului băncilor la rate înalte fără a ține cont de erodarea inflaționistă a capitalului, poate conduce la decapitalizare. Rezervele obligatorii mari în condiții de inflație înaltă alimentează "baza monetară" care poate ajuta la finanțarea deficitului fiscal. În condiții de inflație, rezervele obligatorii sporesc pe măsură ce prețurile cresc, astfel încât pot apărea determinații pentru politica fiscală, legate de obținerea de importante venituri din inflație (inflation tax revenue). Rămânând la nivel

¹ Credite ale căror rate ale dobânzilor au fost mai mici decât rata de refinanțare.

² Liniile de credit sunt credite pentru refinanțare oferite de Banca Națională a României în condiții de dobânzii mai mici decât acelea percepute pentru refinanțarea overdraft sau pentru creditele de licitație

constant de 10% din depozite, rezervele obligatorii în România nu s-au situat peste nivelul necesar unui management adecvat al politicii monetare.

Structura portofoliului activelor sistemului bancar poate fi influențată, de asemenea, prin impunerea de reglementări care să ceară băncilor atingerea anumitor rate de lichiditate. În acest fel se creează o cerere pentru obligațiuni guvernamentale care, de asemenea, poate ajuta procesul de finanțare a deficitului fiscal. Datorită inflației înalte, această restricție financiară nu a funcționat în economia românească.

În timp ce încasează impozite sau primesc rezerve obligatorii, autoritățile pot furniza subvenții implicite pentru tranzacții financiare, fie acționând ca creditor de ultimă instanță (credit of last resort) fie, în cazul guvernului, făcând depozite cu dobânzi scăzute. În România, aceste subvenții au contribuit (așa cum se va vedea mai detaliat într-un paragraf ulterior) în mare măsură la menținerea structurii clienților nebankari ai băncilor comerciale, deși, în unele cazuri, au fost rău platnici.

Concentrarea și intrarea pe piață. În anul 1990 existau trei bănci comerciale specializate: Banca Română de Comerț Exterior, Banca de Investiții și Banca pentru Agricultură și Industrie Alimentară. La sfârșitul anului 1993 în România operau 20 de bănci. Numărul mic de noi bănci reflectă orientarea pentru limitarea intrării pe piața intermedierei financiare. Această limitare a intrării pe piață, plus restricțiile privind deținerea de către capitalul străin a instituțiilor financiare românești, au condus la menținerea structurii oligopoliste a sistemului bancar.

La începutul anului 1994, la șase din cele douăzeci de bănci, majoritatea acțiunilor erau în proprietatea statului. Dintre acestea, patru bănci dețineau aproximativ 85% din creditul acordat clienților. Banca de economii deținea 80% din depozitele populației și aproape 30% din depozitele existente în sistemul bancar.

Controlul operațiilor de capital. A fost efectiv și a avut implicații majore asupra lichidității sistemului financiar. Datorită restricțiilor sau mijloacelor dezvoltate pentru a menține ratele dobânzii la depozite negative în termeni reali, atractivitatea depozitelor în străinătate a crescut. Pe de altă parte, întreprinderile mici, sau cele fără un renume, care nu s-au putut împrumuta pe piața internă datorită raționalizării creditului în condiții de inflație au găsit tot mai atractivă ideea împrumutului de la instituții financiare străine. Pentru a preveni implicațiile negative ale fugii capitalului sau ale sustragerii de ia obligațiile fiscale, controalele asupra capitalului s-au menținut nu numai la ieșire, dar și la intrare.

Distribuția în timp a restricțiilor financiare și a măsurilor de politică a creditului este prezentată în graficul din figura 1. Graficul sugerează că pe măsură ce reforma s-a extins în anumite domenii (liberalizarea graduală a prețurilor pe piețele de bunuri și servicii, apariția și extinderea sectorului privat, reforma fiscală, autonomia decizională a întreprinderilor de stat etc.), o serie de

masuri au fost extinse fie pentru a compensa efectele eliminării altora (de exemplu după înlăturarea plafonului asupra ratelor dobânzii) fie pentru a restricționa sectorul financiar în noul context creat. Restricțiile practicate în faza de început a reformei economice trebuie interpretate în contextul temporal: pe de o parte, legătura automată dintre conturile întreprinderilor și bugetul de stat fusese întreruptă de declanșarea reformei lăsând bugetul fără unele surse de venit care să fie îndreptate către sectoarele prioritare; pe de altă parte, comportamentele publicului au fost formate, în condiții de stabilitate a prețurilor menținută 45 de ani, și cu greu s-ar fi putut imagina o inflație galopantă care să altereze eficacitatea unora dintre măsuri și să transforme restricțiile financiare în represiune financiară. În plus, unele dintre restricții nu trebuiau impuse, fiind o moștenire de la sistemul planificării centralizate. În aceste condiții restricțiile financiare păreau să fie necesare nu numai pentru a reduce costul finanțării deficitului guvernamental, dar și pentru că, în lipsa lor s-ar fi dezvoltat suficiente canale financiare prin care resursele ar fi ajuns la utilizatorii cu eficiență și veniturile cele mai mari și nu în locurile considerate prioritare.

Figura 1 – Structura restricțiilor financiare și politica de credite în România în perioada 1990 iunie 1994

	1990	1991	1992	1993	1994
Plafone asupra creditului intern					
Plafone asupra dobânzilor					
Cumpărarea de către instituții financiare a obligațiunilor guvernamentale cu dobânzi mici					
Rezerve obligatorii cu dobândă 10%					30%
Credite preferențiale pentru sectoare private					
Rată de refinanțare preferențială a BNR					
Depozite guvernamentale cu dobânzi avantajoase					
Intervenția CEC pe piața interbancară și refinanțare ieftină					
Mentținerea monopolului CEC asupra economiilor populației					
Lipsa pieței private de capitaluri					
Curs de schimb controlat, supraevaluat					
Controale asupra contului de capital					

Restricțiile financiare încurajează acele instrumente și instituții financiare de la care guvernul poate obține suficient seignorage și descurajează celelalte instrumente și instituții financiare. În România, ca și în alte țări în tranziție, piețele financiare sunt bazate pe bănci, piața acțiunilor și obligațiunilor fiind un proces incipient. Restricțiile financiare - care, în esență, se reflectă, ca distorsiuni în prețurile financiare (ratele dobânzii și rata de schimb) - au fost concepute să favorizeze și să protejeze sistemul bancar. De exemplu, plafoanele asupra ratelor dobânzii au făcut dificilă pe perioada cât au existat

nașterea competiției pentru fondurile atrase de sectorul public. Rezervele obligatorii cu dobândă mică și obligarea unor instituții financiare să cumpere obligațiuni de stat cu câștiguri mici au asigurat orientarea unei părți a economiilor ieftine către sectorul public. Privatizarea pe scară largă a întreprinderilor de stat ar fi creat o piață importantă a acțiunilor, care ar fi făcut o importantă concurență sectorului public cu atragerea fondurilor. Din această perspectivă nu este de mirare că privatizarea marilor întreprinderi nu a luat avânt, iar metoda de privatizare asupra căreia se discuta cel mai mult nu era metoda vânzării de acțiuni prin licitație ci metoda MEBO. Seignorage-ul nu poate fi ușor extras din instrumente private cum ar fi acțiunile și obligațiunile.

Accelerarea inflației începând din octombrie 1990 a determinat ca restricțiile financiare, și în special plafoanele asupra ratei dobânzii, să devină destabilizatoare. Din momentul în care rata inflației a întrecut în mod sistematic ratele dobânzii, economia a devenit o economie represată financiar.

Ratele dobânzii au devenit puternic negative, în ciuda faptului că în aprilie 1992 plafoanele asupra lor fuseseră înlăturate. Datele din tabelul 1 arată că nivelul negativ al dobânzilor s-a menținut până la sfârșitul anului 1994 în ceea ce privește dobânzile la credite, dar că a continuat și în primul trimestru din anul 1994 dacă se analizează rata medie a dobânzii la depozite.

Tabelul 1

Rata medie a dobânzii*) în România

	1992				1993				1994
	Trim.I	Trim.II	Trim.III	Trim.IV	Trim.I	Trim.II	Trim.III	Trim.IV	Trim.I
Nominal									
- credite	7,1	11,5	13,6	11,6	11,9	11,6	12,6	20,4	25,4
- depozite	5,9	9,0	10,3	8,4	8,0	7,8	8,4	10,1	14,0
spread brut	1,2	2,5	3,3	3,2	3,9	3,8	4,4	10,3	11,4
Real									
- Pe baza prețului de producție (PPI)									
- credite	-18,8	9,7	1,6	-32,7	-1,8	-24,6	-14,7	-10,5	...
- depozite	-19,7	7,3	-1,4	-34,7	-5,2	-27,1	-18,0	-18,1	...
- Pe baza prețurilor de consum (CPI)									
- credite	-27,2	-8,9	-3,3	-20,7	-15,0	-26,2	-18,9	-15,6	4,3
- depozite	-28,4	-11,0	-9,9	-23,0	-18,0	-28,8	-22,1	-22,8	-5,2

Sursa: Calculat pe baza datelor de la BNR

*) Dobânzi medii trimestrializate

Între cauzele care au determinat ca dobânzile să rămână negative și după eliminarea plafoanelor instituite asupra lor, se înscriu atât cele ce țin de interese și raționalități microeconomice ale băncilor, cât și cele provenind din politica economică. Între acestea din urmă, depozitele guvernamentale cu dobânzi mici, creditele cu dobândă subvenționată de Banca Națională a României și intervenția monopolistă a băncii de economii (CEC) pe piața interbancară au permis băncilor să reducă costul depozitelor. În tabelul 2 sunt prezentate efectele depozitelor guvernamentale ieftine asupra costului mediu al depozitelor. Datele sugerează că guvernul a avut o politică diferențiată de sprijinire cu depozite relativ ieftine a băncilor. De exemplu, costul mediu al pasivelor Băncii Comerciale Române a fost cu 7- 10% mai mic în perioada martie 1992 - iunie 1993 față de situația în care depozitele guvernului nu ar fi fost făcute. La alte bănci, depozitele guvernamentale au fost mai scumpe, determinând creșterea costului mediu al obligațiilor bancare.

Având în vedere ansamblul restricțiilor financiare se poate spune că, în timp ce controlul ratei dobânzilor a fost eliminat, noi mecanisme au fost puse în funcțiune pentru a menține nivelul scăzut al dobânzilor, condiție necesară pentru sprijinirea sectorului public prin utilizarea subvențiilor implicite.

Aprecierea stării de represiune financiară și caracterizarea sistemului bancar depind în mare măsură de nivelul real al ratei dobânzii. Dar dacă nivelul real al ratei dobânzii este pozitiv, mare sau mic, depinde de indicele de preț folosit pentru măsurarea inflației. Dacă se utilizează indicele prețurilor de consum (CPI), creșterea sa rapidă poate arăta o rată a dobânzii scăzută sau negativă. Dacă indicele prețurilor de producție este mai lent, atunci ratele dobânzii calculate pe baza sa apar ca fiind mai mari, putând să rămână pozitive.

Multe dintre raționamentele din paragrafele ulterioare se bazează pe nivelul ratei reale a dobânzii. Din acest motiv, ratele dobânzii au fost calculate utilizând atât CPI cât și PPL

Aprecierea rezultatelor trebuie făcută însă pornind de la avantajele și neajunsurile fiecărui indice de preț.

Utilizarea CPI. Unul dintre neajunsurile acestui indice este acela că acordă o pondere mare serviciilor în alcătuirea sa. În timp ce bunurile reprezintă o alternativă a deținerii banilor, serviciile nu reprezintă o astfel de alternativă. Când cineva deține bunuri, rata veniturilor reale este dată de schimbarea în prețurile bunurilor. Când bogăția este ținută sub forma activelor financiare, rata veniturilor este dată de rata dobânzii. Rata schimbării în prețul bunurilor este deci mult mai relevantă pentru orientarea economiilor decât ritmul prețurilor serviciilor.

Tabelul 2

Influențele depozitelor guvernamentale asupra costului mediu al pasivelor

	Banca	1991				1992				1993			
		Trim.I	Trim.II	Trim.III	Trim.IV	Trim.I	Trim.II	Trim.III	Trim.IV	Trim.I	Trim.II	Trim.III	Trim.IV
		Rata medie a dobânzii la pasivele purtătoare de dobândă, inclusiv depozitele guvernamentale	7,9	8,8	9,7	12,5	24,0	51,3	54,9	57,0	48,9	52,5	47,2
	6,7	7,7	8,3	8,4	19,0	38,3	37,5	34,2	33,3	27,7	44,8	56,0	
	8,4	6,4	6,3	6,3	16,3	29,8	34,8	37,0	37,0	47,7	47,3	50,5	
	8,3	7,1	12,6	13,5	23,2	52,8	34,0	26,1	26,1	24,3	25,7	43,9	
Rata medie a dobânzii la pasivele purtătoare de dobândă, exclusiv depozitele guvernamentale	8,9	8,9	10,7	13,5	24,6	54,8	59,6	60,9	53,3	57,4	50,9	94,0	
	7,5	9,2	10,1	9,7	23,7	47,9	47,0	41,6	42,6	36,3	48,2	55,6	
	7,0	7,0	7,0	7,0	18,0	31,0	34,0	37,0	37,0	51,0	51,0	53,0	
	8,3	7,1	12,6	13,5	23,5	53,3	29,1	23,5	25,8	22,3	24,1	37,6	
Diferența	-1,0	-1,1	-1,0	-1,0	-0,6	-3,5	-4,7	-3,9	-4,4	-4,9	-3,7	-11,0	
	-0,8	-1,5	-1,8	-1,3	-4,7	-9,6	-8,5	-7,5	-9,3	-10,6	-3,4	-0,4	
	-0,6	-0,6	-0,7	-0,7	-1,7	-1,2	+0,8	0,0	0,0	-3,3	-3,7	-2,5	
	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,3	-0,5	+4,9	+2,8	+0,3	+2,0	+1,6	+8,3	

Sursa: Calculele autorului

NOTĂ: BCR - Banca Comercială Română; BA - Banca Agricolă;

BRD - Banca Română pentru Dezvoltare; CEC - Casa de Economii și Consemnațiuni

Când ritmul prețurilor (inflația) la bunurile de consum depășește rata dobânzii, publicul accelerează cumpărările de bunuri, pentru a câștiga în termeni reali.

În plus, când productivitatea muncii și salariile reale tind să crească mai repede decât prețul bunurilor (datorită productivității mai lente în servicii). Astfel, CPI tinde să supraestimeze rata inflației, și astfel deplasează în jos estimarea ratei dobânzii. De asemenea, controalele asupra prețurilor de consum pot să fie mai severe, din motive sociale, decât asupra prețurilor de producție. Toate aceste motive fac mai rațională utilizarea PPI în calculul ratei dobânzii reale.

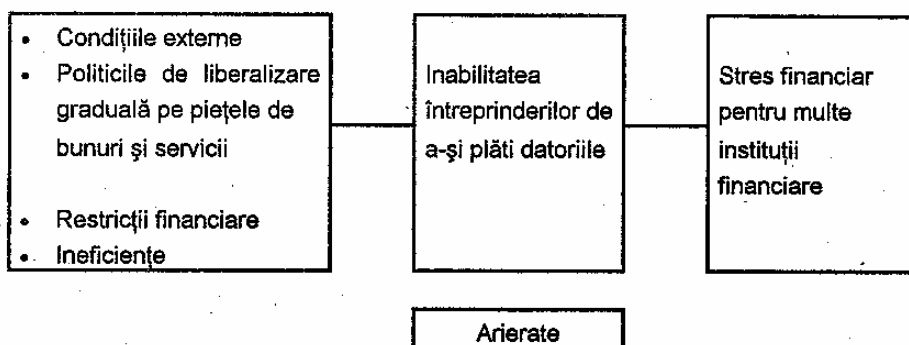
De obicei în țările în curs de dezvoltare, variațiile în CPI și PPI tind să fie în același sens, între seriile celor doi indici existând coeficienți de corelație mai puternici decât în țările dezvoltate. Probabil, ponderea serviciilor în consumul total substanțial diferită. Ea niveluri de dezvoltare diferită, explică aceste diferențe. De asemenea, controalele mai extinse asupra CPI în țările în curs de dezvoltare se reflectă în tendințe similare în evoluția PPI. În România, coeficientul de corelație între seriile celor doi indici a fost relativ mic, 0,59, fiind mai apropiat de coeficienții care exista în țările dezvoltate. Evident, acest coeficient relativ scăzut se datorează liberalizărilor parțiale

2. Stress-ul financiar și estimări ale dimensiunii acestuia

Apariția problemelor financiare în economia României s-a datorat unui complex de cauze. Ar fi eronat să se creadă că stresul financiar a fost exclusiv o consecință a restricțiilor financiare. Dimpotrivă, în unele cazuri și în mod nesustenabil, restricțiile financiare au ameliorat criza financiară.

Între cauzele care au determinat stresul financiar al întreprinderilor și al instituțiilor financiare, condițiile externe determinate de prăbușirea CAER-ului, de războiul din Golf și de embargoul asupra fostei Iugoslavii au jucat, în mod cert, un rol important. Acestea au fost însă cauze independente de funcționarea economiei. Principalele tensiuni regenerabile au fost determinate de reformele inițiate prin liberalizarea prețurilor pe piețele de bunuri și servicii, concomitent cu păstrarea unor restricții financiare. Împreună, aceste transformări și tensiunile care le-au însoțit au pus mare parte dintre întreprinderi în imposibilitatea de a-și plăti datoriile între ele și către sistemul intermediarilor financiar (fig.2).

Fig.2 - Cauzalitatea stress-ului financiar în România

Pe de altă parte, controlul ratelor dobânzii menținut până în aprilie 1992 nu a permis băncilor, pentru o anumită perioadă, să mărească spread-ul pentru a-și spori veniturile din dobânzi. Aceste două cauze au condus la apariția, în anul 1991 a stresului financiar pentru principalele bănci de stat. Cele mai mari patru bănci comerciale - Banca Comercială Română, (BCR), Banca Agricolă (BA), Banca Română de Comerț Exterior (BRCE) și Banca Română de Dezvoltare (BRD) dețineau în decembrie 1991 aproximativ 83% din bilanțul agregat al băncilor comerciale și 94% din totalul creditelor.

Insolvabilitatea băncilor este una dintre modalitățile de a caracteriza stresul financiar. Apreciate după raportul dintre capital și activele ponderate cu

coeficienții de risc, principalele bănci comerciale de stat au fost insolabile în anul 1991 și au revenit la solvabilitate în anul 1992. În anul 1991 auditarea făcută de firme renumite a pus în evidență un raport negativ între capitalul unora dintre aceste bănci și activele lor ponderate cu coeficienții de risc (-36% la BCR, -7% la BRD și -6% la BA). Banca Română de Comerț Exterior era singura dintre marile bănci cu capital de stat care avea un coeficient de acoperire de 15%¹. Având în vedere ponderea acestor bănci în sectorul bancar, se poate spune că în anul 1991 sistemul financiar se afla în profundă dificultate (financial distress).

Deși din punct de vedere tehnic băncile cu coeficienți de acoperire a capitalului negativi erau insolabile, ele au rămas lichide, satisfăcând cererile de plăți, înregistrând pierderi². Faptul că o bancă avea un coeficient de acoperire mai mic în modul (de exemplu BA avea un coeficient de -6%, mai mic în modul decât cel înregistrat la Banca Comercială Română, de -36%) nu spune nimic despre gradul de lichiditate al băncii respective în raport cu altele. Este posibil ca o bancă cu pierderi mai mari (provenind de la credite neperformante) decât o altă să fie, totuși, mai lichidă. Rămânând lichidă în timp ce este insolabilă, o bancă poate transmite propriile pierderi asupra deponenților. Din punct de vedere tehnic, cauza dificultăților sistemului financiar a constituit-o acumularea de credite neperformante la niveluri de la care pierderile anticipate depășeau suma dintre capital, fondurile de rezervă și provizioanele constituite.

Înainte de a discuta natura creditelor neperformante, trebuie arătat că, din moment ce evenimentele externe și liberalizările parțiale au determinat o criză financiară pentru majoritatea întreprinderilor de stat, băncile românești au devenit bănci "captive", dependente de clienții tradiționali, fără a putea să dezvolte pe termen scurt, strategii de atragere de noi clienți buni. Pe de altă parte, nu este mai puțin adevărat că, fiind în proprietatea statului, băncile au conservat un management funcțional, pentru care stimulentele de a renunța la creditele riscante nu existau și nu există în prezent.

Abilitatea băncilor de a menține capitalizarea la niveluri adecvate nu a fost însă dependentă exclusiv de managementul rupt de criteriile comerciale, ci a depins și depinde de reglementările în vigoare privind impozitarea profiturilor realizate de bănci și constituirea provizioanelor. Datorită impactului inflației asupra dobânzilor, profiturile băncilor³ în România tind să fie supraestimate și,

¹ Vezi McKinsey & Company, Inc., Enhancing the Soundness of Romanian Banking System, Bucharest, June, 1993.

² În termenii costurilor de oportunitate.

³ Este aparent contradictoriu faptul că, băncile realizează profituri, în timp ce rapoartele de audit le declară insolabile. Acest lucru este posibil pentru că, neclarificând condițiile după standarde internaționale privind riscul, băncile nu constituie, din profiluri, provizioanele de risc adecvate. Firmele de audit reclasifică debitorii după

din această cauză, impozitate la rate înalte. O mare parte a veniturilor sporite rezultate din utilizarea unor spread-uri mari sunt folosite de bănci pentru a compensa erodarea în termeni reali a activelor lor. impozitarea întregului profit, fără a permite băncilor scutiri pentru partea folosită la compensarea erodării activelor, contribuie la decapitalizarea băncilor. Pe de altă parte, băncile nu au provizioane corelate cu probabilitatea apariției de probleme în rambursarea creditelor deoarece acestea (provizioanele) pot fi deduse din profituri înainte de impozitare numai în limita a 0,5% din credite.

Provizionarea inadecvată conduce, în cele din urmă, la pierderi de capital sau la cheltuieli bugetare ulterioare pentru recapitalizarea băncilor. Crearea de reglementări care să elimine această situație este strict necesară, înainte ca datoriile să atingă, din nou cote ridicate, pentru a căror compensare ar fi necesare cheltuieli bugetare insuportabile.

2.1. Natura creditelor neperformante în economia României

Creditele neperformante din activele diferitelor bănci comerciale au avut mai multe surse. În primul rând, este vorba despre *împrumuturile moștenite* atunci când sistemul monobancar s-a destrămat. Aceste împrumuturi reprezintă avansuri bugetare făcute în contextul economiei planificate, cu mici șanse de a fi plătite de întreprinderi.

În al doilea rând, multe dintre noile împrumuturi acordate începând din anul 1990 au devenit, de asemenea, neperformante din mai multe cauze:

- lipsă de experiență în fundamentarea împrumuturilor pe baze comerciale;
- presiune pentru împrumuturi acordate clienților care, în același timp sunt și acționari sau pentru menținerea ocupării;
- retragerea, neașteptată a sprijinului acordat de stat întreprinderilor împrumutate. În al treilea rând, creditele neperformante sunt o *problemă de portofoliu*: în măsura în care o importantă parte din împrumuturi a fost făcută în valută, continua devalorizare a monedei naționale a determinat creșterea serviciului datoriei întreprinderilor și a deteriorat poziția băncilor. Cea de a treia cauză are o mică relevanță în cazul României. Primele două cauze au avut însă o relevanță sporită, făcând multe întreprinderi să aibă nevoie de asistență financiară.

Problemele întreprinderilor și ale băncilor de stat sunt strâns interconectate. Din moment de guvernul garantează implicit sau explicit depozitele¹, creditele neperformante, sunt, în cele din urmă, obligații ale guvernului.

bonitatea lor, și astfel obțin nivelul necesar de provizioane. Dacă deficitul de provizioane ar fi acoperit, băncile nu ar mai putea avea profit.

¹ Guvernul garantează în mod explicit numai depozitele la CEC.

Acesta este unul dintre motivele pentru care guvernul este interesat ca în timp ce dezvoltă măsuri pentru restructurarea întreprinderilor de stat să inițieze măsuri pentru restructurarea băncilor insolvabile. Experiența a arătat că acolo unde guvernele au ajutat băncile insolvabile să rămână deschise, costurile cumulative ale suferinței financiare au fost mult mai mari decât dacă băncile insolvente ar fi fost închise sau restructurate. Pentru a nu acumula costuri insuportabile în viitor, și pentru a permite reducerea pierderilor provocate băncilor de creditele neperformante, Guvernul României a utilizat o parte din depozitele sale la bănci pentru a acoperi unele credite neperformante acordate cooperativelor agricole (operațiune derulată în 1990) și și-a asumat 90% din creditele neperformante acordate întreprinderilor de stat înainte de 1991 (Legea 7/1992). Efortul total asumat de guvern (până la sfârșitul anului 1993) pentru a recapitaliza băncile a fost de 200 miliarde lei. 150 miliarde pentru a acoperi credite neperformante de 150 miliarde lei, și 50 miliarde lei pentru creșterea capitalului la trei bănci¹. Măsura a ușurat temporar situația băncilor și a fost lipsită de consecințele pozitive dorite pe termen mediu din moment ce nu a fost acompaniată de restructurarea întreprinderilor și a băncilor, care să împiedice finanțarea de către bănci a pierderilor întreprinderilor. Începând din anul 1991 guvernul nu a mai avut suficiente surplusuri pentru a acoperi pierderile întreprinderilor. Pe măsură ce întreprinderile de stat au continuat să acumuleze pierderi, băncile au continuat să le finanțeze, cel puțin parțial.

2.2 Evoluția creditelor neperformante și solvabilitatea băncilor de stat

În România, determinarea cu acuratețe a creditelor neperformante nu este posibilă din mai multe motive:

- declinul economic continuu în anii 1990, 1991 și 1992;
- presiunea, în diferite etape asupra băncilor pentru a acorda împrumuturi pentru asigurarea ocupării;
- lipsa procedurilor standard de clasificare a creditelor neperformante;
- continua capitalizare a dobânzilor neplătite.

Totuși, estimări s-au făcut atât de către bănci cât și de către firme internaționale de contabilitate. În funcție de definiția utilizată, volumul creditelor neperformante poate varia în limite destul de largi. Definiția creditelor neperformante luate în calcul la determinarea coeficienților de acoperire a capitalului, calculați de auditori s-a bazat pe evaluarea fluxurilor de venituri și

¹ Acoperirea creditelor neperformante a fost realizată prin două operațiuni de swap: 70% din datorii au fost schimbate pe obligațiuni guvernamentale cu scadență la 4 ani și dobândă de 10%. Restul datoriiilor au fost schimbate pe obligațiuni cu scadență la 4 ani, cu dobânda medie a pasivelor bancare.

cheltuieli (cash flow) legate de credite¹, ceea ce, în cele din urmă, reflectă abilitatea debitorilor de a plăti. Evidențele curente ale băncilor permit analiza acelor credite neperformante definite ca "credite restante", ceea ce, în final, reflectă, de asemenea, abilitatea de a plăti a debitorilor. Între cele două definiții există totuși diferențe semnificative, estimările făcute de firmele de audit reflectând mai fidel creditele neperformante. De exemplu, în decembrie 1991 creditele neperformante estimate de firmele străine de audit erau cu 123 miliarde lei mai mari decât cele înregistrate în bilanțul agregat al băncilor comerciale.

Volumul creditelor neperformante atingea în septembrie 1992, 583 miliarde lei (în prețuri septembrie 1993) adică 7,5% din PIB². Această estimare include creditele acordate înainte de 1991 pe care băncile le-au clasificat ca neperformante (Legea 7), creditele de compensare restante și creditele clasificate ca neperformante de firmele internaționale de auditare³. Primele două componente intră ca elemente comune atât în evaluările firmelor de audit cât și în evaluările proprii ale băncilor, și reprezentau în septembrie 1992, 43,6% din total⁴. Restul creditelor neperformante - clasificate de auditorii externi - indicau un deficit de previzionare de 312,7 miliarde lei (prețuri septembrie 1992).

Evoluția în timp a creditelor neperformante la trei bănci de stat este prezentată în tabelul 3. Deși, atât prin Legea 7 (prin care guvernul și-a asumat 150 miliarde din creditele neperformante), cât și prin acordarea de credite de compensare s-a încercat o reducere a creditelor neperformante, acestea au continuat să crească în anul 1992 comparativ cu anul 1991.

Datele arată că pentru BCR proporția creditelor neperformante s-a menținut în 1992 la niveluri similare cu cele din anul 1991, în timp ce la BRD ponderea acestor credite a crescut semnificativ în a doua jumătate a anului 1992.

Aceste evoluții sunt în mod aparent în contradicție cu faptul că în anul 1992 băncile menționate au devenit solvabile (coeficienții de acoperire a capitalului fiind de 7% la BCR, 8% la BRD, 18% la BRCE și 4% la BA)*. Până în aprilie 1992, când plafoanele asupra ratelor dobânzii au fost efectiv înlăturate, ratele dobânzii au fost puternic negative, iar spread-urile au fost relativ mici. Din acest motiv, dificultățile financiare ale sectorului întreprinderilor s-au reflectat din plin asupra solvabilității băncilor. Creșterea creditelor

¹ O altă metodă de estimare o constituie luarea în considerare a garanțiilor (colateral) utilizate pentru efectuarea plăților restante.

² Vezi Romanian - Fiscal Policy in the Transition, Document of the World Bank, November 8, 1993.

³ Totalul include creditele neperformante din activele Băncii Comerciale Române, Băncii Române de Dezvoltare, Băncii Agricole și Băncii Române de Comerț Exterior.

⁴ Vezi McKinsey & Company, Inc., op.cit., 1993.

neperformante a generat pierderi care nu au putut fi finanțate. Acesta a fost principalul motiv pentru care Guvernul și-a asumat prin Legea 7, 150 miliarde lei credite neperformante și capitalizarea cu 50 miliarde lei a trei bănci.

Tabelul 3
Evoluția creditelor neperformante în trei dintre cele mai mari bănci de stat din România în perioada 1991 -1993

	BCR		BRD		BA	
	Credite neperformante mid.lei	Ponderea în totalul creditelor acordate întreprinderilor	Credite neperformante - mid.lei -	Ponderea în totalul creditelor acordate întreprinderilor -%	Credite neperformante - mid.lei -	Ponderea în totalul creditelor acordate întreprinderilor -%
1991						
ianuarie	55,7	21,2	2,3	2,3		
februarie	59,3	22,4	2,2	2,1		
martie	61,1	21,8	3,4	3,3		
aprilie	60,8	22,4	4,0	3,8		
mai	59,4	21,0	4,8	4,2		
iunie	57,4	19,9	5,2	4,5		
iulie	63,0	21,6	4,7	4,0	0,05	0,03
august	42,9	15,9	4,5	3,6	25,2	13,3
septembrie	38,3	15,7	4,1	3,5	48,2	24,2
octombrie	35,5	11,9	5,7	4,7	48,1	20,0
noiembrie	35,8	11,9	5,8	4,6	49,1	19,0
decembrie	35,8	5,6	4,6	2,3	49,3	14,0
1992						
ianuarie	31,8	5,3	4,9	2,5	49,3	14,6
februarie	32,6	6,3	1,2	0,6	49,3	13,5
martie	38,2	7,6	1,2	0,6	57,5	14,7
aprilie	54,9	11,3	5,8	3,3	57,9	13,9
mai	64,4	14,1	4,6	2,7	57,9	13,6
iunie	95,8	21,6	35,9	21,8	58,8	13,3
iulie	128,7	29,1	32,7	20,9	59,0	12,3
august	119,6	23,0	29,6	19,5	59,0	11,6
septembrie	95,4	18,5	25,9	16,7	59,0	10,7
octombrie	90,3	16,7	23,9	15,3	59,0	9,3
noiembrie	95,9	17,2	21,3	13,2	59,1	8,7
decembrie	91,0	15,7	20,6	12,6	58,0	7,9
1993						
ianuarie	61,7	10,2	21,9	13,3	56,6	7,3
februarie	60,7	9,2	18,4	10,9	56,6	7,1
martie	85,9	11,7	37,9	19,7	56,6	6,6
aprilie	85,6	11,5	35,7	17,5	56,8	6,3
mai	88,2	111,5,	20,8	9,8	56,6	6,0

	BCR		BRD		BA	
	Credite neperformante mid.lei	Ponderea in totalul creditelor acordate întreprinderilor	Credite neperformante - mid.lei -	Ponderea in totalul creditelor acordate întreprinderilor -%	Credite neperformante - mid.lei -	Ponderea in totalul creditelor acordate întreprinderilor -%
iunie	72,5	8,9	22,1	9,8	56,6	5,6
iulie	49,1	5,6	20,2	7,6	53,2	4,5
august	51,5	5,5	19,7	7,1	53,2	4,0
septembrie	68,2	6,4	19,0	6,3	53,2	3,5
octombrie	49,4	4,4	18,9	5,9	53,1	3,0
noiembrie	56,2	4,7	20,7	5,8	53,1	3,0
decembrie	59,0	4,7	19,7	5,4	53,0	2,9
1994						
ianuarie	66,2	5,1	23,3	6,1	53,0	2,7

Începând din 1992 modelul de evoluție s-a schimbat. Liberalizarea ratei dobânzii în aprilie 1992 și creșterea spread-urilor explică în bună măsură revenirea la solvabilitate însoțită de scăderea ponderii provizioanelor în totalul creditelor ca urmare a scăderii în termeni reali a creditelor și a îmbunătățirii calității unor active). Remarcabil a fost faptul că după liberalizare, ratele dobânzii la credite și depozite au atins niveluri reale pozitive în trimestrele doi și trei ale anului 1992, dar au redevenit negative în termeni reali în celelalte trimestre (Tabelul 4).

În anul 1992 băncile de stat au dezvoltat comportamente similare celor descrise de teoria raționalizării creditelor¹. Aceste comportamente au fost orientate nu spre raționalizarea volumului nominal al creditului, ci spre "raționalizarea" dobânzilor. Doi factori au făcut posibil acest lucru. Pe de o parte, liberalizarea ratelor dobânzii a creat posibilitatea ca băncilor să crească ratele dobânzii fără restricții. În mod teoretic, băncile ar fi putut crește nivelul dobânzilor la credite până la niveluri nominale care să depășească rata inflației. Pe de altă parte au existat mecanisme suficient de eficiente care au permis băncilor să mărească spread-ul prin limitarea creșterii ratelor dobânzii la depozite. Încă de la începutul instituirii sistemului bancar la două niveluri, aceste mecanisme au slăbit încercările Băncii Naționale de a spori rata dobânzii la depozite.

CEC-ul, deținând monopolul depozitelor de economii a împrumutat fondurile sale băncilor comerciale la rate ale dobânzii mai mici decât rata scontului. Una dintre cauzele care au determinat ca banca monopolistă CEC să reziste presiunilor de a crește ratele dobânzii a fost lipsa computerelor; calculând manual dobânzile, modificările frecvente în pas cu inflația a dobânzilor ar fi fost imposibilă.

¹ Vezi J. Stiglitz și Weiss.

Tabelul 4
Rata dobânzilor la creditele și depozitele clienților nebancari, alții decât guvernul

	1991				1992				1993			
	T1	T2	T3	T4	T1	T2	T3	T4	T1	T2	T3	T4
BCR nominal*												
- credite	10,0	17,0	15,0	16,0	26,0	70,0	60,0	50,0	50,0	50,0	50,0	110,0
- depozite	8,7	12,3	10,8	13,0	26,0	31,1	38,2	43,0	47,1	47,0	47,0	60,8
- spread	1,3	4,7	4,2	3,0	2,0	38,9	21,8	7,0	2,9	3,0	3,0	49,2
real**												
- credite	-2,9	-17,5	-26,3	-41,7	-20,7	13,3	3,8	-24,7	-1,3	-24,0	15,0	-5,2
- depozite	-2,1	-18,5	-27,0	-42,2	-21,0	3,9	-1,1	-25,9	-1,9	-24,5	-15,5	-14,4
BA nominal												
- credite	9,0	11,0	12,0	14,0	30,0	68,0	70,0	70,0	60,0	60,0	60,0	85,0
- depozite	8,0	8,0	8,0	9,0	22,0	35,0	35,0	35,0	40,0	40,0	40,0	60,0
- spread	1,0	3,0	4,0	5,0	8,0	33,0	35,0	35,0	20,0	20,0	20,0	15,0
real												
- credite	-2,7	-18,7	-26,8	-42,0	-20,3	12,8	6,0	-21,3	0,9	-22,3	-13,1	-9,9
- depozite	-2,9	-19,3	-27,5	-42,7	-21,6	4,9	-1,9	-27,2	-3,5	-25,7	-16,8	-14,5
BRD nominal												
- credite	10,2	11,1	14,9	14,9	32,1	61,9	64,9	52,2	48,6	51,6	51,6	69,2
- depozite	7,0	8,0	8,5	9,0	17,9	30,6	24,9	18,6	21,0	22,2	22,2	34,0
- spread	3,2	3,1	6,4	5,9	14,2	51,3	40,0	33,6	27,6	29,4	29,4	35,3
real												
- credite	-2,4	-18,7	-26,3	-41,9	-19,9	16,2	4,9	-24,3	-1,6	-23,7	-14,7	-12,8
- depozite	-3,2	-19,3	-27,4	-42,3	-22,6	3,8	-4,1	-29,9	-7,6	-28,7	-20,2	-18,3

Sursa: Calculat pe baza datelor de la BCR, BA, BRD.

* Ratele dobânzilor anuale

** Ratele dobânzilor reale trimestrializate, calculate pe baza prețurilor de producție

De asemenea, guvernul a făcut importante depozite în diferite mari bănci de stat. Ratele dobânzii favorabile plătite de bănci pentru aceste depozite le-au slăbit interesul de a plăti rate mai mari la depozite pentru a atrage economiile populației. Fondurile relativ ieftine primite de la guvern au contribuit totodată la creșterea resurselor pentru crearea de noi credite. Analiza participării diferitelor pasive la finanțarea activelor confirma această afirmație. Datorită refinanțării ieftine de la CEC, ponderea refinanțării de la BNR în finanțarea activelor scăzuse de la 21,2 % în trimestrul I 1992, la 3% în trimestrul al patrulea la BCR și respectiv de la 31,9% la 5,6% la BRD și de la 34,2% la 26,1% la BA.

Gradul crescut de incertitudine din economie și presiunile pentru credite legate de piața, salariilor au determinat băncile să caute să sporească raportul dintre veniturile încasate și creditele acordate pentru a putea reveni la solvabilitate în timp ce lăsau unor clienți tradiționali deveniți rău-platnici, timpul necesar redresării care să permită rambursarea ulterioară a creditelor. În conformitate cu acest obiectiv, mărirea spread-urilor prin limitarea creșterii ratelor dobânzii la depozite a permis băncilor atât oferirea creditelor la rate ale dobânzii competitive, cât și finanțarea costului creditelor neperformante.

Acest mecanism a permis revenirea la solvabilitate concomitent cu creșterea creditelor neperformante pe două căi: a) prin sporirea veniturilor nete din dobânzi, ceea ce a creat resurse pentru acoperirea deficitului de provizioane; și b) prin subvenționarea implicită a întreprinderilor. Deși ratele dobânzii active au crescut, ele au rămas negative în termeni reali, ceea ce a permis întreprinderilor să beneficieze de un transfer de resurse reale. Subvenționarea implicită i-a ajutat pe rău-platnici să reia rambursarea datoriilor. Atunci când în trimestrele doi și trei din anul 1992 ratele dobânzii la împrumuturi au devenit pozitive, creditele neperformante au atins nivelul maxim din întreg intervalul 1991 - 1993, dovedind că întreprinderile se bazau în mare măsură pe subvențiile primite prin dobânzi (subvențiile implicite). Aceasta explică de ce în trimestrul al patrulea (anul 1993), când prețurile de producție au înregistrat creșteri substanțiale, băncile nu și-au permis să crească rata dobânzii la credite până la niveluri pozitive; mai mult, la unele bănci rata medie nominală a dobânzii la credite s-a redus (de exemplu, cu 10% la BCR și cu aproximativ 12% la BRD), ceea ce sugerează că băncile au extins împrumuturile cu dobânzi nominale relativ mici în speranța că, astfel, întreprinderile cu datorii își vor relua plata datoriilor bancare.

Într-adevăr, posibilitatea ca băncile să devină solvabile, în timp ce creditele neperformante au crescut a fost consolidată prin extinderea creditelor preferențiale (tabelul 5) și a așa numitelor credite de compensare, oferite întreprinderilor pentru a achita plățile restante. Partea creditelor preferențiale în totalul creditelor a crescut cu 19% la BCR în perioada iunie-decembrie 1992 și cu 20,8% la BA în intervalul ianuarie-decembrie 1992 și cu 6,8% la BRD între februarie și decembrie 1992. Aceste creșteri au fost îngrijorătoare pentru că, pe de o parte, împreună cu creditele neperformante au condus la scăderea ponderii creditelor cu dobândă "normală" în totalul creditelor la numai 64% în decembrie 1992 la BCR, la 80% la BRD și la 71% la BA.

Tabelul 5 - Ponderea creditelor preferențiale în totalul creditelor acordate întreprinderilor

	BCR	BRD	BA	CEC
1991				
ianuarie		-	-	-
februarie		-	-	-
martie		-	0,8	-
aprilie		-	0,9	-
mai		-	0,9	-
junie		-	0,9	-
iulie		-	0,7	-
august		-	0,5	-
septembrie		-	0,1	-
octombrie		-	0,2	-
noiembrie			0,3	-
decembrie				-
1992				.
ianuarie		-	0,1	-
februarie		0,6	0,9	-
martie		1,7	4,8	-
aprilie		2,2	8,2	0,9
mai		2,5	11,7	4,2
iunie	1,3	2,9	12,2	4,6
iulie	4,5	6,4	12,9	4,5
august	20,6	6,7	13,3	5,0
septembrie	21,3	6,6	18,3	5,2
octombrie	22,3	6,7	20,2	-
noiembrie	21,4	6,7	18,3	-
decembrie	20,3	7,4	20,9	-
1993				
ianuarie	5,8	0,4	20,2	-
februarie	5,1	0,8	19,3	-
martie	3,9	1,3	21,6	-
aprilie	3,7	1,9	22,3	-
mai	3,7	1,9	22,2	-
iunie	40,0	1,9	20,2	-
iulie	4,6	2,2	13,9	-
august	4,4	1,9	8,9	-
septembrie	3,6	2,2	8,2	-
octombrie	3,5	2,4	11,4	-
noiembrie	3,0	2,2	40,0	-
decembrie	1,9	2,3	40,5	-
1994				
ianuarie	1,3	0,6	39,7	-

Sursa: Prelucrări pe baza datelor de la băncile respective

Pe de altă parte, depozitele populației au scăzut în termeni reali în întregul sistem bancar cu aproape 50% în anul 1992. Aceste evoluții au provocat tensiuni mari în bilanțurile băncilor, generând pericolul extinderii comportamentelor orientate spre asumarea de riscuri din ce în ce mai mari, generatoare de hazard moral. Reducerea drastică a depozitelor a creat pentru bănci o constrângere majoră: a redus cea mai importantă sursă de extindere a creditului, (din anexa 1 rezultă că, cu excepția BA, care a primit importante credite cu dobândă subvenționată de la BNR, celelalte bănci se bazează în primul rând pe depozitele clienților nebankari pentru a finanța activele. Pe de o parte, scăderea fondurilor împrumutabile ar fi însemnat penuria de credite, ceea ce ar fi atras dificultăți în finanțarea marilor întreprinderi cu credite neperformante. Pe de altă parte, diminuarea depozitelor ar fi însemnat o mai mare utilizare a creditelor de refinanțare cu dobândă ridicată (70-80%).

În fond băncile au trebuit să optimizeze între: a) reducerea fluxurilor de subvenționare de la deponenți la cei care iau cu împrumut dacă ar fi mărit ratele dobânzii la credite pentru a compensa ratele mai mari la depozite, necesare pentru a opri declinul fondurilor relativ ieftine (ceea ce ar fi însemnat slăbirea procesului de rambursare a creditului) și b) reducerea veniturilor nete din dobânzi la depozite.

Datele din tabelul 4 sugerează că cea de-a doua variantă a fost utilizată în primele trei trimestre din anul 1993.

Modelul din anul 1992 - lărgirea spread-urilor, prin limitarea creșterii ratelor dobânzii la depozite a fost schimbat: ratele dobânzii medii la depozite au înregistrat creșteri ușoare în timp ce ratele dobânzii medii la credite au fost menținute la nivelurile anterioare. Față de anul 1992, spread-urile au înregistrat scăderi importante, mai ales la BCR, banca cu cele mai multe credite neperformante. Urmând acest model, pe fundalul creșterii economice înregistrată pentru prima oară în ultimii ani, creditele restante au înregistrat, în anul 1993, o tendință de scădere. Tendința creșterii ratelor dobânzii la depozit a fost consolidată începând din a doua jumătate a anului 1993, când premisele care au permis creșterea spread-urilor prin limitarea ratelor dobânzii la depozite, au fost înlăturate. Astfel, prin acordul dintre Guvern și BNR depozitele Trezoreriei se țin la Banca Națională, astfel că depozitele guvernamentale cu dobânzi favorabile nu au mai constituit o sursă de fonduri ieftine. De asemenea, fondurile oferite de CEC pe piața interbancară au fost redirecționate pentru a finanța diferite cerințe ale guvernului. Pentru a întări capacitatea BNR de a implementa politica monetară, alte măsuri au fost implementate: închiderea tuturor conturilor băncilor comerciale zilnic, pentru a abține o poziție globală zilnică; lărgirea bazei de calcul a rezervelor obligatorii prin includerea depozitelor în valută ale rezidenților; reducerea sumelor. În tranzit între bănci prin introducerea de penalități; limitarea poziției de overdraft (descoperit de cont) a unei bănci la 75% din capitalul său. Toate aceste măsuri au restrâns

lichiditatea băncilor și le-au forțat să apeleze într-o mai mare măsură la refinanțarea de la Banca centrală,

Între băncile care se sprijineau în a doua jumătate a anului 1993 într-o mare măsură pe finanțarea de la Banca Națională, BCR și BA sunt reprezentative. BRD a dezvoltat permanent o politică de sporire a depozitelor atrase de la populație și întreprinderi pentru finanțarea activelor, putând în acest fel să renunțe în mare măsură la refinanțare. Măsurile luate de Guvern și Banca Națională a României au determinat ca băncile comerciale luate în studiu să revină (cu excepția amintită) la poziția din anul 1991 privind apelul la refinanțare, numai că din motive total diferite: în anul 1991 refinanțarea de la banca centrală reprezenta sursa preponderentă pentru finanțarea activelor pentru că fondurile erau ieftine. În anul 1993 refinanțarea și-a sporit din nou importanța (fiind, în medie, pentru cele trei bănci comerciale pe locul doi ca sursă dar finanțare a activelor), dar în condițiile unor dobânzi ridicate. Aceasta reprezintă o serioasă amenințare la adresa solvabilității băncilor, cu atât mai mult cu cât structura refinanțării s-a modificat prin creșterea ponderii creditelor de licitație și a creditelor overdraft de la 1,4% în august 1993 la 50% în februarie 1994 (tabelul 6).

Tabelul 6
Structura refinanțării de la BNR

	Refinanțare preferențială (dobândă 10-30%)	linii de credit (70%)	Credit de licitație (180%)	Credit overdraft (250%)
August 1993	28,4	70,2	0,0	1,4
Februarie 1994	70,0	43,0	33,3	16,7

Sursa: Banca Națională a României

BNR a oferit mai puține fonduri decât cele solicitate de bănci la licitația săptămânală, forțând, în mod gradual, ca rata dobânzii la licitația interbancară să crească până la 187% în martie 1994. Poziția de overdraft a băncilor a fost ajustată prin creșterea ratei dobânzii la 250% dar și prin raționalizarea creditului prin fixarea de limite cantitative. Toate aceste măsuri au lăsat băncilor comerciale o singură alternativă: intrarea în competiție pentru fonduri mai ieftine prin oferirea unor rate ale dobânzii mai bune populației. În acest fel, modelul ratelor dobânzii s-a modificat, la începutul anului 1994 băncile oferind rate ale dobânzii relativ înalte la depozite, dar încă negative (vezi tabelul 1), și acordând credite cu dobânzi pozitive. Din moment ce în anul 1993 tendința de scădere a creditelor restante s-a bazat pe rate negative ale dobânzii, rezulta că fluxurile de subvenții implicite au avut un important rol în acest proces. Atingerea nivelurilor pozitive ale dobânzii ar putea determina relansarea creșterii creditelor neperformante și insolvabilitatea băncilor în anul 1994.

2.3. Impactul creditelor neperformante

Existența portofoliului de credite neperformante, are o serie de efecte negative pentru reforma economică, și în special pentru restructurarea întreprinderilor și privatizare.

1. Pentru că, în multe cazuri, băncile continuă să capitalizeze dobânda Ea datoriile neplătite și, pe această cale, extind creditul Ea întreprinderile cu împrumuturi restante, băncile contribuie la menținerea neclarității legate de demarcația dintre sprijinirea cheltuielilor bugetare prin capitalizarea și furnizarea de credite întreprinderilor care pot rămâne profitabile fără sprijin din afara lor. Subvențiile prin credite de acest tip (pentru recapitalizare) elimină stimulentele necesare managerilor pentru a-și conduce afacerile în maniera economiei de piață.

2. Orice noi fonduri acordate întreprinderilor cu datorii bancare restante, contribuie în cele din urmă, la accentuarea deficitului parafiscal, pentru că băncile sunt cel puțin parțial, finanțate de banca centrală, iar datoriile întreprinderilor de stat sunt, în ultimă instanță, obligații ale Guvernului. Fondurile folosite pentru achitarea eventualelor credite neperformante sunt inflaționiste, în special dacă Guvernul nu are acces la piața obligațiunilor.

3. Creditele pot deveni perverse, băncile extinzând mai mult creditul către cel mai puțin solvenți clienți decât către cei mai buni. Aceste noi credite finanțează în special serviciul datoriei creditelor mai vechi, prelungind viața întreprinderilor neviabile. Pe această cale băncile pot amâna procesul ajustării sectorului întreprinderilor. În România este foarte bine cunoscut cazul utilizării de noi credite de la BCR pentru plata creditelor acordate în cadrul schemei globale de compensare a datoriilor reciproce între întreprinderi. Pentru că, pentru prima dată prin Legea 72/1992 se permitea băncilor să-și recupereze creditele de compensare nerambursate la scadență prin confiscarea activelor performante ale întreprinderilor, acestea au apelat Ea noi credite pentru a-și plăti creditele de compensare nerambursate. Ajustările eficiente depind de eliberarea resurselor de la utilizările mai puțin productive și de redistribuirea lor la întreprinderile mai productive. Ca rezultat al utilizării de noi credite pentru rambursarea celor restante, resursele necesare pentru finanțarea investițiilor pentru care s-au creat condiții mai profitabile prin schimbările de politică economică, cum ar fi devalorizarea leului și reducerea tarifelor vamale, nu au devenii disponibile.

4. Creditele noi emise către întreprinderile de stat cu datorii nerambursate la scadență sunt credite care nu pot fi utilizate pentru alte întreprinderi mai performante. În condițiile în care ratele dobânzii sunt negative, determinând subvențiile implicite, stimulentele de a acorda credite în special sectorului întreprinderilor de stat cresc.

De exemplu, datele din tabelul 7 sugerează că alocarea creditelor nu ține pasul cu evoluția sectorului privat în special ia băncile care au și cel mai mare

volum de credite neperformante exemplu, BCR și BA au extins foarte puțin creditele către sectorul privat și populație. Evident, diferențierea (între bănci) a ponderii creditelor alocate întreprinderilor private se datorează și altor cauze, între care volumul total al creditului, ocupă un loc important.

5. Nivelul înalt al creditelor neperformante forțează băncile să crească rata dobânzii pentru a subvenționa costul activelor care nu aduc venituri.

Tabelul 7 - Evoluția structurii creditului pentru întreprinderi pe forme de proprietate

Creditul ban-car	1991		1992		1993		1994
	Trim. I	Trim. IV	Trim. I	Trim. IV	Trim. I	Trim. IV	ianuarie
BCR							
Întreprinderi de stat	99,4	97,5	95,8	96,4	96,4	95,3	
Întreprinderi private	0,5	1,4	2,7	2,7	2,9	4,0	
BA							
Întreprinderi de stat	98,5	95,1	93,3	94,7	93,7	94,1	
Întreprinderi private	0,4	2,4	4,5	4,0	4,3	4,0	
BRD							
Întreprinderi de stat	99,2	93,3	90,7	86,3	83,4	77,8	77,2
Întreprinderi private	0,8	6,7	7,4	-11,4	13,9	19,5	20,1

Ca rezultat, întreprinderile performante care acced la noi credite sunt penalizate prin plățirea unor rate ale dobânzii mărite, în fapt plățind pentru deciziile de creditare luate anterior de bănci fără a ține seama de criteriile pieței.

6. În sfârșit, existența unui portofoliu de credite neperformante și a unor practici contabile care fac, uneori, foarte dificilă sau imposibilă evaluarea naturii portofoliului băncilor, determină ca potențial** investitori și deponenți să nu poată evalua cu acuratețe starea curentă a unei bănci și a schimbărilor necesare pentru a crește profitabilitatea. În acest fel privatizarea băncilor întârșnește un cadru nefavorabil, fiind dificil de demarat.

2.4. Constrângerile sistemice în calea rezolvării problemei

Creditele restante nu sunt o bună aproximare pentru creditele neperformante. Există multe restricții în calea rezolvării problemei creditelor neperformante: dificultățile de identificare, subcapitalizarea băncilor, relațiile tradiționale

creditor-întreprindere, lipsa de calificare a personalului, relațiile dintre întreprinderi și interdependența acestora.

Identificarea și clasificarea creditelor neperformante este confruntată cu restricții provenind atât de la lipsa unor reglementări adecvate și a incapacității tehnice de a identifica creditele, cât și de la interesul băncilor de stat în rezolvarea problemelor.

În ceea ce privește primul aspect, dificultățile pot fi depășite prin realizarea unor reglementări prudențiale complete care să orienteze deciziile privind constituirea provizioanelor, operațiunile de write-off și clasificarea creditelor neperformante. La rândul ei, clasificarea necesită proiecția performanțelor financiare viitoare ale întreprinderilor, stabilirea valorii de lichidare, evaluarea sănătății colateralului etc.

În ceea ce privește cel de-al doilea aspect, se poate spune că stimulentele managerilor băncilor de a identifica creditele neperformante sunt mici. Identificarea acestor credite atrage după sine crearea de provizioane adecvate ceea ce ar putea necesita consumarea întregului capital, perspective scăzute în atragerea investitorilor noi și falimentul. Rezultatul final ar putea fi pierderea locurilor de muncă. Lipsa diversificării portofoliului băncilor, face lucrurile și mai complicate.

O alta influență negativă pentru bancheri o reprezintă presiunea relațiilor vechi, tradiționale dintre aceștia și clienții lor. Este dificilă formularea unor compartimente pentru rezolvarea problemei creditelor neperformante (work-out department) pentru întreprinderile mari, care s-au sprijinit de obicei pe bancă pentru credite nelimitate. Pe de altă parte, crearea unor departamente pentru a analiza creditele neperformante nu va da rezultate în cadrul unor bănci care duc lipsă acută de personal calificat.

Toate aceste bariere impun concluzia că stimulentele pentru restructurarea creditelor nu se găsesc în structura curentă a sistemului bancar. Din această cauză, guvernul trebuie să genereze impulsurile inițiale atât în termeni ai acțiunilor directe, cât și în termenii dezvoltării suprastructurii economiei de piață, care să ofere stimulentele și sancțiunile pieței.

În ceea ce privește acțiunile directe, guvernul a acționat pe următoarele căi:

- în stadiul inițial și-a asumat un volum de credite neperformante de 150 miliarde lei, și a decis utilizarea a 50 miliarde lei pentru recapitalizarea a trei bănci;
- ulterior s-a creat Agenția de Restructurare care realizează și supravegherea financiară a întreprinderilor cu problemele cele mai mari;
- permanent guvernul a făcut depozite cu dobânzi mici, ceea ce în condițiile nivelurilor pozitive ale dobânzii a însemnat un transfer real de resurse către băncile de stat. Volumul acestor transferuri vor fi analizate într-un paragraf ulterior. În fapt, prin depozitele făcute,

guvernul a permis băncilor creșterea activelor, ceea ce a contribuit la creșterea solvabilității băncilor de stat;

- reducerea pasivelor a fost, de asemenea, folosită în 1990 prin utilizarea depozitelor guvernamentale pentru acoperirea creditelor neperformante la cooperativele agricole.

Continuarea acestor modalități nu poate fi eficientă din moment ce nu există motive clare pentru care comportamentele băncilor să se schimbe în viitor (ne referim la comportamentul preluării unor credite riscante). Totuși, pentru guvern apelarea la aceste soluții este o problemă de stimulare:

- pe de o parte asemenea rezoluții ar putea fi prea costisitoare pentru buget, care trebuie să îndeplinească criteriile de performanță din acordurile cu FMI;
- pe de altă parte, inițiativa închiderii unor întreprinderi care nu-și plătesc datoriile poate avea efect sinucigaș pentru orice guvern.

Aceste restricții sugerează că pe termen mediu guvernul trebuie să replaseze problema creditelor neperformante în cadrul sistemului bancar, nu înainte însă de a rezolva problema stimulentei managerilor băncilor de stat.

Pentru a rezolva această problemă, guvernul trebuie să ofere infrastructura adecvată tratării creditelor neperformante:

- legi clare privind falimentul, titlurile de valoare, proprietatea și contractele financiare;
- o procedură efectivă pentru bănci de preluare a activelor întreprinderilor de stat cu scopul achitării datoriilor, vânzării sau închiderii întreprinderilor insolabile;
- crearea pieței capitalurilor și a legilor, reglementărilor și a instituțiilor specifice.

În paralel este necesar ca autoritatea monetară să accelereze procesul de modernizare a sistemului de plăți și să creeze instituțiile și mecanismele controlului monetar indirect (operațiuni de piață) și ale supervizării bancare.

Unele bănci de stat au nevoie de operațiuni de recapitalizare de la buget. Împotriva acestor transferuri acționează însă o constrângere extrem de puternică: condițiile actuale, în care băncile și întreprinderile operează. Recapitalizarea băncilor sau curățarea portofoliului lor de unele active neperformante este de mică importanță dacă întreprinderile nu se restructurează și rămân în dificultate financiară, iar băncile înseși nu exercită guvernare corporativă adecvată, și nu beneficiază de un sistem supervizor adecvat.

3. Efectele macroeconomice ale dificultăților financiare ale întreprinderilor și băncilor

Slăbiciunea financiară a întreprinderilor și a băncilor a făcut dificilă pentru autorități promovarea politici monetare și fiscale restrictive.

Nevoia ca băncile și clienții lor (întreprinderi de stat în special) să fie asistate financiar a determinat ca scăderea în output să fie invers corelată cu contracția ofertei de bani. Ecuația (1) arată această corelație pentru România în perioada ianuarie 1991 - august 1993.

Corelația dintre producție (Y), masa monetară (M) și rata de schimb (E)
Regresie lunară

$$\ln Y = 0,056336 - 0,392(\ln M - \ln P) + 0,75584(\ln E - \ln P)$$

$R^2=0,84$ ⁽¹⁾
std. EM = 0,035
DW=1,43

Pentru a ușura suferința financiară, guvernul a apelat, în principal la trei mecanisme:

(a) asumarea riscului valutar pentru unele credite în valută și acoperirea pierderilor din variația ratei de schimb prin alte împrumuturi prezente sau viitoare. Un exemplu îl constituie împrumutul de grâu în anul 1993, pentru care guvernul suportă pierderile provocate de variația ratei de schimb. În fond, guvernul a utilizat puterea sa de a garanta creditele externe pentru a subvenționa, în mod implicit, activitatea economică;

(b) sprijinirea activității unor întreprinderi prin preluarea unor datorii bancare (inclusiv cele finanțate anterior prin fonduri extrabugetare) rezultate din embargoul impus împotriva Iugoslaviei și Irakului (83,3 miliarde lei), din creditele de compensare nerambursate la scadență (23,1 miliarde lei), și din pierderile din unificarea ratei de schimb și din transferurile către întreprinderi de importanță națională (43,6 miliarde lei);

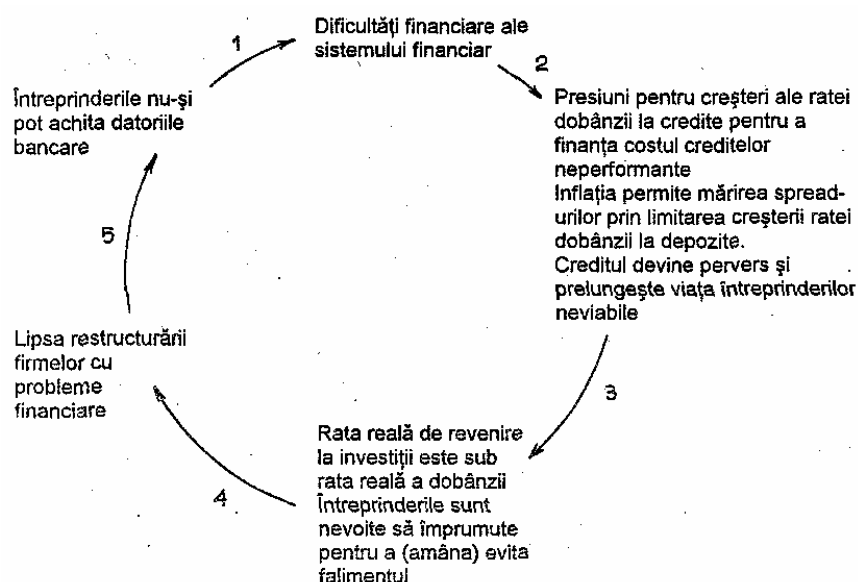
(c) subvenții implicite prin rata dobânzii. Menținerea ratelor dobânzii la depozite și la credite la niveluri negative a fost văzută ca cea mai fertilă cale de ușurare a suferinței financiare. Politica ratelor dobânzii negative a determinat, în final, pe de o parte, o scădere a cererii de bani, iar pe de altă parte, o ofertă excesivă de monedă. Aceste două tendințe, acceleratoare ale inflației (și, prin efect pervers, ale ratelor negative ale dobânzii) au fost întreținute de crearea în economia românească a două cercuri vicioase: cel al alocării resurselor (fig. 3) și cel al descreșterii financiare (fig. 4).

Aceste cercuri vicioase au fost posibile datorită mecanismelor care au permis limitarea creșterii dobânzii la depozite.

Așa cum am subliniat anterior, creșterea creditelor neperformante a determinat accentuarea dificultăților financiare ale băncilor [(1) în fig. 3]; ca urmare, fondurile disponibile pentru a fi împrumutate au scăzut, creditele devenind perverse (2), adică fiind oferite clienților insolvenți pentru finanțarea serviciului datoriei. În acest fel viața întreprinderilor cu pierderi a fost prelungită în timp ce creditele disponibile pentru noii clienți au scăzut. În mod gradual presiunea pentru sporirea ratei dobânzii a crescut.

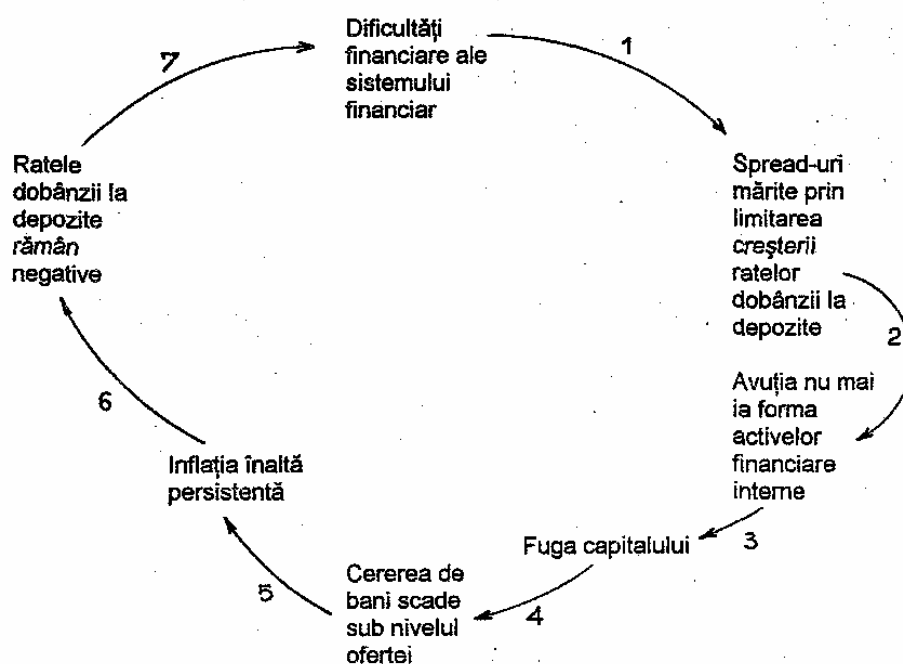
Pentru a finanța sectoarele preferate, Banca Națională a României a trebuit să sporească creditele preferențiale către sectorul întreprinderilor. În acest fel oferta de bani a crescut semnificativ. Atât pentru a finanța costul creditelor neperformante cât și a obține venituri suplimentare băncile au mărit, treptat, spread-ul prin limitarea creșterii ratei dobânzii la depozite, iar în final prin atingerea ratelor pozitive la credite. Evitarea falimentului este singurul motiv pentru care întreprinderile au acceptat să se împrumute la rate ale dobânzii care întrec cu mult rata de revenire a investiții în termeni reali (3). Pe fundalul lipsei restructurării generate de scăderea creditelor pentru investiții (4) întreprinderile nu vor putea rambursa datoriile (5), accentuând dificultățile financiare care probabil vor conduce la revenirea la rate negative ale dobânzii. Unul din rezultatele acestui cerc vicios este sporirea ofertei de bani. Dar această ofertă sporită nu a întâlnit o cerere de bani în creștere, ci dimpotrivă în descreștere (fig. 4).

Fig.3 - Cercul vicios al alocării resurselor

Lipsa pieței obligațiunilor, a efectelor de comerț și a acțiunilor a determinat ca majoritatea activelor publicului să ia forma numerarului și a depozitelor, care reprezintă creanțe asupra băncii centrale, asupra băncilor comerciale și de economii, măsurate prin M2. Cu alte cuvinte, în structura activelor publicului, creanțele asupra întreprinderilor sau asupra guvernului erau, în 1994 aproape inexistente. Mai mult, ratele dobânzii negative au determinat scăderea atracției publicului pentru creanțe asupra sistemului bancar. Schimbările în structura activelor financiare au fost dramatic orientate spre deținerea de active mai bine protejate ia inflație, astfel că raportul M2/PIB a scăzut în perioada 1990 -1993 cu 37%, ajungând la 0,23 în 1993 (tabelul 8). Acest nivel este comparabil cu nivelul arieratelor, atrăgând atenția asupra faptului că fluxurile exprimate în PIB sunt finanțate în mare măsură prin "credite" fără cost de tranzacționare (plăți restante între întreprinderi).

Fig. 4 - Cercul vicios ai descreșterii financiare

Tabelul 8
Evoluția creșterii financiare (financial deepening)
în România în perioada 1990-1993

Anul	1990	1991	1992	1993
M2/PIB	60,8	49,0	31,5	23,9

Sursa: Banca Națională a României și Comisia Națională pentru Statistică.

Schimbarea portofoliului de active financiare a reprezentat o sursă importantă de creștere a cererii de dolari. În același timp, ratele dobânzii negative la depozite (represiunea financiară), care părea să aducă seignorajul mult râvnit, a creat dezavantaje pentru guvern. În anul 1992 în absența pieței obligațiilor guvernamentale, finanțarea necesară pentru acoperirea deficitului bugetar a generat o creștere excesivă de bani. Efectele celor două mecanisme s-au combinat: în timp ce baza monetară reală scădea, o inflație tot mai mare a fost necesară pentru a obține același seignoraj. Flotația condusă a ratei de schimb nu a permis eliminarea excesului cererii de valută. Pe piața paralelă leul s-a devalorizat substanțial, astfel încât între rata de schimb de licitație și ratele pieței paralele a apărut un decalaj apreciabil. Anticipațiile că leul se va devaloriza s-au consolidat, și un proces intens de schimbare a surplusului de lei în dolari s-a desfășurat până în martie 1994. Depozitele în lei au scăzut: cu 37,7%, în anul 1991, și cu 54,6% în anul 1992. (Tabelul 9)

În anul 1993 așa cum am amintit, guvernul s-a împrumutat direct de la CEC (reducând îndatorarea sa către BNR) și, în același timp a mutat principalele sale depozite într-un cont al Trezoreriei ținut la BNR. Aceste măsuri au restrâns fondurile disponibile la bănci, obligându-le să împrumute de la BNR cu dobânzi ridicate. În acest fel s-au creat premisele ca BNR să poată exercita controlul indirect asupra masei monetare și să determine creșterea la niveluri pozitive ale ratei dobânzii la depozite, astfel încât să stopeze declinul în cererea de bani. Costurile opririi declinului cererii de bani erau date de subvențiile implicite pe care întreprinderile nu le-ar mai fi primit prin rata dobânzii. Guvernul nu a avut încrederea că aceste costuri pot fi acoperite de beneficiile aduse în schimbarea tendinței cererii de bani, astfel că nu a permis creșterea ratelor dobânzii la niveluri pozitive. Depozitele în lei au continuat să scadă în termeni reali în 1993 iar ponderea depozitelor în valută ale rezidenților a crescut de la 16 la 29,3% în timpul anului (Tabelul 10).

Reducerea împrumuturilor solicitate de guvern de la BNR nu a condus la o diminuare a ofertei de bani. Dimpotrivă, creditele oferite sectorului întreprinderilor au compensat scăderea creditelor către guvern, creditele de refinanțare crescând cu 35% în termeni reali. Două treimi din aceste credite au fost credite preferențiale pentru agricultură, cu dobânzi negative. Utilizarea creditelor direcționate a însemnat transformarea unor subvenții explicite și transparente,

acordate inițial din buget, în subvenție prin rata dobânzii care, în plus pe lângă dezavantajele unei subvenții directe (finanțatoare de pierderi și inflaționistă) implică și distorsiuni pe piața capitalurilor.

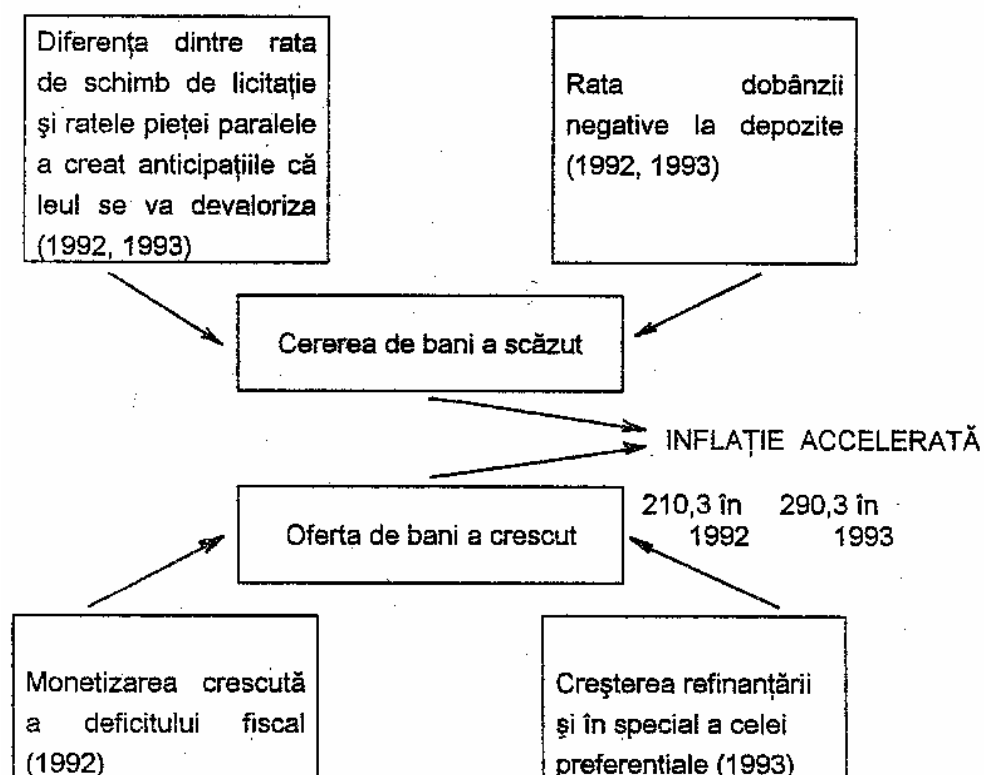
Tabelul 10
Structura masei monetare în sens larg (M2)
în perioada 1991 - martie 1994

	Total	Numerar în circulație	Depozitele agenților economici	Depozitele populației în - lei	Depozitele în valută ale rezidenților
1991					
martie	100	17,1	29,1	53,8	3,7
iunie	100	20,0	27,8	45,7	6,4
sept.	100 . 100	22,9	28,8	41,3	6,9
dec.		17,1	53,7	25,3	3,9
1992					
martie	100	17,2	55,5	23,1	4,2
iunie	100	21,7	46,3	23,7	8,3
sept.	100	20,9	45,9	20,2	13,0
dec.	100	22,7	38,1	23,0	16,0
1993					
martie	100	19,0	40,2	20,8	20,1
iunie	100	20,5	36,7	17,3	23,5
sept.	100	24,6 23,2	35,3	13,6	26,5
dec.	100		32,3	15,2	29,3
1994					
martie	100	20,8	28,7	15,4	35,1

Tendențele contrare în cererea și oferta de bani au determinat ca, în anul 1993 inflația să depășească nivelul mediu din anul 1992, ajungând la o medie anuală de 311%.

Schematic, influența factorilor principali asupra ofertei și cererii de bani în anii 1992 și 1993 este prezentată în fig. 5 (în paranteză sunt trecuți anii în care acțiunea factorului respectiv a fost predominantă).

Fig. 5 - Presiunile exercitate asupra cererii și ofertei de bani în anii 1992 și 1993 în România

În primul trimestru din anul 1994 ratele dobânzii la depozite au înregistrat creșteri semnificative, rămânând, în medie, negative. Totuși, în anumite luni, ratele dobânzii la depozitele populației au fost pozitive, ceea ce a determinat o creștere a cererii de bani a populației. Băncile comerciale au intrat în competiție pentru obținerea de depozite de la populație. Procedurile normale de calcul a dobânzilor la CEC nu au permis acestei instituții să țină pasul în competiția creată, astfel că întreaga creștere a depozitelor populației în perioada decembrie 1993 - martie 1994 s-a datorat creșterii depozitelor în băncile comerciale (Tabelul 11).

Tabelul 11 - Depozitele populației în sistemul bancar

	Decembrie 1994	Martie 1994
Total:	100,0 23,5	100,0 20,3
- la vedere	76,5	79,6
- la termen		
Din care; CEC	16,4	14,6
- la vedere	74,2	64,7
- la termen		
Alte bănci	7,1 2,3	5,6
- la vedere		15,0
- la termen		

Sursa: Calculat pe baza datelor de la Banca Națională a României

Ratele dobânzii la credite au atins niveluri pozitive (Tabelul 2) relativ înalte, ceea ce a creat o presiune sporită asupra lichidității întreprinderilor (în mare parte decapitalizate) și o presiune pentru revalorizarea leului, cu consecințe defavorabile asupra exporturilor. Pentru prima oară de la declanșarea reformelor, dolarul american s-a devalorizat cu referire la leu. Aceasta s-a întâmplat pentru că, de la momentul liberalizării ratei de schimb, în mod constant, oferta de dolari a întrecut substanțial cererea (Tabelul 12).

Tabelul 12 - Declinul raportului cerere-ofertă după liberalizarea ratei de schimb

	19.04	21.04	25.04	29.04	06.05
Cursul de referință (lei/dolar)	1682	1677	1676	1659	1656
Raportul cerere/ofertă (%)	97,7	53,2	61,6	84,3	87,8

Sursa: Calculat pe baza datelor publicate în "Curierul Național"

Două cauze au contribuit substanțial la această tendință, care, s-a înregistrat pe termen scurt. Pe de o parte, așa cum am amintit, creșterea ratelor dobânzii la depozitele populației a determinat cererea de lei să crească. Pe de altă parte, înainte de introducerea noului regulament de licitație valutară, multe întreprinderi au anticipat că rata de schimb lei/\$ va crește. Exportatorii s-au abținut să vândă valuta pe piața valutară așteptând momentul liberalizării. Alte multe întreprinderi au sporit cumpărările de valută, așteptând momentul liberalizării pentru a câștiga din revânzarea valutei. Acest comportament s-a accelerat înainte de aprilie - data anticipată a liberalizării - determinând creșterea ponderii depozitelor în valută în M2 de la 29% în februarie 1994 la 35,1% în martie 1994. Din moment ce anticipațiile privind devalorizarea leului nu s-au adeverit, în perioada următoare liberalizării, valuta a fost revândută de piața valutară. Către sfârșitul lunii mai, raportul dintre cererea și oferta de valută s-a stabilizat la niveluri apropiate de 1.

Eliminarea refinanțării preferențiale și dobânzile pozitive la credite au restrâns lichiditatea întreprinderilor. Aceasta a creat presiuni noi pentru extinderea arieratelor, care nu vor rămâne fără efecte în accelerarea inflației. La rândul său, inflația va determina reprecieră ratei reale de schimb, ceea ce va restrânge exporturile dacă creșterea ratei nominale de schimb nu va compensa creșterea prețurilor interne.

Relansarea inflației va transforma probabil ratele dobânzii pozitive în rate negative, care vor permite noi subvenții implicite și va consolida premisele necesare reluării devalorizării leului. Pentru ca acest lanț causal să nu devină efectiv este necesar ca procesul de restructurare a întreprinderilor să fie accelerat.

Restructurarea ar putea fi ajutată dacă, ratele dobânzii la depozite, inclusiv la depozitele întreprinderilor vor fi pozitive, iar ratele dobânzii la credite, în timp ce rămân pozitive vor fi cât mai mici posibil.

Tabelul 9 - Depozitele în sistemul bancar

1990	Agent economic	Populație	Total real*
decembrie	156,9	249,1	. 294,7
1991			
decembrie	554,6	261,8	183,7
1992			
decembrie	690,4	417,8	83,3
1993			
decembrie	1457,7	684,4	
1994			
martie	1452,1	779,2	

*) Calculat pe baza CPI (oct. 1990 = 100)

Sursa: BNR

4. Sectorul bancar și măsurarea subvențiilor acordate prin ratele dobânzii

Atunci când o mare parte din deficitul sectorului public este finanțată din împrumut intern, procesele financiare sunt, într-un fel sau altul impozitate în mod indirect. Acest tip de impozitare joacă un rol important în redistribuirea veniturilor.

Există diferite forme de a impozita în mod indirect un sector sau altul. De exemplu, rezervele obligatorii înalte sau investițiile "forțate" în obligațiuni guvernamentale cu câștiguri scăzute, impozitează în mod indirect sectorul financiar. Inflația înaltă este, de asemenea, un impozit indirect asupra multor active financiare. Diferitele forme de impozitare indirectă se caracterizează prin modul arbitrar în care redistribuie, în termeni reali, venitul. De exemplu, dacă rezervele obligatorii acordate de bănci sunt mari în timp ce guvernul se împrumută de la banca centrală, atunci redistribuirea făcută de impozitarea indirectă este, evident, în favoarea guvernului. De asemenea, obligarea băncilor, a companiilor de asigurări, sau a altor instituții financiare să cumpere obligațiuni cu câștiguri scăzute, reduce intermedierea financiară. Aceste impozite implicite reduc profitul instituțiilor respective sau sunt trecute asupra deponenților sau clienților sub forma ratelor dobânzii mai reduse la depozite sau mai înalte la credite.

În condiții de inflație înaltă, când ratele dobânzii la depozite și credite sunt negative, arbitriul în redistribuirea resurselor se amplifică datorită faptului că toate sectoarele plătesc un impozit implicit mai puțin transparent și mai puțin vizibil. Deținătorii de active financiare, plătesc impozitul prin pierderea puterii de cumpărare a activelor lor. Cei care au emis datorii "colectează" impozitul în forma reducerii în termeni reali a resurselor pe care trebuie să le returneze (a obligațiilor, pasivelor). De exemplu, când guvernul finanțează deficitul fiscal prin monetizare, câștigul pe care îl obține ca impozit adus de inflație este seignorage-ul dat de:

$$\frac{\Delta M}{p} = \Delta m + \frac{p}{1+p^{-1}} m$$

unde, ΔM reprezintă variația în stocul de bani necesară acoperirii deficitului, p este rata inflației, iar Δm este variația în termeni reali a datoriei reale.

În măsura în care deținătorul obligației (de exemplu, banca centrală pentru rezervele obligatorii, întreprinderile pentru creditele primite, băncile pentru depozite etc.) plătește o dobândă pentru pasivul respectiv, el returnează o anumită parte din impozitul perceput prin inflație deținătorului activului "c"

(măsurat ca credite reale). Acest impozit este pozitiv sau negativ, în funcție de diferența dintre rata dobânzii (i) și rata inflației (p):

$$t \approx \frac{i-p}{1+p^{-1}} c$$

Cu alte cuvinte, dacă rata dobânzii este mai mică decât rata inflației, ea este insuficientă pentru a compensa deponenții pentru pierderea puterii de cumpărare a banilor lor. În mod invers, când cei care iau cu împrumut plătesc rate ale dobânzii mai mici decât rata inflației, ei câștigă pentru că au de returnat o cantitate de bani care valorează mai puțin decât cea luată cu împrumut.

Majoritatea agenților economici (întreprinderi, populație, guvern, bănci etc.) iau cu împrumut, și în aceeași timp fac depozite, astfel că în timp ce au obligații sunt și deținători de active financiare, plătind și încasând dobânzi. Sumele redistribuite în acest fel pot ajunge să reprezinte ponderi importante din produsul intern brut real. Conform estimărilor Misiunii Rezidente în România ai Băncii Mondiale, impozitele indirecte generate de inflație asupra depozitelor (inflation tax on deposits) au reprezentat, în anul 1993, 14,8% din produsul intern brut real.

Tabelul 13 - Impozitele indirecte generate de inflație asupra depozitelor

	Plătite	Primate	Net
impozite indirecte totale generate de inflație asupra depozitelor	14,8	14,8	-
Întreprinderi	7,8	8,9	+1,1
Populație	2,5	0,4	-2,1
Guvern	4,6	2,4	-2,2
Rezidual		3,1	3,1

Sursa: Estimări ale Misiunii Rezidente în România a Băncii Mondiale.

Concluzia pe care o degajă datele este aceea că întreprinderile (cei mai mari deponenți, dar și cei mai mari debitori ai băncilor) au primit subvenții implicite prin rata dobânzii. Guvernul și populația au înregistrat pierderi nete în procesul redistribuirii veniturilor, veniturile din dobânzi nereușind să acopere erodarea puterii de cumpărare a propriilor depozite făcute în bănci. Pe ansamblu, sistemul bancar a câștigat din capacitatea de a atrage depozite la rate ale dobânzii negative și de a împrumuta cu spread-uri mari.

Procesul redistribuirii resurselor prin sistemul bancar este afectat de structura piețelor, de legăturile tradiționale dintre bănci și clienții lor, precum și de politica economică privind susținerea prin credite direcționate a anumitor sectoare și ramuri etc. Nu este lipsită de importanță pentru corectarea proceselor cunoașterea principalelor fluxuri de redistribuire apărute prin intermediul celor mai mari bănci din România, finanțatoare ale tranzacțiilor interne. În acest

fel, ar putea fi anticipat impactul diferit pe care atingerea ratelor pozitive ale dobânzii și scăderea Inflației le-ar putea avea asupra unei bănci sau alteia, în funcție de concentrarea fluxurilor de redistribuire.

Pentru a obține asemenea informații detaliate, am analizat fluxurile impozitelor implicite asupra depozitelor pe următoarele relații: bănci comerciale (BCR, BA, BRD, și CEC) - guvern; bănci comerciale - BNR; bănci comerciale - întreprinderi și populație; băncile comerciale analizate - celelalte bănci.

Pentru fiecare relație am determinat impozitele implicite nete (subvențiile acordate prin rata dobânzii) după relația:

$$\frac{i_c - p}{1 + p} c_{-1} - \frac{i_d - p}{1 + p} D_{-1} = T$$

unde i_c , i_d și D_{-1} reprezintă ratele dobânzii nominale la credite și respectiv la depozite și depozitele reale în perioada anterioară. În partea stângă a egalității, primul termen reprezintă impozitele implicite "plătite" de o bancă prin acordarea de credite în lei, iar cel de al doilea subvențiile implicite primite ca urmare a ratelor negative ale dobânzii la depozite¹.

Subvențiile implicite (T) determinate în acest fel sunt prezentate în tabelul 14 sub formă de procente din PIB, iar în anexele 3 - 7 în valori absolute în prețurile anului 1992. Datele arată ca Guvernul și BNR au furnizat sistemului bancar subvenții implicite mai mari decât au furnizat băncile analizate clienților lor nebankari (întreprinderi). Acestea au făcut ca, pe total, sistemul bancar să beneficieze de resurse atrase prin capacitatea băncilor de a utiliza spread-uri mari (comportament specific în perioada de inflație) și de a extrage putere de cumpărare prin rate ale dobânzii negative. În același timp, subvențiile implicite acordate de Guvern și BNR băncilor, mai mari decât subvențiile acordate de bănci clienților lor, sugerează faptul că autoritățile în timp ce, pe de o parte au impus restricții asupra selecției de portofoliu (prin linii de credit, credite preferențiale etc., care tind să reducă intermedierea financiară), pe de altă parte au furnizat subvenții implicite pentru tranzacții financiare sub forma depozitelor ieftine sau acționând ca creditor de ultimă instanță (lender of last resort). Dacă se exclude din calcul CEC, care a primit subvenții prin rata dobânzii de la populație, atunci, se poate spune că două

¹ Pentru determinarea dobânzii reale (d) primite (plăți) pentru creditele (depozitele) în valută acordate (primite), am utilizat următoarea relație:

$$d = (1 + e)^i \cdot e_{-1} \cdot f_{-1} / (1 + p^*)$$

unde e este rata reală de schimb, A desemnează un ritm, p^* desemnează nivelul prețurilor în SUA, iar f împrumutul sau creditul acordat în moneda străină (dolari). Pentru a ajunge la dobânda reală în dolari, se pornește de la dobânda nominală egală cu $(1 + E)^i \cdot E_{-1} \cdot F^*_{-1}$ (unde i^* și F^* desemnează dobânzii în străinătate și respectiv creditele sau depozitele în valută, E reprezintă rata nominală de schimb, iar -1 perioada anterioară). Se ține cont ca $1 + e = (1 + E)(1 + p^*) / (1 + p)$.

bănci comerciale (BCR și BA) au transferat resurse sub forma subvențiilor prin dobânzi atingând 4,5% din PIB (pe baza PPI) sau 9,1% din PIB când calculele se fac pe baza prețurilor de consum.

Sistemul bancar a primit subvenții implicite în primul rând de la guvern și de la BNR (3,2% din PIB și respectiv 2,7% când calculele sunt bazate pe PPI și respectiv pe CPI). Totuși, dacă se are în vedere că principalul client nebanca al CEC este populația, rezultă că principalele subvenții prin rata dobânzii au provenit de la populație (4,3% din PIB atunci când se utilizează CPI). Intervenția CEC pe piața refinanțării bancare a făcut ca aceste subvenții să fie, în final, subvenții acordate de populație întreprinderilor.

CEC și BRD au acordat subvenții sistemului bancar în ansamblu (0,1% din PIB când se folosește PPI și 0,4% din PIB când se folosește CPI). Majoritatea acestor subvenții prin rata dobânzii au fost acordate Băncii Agricole și Băncii Comerciale Române la care sunt arondate majoritatea întreprinderilor de stat din industrie și agricultură.

Tabelul 14 - Subvențiile implicite derulate prin intermediul BCR, BRD, BA și CEC în anul 1993

- % din PIB -

	Total	BCR	BA	BRD	CEC
Bănci comerciale - Guvern					
- Pe baza PPI	2,0	1,3	0,4	0,2	0,1
- Pe baza CPI	3,2	1,9	0,8	0,2	
Bănci comerciale - BNR					
- pe baza PPI	0,8	0,6	0,6	-	0,4
- Pe baza CPI	2,7	1,0	2,2		0,5
Bănci comerciale - clientela nebanca (întreprinderi și populație)					
- Pe baza PPI	-1,9	-0,9	-3,6	0,3	2,3
- Pe baza CPI	-4,8	-2,0	-7,1	0,2	4,3
Băncile comerciale analizate, față de întregul sistem bancar					
- Pe baza PPI	-0,1	0,7	2,2	-0,2	-2,8
- Pe baza CPI	-0,4	1,5	3,3	-0,3	-4,9
Total					
- Pe baza PPI	0,9	1,4	-0,4	0,3	-0,5
- Pe baza CPI	0,7	2,4	-1,0	0,3	-1,0

Sursa: Estimări ale autorului

Notă: Unele aproximații determină ca pe verticală suma elementelor componente să se abată de la total

În anul 1993 guvernul a acordat cele mai multe subvenții implicite prin rata dobânzii Băncii Comerciale Române, în timp ce BNR a subvenționat prin rata dobânzii Banca Agricolă. Având în vedere că la BCR sunt arondate cele mai multe întreprinderi cu pierderi din industrie (și în special în construcții de mașini,

petrochimie și metalurgie), rezultă că guvernul pierzând prin erodarea inflaționistă a depozitelor sale la BCR mai mult decât a câștigat prin împrumuturile luate de la această bancă, a subvenționat în mod implicit principalele sectoare cu probleme din industrie. În mod similar, BNR, prin subvențiile implicite acordate Băncii Agricole a subvenționat în fapt, întreprinderile din agricultură.

Faptul că datele din tabelul 14 arată că guvernul, BNR și populația au subvenționat, prin rata dobânzii întreprinderile, nu înseamnă că în cadrul sectorului întreprinderilor nu au avut loc importante subvenții încrucișate. Dimpotrivă, analize realizate în 1992 de McKinsey & Company au demonstrat că întreprinderile bune au subvenționat în mod implicit alături de guvern, BNR și populație pe cele cu probleme.

Dintre cele trei bănci comerciale, - BCR, BA și BRD, - numai primele două au subvenționat prin rata dobânzii sectorul întreprinderilor. Aceste două bănci sunt din acest motiv, cele mai vulnerabile la scăderea inflației și la creșterea ratelor dobânzii la niveluri pozitive.

Odată cu atingerea nivelurilor pozitive ale dobânzilor la credite, băncile ar putea deveni insolabile. Rata înaltă a inflației și ratele dobânzii negative au condus la (luxuri majore de subvenționare de la deponenți la cei care au luat cu împrumut. Aceste subvenții implicite au acționat pentru recapitalizarea societăților comerciale de stat chiar dacă activitățile de bază ale societăților nu au fost suficient de puternice pentru a le susține.

În mod pervers, extinderea creditelor la rate reale negative. Îmbunătățește situația clasificării clienților în raport cu situația în care creditul cu dobândă negativă ar înceta. Ca și în cazul întreprinderilor, pe termen scurt, dar ca un proces nesustenabil, inflația este partenerul de drum al băncilor inflația înaltă și necontrolată determină spread-uri mari și rate ale dobânzii negative. Din acest motiv, stabilizarea ar determina cel puțin următoarele consecințe asupra băncilor

- scăderea spread-urilor și implicit a veniturilor nete din dobânzi;
- atingerea ratelor dobânzii reale pozitive și eliminarea (cel puțin parțial) a subvențiilor implicite pe care întreprinderile le primesc, ceea ce va conduce, la o deteriorare a situației unor întreprinderi și, ca urmare la creșteri rapide ale creditelor neperformante. O astfel de modificare a structurii activelor băncilor ar putea să determine sistemul bancar să devină insolabil, regenerând cercurile vicioase la care ne-am referit în paragraful anterior. Se. poate spune că modul în care băncile au funcționat până la sfârșitul anului 1993 a fost unul nesustenabil, bazat pe factori nesustenabili, și în special pe efectele subvențiilor implicite determinate de ratele dobânzii.

Concluzii

Dacă ratele dobânzii la depozite nu ar fi devenit pozitive pentru depozitele la termen, astfel încât să conducă la creșterea pasivelor bancare, s-ar fi ajuns la o penurie de credite bancare care ar fi făcut necesară alocarea prin raționalizare nu prin prețuri.

Lichiditatea și solvabilitatea băncilor analizate au fost îmbunătățite față de anul 1991 prin metode și mecanisme nesustenabile: inflație și spread-uri mărite prin limitarea creșterii ratei dobânzii la depozite

Om moment ce ratele dobânzii la credite au devenit pozitive, accelerarea restructurării întreprinderilor devine strict necesară, altfel apărând perspectiva ca lichidarea unor întreprinderi să se facă peste nivelul optimal.

Restructurarea întreprinderilor izolate și a altor întreprinderi nu a fost vitală pentru sistemul bancar în anii 1992 și 1993 din moment ce prin spread-uri mărite și prin subvenții implicite întreprinderile au putut să-și reducă plățile întârziate, restructurarea a devenit vitală din momentul în care ratele dobânzii la credite au devenit pozitive. Dacă restructurarea nu va deveni un proces efectiv, cel puțin pentru întreprinderile selectate de Agenția pentru Restructurare, atunci ratele dobânzii pozitive nu vor putea fi susținute, ceea ce va scădea încrederea în leu, va minimiza volumul tranzacțiilor pe piață valutară interbancară și va scădea cererea de bani. În final, toate acestea vor stimula inflația.

În anul 1993 ponderea arieratelor în PIB s-a redus simțitor. Ca urmare, consecințele pe planul blocajului financiar și cele inflaționiste s-au atenuat, acest efect fiind mai ușor de observat în primele 5 luni ale anului 1994. Totuși, volumul arieratelor este suficient de mare astfel încât, menținerea ratelor reale ale dobânzii la credite la niveluri înalte să determine o rapidă creștere a arieratelor în perioada imediat următoare.

Creșterea ratelor dobânzii la niveluri pozitive va determina o creștere a dificultăților financiare ale întreprinderilor care primeau subvenții implicite prin rata negativă a dobânzii. Din această cauză, creșterea creditelor neperformante poate fi anticipată pentru anul 1991. Această creștere atrage atenția asupra necesității adoptării de prevederi legislative care să permită băncilor să constituie rezerve sporite pentru pierderile din credite (loan loss reserves). În acest scop, legea impozitului pe profit ar trebui să prevadă posibilitatea ca băncile să facă provizioane echivalente cu 2-4% din profitul înainte de impozitare.

Nivelurile pozitive ale ratei dobânzii la credite în timp ce restrânge lichiditatea din economie exercită presiuni pentru menținerea la niveluri supra-evaluate ale ratei de schimb, ceea ce ar putea avea efecte negative asupra poziției contului curent al balanței de plăți. Momentul pentru realizarea unui compromis între cele două obiective - creșterea financiară și îmbunătățirea balanței comerciale - trebuie ales cu grijă pentru a nu stimula alimentarea anticipațiilor că leul se va devaloriza.

**INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE**

**PROBLEME ECONOMICE
NR. 10-11/1995**

**CENTRUL DE INFORMARE
ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREȘTI**

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE**

**ECONOMIA DE PIAȚĂ ÎN CHINA
- UN NOU MODEL DE DEZVOLTARE -**

Prof. dr. Nicolae BELLI

CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
București 1995

CUPRINS

1. Experimentul chinez - model unic de gândire și practică economică.....	284
1.1. Schimbarea mentalităților, în primul rând	284
1.2. Mediul agricol - sursă ideatică a reformei economice	288
1.3. Restructurarea prin "distrugere creatoare"	289
1.4. Terapie graduală sau terapie de șoc?	290
1.5. Politicul la remorca economicului?	292
1.6. Restructurarea sistemului politic chinez	296
1.7. Experimentul chinez și gândirea economică internațională	297
2. Necesitate, perioade și strategii.....	301
2.1. Câștigul de eficiență - motivație fundamentală.....	301
2.2. Perioade succesive și obiective distincte	301
2.3. Strategia până în anul 2050.....	303
3. Principalele caracteristici ale sistemului economic de piață chinez	305
3.1. O nouă structură a proprietății: legitimitatea proprietății private	305
3.2. Conectarea valorilor pieței la valorile socialismului	306
3.3. Reabilitarea profitului, criteriu al eficienței și progresului	306
3.4. Marketizarea mecanismului de funcționare a întreprinderilor de stat .	306
3.5. Reforma structurilor economice în agricultură.....	310
3.6. "Inventarea" întreprinderilor rurale.....	310
3.7. Deschiderea economică externă	312
4. Strategia deschiderii externe	314
4.1. Afluxul de investiții externe	314
4.2. Deschiderea externă a unor zone și localități.....	318
4.2.1. Zonele economice speciale.....	319
4.2.2. Orașe costiere deschise și zone de exploatare economică și tehnică	320
4.2.3. Zonele economice libere	321
4.2.4. Zone fluviale și de frontieră deschise.....	322
5. Miracolul economic chinez - 1979-1993	323

De peste un deceniu și jumătate, mai exact din 1978, China traversează, poate, cea mai grandioasă revoluție din istoria sa. Prin tot ce o caracterizează până acum - concepție, amploare, implicații internaționale etc. - această revoluție face din China o nouă placă turnantă a omenirii, scenă pe care se derulează unul dintre cele mai importante acte din marele spectacol al lumii.

De această dată însă China reține atenția de pretutindeni, **nu prin istorie și nici prin natură sau populație, toate, de altfel, de o fascinație tulburătoare, ci prin economie. Căci ceea ce se întâmplă în această țară după 1978, când s-a adoptat noul model de dezvoltare, numit sistemul economic de piață, pare ieșit din comun. Mai întâi, prin modul unic de gândire al acestui model, apoi, prin rezultatele sale uimitoare, pe care reputați specialiști internaționali le apreciază drept un nou miracol economic.**

Cunoașterea noului experiment chinez nu este deloc o curiozitate exotică. Dimpotrivă, este o necesitate de mare valoare informațională, fiind sursă de învățăminte științifice menite a îmbogăți tezaurul de gândire și experiență al umanității.

Această necesitate însă se impune cu atât mai mult, cu cât China nu este o țărișoară oarecare, de abia zărită pe harta lumii, ci una de talie continentală - de două ori mai mare ca Europa (fără fosta URSS) ca suprafață și de peste două ori ca populație, cu bogate resurse naturale și o imensă piață internă. Am adăuga la toate acestea că "trezirea dragonului", cum numesc occidentalii eufemistic avântul economic al Chinei din ultimii 15 ani, este prezentă aproape zilnic în mass-media internațională și că marile puteri, simțindu-i răsuflarea în ceafă tot mai fierbinte, își reconsideră atitudinea față de China: de la politica de neglijare benignă sau de confruntare neproductivă prin agitarea problemei drepturilor omului și fluturarea amenințătoare a clauzei națiunii celei mai favorizate, au trecut la abordări cu adevărat lucide, dictate de interes, de marea miză pe care o oferă pătrunderea pe piața chineză. "Avem nevoie de o nouă privire, proaspătă, asupra Chinei" - spunea Lee N. Hamilton, de la înalta sa responsabilitate ca președinte al Comitetului pentru Afacerile Externe din Congresul SUA - fiindcă "politica noastră față de R.P. Chineză este una dintre cele mai mari sfidări care confruntă astăzi Statele Unite"¹ Abordări similare, dar făcute înaintea SUA, întâlnim și la celelalte mari puteri economice ale lumii.

¹ Lee N.Hamilton - A New US Policy for China. What are the Options? în "Vital Speeches of the Day", vol.LIX nr.15/15 mai 1993, p.450.

1. Experimentul chinez - model unic de gândire și practică economică

Oricine încearcă să cunoască mai îndeaproape noul experiment chinez și să-i descifreze forțele interne care-l pun în mișcare este surprins, de la început, de caracterul său, până acum unic în gândirea și practica social-economică. Nicăieri în lume, în trecut sau în prezent, nu se mai întâlnește un asemenea model. El se impune ca un experiment unic, în primul rând, prin modul de gândire, prin matricea istorică proprie, ale cărei rădăcini și traiectorii sunt specific naționale; în al doilea rând, prin realitatea lui concretă, în sensul că nimic din el - nici ca esență, nici ca structuri - nu se regăsește în alte experiențe istorice naționale. Cine și unde a avut până acum o veritabilă economie de piață inițiată și îndeplinită concret chiar de către partidul comunist aflat la putere? Așadar, se poate spune că, făurind economia socialistă de piață, China se prezintă în fața istoriei cu un nou sistem social economic, cunoscut până acum numai de ea!

De la început se pune întrebarea: cum au ajuns chinezii la conceptul de economie socialistă de piață? În orice caz, nu dintr-o dată; ei nu s-au culcat seara în socialismul de comandă, centralizat și s-au trezit dimineața în noul socialism, gata descentralizat și funcționând prin forțele pieței. La noul model ei au ajuns după multe și complicate căutări experimentale, însoțite de ample dezbateri la toate eșaloanele societății. Dezbaterile au avut un triplu scop: clarificarea obiectivelor strategice urmărite prin reforma economică, deschiderea externă și modernizarea țării; conștientizarea populației de necesitatea participării sale la îndeplinirea acestor transformări; corectarea din mers a erorilor diferitelor încercări experimentale. Cercetarea acestui demers ne dezvăluie, dincolo de specificitatea sa chineză, o serie de idei care, prin încărcătura lor instructivă ne îndeamnă să le invocăm aici.

1.1. Schimbarea mentalităților, în primul rând

Pentru a îndeplini revoluția inițiată după 1978 era necesar ca, mai întâi să se producă o schimbare radicală a înșăși mentalităților. O asemenea schimbare este o luptă pe planul ideilor, care presupune promovarea a două mari principii: a) libertatea de gândire și b) respectarea adevărului pornind de la faptele reale. Inițiind această luptă s-a urmărit emanciparea gândirii în sânul partidului și populației de dogme și prejudecăți devenite adevărate hârburi ale trecutului; mutarea preocupărilor de partid de pe frontul "ascuțirii luptei de clasă" pe frontul activității economice, unde se decide realmente bătălia pentru progres; încurajarea inițiativei și a cucerărilor de a inova, acestea devenind

cuvânt de ordine în întreaga Chină; întoarcerea cu fața spre tot ceea ce poate folosi mersului înainte.

Din numeroasele momente care punctează această luptă de idei amintim doar două, pe care le considerăm mai semnificative. Primul, rezultat din reexaminarea unor grave controverse din trecut, cu mari implicații politico-ideologice, este exprimat de "Rezoluția": adoptată de către a VI -a plenară a celui de al XI- lea Comitet Central. Prin acest document oficial al său, partidul, referindu-se la unele probleme de istorie de la întemeierea R.P.Chineze, "a respins integral teoriile "revoluției culturale" și ale continuării revoluției în cadrul dictaturii proletarietului".¹ Același document demolează definitiv cultul personalității, dar nu și personalitatea ca atare.

Pentru a face mai bine înțelese aceste idei se cuvin unele explicații. Prin respingerea teoriilor revoluției culturale se respingeau și motivațiile care i-au dat naștere: distrugerea cuibului de deviaționiști de dreapta și a ceea ce Mao numea "cartierul general al burgheziei", condus de Liu Shaotsi, președintele de atunci al republicii și Deng Xiaoping, secretar general al partidului,² ambii văzând o altă cale pentru viitorul țării. Respingând teoria "continuării revoluției în cadrul dictaturii proletarietului" se destramă o altă mentalitate malefică: accentul pus pe lupta de clasă, nu pe cea economică. În fine, destrămarea cultului personalității lui Mao, dar nu și a personalității sale ca atare, corespundea ideii de descătușare a gândirii ideologice generale și a curajului de a iniția idei novatoare, dar recunoștea, totodată, circumscris în anumite limite, meritele lui Mao în istoria Chinei contemporane. Prin gândirea sa, deosebită de cea a Moscovei staliniste și internaționalei a III-a comuniste, el a fertilizat lupta pentru cucerirea puterii și instaurarea R.P. Chineze. Pentru aceste momente Mao rămâne o mare personalitate istorică. Dar "Mao nu s-a dovedit a fi un cârmaci înțelept și urmărit de succes, atunci când a orientat țara către socialism. Îndepărtându-se total de realitățile concrete și de popor, Mao a tras concluzia greșită că principala contradicție în China socialistă este și va rămâne, o lungă perioadă de timp, aceea dintre clasa muncitoare și burghezie. Această concepție explică declanșarea neîntreruptă a tot felul de acțiuni de curățire a cadrelor și a mișcărilor politice din timpul său³, acțiuni încununate de declanșarea în 1966 a cunoscutei "revoluții culturale". Toate acestea "aveau menirea să înfrângă ceea ce el numea a fi demonii capitaliști, pe care îi vedea peste tot", inclusiv în conducerea țării și a partidului. Recunoașterea personalității lui Mao - chiar circumscrisă în anumite limite - lasă poarta

¹ Jiang Zemin - Accelerarea ritmului reformei și al modernizării și continuarea politicii de deschidere către exterior. Raport la Congresul al XIV- lea al PCC (12 octombrie 1992). "China Populară", Buletin al Ambasadei R.P. Chineze în România, nr. 12/1992, p.3

² Li Haibo - Artizanul necontestat al Reformei Chinei, în "China Populară", Buletin al Ambasadei R.P.Chineze în România, nr.1/1993, p.3.

³ Li Haibo, op.cit.

deschisă pentru posibilitatea apariției și a altor personalități istorice. Se pare că istoria l-a ales pe Deng Xiaoping, cel de trei ori căzut din conducerea partidului, sub acuzația vederilor de dreapta, dar revenit de fiecare dată fără a renunța la convingerile sale. Locul central în gândirea acestuia revine ideii că, **în cazul Chinei socialiste, contradicția principală este nu între muncitori și burghezie, ci între nivelul economic scăzut și cel cerut de modernizarea țării. De aici și necesitatea mutării accentului de pe lupta de clasă pe lupta pentru dezvoltarea economiei**, văzută, în final, prin înlocuirea vechiului sistem socialist, bazat pe centralizare și comandă, cu unul nou, întemeiat pe economia de piață și democrație populară. Acesta ar fi un prim moment în emanciparea gândirii politico-ideologice.

Un alt moment, decurgând organic din primul și constituind, poate cel mai important în descătușarea gândirii de vechile canoane cu tentă inchi-zitorială, îl reprezintă **dezideologizarea abordării problemelor economice**. În acest cadru, o atenție deosebită s-a acordat reabilitării unor concepte economice fundamentale, ostracizate de gândirea anterioară: planificarea, piața, proprietatea privată, prețul, diferențierea meritată a câștigurilor ș.a. Fiecare din aceste concepte are dosarul său de reconsiderare, confirmat de nevoile practicii, mai exact de nevoia creșterii eficienței în alocarea factorilor de producție.

Să frunzărim mai întâi, dosarul primelor două noțiuni: **planificarea și piața**. Corelația dintre ele a constituit obiectul celor mai aprinse discuții în întreaga perioadă 1978 - 1992. Se impunea a fi învinse ideile preconceptuate despre planificare și piață, considerate semne distinctive esențiale ale socialismului și respectiv ale capitalismului. Acești falși prieteni ai teoriei economice care au dominat mult timp convingerile doctrinarilor din China, ca și din alte țări ale lumii, s-au dovedit extrem de periculoși prin pervertirea conștiințelor și adversitatea lor față de reformele economice orientate spre piață. Falsa lor înțelegere însă a putut fi învinsă numai pe cale pragmatică, prin rezultatele concrete obținute în procesul reformelor și pe măsura adâncirii lor.

Prima lovitură le-a fost dată în 1978, când s-a recunoscut oficial pentru prima dată că socialismul, cu planificarea lui centralizată, este fără ieșire și că sunt necesare reforme. Planificarea își menținea încă predominanța în economie însă cu un cui adânc bătut în autoritatea ei. Vine apoi 1984, când s-a recunoscut, tot oficial, că se poate apela la piață, dar numai ca instrument completiv față de planificare, predominantă în reglarea economiei naționale. În 1987 se mai face un pas înainte în favoarea pieței, acceptându-se ideea îmbinării ei cu planificarea, fără a se stipula predominanța uneia sau alteia. În fine, lovitură de grație este dată în 1992, de însuși Deng Xiaoping, strategul reformei economice din China. În lungul său periplu în sudul țării, încheiat cu un important discurs despre prezentul și viitorul Chinei, el demolează definitiv credința că planificarea ar personifica socialismul iar piața capitalismul, arătând că ele nu sunt decât două simple mijloace economice folosite în ambele siste-

me pentru alocarea resurselor. **Demitizându-le ideologic, Deng Xiaoping nu numai că le-a așezat la locul lor în teoria și practica economică, dar a fundamentat și necesitatea trecerii de la economia planificată la economia de piață, prin integrarea acesteia din urmă în sistemul de valori ale socialismului.**

Lansând ideea economiei socialiste de piață, Deng Xiaoping a invocat în sprijinul ei rezultatele economice deosebite din zonele vizitate în aplicarea reformei. Aceste discuții au avut loc în ianuarie și februarie 1992; în octombrie același an, Congresul al 14-lea al P.C.C. adoptă oficial economia socialistă de piață ca obiectiv strategic al reformei economice și al programului de dezvoltare viitoare a Chinei.

Este interesant să semnalăm că, dincolo de aceste dezbateri de clarificare și schimbare a mentalităților, practica și-a văzut de drumul său înainte, uneori chiar și contrar unor legi în vigoare, ascultând de singura ei motivație firească: sporirea productivității muncii și eficiența economică. Impusă de acestea, piața joacă astăzi un rol, practic, dominant în alocarea resurselor și reglementarea producției, înlocuind treptat mecanismul planificării centralizate. În 1985, planificarea a fost complet înlăturată din agricultură, iar în industrie ea mai cuprinde doar 5% din producția acesteia din 1994, față de 95% în 1978. China însă nu a renunțat total la serviciile planificării; ea o menține în anumite limite, dar dezinvestită de vechile funcții de comandă și investită cu altele noi. Ea este acum un program de previziune și dezvoltare cu caracter indicativ, folosită ca planificare globală a economiei naționale în ansamblu, precum și a marilor regiuni economice pentru încadrarea lor judicioasă - ca eficiență și echitate - în cadrul ansamblului. În acest scop, planificarea este folosită cu precădere la controlul variabilelor macroeconomice, mai ales cu funcții de reglare economico-financiară.

Înlocuind planificarea de comandă, piața a înlocuit treptat și controlul unificat al statului în alocarea factorilor de producție: capital, forță de muncă, pământ etc. Sunt deja stabilite și funcționează ca atare piețele acestor factori de producție. Mari schimbări s-au produs și în mecanismul prețurilor, reglementate acum, în majoritatea lor, de oscilațiile raportului cerere-ofertă. În 1994, liberalizarea cuprindea 80% din toate prețurile materialelor de producție, peste 85% din prețurile bunurilor agricole și peste 95% din prețul bunurilor industriale de consum.¹ Acesta ar fi un al doilea moment în descătușarea gândirii de vechile mentalități malefice. El este hotărâtor fiindcă a permis trecerea la reforma economică.

¹ Prof. Zhang Wenwu - Achievements and Problems of China's Economic Reform: a Comparison with East European Countries. Comunicare la primul seminar comun româno-chinez, cu tema: "Reforme ale sistemelor economice din România și R.P. Chineză", București, 29-30 noiembrie 1994.

1.2. Mediul agricol - sursă ideatică a reformei economice

Actuala reformă economică din China este, la origine, de inspirație rurală. Ea a pornit nu din marile centre economice ale țării - sectorul de stat, industrie sau oraș în general, - ci din afara acestora, anume din mediul rural. Inițial, a fost cazul mișcării spontane din 1978 în provincia Anhui, județul Fengyang. Aici, 18 familii de țărani, acționând sub presiunea neajunsurilor din cadrul comunei agricole, au inițiat o nouă experiență de producție - Cao chan dao hu -, constând în fixarea unor norme de producție agricolă individualizate pe familie, cu o remunerație corespunzătoare rezultatelor. Era un experiment categoric antiolektivist. Ulterior, pornind de la acest experiment, s-a format contractul de responsabilitate gospodărească (respectiv un contract încheiat între comună, ca nuda proprietară a pământului și gospodăriile țărănești), în care drepturile bănești sunt direct proporționale cu producția obținută. În acest experiment, **interesul personal al țăranului a devenit motorul producției, iar reactivarea pieței libere și posibilitatea de a produce pentru profit puna în mișcare acest motor.**

Reacția țăranilor, deși spontană și contrară legislației în vigoare, a fost cât se poate de naturală față de vechiul sistem de producție, ajuns într-o criză fără ieșire. Așa cum unui învățat îi ajunge o singură picătură ca să vadă prin ea întregul ocean, tot astfel și lui Deng Xiaoping i-a fost suficient un singur experiment ca să descifreze prin el marele potențial de performanță a respectivei inițiative, cât și perspectiva ieșirii din criză cu ajutorul ei. Întemeiat pe această convingere, el a sprijinit pe țărani în demersul lor, a favorizat lichidarea comunelor agricole și a preluat ideea responsabilității contractuale a managementului, ca bază a reformei economice aplicată la început, în zonele rurale și apoi, după 1984, extinsă sistematic în industrie și restul ramurilor economice.¹ Acesta este un aspect al problemei. Al doilea aspect constă în faptul că, înainte de a fi atacată restructurarea întreprinderilor de stat mari și mijlocii - stâlpul central al economiei planificate - s-a pus accentul pe dezvoltarea sectoarelor economice nestatale, adică a întreprinderilor rurale: colective, comunale și private.

De ce s-a umat o asemenea orientare? După economiștii chinezi, "nu s-a lansat asaltul asupra întreprinderilor de stat mari și mijlocii până când sectorul colectiv și privat n-a fost destul de puternic ca să sprijine parțial dezvoltarea economică și socială".² Accentul pus pe dezvoltarea întreprinderilor rurale s-a concretizat, pe planul rezultatelor, în următoarele evoluții: în 1993, numărul acestor întreprinderi ajunsese la 24,53 milioane (80% din ele sunt private sau mixte), utilizând 123,45 milioane de persoane, sau 20,3% din forța de muncă ocupată a țării; producția lor totală a sporit cu 44% în medie anual în perioada

¹ Li Haibo, op.cit., p.4.

² Prof. Zhang Wenwu, op.cit.

1990-1993, asigurând 52% din creșterea netă a produsului social al țării și 62% din creșterea venitului pe locuitor al fermierilor;¹ ponderea lor în exporturi era de 45%, iar în veniturile fiscale - de circa 20%! Neîndoielnic întreprinderile rurale au devenit deja cel mai viguros component al economiei, capabil să sprijine în mod consistent progresul general al țării. În aceste condiții, s-a putut trece la restructurarea întreprinderilor industriale de stat mari și mijlocii. Menționăm în încheierea acestei idei că inițiativa primară a țăranilor amintiți a fost urmată de multe alte inițiative de jos!

1.3. Restructurarea prin "distrugere creatoare"

Modul în care chinezii și-au conceput restructurarea vechiului sistem, **desprinderea de trecut și orientarea spre viitor** se impune atenției prin gândirea lui judicioasă, îndreptățită de rezultatele pe planul creșterii eficienței economice. Astfel, este demn de reținut că hotărârea lor de a nu mai rămâne încremeniți în tiparele sclerозate ale trecutului nu a fost urmată, în numele viitorului, de salturi în necunoscut. Dimpotrivă, fiecare nouă poziție a înaintării reformei a fost pregătită minuțios și ocupată pas cu pas după multă chibzuială. Faimoasa cugetare: "măsoară întâi de zece ori și apoi taie o dată, dar bine" a acționat aici din plin.

Pentru a dărâma și clădi altceva mai bun era necesar să se cunoască nu numai trecutul, dar și viitorul. Or, trecutul, prezent prin ceea ce avea bun, dar și prin numeroasele lui tare, era cunoscut și se știa ce trebuie demolat și ce trebuie păstrat pentru asigurarea continuității dezvoltării. În schimb, viitorul, nefiind cunoscut, ridica problema necesității anticipării sale. Pentru doctrinarii chinezi, modalitatea cea mai bună de a anticipa viitorul a fost **înțelegerea corectă a prezentului**. Pe de o parte, o asemenea înțelegere presupunea atât înlăturarea mentalităților false și a prejudecăților anchilozante, care îmbibaseră până la **saturație gândirea oamenilor, cât și căutarea adevărilor în fapte reale**. Îndemnul s-a dovedit extrem de util, fiindcă a dus la o largă emancipare a gândirii și la o deschidere a ei spre inițiativă și inovație. Multe din reforme, cum vom arăta mai departe, își au geneza ideatică în inițiativele novatoare venite de jos, de la conducătorii de unități și organizații economice, sau chiar de la însăși populație, fiind preluate și generalizate apoi, pe plan național, de organele conducătoare centrale. Pe de altă parte, înțelegerea corectă a prezentului nu putea fi decât una de cunoaștere cauzală a lui. Or, o asemenea cunoaștere, a cauzelor care pun în mișcare tendințele prezentului, oferă, totodată, o îndrumare și asupra viitorului previzibil. Informați cu o asemenea viziune, chinezii și-au anticipat perspectivele pornind nu numai de la prezent, ci și de la cerințele specifice ale viitorului ca atare, integrându-le prezentului.

¹ 15 Years of Economic Reform in China (1978-1993). New Star Publishers, Beijing, 1994 pag. 28.

Desprinderea de trecut semnifică distrugerea acestuia. Iar orientarea spre viitor înseamnă construirea lui. Privit în unitatea sa organică, **procesul dezvoltării presupune**, vorbind în termenii schumpeterieni, o "**distrugere creatoare**". Chinezii au gândit acest proces astfel încât să nu se distrugă vechile structuri până când nu sunt gata create cele noi, înlocuitoare. "Distrugerea creatoare" este un demers de mare importanță teoretică și pragmatică. El a permis să înfăptuiască tranziția la economia de piață nu prin adâncirea crizei structurale moștenite, ci prin atenuarea ei încă din start, asigurând stabilitate și creștere economică. Prin această abordare, tranziția chineză la economia de piață se deosebește radical de cea a țărilor exsocialiste europene și foste URSS, unde întâi s-a distrus și apoi s-a construit, iar tranziția a trebuit să treacă prin adâncirea crizei. Cu înclinația spre înțelepciune care-i caracterizează, unii savanți chinezi "compară economia actuală cu o căruță uzată și sectorul de stat ineficient, cu un cal bătrân trăgând această căruță. Noua cale aici înseamnă că bătrânul cal nu trebuie omorât în primul rând și căruța uzată nu trebuie demolată imediat. Dimpotrivă, calul trebuie hrănit mai bine, iar căruța trebuie să fie unsă. În același timp, și alături de acestea, trebuie să se cumpere un nou cal și o nouă căruță, astfel încât să se creeze noi stâlpi pentru economia națională, care să suporte funcționarea ei"¹.

Acest demers este o necesitate economică normală și totodată esențială, pentru că permite tranziției să se sprijine nu pe o economie deteriorantă, care ar spori enorm costurile sale sociale, ci pe o economie funcționând normal, în creștere, diminuând astfel costurile amintite. Tabloul evoluțiilor economice opuse în țările amintite mai sus și China sunt grăitoare în acest sens. Toate aceste abordări explică soliditatea bazelor teoretice și empirice pe care se sprijină modelul chinez de edificare a economiei socialiste de piață; ele privesc, așadar, însăși esența acestei economii.

1.4. Terapie graduală sau terapie de șoc?

Experimentul chinez se impune atenției și prin metoda folosită în înfăptuirea tranziției la economia de piață. Se pune întrebarea dacă această metodă exprimă o strategie graduală sau una radicală de genul "terapii de șoc"? Problema, amplu dezbătută în cercurile economice internaționale, capătă răspunsuri diferite. Prevalază însă aprecierea după care performanțele spectaculoase ale noului model s-ar datora folosirii terapiei graduale. China s-ar deosebi astfel de țările exsocialiste europene și din CSI care, adoptând ca strategie "terapia de șoc", ar cunoaște, din această cauză, puternice dezechilibre macroeconomice și căderi ale producției, vecine uneori cu colapsul economic.

¹ Prof. Zhang Wenwu, op.cit.

Unii economiști chinezi împărtășesc părerea că, în cei 14 ani ai săi, "reforma este în esență o tranziție graduală de la economia planificată la economia de piață.¹ Alți economiști, tot chinezi, consideră că această viziune nu este corectă și nici universal valabilă. "Înainte de toate, reforma chineză nu este înceată în orice domeniu. I-au luat Chinei numai doi ani, adică din toamna anului 1980 până în toamna anului 1982, ca să realizeze pe scară națională tranziția de la sistemul comunelor populare la sistemul familial de responsabilități contractuale (quasi-privatizare). Reformele în zonele economice speciale (ZES), de asemenea, au progresat foarte repede; ZES-urile au mășăluit de la economia planificată la economia de piață în pas de uriași".² Menționăm că aceste zone, cu o largă deschidere spre exterior, stabilite în 1980 doar în câteva arii costale, au ajuns să acopere, numai în câțiva ani, întreaga Chină! Apoi, "situația reală a reformei în China arată că succesul nu depinde în mod necesar de adoptarea abordării graduale. Din contră, multe reforme graduale se dovedesc a fi nereușite și au creat multe probleme".³ În schimb, pretutindeni unde reformele au reușit să impulsioneze puternic creșterea producției și a eficienței, și să stârnească astfel interesele întreprinderilor și populației, implementarea lor s-a produs realmente în pași de uriași! Într-o privire sintetică, s-ar putea spune, credem, că autorii experimentului chinez au conceput și înfăptuit schimbările călăuzindu-se după cunoscuta cugetare socratică: "chibzuiește pe îndelete și du la îndeplinire repede".

În unele cercuri academice din străinătate se sugerează ideea că reușita chineză, mai bună decât în țările exsocialiste din Europa și CSI, s-ar datora trecerii Chinei la economia de piață ca țară agrară. O asemenea teză este susținută și de economistul american J.Sachs, considerat de unii mare specialist în tranziția la economia de piață, de alții un tot atât de mare naiv.⁴ Este adevărat că 80% din populația Chinei provenea, în momentul declanșării reformei, din afara sectorului socialist de stat. Dar, situații similare se întâlnesc și în alte țări în curs de dezvoltare, însă rezultatele reformelor lor economice nu se pot compara cu cele ale Chinei. Dimpotrivă, în unele cazuri, unde s-au aplicat sfaturile economistului Sachs, rezultatele sunt chiar dezastruoase!

Cauzele adevărate ale reușitei reformelor economice chineze trebuie căutate în altă parte. Între acestea merită relevate:

- a) conceperea tranziției într-un mediu politic relativ stabil, ceea ce a permis pregătirea și conducerea liniștită a reformelor, îmbinarea

¹ Ma Jiaju - Market Economy, the Chinese Way (A Random discussion among five prominent economists) "Chine în Brief", New Star Publishers, Beijing. 1993, p. 12.

² Prof. Zhang Wenwu, op. cit.

³ Ibidem.

⁴ Josef M. von Braband - Economia drepturilor de proprietate și privatizare în țările de tranziție. ONU, Supplément à l'Etude sur l'économie Mondiale 1990-1991, New-York, 1992, p.65.

- terapieii graduale cu terapia radicală, înlocuirea vechilor structuri prin cele noi, numai după o pregătire prealabilă a acestora din urmă;
- b) realizarea convergenței de interese a întregii populații, și conducători și conduși, fapt care a permis concentrarea energiilor naționale în sprijinirea reformelor economice;
 - c) îmbunătățirea economiei prin realizarea unei creșteri și modernizări accelerate, sporirea tangibilă a veniturilor și a nivelului de trai al populației, împrejurări care au dublat stabilitatea politică a țării cu stabilitatea economică și socială, extinzând astfel favorabilitatea condițiilor necesare reformelor;
 - d) deschiderea economică externă și creșterea gradului de integrare a Chinei în economia mondială, afluxul masiv de capital extern și de tehnologii moderne, care au multiplicat forța creativă a factorilor interni etc.

Nu avem pretenția că am epuizat întregul șir de cauze care explică reușita deosebită a reformelor economice din China. Dar chiar și numai cele enunțate mai sus sunt suficiente pentru a ne convinge că nu alegerea terapiei și nici caracterul agrar explică această reușită, ci cauze mult mai adânci, cum am văzut mai sus.

1.5. Politicul la remorca economicului?

În orice revoluție socială, raportul dintre politic și economic este guvernat de anumite legități, conform cărora schimbarea politicului determină și schimbarea economicului. La rândul său, acesta din urmă, odată determinat, condiționează viabilitatea politicului. Cercetarea acestui raport în cazul revoluției chineze ridică mai multe probleme. Întâi, dacă cele două momente semnificative ambele procese de liberalizare - a sistemului politic și a celui economic; apoi, dacă aceste procese cunosc între ele raporturi de determinare cauzală și de condiționare reciprocă, respectiv, dacă ele se sprijină reciproc sau nu, ori sunt chiar conflictuale. Răspunsul la aceste probleme poate fi inteligibil dacă apelăm la forța comparației cu ceea ce se întâmplă - ca tendință - în lumea contemporană. Un asemenea apel este chiar inevitabil, deoarece revoluția chineză nu este un fenomen de eprubetă, izolat de lumea exterioară, ci reprezintă o parte din marile transformări înnoitoare din economia mondială a ultimelor două decenii, de la tendințele și legitățile căreia nu se poate abstrage nici revoluția amintită.

După 1974, economia mondială este "bulversată" de două noi tendințe: una constă în liberalizarea politică prin trecerea de la sisteme politice dictatoriale la sisteme politice democratice; a doua constă în liberalizarea economică, prin trecerea de la economia de comandă la economia de piață.

Liberalizarea politică, începută în 1974 cu unele țări europene, și-a extins valorile în America Latină, în Asia de Sud- Est, în Europa Centrală și

fosta URSS și în Africa.¹ Până astăzi, peste 40 de țări au adoptat noile sisteme politice democratice, confirmând aprecierea că "Democratizarea a fost în mod clar un fenomen de anvergură mondială".²

Liberalizarea economică, bazată pe reducerea rolului statului în economie, preluarea de către piață a alocării resurselor și distribuirii bunurilor, privatizarea sectorului de stat etc., afectează practic toate țările lumii, inclusiv relațiile economice internaționale.

Liberalizarea politică și liberalizarea economică sunt două tendințe concomitente, care se presupun reciproc. Pretutindeni însă procesul liberalizării a început cu politicul. Acest lucru s-a întâmplat astfel și în fostele țări socialiste: în 1989, puterea politică a fost cucerită, pe cale mai mult sau mai puțin violentă, de forțele antidictatoriale. Odată cucerită puterea, forțele democratice au trecut la liberalizarea economică prin înlocuirea vechiului sistem de comandă, centralizat, printr-un nou sistem economic, de piață, de orientare, probabil, occidentală.

Cum s-a rezolvat corelația dintre politic și economic în revoluția chineză? Menționăm că, și din acest punct de vedere, modul de gândire al experimentului chinez este unic. Astfel, deși reprezintă o profundă revoluție social-economică, el începe nu cu politicul cum s-au petrecut lucrurile în alte revoluții, ci cu economicul. Unii economiști, mai ales de orientare neoliberală, se întreabă dacă trecerea Chinei la sistemul economic de piață este într-adevăr o revoluție! Căci, spun ei, adevărata revoluție începe cu politicul, prin schimbarea lui, adică prin cucerirea puterii politice de către insurgenți, ceea ce nu este cazul Chinei. Importanța deosebită a problemei ne îndeamnă să zăbovim puțin asupra ei.

Revoluțiile încep cu cucerirea politicului atunci când ele sunt îndeplinite de forțe sociale opuse celor aflate la putere. În aceste cazuri, cucerirea puterii este indispensabilă pentru transformarea sistemului economic în favoarea forțelor insurgente. China însă, oferă un alt tablou: revoluția este inițiată chiar de către partidul comunist aflat la putere, răspunzând astfel dorinței populației de schimbare în favoarea ei. Ca atare, ar fi fost illogic ca partidul comunist să inițieze revoluția prin semnarea propriei demisii de la putere! În aceste condiții, specifice Chinei, era normal ca schimbarea să înceapă cu ceea ce era absolut necesar să se schimbe, anume cu economicul, prin crearea unei noi structuri de proprietate, dezetatizarea economică prin descentralizarea deciziei și autonomia agenților economici, liberalizarea prețurilor și folosirea meca-

¹ Primul val al democratizării a cuprins, începând cu 1979, Portugalia, Grecia, și Spania; apoi s-a extins în toată America Latină (Ecuador, Peru, Argentina, Brazilia, Uruguay, El Salvador, Guatemala, Chile, Mexic, Panama și Paraguay), fără Cuba; urmează Filipine, Coreea de Sud, Pakistan și Bangladesh; în fine, în 1989 sunt înlăturate regimurile comuniste din Europa și fosta URSS; înlăturarea apartheidului din Africa de Sud și îndelungatele dictaturi din țările africane etc.

² Samuel P. Huntington - Ce preț are libertatea?, Sinteza, nr. 100/1994, pag 3.

nismului lor în alocarea resurselor etc. Gândind în paralele istorice și păstrând proporțiile de rigoare, amintim că lumea a mai cunoscut revoluții a căror desfășurare n-a presupus schimbarea prealabilă a politicului. Așadar, **în China, fiindcă toată lumea dorea schimbarea, revoluția a început direct cu economicul**, "permițându-și" astfel să sară afară din schemele de gândire ale unor "neoliberali" care nu pot concepe alte realități decât cele existente în gândirea lor.

Începerea revoluției cu economicul nu ni se pare o abatere de la istorie. Se știe doar că este o lege naturală a existenței umane faptul simplu că omul pentru a trăi are nevoie, în primul rând, de hrană, îmbrăcăminte, încălțăminte, casă etc. De toate acestea, adică de economic, el are trebuință înainte de nevoia de a se ocupa de politică, știință, artă, religie etc. Primordialitatea acestui imperativ, ascuns mult timp sub buruienile ideologiei și luptei politice de clasă, este o lege nu numai a existenței omului, ci implicit și a dezvoltării istoriei umanității. Așadar, revoluția chineză declanșată în 1978, începând cu economicul și nu cu politicul, nu s-a abătut de la legile istoriei. Aceasta însă nu o împiedică să reprezinte un model unic, deosebindu-se radical nu numai de modelele occidentale ale economiei de piață, ci și de cele preconizate astăzi de Rusia și sateliții ei, din fosta URSS sau de pe parcela europeană a zonei sale de influență.

Noi însă am privi problema și altfel: dacă revoluția chineză a început cu schimbarea economicului, dar inițiativa ei aparține politicului, nu înseamnă oare că, prin această inițiativă, liberalizarea economicului a început cu însăși schimbarea factorului politic?

Răspunsul este categoric afirmativ, iar argumentele sale sunt irefutabile. În acest sens, sunt esențiale două argumente: a) că partidul comunist a inițiat reforma economică nu cu vechea lui gândire, ci cu una nouă, opusă celei anterioare și b) că noua gândire s-a impus prin luptă îndelungată și dură în interiorul partidului, între conservatori și reformatori. Oare n-am putea admite că aceștia din urmă conduși de Deng Xiaoping au jucat rolul de insurgenți, ca în orice revoluție, și că numai după ce au cucerit puterea în sânul partidului au și inițiat reforma economică? Așadar, partidul comunist - politicul - înainte de a iniția și pentru a înfăptui liberalizarea economică, a trebuit să se liberalizeze el însuși de vechile concepții politice și să adopte o nouă doctrină, a socialismului economic de piață. Operând această schimbare; **partidul comunist chinez își menține forma veche, dar cu un nou conținut**. În noua sa ipostază - de partid vechi cu gândire nouă -, **el rezolvă astfel o problemă crucială: cea de legitimitate a existenței sale, legitimitate care nu putea fi dată decât de capacitatea noii sale gândiri de a genera rezultate performante**.

Prin complexitatea problematicii pe care o pune, raportul dintre economic și politic nu putea scăpa din vizorul opiniei publice internaționale, mai ales din marile centre academice și politice ale lumii. Interpretările sunt foarte diferite, întinse pe întregul spațiu dintre nihilism și rea credință, până la cel mai înalt

obiectivism științific.

Deseori întâlnim aprecierea că liberalizarea economică este prin ea însăși și formă de liberalizare politică. Pe asemenea teză susține, de pildă, și Lee N. Hamilton, congressman de Indiana, în răsunătoarea sa expunere în fața Camerei Reprezentanților (1 aprilie 1993) de reconsiderare substanțială a politicii SUA față de China. După ce analizează principalele procese ale schimbării în China (continua creștere a întreprinderilor private, liberalizarea forței de muncă, a prețurilor și capitalurilor) autorul apreciază că "aceste libertăți economice sunt și o formă a libertății politice. Întrucât sectorul privat se extinde, este probabil să crească și cerințele necesare unui cadru legal de acțiune pentru a-l reglementa și pentru a preveni intervențiile arbitrare ale statului".¹ Prin aceste precizări, autorul lor, conștientizând responsabilitatea pe care o are în Congresul SUA, încearcă să-i combată pe aceia care, deliberat sau nu, închid ochii în fața marilor procese de liberalizare a economiei și a impulsului pe care acestea îl dau emancipării democratice și a politicului.

De pe poziția unei abordări nihiliste, R. Terrill, cunoscut publicist sinolog american, recenzând o carte, "China Wakes"², care a făcut valuri în mediile din SUA, informează opinia publică națională, că lucrurile în China nu stau chiar așa cum scriu entuziaștii autorii cărții. Astfel, spune el, sectorul privat chinez, contrar opiniei răspândite, este infim (10-12 milioane de lucrători) și că trăsăturile asociate acestui sector - drepturile de proprietate, prețuri libere, asociații profesionale etc. - nu se manifestă ca atare, cât timp guvernul central și guvernele locale acționează ca niște capitaliști. De aceea - spune autorul - impulsul pe care libertatea economică îl dă libertății politice va fi înăbușit în China.³

Deși nu ne propunem să recenzăm diversele teze și aprecieri internaționale asupra fenomenului chinez actual, totuși evidența unor realități ne îndeamnă la unele precizări. Astfel, autorul citat nu ține seama că, practic, agricultura este aproape în întregime sector privat; că întreprinderile industriale rurale care produc astăzi aproape jumătate din întreaga producție industrială a Chinei, utilizând un efectiv de peste 123,5 mil. lucrători, constituie aproape 80% sector privat!; că întreprinderile industriale de stat se transformă în societăți pe acțiuni, pentru care se creează burse de vânzare a acțiunilor etc., etc.

Dincolo de aceste păreri și altele similare, executivul american, analizând corelația dintre economic și politic, apreciază, fără echivoc că "trebuie să recunoaștem tendințele pozitive care oferă speranță de schimbare" și că problema Chinei "este prea importantă pentru noi ca să adoptăm o politică de

¹ Lee N. Hamilton, op.cit.

² Nicolas D.Kristof și Sheryl Wundun - China Wakes (China se trezește), Times Book, New-York, 1994, 408 pag.

³ Ross Terrill - China under Deng. A Great Leap Forward? In: Foreign Affairs, September/October 1994, p.139.

neglijare benignă. Dimpotrivă, mizele sunt prea mari pentru noi ca să adoptăm o abordare de confruntare care poate fi contraproductivă".¹ Am insistat asupra acestor păreri pentru că ele sunt valabile pentru toate marile puteri economice ale lumii în raporturile lor cu China. Cu ochii pe imensa ei piață și cu speranța unor mari afaceri economice viitoare, aceste puteri se întrec între ele pentru a cuceri o nișă cât mai mare în economia Chinei, fără să se teamă că la putere se află comuniștii!

1.6. Restructurarea sistemului politic chinez

China își propune restructurarea sistemului politic din nevoia lăuntrică de "a răspunde cerințelor reformei economice și dezvoltării economiei"². Ea vede această restructurare "pe două planuri: democratizarea și perfecționarea legilor." Fiecare din aceste planuri are problemele sale specifice.

Democratizarea vieții politice pornește de la două imperative de importanță capitală: a) asigurarea stabilității politice, sociale și economice și b) îmfăptuirea reformelor economice, lărgirea deschiderii externe și modernizarea economiei în vederea asigurării creșterii economice. Organele de stat funcționează pe baza centralismului democratic. Pornind de la aceste premise, conceptul chinez de democrație respinge pluripartitismul și sistemul parlamentar occidental; el presupune o " **democrație populară**, fără de care nu poate exista nici socialismul".

În acest sens, se au în vedere: întărirea puterii congreselor populare în elaborarea legilor și controlul asupra funcționării statului; perfecționarea sistemului de cooperare și de consultare politică între partidul comunist și cele opt partide democratice existente; consolidarea alianței partidului cu forțele necomuniste, respectarea regulilor constituționale privind "coexistența pe termen lung, controlul reciproc, colaborarea deschisă, același destin" cu forțele necomuniste; sprijinirea cadrelor necomuniste - membri ai partidelor democratice și persoane nealiniate politic - capabile profesional să ocupe posturi de conducere în instituțiile de stat; întărirea unității poporului și statului, simultan cu perfecționarea sistemului de autonomie regională a naționalităților; întărirea puterii instituțiilor de control judiciar și administrativ; debirocratizarea aparatului de partid și de stat, congestionat acum de o întreagă pletoră: mulți funcționari neeficienți, multe trepte intermediare, multe semnături pentru luarea unei hotărâri³. Este clasic în acest sens exemplul Shanghai-ului care, lovit într-o vară de un puternic val de căldură, avea nevoie urgentă de ventilatoare.

¹ Lee N.Hamilton, op. cit., p.450.

² Jiang Zemin. op. cit., p.19.

³ Jiang Zemin, op.cit.p. 20.

Pentru a le cumpăra i-a trebuit o aprobare cu 11 semnături; le-a obținut însă după ce a trecut vara!¹

Pe planul edificării sistemului legal, adoptarea economiei de piață a cerut reconsiderarea unor legi și elaborarea altora noi care să asigure continuarea reformei și deschiderea externă, întărirea administrației macroeconomice și funcționarea întreprinderilor ca agenți economici de piață. În acest cadru, se prevede asigurarea independenței tribunalelor și procuraturii, ducerea unei lupte ferme pentru curmarea abuzurilor și corupției, pentru stoparea recrudescenței criminalității și infracțiunilor.

1.7. Experimentul chinez și gândirea economică internațională

Prin calitățile sale performante, experimentul chinez de economie de piață capătă o importanță majoră, în primul rând, pentru viitorul Chinei. În același timp însă el devine și un punct de referință în dilemele care însoțesc marea dezbateră internațională despre destinul istoric al socialismului. Acest din urmă aspect ne interesează nu atât ca act de cultură intelectuală, cât prin actualitatea învățămintelor pe care le implică dezbateră amintită.

Sunt numeroși participanții la această dezbateră ca adversari ai socialismului. Nu putem și nici nu este cazul să ne ocupăm aici de toți. Din punctul de vedere al demersului nostru, ne interesează doar unii dintre aceștia. L.von Mises² și Fr. von Hayek,³ sunt cei mai virulenți, dar și mai reprezentativi. Teza lor fundamentală, formulată în anii 1930, exprimă, convingerea că socialismul ar fi un sistem impracticabil. De ce? Pentru că, spun ei: a) socialismul, înlăturând proprietatea privată și adoptând proprietatea de stat, se lipsește singur de procesul social al concurenței și de prețul competitiv în alocarea resurselor; b) calculul economic devine imposibil în absența concurenței; c) lichidarea profitului individual fără a pune în loc altceva lichidează însăși motorul activității economice; d) eliminarea libertății individuale și a democrației destramă ordinea economică naturală derivată în mod normal din deciziile libere ale indivizilor. În general, critica lor este făcută de pe poziția doctrinară a neoliberalismului.

Reacțiile la aceste critici n-au întârziat să apară. Cele mai consistente au venit din partea lui Oskar Lange și Fr.Taylor,⁴ doctrinarii socialismului descentralizat numit și economie socialistă de piață. În gândirea lor, un asemenea socialism poate reproduce logica economiei de piață pentru că

¹ Gao Shangquan - The Drawbacks of Planed Economy, In Market Economy, the Chinese Way, cit. ant. p.9.

² Le socialisme (trad. franceză), Ed. Medicis, 1938. (Cap. VII se intitulează "L'impracticabilité du socialisme").

³ The Road of Serfdom. University of Chicago Press, 1945.

⁴ Oskar Lange și Fred M. Taylor - On the Economic Theory of Socialism, University of Minnesota Press, 1938.

presupune: a) prezența a trei sectoare: privat, public și mixt; b) autonomia decizională a tuturor agenților economici, indiferent de forma de proprietate a întreprinderii; c) stabilirea prețurilor prin mecanismul cerere-ofertă și folosirea lor la alocarea resurselor; d) concurența și calculul economic marginal al costurilor și beneficiilor.

Argumentele invocate de Lange și Taylor în favoarea socialismului descentralizat sunt reacții critice nu numai față de concepțiile lui Hayek, Mises și alții, ci și față de socialismul de tip centralizat, născut din revoluția rusă din 1917. De altfel, doctrina acestei revoluții este incriminată și astăzi de pe poziția că n-ar reflecta gândirea lui Marx; se invocă mai ales faptul că varianta leninistă a socialismului, concepând noua orânduire ca un "mare birou unic" sau ca un "mare atelier" tot unic, a rusificat de fapt teoria lui Marx. În mod concret, Lenin și Stalin au înlocuit ideea de "autogovernare a producătorilor" cu guvernarea centralizată, pluripartitismul cu monopartitismul, democrația cu autocrația și birocrația. Faptul s-a răsfrânt asupra tuturor structurilor interne ale sistemului socialist, inclusiv asupra temeliei sale generale, proprietatea, jugulându-i, în final, stimulentele.

Destinul istoric al socialismului este o problemă prea importantă ca să nu rețină și atenția marilor economiști contemporani. J.K. Galbraith, de exemplu, cunoscut prin analizele sale percutante, judecă socialismul nu de pe pozițiile extreme - este sau nu este viabil - ci mai nuanțat, în cadrul unor condiționări istorice. Astfel, el apreciază că, în forma sa inițială, socialismul s-a dovedit capabil să rezolve sarcinile imediate, însă ulterior el nu a putut să se adapteze noilor condiții de progres, mai ales de progres tehnic, și s-a autoblocat.¹ Incapacitatea de adaptare s-ar datora, după Galbraith, mai multor împrejurări. Dintre acestea, mai active au fost: caracterul opresiv al regimului comunist accentuat odată cu sporirea dificultăților; planificarea centralizată și sistemul administrativ de comandă în alocarea resurselor; falimentul agriculturii colectiviste și, nu în ultimul rând, dominația implacabilă a birocrației. Fixându-l în lanțul causal al condiționărilor, Galbraith este de părere că socialismul chiar s-ar fi putut salva dacă apela la piață, dar nu a apelat. De ce? pentru că "În țările socialiste - scrie el - înainte de prăbușirea comunismului, orice concesie făcută economiei de piață era considerată o capitulare parțială în fața capitalismului; or, este aproape sigur, că prin intermediul unor asemenea concesi - mai ales în domeniul bunurilor de consum și agriculturii - s-ar fi putut salva comunismul și, împreună cu el socialismul"². Este clar că autorul nu confundă economia de piață cu capitalismul și nici nu o consideră în opoziție ireductibilă față de socialism. Considerând-o doar un instrument de reglare a

¹ J.K. Galbraith - De ce dreapta nu are dreptate? The Guardian, 26-01-1990, no. 3, 1990.

² J.K. Galbraith - Democrația capitulează în fața sărăciei. Societate și cultură. Noua alternativă, nr. 1/1993, p.18.

producției, socialismul poate foarte bine să facă apel la economia de piață fără să se autodezică de valorile sale fundamentale, devenind un sistem economic socialist de piață.

La această idee, dar afirmând-o tranșant, subscriu și economiștii Pranab Bardham și John E. Roemer. Într-un studiu intitulat semnificativ: "Socialism de piață: un caz de reîntinerire", ei demonstrează că experimentul economic al socialismului centralizat, de tip rusesc, eșuat clar, se caracterizează prin trei trăsături definitorii: a) proprietate publică sau de stat; b) politici necompetitive și nedemocratice și c) alocarea administrativă a resurselor. Eșuarea socialismului est-european și sovietic s-ar datora, după autori, nu proprietății publice sau de stat ca atare, ci politicilor indicate la punctele (b) și (c). Făcând deosebire netă între economic și politic, adică între obiectiv și subiectiv, autorii afirmă că socialismul competitiv este cel de piață și că el poate fi creat fără înlocuirea proprietății publice cu proprietatea privată. Dar, proprietatea publică, în care profitul firmei se distribuie în favoarea statului, poate schimba această distribuție dacă este concepută într-un regim politic democratic, care să permită transferul controlului firmei în mâinile agenților economici.

Un asemenea transfer presupune scoaterea firmei de pe orbita statului și așezarea ei pe calea unei existențe autonome, astfel încât să devină agent economic de piață. La această autonomie autorii adaugă politici competitive care să folosească prețurile și piața în alocarea resurselor, sistemul bancar în monitorizarea managementului etc.¹ Modelul autorilor cuprinde numeroase alte elemente. Deși interesante, ele depășesc cadrul prezentei lucrări ancorate doar pe ideea că se poate gândi și despre un altfel de socialism decât cel de tip rusesc.

Un alt economist american, Gale Johnson, profesor la Universitatea din Chicago, criticând socialismul de tip rusesc afirmă că "din nefericire pentru popoarele din URSS și estul Europei, singurul model urmat a fost cel creat de Stalin, deși se puteau gândi multe alte modele care ar fi putut avea consecințe diferite dacă ar fi fost implementate"².

Pe planul intențiilor au fost gândite și alte modele. Fidel Castro, de pildă, imediat după cucerirea puterii, afirmă că va crea o agricultură însă nu după tipul celui sovietic. Alende, ajuns la putere pe calea alegerilor parlamentare, declara, în 1973, că în Chile va crea un socialism altfel decât cel rusesc. După cum se știe, Cuba a urmat calea socialismului de tip leninist-stalinist, iar Alende n-a mai apucat să-și realizeze crezul, fiind asasinat. Cazul Nepalului, unde alegerile recente (1994) au adus la putere pe comuniști, se înscrie și el pe calea economiei de piață.

¹ Pranab Bardham și John E. Roemer - Market Socialism: A case for Rejuvenation, The Journal of Economic Perspectives, vol. 6, no.3/1992, p. 101-116.

² Gale Johnson - Experiența istorică a agriculturii est-europene și sovietice. Comunicare la Conferința Internațională "Reforma agrară din Europa de Est și URSS. Dileme și Strategii "Budapesta, 1990.

Așadar, alt model de socialism, până la cel chinez de după 1979, a existat doar în gândire, nu însă și în practică. De aceea trebuie să evaluăm nu ceea ce ar fi putut să fie, ci ceea ce este în realitate. Astăzi, această realitate cuprinde nu numai învățămintele tipului rusesc de socialism, ci și pe cele ale socialismului cu caracteristici chineze. Tendințele lor sunt diametral opuse: primul, epuizându-și energia inițială care l-a pus în mișcare și neputându-se autodebloca, s-a prăbușit din interior; el s-a dovedit, în final, impracticabil, așa cum au argumentat Hayek, Mises și alții. Al doilea, cel chinez, demonstrează că: a) socialismul poate fi imaginat și altfel decât cel sovietic și b) că el poate fi viabil dacă este conceput ca un sistem descentralizat și în regim de economie de piață; el infirmă astfel tezele neoliberalilor amintiți mai sus, dar confirmă, în schimb, previziunile lui Oskar Lange.

Concepând economia socialistă de piață, conducătorii chinezi au gândit ca oameni de acțiune și au acționat ca oameni de gândire. Ca urmare a acestei simbioze dintre gândire și acțiune, experimentul chinez reprezintă mult mai mult decât o simplă idee despre un socialism descentralizat. El este o inițiativă de pionierat fără precedent în istorie, presupune o doctrină operațională extrem de elaborată și se materializează într-o nouă și grandioasă construcție social-economică.

2. Necesitate, perioade și strategii

2.1. Câștigul de eficiență - motivație fundamentală

Opțiunea Chinei pentru un socialism specific, bazat pe economia de piață, este o **necesitate obiectivă**. Premisa ei o constituie falimentul "modelului tradițional de socialism" adică a tipului rusesc de socialism, adoptat în linii mari după 1949 și de China. "În termeni economici - afirmă economiștii chinezi - modelul sovietic de socialism este sinonim cu economia planificată centralizat, bazată pe proprietate publică asupra mijloacelor de producție. Industriile sunt stăpânite de stat, agricultura este încă primordial un domeniu colectiv, iar sectorul non-public este aproape inexistent. Guvernul conduce economia prin mijloace administrative.¹

După decenii de construcție, acest fel de socialism a devenit de nesuportat, pentru că sub el "era dificil de procurat chiar și hârtie igienică și săpun",² fără a mai vorbi de numeroase alte nevoi zilnice asigurate pe cupoane. Și în cazul Chinei un astfel de socialism nu mai ducea nicăieri.

Neajunsurile genetice ale socialismului de proveniență rusească au fost cunoscute în toate țările care l-au adoptat sau cărora li s-a impus după al doilea război mondial. Dar, deși au ieșit din aceeași urnă ideologică, țările în cauză, căutând un alt viitor, n-au urmat același drum. Astfel, dacă fostele țări socialiste europene, după o războire violentă cu propriul trecut socialist, negându-i orice merite, au apucat-o pe drumul economiei sociale de piață de tip occidental, și care din pudoarea oportunistului populist, se feresc a-i spune deschis, pe numele ei adevărat, economie de piață capitalistă, China asimilându-și critic trecutul, s-a orientat pe altă cale, tot socialistă, dar cu economie de piață. Nu este pentru prima dată când China merge pe altă cale decât Moscova. Să ne reamintim că, în 1949, cu toate fulgerele și tunetele lui Stalin și a Internaționalei a III -a, China a cucerit puterea nu cu clasa muncitoare, practic inexistentă ca forță politică, ci folosind în principal forța sărăcimii satelor; deosebiri însemnate au fost și în alte domenii. La fel și în cazul actualei revoluții; deosebirile sunt radicale. Cea mai importantă însă dintre toate este orientarea Chinei spre economia de piață și legarea ei organică de valorile socialismului.

2.2. Perioade succesive și obiective distincte

Crearea sistemului economic de piață este un proces complex și de durată. Până în prezent, judecând după conținutul transformărilor, acest proces cunoaște trei etape principale:

¹ Ma Jiaju - Traditional model of socialism: Why the Reform?, China in Brief, Market Economy, the Chinese Way. New Star Publishers, Beijing, 1993, p.2.

² Op. cit. p. 3.

Prima fază: decembrie 1978 - septembrie 1984. Se caracterizează prin schimbarea orientării spre construcția economică și modernizarea țării. S-a formulat decizia strategică asupra introducerii reformei economice, revigorând economia și accentuând deschiderea ei externă. La începutul perioadei s-a pus accentul pe reforma ruralului, prin adoptarea și extinderea diferitelor forme ale sistemului contractual de responsabilități ale gospodăriilor țărănești. De asemenea, în industrie și alte ramuri, se fac experimentări ale reformei întreprinderii și extinderea puterii decizionale la întreprindere. Tot de acum începe acțiunea de constituire a zonelor economice speciale și de deschidere externă a 14 orașe - porturi costiere. Esența primei faze rămâne reforma în agricultură.

Perioada a II-a: octombrie 1984 - decembrie 1991. Elementul cel mai semnificativ din această perioadă constă în extinderea reformei economice de la rural la urban, de la agricultură la industrie și celelalte ramuri ale economiei naționale. Caracteristică acestei perioade este dezvoltarea puternică a întreprinderilor rurale, mai ales în domeniul industriei care a impulsionat energic dezvoltarea întregii economii naționale. S-a urmărit sporirea vigoriei întreprinderilor în corelație cu procesul de construire a pieței, cu reforma prețurilor și cu sistemul de management macro-economic. La acestea se adaugă importante schimbări în domeniul științei, tehnologiei, educației și al politicii, mergându-se mai departe în lărgirea deschiderii spre exterior.

Perioada a III-a: ianuarie 1992 - în prezent. Etapa este dominată de semnificația istorică a anului 1992, anul tranziției de la economia planificată la economia de piață.¹ Prin această opțiune se definește clar acum calea chineză a reformelor economice, al căror scop, declarat oficial de către Congresul al XIV-lea al PCC din octombrie 1992, este dezvoltarea economiei socialiste de piață. Adoptarea noului concept înseamnă abandonarea vechiului sistem economic și trecerea la unul nou, numit deseori și **socialism cu caracteristici chineze**. Iar măsurile care se iau mută accentul de la politici de ajustare, la politici de renovare a sistemului, de la reforme pe spații limitate, la reforme generalizate pe ansamblul economiei. Reflectând opțiunea pentru economia de piață, noile măsuri adoptate din 1992 urmăresc aplicarea unor reforme în sistemul mecanismelor de funcționare a întreprinderilor de stat, în sistemul de circulație a mărfurilor, în comerțul exterior și în sistemul de control macroeconomic².

Printre măsurile de debut ale acestei perioade, amintim: programul național de dezvoltare a științei și tehnicii pe termen mediu și lung; experimentarea în noi zone a reformelor privind proprietatea și remunerația;

¹ Wu Naito - 1992, anul tranziției de la economia planificată la economia de piață. China Populară, Buletin editat de Ambasada R.P. Chineză în România, no. 2 (210) 1993, pag. 5.

² Op. cit.

"Reglementările privind înființarea cu titlu experimental a întreprinderilor pe acțiuni"; "Reglementările privind reforma mecanismelor de funcționare a întreprinderilor industriale proprietate de stat" și altele.

2.3. Strategia până în anul 2050

Noile structuri economice sunt concepute nu ca fenomene izolate între ele, ci ca părți organice din ansamblul reformelor menite să structureze sistemul social economic pe baza principiilor economiei de piață. Fiind un proces complex și de durată, edificarea noului sistem presupune o strategie riguros elaborată. Ea se încadrează în "linia generală de construire a socialismului cu caracteristici chineze pentru o perioadă de 100 de ani".¹

Obișnuiți cu standardele europene de gândire, s-ar putea ca pentru noi un asemenea termen de proiecție a viitorului să provoace zâmbete. Ne grăbim însă să spunem că nu este cazul. O țară cum este China, în care seriozitatea, ordinea, hărnicia și înțelepciunea sunt valori tradiționale și care are responsabilitatea securității existenței a peste 1,2 miliarde locuitori, adică 22% din populația globului, nu-și poate permite nici o ușurință în abordarea viitorului.

Este cazul concret al unei perioade de 100 de ani (este vorba, de fapt, de perioada 1950-2050), în cadrul căreia China și-a propus: a) să parcurgă faza inferioară a socialismului; b) să construiască economia socialistă de piață, c) să ajungă la un nivel de țară moderat dezvoltată economic.² În această perioadă, economicul devine eroul prometeic al Chinei. Eliberat din strânsoarea ideologiei și luptei de clasă, ca și de repulsia proletcultistă față de proprietatea și inițiativa privată, economicul este chemat să asigure principiul "bunăstare prin toate mijloacele".

Noile structuri economice de piață se creează în China nu dintr-o dată,

¹ Ma Jiaju. Op.cit., p.2.

² China in Focus, China Tackles Reform. Beijing Review Publication, 1989, p. 8. "China - se spune în această lucrare - va ajunge țara moderat dezvoltată la mijlocul secolului următor. Primul stadiu al socialismului va acoperi atunci 100 de ani de la mijlocul anilor 1950, când China a înfăptuit de fapt transformarea socialistă a proprietății asupra mijloacelor de producție".

ca un act simultan în timp și spațiu, ci în mod treptat, cu îmbunătățiri permanente făcute "din mers". Sunt instructive în acest sens două momente esențiale: experimentul eşantion pe întreprinderi și același experiment pe zone geografice . În primul caz, experimentul a început pe 100 de întreprinderi, a continuat apoi pe 600,¹ ca astăzi să cuprindă toată industria. La fel s-a pus problema și cu zonele speciale: s-a început cu zonele de coastă,² mai pregătite pentru crearea noilor forme de proprietate, extinzându-se apoi în toată țara.

¹ China in Brief. China's State - Owned Enterprises Enter Market, New Star Publishers, Beijing, 1993, p.7.

² Chine - Aperçu general. L'ouverture des régions cotières, frontalières et fluviales, Nouvelle Etoile, Beijing 1993, p.2 și 5.

3. Principalele caracteristici ale sistemului economic de piață chinez

Opțiunea Chinei pentru un socialism specific ei, bazat pe economia de piață, își reliefează conținutul prin trăsăturile sale caracteristice. Este adevărat că, fiind încă în plină desfășurare, experiența chineză nu a cristalizat până acum definitiv atributele sale definitorii. Totuși, unele dintre acestea par evidente încă de pe acum. Mai importante între ele sunt cele ce urmează.

3.1. O nouă structură a proprietății: legitimitatea proprietății private

Proprietatea publică - națională sau comunală - va continua să reprezinte principalul reazem al economiei. Dar nu ca înainte, ci cu noi atribute: a) descentralizarea deciziei macroeconomice și mutarea ei de la centrul unic de comandă la întreprindere; b) separarea proprietății de management și instituționalizarea autonomiei agenților economici; c) eliminarea monopolului exclusiv al proprietății publice în economie și acceptarea coexistenței concurențiale și a altor forme de proprietate.

În completarea proprietății publice, se va forma și dezvolta proprietatea individuală, privată, mixtă și a capitalului străin.

Proprietatea individuală, bazată pe munca proprie a familiei, este proprietate mică dar puternică prin număr (14 milioane de întreprinderi) și mobilitate în raport de nevoile pieței.

Proprietatea privată (circa 120 mii întreprinderi în 1992) folosește muncă salariată și capital intern. Se va dezvolta prin noi acumulări de capital, ca și prin procesul de privatizare, la început a întreprinderilor mici, prin vânzarea de acțiuni către salariații proprii.

Proprietatea privată creată prin investiții străine folosește capitalul extern atras pe două căi: împrumuturi guvernamentale și investiții directe ale oamenilor de afaceri străini. Ea apare sub trei forme: proprietatea mixtă chino-străină; proprietate prin cooperare și proprietate exclusiv a capitalului extern. La începutul anului 1992, existau 42000 de întreprinderi din cele trei categorii cu un capital angajat de 48,992 miliarde dolari SUA.¹

Pluralismul formelor de proprietate stă la baza formării unei economii plurisectoriale: sector public, colectiv, individual și privat (autohton, mixt sau cu capital străin). Coexistența acestor sectoare este completivă și nu adversativă, se caracterizează prin condiții de competitivitate egale nu discriminatorii și prin subordonarea lor progresului țării. În urma acestor schimbări, sectorul de stat

¹ Chine-Aperçu générale . Les entreprises créés avec des investissements étrangers, Nouvelle Etoile, Beijing 1992, p.1-2.

și-a redus ponderea de la peste 90% anterior, la 48% din producția industrială națională, sectorul colectiv și-a sporit ponderea la 38% și sectorul particular la 14%. Din comerțul cu amănuntul, sectorul privat deține 30,8%.

3.2. Conectarea valorilor pieței la valorile socialismului

Economia de piață este conectată organic la valorile socialismului. Se remarcă, astfel, că se ia tot ceea ce este mai bun și util din ambele sisteme. Piața urmează să joace rolul fundamental în alocarea resurselor, dar sub controlul macroeconomic al statului; întreprinderile de stat, căpătând autonomie decizională, se transformă în agenți economici de piață; funcțiile statului în economie se restructurează și ele corespunzător cerințelor pieței; întărirea unității economice naționale prin legarea între ele, într-un sistem unic, a pieței urbane și rurale, a pieței interne și externe, a tuturor regiunilor țării, pentru creșterea eficienței în producție; introducerea unui nou sistem de distribuție a veniturilor, conform principiilor: fiecare după muncă și bunăstare pentru toți; eficiența -criteriu suprem de apreciere a oricărei activități de producție și distribuție; încurajarea persoanelor și localităților să se îmbogățească unele înaintea altora prin pricepere și muncă; menținerea întregului sistem în condiții de echitate și de șanse egale pentru toți.¹

3.3. Reabilitarea profitului, criteriu al eficienței și progresului

Criteriul fundamental care călăuzește economia de piață este eficiența economică, profitul; numai astfel ea poate contribui la progresul economic, la consolidarea puterii statale și îmbunătățirea nivelului de trai al poporului. Pentru a arăta rosturile economiei de piață socialiste, Deng Xiaoping, strategul doctrinar al acestei economii, s-a folosit, prin comparație, de forța de sugestie a unei populare cugetări chineze: "n-are importanță ce culoare are pisica, esențial este să prindă șoareci". În acest scop, se urmărește în permanență descătușarea gândirii și căutarea adevărului în fapte; respectarea intereselor și promovarea spiritului de inițiativă al oamenilor; aprofundarea continuă a reformei economice, deschiderii externe și modernizării.

3.4. Marketizarea mecanismului de funcționare a întreprinderilor de stat

Transformarea mecanismului de funcționare a întreprinderilor de stat și crearea unui sistem modern de acționariat este o transformare radicală, o veritabilă revoluție managerială, de amploare națională, menită să creeze,

¹ Hotărârea Comitetului Central al Partidului Comunist Chinez privind unele probleme ale economiei socialiste de piață, 14 noiembrie 1993, China Populară, Buletin editat de Ambasada Chineză în România, nr.1(211) 1994, p.2.

alături de proprietate, un alt stâlp de rezistență al sistemului economic de piață chinez. Pentru înfăptuirea acestui sistem s-a adoptat un mare pachet de măsuri care privesc: a) promovarea autonomiei antreprenoriale și separarea proprietății de management; b) transformarea treptată a întreprinderilor de stat mari și mijlocii în societăți pe acțiuni, în perspectiva vânzării unei părți a acestora la bursa de valori; c) pregătirea întreprinderilor de stat mici pentru privatizare, fie prin cedarea contractuală a gestiunii sau închiriere, fie chiar prin vânzarea lor către colective sau persoane. Mergând cu gândul mai departe pe urmele tendinței, rezultă că, în viitor, privatizarea, după cuprinderea managementului, va cuprinde larg și proprietatea.

La începutul anului 1992, industria Chinei avea 418000 întreprinderi, din care peste 75000 erau proprietate de stat. Din acestea, 11000 erau întreprinderi mari și mijlocii.

În concepția reformei economice chineze, aceste întreprinderi industriale - mari și mijlocii - constituie coloana vertebrală a economiei naționale. În primul rând, prin proporția contribuției lor la producție și la veniturile bugetare. Astfel, deși reprezintă doar 2,6% din total întreprinderile industriale (sau 14,7% din totalul întreprinderilor de stat din această ramură) ele produc aproape 50% din producția industrială națională și 67% din veniturile bugetare ale țării.¹ În al doilea rând, prin funcționarea lor în ramurile vitale ale economiei naționale: energie, electricitate, mașini grele, metalurgie, chimie. În al treilea rând, prin capacitatea lor de performanță în domeniul eficienței, concurenței, calității și câștigării de noi piețe externe.

China nu este scutită nici ea de prezența întreprinderilor de stat cu activitate în pierdere. La începutul anului 1992, o treime din cele 75000 întreprinderi industriale de stat "operau în roșu", adică în pierdere. De aici, alte neajunsuri: producția pe stoc, blocaje financiare, mobilizări de credite ineficiente, tendințe inflaționiste. Adoptarea drepturilor de automanagement este concepută ca o cale de creștere a eficienței și de lichidare a pierderilor. Întreprinderile cu datorii mai mari decât activele proprii și care nu se pot eficientiza falimentează conform legislației în vigoare.

Funcționarea întreprinderilor industriale de stat în regim de economie de piață este reglementată, în principal, de "legea întreprinderilor industriale de stat". O invocăm pentru prevederile sale extrem de instructive. Legea prevede că "fondurile întreprinderilor de stat sunt proprietate publică și statul garantează întreprinderilor controlul managerial în concordanță cu principiul separării proprietății de management"; că "drepturile și interesele legitime ale întreprinderilor sunt supuse protecției legale și nu vor fi violate."²

În 1992, Consiliul de Stat a promulgat "Reglementările privind

¹ China in Brief: China's State-Owned Enterprises Enter Market, New Star Publishers, Beijing, 1993, p. 1-2.

² Op. cit. p. 7.

transformare Mecanismului de Management", care aduc unele precizări la prevederile mai generale ale "Legii Întreprinderilor Industriale de Stat". Noile reglementări stipulează 14 forme diferite de putere, menite să asigure autonomia managerială.¹ Aceste puteri circumscriu, într-un exemplar spirit de ordine și scrupulozitate, drepturile de decizie ale managerilor în materie de: producție, vânzare, cumpărare, import- export, investiții și alocări de fonduri, mânăuirea proprietății, asociere, mișcarea forței de muncă, diferențierea salariilor. Toate aceste precizări de drepturi decizionale sunt chemate, pe de o parte, să înlăture dădăceală administrativă centralizată, dar și anarhia potențială a autonomiei gestionare necontrolate, iar pe de altă parte, să stabilească clar regulile "de joc" ale economiei de piață socialiste și, în cadrul lor, drepturile de proprietate ale întreprinderilor, pavându-le astfel drumul intrării în această economie.

Stabilirea sistemului de acționariat reprezintă o altă latură a transformării întreprinderilor în agenți economici de piață. Față de modelul precedent, al economiei de comandă, acționariatul presupune că:

- a) întreprinderea este un producător independent, cu un statut clar reglementat și garantat legislativ. Statul își exercită drepturile de proprietate prin guvern. Întreprinderea acționară poate deveni, de facto, întreprindere corporatistă și să funcționeze ca agent economic de piață, implicit ca entitate civilă. Reprezentanții statului pot participa, ca acționari, în consiliul directorilor întreprinderii, ca să supravegheze creșterea averii statului;
- b) independența întreprinderii este asigurată prin limitarea responsabilităților statului, față de caracterul nelimitat al responsabilităților sale anterioare. În trecut, pierderile economice erau întotdeauna suportate de către stat prin eliminarea debitelor, subsidii financiare etc. În întreprinderea acționară, statul își asumă responsabilități limitate la stocul de acțiuni deținute, iar eventualele pierderi vor fi reglementate de consiliul directorilor, fără implicarea statului;
- c) managementul este standardizat: există adunarea generală a acționarilor, consiliul directorilor, aparatul executiv, comitetul supraveghetorilor. În acest sistem se poate realiza separarea administrației guvernamentale de management și de finanțare a întreprinderii. Anterior, statul, ca proprietar, participă direct la managementul unității, pe când în noul sistem, fiind doar unul din acționari, participă la comitetul director prin reprezentanții săi; participarea statului este, așadar, limitată și indirectă.

Acționariatul, considerat un simbol al reformei economice chineze, este reglementat de o legislație specială, la care concură 17 legi și reglementări în

¹ Op. cit. p. 8.

materie.¹ Dintre acestea, mai semnificative sunt: "Aviz asupra standardizării societăților anonime pe acțiuni", "Reglementări provizorii privind unele aspecte legate de înființarea societăților anonime pe acțiuni în tehnică nouă și de vârf" în orașele industrializate, plus alte 13 legi publicate. Încă din 1992, s-a autorizat crearea experimentală a 363 întreprinderi pe acțiuni, din care 224 societăți anonime pe acțiuni și 139 societăți anonime cu răspundere limitată. Până la sfârșitul lui 1993, experimentul s-a extins la 11560 de întreprinderi². Simultan cu această transformare, are loc o analiză a tuturor întreprinderilor de stat care lucrează în pierderi: cele cu posibilități de revigorare sunt sprijinite prin noi investiții, schimbarea echipei manageriale sau fuzionare cu alte întreprinderi, iar cele fără asemenea posibilități falimentează conform legii, prin decizii judecătorești.

Acționariatul, deși reglementat pe plan național din 1992, a fost lansat anterior, la sfârșitul anului 1991, în marile centre industriale; Shanghai și Shenzhen, când 34 de mari întreprinderi emisese deja acțiuni. Dintre acestea, 17 emisese și acțiuni B, adică pentru străinătate. Prima întreprindere pe acțiuni, a fost Uzina nr.2 de utilaj pentru industria textilă din Shanghai (cu o suprafață de 27 ha și 4800 de lucrători). În decembrie 1991, pe baza aprobării Guvernului municipal Shanghai, capitalul de 178,99 milioane yuani a fost transformat în 17,9 milioane acțiuni, din care: 14,08 milioane (78,66%) erau deținute de stat; 800 mii acțiuni (4,47%) reveneau altor întreprinderi ca persoane juridice; 3,02 milioane acțiuni (16,87%) sunt deținute de persoane particulare. În scopul atragerii de capital străin, întreprinderea a fost abilitată să emită încă o tranșă de acțiuni în valoare de 125 milioane yuani, sporind capitalul social la 303,99 milioane yuani. Din această sumă, 41,12 milioane reprezintă acțiunile de tip B, vândute în străinătate, mai ales în Hong Kong, noile fonduri devenind active în câteva luni. Întreprinderea în discuție este autonomă, iar statul încasează impozite pe profit (35%) și nu vărsăminte directe ca anterior. Salariile, bazate pe contracte individuale cu angajații, se stabilesc de întreprindere, iar statul își exercită controlul în funcție de două principii: a) creșterea beneficiului să depășească pe cea a fondului de salarii și b) productivitatea muncii să sporească mai rapid decât impozitele către stat și salariul real, pe salariat.³ În urma acestei transformări și a altora, Uzina nr.2 de utilaje pentru industria textilă a cunoscut o revitalizare și creștere a capacității de performanță; veniturile din vânzări au sporit în primii trei ani cu 20% anual; 68,8% reprezintă valoarea noilor produse din total producții; beneficiile cresc mai repede decât producția (cu 12 puncte procentuale); valoarea exporturilor a

¹ Li Rongxia - 1992, anul de avânt economic al economiei chineze, China populară, Buletin editat de Ambasada R.P.Chineze în România, nr.2 (210), 1993, p.6.

² Han Xiulan, Establishing the Shareholding System in Chinese State Enterprises. Comunicare la primul seminar comun româno-chinez, citat anterior.

³ Dai Gang - Întreprinderea pe bază de sectoare economice diferite, China Populară, Buletin editat de Ambasada R.P. Chineză în România, nr.2 (210) 1993, pag. 23-24.

sporit de la 5000 \$ în 1985, la 11,28 milioane \$ în 1988 și la 22 milioane \$ în 1992.

3.5. Reforma structurilor economice în agricultură

Componentă esențială și totodată punctul de pornire a transformărilor pe ansamblul economiei naționale, reforma rurală s-a bazat pe **decolectivizare și privatizarea folosinței pământului în cadrul sistemului contractual de responsabilitate gospodărească**.¹ Două idei majore au dus la "inventarea" acestui sistem: liberalizarea inițiativei individuale a țaranului și evitarea pulverizării exploatării pământului care amenință avantajele marii producții. La conjuncția acestor idei s-a ajuns la formarea **echipei de producție** (1978), ca unitate de bază a producției, managementului și contabilității. Inițial, ea a constat în contractarea de către ferma colectivă a pământului cu gospodării individuale. După mari discuții pe plan național - însăși prezența lor un semn de descătușare ideologică a gândirii și acțiunii social-economice chineze - autoritățile centrale acceptă formula, dar numai pentru regiunile mai sărace. Țăranii însă, sătui de colectivism, trec peste restricții și extind sistemul. În 1984 el se încheie, decolectivizarea și decomunizarea devenind fapt împlinit.

Pământul rămâne proprietate publică la dispoziția comunei (ca împuternicită a societății), dar pentru folosirea lui se închiriază unei gospodării individuale din cadrul unei echipe. Arendașul, după plata obligațiilor, dispune liber de surplus. În vederea arendării, pământul a fost împărțit în nouă clase, gospodăriile țărănești primind spre folosință în medie 1,2 acri, divizat în nouă parcele. Ne-am putea imagina ușor cât de mare ar fi fost pulverizarea exploatării pământului în absența echipei de producție din cadrul sistemului contractual de responsabilitate gospodărească. Prin intermediul acestui sistem are loc restructurarea agriculturii prin promovarea gospodăriei țărănești bazată pe proprietatea de muncă și reactivarea rolului pieței libere. Aceasta a îndemnat pe fermieri să-și adapteze activitatea în funcție de profitul oferit de piață. Același sistem asigură fermierilor posibilitatea arendării pământului pe 15 ani pentru a stimula investițiile.

Amendarea constituției în 1988 autorizează transferul dreptului de proprietate asupra folosinței pământului, interzis anterior.

3.6. "Inventarea" întreprinderilor rurale

Întreprinderile rurale constituie o altă trăsătură relevantă a economiei socialiste de piață chineze. Relevanța lor rezultă din amplasarea și importanța

¹ Justin Yijun Lin (prof. univ. Beijing), Richard Bucroff și Gershon Feder (Banca Mondială). Reforma sectorului agricol într-o economie socialistă. Experiența Chinei: Comunicare la conferința Internațională "Reforma agrară din Europa de Est și URSS. Dileme și strategii", Budapesta, septembrie 1990.

pe care aceste unități o au în economia și societatea chineză contemporană. Se știe că ruralul nu cuprinde numai agricultura, ci și activitățile neagricole. Sub imboldul reformei, aceste activități au cunoscut o adevărată explozie. Vechile întreprinderi ale comunelor agricole și echipele de producție, angajate, de regulă, în producții colaterale, s-au transformat treptat în întreprinderi municipale, comunale și sătești, folosind forța de muncă a țăranilor.¹

În fond ce sunt, în mod concret, aceste întreprinderi, numite rurale? Ele "sunt agenți economici înființați de administrațiile comunelor și statelor, asociații de țărani, unități industriale colective, precum și de societăți private".² Își desfășoară activitatea în industrie, agricultură, transporturi, construcții, comerț, servicii etc; au prioritate la cererea pieței, industria alimentară, industria nutrețurilor, energetica și construcțiile. Încă din 1986-1990, aceste întreprinderi asigurau - din producția națională: 33,1% la cărbune; 28,4% la ciment; 39,4 la hârtie și carton; 60% la confecții; 80% la unelte agricole mici și mijlocii: 90% la cărămizi și țigle. Din întreaga producție marfă a industriei naționale, întreprinderile rurale asigurau 41,4%, iar din întregul export al Chinei - 45%! Aceleași întreprinderi asigură 19,3% din venitul fiscal al țării. Mici și mijlocii ca mărime, aceste întreprinderi dispun de un management operativ, cu reflexe aproape spontane la cerințele pieței; ele nu produc pe stocuri cu desfacerea neasigurată, ceea ce explică gradul mai înalt de comercializare a producției lor în raport de întreprinderile mari și mijlocii ale statului.

Întreprinderile rurale se sprijină pe o multitudine a formelor de proprietate: colectivă, comunală și privată.

Întreprinderile colective sunt cele mai vechi și mai mari; ele predomină în zonele de pe litoral și în suburbiile municipiilor și orașelor din zonele rurale, situate în estul și sudul țării: acum trec prin procesul transformării în societăți pe acțiuni.

Întreprinderile comunale sunt create de unitățile administrative locale (provinciale, regionale, municipale, județene, orașe, comune, sate), care în urma reformei și descentralizării, au căpătat competențe noi, atât pe planul veniturilor, cât și pe cel al deciziei de autoconducere. Folosind venituri proprii, completate cu cele atrase din surse exterioare lor (bănci, cooperative de credit, guvernamentale, capital străin), comunele creează întreprinderi pentru valorificarea unor resurse naturale la dispoziția lor pe plan local. Statul le sprijină prin crearea de infrastructură rurală, scutiri sau reduceri de impozit pe venit pe primii 1-3 ani etc.

Întreprinderile private, cele mai noi în peisajul ruralului, cunosc o

¹ China în Brief - Forty Five Years of Successful Economic Development (1949-1994), New Star Publishers, Beijing, 1994, p. 7; 15 Years of Economic Reform in China (1978-1993), New Star Publishers, Beijing, 1994, p. 28.

² Li Xiuhuan - Dezvoltarea întreprinderilor în mediul rural - o cale spre prosperitatea satelor din China. Comunicare prezentată la seminarul româno-chinez, București, INCE, 29-30 noiembrie, 1994.

dezvoltare alertă, ajungând astăzi la peste 83% din numărul întreprinderilor rurale.

China avea nevoie să "inventeze" întreprinderea rurală. Se știe că suprafața ei arabilă /loc este de numai 0,09 ha (la care se adaugă 0,17 ha loc. fânețe și pășune naturală). Aceasta nu din cauză, cumva, a supradensității populației (indicatorul arată 125 loc/kmp), ci a proporției reduse a terenului agricol și arabil din suprafața țării (33,3% și respectiv 10,4%). Iar populația țărănească este, în cifre rotunde, de 800 milioane locuitori. Este clar că această imensă populație, având la dispoziție doar cca. 100 milioane ha teren agricol + vii și livezi, (adică în medie 0,125 ha), nu putea trăi numai din munca din agricultură; avea nevoie așadar și de alte surse de venituri, neagricole. Întreprinderile rurale îi oferă această posibilitate chiar acasă sau în apropiere de casă, fără a provoca marile exoduri spre oraș și golirea localităților rurale de populație, cum se constată în alte țări industrializate. În 1993, întreprinderile rurale foloseau, cum arătam anterior 123 milioane lucrători reprezentând cam jumătate din surplusul forței de muncă din mediul amintit. Până la sfârșitul secolului, când aceste întreprinderi vor ajunge să producă jumătate din producția industrială a țării, locurile de muncă oferite de ele vor depăși 150000000! Am adăuga la aceste aspecte încă două: că ponderea producției întreprinderilor rurale neagricole reprezenta din producția agricolă 31,1% în 1980, 51,6% în 1991 și 69,5 în 1992! O parte crescândă din veniturile țăranimii provin din munca sa în aceste întreprinderi: 32% din creșterea netă a acestor venituri în perioada 1986-1990 și peste 60% în ultimii ani! Totodată, întreprinderile rurale sprijină dezvoltarea agriculturii în anii 1986-1990, ele au acordat o subvenție de 27 miliarde yuani, reprezentând 35% din investițiile acordate de stat aceleași ramuri. În fine, nu puține sunt cheltuielile făcute de întreprinderile rurale pentru învățământ, construcția de locuințe, sănătate etc.¹ Iată de ce afirmăm că experiența Chinei în domeniul ruralului este realmente una din trăsăturile relevante ale noii sale revoluții.

3.7. Deschiderea economică externă

Deschiderea economiei spre exterior **este una dintre cele mai frapante trăsături ale noului sistem economic**. Ea impresionează atât prin îndrăzneală și creativitate, prin amploare și caracterul ei alert, cât mai ales prin implicațiile sale interne și internaționale.

În primul rând, această nouă orientare pune capăt maladei tendințe anterioare, promovate de revoluția culturală, de a izola țara de mediul internațional. Practicarea unei asemenea tendințe timp de un deceniu, în care legăturile externe erau limitate strict la comerțul exterior a avut efecte dramatice: reducerea ratei creșterii economice, blocarea schimbului de idei și

¹ Li Xiuhuan, op. cit.

experiențe novatoare, frânarea dezvoltării științei, diminuarea fluxului de tehnologii, înrăutățirea stării materiale și spirituale a populației.

În al doilea rând, inițiind noua orientare de deschidere spre exterior, China și-a conectat sursele de creștere economică la mediul internațional. Or, semnalele acestui mediu pot reprezenta stimuli ai creșterii economice naționale, dar pot deveni și factori de risc, inducând instabilitate și pierderi. China s-a interconectat strâns cu factorul internațional, mai ales pe următoarele căi: acțiuni de cooperare internațională, organizarea unor producții specializate pentru export, aflux masiv de capital străin, tehnologii și metode moderne de management, societăți mixte de producție și circulație a mărfurilor, organizate acasă și în exterior. Cel puțin până acum, așa cum arată faptele, China a știut să folosească mediul internațional ca factor multiplicator de mare putere în sporirea avuției naționale prin modernizarea tehnică a economiei și creșterea eficienței și competitivității acesteia.

4. Strategia deschiderii externe

Orientarea spre exterior a Chinei este ordonată de o strategie a cărei gândire valorifică atât potențele unor forme devenite clasice din circuitul economic mondial, ca cele amintite mai sus, cât și favorabilitatea unor condiții specifice țării. În mod concret este vorba de: (1) afluxul de capital străin cu tot cortegiul de efecte benefice care-l însoțesc; (2) deschiderea externă a economiei, la început a unor regiuni de coastă și extinderea ei, apoi în zonele de frontieră, fluviale și în tot restul țării; (3) instituirea unui sistem integrat de zone economice speciale și, în cadrul lor, a unor zone de exploatare economică, orașe - porturi ca zone de comerț liber; (4) cucerirea de noi piețe externe și creșterea comerțului exterior. Fiecare din aceste forme este însoțită de o politică specială de facilități guvernamentale. Alături pe factori interni favorizanți - abundența și ieftinătatea forței de muncă, seriozitatea, ordinea și disciplina în muncă, domnia legii și siguranței, prezența unei infrastructuri apreciabile, accesibilitatea transportului, mai ales a celui maritim și fluvial, etc. - politica de deschidere tot mai largă spre exterior este însoțită de vitalizarea întregii economii chineze, cu rezultate de multe ori incredibile.

4.1. Afluxul de investiții externe

Înainte de 1985, aceste investiții erau rare. În 1985 ele se materializau doar în 3074 de proiecte finanțate de oameni de afaceri străini. Creșterea se declanșează după 1988, iar după 1991 devine alertă, cu alură de adevărată năvală a investitorilor străini în China. Datele concrete ilustrează cu prisosință această tendință. De pildă, numărul de proiecte de numai 12978 în 1991 sporește cu 48764 în 1992 și cu 82423 în 1993, iar investițiile externe angajate prin aceste proiecte au crescut în fiecare an; cu 19,58 miliarde dolari SUA în 1991, cu 69,44 miliarde dolari SUA 1992 și cu 112,68 miliarde dolari SUA în 1993. Este într-adevăr o adevărată avalanșă a afluenței externe de capital în China.

Pe ansamblul perioadei de reformă 1979-1993, volumul cumulat al activității investiționale externe în China reprezintă 175000 de proiecte (din care: 132187 numai în 1992-1993, de 3,5 ori mai mult decât în întreaga perioadă anterioară 1979-1991) cu o capitalizare convenită de 313,781 miliarde dolari SUA (din care 192,12 miliarde în 1992-1993).¹

¹ 15 Years of Economic Reform in China (1978-1993), New Star Publishers, Beijing, 1994, pag. 49.

Tabelul nr. 1

Afluxul de capital străin în China în perioada 1979- 1993¹

Indicatori	1979-1993, din care:		În %	
	Total	1992-1993	Total	1992-1993
I. Număr de proiecte	175060	132281	100,0	100,0
din care:				
1. Împrumuturi externe	1004	252	0,6	1,7
2. Investiții directe și alte proiecte	174056	130029	99,4	98,4
II. Valoarea capitalului extern contractat în milioane \$ SUA	313781	192120	100,0	100,0
din care:				
1. Împrumuturi externe	85948	21954	27,4	11,4
2. Investiții directe și alte proiecte	227832	170166	72,6	88,6
III. Valoarea capitalului extern contractat utilizat în milioane \$ SUA	135603	55975	100,0	100,0
din care:				
1. Împrumuturi externe	71404	18661	52,7	33,3
2. Investiții directe și alte proiecte	64199	37314	47,3	66,6

Sursa: 15 Years of Economic Reform in China (1978-1993), New Star Publishers, Beijing 1994, pag. 49

Investițiile străine vin în China, în principal, pe două cai: a) a împrumuturilor externe și b) a investițiilor directe. **Prima cale** grupează diversele credite acordate de guvernele străine, organizațiile financiare internaționale din sistemul ONU, CEE sau altele, precum și de unele consorții sau grupuri financiare. Pe întreaga perioadă 1979-1993, această sursă a asigurat Chinei 27,4% din întregul capital extern contractat sau 52,7% din cel utilizat. În general, acest capital este investit mai ales în mari lucrări de infrastructură, în domenii cheie pentru economia chineză: energetică, transporturi și comunicații moderne, amenajări maritime și fluviale, sisteme de irigații, etc. **Investițiile directe**, făcute de oameni de afaceri străini sunt orientate mai ales spre crearea de întreprinderi productive din industrie, cu sau fără participarea capitalului autohton. Întreprinderile create cu aceste investiții îmbracă trei forme distincte: mixte, în care capitalul străin se asociază cu cel

autohton; de **cooperare chino-străină** (în general, întreprinderi contractuale) și cu **capital integral străin**.

Cine sunt investitorii străini cei mai interesați să intre în economia de piață chineză? O analiză în acest sens a datelor disponibile pe anul 1990 ne arată că pe primul loc se situează Hong-Kong și Macao, care au asigurat 37,3% din întregul flux investițional extern sau 60% din investițiile directe. Urmează apoi în ordine: Japonia cu 13,7% și respectiv 6,9%; SUA, Canada, Anglia, Germania și Franța, fiecare cu ponderi de 4% în ambele ipoteze.¹

Așadar, Hong-Kong este primul investitor al Chinei. Hong-Kong înseamnă capitaliști chinezi. Oare demersul lor este mișcat de patriotism sau de interes? Ceea ce știm este că acești capitaliști chinezi din străinătate, din Hong-Kong sau New York, sub imboldul mândriei naționale, au lăcrimat de bucurie când patria mamă a experimentat prima explozie nucleară subterană și a intrat în clubul marilor puteri atomice ale lumii. Iar când aceeași Chină, tot comunistă, a explodat altă bombă - trecerea la economia socialistă de piață și liberalizarea deschiderii externe - ei n-au ezitat să fie primii investitori și să contribuie astfel la modernizarea țării mamă. Cu siguranță, demersul capitaliștilor chinezi din străinătate are o mare motivație patriotică, deși nu este absent, după cum vom vedea mai departe, nici interesul material, pe care, de altfel, puteau să-l realizeze oriunde aiurea.

Alături de investitorii străini chinezi, sunt prezenți în China și numeroși alți mari investitori internaționali. Iată doar câteva exemple mai recente de noi acorduri cu marile societăți transnaționale, care rețin atenția prin amploarea și importanța lor pe termen lung. Astfel, între China și Canada s-au semnat în 1994 mai multe acorduri comerciale și de cooperare care totalizează nu mai puțin de 8,4 miliarde \$ SUA! Între aceste acorduri, poate cel mai important este cel pentru construirea în estul Chinei a două reactoare nucleare de tip CANDU.

Marele concern sud-coreean Samsung a anunțat tot la sfârșitul anului 1994 că va investi în China nu mai puțin de 3 miliarde \$ SUA pentru construirea unui uriaș complex industrial profilat pe producții de aparatură electronică și materiale de telecomunicații ultramoderne.

Cunoscuta companie olandeză Unilever, producătoare de bunuri de consum, inclusiv detergenți, este prezentă pe piața chineză încă din 1984, cu o investiție de 200 milioane \$ SUA. Ea a anunțat că până în anul 2000 va investi încă 100 milioane \$ SUA, sporind numărul de societăți mixte create cu parteneri locali. UNILEVER, prezentă la început doar pe piața Shanghai (13 mil.loc aproape cât cea a întregii Olande) cu detergentul marca "OMO" a pus recent în funcțiune fabrici și în alte mari orașe ale Chinei, Beijing, și Guangzhan.

Marea companie internațională a Germaniei "HENKEL", printre primele din lume în producția de săpunuri și detergenți, a pus în funcțiune în 1994 cu

¹ UNIDO CHINA - Towards Sustainable Industrial Growth, 1991, pag. 148.

parteneri chinezi a 7-a societate mixtă în China, din care 2 sunt în producția de detergenți.

Nu numai marile companii transnaționale, ci și guvernele marilor puteri economice ale lumii debarcă tot mai des în China pentru a cuceri noi poziții pe imensa piață a acestei țări. Să reamintim vizita cancelarului german H.Koll care a luat în suta sa o armată de peste 80 dintre cei mai mari industriași ai săi. Companii transnaționale, ca HENKEL și UNILEVER și chiar mai mari ca ele, sunt prezente în China cu sutele. Marile construcții și modernizări cer în continuare imense investiții, din care o parte crescândă va veni de peste graniță. Numai lucrările prevăzute în bazinul Changjiang și în zona Pudong cer mai multe zeci de miliarde de dolari.

Afluxul de capital străin în China este mare și va crește în continuare. Se pune întrebarea: ce motivații creează conducerea țării pentru a-și asigura acest aflux de capital?

În primul rând, China le oferă o piață internă imensă, stabilitate și securitate, forță de muncă ieftină și disciplinată, resurse naturale abundente, o infrastructură generală relativ bine dezvoltată, mai ales în zonele costale, etc. Ea le oferă, așadar, numeroase avantaje relative deja existente sau care pot fi create.

În al doilea rând, China le oferă importante facilități financiare. Să enumerăm pe cele mai importante: în cazul proprietății mixte, partenerul extern nu poate aduce mai puțin de 25% din investiția necesară obiectivului negociat; se impozitează profitul net al întreprinderii mixte cu o rată de 30%, suplimentată cu o suprataxă locală de 3% din impozitul curent; dacă investiția mixtă are o durată de peste 10 ani, primii 2 ani sunt scutiți de impozit pe profit, iar următorii 3 ani se bucură de o reducere de 50% a impozitului amintit; dacă investiția se angajează în agricultură, silvicultură sau în alte domenii mai puțin rentabile din regiunile înapoiate economic, se fac reduceri de la 15-30% din impozit pe 10 ani și după cei 5 ani menționați anterior; dacă investitorul străin reinvestește pe teritoriul Chinei profitul realizat pe cel puțin 5 ani, el capătă dreptul să recupereze 40% din impozitul deja plătit pe profit.

Alte astfel de stimulente sunt prevăzute pentru producțiile destinate exportului și pentru aducerea de tehnologii moderne. Întreprinderile mixte care destinează produsele exportului, beneficiază, după perioada celor 5 ani de scutiri și reduceri legale ale impozitului, de o reducere anuală de 50% din impozitul pe venit, cu condiția ca exportul să cuprindă cel puțin 70% din valoarea producției globale anuale a întreprinderii. Întreprinderile mixte care utilizează, cu confirmare, tehnici avansate, beneficiază după termenul legal de 5 ani de scutiri și reduceri de impozit, de o reducere de 50% din impozitul pe venit pe următorii 3 ani. Ambele categorii de întreprinderi cu capital mixt nu vor plăti, după toate reducerile legale calculate, sub 10% impozit pe profit. Dacă investitorii străini reinvestesc în China, partea lor de profit pentru extinderea întreprinderilor care produc pentru export sau utilizează tehnologiile avansate

pentru o perioadă de cel puțin 5 ani, ei pot recupera întregul impozit asupra acestui profit, plătit anterior. Un alt capitol important al stimulentei provine din drepturile vamale și impozitul unificat pe industrie și comerț convenite statului chinez. Întreprinderile mixte sunt scutite de ambele categorii de obligații fiscale către stat pentru următoarele materiale: mașini și echipamente, piese detașate și alte componente considerate ca o parte a investiției de capital extern, stabilite prin contract.

De aceleași stimulente se bucură și celelalte două categorii de întreprinderi: de cooperare chino-străină și cu capital străin integral. Acestea din urmă, li se acordă avantajele amintite dacă îndeplinesc trei condiții minime; 1) să fie benefice dezvoltării economiei naționale chineze; 2) să fie dotate cu tehnică de vârf și (3) să se consacre integral sau în mare parte exportului. Îndeplinirea acestor condiții obligă întreprinderile cu capital extern să fie de natură productivă, nu speculativă.

În cazul în care cele 3 categorii de întreprinderi se creează în zonele economice speciale, în orașele de coastă și zonele de exploatare economică deschise spre exterior, ele se bucură de o politică preferențială. Astfel, dacă aceste întreprinderi sunt productive, vor plăti impozit pe venit doar 15%, față de 30% în afara acestor zone; restul stimulentei - scutirile pe primii doi ani și reducerile pe următorii trei ani ale impozitului pe venit - rămân aceleași. Dacă întreprinderile sunt de natură terțiară, se va diferenția doar perioada de reducere cu 50% a impozitului pe venit de la trei ani la doi ani, în condițiile în care capitalul străin este peste 5 milioane \$ și investit pe o durată de peste 10 ani.

O problemă mai complicată a fost aceea a pământului aferent întreprinderii cu capital parțial sau integral străin. China nu înstrăinează proprietatea asupra pământului la străini. Ea însă a rezolvat această problemă prin concesionarea doar a folosinței pământului pe timp cât durează investiția, chiar și până la 50-60 de ani!

Acestea sunt principalele stimulente pe care China le creează pentru dezvoltarea proprietății private cu aport de capital străin.

4.2. Deschiderea externă a unor zone și localități

Regiunile de coastă la început, apoi cele de frontieră, fluviale și din interior sunt angajate în mod special în strategia deschiderii externe; împreună ele reprezentau, în 1992, o suprafață de 500 mii km.p., cu o populație de 300 milioane și 339 de orașe sau districte.¹

Conceptul chinez de zonă economică deschisă exteriorului cuprinde: **zone economice speciale**, în cadrul cărora se constituie: a) orașe de coastă

¹ China - Aperçu General. L'Ouverture des régions cotières, frontalières et fluviales, Nouvelle Etoile, Beijing, 1993, pag. 1-2.

deschise; b) zone de exploatare economică și tehnică, organizate în jurul acestora și c) zone economice libere. În toate aceste zone au fost aprofundate reformele și stimulate investițiile, contribuind la dezvoltarea mai ales a proprietății private și mixte.

În 1980, China a stabilit 4 zone economice speciale, la care, după opt ani, a mai adăugat una; ele reprezintă părți bine delimitate teritorial din cadrul regiunilor de coastă din sud-estul țării. În 1984, au fost deschise spre exterior **14 orașe costiere**. În 1985 devin noi zone economice deschise deltele râurilor Yangtze și Pearl, urmate apoi de zonele Yangpu și Pudong, precum și de cele 28 orașe și 8 regiuni de pe râul Yangtze. În 1992 zonele de exploatare economică și tehnică ajung la 20 unități la care se adaugă și 13 zone economice de comerț liber. Deschiderea externă a cuprins, practic, toată țara.

4.2.1. Zonele economice speciale

Experiență remarcabilă prin reușita sa, crearea acestor zone a pornit de la un raport al autorităților din provincia Guangdong privind posibilitățile cooperării externe. După audierea raportului, "Deng-Xiaoping a lansat ideea creării zonelor economice speciale".¹ Urmează alte critici și alte atacuri venite din "stânga", incriminând inițiativa drept o nouă abatere de dreapta. Deng însă rămâne neclintit în convingerile sale și repetă ceea ce a făcut și în cazul inițiativei țărănilor din Anhui, a cărei preluare și generalizare a revoluționat întregul sistem economic.

Îmbrățișând ideea celor din Guangdong, Deng a convins partidul și a formulat directivele necesare trecerii la acțiune. În 1980-1988 se creează primele 5 zone economice speciale: Shenzhen, Zhuhai, Shantou, Xiamen și Haï. Împreună, ele însumează 34632 km², din care Hainan (insulă) 34000 km². Creând aceste zone, China a urmărit 3 obiective: aprofundarea reformei, lărgirea deschiderii externe și impulsivitatea întregii economii. În acest scop, se impunea, în primul rând, alocarea de mari investiții pentru dezvoltarea infrastructurilor din zonele respective; în al doilea rând, atragerea de investiții externe (8,7 miliarde \$ numai în 1992, angajate în 5386 de noi proiecte); în al treilea rând, creșterea producției și comerțului exterior. Amintim că în 1992, producția industrială a acestor zone a sporit cu 33,7% față de anul precedent, iar comerțul exterior, de 24,3 miliarde \$, cu un sold activ de 500 milioane \$, reprezenta 14% din întregul comerț exterior al Chinei!

Shenzhen este prima zonă economică specială creată în China. Inițial a fost un sat de pescari cu 30000 locuitori și 327,5 km², înconjurat de orezării și bazine piscicole, cu drumuri întortocheate și case mici și prăfuite. Astăzi este de nerecunoscut: mii de oameni s-au revărsat anual în el, s-au construit cartiere întregi de noi blocuri, s-a creat un nou centru comercial internațional,

¹ Deng Shulin - Zonele economice speciale: o experiență încununată de succes, China Populară, Buletin editat de Ambasada Chineză în România, nr.2/1992 p.32.

care găzduiește 15 noi bănci străine,¹ supermagazine și alte semne specifice marilor centre economice occidentale, s-au creat noi întreprinderi industriale etc; vechiul sat de pescari a devenit o adevărată metropolă modernă, cu câteva milioane de locuitori și cu o viață economică trepidantă. Amintim că produsul național al zonei a crescut în medie anual cu 45,5%.²

Hainan, cea mai tânără și cea mai mare zonă economică specială, este o insulă din extremitatea sudică a țării. Creată în 1988, când a devenit și provincie, insula și-a schimbat destinul. Era o zonă puternic rămasă în urmă, fiindcă fusese multă vreme locul de deportare a criminalilor, iar după 1949 a devenit un avanpost militar de luptă cu Taiwanul. Până în 1988, oamenii foloseau lumânările pentru luminarea caselor. Statul a trebuit, înainte să-i atragă pe străini, să creeze infrastructurile indispensabile: centrale electrice, aducțiuni de apă, drumuri etc; numai în 1988-1991 statul a investit aici 13 miliarde yuani. Între timp, au apărut și investitorii străini: 1603 contracte de investiții încheiate în primii ani cu oameni de afaceri din Hong Kong, Taiwan, Japonia, SUA, Franța, Singapore și altele. Un număr de 24 țări și-au plasat capitaluri în Hainan. Cele mai mari investiții (100 milioane \$ până în 1992) aparțin Hong-Kong. Celelalte țări au investiții de 10-15 milioane \$ fiecare. Ca și Shenzhen, Hainan devine, văzând cu ochii, o zonă modernă și prosperă: până la sfârșitul secolului își propune să ajungă la nivelul economic al țărilor dezvoltate din estul Asiei.

Prin dinamica înaltă a dezvoltării lor economice, zonele economice speciale devin adevărate locomotive ale economiei chineze. Poate nu atât prin proporția lor în indicatorii economici ai țării, cât prin efectul de antrenare. Pentru ilustrare să revenim la Shenzhen: în 1992 această zonă a atras 14% din toate investițiile străine făcute în China, (din 69,4 miliarde\$), fiind angajate mii de proiecte. Pentru realizarea acestora, Shenzhen a semnat 6000 de contracte cu alte regiuni din țară, cu un aflux investițional de 8 miliarde yuani, pentru ridicarea a 4000 noi întreprinderi industriale. Shenzhen este nu numai o imensă piață de desfacere pentru celelalte regiuni, dar și un pod spre exterior.

4.2.2. Orașe costiere deschise și zone de exploatare economică și tehnică

Ambele se constituie și funcționează în cadrul zonelor economice speciale. Iar zonele de exploatare se formează ca părți din orașele costale deschise. Numărul lor - 14 orașe și 20, de zone în 1992 - va spori în continuare, dat fiind că până acum ele s-au dovedit adevărate motoare ale dezvoltării economice. Iată și câteva date: în 1992, producția industrială a

¹ Wu Naito - 1992 anul tranziției de la economia planificată la economia de piață, China Populară, Buletin editat de Ambasada R.P. Chineză în România, nr.2/1993 p.7.

² Chine - Aperçu general. L'Ouverture des régions côtières frontalières et fluviales, Nouvelle Etoile, Beijing, 1993, p. 2-4.

zonelor de exploatare a sporit cu 54% față de anul precedent, investițiile străine s-au concretizat în 1329 de noi proiecte în valoare de 2,58 miliarde dolari, iar comerțul exterior, de 1,9 miliarde dolari, a reprezentat o creștere de 60%.

Vom înțelege mai bine ce sunt aceste zone de exploatare, apelând la două exemple concrete.

De pildă, Hainan - zonă economică specială - are capitala provincială Haiku în regim de oraș costal deschis. În cadrul orașului - în unele cartiere sau suburbii - s-au constituit 4 zone de exploatare economică și tehnică: Jinpan, Binhai, zona industrială rezervată pentru Hong-Kong și Macao și zona industriei alimentare. În zona Jinpan, situată în marginea orașului și-au amplasat sediile 74 de întreprinderi industriale, din care 30 cu capital străin. Pe o parte a acestor zone s-a construit "satul industrial american" (pe 15 ha), în care funcționează mai multe întreprinderi cu capital american: de textile (cu fire de lână din import), telefonie etc. O altă parte a zonei cuprinde societatea textilă creată cu aport de capital japonez, în cooperare cu Hainan și Mongolia interioară (acesta din urmă asigură materia primă și forța de muncă) și o întreprindere de oțeluri nichelate construită tot cu aport japonez. În cealaltă zonă de exploatare a orașului Haiku, rezervată pentru Hong-Kong și Macao, numită "parcul industrial internațional" (400 de ha) s-au creat mai multe întreprinderi moderne, în care sunt asimilate 12 produse ale tehnicii de vârf, destinate exportului. În zona Binhai s-a amplasat centrul financiar și comercial al orașului Haiku: aici s-au construit 158 blocuri mari, din care 29 cu peste 20 de etaje, care vor găzdui băncile, supermarket, hoteluri etc.¹

În topul zonelor de exploatare, se situa, în 1992, zona Tianjin (formată din orașul liber Tianjin și zona aferentă lui); s-a contractat crearea, în cadrul ei, a 800 întreprinderi cu investiții străine, cu un volum inițial de 100 milioane dolari. Venitul ei în devize s-a ridicat în 1992 la 140 milioane dolari. În 1993, încă 75 de investitori străini din nouă țări s-au instalat în zona Tianjin, sporind media investiției pe metru pătrat la 300 dolari SUA, cel mai ridicat nivel din toate zonele de exploatare asiatică.²

4.2.3. Zonele economice libere

Ființează, de regulă, în porturi sau cartiere portuare. Situate în interiorul frontierelor naționale dar în exteriorul frontierelor vamale ale țării,³ ele sunt zone de comerț liber. Până în 1992, ființau în China 13 asemenea zone. Sunt

¹ Dai Yannian - Hainan: eforturi susținute pentru atragerea investițiilor, China Populară, Buletin editat la Ambasada R.P. Chineze în România, nr.2/1992 p. 39-40.

² Chine - Aperçu general. L'Ouverture des régions côtières frontalières et fluviales, Nouvelle Etoile, Beijing, 1993, p.6

³ China - Aperçu general, Les zones franches en Chine. Nouvelle Etoile, Beijing, 1993, p.3 și 12.

un adevărat burete al investițiilor străine. Doar în trei zone libere (Shanghai, Tianjin și Dalian) există 400 proiecte, cu o investiție totală de un miliard dolari SUA, din care 300 proiecte cu 500 milioane dolari sunt finanțate din exterior! Situate pe suprafețe relativ mici dar bine utilizate infrastructural, aceste zone desfășoară activități chiar de mai multe miliarde \$. De exemplu, orașul port Tianjin din China de Nord a avut în 1992 o cifră de afaceri de peste 10 miliarde dolari.¹

4.2.4. Zone fluviale și de frontieră deschise

Importante deschideri externe au fost inițiate de asemenea în regiunile de frontieră, angajând în acest sens 13 orașe și târguri, cele mai multe la granița cu Rusia și Coreea de Nord, precum și în orașele fluviale și interioare.² Un proiect, poate cel mai grandios cunoscut până acum în lume, este cel de amenajare economică și conectarea la exterior a zonei fluviale Changjiang. Lung de 6300 km al treilea din lume, și traversând China de la est la vest, acest râu acoperă un bazin de 1800000 km.p. și hrănește 400 milioane locuitori! Zona atrage capitalul străin prin bogăția resurselor naturale hidraulice, minerale și agricole, prin condițiile climatice bune și prin puterea sa economică: 20% din producția națională are loc în bazinul acestui râu! În 1992, guvernul chinez a decis să deschidă spre exterior 28 de orașe și 8 regiuni de-a lungul fluviului. În perioada 1992-2000, China proiectează în bazinul Changjiang, pentru lucrări de mare anvergură, 1000 miliarde yuani, provenind de la autoritățile centrale și locale, precum și din surse externe. Acestea din urmă se preliminară la cel puțin 10 miliarde \$. Printre proiecte se prevede construirea de rafinării de petrol, uzine de automobile, aeroporturi, porturi fluviale, căi ferate - din care una de mare viteză (Benjing-Shanghai) - complexe hidrotehnice, centrale electrice, comunicații prin fibră de sticlă și unde, amenajarea celor două delte, etc.

¹ Op. cit. p.5.

² Le bassin du Changjian. Ouverture et croissance (1), Nouvelle Etoile, Beijing, 1994, p.12-13.

5. Miracolul economic chinez - 1979-1993

Am relevat câteva elemente - poate prea multe pentru cititorul contemporan, dar cu siguranță insuficiente pentru marea complexitate a noilor realități chineze - despre restructurarea proprietății și a sistemului economic din China. Restructurarea își reliefează viabilitatea, în final, prin rezultatele concrete obținute pe complicatul front al creșterii economice. Aceste rezultate au făcut deja înconjurul lumii și, cum spuneam încă de la început, odată cunoscute, au dat motiv specialiștilor să le aprecieze drept un nou miracol economic. Departe de orice eufemism, aceste aprecieri au temeiuri legitime.

În primul rând, este **nivelul înalt, ieșit din comun, al creșterii economice în China după 1979**, când a fost inițiată reforma economică, deschiderea spre exterior și modernizarea țării. În perioada 1978-1993, principalii indicatori sintetici ai creșterii economice prezintă următoarele evoluții. Produsul național brut și-a sporit volumul de aproape 3,8 ori, cu o medie anuală de 9,3%. Față de media mondială ca și față de creșterile medii anuale din țările membre ale OECD, creșterea economică a Chinei în perioada amintită - 1978-1993 - este de cel puțin 3 ori mai înaltă. Și mai înalte sunt creșterile medii anuale la producția industrială - 15,5%, comerțul exterior - 16,7%. În cazul agriculturii creșterea corespunzătoare este de 5,9% tot în medie anuală.¹

În al doilea rând, **creșterea economică a Chinei post reformă** nu este doar mai înaltă decât cea din alte țări și din economia mondială în ansamblu, dar **ea cunoaște în plus și un ritm accelerator**.

Tabelul nr.2 - Dinamica Produsul Intern Brut în perioada 1950-1993

(ritm mediu anual)

Țări	1950-70	1971/80	1981/90	1991/93
China	7,4	5,6	8,7	11,7
Franța	3,4	2,8	2,6	0,5
Germania	6,6	2,7	2,1	0,2
Japonia	9,4	4,6	4,0	2,9

Accelerarea vitezei de creștere a Chinei cunoaște în 1992 și 1993 un asemenea vârf - 12,8% și 13,4% spor față de anul precedent în cazul GDP, 20,8% și 21,7% la producția industrială, 22% și 18,3% la comerțul exterior și 6,4% și 4% la producția agricolă - încât conducătorii chinezi sunt îngrijorați de pericolul supraîncălzirii mecanismelor de funcționare a economiei, în timp ce în

¹ UNIDO, China, Towards Sustainable Industrial Growth, 1991, p. 148; Chine: faits et chiffres 1994, Editions Nouvelle Etoile, Beijing, 1994, p.39.

alte țări îngrijorarea vine de la ritmul scăzut al creșterii. Am adăuga la toate acestea și următorul aspect: China deși dispune doar de 7,26% din terenul agricol mondial (7,1% din cel cultivat), revenindu-i sub 0,10 ha teren cultivat pe locuitor, asigură hrana necesară unei populații de 22% din cea mondială, devenind în plus și exportatoare de numeroase produse agricole de bază.

Ar fi interesant să cunoaștem care din componentele economiei chineze îi asigură această creștere înaltă? Componentele pot fi privite teritorial, ca ramuri de producție și ca forme de proprietate. Sub aspect teritorial aceste componente sunt zonele și localitățile deschise spre exterior, a căror creștere economică este de câteva ori mai înaltă decât media pe țară. Din unghiul structurii pe ramuri a economiei, progresul Chinei se sprijină, în primul rând, pe umerii industriei. De pildă, la creșterea netă a PIB din 1993 (12,8%) aportul industriei este de 4,5 ori superior celui agricol, care ocupă locul doi la această creștere. În fine, sub aspectul structurii proprietății, rezultă că față de creșterea producției industriale în 1993 de 21,1%, creșterile respective sunt: de 6% la întreprinderile proprietate de stat (din care, 14% pentru întreprinderile mari și mijlocii); 28,6% în cazul întreprinderilor colective (41,3% pentru întreprinderile rurale) și 46,2% pentru întreprinderile industriale mixte, de cooperare și cu capital străin integral¹.

China cunoaște după 1978 un adevărat boom economic, pe care mulți specialiști internaționali îl apreciază drept un nou miracol economic; primul a fost cel al Japoniei. Dacă luăm cei 15 ani de reformă cât are China până în prezent (1978-1993) și comparăm indicatorii creșterii cu primii 15 ani (1950-1965) ai relansării economice a Japoniei, obținem următorul tablou: (tabelul nr. 3).

Tabelul nr.3

Indicatori economici	Creșteri medii anuale (în %)	
	Japonia (1950-1965)	China (1978-1993)
Creșterea produsului intern brut	8,6	9,2
Creșterea producției industriale	14,4	15,5
Creșterea producției agricole	2,4	6,1
Creșterea comerțului exterior	17,2	16,2

Se pot aduce mai multe obiecții acestor comparații, privind mai ales nivelul economic diferit al celor două țări, în momentul lansării economiei, mărimea și resursele naturale etc. Indiferent însă de aceste obiecții, este fapt că noile realități din China anunță categoric un nou miracol economic în lumea contemporană. Unii, opacizați de idei preconcepute și resentimente, se

¹ Chine - faits et chiffres 1994, Edition Nouvelle Etoile, Beijing, 1994, p.42-43.

îndârjesc să vadă în noile realități chineze nu ceea ce sunt ele ca atare, ci pur și simplu o "bășică de săpun". "Boom-ul economic chinez - scrie unul dintre aceștia - este mai mult un miraj decât un miracol iar predicțiile care sunt bazate pe succesele vecinilor săi (cei din sud-estul Asiei) nu se bazează pe abilitatea Beijingului de a susține creșterea... Beijing s-a flancat de o solidă politică fiscală și monetară, dovedind incapacitate de a-și acomoda economia la impulsurile pieței libere. Inflația, specula și reglementările dezordonate sunt combustia unei economii - bășică de săpun".¹ Nu ne propunem să fim scutierul noilor realități chineze. Dar nici nu putem să nu observăm că există oameni care nu văd adevărul nu pentru că ar fi orbi, ci pentru că, pur și simplu, nu vor să vadă!

În schimb, alții, luminați de dorința de a cunoaște, nu se dau înlături de la recunoașterea adevărului. Pe unii i-am amintit anterior cu alte prilejuri. Aici vom mai invoca doar un singur caz, cel al unui om de afaceri, conducătorul - președinte și ofițer - șef executiv - al societății Diebold Incorporated, una dintre cele mai mari din lume în producția și comercializarea echipamentelor bancare. Robert W. Mahoney - căci despre el este vorba - într-o comunicare prezentată în fața studenților de la Universitatea de stat Kent, Ohio, le spune câteva adevăruri care merită să le evidențiem. Mai întâi, el le prezintă un tablou actual al Chinei. "Vizualizați, dacă vreți, o veche fotografie a Americii din secolul 19-lea... Imaginați că suprapuneți peste acest tablou toate capacitățile tehnologice, industriale, comerciale și servicii pe care le are America astăzi. Aceasta va da o imagine a ceea ce a început să se întâmple în China".² China, spune autorul, injectând unele idei de piață liberă în cultura sa, își forează deja drumul spre superputerea economică în devenire". Prin aceasta, chinezii "deschid spre noi cel mai mare potențial nou de piață pe care l-am văzut vreodată pentru produsele noastre". "În curând - le spune studenților - generația voastră ar putea conduce afaceri în China tot atât de rutiniere ca și în Germania. Înainte să se întâmple aceasta, vă sfătuiesc să vă autoinstruiți în cunoașterea Chinei sub toate aspectele. De ce? Pentru că ne apropiem repede când vechile clișee despre China vor fi depășite. La sfârșitul acestei decade - soră slabă peren a economiei globale... subdezvoltată, totalitară, cu linie dură comunistă - această națiune va fi transformată în a treia mare putere economică a lumii, iar până în anul 2020 cea mai mare putere economică. Să gândiți că va fi cea mai mare piață a lumii". Și, ca să-i convingă de acest lucru, le prezintă două scenarii. Astfel, dacă fiecare chinez de peste 21 de ani ar consuma săptămânal doar o singură sticlă de bere americană, producția națională de bere a SUA ar trebui să se dubleze până la sfârșitul anului. Dacă 10% din chinezi doresc și comandă un automobil General Motors, acesta ar

¹ Richard Hornik, *Bursting, China's Bubble Foreign Affairs*, May-June 1994, p. 28-29.

² Robert W. Mahoney, - *China. Still the world's Top Emerging Market place*. In "Vital Speeches of the day" vol. LIX nr.16, 1 iunie 1993, p. 489, City News Publishing Co, Mount Pleasant, SUA.

avea nevoie de 26 de ani să satisfacă cererea. În lumina acestor reflexii, dezbrăcate de fardul speculativ al teoriilor, președintele firmei "Diebold", cu intuiția și viziunea proprie marilor oameni de afaceri, respinge categoric vechile mentalități malefice despre China.

Urmărind conținutul ideatic al actualei revoluții chineze nu vom întâlni nicăieri, nici direct, nici aluziv asemenea lozinci ca: "ajungerea din urmă și depășirea Americii", "îngroparea capitalismului", "revoluția proletară mondială" etc. care inundau literatura politică a fostei Rusii sovietice. Întâlnim, în schimb, înțelepciune, echilibru și bun simț, fără agresivitate ideologică și de clasă, atunci când China, conștientă de greutatea enormă ale dezvoltării social-economice, își propune ca până în 2050 să ajungă o țară mediu dezvoltată. Ca potențial absolut al economiei însă, ea va ajunge pe locul doi, după SUA în 2010, iar după 2020 poate pe primul loc din lume.¹

Același bun simț și considerație chinezii o manifestă și în evaluarea rezultatelor economice obținute deja până acum. Am văzut anterior că străinii le apreciază drept un "nou miracol economic". N-o să auzim o asemenea apreciere exprimată de chinezi, mai ales de conducătorii lor. În schimb, de fiecare dată suntem martorii unor analize extrem de critice la adresa neîmplinirilor. De pildă, la sesiunea Adunării Naționale Populare deschisă la 5 martie 1995, premierul chinez, Li Peng, prezentând "starea națiunii" și apreciind progresele mari în dezvoltarea economiei, a criticat sever slaba eficiență a activității guvernului din 1994 în menținerea sub control a inflației, înfăptuirea restructurării, progresul agriculturii și ameliorarea situației întreprinderilor publice. În 1995, inflația urmează a fi redusă de la 21,7 % în 1994 la 15 %, creșterea economică va fi limitată la 8-9 % (față de 11,8 % în 1994) etc.

Așadar, ceea ce se petrece în China după 1978 este realmente un miracol economic. Toate aceste noi realități și perspectivele imediate reflectă înainte de toate, calitatea actualei gândiri social-economice chineze care, inițiind restructurarea proprietății și a sistemului economic, a pus în mișcare un nou model istoric de dezvoltare și un nou sistem de stimulente cu acțiune similară motorului de rachetă. Nu este exclus să fi venit pe ordinea de zi a istoriei aprecierea lui Napoleon I: "Quand la Chine s'evueillera le monde tremblera".²

¹ Op.cit.

² Allain Peyrefitte - Quand la Chine s'evueillera... le monde tremblera, Fayard, Paris, 1973.

**INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE**

**PROBLEME ECONOMICE
NR. 12/1995**

**CENTRUL DE INFORMARE
ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREȘTI**

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE A INDUSTRIEI

**CRITERII DE IERARHIZARE A PRIORITĂȚILOR
INVESTIȚIONALE ÎN INFRASTRUCTURA
TRANSPORTURILOR**

Mihai STOICA

CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
București, 1995

Cuprins

INTRODUCERE.....	333
1. Legăturile dintre sistemul de transport și activitatea economică.....	334
2. Criterii, indicatori și metode de evaluare a investițiilor în infrastructura transporturilor.....	340

INTRODUCERE

Efectuarea unor calcule economice privind infrastructura transporturilor trebuie să aibă la bază faptul că asigurarea unei rețele feroviare, rutiere, de căi navigabile, portuare și aeroportuare adecvate reprezintă o necesitate în funcționarea pieței de servicii pentru transporturi care să permită mobilitatea agenților economici și a populației în condiții eficiente, în momentul actual, în care resursele financiare interne sau atrase din exterior sunt insuficiente, iar informațiile privind cererea de transport sunt parțial neconcludente, dificultatea deciziilor este generată de faptul că oportunitatea unor proiecte de investiții va fi confirmată într-un viitor mai îndepărtat, pentru care profilul sistemului economic este insuficient conturat. Cheltuielile de investiții pentru acest domeniu, deși cu perioade lungi de planificare și realizare, alocate la timp, pot evita disfuncționalități prezente și preveni unele care pot apărea în perspectivă. În schimb, nealocarea unor cheltuieli publice suficiente sau cheltuieli pentru investiții interne și externe în proporții reduse nu pot decât să conducă la nerealizare din timp a mediului necesar creșterii economice după recesiune. Sunt astfel sacrificate condițiile necesare activității economico-sociale în perioada postcriză.

Cerința cea mai importantă pentru realizarea proiectelor o reprezintă eficiența pe termen lung a lucrărilor. O modalitate de materializare a acestei condiții este aceea de stabilire a priorităților prin luarea în considerare a aspectelor care țin seama de utilizarea eficientă din diverse perspective (economice, sociale, ecologice, pe termen scurt, mediu și lung) a resurselor umane, materiale și financiare disponibile în economia națională la un moment dat. Acest lucru este necesar datorită faptului că începerea unui anumit volum de lucrări solicită fonduri financiare o perioadă mai îndelungată, în cazul întreruperii asigurării acestora amânându-se obținerea efectelor scontate.

Elementele prezentate conduc la ideea ierarhizării priorităților investiționale în funcție de influențele acestora asupra complexului economico-social. De aceea, considerăm că o primă etapă în identificarea și selectarea obiectivelor trebuie să o constituie conturarea legăturilor subsistemului reprezentat de activitatea de transport (inclusiv componenta sa infrastructurală) cu celelalte subsisteme economice. Este necesar inițial, deci, încadrarea cât mai corectă a relațiilor unui proiect în rețeaua de transport cu celelalte componente ale transporturilor, stabilirea legăturilor dintre aceste componente precum și cele cu alte sisteme economice, în scopul delimitării impactului favorabil sau nefavorabil asupra anumite ramuri, subramuri, grupe de produse, agenți economici, categorii sociale ale populației. Definirea acestor legături diverse permite și stabilirea criteriilor care trebuie adoptate, într-o fază următoare, pentru ordonarea efectuării lucrărilor. În final, este necesară selectarea unor metode prin intermediul cărora să fie utilizate criteriile respective de selecție (luate separat sau folosite concomitent).

1. Legăturile dintre sistemul de transport și activitatea economică

Delimitarea sistemului de transport (deci și a rețelei) de celelalte subsisteme ale activității economice și evidențierea relațiilor între transport și performanța economică reprezintă un demers extrem de complex. După cum se subliniază în literatura de specialitate¹, pentru un sistem studiat în cadrul complexului economico-social există o rețea largă, densă și extraordinar de întortocheată de elemente și de relații de diferite tipuri și categorii, cu influențe de sensuri și proporții diferite. În acest fel cercetarea unui subsistem economic necesită o atenție deosebită din partea analistului pentru definirea corectă a obiectului studiat.

Din această perspectivă este utilă, pentru început, evidențierea funcțiilor transporturilor în cadrul complexului național, deoarece funcția sistemului constă în declanșarea și în asigurarea, cu ajutorul efectorilor, a operației de dirijare a întregului angrenaj al sistemului spre realizarea anumitor obiective. Funcția de bază a transporturilor o reprezintă asigurarea deplasării călătorilor sau produselor din locurile (punctele) în care se află spre cele dorite. Deoarece funcția transportului este de a asigura o utilitate directă pentru persoane, acesta își are rolul său în procesul de ansamblu al producției (rol economic). Obiectul activității de transport sau produsul final al transportului este reprezentat de sosirea într-un anumit punct (destinație finală). Aceasta sosire trebuie realizată în condiții de siguranță și satisfacerea cerințelor utilizatorilor. Cu alte cuvinte, prestațiile este necesar a fi asigurate fără daune și cu punctualitate pentru a nu fi afectată utilitatea.

Pe lângă un rol economic, transporturile au și un rol social, precum și unul politic. Rolul social decurge din faptul că există o proporție extrem de ridicată a celor care beneficiază de serviciile de transport. Spre exemplu, în țara noastră, în anul 1993, s-au efectuat 734 milioane călătorii interurbane-excluzând cele cu autoturisme personale - sau în medie 35 călătorii pentru fiecare locuitor. Frecvența ridicată a utilizării serviciilor de transport și numărul mare de persoane beneficiare a determinat, în țări dezvoltate cu economie de piață, intervenția sectorului public în cazul insuficienței economice a unor servicii, pentru susținerea din alte surse și rectificarea consecințelor nefavorabile ale acțiunii unor forțe economice.

Rolul politic al transportului, deși dificil de delimitat de cel social, poate fi exemplificat prin necesitatea satisfacerii unor nevoi militare. O politică adecvată de transport trebuie să asigure un surplus suficient de mijloace de transport disponibile pentru conversie rapidă în scopul utilizării de către forțele

¹ *Structura economiei și sistemul industrial* (coordonator A. Iancu), Institutul de Economie Industrială, Editura Politică, București, 1986.

armate în cazul apariției unei crize a situației internaționale. Din motive similare se poate considera necesară echiparea cu anumite căi ferate, drumuri, porturi etc. și menținerea funcționării acestora mai mult din rațiuni de apărare națională decât din nevoi de transport curent.

Aceste obiective economice, sociale și politice ale activității de transport sunt realizate prin intermediul componentelor sale de bază¹: calea de transport (terestră, maritimă, aeriană), terminale (puncte în care se asigură accesul; o anumită formă specializată de cale de transport; puncte în care sunt asigurate facilități pentru interschimbul între diferite căi de transport - de exemplu stațiile de cale ferată), mijlocul de transport, energia utilizată pentru deplasare. Deci, în selectarea unor criterii pentru stabilirea priorităților investiționale, trebuie luate în considerare relațiile dintre infrastructura transporturilor - mijloacele de transport și energia utilizată - utilizatori. Pe lângă investiții directe în infrastructură și mijloacele de transport mai există un domeniu adițional, respectiv cel organizațional²). Deplasarea unui bun sau a persoanelor include o componentă reală și o componentă organizațională. În timp ce componenta reală cuprinde deplasarea efectivă, componenta organizațională se referă la ansamblul activităților de planificare și administrare necesare în toate cazurile pentru efectuarea operațiilor de transport. Componenta organizațională poate forma un sistem de sine stătător în cadrul investițiilor în transporturi.

Din multitudinea de legături între subsistemul de transport și celelalte subsisteme economice³ se poate limita analiza, în vederea conturării unei metodologii de selectare a proiectelor în infrastructura transporturilor, la următoarele: transport-producție, transport-nevoi individuale ale populației, transport-comerț exterior, transport-finanțare publică. Acestea pot fi grupate în două mari categorii: fluxuri de ieșire în afara sistemului de transport (determinate de impactul transportului, ca output, asupra celorlalte subsisteme) și fluxuri de intrare în cadrul sistemului de transport (care constau din utilizarea în cadrul său - ca input - a resurselor necesare efectuării serviciilor).

Fluxurile de ieșire includ două mari componente. În primul rând, sunt cele în cadrul cărora transportul reprezintă un "produs" intermediar în procesele economice, (fie în desfacerea produselor; fie în ansamblul activităților de procurare a unor resurse - spre exemplu, materii prime, materiale, semifabricate). În al doilea rând, transportul poate constitui un output final pentru utilizări individuale (călătorie de plăcere) sau poate avea un caracter derivat (asigurarea accesului la alte zone în scopul desfășurării unor activități, consumul unor bunuri, folosirii unor servicii). Se poate deduce, în acest fel că investițiile în infrastructura transporturilor pot avea influențe diverse asupra

¹ Rex W. Faulks - *Principles of transport (fourth edition)*, McGraw Hill Book Company, London, 1990, p. 9-24.

² P. Faller - *International Goods Transport: Investment*, 10th International Symposium on Theory and Practice in Transport Economics, Berlin, 13/15 May 1985.

³ Cavelle D. Creightney - *Transport and Economic Performance*, World Bank Technical Papers Number 232, The World Bank, Washington D.C., November, 1993.

activităților de producție și de servicii urbane și rurale; dezvoltării în profil teritorial; legăturilor comerciale între zonele urbane și cele rurale; schimburilor economice cu alte țări; funcționării pieței diferitelor produse, nevoilor individuale ale populației (ca suport în satisfacerea unor trebuințe de ordin fizic, trebuințe spirituale și trebuințe sociale).

Influența realizării unui obiectiv infrastructural este diferențiată pentru variatele activități productive și/sau diverse grupuri sociale. Referindu-ne numai la exemplul industriei relevăm faptul că un proiect afectează ramurile, subramurile, grupele de produse în funcție de localizarea surselor de input-uri și a centrelor de consum pentru rezultatele producției. Dependența directă a amplasării industriei de progresul transporturilor, influența acestora asupra repartizării teritoriale a producției sunt reflectate în teoria economică prin două reguli¹. Prima regulă este apropierea industriei de bazele pentru materii prime. Această regulă este urmată apoi istoric de regula apropierii industriei de piețele sau centrele de desfacere. Autorul citat opinează, totuși, că în condițiile teritoriale ale țării noastre, ale distribuției geografice a bazei de materii prime și a populației este mai utilă abordarea raportului transport-industrie nu prin intermediul celor două reguli, luate separat, ci una integrală. Considerăm, de altfel, că agenții economici au fost localizați în perioada industrializării (configurație care nu s-a modificat semnificativ în ultimii cinci ani) în apropierea surselor de materii prime, în apropierea centrelor de desfacere sau în puncte situate între sursele de materii prime și centrele de consum în funcție de considerente specifice fiecărei unități economice.

Din perspectiva impactului posibil al unor proiecte în rețeaua de transport sugerăm, totuși, o schiță posibilă pentru gruparea activităților industriale în câteva mari categorii (tabelul 1). Se evidențiază, astfel, că oferta cantitativă și calitativă de rețea de transport poate afecta întregul sistem industrial, dar în timp ce anumite ramuri sunt dependente de transporturi pe distanțe mari și care implică mai multe moduri de transport (de exemplu, aprovizionarea cu minereu de fier), alte activități se bazează pe un anumit tip de transport pe distanțe scurte (spre exemplu, desfacerea unor produse alimentare perisabile). Datele statistice sugerează o anumită specializare a prestațiilor de transport. Astfel, serviciile feroviare se dovedesc mai competitive în țara noastră pe distanțe medii și lungi. Distanța medie de transport² a unei tone de marfă este de 225 km în sectorul feroviar, comparativ cu 58 km în cazul mijloacelor rutiere, iar distanța medie de călătorie a unei persoane în afara localităților este de 70 km prin intermediul transportului feroviar și numai 30 km în cazul celui auto de folosință generală. Cu toate acestea, serviciile feroviare dețin un anumit segment de piață și în transportul pe distanțe mai scurte pentru mărfuri

¹ *Capitolul "Factorii amplasării industriei (transporturile)", în: Ion Blaga - Repartizarea teritorială a forțelor de producție în România, Editura Științifică, București, 1974.*

² *Calculul efectuat pe baza datelor publicate în lucrarea "Evoluția economico-socială a României în anul 1993", Comisia Națională de Statistică, aprilie 1994.*

(22% din prestații-exprimate în tone - sunt efectuate pe o distanță până la 50 km, iar 28% între 51-150 km).

Din punctul de vedere al resurselor ce este necesar a fi utilizate în sectorul de transporturi acestea pot include resursele energetice, cele de forță de muncă, financiare etc. Astfel, resursele financiare utilizate pot avea un impact asupra bugetului guvernamental și pe piața capitalului. În ambele cazuri resurse pentru alte utilizări, care includ și cele legate de schimburile externe, pot fi afectate de o alocare prea mare în sectorul transporturilor.

Tabelul 1 - Gruparea activităților industriale în funcție de specificul utilizării unor prestații de transport

Tipul de activitate a unităților industriale	Caracteristici semnificative
Activități industriale în care costurile transporturilor sunt ridicate, acestea având o influență semnificativă asupra cheltuielilor de producție 1. Activități care depind de distanța față de sursele de materii prime • Materii prime voluminoase • Materii prime perisabile 2. Activități care depind de localizarea față de centrele de consum - produse perisabile - produse "fragile" pe timpul transportului	Valoare adăugată mai redusă raportată la cantitatea utilizată
Activități industriale în care costurile transporturilor sunt mai puțin importante 3. Activități dependente de consumul de forță de muncă	Valoare adăugată mai ridicată în raport cu volumul produselor

Referindu-ne la aspectele energetice precizăm că transporturile în ansamblu nu au o pondere ridicată în consumul energetic total¹ (20-25% în Uniunea Europeană), dar dețin un procent mai semnificativ din consumul de petrol (40-50% pentru grupul de țări menționate).

Situația este diferită pe moduri de transport. Transportul rutier, fluvial, maritim și aerian depind exclusiv de utilizarea unor produse petroliere. În schimb majoritatea societăților europene feroviare folosesc tracțiunea electrică într-o proporție ridicată (74% din parcursul mărfurilor în România). Cheltuielile cu energia, determinate de o anumită orientare în oferta infrastructurală, deși sunt nesemnificative în totalul cheltuielilor de transport a unor agenți economici specializați (3-7% pentru căile ferate, 5-10% pentru autovehiculele, 10-20% transporturile fluviale și 10-15% în transporturile aeriene) pot constitui, cu toate acestea, o componentă importantă în orientările strategice ale unei țări dependente de surse energetice din import.

Investițiile în rețeaua de transport pot conduce la creșterea cererii agregate, având numeroase efecte de multiplicare în sistemul economic. Mai

¹ *Le chemin de fer dans l'Europe des années 90, C.E.E., Nations Unites, New York, 1990.*

multe studii realizate pe plan mondial au încercat să evidențieze corelația între creșterea economică din diferite țări sau în diferite perioade de timp și investițiile în infrastructura transporturilor¹. Analizele econo-metrice surprind o legătură între infrastructura transporturilor și activitatea economică, fără a evidenția dacă transporturile conduc la o creștere economică sau dacă activitatea economică sau cererea potențială determină presiuni pentru o creștere a cantității și a calității infrastructurii și serviciilor de transport.

O altă problemă ce trebuie clarificată în cadrul lucrărilor de fundamentare a unei metodologii de ierarhizare a proiectelor infrastructurale, alături de punerea în evidență a interdependențelor subsistemului de transport cu alte subsisteme economice, o reprezintă aceea a definirii corecte a capacității și a calității rețelei. Acest lucru ar fi util deoarece obiectivele de realizat pot cuprinde lucrări destinate fie creării unor noi legături (creșterea capacității), fie îmbunătățirii unor segmente din infrastructura existentă (calitate mai bună). Decizia asupra unei anumite opțiuni presupune clarificarea modului în care traficul este afectat din punct de vedere cantitativ și/sau calitativ, deoarece există o paletă mai largă de măsuri care pot fi luate. Este posibilă includerea în politica de transport generală de la proiecte realizabile pe termen scurt și care necesită fonduri mai reduse (fluidizarea traficului prin îmbunătățirea semnalizării etc.) până la proiecte foarte complexe care pot fi realizate numai pe termen lung și cu fonduri mai mari (construcția unor noi axe rutiere, înlocuirea șinelor de cale ferată pentru creșterea vitezei, construcții hidrotehnice în porturi etc.).

Există anumite interrelații și dependențe care trebuie luate în considerare în raporturile reciproce între capacitatea infrastructurii, calitatea ei, nivelul calității serviciilor de transport și trafic². Corelațiile între acești parametri sunt diferențiate între modurile de transport. De exemplu, în cazul traficului feroviar și a celui rutier există o relație evidentă între densitatea traficului și viteza

¹ *Infrastructure for Development, Report of World Bank, 1994.*

² *Capacitatea infrastructurii transporturilor este pusă în evidență de numărul mijloacelor de transport care pot circula pe respectiva rută în 24 ore cu o anumită calitate a serviciilor și condiții tehnologice date. Există o capacitate tehnologică (numărul total de vehicule ce pot circula), capacitate tehnică (numărul de vehicule ce pot circula ținând cont de timpul necesar în scopul asigurării parametrilor rețelei, respectiv pentru inspecții de control, întreținere, reconstrucții planificate datorită uzurii fizice), capacitate efectivă (numărul de vehicule care circulă efectiv în funcție de variațiile pe ore ale traficului fără a se depăși în orele de vârf capacitatea tehnică). Calitatea infrastructurii poate fi definită prin factori precum: calitatea suprafeței drumurilor, importanța căilor ferate, numărul de căi de rulare pentru o anumită direcție, lățimea căii de rulare/căi navigabile, echipamentul de semnalizare, control al traficului, de comunicații etc. La rândul său, nivelul calității serviciilor de transport poate fi exprimat prin viteza medie, costurile de transport și factorii care descriu confortul în timpul transportului (Methodological Basis for the Definition of Common Criteria Regarding Bottlenecks, Missing Links and Quality of Service of Infrastructure Net works, Inland Transport Committee, Economic and Social Council, 20 July 1994, Geneva).*

medie de deplasare care, însă, nu poate fi prezentă în aceeași manieră pentru căile navigabile.

Interrelația dintre calitatea rețelei de transport și capacitate este sugerată de faptul că traficul depinde, pe de o parte, de structura rețelei și densitatea ei, iar pe de altă parte de calitatea elementelor individuale ale rețelei - secțiuni sau puncte de interconectare. În același timp, calitatea infrastructurii influențează și volumul mărfurilor sau numărul călătorilor posibil de transportat. Astfel, pe aceeași lungime a unui drum/cale ferată este posibilă deplasarea unui volum mai mare de marfă în cazul creșterii portantei căii de rulare. În relația dintre capacitatea rețelei și calitatea serviciilor de transport pe un segment încercarea de creștere a nivelului unui factor conduce la scăderea nivelului celuilalt factor. Astfel, o calitate mai bună a serviciilor de transport poate fi obținută prin diminuarea capacității (trafic mai redus), în timp ce dacă este acceptat un nivel al calității serviciilor mai redus se poate realiza un spor de capacitate. Spre exemplu, în cazul aglomerării pe drumuri, viteză medie mai scăzută (indicator calitativ) este însoțită de un număr mai mare de utilizatori (indicator de capacitate). Rezultă că pentru fiecare mod de transport, și fiecare caz individual, poate fi acceptat un compromis între capacitate și nivelul serviciului.

Variația în timp a cererii de transport impune ca pentru studierea utilizării capacității și a legăturilor cu calitatea rețelei sau a serviciului să fie introdus un sistem informațional adecvat care să cuprindă:

- date omogene privind traficul pentru aceeași unitate de timp luată ca referință (de exemplu, zilele lucrătoare, perioada concediilor etc.);
- clasificarea omogenă a mijloacelor de transport participante la trafic (autoturisme, autobuze, camioane, diferite tipuri de vase fluviale);
- evidențierea traficului de mărfuri separat de cel de călători;
- date privind variația traficului (zilnic, săptămânal, anual).

Ca o concluzie parțială evidențiem faptul că un proiect în infrastructura transporturilor poate avea influențe deosebite, atât la nivel microeconomic, cât și la cel macroeconomic, din perspectiva fluxurilor pe care le generează în exteriorul sistemului de transport sau din punct de vedere al fluxului de factori de producție spre sector. În plus, există o serie de relații ce trebuie luate în considerare între capacitatea infrastructurii, calitatea acesteia, nivelul serviciilor de transport ce pot fi asigurate și trafic. De aceea, criteriile și indicatorii utilizați pentru ierarhizarea obiectivelor ce urmează a fi realizate trebuie să permită estimarea efectelor asupra condițiilor de transport, calcularea eficienței utilizării resurselor, evidențierea impactului asupra utilizatorilor și a economiei naționale în ansamblu, sesizarea influențelor favorabile sau nefavorabile asupra mediului.

2. Criterii, indicatori și metode de evaluare a investițiilor în infrastructura transporturilor

Experiența unor țări cu economie de piață care au finalizat metodologia de evaluare a proiectelor pentru infrastructura transporturilor evidențiază complexitatea unui asemenea demers (spre exemplu, în Spania studiile pentru definitivarea concepției de ierarhizare a investițiilor au început în anul 1983 și au fost finalizate în 1989)¹.

Aprecierea utilității unor lucrări în infrastructura transporturilor este posibilă numai în condițiile existenței unui program mai larg de investiții, pentru mai mulți ani, care să asigure informațiile necesare asupra opțiunilor cele mai adecvate în raport cu obiectivele economice, sociale și politice stabilite de decidenți. Cu alte cuvinte, este necesară inițial definitivarea unor strategii adecvate pentru activitatea de transport corelată cu cele din alte sectoare economice.

Un concept general privind transporturile, care să includă și problemele legate de investiții necesare în infrastructură, trebuie să aibă în vedere următoarele componente:

- definirea limitelor sistemului (orizontul de timp luat în considerare, distribuția geografică solicitată pentru desfășurarea transporturilor, modurile de transport, destinația transporturilor);
- elementele fundamentale specifice activității (situația demografică, starea economiei, utilizarea pământului, protecția mediului înconjurător, necesarul de energie, nevoile sistemului de apărare națională, cerințe de integrare internațională);
- variabilele sistemului de transport (cererea de transport, oferta de transport, cadrul legislativ-organizațional).

Toate acestea trebuie raportate la obiectivele preconizate, ca de exemplu: nivelul și structura nevoilor ce sunt necesare a fi satisfăcute, gradul de competitivitate și flexibilitate ce trebuie asigurat economiei naționale în raport cu stadiul de dezvoltare și efectele dorite ale activității de transport, atât cele directe cât și cele indirecte.

Pentru o strategie de dezvoltare a transporturilor, obiectivele ar putea fi definite din următoarele perspective:

- eficiența economică (prin aceea că prestațiile oferite trebuie să satisfacă standardele de calitate solicitate de utilizatori, la costul cel mai redus posibil, în cadrul unei piețe care să permită concurența diferitelor sisteme de transport și a multitudinii societăților de transport);

¹ *Fernando Bernaldo de Quires, referat prezentat la a 86-a Masă rotundă privind economia transporturilor, 7-8 iunie 1990, ECMT, Paris.*

- utilizarea cât mai deplină a forței de muncă care să permită menținerea gradului de ocupare într-o proporție mărită;
- crearea în cadrul sectorului a unor surse semnificative de fonduri valutare prin exportul unor servicii, ceea ce presupune stimularea efectuării unor prestații pe piața internațională a transporturilor;
- satisfacerea unor cerințe naționale care pot apărea în cazul necesității asigurării capacității de transport în situația unor crize economice, politice și militare internaționale (ceea ce înseamnă că infrastructura și dotarea cu mijloace de transport trebuie menținute la un anumit nivel minim);
- evitarea unor efecte nefavorabile asupra mediului cum ar fi: zgomotul, emisii de gaze, accidente etc.

Metodologia de ierarhizare a proiectelor în infrastructura transporturilor poate fi aplicată numai în condițiile unei strategii naționale pentru investițiile în domeniu, dar trebuie, în același timp; să permită efectuarea calculelor necesare comparativ cu alte cheltuieli de capital din sectorul public (programul de investiții publice).

În programul pentru investiții publice se urmărește includerea unor proiecte în funcție de compatibilitatea cu strategia de dezvoltare, ceea ce a impus, pentru evidențierea diferitelor scopuri la nivel național, selectarea criteriilor care să permită evidențierea eficienței individuale a proiectelor, eficienței din perspectiva economiei naționale, efectelor asupra redistribuirii veniturilor, contribuției la realizarea unor obiective naționale, impactul în profil teritorial. În acest scop sunt utilizați unii Indicatori cantitativi, dar pentru unele criterii este folosită o analiză calitativă. Pentru proiectele în infrastructură economică dintre mai mulți indicatori cuantificabili evidențiem;

- costul marginal necesar generării unui loc de muncă exprimat prin raportul între valoarea proiectului și numărul total anual de locuri de muncă ce urmează a fi create - pentru cuantificarea eficienței proiectelor din perspectiva economiei naționale;
- ponderea populației cu venituri reduse în totalul beneficiarilor proiectului - în scopul evidențierii efectelor asupra redistribuirii veniturilor.

Pentru evaluarea contribuției proiectelor la realizarea unor obiective naționale acestea sunt încadrate în una dintre următoarele categorii care se referă la:

- preîntâmpinarea locurilor strâmte din structura economiei și/sau sprijinirea restructurării sectorului productiv;
- sprijinirea unor domenii ale producției cu deficite în infrastructură și/sau care susțin relansarea cererii;
- asigurarea legăturilor între zone cu programe de producție viitoare și cu infrastructură deficitară;
- îmbunătățirea infrastructurii existente în zone cu producție curentă sau producție viitoare.

Impactul regional este evaluat în funcție de localizarea proiectelor în zone geografice ierarhizate ca fiind de urgență politică și socială, de primă prioritate, de prioritate secundară.

Considerăm că pentru ansamblul investițiilor în infrastructura transporturilor este necesară stabilirea unui set de criterii care ținând cont și de efectele multiple la nivel microeconomic și macroeconomic să permită, însă, și compatibilitatea cu cerințele evaluării în cazul unui program la nivelul întregului sector public

Pentru o investiție cu caracter public, este important de determinat raportul dintre costurile și beneficiile totale pentru societate. Din punct de vedere al efectelor nefavorabile unei situații neadecvate a ofertei infrastructurale, acestea sunt relevate prin costuri mai ridicate generate de prelungirea duratelor de transport, neritmicitatea livrărilor de produse și rate descrescătoare de utilizare a mijloacelor de transport. Efectele indirecte constau în necesitatea menținerii unui nivel ridicat al stocurilor agenților economici, cu influențe asupra rotației capitalurilor, pierderea flexibilității activității întreprinderilor și restrângerea zonelor geografice pentru aprovizionarea cu materii prime, materiale, semifabricate etc și pentru desfacerea produselor obținute.

Realizarea proiectelor în infrastructura transporturilor cuprinde trei mari categorii de rezultate la nivel microeconomic: efecte interne ale sistemului, efecte externe cu caracter bănesc și efecte externe care nu pot fi cuantificate în termeni valorici. Rezultatele interne pot fi; un timp mai redus de transport, costuri mai scăzute generate de diminuarea consumurilor de carburanți sau a cheltuielilor de întreținere a mijloacelor de transport, reducerea numărului de accidente sau a riscului de producere al acestora, îmbunătățirea activității utilizatorilor prin intermediul unui transport calitativ superior. Câștigurile externe sectorului sunt: posibilitatea practicării unor prețuri mai scăzute la bunuri care necesită transporturi pe distanțe medii sau mari, apariția cererii suplimentare pentru unele produse datorită perfecționării transporturilor naționale și/sau internaționale etc. Efectele care nu pot fi evaluate valoric includ pe cele datorate îmbunătățirii transportului public, extinderii unor servicii în zona infrastructurilor de transport, dezvoltării activității unor agenți economici și a populației în anumite zone geografice ca o consecință a unui acces mai bun la centrele economice performante din țară sau străinătate.

La nivel macroeconomic, pot apărea unele avantaje care cuprind: crearea în mod direct sau indirect a unor locuri de muncă, dezvoltarea în profil teritorial a economiei naționale, efecte de stimulare a industriei de echipament pentru transporturi și a celei de mijloace de transport, a sectoarelor de întreținere și construcție a infrastructurii și a tuturor ramurilor din aval (cu toate implicațiile tehnologice), obținerea unor încasări valutare din traficul de mărfuri și persoane.

Succinta enumerare a unor efecte favorabile ale investițiilor în rețeaua de transport, evidențiază necesitatea stabilirii oportunității acestora, atât din

perspectiva microeconomică, cât și cea macroeconomică. De cele mai multe ori, în cazul unor investiții externe sau al creditării externe private, sunt luate în considerare numai efecte cu caracter microeconomic bazate pe estimarea cererii pentru serviciile de transport respective. În acest fel, sunt omise efecte externe negative ale prestațiilor ca și avantaje externe proiectate, ceea ce deformează calculele de profitabilitate a obiectivelor. Din aceste motive, atragerea unor surse externe suplimentare de finanțare a investițiilor devine posibilă numai pentru segmente ale rețelei care se estimează a fi foarte profitabile (din calcule microeconomice), în aceste situații, participarea sectorului public trebuie să includă, pentru stimularea activității economice și din motive de tratare egală a tuturor zonelor geografice, și investițiile pentru lucrări care pot fi considerate ineficiente prin compararea costurilor - beneficiilor din perspectivă microeconomică, dar care, prin surprinderea unor avantaje și dezavantaje la nivel macroeconomic, se pot dovedi utile, pentru economia națională.

Din cele prezentate în capitolul 1, precum și referitor la efectele unor investiții în infrastructura transporturilor rezultă că selectarea criteriilor și indicatorilor trebuie să permită satisfacerea următoarelor cerințe referitoare la:

- surprinderea relațiilor fundamentale dintre elementele componente ale subsistemului și a raporturilor cu celelalte subsisteme economice;
- evidențierea efectelor favorabile sau nefavorabile-la nivel microeconomic, macroeconomic, în profil teritorial;
- cuantificarea sau analiza calitativă a modului în care sunt realizate funcțiile și obiectivele sistemului și ale elementelor componente;
- compatibilitatea cu o parte din criteriile și indicatorii utilizați în evaluarea cheltuielilor publice de capital, pentru încadrarea proiectelor în programul de investiții finanțat prin alocații bugetare;
- asigurarea unui instrument de lucru adecvat deciziilor în economie. Opinăm că, în raport cu aceste cerințe, ar putea fi folosite șase criterii de stabilire a priorităților în efectuarea lucrărilor pentru infrastructura transporturilor; financiar, economic, social, tehnologic, ecologic și politic (tabelul 2).

Utilizarea acestor criterii și a indicatorilor respectivi impune realizarea unui sistem informațional adecvat care să asigure datele necesare fundamentării deciziilor. În acest sens datele statistice necesare ar putea fi structurate pe diferite moduri de transport (căi ferate, rutier, fluvial etc.), iar în cadrul acestora pe șase mari categorii referitoare la: infrastructură, echipamentul de transport (vehicule), activitatea întreprinderilor, rezultatele economice și forța de muncă utilizată, trafic, cuantificarea activității de transport, consumul de energie. Ar fi utilă, totodată, și includerea unor informații referitoare la prețuri și alți indicatori privind piața transporturilor, accidente și mediu. Realizarea unui asemenea sistem foarte necesar pentru evaluarea investițiilor presupune, însă, o activitate mai îndelungată și cooperarea cu

diferite organisme internaționale pentru standardizarea conținutului indicatorilor și cu cel la nivel internațional. Astfel, în prezent sunt produși¹ pentru utilizare, numai în vederea caracterizării stării tehnice a infrastructurii, un număr de 14 indicatori pentru infrastructura feroviară și 9 indicatori pentru rețeaua rutieră.

Diversitatea aspectelor cantitative și calitative, atât la nivel microeconomic cât și la cel macroeconomic, ale impactului realizării unui proiect, presupune o deosebită atenție în selectarea metodelor adecvate de evaluare. Metodele tradiționale² de determinare a ierarhizării cerințelor privind înnoirea și extinderea rețelelor de transport (axate pe compararea costurilor și beneficiilor) se bazează, în cea mai mare măsură, pe stabilirea gradului de utilizare a capacității infrastructurii, în raport cu un număr de indicatori pentru diferite moduri de transport și compararea cu nivelul cererii estimat pe termen lung.

Tabelul 2 - Criterii și indicatori ce pot fi utilizați pentru ierarhizarea proiectelor de investiții în infrastructura transporturilor

Criteria	Grupe de indicatori referitori la	Indicatori mai relevanți
Financiar	Cheltuieli pentru realizarea proiectelor	Costul investiției în perioada de execuție Costuri de întreținere și funcționare a obiectivului la parametri proiectați
	Venituri din exploatarea obiectivului	Venituri din taxarea directă a utilizatorilor Venituri indirecte (de exemplu, cota aferentă aplicării taxelor asupra combustibililor și impozitelor pe vehicule)
Economic	Rezultate financiare	Rata de rentabilitate financiară
	Efecte directe pentru utilizatori	Economia de timp de transport Reducerea cheltuielilor de întreținere și reparare a mijloacelor de transport Reducerea cheltuielilor de exploatare a mijloacelor de transport
	Efecte asupra sistemului economic național	Numărul de locuri de muncă ce se pot crea prin construcția obiectivului Numărul de locuri de muncă create prin funcționarea obiectivului Reducerea sau creșterea costului de transport la nivelul unor ramuri, subramuri, grupe de produse Gradul de utilizare a capacităților de producție în întreprinderi din industrii conexe

¹ *Glossary for Transport Statistics, Document prepared by the intersecretariat Working Group on transport statistics EUROSTAT, ECMT, UN/ECE.*

² *O prezentare mai amplă a dezavantajelor utilizării numai a metodelor axate pe prognozarea evoluției cererii de transport este făcută în Tribuna Economică. nr. 50/1994 (M. Stoica, V. Viezuină - Fundamentarea economică a modernizării infrastructurii transporturilor).*

criterii	Grupe de indicatori referitori la	Indicatori mai relevanți
	Efecte asupra dezvoltării economice în profil teritorial	Numărul suplimentar de locuitori din localități urbane și rurale pentru care sunt asigurate noile legături Valoarea producției industriale/agricole din zonele geografice cu acces la segmentul de rețea realizat
	Consumul energetic	Economii în consumul energetic al utilizatorilor Consumul energetic pentru o tonă-km de marfă transportată (sau pentru un călător)
Social	Alocarea veniturilor și cheltuielilor între diferite categorii sociale	Numărul locuitorilor care beneficiază de utilizarea infrastructurii, grupați în trei categorii: cu venituri scăzute, cu venituri medii, cu venituri ridicate
	Cheltuieli de cercetare-dezvoltare pentru realizarea proiectelor	Ponderele cheltuielilor de cercetare-dezvoltare în totalul cheltuielilor de capital pentru realizarea obiectivului. Cheltuieli de cercetare-dezvoltare ce revin la un salariat
Ecologic	Impactul lucrărilor asupra mediului	Reducerea/creșterea numărului de turiști din zonă ca urmare a modificării habitatului și a peisajului
	Impactul serviciilor de transport asupra mediului	Nivelul de zgomot Cantitatea de gaze emise
Politic	Asigurarea legăturilor cu Republica Moldova Asigurarea legăturilor cu diverse zone europene	Numărul de călători care pot utiliza serviciile de transport Volumul mărfurilor posibil de transport

Nota: Criteriile și grupele de indicatori sunt adaptate la caracteristicile luate în considerare în țara noastră pentru investițiile publice. În literatura de specialitate referitoare la evaluarea investițiilor în infrastructura transporturilor există abordări diferite (Evaluating Investment in Transport Infrastructure, Economic Research Centre of ECMT, Round Table 86, Paris, 1992; C. Kaspar-Maintenance and Renewal of Infrastructure: Public Transport, 11 th International Symposium on Theory and Practice in Transport Economics, Brussels, 12-14 septembrie 1988).

Concepția este aceea că disfuncționalitățile viitoare, estimate pe baza unor asemenea date, trebuie să constituie baza de calcul la luarea deciziilor privind proiectele posibile, ierarhizate în ordinea priorităților după profitabilitatea prognozată. Această tehnică de fundamentare are la bază ca un element esențial modul în care este prognozată cererea sectorului.

Ipoteza luată în considerare pornește de la o situație reală întâlnită în rețelele de transport. Saturarea unei infrastructuri nu afectează întreaga rețea a unui anumit mod de transport, ci numai anumite rute. În același timp, problemele de saturație sunt limitate sau pot apărea numai pentru anumite zone geografice și au durate reduse de timp (momente de vârf ale traficului).

Rezolvarea unor asemenea probleme trebuie realizată în funcție de specificul fiecărui caz.

Considerăm, totuși, că evaluarea proiectelor de infrastructură axată numai pe perspectivele traficului de marfă și/sau călători prezintă unele dezavantaje. Determinarea prin această modalitate a cerințelor privind modernizarea infrastructurii, având la bază, în principal, calcule pentru o perspectivă mai îndepărtată (peste 20-30 ani), conduce la unele consecințe determinate de: neluarea în considerare în suficientă măsură a impactului unei anumite politici de transport, imposibilitatea prognozării cu suficientă precizie a rezervei de capacitate a rețelei și fezabilitatea redusă pe termen lung a calculelor (dacă avem în vedere, de exemplu, evoluția demografică pe ansamblul țării și în anumite zone, dotarea populației cu autoturisme, fluxurile geografice incerte de produse între întreprinderi etc.).

În același timp, stabilirea unor proiecții privind infrastructura transporturilor prezintă un grad de dificultate special datorat faptului că nevoile individuale de transport sunt legate nu de rețeaua feroviară, de drumuri, porturi și aeroporturi ci de mobilitatea activităților economice și a persoanelor. La rândul ei, nevoia individuală de mobilitate este ea însăși indirectă. Pe de o parte, decurge din necesitatea satisfacerii unor funcții sociale ale oamenilor legate de amplasarea locuințelor, situarea locului de muncă, recreere, educație și desfășurarea relațiilor umane. Pe de altă parte, mobilitatea activității economice are ca determinanți dinamica distribuției geografice a potențialului uman și material, precum și costurile pe care acestea le generează în demersurile pe care le întreprind agenții economici.

Un alt element care nu este luat suficient în considerare îl constituie existența unor mijloace tehnice de adaptare a rețelei actuale de transport, care pot conduce la obținerea unor rezultate incluzând atât o componentă cantitativă, cât și o competență calitativă (spre exemplu, înlocuirea unor șine de cale ferată poate asigura pe lângă creșterea portantei, respectiv a volumului de mărfuri transportat și sporirea vitezei de circulație).

În plus, față de cele menționate, în țara noastră sistemul existent de transport face posibilă deplasarea mărfurilor și/sau persoanelor între diferite puncte pe întreg teritoriul. Deci, efectul unor investiții va fi nu obținerea unui anumit acces, ci mai curând a accesibilității. În felul acesta influențele lucrărilor ce trebuie realizate vor trebui să vizeze îmbunătățirea nivelului serviciilor prestate. Este necesară, în acest sens, utilizarea unei serii de indicatori care relevă în interrelație accesul la rețeaua de transport și nivelul serviciului oferit (preț, timpul de călătorie, frecvența posibilă a serviciului, numărul de legături care trebuie folosite, timpul de intrare și/sau cel de ieșire dintr-o anumită rețea, aspecte alternative privind confortul, percepția utilizatorilor asupra siguranței de circulație, ușurința cu care pot fi făcute legăturile între diverse moduri de transport, fluctuații în timpul călătoriei).

O altă problemă insuficient rezolvată în cazul comparației cost-beneficiu o reprezintă evaluarea economică de timp, care reprezintă una din consecințele principale ale unei investiții în infrastructura transporturilor. Valoarea care trebuie atribuită timpului economisit variază în funcție de persoană și venitul său, motivul călătoriei și condițiile în care aceasta este făcută, astfel încât poate fi estimată numai prin compromisuri care afectează acuratețea calculului.

Mult mai adecvată, pentru perioada actuală în țara noastră, este utilizarea în fundamentarea economică a modernizării infrastructurii transporturilor a unor metode care să aibă în vedere evaluarea atât a unor efecte microeconomice, cât și a celor macroeconomice, atât sub aspect cantitativ cât și sub cel calitativ.

În condițiile unor resurse financiare reduse și a necesităților imediate de modernizare a rețelelor tuturor modurilor de transport cu consecințe, însă, pe termen foarte lung cea mai adecvată metodă este aceea care să permită o abordare sistemică a utilității și a oportunității proiectelor, care să includă aspectele cantitative și calitative luate împreună ale ansamblului elementelor economice, sociale și a celor de mediu (analiza utilității)¹. În acest fel ar fi posibilă și o mai bună comparare a investițiilor din infrastructura transporturilor cu alte cheltuieli de capital sau pentru activități desfășurate în alte domenii economice care sunt sprijinite public Prin această metodă în luarea deciziilor orientarea într-o măsură excesivă pe componenta economică este mult mai atenuată decât în cazul metodei cost-beneficiu.

De exemplu, prin analiza utilității, costurile proiectelor intră în calcul (ca toate celelalte categorii de utilitate) numai printr-un factor de ponderare și astfel se poate reduce din importanța lor, aspect important dacă avem în vedere caracteristicile investițiilor (durată mare de realizare și imobilizare a fondurilor). Pe de altă parte, analiza utilității dă posibilitate investitorului, în condițiile în care acesta o dorește, să se îndepărteze foarte mult de realitatea economică prezentă și ar putea prezenta din această perspectivă anumite dezavantaje.

Rezultă că aprecierea proiectelor de investiții trebuie însoțită de o abordare axată mai puțin pe elemente strict cuantificabile și mai mult pe evaluarea tuturor costurilor și a beneficiilor (directe, indirecte, cele care nu pot fi exprimate în termeni monetari) considerate relevante, precum și a distribuției acestora în cadrul societății. Cu alte cuvinte, alegerea trebuie să devină mai

¹ În lucrările elaborate de colectivele din Institutul de Economie a Industriei sunt prezentate mai multe metode de analiză multicriterială care pot fi utilizate în luarea unor decizii de alocare a fondurilor de investiții (de exemplu, metoda utilităților, metoda ELECTRE, metoda minimizării modulelor, metoda momentelor, metoda Onicescu) - Studii de economie industrială nr.89/2990. Pentru infrastructura transporturilor cea mai potrivită metodă de analiză multicriterială este considerată aceea a utilității (Evaluating Investment in Transport Infrastructure, ECMT, Round Table 86, Paris, 1992).

mult o problemă de cântărire a avantajelor și dezavantajelor, decât una bazată pe elemente cantitative.

Asemenea abordare a evaluării importanței proiectelor poate avea mai multe avantaje, între care menționăm:

- constituie un instrument valoros în luarea în considerare a informațiilor lor cele mai relevante, în special pentru proiecte cu mai multe opțiuni și efecte adverse sau favorabile importante;
- asigurarea unei baze utile pentru discutarea mai obiectivă a lucrărilor ce trebuie realizate;
- identificarea modului în care sunt afectate diferite grupuri sociale sau întreprinderi, relevând unul evident decidenților grupul celor care au avantaje sau a celor care sunt dezavantajați.

În concluzie, ierarhizarea realizării obiectivelor de investiții în scopul finanțării fie din surse interne, fie prin credite externe sau combinație a acestora, impune luarea în considerare a unei multitudini de aspecte care țin seama de utilizarea eficientă (în prezent, dar mai ales în perspectivă) a resurselor umane, materiale și financiare disponibile în economia națională. De aceea trebuie folosiți indicatori adecvați criteriilor financiar, economic, social, tehnologic ecologic, și politic care să surprindă atât efectele cuantificabile cât și cele necuantificabile. Pentru aceasta este necesară "eficiența" procesului de ierarhizare, realizabilă prin selectarea unor metode adecvate (cea mai potrivită pentru evaluarea Investițiilor în infrastructura transporturilor fiind considerată analiza utilității) funcție de specificul fiecărui caz.

**INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE**

**PROBLEME ECONOMICE
NR. 13/1995**

**CENTRUL DE INFORMARE
ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREȘTI**

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE FINANȚE, PREȚURI ȘI PROBLEME VALUTARE**

**CONSTITUIREA SISTEMULUI DE CATEGORII ALE
VALORII**

**• Reconsiderări teoretice și istorico-documentare
asupra valorii și economiei de marfă, regăsite într-un
impas actual al gândirii și practicii economico-sociale
deopotrivă •**

Liviu ANDREI

**CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
București, 1995**

Cuprins

1. Introducere. Criza teoriei	355
2. Etalonul și valoarea. Un punct de vedere marxist	364
3. Etalonul, moneda și titlul valoric. Definitivarea sistemului categorial	375
Bibliografie selectivă	389

1. Introducere. Criza teoriei

Cel care a introdus cu pertinentță noțiunea de valoare în limbajul economic este firește Aristotel (384-322 î.e.n.) "Valoarea economică - se exprima marele antic cu atâta claritate - este evidențiată în împrejurarea în care un obiect poate fi schimbat cu altul"¹. Prima latură a valorii apare ca fiind conectarea la schimbul de valori materiale dacă nu doar pretextul schimbului face să reiasă o caracteristică intrinsecă produsului. Același precursor al științei economice de mai târziu departajează și noțiunile de valoare "de întrebuințare", respectiv "de schimb". Mult mai târziu, atunci când dezvoltarea neînfrânată a capitalismului făcea posibilă, dar și necesară, punerea bazelor unei științe adevărate, ideea de valoare urma, cel puțin printr-un E. Condillac (1715-1780) să devină "concept". Aceasta după ce William Petty (1623-1687) găsește acestuia din urmă geneza în, nici mai mult, nici mai puțin, "munca întrebuințată pentru producerea bunului... (devenit marfă n.n), în contextul social specific".² De aceeași parte a baricadei deschise de Aristotel se situau așa-ziii scriitori italieni ai secolelor al XVII -lea și al-XVIII-lea iar mai târziu clasicul David Ricardo.³

Ajuns aici, embrionul ideatic lasă loc contradictoriului, dezbaterii și, polemicii. Primele aspecte fundamentale, ale celei ce până astăzi a rămas lipsită de lumina unei accepții unanime, privesc și validitatea conceptului, ca și printre opiniile aprobative, sursele și modul în care aceasta ar lua naștere. **Fiziocrații** - François Quesnay, E. Condillac, apoi Turgot - se mărginesc în a vedea sursa valorii în natură și munca eminentă agricolă, la care s-ar adăuga mineritul și alte sectoare idem extractive, principiul fiind acela că aceeași sursă se localizează exclusiv în natură, pentru care pământul este cel dintâi. **Mercantiliștii**, la rândul lor, ca un curent ce avea să fie combătut mult mai rapid decât altele datorită șubrezimii punctului de vedere, mutau centrul de greutate al valorii în sfera schimbului, confundând esențial locul și rolul acestuia din urmă. Dar de la Aristotel la Karl Marx, intercalarea filiației William Petty, Adam Smith și David Ricardo a echivalat și cu scoaterea naturii din ecuația valorii făcând loc teoriei valorii- muncă, de la care nu numai că polemica se întetea dar căpăta și dimensiuni extra-științifice. Ce înseamnă teoria valorii-muncă așa cum era aceasta desăvârșită de Karl Marx? Înseamnă că valoarea:

¹ Aristotel - "Politica". București, 1924. Traducerea Ștefan Bezdechi. pag. 35-37.

² Victor Jinga - "Moneda și problemele ei contemporane" Ed. Dacia. Cluj-Napoca. Vol. I. 1981. pag. 119.

³ Ibidem.

• La naștere, există și se realizează numai în contextul economiei de marfă, fiind inoperantă, chiar aneantizată în afara acesteia. Bunurile sunt produse de producători complet autonomi și sunt predestinate să satisfacă nevoi generale și individuale. Drumul parcurs de totalitatea acestor bunuri de la producător la consumatorul final trece printr-un context de raporturi de schimb intercondiționate, interdependente în virtutea unității spațio-temporale date și astfel alcătuind un organism complex și dinamic prin care un anume social operează înspre autosatisfacere materială. Aceasta este **piața**, un anume spațiu de raporturi și fluxuri materiale libere și intercondiționate, axând o macroeconomie pe același spațiu economicște autonomizat. Intercondiționarea dintre piață, ca moment, spațiu și sferă a schimburilor și macroeconomicul aferent este peste tot numită de Marx "dialectică". Iar în dialectica sa, conexiunile și influențele fiind reciproce între producție, schimb și consum, rolul determinant de ultimă instanță revine producției.

• Valoarea, pe de altă parte, are o singură resursă fizică, un factor de producție direct și exclusiv, **munca omenească**, devenită producătoare de bunuri, creatoare de valoare. Diferite puncte de vedere o fac pe aceasta **concretă**, creatoare de valoare de întrebuințare, și **abstractă**, creatoare de valoare și valoare de schimb; **simplă**, fără bază calificată, respectiv **complexă**, calificată dar reductibilă prin multiplicarea la unități de muncă simplă; în fine munca **directă vie** este cea atribuită produsului curent, delimitată fiind de munca **trecută materializată**, încorporată în capitalul concurând la același produs curent. Valoarea este o latură a produsului individual dar și o categorie economică-socială substanțializând produsul social. Oricare bun nou-creat în sfera producției ridică prin sine valoarea produsului social.

• Munca devenită și asimilată social prin realizarea bunului marfă devine substanța valorii aidoma felului în care valoarea, la rândul ei, se face numitorul comun al mărfurilor/valorilor de întrebuințare componente ale produsului social. În dialectica marxistă, unitatea și diversitatea produsului social se regăsesc într-o altă corespunzătoare unitate, plecând de la unitatea valoare-valoare de întrebuințare de la nivelul produsului individual.

• Dar încorporarea muncii creatoare în marfa individuală nu generează automat valoarea socială. Valoarea individuală este absorbită de valoarea socială prin operarea schimbului de valori- pe aria apropiată acestuia din urmă unde **valoarea** inițială se regăsește ca **valoare de schimb**, mai puțin generică și, astfel, mai puțin variabilă. Prin intermediul valorii de schimb este în fapt surprinsă absorbția individualului de către social în substanța valorii. În fiecare operație, de schimb de mărfuri se regăsește raportul - "dialectic"? Între producție și consum, în care schimbul alcătuiește o "sferă" cu propriul ei rol. Individualul în materie de valoare, ca și în materie de muncă, oferă socialului substanță, socialul, la rândul lui, o confirmă în contextul multitudinii de raporturi sociale pe care le reprezintă drept o contribuție mai mult sau mai puțin realizată.

• Corelațiile materiale esențiale, proprii economiei de marfă și având drept fundament ideologic categoria economică deja numită valoare, sunt asigurate de legea economică - și ea numită - a **valorii**, manifestată la nivelul dimensional al ansamblului economico-social autonom, raportat la un spațiu autonom de piață.

Prin acțiunea acestei legi - "specifice", în optica marxistă - valoarea de schimb tinde cuantificabil către valoarea propriu-zisă, creată în "sfera" producției - respectiv către realizarea unităților de muncă individuală încorporată în marfă - iar legătura dintre valoarea propriu-zisă - individuală - și valoarea de întrebuințare se esențializează. Iar aceasta, să nu uităm, în contextul, din nou, al spațiului și momentului istoric date. Definită/determinată astfel, valoarea, categoria economică, dobândește caracter **social și istoric**.

• Localizează deci, valoarea în **sfera exclusivă a producției** materiale, situație care, logic, raportează valoarea individuală la condițiile medii de producție, intensitate, îndemânare și dotare tehnică a muncii și producției, sau la condițiile tehnice ale majorității produselor aidoma la un moment dat, în același spațiu considerat de producție și circulație a mărfii. Valoarea, pe ansamblul producției ca și individualizat pe produs, căpăta un instrument, unul care comensura munca creatoare pură prin **timpi** de muncă, la baza cărora se instituia numitul **timp de muncă socialmente necesar**. În condițiile de producție medii/majoritare date, producția rămâne să se măsoare în unități de timp, firește, naturale.

Pe cât de pertinentă și aparent riguroasă și laborios lucrată, cu "orgoliu" științific, teoria valorii-muncă era și ea departe de a acoperi totalitatea punctelor de interes în speță, a spațiului problematic. Viciile ce urmau a-i restrânge validitatea porneau de la aceeași îngustare în primul rând a câmpului de referință genetică.

Cum se văzuse bine și până la ea, factorii și elementele producției nu pot fi absolutizați unii în raport cu ceilalți, nu pot reclama fiecare o proprie teorie care să elimine din discuție celelalte contribuții; după cum nici sfera activității economice nu se poate reduce la una dintre componentele sale drept "esențială", fără ca însuși conținutul teoriei să nu fie grav afectat și deturnat. În speță, absolutizarea muncii creatoare și a producției nu rămân lipsite de atare riscuri. Pare paradoxal că o filosofie atât de declarat materialistă ignoră sau repudiază elemente atât de materiale - pământ, bogății naturale, energie și chiar capital, - mai materiale decât munca însăși.

Cum se manifestă însă concret acestea?

Teoria ignoră adăugirile de valoare conferite de sferele transportului și circulației mărfurilor, sub imperiul logicii după care o astfel de adăugire în materia valorii nu ar avea loc fără o intervenție corespunzătoare asupra valorii de întrebuințare. Localizarea în sfera producției materiale vine să contrazică propria considerație teoretică, potrivit căreia valoarea ar avea și un caracter istoric. Este vorba despre limitarea ei la "piața vânzătorului" ignorând epocile

de abundență, de mutare a motorului circuitului economic către consumatorul inundat de o multitudine de valori de întrebuințare și calitate. Omitând din ecuația proprie circulația și consumul, teoria își câștigă aici un viciu subsidiar asupra explicării discrepantei de regim între valoarea și valoarea de întrebuințare la mărfuri individuale - avem în vedere aici pe cele cu caracter de permanență, pe toate piețele. Există categorii de mărfuri cu circuit și folosire reduse și valori foarte ridicate - vezi metale și pietre prețioase - ca și invers, mărfuri, mai întâi inevitabile existenței, cu valori reduse sau chiar lipsite de valoare. Pentru a nu mai adăuga aici calitatea materiilor prime, de atâtea ori decisivă produsului de consum final.

Unei legi numite a "entropiei", transferabilă științei economice din științele exacte, i-ar apărea o adevărată erezie reflectarea uneia și aceleiași manopere date într-o valoare mai mică, atunci când este considerată în sine, și extinsă, la încorporarea acesteia într-un produs-marfă nou creat.¹

Dar iată și punctul de vedere al unor practicieni ai economiei marxiste, cu timiditatea cu care, într-un mod absolut meritoriu în cele din urmă, ele puteau perfora dogmatismul iminent al sistemului de gândire (și nu numai). În presa sovietică de specialitate a anilor șaizeci apar numele unor Malîșev și Kronrod. Primul pleacă de la faptul că valoarea individuală a produsului rămâne o "necunoscută permanentă". În realitate numai prețul de cost poate fi determinat individual și acesta în orice condiții istorico-sociale și în oricare sistem economic.² Plusprodusul se evidențiază în socialism numai la nivelul ansamblului social. Fără să nege deci noțiunea, Malîșev o consideră lipsită de substanțialitate vizavi de politica economică. Și nu trebuie uitată aici referința la un unic sistem de gândire - autorul nu privește spre alte teorii ale valorii. La I.Kronrod considerațiile merg și mai departe pe același drum. "Condițiile reale ale formării planificate a prețurilor - spune acesta - dau posibilitatea ca acestea să se abată în numeroase cazuri de la valoarea mărfurilor în interesul dezvoltării planice a economiei socialiste".³ Iată cum valoarea, privită chiar din interiorul economiei căreia aceeași teorie îi dădea naștere devine nu mai puțin o noțiune insignifiantă în practică. Nu putem trece mai departe fără a observa că această metamorfoză în filiația marxistă de gândire, în gândirea care pune realmente valoarea la baza economiei politice, iar valoarea muncii creatoare la baza ideologiei revoluționare, această răsturnare a punctului de vedere asupra unui adevăr rânduit printre cele "fundamentale", această întoarcere de spate adresată unui jalon, dacă nu întregului sistem filozofic, pleacă nu mai puțin de la un dirijism structural asupra economicului, cu nimic în contradicție cu

¹ Prof. dr. Paul Bran - "Economia valorii .Reconsiderări conceptuale" în "Tribuna Economică" nr.5/1991, pag. 39.

² I. Malîșev - Intervenție individuală cu ocazia unui interviu luat de revista "Planovoe Hozeastvo" nr. 71/1957

³ I.Kronrod - "Banii, necesitatea și esența lor în socialism". Moscova. 1960. pag. 69-81.

principiile enunțate în același sistem. Trecuse timpul peste intențiile staliniste de ștergere a însăși noțiunii de piață, o dedogmatizare vremelnică lăsând loc unei ușoare lumini a adevărului științific, dezideologizat, unui început de libertate în exprimarea specialiștilor. Dar fie și așa, nu întârzia replica cea mai profundă și mai promptă a acestor puncte de vedere tot de la un confrate sovietic. S. G. Strumilin vine să spună că neconsiderarea valorii și categoriilor economice aferente acestuia "echivalează cu limitarea acțiunii creșterii productivității muncii în socialism, condiția cea mai importantă pentru victoria noii orânduiri"¹. Amin să fie; numai reideologizarea mai putea face ordine acolo unde contraargumentele terenului se și arătau imbatabile. De prisos a mai adăuga că, în fapt, Malîșev și Kronrod nu s-ar fi abătut nici măcar cu gândul cel nespus de la preceptele socialismului științific aplicat sau de la "virtuțile" conducerii centralizate a economicului cu proprietatea unică asupra mijloacelor de producție.

Iată dar destinul în ultimă instanță tragic al unui orgoliu științific pus în slujba unei ideologii subordonatoare.

Aceasta nu este altceva decât păcatul originar și original, care nici măcar nu începe cu Marx, cât cu predecesorul său, Ricardo² - cel ce ținuse să își îndrepte considerațiile "științifice" împotriva proprietarilor de pământuri. În fine, îndepărtându-se și de capitalismul pe care atâta îl criticase, teoria era cu atât mai puțin aplicabilă sistemului pe care îl reclamase înspre instaurare. Fapt pentru care i se dilua și responsabilitatea în noile condiții.

Mai aproape de ora acestor rânduri, Gilbert Abraham Frois³ reflectă teoria marxistă în răceala unui calcul, din care contribuția factorului muncă rămâne îndeajuns de importantă, iar ceea ce autorul numește drept titlu de capitol "eroarea lui Marx" se arată a fi refuzul acceptării variației de preț/valoare a unei mărfi ce intră și apoi iese din patrimoniul agentului economic între cele două momente în care intervenția aceluiași agent asupra mărfii se presupune exclusă. De notat că sistemul economiei socialiste a preluat această restricție de gândire, ca și multe altele.

Se spune că în anul 1870, când nici nu apăruse volumul al doilea al "Capitalului", se cristaliza deja o altă gândire teoretică asupra valorii, de un calibru similar - **marginalismul**. În vreme ce și aceasta aduna în jurul ei condeie a trei școli diferite localizate⁴ vezi cea **austriacă**, cu Menger, Wieser și Bohn-Bawerk; cea **britanică** de la Cambridge, cu părintele ei, Alfred Marshall sau Stanley Jevons și cea **de la Lausanne**, fondată de Leon Walras împreună cu Alfredo Pareto printre membrii fondatori - **utilitatea** - amintind de valoarea

¹ V. Jinga - op. cit. pag.130.

² Prof. dr. Paul Bran - op.cit.

³ Gilbert Abraham Frois - "Economie Politique" 4-e edition. Economica. Paris. 1988. pag. 81-83.

⁴ Arnold Heertje; Brian G. Robinson - "Basic Economics". London - New York. 1981. pag. 128.

de întrebuințare din teoria marxistă - și, corespunzător, **raritatea** - produsului ca și factorii de producție aferenți - își construiau o cu totul altă contextualitate. Utilitatea, ca optică a problemei, ajuta cel puțin la depășirea impasului unei limitări conceptuale a surselor și sferelor activității definind geneza și esența categoriei valorice. Se lasă loc și pondere în crearea oricărei valori, inclusiv a valorii în general, tuturor sectoarelor, începând cu producția și terminând cu consumul - acesta din urmă nu numai ca finalitate, dar și ca sferă concretă de activitate. Factorii producției - pământul cu resursele sale, munca și capitalul - își cunoșteau individual propria "remunerare" - rentă, salariu, respectiv profit, deci propria contribuție la valoarea nou creată. După cum capitalul, în particularitatea sa, nu mai apărea drept un element dat, primar susceptibil de interpretări colaterale, tendențios ideologice, ci se definea peste tot drept producție anterioară, muncă materializată, parte a valorii, deci valoare propriu-zisă, logica noii optici permițând a concluda că munca, factor de producție, nu mai este astfel exclusiv destinată creării valorii prin definiție, adică în mod automat. După cum prin utilitate, coroborată cu raritatea, toți factorii de producție își nuanțau în mod liber importanța, fără favorizarea unuia sau altuia dintre ei în detrimentul celorlalți. Teoria răspunde deci problemei practice a specificității, chiar individualității în crearea valorii, începând cu condițiile de producție și terminând cu opusul acesteia - în vreme ce, reamintim, în teoria valorii - muncă, toate elementele infrastructurale apăreau date ca fiind oriunde și oricând accesibile în egală măsură. Mai mult, aceeași nouă optică putea considera valoarea realizată dincolo de condițiile medii sau dominante de producție sub raporturile, cum am văzut, ale intensității, gradului de dotare și calificare, prin a fi avut în vedere întreaga producție, tot ceea ce se raportează la utilitate și la fiecare dintre utilitățile individuale până la ultima utilitate/produs - utilitate **marginală** termen care dă firește și titlul teoriei. Fenomene ca supraproducția sau opusul acesteia, penuria, nu mai sunt nici străine judecății, nici aleatorii în raportul producție-consum.

După cum bine observă profesorul Paul Bran, și această teorie cunoaște lipsuri evidente, în ciuda câștigului ei vizionar nu mai puțin evident la rândul lui. Pulverizând axiomele ce limitau observarea fenomenelor în teoria marxistă, marginalismul mută aceleași axiomatizări ceva mai departe. Nu mai era absolutizată producția dar cererea de consum apare în condiții cvasisimilare determinantă în raporturile economice, scăpându-i-se din vedere componenta aleatoare, subiectivitatea ce caracterizează consumul în măsură mult mai mare decât producția. Ar apărea, în teoria marginalistă, loc pentru determinarea valorii printr-o componentă subiectivă importantă, pe care știința economică este mai puțin pregătită să o accepte și mai ales să o evalueze prin mijloace proprii. Și încă înaintea consumatorului, aceeași teorie operează numai într-un mediu "ideal" al raporturilor și corelațiilor create în cadrul economicului, ca și al

concretenței între agenții economici.¹ Acestea fără a mai raporta și aici deficiența teoriei întru finalizarea unui principiu practic înspre comensurarea valorii cu mijloace practice, o deficiență ce amenință deja să se permanentizeze la toate teoriile, să distanțeze în măsură crescândă gândirea de practica economică. Și să nu uităm punctul problemei la care teoria marxistă încerca totuși, așa cum putea, să pășească spre realitate definind măsura valorii prin al ei timp de muncă socialmente necesar. Oricât de neadecvat acesta din urmă, se releva acolo un plus de luciditate a gânditorului.

Fără pretențiile epuizării nuanțelor teoretice și de istoricitate, ne explicăm din cele de mai sus, cel puțin, de ce polemica nu face decât să continue să rămână deschisă în prezent, după o dezbatere cvasibiseculară. În ciuda acumulărilor de gândire, golul rămâne mai mult decât evident. Este explicabil de ce, la aceeași polifonie se atașează în fiecare epocă și voci de cealaltă parte a baricadei valorii-concept.² Încercările de a goli soclul valorii pentru a-i așeza în loc alte elemente, care de care mai aleatoare și mai simpliste, cu virtutea aparentă de a fi mai operabile aveau firește să sucumbe mult mai rapid decât mai întâi eșuatele teorii asupra valorii. Negăsind necesar și oportun a ne ocupa și de aceste puncte de vedere, rămâne să apreciem aici doar un fel de barometru al golurilor teoriei propriu-zise. Este însă nu mai puțin interesant aici reversul medaliei, anume tăcerea ce se instaurează și durează acolo unde, și atunci când, este mai degrabă de așteptat reîncălzirea spiritelor. Subliniem, dacă mai era nevoie, că ne raportăm la un obiect de studiu de care ne lovim zilnic și pentru care nu ar fi fost loc pentru situații ireconciliabile.

Iată-ne dar, în punctul zero al dezbaterii de față, în care câteva clarificări sunt mai mult decât necesare. Mai întâi, o sinteză a punctelor de vedere asupra conceptului de valoare la ora discuției va urma de îndată în acest final de capitol. Dar încă înaintea acestuia găsim necesar să precizăm:

- eliminarea oricărui partizanat de idei, a oricărei opinii preconcepute, a tot ce înclină balanța către una dintre teorii sau unul dintre curentele de gândire - la care se face sau nu referire explicită. Cititorul acestor rânduri, chiar dacă ne va suspecta pe parcurs de așa ceva, va confirma cele spuse aici în finalul lucrării;
- pe de altă parte, lucrarea de față, nedovedind disponibilitatea realei implicări în dezbateră teoretică asupra valorii-concept, va focaliza asupra unui alt nivel de analiză, anume practica în materie, economia propriu-zisă, politica și istoria acesteia;
- pentru ca tot în final să încercăm a ține la distanță oricare sinteză economico-istorică de manual, nu altfel decât prin propunerea unui punct de vedere individual, mai mult sau mai puțin original dar nu mai

¹ G.Cassel. În V.Jinga - op. cit. pag.122.

² B. Schmidt - Monnaie, salaire et profit. Paris. 1966. pag. 10; 262-263.

puțin asumându-și dilemele prezentului istoriei, gândirii și istoriei gândirii.

Este prea puțin a spune că valoarea, concept îmbrățișat mai întâi de filosofie apoi de gândirea economică și, în fine destinat prin definiție unei accepțiuni sau accepțiuni universale, conceptul de valoare deci, a ajuns să separe o tabără brută de "adepti" - promotorii și susținătorii teoriilor, înțeleșurilor propuse - de alta a "adversarilor, agnosticilor și ignoranților" - cei ce fie neagă conceptul, fie îl ignoră ca incomod, fie chiar teoretizează în varianta "valorii subiective". Realitatea gândirii economice în profunzimea ei poate fi aici, caracterizată prin ceea ce putem numi chiar aici paradox (al). Paradoxal este însuși conceptul, pornind de la înțelegerea sa primară. Aici, valoarea nu poate fi negată sau aneantizată în categorisirea strict mentală - împrușinarea ei maximă poate cel mult duce la poziționarea individuală, la atomizarea accepțiunii, la opozițiile și diferențierile de gust, bun simț sau ideologie între un individ și altul. Ceea ce rămâne aici axiomatic s-a străduit zadarnic să devină, fie și cu mijlocirea economicului social ca materie/catalizator obiectivă, o categorie la rândul ei obiectivă, universal acceptabilă. Dacă lucrurile stau astfel nici nu mai este de mirare ceea ce s-a întâmplat în gândirea economică, unde, din tabăra "adeptilor" au fulgerat lucidități moderate de genul "valoarea... o necunoscută permanentă", vecine deci cu negarea acesteia, iar din cea a "ignoranților" construcții de genul: "moneda - este mai întâi n.ns. - creația întreprinderilor productive", iar, odată cu implicarea sistemului bancar, ea este "creată de două ori". Dacă nu ar fi să mai adăugăm aici pe super-ignoranții, chiar negativității din școala monetaristă care, cu cât își construiesc mai meticulos și mai coerent propria teorie, declarat străină de un astfel de concept, cu atât lasă loc pentru ceva mai pur și mai palpabil într-un fundal în care acest nou element se lasă "comensurat" de instrumentarul convențional al socialului economic. Paradoxul apare deci acolo unde valoarea este strivită între mental și obiectiv, social. Nimeni nu a putut demonstra nici că aceasta **este** și nici că **nu este** o categorie obiectivă. De aici, ca și în toate cazurile similare, au ajuns să ia naștere ideologiile, până la sensul cel mai brutal al termenului. Situarea pe care o schematizăm aici de o parte și de cealaltă a unei baricade convenționale a câștigat peste tot justificări îndeajuns de riguroase și întemeiate.

Astfel, susținătorii valorii-categorie "obiectivă", rezultat al unei "legități" asemenea se pretind scrutători de sens al civilizației și istoriei, de permanență/continuitate a acestora, de esență pentru fiecare stadiu, epocă și specific de dezvoltare. Adversarii semnalizează aici primejdia asupra libertății de dezvoltare și gândire, începând cu obligativitatea acceptării unui anume destin și terminând cu ideologizarea care îl proclamă pe acesta. Zguduita istorie a "socialismului științific" servește aici o pildă tristă. Din nou adeptii categoriei obiective pot demonstra existența mijloacelor sociale de comensurare a valorii, reieșind automat din cerința consecvenței ideologice specifice. Ceea ce, din nou, pentru o bună bucată de

istorie economico-socială se verifică pe teren. În sprijinul contestatarilor vine astăzi fizionomia pieței veacului încă în curs cu marile burse și specialiștii, o adevărată sfidare capitalistă a înțelesului clasic de valoare în aria libertății economice universale. Dar oricât de sfidată s-ar arăta înțelegerea conceptului, nu același lucru pare să se petreacă cu conceptul însuși, de vreme ce admitem că nici o piață nu ar putea negocia neantul în nici o materie. Hârțile numite astăzi "de valoare" sfidează valoarea primară acoperindu-se una pe cealaltă dar semnalând de la baza fenomenului acoperirii succesive valori materiale indubitabil create. Multă apă la moara acelorași adversari este dată de divizarea violentă a adeptilor teoreticieni ai valorii. Puncte de plecare atât de diferite nu fac, firește în tabăra celor din urmă, decât să încerce, dramatic și de ce nu penibil, să universalizeze fie embrionul economiilor de piață moderne sau capitalismul născând fără capital, fie piața vânzătorului/producătorului, fie, dimpotrivă, abundența pieței cumpărătorului, fie concurența așa-zis perfectă în detrimentul monopolismului; fie că în anatomia procesului economic, așa cum am văzut din nou, sunt absolutizați unii factori de producție în detrimentul celorlalți, sunt absolutizate costurile în detrimentul altor elemente, faze ale producției și extra- producției etc. Fie chiar, utilitatea, absorbind cererea și costurile, mătură silogistic înțelegerea valorii către subiectivitatea negatoare de esență obiectivă. Drama este mai ales aceea că nici un punct de vedere teoretic nu a evoluat până într- atât încât să asigure o viziune cuprinzătoare și coerentă asupra procesului economic, din care ar reieși și "valoarea universal acceptabilă" și o gândire economică integratoare, lipsită de surprize și avataruri. Agnosticul își justifică ușor poziția în acest context, necramponat de puncte de vedere atât de dificil de conciliat teoretic. Cele două mari curente de gândire economică din lumea occidentală, opunând în evoluție pe clasici, neoclasici și monetariști lui J.M.Keynes și keynesiștilor de mai apoi au putut dovedi viabilitatea și întinderea terenului de dezbatere care s-a putut lipsi de o teorie a valorii absolut incontestabilă - relativitatea acesteia din urmă rămâne oricum subînțeleasă.

Dar, pe de altă parte, faptele pot ignora, își pot crea propriile prezumții, nu însă și nega existența unui concept care să aibă câte ceva în comun cu istoria economică și fazele de dezvoltare, cu toți factorii de producție și cei ai pieței, ba chiar, îndrăznim să presupunem, cu obiectivul și cu subiectivul care, în fapt, caracterizează civilizația umană, pe toată întinderea acesteia în timp și spațiu. Teoriile asupra banilor aduc nu o dată umbra conceptului de valoare tot ca pe un fapt, în cercetarea de "tip agnostic" a taberei adverse. Punctul de plecare al analizei de față este deci acela al unei dileme a gândirii. Dar ne simțim nevoiți din nou să subliniem că nu este vorba și de punctul de atracție. Practica economică, un teren ce poate fi metodologic separat și diacronizat față de gândirea în aceeași materie cu duelurile sale, poate aduce și chiar aduce aspecte îndeajuns de interesante observației cercetătorului, iar interesul crește într-o epocă în care teoreticianul și decidentul în materie de economic și politică economică sunt mai mult ca oricând aproape unul de celălalt.

2. Etalonul și valoarea. Un punct de vedere marxist

Dar dilema teoretică arătată mai sus și admisă a împlini vârsta gândirii economice apare nu altfel decât ca un copil plătând al unor raporturi de piață multisekulare, cu rădăcini și premise adâncite într-o antichitate departe de a fi fost explorată la nivelul meritelor sale. Admițând că piața aduce cu sine economia superioară, de tip social pe spațiile proprii de manifestare, "comensurarea" a ceea ce se comercializează, indiferent de forma de comerț, de caracterul mai întâi spontan, apoi organizat al raporturilor directe, astfel create, apare automat ca o cerință obiectivă, sfidând parcă ambiguitățile unei gândiri ce se maturiza abia pe la jumătatea secolului al XIX-lea. Cât poate însă rezista întrebarea: "Ce se comensurează"? Fie și dinaintea celor care neagă cu desăvârșire factorul comun și absolut unicul al unor materii, vorba dascălului - produse ale muncii omenești, cu destinații individuale puternic diversificate dar împinse a se realiza mai întâi pe calea schimbului general ce capătă context de la relația primară dintre doi indivizi la inter-influența tuturor raporturilor de același fel pe aceleași coordonate de timp și de spațiu - socialul se vede obligat la o astfel de comensurare, fie că asimilează, fie că nu, existența unei legități a valorii; tot atât însă obligat să știe că fiecare comensurare întreprinsă de el are toate șansele să rămână una improprie, limitându-se asupra efectelor unei cauzalități presupuse. Comensurând valoarea prin efectele ei, socialul urmează să desprindă expresiile valorii, să le facă pe acestea accesibile unei tehnici corespunzătoare de măsurare. În timp ce oricare noțiune cu valențe astfel tehnice și exprimându-se în mărimi specifice necesită, fără doar și poate, cel puțin un singur sistem de măsurare¹, sistem care să elaboreze și o mărime corespunzătoare considerabilă drept **etalon**. În fizică, de exemplu, există o multitudine de mărimi, începând cu cele elementare, terminând cu fenomene cercetate și clarificate în etapele moderne ale științei. Este firesc să se considere că fenomenologia tradusă în mărimi atehnice, comensurate prin intermediul recuzitei tehnice existente la un moment dat, reflectă gradul de cunoaștere și stăpânire de către ființa umană a acestei fenomenologii. Dar tehnica mai poate deține asupra dimensiunilor fenomenologice comensurabile și o altă calitate, aceea de indexare a mai multor sisteme de comensurare pentru același tip de mărimi, sisteme la care diferă **principiul** specific. Pluralitatea sistemelor de comensurare ale aceleiași mărimi termină însă, în fiecare dintre cazuri, prin raportarea între ele a mărimilor etalon caracteristice unui sistem și altora întru, firește, existența unui numitor comun al etaloanelor de aceeași speță.

¹ vezi "Dicționarul Limbii Române Moderne". Ed. Academiei. 1958 Sité. pag 280.

Extinzându-ne în activitatea economică, unei singure grupe de categorii specifice i se atribuie ceea ce am înțeles și asupra sferei tehnicului propriu-zis sub numele de **etalon** "numitor comun, mărime, greutate, model, care servește ca unitate de măsură în diferite scopuri".¹ Este vorba de grupa categoriilor valorice. Moneda sau banii, noțiuni pe care le putem considera metodologic sinonime², prețurile, munca productivă și chiar cantitățile unor produse-marfă din aceeași grupă sunt găsite de știința economică drept individual sau specific etalonabile.³ Din rândul acestor definiții specifice se desprinde, în contextul temei de față - având în vedere nuanța **economică** și **socială** urmărită, în raport cu aceea **economică tehnică** - ceea ce se înțelege în sfârșit prin **etalon valoric** - deocamdată asimilat în literatura de specialitate celui bănesc/monetar.¹ Ajungând astfel la ceea ce putem numi etalon în sens restrâns (strict), nu putem să nu remarcăm abuzul literaturii de specialitate apropo de același termen, iar când vorbim de abuz înțelegem folosirea noțiunii de "etalon" oriunde și oricând se ivește ocazia fără a vădi intenția unei examinări în limitele unei definiții exacte. Cu atât mai puțin aceea de definire, de analiză sau reconsiderare semantică corespunzătoare. Există prea puțini autori care să se exprime de pildă astfel: "...Am folosit cuvântul etalon. Să-l explic"⁴. Și iată cum ajunge să fie explicat termenul pe parcursul ultimului deceniu.

Mai întâi "Dicționarul de Economie Politică"⁵ nici nu conține o definiție pe măsură, generatoare, ci se mulțumește să exemplifice diferite reglementări (specifice) juridice în materia etalonului, perindate în istoria economică în diferite țări: etalonul aur (Gold Standard), etalonul aur-devize (Gold-Exchange Standard), etalonul aur-lingouri (Gold Bullion Standard) sau etalonul bi-metalist (aur-argint), ajuns să fie numit încă de contemporanii săi francezi și străini etalon "șchiop" (boiteux) - și vom vedea mai departe rațiunea acestei denumiri. Generalizând viziunea asupra etaloanelor, etalonul - monetar și indirect valoric - este direct legat de categoriile valorice reprezentative, tehnico-economice, și indirect - dar recunoscut numai implicit - de valoare; se evidențiază spațial la nivelul produsului social în ansamblu, acel nivel la care societatea realizează valorile individuale, infinite la număr, create în aria aferentă, posedă un dublu caracter, două laturi între care autorii găsesc într-un mod oarecum mai stângaci îmbinarea și delimitarea. Pe de o parte, caracterul **reglementat** (juridic) al etalonului, ca **instrument social**, pe de altă parte, **fundamentul**

¹ "Lexicon de Finanțe-Credit, Contabilitate și Informatică Financiar-Contabilă". Vol. I. Ed. Didactică și Pedagogică. București. 1981. pag.338.

² V.Jinga-op.cit. pag. 10.

³ Etaloane: convențional-natural, monetar (bănesc sau valoric), de muncă (timp de muncă pentru producerea unui anumit produs), multivalutar. În "Lexicon..." pag. 318-319.

⁴ Ibidem, pag. 319.

⁵ București, Editura Politică. Litera "E". 1974.

său material - nu numai obiectiv ci aici de-a dreptul **obiectual**, legat de o anume marfă, ea însăși firește, purtătoare de valoare intrinsecă.

În anul 1981 definiția apare în forma: "unitate monetară (legală care servește la n.ns.) unitate de măsură a (nu mai puțin n.ns) **valorii** bunurilor și serviciilor în economie"¹, ca una operativă de suprafață sau "un model, un tip de greutate, de măsură, de monedă, stabilit de lege"², ca exprimare în sfârșit mai profundă în direcția genezei și intimității funcționale a termenului. Ba, în continuare, V.Jinga aduce o nouă dimensiune precizatoare: "Etalonul monetar e un metal a cărui valoare reală, în regim de batere liberă de monede, corespunde cu valoarea lui nominală".³ Cazul dintâi arată deci **scopul social final** al etalonului studiat, sine qua non necesar unei astfel de definiții și de altfel clar de la bun început socialului, intervenției tehnico-economice a acestuia în sensul asigurării practice, conștiente a unei virtuale cerințe ale unei "legi obiective" - măsura individuală și de ansamblu a valorii încorporate în produsul marfă. Dacă astfel definiția nu aduce nimic nou - afară de generalizarea ca viziune a etalonului monetar,- contribuția autorilor progresează în sensul **asocierii în sfârșit a etalonului cu noțiunea de valoare**, denumirea de **etalon valoric**. Al doilea caz indică, cum spuneam, ceva din intimitatea aceluiași instrument - fundamentarea asupra unei mărfi purtătoare din principiu a unei valori încorporate în substanța sa fizică; mai mult, rolul de etalon poate fi atribuit nu oricărei mărfi în mod arbitrar ci, numai unei grupe restrânse de produse, chiar unei singure mărfi în epocile cu economie modernă. Această marfă primește, ca diferență specifică deci, o "valoare reală" corespunzătoare celei "nominale". Nu se insistă mai mult asupra acestei facultăți unice a mărfii alese - împrejurări în care echivalența valorii reale cu cea nominală poate fi presupusă în orice caz drept un fapt dat și obiectiv. Întorcându-ne la "Dicționarul de Economie Politică", abia acum se limpezește contextul mai general incluzând cele specificate. Încă din 1977 se consideră aici valabilă denumirea de **catalog al prețurilor**, atribuită unei cantități de metal prețios asociată unității monetare reglementate a unei țări, măsură de bază, deci, a prețurilor tuturor mărfurilor.

O concluzie deocamdată clară este tocmai una aparținând secolului al XVIII-lea, anume că "nu se poate lua ca măsură comună decât ceea ce are valoare"⁴. În plus însă, este necesar ca această valoare să apară explicit transpusă în intimitatea ei de categorie economică - **abstractă** și exprimând raporturi economice infinite; **istorică** și în ultimă instanță **obiectivă**, la suprafața directă a socialului, a tehnico-economicului, a concretului cel mai palpabil. Iar până la acest nivel, poziția etalonului poate fi conferită numai unei

¹ "Lexicon..." pag. 319

² V.Jinga - op.cit. pag.83

³ Ibidem. pag.319.

⁴ Turgot (1727-1782), ibidem, pag.35.

mărfi cu calitate speciale.¹ Etalonul economic, în speță valoric, capătă în sfârșit, aidoma oricărui etalon tehnic respectabil, ceea ce se numește un **principiu** interior. Numai că explicarea acestui principiu nu mai este făcută până la capăt nicăieri, ceea ce începe să schițeze locul de unde începe confuzia termenilor.

În sensul în care etalonul este înțeles ca (exclusiv) monetar, în același an, 1981, Dorel Oprescu se oprește la raportul de la parte la întreg între etalon și **sistem monetar**.² Autorul definește foarte bine și pe larg acest ultim termen îl asociază - tot ca o noțiune reglementată juridic - pe acela de etalon, ca pe un element cu rol primordial.³ Subliniind deci importanța socială a etalonului pe parcursul lucrării sale, autorul citat parvine totuși la unele concluzii discutabile - de care ne vom ocupa la timpul potrivit.

Etalonul este deci un instrument social de recunoscută importanță în sensul desfășurării și dezvoltării economiei de tip marfă.

Importanța este clar relevată dar nu cu aceeași claritate rezultă natura ei economică, recunoscându-se până aici numai caracterul reglementat al fiecărui etalon. Dorel Oprescu recunoaște faptul că sistemele - examinate ca tipuri și specificități - care au putut apărea și s-au putut defini în istoria economică au fost relativ numeroase. Ce putem spune însă, în aceeași dimensiune spațio-temporală despre etalon? În contextul celor prezentate, deosebirea dintre sistemul monetar și etalon frapează prin prea mica diferențiere a acestuia din urmă. Avem în vedere nu numai jalonarea întreprinsă încă în secolul al XVIII-lea de Turgot, citat mai sus, dar și intervențiile clasicilor premarxiști - scriitorii italieni ai secolului al XVIII-lea, ulterior Adam Smith și David Ricardo - și contextul în care Karl Marx surprinde încă din epoca trăită că "o singură marfă poate servi ca măsură a valorii"⁴. Ceea ce nu se relevă până aici este deosebirea esențială între sistemul monetar și etalonul asociat acestuia. Primul apare ca o reglementare, o jurisdicție bine stabilită și suficient detaliată în fiecare dintre ipostazele proprii. Al doilea este o categorie devenită obiectivă, dar nu numai.

Dar problema rămâne deschisă din același punct de vedere, ca bază de identificare a etalonului cu un anumit tip de marfă - o singură marfă, în condițiile identificate de Marx. Ne gândim de astădată nu numai la principiul de funcționare, rămas neexplicat deocamdată, dar și la faptul că societatea se oprește aici la această marfă/grupă de mărfuri restrânsă. Ce determină, deci,

¹ Numită în manuale "echivalent general" sau "echivalent valoric real". În art. profesorului Barbu Zaharescu - "Sistemul Monetar Mondial și Influența lui asupra Relațiilor Economice Internaționale", în "Revista Economică" nr. 45/XI.1985. pag.29.

² Dorel Oprescu - "Sistemul Monetar Internațional". Ed. Academiei. București. 1981. pag. 12; 15.

³ Vezi și K.Marx - "Contribuții la Critica Economiei Politice" în K.Marx și F.Engels - "Opere". Vol. 13. Editura Politică. București. 1962. pag.62.

⁴ K.Marx - "Capitalul" Vol. I. Ediția a IV-a. Editura Politică. București. 1960. pag. 173.

opțiunea socială în materie? Dacă etalonul este, așa cum văd autorii citați, o simplă problemă opțională pentru o jurisdicție ar fi de presupus că alegerea lui ține, nici mai mult nici mai puțin, de arbitrariul autorității - devenită **monetară** în limbaj contemporan. Ori, lucrurile nu se prezintă, în practică, deloc astfel. Etalonul "monetar", respectiv marfa aleasă drept echivalent general "s-a selectat în timp"¹ și "cu timpul, două mărfi în schimb - spune tot Victor Jinga - dobândesc funcția de echivalent general: aurul și argintul"² iar, "pe măsura creșterii economiei, a nevoilor și circulației mărfurilor..."are loc "ca o necesitate obiectivă, selectarea unei mărfi cu valoare mai ridicată, care treptat se impune ca bani".³ Este pus în evidență ceea ce se poate înțelege drept caracter **istoric** al etalonului, venind firește să se adauge celui **obiectiv**, vizibil în fiecare moment istoric. Neînțelegerea bazei obiective a etalonului a condus pe de altă parte, printre altele, la o concluzie greșită, legată de astă dată strict de etalonul de tip aur, manifestată la nivelul a ceea ce se înțelegea încă înainte de epoca lui Marx prin economia "dintre națiuni". Astfel, pornind de la o observație corectă în acest sens, făcută într-o lucrare din anul 1976 cum că etalonul aur nu a fost "rezultatul unei decizii concertate a guvernelor ca pe baza ei să se fi constituit un sistem monetar internațional propriu-zis",⁴ aceeași spațio-temporalitate este văzută de Dorel Oprescu în sensul în care "nu justifică expresii ca etalon aur internațional sau sistem monetar internațional al etalonului aur."⁵ Urmează să revenim mai departe asupra acestei aserțiuni.

Este de presupus că etalonul este o categorie reală, obiectivă și istorică. Aceasta se naște pe scena mai întâi a tehnicii economice, apoi pătrunde în viața și istoria economică cu atât mai evident cu cât economia de marfă joacă în viața societății economice un rol cu atât mai legat de esența acestei vieți. Însăși alegerea metalului-marfă drept etalon este un fapt istoric, întrucât o astfel de marfă nu a ajuns să ocupe o astfel de poziție economică cheie decât în urma unor desfășurări de tot mai mare anvergură în timp și spațiu. Este de desprins și drept senzațional felul cum o desfășurare a economiei de marfă pe multiple planuri și spații de piață finaliza prin alegerea metalelor, dintre care se selecționează un singur metal drept unic pentru etalonul valoric - aurul pentru economiile europene, argintul pentru cele asiatice. Nu mai puțin interesant este faptul după care și etalonul își vede în cele din urmă deteriorată aderența la social, ca premisă a înlăturării sale de pe un soclu primejduit astfel a rămâne golit, fără noi candidaturi la noi sisteme valorice.

¹ D.Oprescu - op.cit. pag.13.

² V.Jinga - op.cit. pag.33.

³ D.Oprescu - op.cit. pag. 14.

⁴ C.Maiorescu - "Aurul și criza relațiilor valutare-financiare inter-occidentale". Editura Politică. București. 1976. pag.37.

⁵ D.Oprescu - op.cit. pag. 20.

Aurul este o marfă tradițională încă pentru economia celor mai îndepărtate vremuri; prea puține în statutul său s-au mutat de la locul lor până în chiar prezentul istoric. Poziționarea sa privilegiată datează de ceva milenii, alături de alte mărfuri avute în vedere drept etalon, devenind singulară etalon pentru ultima sută de ani aproximativ. Aceasta nu înseamnă însă că, într-o astfel de evoluție, aurul nu și-a expus deopotrivă un principiu etalon specific, dar și o desfășurare de contradicții proprii.

Și totuși literatura economică a anilor optzeci încă nu prea poate vedea etalonul în afara metalului, oricât de evidentă ar părea încă de la începutul veacului în curs însăși particularitatea fundamentală a exemplului etalonului aur-devize - în care marfa-aur se asociază uneia sau alteia dintre monedele de circulație internațională, moneda fiind o categorie principial diferită de aceea a mărfii.¹ Dacă etalonul este încă confundat cu moneda (!) aceasta înseamnă a justifica baza de existență a acestei din urmă categorii prin ea însăși, ca pentru o categorie primară, care monedă nu poate fi, nici măcar atunci când vorbim de monede diferite. O singură desprindere de definiția exclusiv materială a etalonului se remarcă, în anul 1982, la profesorul Costin Kirițescu. Etalonul devine: "**valoarea** sau materia adoptată convențional ca bază a sistemului monetar"². Definiție în care în sfârșit vedem felul în care ar trebui vizavi de acela în care etalonul este efectiv înțeles. Etalonul nu mai este o pură materie, deși rămâne o convenționalitate, o verigă (și nimic mai mult) a sistemului monetar. Sărind direct de la materia purtătoare de valoare la valoarea propriu-zisă, ne situăm până la urmă în același cerc vicios prin care înțelegerea etalonului rămâne tot neclară iar operarea cu acest termen conduce la concluzii și considerații, firesc, eronate: când asupra "inexistenței" sale în afara sistemului monetar reglementat, când asupra referințelor la "o anumită tradiție culturală", ca la Milton Friedman,³ când asupra legăturii superficial înțelese exclusiv între criza etalonului - vezi "declinul rolului bănesc al aurului"⁴ - și cea a capitalismului contemporan; când la a se exprima într-o lucrare cu caracter științific cu nimic mai presus decât în meditațiile căutătorilor de aur contemporani lui Jack London, văzându-se în același aur personalul "fetiș inegalabil și deseori absurd", când chiar la unele efuziuni de sclipitoare luciditate în fața impasului în care cu aceleași arme nu mai poate fi purtat un alt război, diferit de precedentele sale: "Nu se poate explica îndeajuns carența aurului și durata restrângerii rolului său monetar. Este incontestabil o carență a

¹ Ceea ce se va vedea mai pe larg în paragraful următor, consacrat monedei și titlurilor valorice.

² C.Kirițescu - "Moneda. Mică Enciclopedie". Editura Științifică și Enciclopedică. București 1982. pag. 150.

³ Milton Friedman - "A program for Monetary Stability". Ed. Plon. 1973. pag. 81.

⁴ C.Maioreanu - op.cit. pag.52.

sistemului monetar și totodată o carență a materialului însuși"¹. Și enumerarea poate continua.

Iar dacă am expus exemplificări care privesc prea puțin spre baza teoretică a obiectului și mai mult spre concretizările acesteia, faptul se datorează, credem, tot unei lipse de preocupare în domeniu. Știința economică resimte lipsa unor intervenții analitice și concluzii preliminare unei problematice actuale, amplificate de contradicțiile puternice ale prezentului istoric, problematica găsimd terenul descoperit sub prea multe aspecte. Ne aflăm de fapt pe un teritoriu cu problematică absolut detașată, având în vedere și dimensiuni și profunzimi nebănuite. Urmează momentul în care, din punct de vedere teoretic, apare necesitatea reconsiderărilor în materie de fundamente ale economiei de marfă și de piață, începând poate chiar cu teoria valorii.

Etalonul valoric poate fi acceptat ca un instrument prin care societatea comensurează, aducând mărimile la un numitor comun - categoria numită **valoare** - procedând nu mai puțin aidoma tuturor cazurilor în care are de-a face cu mărimi de comensurat. Specificul etalonului ține însă seama de specificul valorii însăși - atribuindu-și caracter social și istoric -, ceea ce conduce la ideea necesității obiective a adaptării sale principiale la maniera în care se face resimțită valoarea într-o epocă și alta. Bunăoară, mărimile fizice, orice ar fi acestea ținând nu de social ci de natural, urmăresc și ele un numitor comun la nivelul societății dar rămân imuabile, scutite de orice fel de perisabilitate. Etalonul valoric este perisabil prin însăși ideea sa de instrument exterior raportat la o realitate interioară, insesizabilă, dar nu își pierde nici el - conform unei necesități sociale - ceea ce am relevat prin **latura sa tehnică**. În specificul său, comparat aici cu etaloanele tehnice naturale, etalonul valoric mai cuprinde mecanismul - ca să ne exprimăm și într-o manieră mai reduționalistă, oricum inteligibilă - constituirii și realizării valorii în economia în întregime - valența macroeconomică. Aici el va urmări procesul în concordanță cu adevăruri dovedite universal acceptabile pentru valoare - fie că avem sau nu intermedierea unei "științe" a valorii. În speță, valoarea se naște,² în faza incipientă, în fiecare proces individual de producție de bunuri destinate schimbului și se realizează la nivelul ansamblului social-economic autonom - axat pe unitatea și autonomia spațio-temporală a raporturilor de schimb. Corelația funcționării etalonului cu procesul realizării valorii în fiecare dintre cazurile individuale, în fiecare moment istoric, se asigură prin ceea ce se poate numi încă o dată **principiul de funcționare**, văzut acum ca un specific al fiecărui tip de etalon. Etaloanele naturale posedă la rândul lor așa ceva. La baza tuturor principiilor etaloanelor concrete legate de valoare - deja presupunând o pluralitate - stă comensurarea valorii la nivelul ei de realizare, la nivelul deci al **comunității sociale autonome**. Etalonul nu devine aplicabil de

¹ V.Jinga - op. cit. pag. 30.

² Vezi și cele expuse în primul paragraf.

la faza incipientă de constituire a valorii, deși optica etalonului nu pierde din vedere totalitatea fazelor produsului macro. Măsurarea valorii prin expresia acesteia la nivelul produsului individual are loc - prin intermediul etalonului - în urma **construirii valorii de schimb**, prin care societatea validează valoarea individuală. Numai astfel se poate considera că etalonul este atribuit realmente valorii sociale și societății în ansamblul ei.

Definitivăm aici ideea de **latură socială** a instrumentului etalon, prin precizarea că el servește individului social - ca și etaloanele tehnice - printr-un principiu de evaluare socialmente acceptabil. Aici au apărut ceea ce am găsit mai sus în confuziile cu "tradiția" - culturală, dar mai întâi socială și istorică.

Laturilor tehnică și socială li se adaugă în cazul etalonului cea **economică**, implicit rezultând din cele dintâi. Tot implicit, **istoricitatea** exprimă perisabilitatea și succesiunea tipurilor de etalon. Imaginea rezultată atribuirii etalonului categoriei valorii este aceea a unei categorii **reprezentative**. Avem a face cu prima reprezentare a valorii, din abstracția acesteia, la nivelul concretului: social, istoric, macroeconomic și tehnic. Urmând ca alte reprezentări ale valorii, de aceeași natură - vezi **moneda** și derivatele sale de **titluri valorice**, ca și **prețul** - să urmeze și nu să cuprindă etalonul în propria viziune. Pentru că iată și o afirmație aparținând secolului al XVIII-lea și omului politic francez Montesquieu, una neexplicată până la capătul bătăii sale ideatice: "cum banul e un semn al valorii (mărfurilor n.ns.), hârtia e un semn al valorii banului"¹. Să dăm la o parte cu o convenită îngăduință imprecizia pardonabilă a termenilor - va rămâne ideea reprezentării succesive a elementelor ce își găsesc fundament tot în valoare. Recitind această viziune, putem în sfârșit afirma la concret că **nu moneda își alege etalonul de bază, ci lucrurile se petrec exact invers**: etalonul este cel validat de societate mai întâi, urmând ca sistemul de percepere a valorii, proprii aceleiași societăți, să poarte etalonul și principiul de funcționare al acestuia ca pe o esență destructibilă odată cu sistemul în totalitate. Revenind la cvasi-universalizarea etalonului metalic unic la un moment dat, deducem similarizarea "naturală" a sistemelor monetare enumerate de "Dicționarul de Economie Politică" antecitat, fie și admitând copierea de principiu a etaloanelor de la un stat la altul. Mai mult, o privire analitică va vedea aici un mare pas înspre internaționalizarea unui sistem monetar care și el se cristalizează cu aceeași naturalețe. Dar și dincolo de faptul că metalul prețios unic o realizează în lipsa marilor acorduri între autoritățile statale, în lipsa comunicațiilor și sistemelor informaționale sofisticate, problema unei universalizări rămâne pe loc odată ce etalonul metalic dă semne evidente de oboseală.²

¹ Montesquieu - "De l'Esprit des Lois". Vol.II. Paris. 1950. pag. 2; 5; 10.

² "Se pune întrebarea - spune prof. Barbu Zaharescu - pe ce bază se stabilește raportul de schimb între diferitele valute?" În art. citat.

Inutil a mai menționa că socialul și autoritățile sesizează perisabilitatea etalonului aur, la rândul lui, că încercările deliberate de "demonetizare" a aurului sunt deja demult avansate. Dacă însă nu vorbim în același timp de o (re)concepere/(re)compunere a unui alt etalon al valorii (?!), "rezistența" aurului respectiv apărarea poziției sale de către autori de marcă - apare și mai explicabilă. În sfârșit, negarea existenței acelu precedent etalon aur internațional devine o discuție depășită.

În fapt, și eliberarea etalonului atât de "învelișul său metallic", cât și de pretinsa subordonare față de nominalitatea monedei era intuită încă de la începutul secolului de J.M. Keynes. "Un etalon nemetalic, reglementat - spune acesta - trece neobservat. El există"¹. Dubla sa eliberare odată demonstrată plus contextualizarea asupra raporturilor din afara schimbului aduce etalonul în subordonare direct valorică, cu diferența specifică a implicării subiectivului social. În rest, și aria sa de manifestare este identică celei a valorii - reprezentările sale, la rândul lor, se vor extinde asemenea.

Suficient a aduce până aici la o **ipoteză de lucru** o concluzie coerentă asupra istoriei economice. Ipoteza înseamnă că, acolo unde umanitatea resimte nevoia unei **valori** sociale, aceasta din urmă și există și se manifestă. Manifestarea ei include generalitate dar și specific spațio-temporal, astfel încât într-o istoricitate regăsită mai întâi în pluralitatea etalonului se va putea regăsi istoria economiei de tip marfă. În corolar, etalonul aur, care a meritat și merită o atenție deosebită, nu va fi decât o ipostază individuală, un anume etalon într-o istorizare și o succesiune anume. Modelul de gândire fundamentat pe ipoteze de lucru expus aici lasă loc analizei istorice de detaliu - căreia i se pot atribui capitole aparte - iar, pentru moment, poate finaliza prin desprinderea celor două caracteristici de bază ale oricărui tip de etalon:²

A) **Acceptarea universală** - un fel de caracteristică "exterioară" etalonului, definind modul de percepere a acestuia de către social. Termenul de universal se vede totuși nevoit la relativizări, legate deopotrivă de a avea în vedere limitările în spațiile naționale, neeuropene - cu altă istorie până la un moment dat cel puțin, - ca și de faptul că acceptarea rămâne, încă, de la nivelul indivizilor și agenților operativi din economie, să fie nu atât o dorință unanimă cât un simplu compromis impus de și cu obiectivitate.

B) **Viabilitatea** - ține de astă dată de partea "internă", de principiul de funcționare al etalonului. Ea definește felul cum acesta răspunde caracteristicilor enumerate asupra sa: social, istoric, tehnic și economic. Un etalon viabil se adaptează unui peisaj de civilizație dar este și chemat să suporte mutațiile acestuia. Același etalon, pândit de relativitate istorică, cunoaște și declinul inevitabil în toate cazurile, declin la care, totuși, poate dovedi resurse de supraviețuire, revitalizare și regenerare.

¹ J.M. Keynes - "La Reforme Monetaire". Paris. 1924. pag. 198. Traducere P.Franck.

² Vezi și Anexa IV.

Dacă revenim la finalul paragrafului precedent, în care ne despărțeam de aria dezbaterilor teoretice nefinalizate într-un punct de vedere integrator ci într-un impas, ajungem la adevăratul mobil al dezbaterii de față. Iar acesta este - acum și aici, mai mult decât în oricare altă parte un imperativ al prezentului: o nouă și, în fine, reală ordine - nu atât monetară sau națională-internațională - cât una a valorilor, dintru început în aria valorii ca atare.

Prezența intervenției constituie totuși numai un punct de vedere. Unul care încearcă să se întărească mai întâi printr-o încercare de a înțelege altfel istoria la acest capitol. Cât este de necesară aceasta se va sublinia și mai mult în intervenții ce vor urmări alte puncte de vedere la același obiect.

Concluzia celor de mai sus rămâne deocamdată nu mai puțin dramatică. Până a examina intimitatea fenomenului etalon, teoretizarea asupra acestuia vine să demonstreze o superbă reproducere de gândire marxistă adaptată, de ce nu materialist dialectică și istorică, depășind aici (vai!) cu succes "superficialitatea" celorlalte gândiri ("vulgare" n.ns.). Surâde aici ideea că numai credința în valoarea - categorie obiectivă - aduce cu sine și o viziune istorică adecvată și o continuare a gândirii pe aceeași undă într-o nouă teorie, asemeni celei a etalonului valoric, teorie deja avansată în paragrafele de mai sus. Realitatea este - o știm, din păcate - ceva mai nuanțată încă de la acest punct:

- În primul rând, este cel puțin parțial firească din partea "nemarxiștilor" lipsa de preocupare în continuarea unei teorii care încă nu șade pe propriile ei picioare. A nu crede în valoarea categorie obiectivă respinge de la sine pretinsa obiectivitate a unei presupuse reprezentări în plan social a acesteia. Drept urmare, îndreptățit sau nu, autorii văd etalonul ca pe o chestiune pur ajutoare și temporară odată cu metalul de la baza acesteia. Justificările mai sunt îndreptățite și prin câștigurile de netăgăduit ale științei economice în afara acestei optici.

- În al doilea rând, evoluția metalului galben în materia etalonului nu se prea supune în totalitate canoanelor teoriei valorii-muncă, nici celorlalte teorii, dacă privim lucrurile în manieră comparativă. Un fapt care, să nu uităm, a lăsat și pe Marx, cu atât mai mult pe epigonii săi îndeajuns de reticenți.

Deteriorarea etalonului aur în contemporaneitate, neurmată de la sine de perspectiva unei înlocuiri obiectiv impusă dar și schițată în profunzime drept necesitate, lasă și pe nemarxiști, ca și pe marxiști în impasul de netrecut.

- Și încă, să nu uităm, vorbim aici despre marxism ca despre ceva devenit deja abstract, fabricat, chiar eufemistic pentru rândurile de față în exclusivitate.

- Dacă am menționat deja că Marx nu a dezbătut nicăieri așa ceva - și este mai puțin important a găsi justificările proprii tocmai aici, - este mai important de observat altceva. Dacă punem față în față ca pe două ideologii pe cea marxistă cu cea contemporană cerând reînțoarcerea la etalonul aur, rezultă mai întâi că cea din urmă pare a se păstra ca o viziune absolut închisă.

În vreme ce marxismul - ipotetic - admite și chiar cere oriunde schimbarea unui tip de raport social-economic de la o formă presupus perimată la alta mai adecvată fazei istorice.

Impasul său apare însă imediat și decurge - aparent tot ca un paradox - chiar dintr-o consecvență a gândirii foarte caracteristică plecând de la sistemul ce și-l atribuie. Obsevăm așadar cât de ușor reiese un scenariu istoric:

- În care se impune etalonul într-o economie dezvoltată continuu în perspectivă istorică după canoanele libertății economice a indivizilor sociali. Aceeași libertate naște piața și capitalismul, căruia i se asociază o marfă etalon unică și universală.
- Dar acest etalon evoluează până la deteriorare, așa încât numai o convenție socială purificată de baza obiectuală îi mai poate lua locul.
- Dar ce poate fi cerința acestui "nou" etalon, altceva decât ceea ce va reglementa și/sau se va contrapune celor permanent rearanjate de raporturile, tot de piață și economice liberă? Mai concret, o "nouă" lume a valorilor care se va întoarce, în cel mai bun caz, la raporturile de piață primare, în perpetuare metafizică, excluzând evoluțiile prezentului, ale burselor de valori, piețelor de capital și monetare. În viziunea expusă mai sus, atât de imbatabilă în fața trecutului, o nouă revoluție de tip socialist reiese cu necesitate. Avem o concluzie într-o arie limitată rimând perfect cu marea concluzie și marele sens al istoriei vizat de materialismele de tip dialectico- istoric. Cine dintre chiar socialiștii de astăzi mai crede în revoluția socialistă? Sistemul de gândire aici operativ își dovedește tenacitatea ideologică a propriilor mijloace și o perfectă consecvență în sine - dar nici de la concluziile ce le cunoaștem prea bine nu se abate nicăieri, și asta din aceleași motive.

Dilema cu care rămâne în continuare să ne luptăm revine la nivelul întrebării **dacă actuala ordine de valori**

(1) poate fi mai departe acceptată/reacceptată așa cum se prezintă, sau

(2) poate evolua:

- păstrând superficialitatea încă prezentă a accepțiunilor legate de valoare și categoriile valorice reprezentative sau,

- dimpotrivă, negându-le pe acestea în mod cât se poate de dialectic, fără însă a degenera pe terenul confruntărilor neștiințifice sau în termeni lipsiți de viabilitate (?)

3. Etalonul, moneda și titlul valoric. Definitivarea sistemului categorial

Trece în centrul atenției, în acest ultim paragraf, un alt personaj cu dimensiune valorică, a cărui soartă diferă oarecum de aceea a etalonului cel puțin din două puncte de vedere ale abordării: social și științific. Despre **monedă** de astă dată s-a scris îndeajuns și încă se scrie. S-au format școli de gândire, s-au cristalizat teorii, unii chiar au devenit "monetariști". Este însă interesant de remarcat, totuși, că "nu s-a stabilit încă un acord teoretic deplin (nici măcar n.ns) asupra funcțiunilor actuale ale monedei, deși stereotipic, ele sunt înfățișate în toate manualele de specialitate."¹ Ceea ce face să reiasă măcar vioiciunea și finețea unui subiect, până astăzi și mai departe în plină vervă de actualitate, ca de altfel pe parcursul a cel puțin două secole precedente.

În înțelesul ei modern, pe de o parte, moneda este precedată de mărfurile intermediare, purtătoare de valoare - etaloanele. Pe de altă parte, tot mai vechi decât multimilenara monedă sunt economia publică, rezervele și datoriile publice, mercenariatul și sistemul salarial al statului, ca și, firește și de la sine înțeles, sistemul fiscal.² Ceea ce susține ideea că statul, fie și în forma sa antică, își păstrează rolul crucial aici; dar și aceea că interesul său, afară de cel indirect, mercantilist, este mai întâi unul mult mai practic-prozaic, de implicare directă în circulația unor valori materiale. Cert este că moneda se înscrie drept un adevărat experiment macro-social, întreprins în mod, de ce nu, meritoriu de strămoșii noștri. Tot atât, datele istorice indică și chestiunile îndeajuns de contradictorii suscitade aici. Cu mai multe milenii înainte de Cristos, în civilizațiile orientale "orzul juca rolul de etalon al valorilor, unul dintre funcțiile esențiale ale monedei."³ Situația se dezvoltă și se extinde în Caldeea dinaintea de mileniul al III-lea înainte de erea noastră și epoca lui Hamou-Rabi, unde salariile agricultorilor, meșteșugarilor, zidarilor și medicilor se plăteau în orz. Tot în Caldeea, însă, apar primele rezerve de stat în cupru și argint lingouri. Din nou în epoca lui Hamou-Rabi statul își arogă dreptul de decizie asupra bunurilor "pentru conservare și datorii". La Cresus (sfârșitul secolului al VIII-lea sau al VII-lea î.e.n.) se înființează o monedă în aur și argint, în care se evaluează și percep impozitele în cetățile grecești. Darius înființează moneda "dorică", în care se percep, la rândul ei, impozitele și se plătesc salariile în Asia Mijlocie. În Cartagina, militarii erau plătiți în monedă proprie. Imperiul Roman

¹ V.Jinga - op.cit. pag. III

² Gabriel Ardant - "Histoire Financière de l'Antiquité à nos jours". Colléction "Idées". Gallimard. 1976. pag. 30-31.

³ Ibidem. pag. 31.

își plătea armatele de campanie într-o monedă în aur și argint și alta, numai în aur, pentru armatele din Macedonia. Destinația tezurării se număra printre cele primare ale statului antic, dar expediția lui Alexandru vine să arate și un fenomen de detezaurizare, iar Imperiul Persan este chiar citat ca un exemplu de eșec asupra sesizării limitelor acesteia.¹

Un alt fenomen contradictoriu se leagă de diferențierea acceptării monedelor antice în diferite spații, mai ales neacceptarea lor peste granițele statale.

Primele devalorizări apar tot în Imperiul Roman - prin scăderea greutateii monedelor (Antonius), prin alierea aur-argint în conceperea lor (Septimius Severus). Apar tot aici primele semne ale lipsei de lichidități, ca și opusul acesteia, inflația, cu o primă cauză în heterogenitatea stocurilor monetare.² Reformele monetare își găsesc precedent în operația întreprinsă de regele Charlemagnes, care retrage o monedă pusă în circulație, înlocuind-o cu alta de argint, asupra căreia aplică și restricțiile de "întrebuințare".³

Dacă experimentul monetar este o minune revendicată de antichitate, oricum însă evoluția sa este departe de a fi fost una lineară sau dominată în orice moment de acumulări permanente. Statele de după Imperiul Roman părăsesc discret supravegherea baterii de monedă pe fondul înaintării către un Ev Mediu în care comerțul se degrada evident.⁴ Mult după aceea, moneda renaște la statul feudal, în condiții și mai contradictorii, apăsată fiind de sistemul servituților. Statului i se alătură însă aici marile domenii, cu monede proprii. În fine, moneda-aur este reluată în anul 1252 la Genova, căreia, în același an, i se alătură Florența, cu florinul propriu și Veneția cu ducatul. Anglia și Franța, marile puteri ale vremii, bat monedă nouă după anii 1260, Ungaria între 1308 și 1342, Boemia din 1325, Flandra din 1337, Lubeck 1340, iar mult mai târziu, Polonia 1528 și Suedia 1568.⁵ Amploarea fenomenului de refacere a monedei este dată din nou, dacă mai trebuia menționat, de dezvoltarea comerțului. La care reversul se face din nou simțit în secolul al XIV-lea, prin semnalarea unei crize economice, fiscale și politice în Europa Occidentală.⁶ Dintre importante aspecte cu caracter de criză monetară, insuficiența monedei este din nou la loc de frunte, aceasta obligând la reflecții politice corespunzătoare. Din acestea iau naștere - pe lângă metodele clasice de "joc al pieței", reducerea regimului nemonetar al metalelor și devalorizarea prin greutate - emiterea de cvasi-monedă, distingerea monedei "reale" de cea "de

¹ Ibidem, pag. 45.

² Ibidem, pag. 69.

³ Ibidem, pag. 90.

⁴ Ibidem, pag. 87.

⁵ Ibidem, pag. 104-105.

⁶ Ibidem, pag. 110-111.

cont"¹, mai târziu întărirea vitezei de circulație prin moneda hârtie. Această ultimă operație se leagă, în Franța, de sistemul bancar din 1716.²

Acumulând cronologic și brut comportamentele scheletice ale sistemului monetar în viziunea zilei de astăzi, admitem, de ce nu, că istoricii vremurilor mai îndepărtate sunt prea puțin și economiști, cu atât mai puțin macroanalști. Și așa însă pretextul unor concluzii, să spunem, anteteoretice nu se lasă așteptat.

- Mai întâi, etalonul precede moneda în concepția oricărei autorități constrânsă să ia în seamă și să comensureze valoarea ca realitate în mișcare. Baza teoriilor "metaliste"³ asupra monedei se justifică cronologic/istoric - de la Isaac Gervaise, David Hume și Ricardo-John Stuart Mill, în secolul al XIX-lea, la Viner, Harbeler și apoi Jacques Rueff în secolul nostru. Ce ar fi însemnat/ce ar însemna în orice moment o nouă emisiune de monedă se poate ușor imagina. Dar dacă este vorba de chiar o **nouă monedă emisă**, lipsa unei referințe materiale preexistente face să cadă ambele laturi definitorii ale monedei:

- posibilitatea raportării la oricare (altă) marfă existentă în areal, deci posibilitatea formării a ceea ce și numim sistem de prețuri;
- definiția girului autoritar al emitentului.

Numai că vederea "naturistă" a acelorași teorii nu se traduce decât prin ignorarea unei complexități economice și succesiuni de fapte pe care se fundamentează moneda.

- În al doilea rând, același etalon, revăzut de istorici ca obiectual-marfă, evoluează - chiar dacă într-o manieră prea puțin clarificată deocamdată - când de la o marfă la alta, când de la o pluralitate de mărfuri inițială la altă pluralitate ulterioară, categoria metalelor fiind peste tot pluralitatea finală a referințelor etalon.⁴ Din care pluralitate finală se va selecta singularitatea etalonului unic din epocile moderne,⁵ aici fiind vorba despre metalul galben în partea cea mai importantă a economiilor lumii.⁶ O singură marfă etalon unică economiilor moderne finalizează o tendință generală în sfârșit explicabilă economistului.

- În următorul rând, în fazele antice dintâi, apare o autoritate monetară îndeajuns de nesigură raportat la viziunea contemporană, atât pentru

¹ Ibidem. Pag. 127-136.

² Ibidem. Pag. 246-250. Vezi sistemul bancar "Law", după numele unui bancher scoțian, stabilit în Franța, cu rol de cotitură în sistemul monetar în economiile occidentale.

³ Robert Mosse - "Les Problèmes Monétaires Internationaux". Coll. "Etudes et Documents". Payob. 1967, pag. 135 și următoarele.

⁴ Începând din secolul al XIII-lea. Vezi "Dictionnaire Economique et Financier". 1975. Pag. 555-556.

⁵ O singularitate alternând temporar cu bimetalismul. Vezi Franța secolului al XVIII-lea și al XIX-lea; SUA 1792; Belgia și Elveția apoi.

⁶ Monometalismul argint se instaurează în Indochina în 1930.

paralelismul între valorile materiale puse în circulație, cât mai ales pentru rolul jucat în economie. Ceea ce lasă loc judecăților nuanțate, legate de evoluția fenomenelor de schimb și piețelor, de raportare a acestora la rolul economic al statului. O cu totul altă situație se leagă de statul modern, care își învață mult mai ușor prerogativele, având în vecinătatea sa, în sfârșit, un macrosistem economic, din care el și rezultă, și pe care se vede nevoit să îl deservească. Meritul anticilor în experimentul monetar crește aici cu atât mai mult. Iar între aceștia și epocile moderne, fizionomia economicului bazat pe schimburi a avut cel dintâi și cel din urmă cuvânt asupra și a implicării economice a statului și a statutului monedei.

• Înainte de orice, însă, etalonul rămâne să fie o convenție, întărită apoi în bună parte printr-o obiectualitate- marfă, atașată ca purtător de facto al unei valori intrinseci de referință. Două elemente inconfundabile se confundă și astăzi în realitatea practicii până la o sațietate ce copleșește pe analist. Cert este însă că, așa cum marfa etalon purtătoare de valoare intrinsecă nu ar reprezenta nimic fără subiectul care o alege conferindu-i o valoare de întrebuintare artificială, și partea convențională se poate spulbera cu cea mai mare ușurință în lipsa referinței materiale palpabile. Totuși acesta din urmă se expune la suprafața economicului social odată cu o contradicție tot intrinsecă esențială, chiar dilematică: ce a fost întâi, "materialul" sau convenția de tip etalon?

Logic este să acordăm prioritate în vreme convenției, așa cum materialitatea revine ca un întăritor decisiv al acesteia. Istoricul însă nu poate găsi aici nici un fel de convenții în afara unor opțiuni strategice ale statelor antice. Putem accepta că aceste opțiuni ar fi putut totuși determina automat și pe cele ale agenților producători și comercianți? Să admitem că așa ar sta lucrurile, câtă vreme nu există dovezi pentru altceva, că apoi diversitatea materialelor strategice atestate ar confirma acest lucru fie printr-o oarecare stângăcie în raport cu vecinătatea unor circuite de valori nu tocmai clare, a unei economii care încă nu își spunea cuvântul, poate chiar dimpotrivă, ea se cerea influențată și stimulată. Apar însă mai puțin explicabile schimbările permanente ale aceluiași opțiuni în epocă, tendința de canalizare cvasi-generală înspre rezervele metalice și singularizarea etalonului, apoi reînflorirea comerțului în epoci în care statul ca autoritate se ocupă prea puțin de baza pe care au loc schimbările. Acolo unde nu ar exista precedentul convențiilor solemne, nici sofisticarea comunicațiilor sau integrarea economică avansată, ce ar fi ajutat la unificări/unificări de etaloane materiale? Bunăoară, mai târziu, când lumea cunoaște mai bine arta negocierilor, economia se dezvoltă, iar comunicațiile între diferite spații cresc fără precedent, dimpotrivă, fenomene ca cele de mai sus se fac mai dificile în loc să se simplifice.

Explicația vine să pornească de la înlăturarea prezumției de mai sus: acolo unde rolul de putere arbitrară al statului se relativizează începând cu antichitatea. Decizia asupra a ceea ce urma să fie marfă prețioasă se lua în

altă parte, adică în comerț și în necesitățile materiale ale obștilor. Chiar dacă statul avea rolul de decizie dintâi, aceasta se flexibiliza iar deciziile se permutau corespunzător. În plus, prioritatea comerțului față de politica monetară este confirmată de istorie. Rămâne de lămurit doar ce se întâmplă cu convenția prioritară în materie de etalon al valorii, nicăieri confirmată de date primare certe. Ceea ce rămâne inaccesibil unei istorii în date se face nu numai explicabil, dar și foarte important pentru economist.

Putem admite ipoteza precedării etaloanelor materiale - cristalizate într-o fază relativ târzie 0 de către trocul tuturor mărfurilor pe piețe născânde și crescânde la propriu de pe dimensiuni reduse, minuscule astăzi. Este ipoteza în care piața începe de la o regiune bine limitată și un număr de produse comercializate asemenea. Producătorii fac între ei schimb de produse ipostaziindu-se individual în calitatea vânzătorului și a cumpărătorului în exact aceleași momente. Nu este nevoie de solemnități pentru ca un producător/purtător al mărfii A să aibă nevoie de marfa B, la care poate avea acces fie direct, fie printr-o a treia marfă C, presupusă mai accesibilă afișând disponibilitatea mărfii A. Pot lua naștere, la contactul agenților purtători de mărfuri diferite, raporturi cantitative, care se pot ulterior permanentiza sau flexibiliza. Ulterior raportărilor cantitative bivalente A/C sau A/B, iau naștere aceleași raportări plurivalente A/B/C/, construindu-se încet dar sigur un sistem de contacte multiple ale fiecărui agent, inițial plecând de la lipsa oricărui contacte sau de la un singur contact A/C. Din necesități unanim acceptate de eficientizare a schimburilor comunitățile economice vor face accesibili pe producători unii altora, aducând în consecință o multiraportare a mărfurilor produse între ele. Iar acestea din urmă sunt posibile fără solemnități, autorizări, ordonanțe sau mercuriale.

O astfel de ipoteză conține în sine resurse de flexibilitate pentru o evoluție în care piața se poate extinde la mai multe mărfuri și mai mulți cumpărători/vânzători (producători) și chiar la spații comunitare largite relativ. Noi mărfuri pot fi admise în sistem prin raportare la celelalte, apoi prin asimilare cu celelalte. Înmulțirea producătorilor pentru aceeași marfă nu apare nici ca exclusă. Profesionalizarea negustorilor poate esențializa și legături inițial separate în piețe individualizate. Limita unui **etalon al raporturilor cantitative** este pur mentală. Producătorii și cumpărătorii își împământesc acestea în forma nescrisă, ca într-un fel de memorie precedentă tabelelor de prețuri de astăzi. Problemele apar atunci când mărfurile se înmulțesc peste posibilitățile de cuprindere mentală și/sau se flexibilizează excesiv prin extinderi de piețe. Atunci pot intra în scenă câteva mărfuri, așa-zis "tradiționale", mai stabile valoric etc. Detaliile acestei ipoteze sunt păstrate pentru un alt capitol. Important pentru moment este faptul că aceasta prezintă un câmp de înțelegere mai larg decât ipoteza inițială, a statului catalizator și arbitru în economia de tip antic, fără macrosisteme. Important este că pot exista astfel de convenții și nesolemne și flexibile până la autoeliminare. Nu mai puțin

important este și faptul că metalele de mai târziu își pot găsi aici cu ușurință locul, iar autoritatea comunitar- statală de asemenea, prin resimțirea pulsului activităților de pe teren. Materialele strategice, intermediari de schimb și valoare, facilitează situația schimburilor, dar apăreau și problemele acestora, poate mult mai complexe și mai profunde într-o luptă cu vremurile dovedită de la început ca deloc ușoară. Încă de aici se naște și filosofia pesimistă asupra inaccesibilității la acea "monedă umană"¹ care ar putea fi superioară celor materiale, precum bunăoară nici omul nu își putea dovedi superioritatea față de natura înconjurătoare.

Revenim însă la contradicția marfă-etalon de una și aceeași materie - "monadele cu înveliș material". Și să explicăm mai pe larg ce înseamnă acest lucru pe scheletul de bază, acela al mărfii. Nu vom lua lucrurile în ordinea realizării produsului, ci începem cu partea cea mai de șoc - circulația; mărfurile etalon se afirmă începând de aici. Turgot pornește de la axioma certitudinii asupra unei valori intrinseci. Teoriile valorilor traduc acest lucru la nivelul deopotrivă al nevoii sociale și al costurilor, ca atestare și permanență. O marfă mai valoroasă are mai multe șanse în fața altora, de care societatea se poate, fie și temporar, lipsi. Odată presupus etalonată însă, marfa își va diversifica valoarea de întrebuințare și își va deturna, fie și în parte, circuitul individual, destinația. Fapt care creează dificultăți de ambele părți:

- purtătorul cererii sale primare va fi parțial văduvit de satisfacerea nevoii sale;
- etalonul, ca nouă valoare de întrebuințare din punct de vedere strict individual-marfă, este amenințat cu aneantizarea.

Rezultatele acestei contradicții înseamnă, în evoluție, cel puțin distorsionarea valorii unității de marfă - în sensul aprecierii și/sau deprecierii - lovind etalonul, în a doua instanță, de astă dată din chiar interiorul funcționării sale.

Valoarea își reclamă existența și se regăsește și în afara sau faza ulterioară circulației - sau în succesiune cu aceasta - prin acumularea - în speță stocarea, idem teaurizarea - la purtătorul ei individual. Aceasta se va reclama ca permanență în vreme ce mărfurile prezintă posibilități de stocare mult prea diferite, iar când rolul stocării se amplifică, categoria mărfurilor ce prezintă astfel de posibilități se diminuează în mare viteză. Să nu uităm însă că și stocarea se întemeiază pe prezumția "neutralității" materiei stocate, a legăturii directe între cantitatea stocată și valoarea presupusă. Ori, aceasta înseamnă crearea raportului între stocare și ceea ce se întâmplă cu valoarea mărfii etalon în circulație din nou. Acolo unde stocarea și circulația nu se corelează începe discrepanța dintre cerere și ofertă de marfă etalon. Dacă, apoi, stocarea se definește ca o necesitate, excesul ei în detrimentul circulației

¹ Henry Guitton et Richard Bramoule - *Economie Politique*. Paris. Ed. Daloz. 1979. pag. 160.

mai poate primejdui și neutralitatea în materie valorică a etalonului, identică deprecierei calității de etalon. Mai mult, rarefierea excesivă în circulație aduce pe termene mai lungi mutația opțiunilor pieței asupra sa, o depreciere ce atinge însăși calitatea de marfă, de la care mai mult ca sigur etalonul nu mai este etalon adevărat. Aceasta este cerința fiecărui etalon de a asigura lichiditate în economie, acțiunea sa permanentă înspre normalizarea unui mediu ambiant.

Ar mai rămâne de adăugat la același capitol al stocării/tezurării - proces care numai parțial își găsește corespondența în consumul mărfurilor celorlalte, rămase "ordinare" - ceea ce semnifică și generează semnul algebric al acesteia: pozitiv pentru retragerea mărfii din circulație pentru stocare, negativ, pentru diminuarea stocării în sensul redării în circulație. Dacă pozitivarea se poate regăsi în consum, negativarea - detezaurizarea - își caută corespondent atât în producție, cât și în investire și mobilizări de resurse. Oricum, însă, tezurizarea și detezaurizarea rămân a câștiga o importanță crescută în raport cu situația celorlalte mărfuri. Tot atât crește importanța conectării acestei fenomenologii proprii individuale - etalon la ceea ce se întâmplă în întregul economic, respectiv cu evoluția simultană a totalității mărfurilor.

Nici sfera producției, luată separat, nu este lipsită de cerințe precise. În "Principii ale Economiei Politice și Impozitului"¹, Ricardo vede poziția mărfii etalon "universal" sau "ideal" pe cea produsă în condiții de structură medie a capitalului pe economie, structură nepermițând ca valoarea out-put-ului să varieze în același raport cu salariile. Apoi, o atare marfă cu calități speciale poate mobiliza un exces de forțe deturnându-le de la adevăratele necesități ale dezvoltării. Aceste forțe vor demonstra un fel de reflex al aparatului productiv la fetișismul etalonului-marfă care, în sine nu poate aduce un plus de civilizație sau progres în satisfacerea nevoilor primare generale. Au avut loc mobilizări pentru producții suplimentare de aur, fie că acestea erau sau nu necesare unei satisfaceri a cerinței firești asupra etalonului de a-și asigura lichiditatea. În plus, se știe că cei mai mari producători de metal galben nu sunt și țările mai puternic dezvoltate economic sau cu nivelul de trai cel mai ridicat. Este necesară și limitarea permanentă a producțiilor pe perioade scurte, dar și nelimitarea pe termen lung, de epocă. Sarcina producției este aceea de a asigura mărfii etalon o cantitate corelată dinamic cu produsul social realizat în același spațiu. Autorii Gilbert Abraham Frois și Edmund Berrebi emit aici ipoteza bunului marfă" a cărei producție brută să fie invariabilă câtă vreme variază ritmul acumulării".²

Așadar, considerațiile asupra etalonului în general și asupra celui de tip marfă îndeosebi pot suferi și vor suferi aprofundări de conținut ulterioare. Este

¹ Mark Blaug - "Teoria Economică în Perspectivă." Traducere de Agatha Popescu și Ioan Pârnuțoiu. București. Ed. Didactică și Pedagogică. 1992, pag. 131-132

² V.Jinga - op.cit.pag.33.

însă suficient pentru rândurile de față a putea emite **concluzii strict specifice**. Astfel:

1) În ciuda preocupărilor prea puțin vaste în literatura de specialitate, etalonul poate căpăta imaginea unei existențe - vizavi de dimensiunea volatilă a socialului de a comensura valoarea mărfurilor și a unei evoluții redresând cel puțin incipiența economiei de marfă până la fizionomia pieței moderne. Este clar acum de ce și cum etalonul nemarfă precede pe cel marfă, este clar de ce și cum acesta din urmă pleacă de la pluralitate pentru a parveni la singularizare pe toate spațiile, singularizarea cerând și singularitatea universală a mărfii etalon. Dezvoltarea și progresul economiei libere capătă o esență, o generalitate integratoare până la o anume anvergură spațială, ca și o tendință generală dincolo de frontierele integrării macroeconomice.

2) Evoluția etalonului marfă este, din punctul de vedere al mărfurilor angrenate, o asociere dar mai cu seamă o "concurență" sui generis, de la una liberă și lărgită la "monopolizarea" în favoarea mărfii singulare care nu a făcut altceva decât să reziste mai bine unor canoane impuse din exteriorul regimului ei. Fenomenul este semnificativ în sensul în care se exclude ideea că economia liberă, prin ceea ce produce, își poate găsi ea însăși etalonul "natural" la nevoie, prin menținerea unui etalon sau înlocuirea lui cu altul, de aceeași natură marfară. Tendința multiseclară este aici aceea a unui regres ireversibil al etalonului marfă încă din zorii funcționării sale. Semnificativ pentru epocile avansate ale etalonului singular este nu mai puțin faptul că acesta, rămas mai mult sau mai puțin fără competitor nu este ocolit de aceeași deteriorare, fie că aceasta poate primejdui însăși percepția valorii în economie sau, dimpotrivă, poate face loc altei percepții, superioară metalului.

3) În împrejurări în care, cum s-a văzut, cei mai mulți autori suprapun evoluția monedei celei a etalonului, - din care măcar rezultă aici întărirea unei legături naționale indestructibile - viața monedei, la care vom concluda în cele ce urmează, apare deja predestinată unor serioase vicisitudini funcționale care, privind-o ca lucru în sine, nu i se datorează direct.

4) "Moneda (deci n.ns.), am putea spune, s-a născut la intersecția valorii de întrebuițare cu valoarea de schimb în societățile întemeiate pe proprietatea privată".¹ Prin "dispariția metalului din care este confecționată (metalul prețios n.ns)... devine monedă **adevărată**", adică "altceva decât componenta ei materială",² propriu-zis "o putere conferită de realitățile și necesitățile economice"... de condițiile generale ale producției și circulației mărfurilor, un instrument social- financiar investit de lege cu anume însușiri și atribuțiuni.³ Eliminând pentru moment prezumția asupra priorității etalonului, definițiile monedei se pot multiplica. Ea poate fi acceptată ca marfă specială, cristalizând

¹ V.Jinga - op.cit.pag.33.

² Ibidem, pag. 126.

³ Ibidem, pag. 111.

în ea valoarea abstractă a celorlalte mărfuri",¹ de ce nu chiar "un raport social și valoric... având uneori diferite învelișuri materiale, inclusiv metalice"² (ca să ne întoarcem din nou la acestea). Se multiplică aria de definiție; nu însă și rigurozitatea înțelegerii ei. Persistă dificultatea înțelegerii genezei la "intersecția" amintită; dar mai ales confuzia între "obiectivitatea" a ceea ce ar transforma moneda într-o marfă, fie ca și "specială" și declarativul - autoritatea, girul, puterea juridică nedisimulate în spatele ei. O marfă poate fi "raport social", dar cum ar putea fi simultan marfă în schimb și reglementarea de drept a autorității? Sau, poate fi evaluată autoritatea și separat materialitatea în substanța națională a monedei? Dacă însă revenim la prezumarea etalonului material la baza monedei, în ordinea arătată confuziile în sfârșit dispar. Implicarea socialului este cutuma întărită de autoritate încă de la baza materială-etalon a monedei. Aceasta din urmă este monedă "adevărată" mult mai înainte de despărțirea de învelișul material, adică de la grevarea pecetei autoritare pe cantitatea de metal. Moneda se distinge, în perceperea socială a valorii, pur și simplu prin mutația suferită de implicarea autoritară - care se accentuează și se face mai vizibilă, mai girantă. Se redefinește circuitul de valori între emitentul autoritar și cel bancar de o parte și agenții operatori și purtători de monedă de cealaltă.

Apare în fine noțiunea de "economie monetară", o paralelă dinamică a "economiei reale". Se elimină în aceeași ordine iluzia că metalul în circulația monedelor cu valoare intrinsecă ar stânjeni moneda ca nouă categorie valorică; idem iluzia că, odată părăsind învelișul metalic, în sfârșit... în sfârșit moneda ar fi ea însăși, de sine stătătoare în partea cea mai funcțională cu putință. Este drept, odată ce moneda se "eliberează" de acest înveliș material, pe de o parte constituindu-și propriul circuit cuprinzător în aria valorii - suprapus circuitului producție- consum/acumulare - investiții - ea căpăta facultatea unei noțiuni/categorii valorice de netăgăduit. Dar totala departajare de etalon și/sau valoare rămâne un fapt îndeajuns de discutabil de la origini și până astăzi. Ne gândim la ceva mai mult decât au putut susține teoriile metaliste, anume imaginând ruperea de metal și retragerea acestuia din urmă în tezaure, accelerarea vitezei de circulație monetară de tendință inflaționistă, chiar posibilitatea firească a excesului de monedă fizică peste acoperirea rezervelor metalice naționale, pot toate acestea să alcătuiască prezumția ruperii între **puterea de cumpărare** efectivă a unității monetare, egal "valoarea esențială a monedei"³ și aceea a cantității de metal reglementate ca echivalent al acesteia? Dimpotrivă etalonul metalic își păstrează dintotdeauna până astăzi puterea de a reconsidera o putere de cumpărare a monedei, pusă la un moment dat în discuție. Iar aceasta fie că este sau nu vorba de o rearitmetizare

¹ Ibidem, pag. 34.

² Ibidem, pag. 122.

³ Ibidem, pag. 125.

totală între moneda fizică și rezerve, fie că etalonul metalic mai este sau nu antedeclarat de autoritatea monetară. Dimpotrivă, mai întâi de toate, degradarea unei puteri de cumpărare față de baza metalică vine să cumuleze și mai multe alte condiții economice de care se preocupă îndeaproape **teoriile asupra monedei/banilor**.

Acestea din urmă își construiesc drept numitor existența categorială și funcțională autonomă a monedei, plus caracteristica atribuită de **putere de cumpărare** - unanim acceptată ca "valoare" atribuită unității parității monetare universal înțelese ca la Gustave Cassel¹ și R.Mc Kinnon,² independent de rigurozitatea înțelegerii noțiunii de valoare sau de poziționarea - acum ideologică - asupra acesteia. De altfel, "puterea de cumpărare" se păstrează și departe de a fi suscitată controversele specifice valorii.³ Așa stând lucrurile, teoriile pro și anti-metaliste (nominaliste) se găsesc la unison până la a opina asupra delicateții unui proces de inițiere a monedei până la o putere de cumpărare câștigată pe piață, în materialitatea proceselor de schimb. Metalistii susțin că aceasta ar fi inițial atribuită monedei și ea capătă numai credibilitate cu ajutorul girului autoritar; adversarii, nominalistii, lasă unității monetare libertatea de a-și atribui oricare putere de cumpărare, inclusiv una flexibilă în timp, sub acoperământul denumirii/nominalizării acesteia,⁴ după convingerea că aceeași putere de cumpărare nu este nici dată nici preluată, ci doar câștigată de mai sus numita monedă "adevărată" despărțită de învelișul metalic.

Așa cum însă a rămas neevaluată despărțirea dintre valoarea obiectivată și implicația subiectiv-autoritară, tot așa discuția asupra originii paritare a puterii de cumpărare rămâne una interminabilă în aria opiniilor. Dacă moneda posedă drept zestre o putere de cumpărare, dată simultan de o cantitate metalică și de girul autorității monetare, faptul nu este totuși suficient confirmării ei pe piață - începând, cum am văzut, cu credibilitatea și terminând cu desăvârșirea circuitului. Confirmarea ar fi permanent și invariabil reasigurată de convertirea în metal în oricare moment al demersului monetar, fapt care este valabil numai fazelor de după începutul despărțirii de metal. Ulterior moneda și-a dovedit viteza inițială și capacitatea de auto-accelerare. Dacă se refuză monedei zestrea metalică, din nou, este greu de conceput o adaptare simultană și neintermediară la raportări cantitative atât de multiple și de complexe ale nomenclatorului de mărfuri de pe o piață națională.

Este totuși o certitudine, câștigul științific al teoriilor nemetaliste.

¹ Gustave Cassel - "La Monnaie et la change apres 1917". Girard. Paris. 1923

² R.Mc. Kinnon - "Problèmes Economiques" nr. 2094/12 oct. 1978, respectiv "The Economists" / 28 august, 1978.

³ Vezi paragraful I. anterior.

⁴ H.Guitton & R.Bramoule - op.cit. pag.153 și următoarele. Vezi și Pierre Berger - "La Monnaie et ses Mecanismes". Collection Que sais-je? Nr. 1217/1989. Pag. 14.

Refuzându-i-se, cel puțin în planul naționalului, paritatea metalică, moneda finalizează prin identificarea cu sistemul de prețuri pe care și-l constituie și și-l atribuie. Puterea de cumpărare a unității monetare - unanim acceptată - este inversa matematică a prețurilor corelate în sistemul constituit. Confirmarea puterii de cumpărare echivalează cu asigurarea echilibrului prețurilor - nu altul decât echilibrul monedă-prețuri.¹

Teoria **cantitativă** a banilor este una în evoluție, de la abatele F.Galiani, părintele fondator, la clasică ecuație a lui Fisher² în sensul după care raportarea cantitativă a monedei are loc, când la rezervele garantate de emisiune, când la o totalitate de mărfuri. Teoria păstrează, fie că o dorește, fie că nu, "psihologia" aurului în circulație și bazele reglementărilor etalon aur-baze pavând concomitent drumul ieșirii acestuia din circulație, vezi Gold Specie Standard. Teoriei îi sunt aduse dezvoltări și ameliorări. Clasică operă a lui J.M.Keynes și școala britanică de la Cambridge formulează echilibrul asupra coșurilor de mărfuri, distingând între bunurile de consum și cele pentru investiții.³ La care teoria își definește și propriile limite, printre care: prezumarea întrebuițării maxime a forței de muncă (full employment), excluderea subdezvoltării și focalizarea exclusivă asupra ofertei de monedă. Don Patinkin⁴ introduce și factori ai cererii de monedă, precum venitul și reconsiderarea rolului prețurilor celorlalte bunuri la stabilirea unui anume preț individual. Avansul său este însă nu mai puțin unul al prezumțiilor limitative - restricțiilor modelului. Sunt excluse din calcul efectele redistribuirii veniturilor, constanta anticipației subiecților, reportarea situației de "full employment" la nivelul forței de muncă, dar, mai cu seamă, lipsa "neutralității" monetare, sau ceea ce se înțelege prin "iluzie monetară". Metamorfoza reprezentării valorice prin monedă vine să se transforme în economia monetară și mișcarea monedei în sine, în folosul ei însăși. Se bătătoarește drumul către M.Friedman, înclinând talerul opus al balanței - aici, nici moneda și nici teoria ei nu mai sunt determinate, ci doar factori acționând asupra prețurilor.⁵ Demersul monetarist

¹ H.Guitton & R.Bramoule - op. cit. pag. 140 și următoarele.

² $MV = PQ$, unde: M - masa monetară;

V - viteza de circulație a unității monetare;

P - nivelul prețurilor;

Q - cantitatea din fiecare marfă existentă în (fiecare) arealul specific de raportare.

Ibidem. pag. 14.

³ $N = KP + K'PR$, unde: N - numărul unităților monetare;

P - nivelul prețurilor;

K, K' - coșuri de mărfuri pentru bunuri de consum, respectiv de investiții;

R - volumul economiilor/volumul banilor în circulație.

⁴ Ibidem, pag. 149.

⁵ Milton Friedman - "The Quantity Theory of Money. A Restatement". Vezi "Studies în the Quantity Theory of Money". Chicago. 1956.

apare și pur și simplu "contrarevoluționar",¹ rezolvând o ecuație în multidecenală așteptare într-o manieră alexandrină - mult căutata soluție a cantității de bani (masei monetare) devine, din necunoscută, parametru dat al problemei pentru o economie cerută a-și rezolva calitativ ambianța înspre a permite monedei deplinătatea funcțională. Interesul asupra monetarismului crește odată ce se aduce o concepție mai largă asupra economicului - piața primește libertate maximă, urmând să generalizeze o dezvoltare fără intervenția statului, fără politici monetare și economice, doar o infuzie continuă și limitată de monedă, rezultat al prezumției că o creștere moderată a masei monetare este capabilă a chema după sine creșterea economică asigurând prin sine, ca instrument social sinergia macro-mediului; plus preocuparea asigurării libertății economice totale. Monetarismul s-ar putea numi o concepție economică, o ideologie interesantă dacă nu ar dovedi vicii grave de conținut și dacă, asemeni bunăoară marxism-leninismului, nu și-ar fi tentat și experimentul nu totdeauna fericit în special pe spații largi ale Lumii a Treia.

În paralel însă și la polul opus de gândire operează menținerea monedei în stare de reprezentativitate valorică, precum raportul "dintre producție și monedă", explicat de B.Schmidt,² în forma dublării fluxului "primitiv" de producție de mărfuri de către fluxul bănesc propriu-zis - "fapta băncilor". De altfel, de teoriile cantitative ale banilor vin să se delimiteze teoriile "calitative"³, precum cea a **venitului** (Wieser) și cea **psihologică** (A.Aftalion). Ne aflăm însă departe de a fi spus totul despre monedă într-o lume în care dezvoltarea teoretică, deși pare meritorie, este zilnic copleșită și sfidată de practica în materie. Pentru a extrage o concluzie cuprinzătoare, să începem cu datele elementare, unanim acceptabile asupra monedei. Caracteristicile de bază le vedem în număr de trei:

A. **Forma** - semnifică excluderea valorii intrinseci cu reversul includerii pecetei autorității monetare în sprijinul unei valori colportate într-un mod specific, abstract și nu mai puțin original.

B. **Exercitarea** - definește spațiul pe care moneda circulă fizic și pe care, încă și mai înainte, ea își arogă în manieră totală comensurarea valorii. Cu alte cuvinte, echivalența spațială pentru producție, circulație, consum, acumulare și economii/investiții.

C. **Reprezentarea** - o caracteristică impusă logic de primele două enumerate, în sensul în care a colporta valoarea într-o formă numai de iure - simbolică - cere cu prisosință o calitate specială, inițial atribuită, calitatea instrumentului valoric. Reprezentarea înseamnă, în al doilea rând, "creația" monedei la rândul ei, în materie de titluri valorice și credit reprezentative,

¹ Mark Blaug - "Teoria Economică în Perspectivă". Traducere A.Popescu și I.Pârvoțoiu. Ed. Didactică și Pedagogică. București. 1992. pag. 731.

² Vezi sfârșitul paragrafului I. anterior.

³ H.Guitton & R.Bramoule - op cit. pag 153 și următoarele.

evaluate în unități de monedă - obiectul piețelor monetară și financiară.

Dincolo de caracteristicile elementare ale monedei rămâne concluzia după care totalitatea teoriilor asupra ei - aidoma teoriilor asupra valorii - pe de o parte definesc îndeajuns de puțin în aria problematică, pe de altă parte se contrazic sau se contrapun una celeilalte....

În vreme ce, la suprafața socialului, domină incertitudinea asupra masei monetare necesare și suficiente, a determinantelor precise ale acesteia, nodul real al discordiei se adâncește la capitolul **calității** de reprezentare. Metalistii de ieri și azi se pot felicita pentru opțiunea pentru o monedă de o perfecțiune funcțională de neatins în alte condiții, dar nu arareori inumană prin a funcționa de dragul ei însăși, neasigurând nici neutralitatea, nici lichiditatea necesară dezvoltării, ba chiar ca o frână a raporturilor economice la niveluri primitive. Adversarii metalistilor caută, în modul cel mai meritoriu, alte reprezentări, mai profunde, mai la ordinea zilei, mai reprezentative ele însele. Dar avansurile teoretice de aici își atrag în mod crescând miopii, scăpări din vedere sau asumări crescânde de limite ale judecăților. Rămâne o problemă de opțiune până și în aria titlurilor de credit și valoare între "currency" și "banking principle"¹.

Aceasta numai amplifică o dilemă deja dată într-un strat precedent al sistemului monetar.

Sugestia acestor rânduri rămâne să readucă în atenție precedentul petrecut la Bretton Woods (1944), atât ca experiment cât și ca eșec - mutarea focalizării teoretice de la vârfurile sistemului la bazele de reprezentare, reconsiderând conceptul de etalon într-o manieră în primul rând mai aprofundată. O monedă cu veleități de perfecțiune funcțională este una care își păstrează deliberat reprezentarea asupra unui anume etalon. Dar viziunea care îngheață înțelegerea etalonului la limita unui metal sau altuia care au servit temporar un interes social cu responsabilități practic infinite este miopia zilei, cea care se cere depășită. Care ar fi **alternativa** reieșind din cele de mai sus?

(1) Ne rezervăm opinia după care sistemul de la Bretton Woods a căzut esențialmente datorită concepției eclecticice asupra etalonului, pe care, prin sine și ca idee de plecare a căutat să îl reconsidere.

(2) Credem că istoria etalonului și înțelegerea acesteia constituie învățăminte de inegalabilă însemnătate pentru opțiunile prezentului și viitorului imediat.

(3) Credem că soluția asupra sistemului monetar este mai întâi astfel una asupra etalonului, pe planurile atât național cât și internațional; sau dacă nu, o presupusă cădere a etalonului ar reflecta nu altceva decât o mutație esențială în gândirea economică și filosofică asupra valorii.

¹ Ibidem, pag. 70 și următoarele.

(4) Credem că etalonul trebuie căutat nu numai acolo unde ar fi numai științific fundamentat, ca la teoriile nemetaliste asupra banilor, ci și în zona acceptării sociale.

(5) Credem că se cere inițial asumată imperfecțiunea de facto deci perfectibilitatea oricărui principiu de funcționare a oricărui (alt) etalon, deci și a unuia ce ar urma să fie elaborat. Propunerile de față ar fi puse în discuție numai de o negare intelectuală a conceptului de etalon. În lipsa acesteia, deocamdată, **valoarea**¹ rămâne o esență obiectivă/subiectivă; valoarea și varianta ei **de schimb** sunt reprezentate în plan social mai întâi de **etalon**, la rândul său reprezentat de **monedă**, aceasta din urmă așezându-se la **temelia unui adevărat edificiu valoric** - sub sistem - al **titlurilor** din nou reprezentative. Un astfel de edificiu **reclamă** valoarea creată în sistemul economic, prin baza lui și îi asigură **mișcarea** în plan social înaintând spre vârfurile reprezentative arătate.

Rezultă deci, cu prezumția existenței valorii, un **sistem de categorii** al acesteia constituit pe bază de **reprezentare**, drept esențial și, pentru analiza noastră deocamdată, unic **criteriu de constituire**.

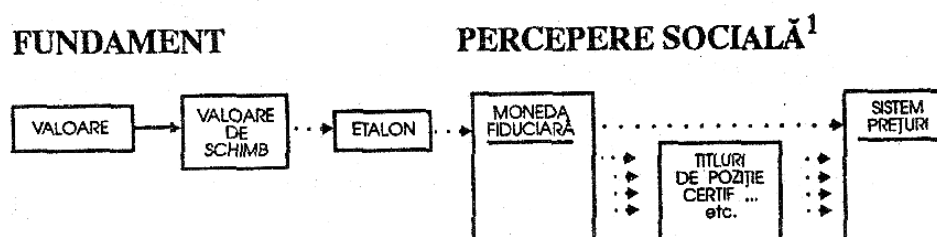
În acest **final de capitol** ținem însă să subliniem că și cristalizarea unei poziții teoretice care ar sta în picioare - ipotetic - deasupra celorlalte este numai o etapă dintâi a demersului la care am pornit. În realitate, poziția noastră față de aceste concluzii se relativizează în momentul în care realizăm dilema mai largă în care evoluăm. Dintru început a accepta ideea unei teorii a etalonului, făcând loc unei practici noi, creatoare, este tot atât de dificil cu a o respinge. Pândește aici aria ideologicului primejdios, dacă nu și alte primejdii nebănuite. Mai important însă este a surprinde aici o fază cu adevărat distinctă în viața umanității. Dilemele teoretice enumerate în primul paragraf și în ultimul de mai sus apar, în mod surprinzător mai întâi suplinite de o practică economică cu rădăcini multimilenare care preced gândirea economică serios începută abia prin secolul al XVI-lea. Era modernă și contemporană aduce **practica în același impas cu gândirea**, într-o congruență care cel puțin redescoperă una și aceeași entitate umană în gândire și acțiune, ca și, nu mai puțin, în impas. Astăzi acțiunea și gândirea au încetat să treacă una înaintea celeilalte.

¹ Vezi Anexa I.

Bibliografie selectivă

- Victor Jinga - "Moneda și problemele ei contemporane". Ed. Dacia. Cluj Napoca. 1981. Vol. I-II.
- Gilbert Abraham Frois - "Economie Politique". 4ème edition. Economica. Paris. 1988. ; "Lexicon de Finanțe-Credit, Contabilitate și Informatică Financiar-Contabilă". Ed. Didactică și Pedagogică. București. 1981. Vol.I.
- Dorel Oprescu - "Sistemul Monetar Internațional" Ed. Academiei. București. 1960.
- Costin Kirițescu - "Moneda. Mică Enciclopedie" Ed. Științifică și Enciclopedică. București. 1982.
- Gabriel Ardant - "Histoire Financière de l'Antiquité à nos Jours". Collection: "Idées". Gallimard. 1976.
- Robert Mosse - "Les Problemes Monetaires Internationaux". Coll. "Etudes et Documents". Payob. 1967.
- Henry Cuitton & Richard Bramoule - "Economie Politique". Paris. Ed. Dalloz. 1979.
- Mark Blaug - "Teoria Economică în Perspectivă". Traducerea Agatha Popescu și Ion Pârnuțoiu. Ed. Didactică și Pedagogică. București. 1992.

SISTEMUL CATEGORIAL AL VALORII

→ Mișcare efectivă.

· · · · · Reprezentare.

NOTA: Deficiența reprezentării în actualitate (vezi anexa II) pune în chestiune rolul crucial al etalonului în zona percepției sociale.

Drept pentru care figura necesită premisa opinia:
**PERPETUĂRII ETALONULUI AUR ÎN STARE
 DETERIORATĂ DUPĂ ANUL 1971 ȘI ÎN ACTU-
 ALITATEA IMEDIATĂ.**

1) Zonă de categorii mentale & materializate/convențional-valorice.

ANEXA II

REPREZENTAREA ÎN PERCEPȚIA VALORII

Lit. TIPURI crt. de ETALON	Nr. FORME crt. de ETALON	MONEDA		OBSERVAȚII CRONOLOGICE
		METALICĂ	HĂRTIE CVASL. etc.	
A. IMATERIAL /MENTAL	/1 Raporturi cantitative	-	-	Antichitate pre-statală
B. MATERIAL /OBIECTUAL	/2 Plural, d.c. (din care)	x	-	Antichitate pre-statală și statală & evul mediu & epoca modernă (parțial)
	Bimetalist ^x /șchiop (boiteux)	x	x	Franța, sec. XIX și temporar, epoca antebelică.
	/3 Singular	x	x	Capitalismul dezvoltat și contemporaneitatea
C. TRANZITORIU /PROVIZORIU	/4 Aur-devize	x	x	Epoca interbelică și postbelică până în 1971

Nota: Epoca de după 1971 indică APARENT abandonarea etalonului. ÎN REALITATE, prezența/absența etalonului este ÎN DISCUȚIE; NU SE PUNE ÎN DISCUȚIE cauza imediată: DEFICIENȚA REPREZENTĂRII.

ANEXA III

ETALONUL VALORIC. CRITERII DE CLASIFICARE

Nr. crt.	CRITERIU	Lit. crt	CLASIFI-CARE	SUB-CLASIFI-CARE	EXEMPLIFICARE	
1.	Formă	a/	Obiectual	a1	Plural	Diversă în epocile pre-moderne, inclusiv bimetalism.
				a2	Singular: (aur*)	
		b/	Ne-obiectual /Mental	b1	Antic	Cantitative
				b2	Modern**	
2.	Implicarea autorității	a/	Ne-formal	/	Et. Raporturi Cantitative	
		b/	Formal	/	Et. Bimetalist Et. Aur Et. Aur-Devize	
3.	Funcționalitate	a/	Riguros	/	Et. Aur	
		b/	Provizoriu /tranzitoriu	/	Et. Aur-Devize	
4.	Spațiu de referință	a/	Local/regional	/	Et. Raporturi Cantitative	
		b/	Național	/	Et. Obiectual Singular Et. Aur-Devize	
		c/	Internațional		Et. Aur Et. Aur-Devize	

* Intră aici enumerările/sistemele monetare reglementate tip, amintite în Dicționarul de Economie Politică) vezi pag.13 și nota de subsol nr. 7.

** Se are în vedere pătrunderea convenționalului în concepția etalonului obiectual în epocile moderne.

**INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE**

**PROBLEME ECONOMICE
NR. 14/1995**

**CENTRUL DE INFORMARE
ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREȘTI**

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE NAȚIONALĂ**

**STATUL ȘI ÎNTREPRINDERILE ÎN CONDIȚIILE
TRANZIȚIEI LA ECONOMIA DE PIAȚĂ**

**- STRATEGIA MACROECONOMICĂ ȘI ROLUL SĂU ÎN
ORIENTAREA DEZVOLTĂRII -**

Mihai ION

CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
București, 1995

Cuprins

1. Decizii colective și strategii economice	403
2. Obiectivele strategiilor economice	408
2.1. Creșterea, obiectivul central al strategiei economice	409
2.2. Utilizarea deplină a forței de muncă sau asigurarea unui nivel ridicat de utilizare a acesteia	409
2.3. Stabilitatea nivelului mediu al prețurilor, adică absența inflației	410
2.4. Asigurarea echilibrului exterior	411
2.5. Eficiența economică	412
2.6. Distribuția echitabilă a veniturilor	412
2.7. Ocrotirea mediului ambiant	412
3. Modalități și instrumente ale politicilor și strategiilor economice	414
A. Modalități de intervenție economică	414
1. Funcțiile bugetare	414
2. Acțiunile monetare	416
3. Acțiunile directe asupra mecanismelor economice	417
B. Instrumente ale intervenției economice	419
1. Instrumente bugetare	419
2. Instrumente monetare și financiare	422
3. Intervenția directă a statului	423
4. Strategiile de realizare a politicilor economice	425
A. Strategia absorbirii șocurilor	425
B. Strategia de creștere	434
1. Politica de asanare bugetară	434
2. Coordonarea între politica monetară și bugetară	435
3. Compatibilitatea politicilor economice a marilor țări industrializate	435
C. Strategia de reindustrializare	436
5. Unele aspecte privind strategia de dezvoltare macroeconomică în România	438

Tranziția la economia de piață necesită un amplu proces de reînnoire a formelor organizatorice, a metodelor și instrumentelor de conducere, cât și restructurarea și re tehnologizarea producției. Elaborarea programelor de tranziție, de restructurare și re tehnologizare se cere precedată de existența unei strategii, concepută ca un ansamblu de decizii cu caracter prospectiv, care privesc orientarea generală a dezvoltării economice și care stabilește direcțiile fundamentale de acțiune, pentru a atinge obiectivele urmărite, la toate nivelurile: macro, mezo și microeconomic. La nivel macroeconomic, obiectivele acestei strategii trebuie înscrise în programe și proiecte sub forma unor sarcini generale, care se realizează prin mobilizarea agenților economici, cu ajutorul unor pârghii și instrumente de natură economică.

Strategia este necesară pentru rezolvarea unor probleme economice complexe și insuficient de clar conturate în perspectivă/Complexitatea cere strategie. Nu dispunem de altceva decât de strategie, pentru a avansa într-un mediu nesigur și aleatoriu... ea este arta de a utiliza informațiile care apar în cursul activității, de a le integra, de a formula scheme de acțiune, de a dispune de aptitudinea adunării unui maxim de certitudini, pentru a înfrunța situații și evenimente nesigure".¹

În anii care s-au scurs de la revoluția din decembrie 1989, în România s-au luat unele măsuri semnificative de ajustare, la toate nivelurile, inclusiv la cel macroeconomic. Faptul că s-a ajuns totuși într-o situație critică, caracterizată prin existența unor dezechilibre profunde, se datorește, după părerea noastră, nu numai unor ezitări în adoptarea măsurilor de restructurare, a unor necorelări în luarea unor măsuri de restructurare, a neintervenției statului în economie, sau a ineficienței intervenției sale, ci și lipsei unei strategii macroeconomice coerente, având obiective clare, corespunzătoare condițiilor prezente și viitoare ale țării noastre.

În ceea ce privește strategiile industriale elaborate până în prezent, acestea nu reprezintă altceva decât extrapolarea unor tendințe, care nu sunt cel mai adesea corelate între ele, ceea ce îngreunează însăși desfășurarea normală a procesului de privatizare. Așa cum arată experiența unor țări avansate, nici o economie nu se poate dezvolta și agrega la structurile și mecanismele mondiale, fără un cadru instituțional stabil și o gândire economică coerentă, fără o strategie macroeconomică adecvată. În astfel de țări se folosesc cu succes planificarea și previziunea, iar organele de planificare au un rol principal în elaborarea strategiilor de dezvoltare (Agenția pentru Economie și Planificare în Japonia, Comisariatul General al Planului în Franța, Biroul Central de Planificare în Olanda, Oficiile de Planificare din țările Asiei de Sud - Est).

Așa de exemplu, în perioada imediat următoare crizei petroliere din 1973, pe baza studiilor de prognoză efectuate și a strategiei pe termen lung elaborate în Japonia se prefiguraseră deja principalele direcții ale dezvoltării

¹ E. Norin, *Science avec connaissance, nouvelle édition, Le Seuil Points, Paris, 1990, p. 178.*

macroeconomice până la finele secolului, structura economiei pe ramuri și a industriei pe principalele subramuri. Aceasta oferă agenților economici posibilitatea de a dispune de un cadru de dezvoltare de largă perspectivă, de a estima ce șanse li se oferă în viitor și de a aprecia dacă se încadrează în sensul unei dezvoltări dezirabile sau nu.

Strategia presupune stabilirea unor obiective judicios determinate și ierarhizate, etapizarea principalelor momente ale tranziției și dezvoltării economice, precum și utilizarea unui ansamblu de modalități și instrumente adecvate, apte a fi asimilate de sistemul economic național și, la care, acesta să răspundă în sensul dorit

La baza unei asemenea strategii, care cuprinde procese de mare complexitate, cum ar fi restructurarea sectorială și de ramură, rețehnologizarea și relansarea economică trebuie să stea atât cunoașterea profundă a realităților economice, cât și prognoze macroeconomice fundamentate privind dezvoltarea viitoare a economiei.

Elaborarea strategiei macroeconomice are o însemnătate deosebită, nu numai pentru orientarea agenților economici, dar și pentru elaborarea strategiilor mezo și microeconomice. La rândul lor, acestea din urmă au influențe evidente asupra elaborării și realizării strategiilor macroeconomice.

Dezangajarea prematură a statului din economie prin acordarea unei largi autonomii legislative și administrative agenților economici a echivalat și cu dezangajarea statului în supravegherea și controlul nivelului macroeconomic și dispariția unor organe care se ocupau de aceasta, fără a pune altceva în loc. Încercările ulterioare de a întări controlul și supravegherea la acest nivel s-au dovedit o tentativă tardivă, o acțiune de esență administrativă, inhibitoare a preocupărilor de trecere la economia de piață. De aceea, apreciem că trebuie reconsiderată implicarea macroeconomică a statului -în principal prin prisma deciziilor colective, a bunurilor și serviciilor publice, precum și a externalităților. Totodată, considerăm că statul trebuie să ia parte activă, atât la elaborarea strategiei macroeconomice, la corectarea sa pe parcurs, cât și la implementarea acesteia.

Considerăm, de asemenea, că, statul trebuie privit într-o dublă accepțiune, adică a organelor de reprezentare sau instituțiile politice (executiv, legislativ, judiciar) și a instituțiilor administrative. Puterea publică se exercită de către organele menționate printr-un ansamblu de acțiuni politice, menite să orienteze tipul adoptat de funcționare a economiei țării și acțiuni administrative, destinate să aplice regulile de funcționare determinate de organele politice.

Acțiunea economică a statului în economia de piață prezintă două dimensiuni: pe de o parte, politica economică, ce este constituită din ansamblul deciziilor angajate de organele politice, pe baza găsirii celei mai bune alocări a resurselor țării și a unui echilibru între resurse și cheltuieli; pe de altă parte, "administrația economică" sau economia publică ce este constituită din ansamblul deciziilor având legătură cu gestiunea economică a statului, adică a organelor administrative.

1. Decizii colective și strategii economice

În toate societățile moderne are loc intervenția statului în economie. Aceasta presupune luarea unor așa numite "decizii colective", precum și utilizarea unor metode și instrumente de intervenție, în conformitate cu politicile economice adoptate.

Extinderea deciziilor colective variază în funcție de tipurile de organizare adoptate și de evoluția acestei extinderi în timp, în cadrul aceleași țări.

Pentru a înțelege mai bine, dinspre ce fel de economie venim și către ce tip de economie ne îndreptăm, o importanță aparte, are examinarea clasificării societăților economice după tipurile concrete de organizare.¹ Astfel se pot deosebi:

- economie colectivă cu planificare centralizată și imperativă (de exemplu, țările Europei Centrale și de Est și fosta URSS), în care autoritățile planificatoare asigurau marile echilibre și stabileau pentru întreprinderi sarcini privind natura produselor, cantitatea acestora, furnizorii de materii prime sau de semifabricate, costurile de fabricație și prețurile de vânzare;
- economie colectivă cu planificare descentralizată (exemplu, fosta Iugoslavie), în care marile echilibre se operau la centru de către autoritățile de planificare, dar întreprinderile dispuneau de autonomie în stabilirea gamei produselor, alegerea furnizorilor etc. Acest sistem presupunea și recurgerea la unele măsuri incitative (instrumente fiscale, monetare etc.);
- economie capitalistă cu planificare descentralizată, care implică respectul proprietății private, o planificare bazată pe proiectarea de conturi, construite nu la nivelul firmelor, ci al ramurilor (ceea ce lipsește planului de caracterul imperativ). Planul nu înlocuiește mecanismul de piață dar caută să atenueze insuficiențele acestuia. În cadrul acestui model general de economie se pot distinge două variante: cea în care planul definește obiectivele cuantificate și este însoțit de o politică de realizare a acestora (planificare normativă) și cea în care planul se limitează la stabilirea de previziuni cuantificate sau nu, furnizând unele indicații asupra viitorului agenților economici (planificarea indicativă). Astfel, planificarea franceză, odată cu primele planuri oferă un exemplu de planificare inițial normativă, pentru ca, odată cu ultimele planuri să devină progresiv indicativă;
- economie capitalistă cu intervenționism liberal (SUA), în care statul urmărește doar să amortizeze fluctuațiile ciclice, să atenueze marile

¹ Denise Flouzat - *Economie contemporaine, vol. 3, Croissance, Crise et strategies économiques, Paris, 1989.*

injustiții sociale, mecanismele de piață asigurând ajustarea deciziilor diverșilor agenți economici.

Rezultă deci că, în societățile actuale, statul intervine activ în economie, ceea ce implică luarea unor decizii colective, însă importanța acestor decizii descrește în clasamentul menționat, fiind predominante în modelul de planificare centralizată și complementare a deciziilor individuale, în modelul de intervenție liberali.

Intervenția statului se traduce prin formarea economiei publice non-marfare și, eventual, crearea economiei publice marfare. Economia publică non-marfară rezultă din cheltuielile și încasările publice, iar economia marfară corespunde producției realizate în întreprinderile de stat.

Evoluția în timp a acestor două forme ale economiei publice permite aprecierea variației importanței deciziilor colective și a rolului politicii economice, desigur cu o anumită aproximație, deoarece deciziile colective se referă și la alte domenii decât cele economice.

Ponderea economiei publice non-marfare (exprimată prin raportul cheltuielilor publice la PIB) a crescut în deceniile care s-au scurs de la începutul secolului, de la 13% la 52,7% în Franța, la 48% în Germania și Mare Britanie și 37% în SUA.

Economia publică marfară echivalentă cu sectorul public a cunoscut creșteri ca urmare a naționalizărilor, iar în ultimul timp, reduceri în majoritatea țărilor, ca urmare a programelor de privatizare. Cu toate acestea, în unele țări, cum ar fi Franța de exemplu, s-a acordat o însemnătate mai mare deciziilor colective, decât în alte țări, atât în ceea ce privește economia marfară, cât și cea non-marfară.

În perspectivă, problema principală care se pune pentru țările dezvoltate este aceea a rolului statului și al sectorului public, deoarece, în funcție de acesta va evolua atât amploarea deciziilor colective, cât și a acțiunilor de politică economică.

Probabilitatea continuării creșterii cheltuielilor publice pare a se diminua datorită:

1. decepției față de acțiunile statului asigurător (welfare state) mai ales în domeniul sănătății și educației, deoarece starea de sănătate nu s-a ameliorat pe măsura cheltuielilor făcute, iar educația nu a reușit să formeze cadre corespunzătoare posturilor disponibile;

2. influenței negative a sectorului public asupra creșterii economice pe termen lung.

În afara celor menționate, unele curente ale gândirii contemporane au prezentat sectorul public ca un factor de frânare a creșterii. Este vorba de: a) școala dualistă (a lui Olson, Bancon, Eltis și Geïger), care consideră creșterea sectorului public ca factor de întârziere a dezvoltării; b) școala denumită "public choice" (reprezentată de J.B. Buchanan, G. Tullock, M.Crain și A. Downs), care arată că producția de bunuri și servicii rezultă din confruntarea unei oferte

influențate de diferite partide aflate în concurență, și cetățenii, care nu sunt altruști, iar producția bunurilor publice s-ar realiza prin intermediul aparatului birocratic, ceea ce duce la creșterea cheltuielilor publice (prin votul dat de funcționari candidaților partizani ai creșterii cheltuielilor publice: prin "suprautilizarea" factorilor de producție); c) economiștii liberali, adepți ai teoriei ofertei;

3. creșterii prelevărilor publice obligatorii și comportamentului agenților economici. Adesea, în literatură și în presă s-a apreciat că există o presiune fiscală maximă, variabilă de la o țară la alta și în timp, care îmbracă diverse forme. Desfășurarea acesteia poate duce la un comportament de refuz al fiscalității și la o agravare a inflației, rezultând din lupta diferitelor grupe sociale, pentru a-și păstra veniturile reale.

În concluzie, se poate afirma că se manifestă o dorință de oprire a creșterii economiei publice-marfare, iar privatizările efectuate în anii '80 în țările dezvoltate dovedesc intenția de reducere și a sectorului public marfar.

Creșterii rolului statului în timpul crizei din anii '30 și celui din al doilea război mondial se pare că i se pune acum o limită în numeroase țări.

În fapt, la fluxul și refluxul intervenției statului au contribuit și unele curente ale gândirii economice. Astfel, Keynes considera că obiectivul principal al statului este stabilizarea conjuncturală. Însă, recomandările sale, înserate în anii '60 într-un context non-keynesian - sunt atacate acum de numeroase curente ale gândirii economice ca monetarismul, școala austriacă, noua școală clasică, economia ofertei. Acestea au înregistrat o anumită convergență în aprecierea crizei din 1974, considerată a fi cauzată de un exces al creării de monedă, ca răspuns la unele obiective economice (utilizare deplină a forței de muncă) și sociale (welfare) nerealiste, de unde au provenit și recomandările de "dereglementare" de către stat și reducerea impozitelor.

Ținând seama de cele arătate este firesc să ne, întrebăm, dacă se poate prevedea în perspectivă o reducere a unor acțiuni de politică economică. Cel mai probabil se pare că răspunsul este negativ, dar, în multe țări este posibil să se pună o limită extinderii rolului deciziilor colective în economie și, totodată, să se asigure o mai mare selectivitate intervențiilor statului în acest domeniu.

Decizia colectivă implică realizarea unui ansamblu de variabile, care permit exprimarea comportamentului responsabililor politicii economice. Se pot evidenția patru categorii de variabile și anume: finalitățile, obiectivele, instrumentele și constrângerile, primele două permițând punerea în evidență a preferințelor colective.

Finalitățile sunt în principal de natură politică și reflectă structurile economiei luate în considerație. Ele pot fi de ordin intern (exemplu: ameliorarea nivelului de trai al populației, echitatea, protecția indivizilor și a grupelor de indivizi împotriva riscurilor economice) sau de ordin extern (asigurarea independenței naționale într-un cadru regional mai mare etc.).

Obiectivele permit să se traducă finalitățile în termeni economici prin mărimi cuantificabile. Se disting obiective economice pure, care afectează direct bunăstarea oamenilor (cum ar fi: utilizarea deplină a forței de muncă, stabilitatea prețurilor, creșterea economică etc.), obiective sociale care influențează indirect bunăstarea membrilor societății și care presupun suportarea unor costuri însemnate de către colectivitate (asigurarea sănătății, educației) și, în fine, așa numitele cvasiobiective, adică variabilele promovate la rangul de obiective de către puterea publică, în pofida faptului că agenții individuali nu sunt conștienți de importanța lor (de exemplu, echilibrul balanțelor de comerț exterior).

Instrumentele sunt variabilele pe care puterea publică este în măsură să le utilizeze pentru a atinge obiectivele fixate. Ele se atașează marilor modalități de acțiune ale statului și anume: finanțelor publice, care permit utilizarea unor astfel de instrumente ca investițiile publice, impozitele și taxele vamale; manipulării monedei și creditului prin intervențiile asupra agregatelor monetare, ratei dobânzii și cursurilor de schimb; reformelor cu caracter instituțional (de exemplu, naționalizările care modifică regimul însușirii mijloacelor de producție).

După caracterul mai mult sau mai puțin general al intervenției, instrumentele pot fi considerate orizontale, dacă în cadrul politicii industriale, de exemplu, privesc totalitatea întreprinderilor, sau selective dacă se adresează unor ramuri sau întreprinderi determinate.

Constrângerile influențează asupra obiectivelor și asupra utilizării instrumentelor; ele pot fi de natură psihologică, socială sau tehnică. Cele psihologice rezultă ca urmare a preferinței sau respingerii, într-o anumită țară, a unui anumit instrument. De exemplu, atribuirea în Franța, a unei importanțe relative a TVA în încasările fiscale se explică prin reticenta tradițională față de impozitul pe venit. Constrângerile sociale rezultă din conștientizarea unui minim de solidaritate națională, ca și din dificultatea de a reveni asupra a ceea ce poate fi considerat ca o cucerire socială. În fine, constrângerile tehnice pot fi impuse, de pildă, de necesitatea echilibrării balanțelor de plăți.

Această clasificare a variabilelor este destul de relativă, dacă admitem observația lui Timbergen, că nici o variabilă nu aparține prin natura sa uneia din categoriile menționate. De pildă, stabilitatea prețurilor poate fi considerată obiectiv, constrângere sau instrument de politică economică. La fel se întâmplă cu echilibrul bugetar, sau cel al balanței de plăți curente. Potrivit aceluiași autor, demersul decidentului parcurge un număr de patru etape într-o ordine logică ce nu este respectată în mod necesar în practică și anume:

- 1) conștientizarea situației existente, care implică colectarea de informații și recurgerea la previziuni. Mult timp aceasta s-a limitat la consultarea unor indicatori parțiali, referitori la evoluția fenomenelor economice. În prezent se dispune de serii mai rafinate de date și de modele previzionale, care dau o perspectivă de ansamblu evoluției economice;

2) determinarea ierarhiei obiectivelor. Pe baza diagnozei situației existente se pot formula:

- obiective fixe (n % creștere a PIB, n % creștere a prețurilor etc.) și să se măsoare diferențele între valorile dorite și cele existente;

- obiective flexibile, adică nu atingerea unui nivel dat pentru un obiectiv, de maximizarea sau minimizarea variantei reprezentative a obiectivului dat (exemplu, garantarea de către guvern a maximumului de utilizare a forței de muncă, a producției, a puterii de cumpărare etc.);

3) examinarea și alegerea variabilelor instrumentale. Studiul soluțiilor alternative depinde de analiza relațiilor între variabilele susceptibile de modificare (instrumente) și variabilele de modificat (obiective). Afectarea unui instrument de politică economică unui obiectiv se poate face pe baza unor reguli generale, cum ar fi cea a lui Timbergen, conform căreia, trebuie să existe o egalitate a numărului de instrumente de politică economică cu cel al obiectivelor și cea a lui Mundell, conform căreia instrumentele trebuie specializate după legea eficienței comparative;

4) aplicarea deciziilor este o fază politică și administrativă, implicând uneori măsuri nepopulare, fie pentru că lezează agenții economici, fie că aceștia nu sunt suficient de informați asupra acestora.

În cursul acestei faze, deciziile depind de performanțele decidenților politici și de presiunile exercitate asupra lor. Este evident, de exemplu, că, guvernele cu tendință liberală vor alege ca armă antiinflaționistă mai curând politica monetară, decât fiscală, în timp ce, guvernele situate mai la stânga vor recurge la măsuri intervenționiste mai severe, cum ar fi, de exemplu, controlul prețurilor și veniturilor.

2. Obiectivele strategiilor economice

Elaborarea strategiei reprezintă o activitate conștientă și riguroasă de fundamentare a dezvoltării economice viitoare, pe baza unor informații privind desfășurarea activității anterioare, a situației resurselor și rezervelor existente în economie, a oportunităților și presiunilor mediului economico-social extern.

Formularea strategiilor presupune punerea în evidență a direcțiilor de orientare a activității economice, pe o perioadă determinată de timp, stabilirea obiectivelor și ierarhizarea acestora, precizarea mijloacelor și instrumentelor de realizare. Strategia este prin aceasta știința sau arta de a declanșa toate resursele, pentru atingerea cu succes a obiectivelor și scopurilor fixate.

Principalul și ultimul obiectiv al economiei este dezvoltarea unor politici mai bune pentru minimizarea eforturilor și maximizarea efectelor economice.¹

Referindu-ne aici la strategia macroeconomică, considerăm că obiectivele acesteia, nu pot fi desigur decât cele ale macroeconomiei în general.

Obiectivul central al strategiei este dezvoltarea economică, aceasta reprezentând în același timp un mijloc de a realiza alte obiective, care ies din domeniul economiei pure, cu toate că și ele au consecințe economice.

La rândul său, dezvoltarea economică are obiectivul său specific. Acesta este lupta contra rarității resurselor, ceea ce echivalează cu creșterea bogăției naționale și satisfacerea mai bună a nevoilor umane, prin intermediul unor opțiuni de prioritate și suportarea costurilor care rezultă. În fond, acesta este, așa cum remarca Michel Pebereau, obiectivul central al tuturor cercetărilor teoretice, începând cu opera publicată de Adam Smith în 1776 "Cercetări asupra naturii și cauzelor avuției națiunilor"².

A spori bogăția înseamnă înainte de orice creșterea producției. Totodată, înseamnă asigurarea perenității creșterii prin evitarea unor dezechilibre ca șomajul și inflația, deficitului comerțului exterior, ca tot atâtea amenințări la adresa creșterii viitoare și tot atâtea surse de sărăcie potențială.

Așa cum s-a arătat adesea în literatura economică, creșterea, ocuparea deplină a forței de muncă, stabilitatea prețurilor și echilibrul exterior constituie un adevărat "careu magic" al unei economii sănătoase. Acestea sunt tot atâtea obiective ale strategiei macroeconomice, la care se adaugă și altele, care vor fi menționate în continuare.

Guvernele din toate țările se străduiesc să descopere calea unei creșteri echilibrate, a așa numitei "expansiuni în stabilitate"; apreciată adesea ca singura în măsură să asigure creșterea durabilă a bogăției.

¹ Paul Wonnacot, Ronald Wonnacot - *Economia*, McGraw - Hill Book Co., Ed. 3-a, 1986;

² Michel Pebereau - *La politique économique de la France*, Armand Colin, Paris, 1987.

2.1. Creșterea, obiectivul central al strategiei economice

Creșterea producției este fără îndoială mijlocul cel mai simplu pentru sporirea bogăției și reducerea sărăciei. În perioada de după al doilea război mondial s-a definit drept indicator al creșterii - produsul intern brut (sau național), care permite măsurarea valorii globale a tuturor bunurilor și serviciilor marfare, ce face obiectul unui preț de piață și al serviciilor non-marfare, furnizate de administrația publică.

"Produsul "menționat este în prezent indicatorul central al vieții economice. PNB raportat pe locuitor este unanim apreciat ca un indicator al nivelului de dezvoltare al țărilor, pe viteza și regularitatea evoluției sale bazându-se aprecierile asupra politicii economice. Majoritatea teoriilor economice au printre principalele preocupări analiza mecanismului macroeconomic, urmărind explicarea evoluției sale și influențarea sa. De asemenea, în pofida unor păreri care obiectau că creșterea producției nu acoperă decât o parte limitată a îmbogățirii efective a țărilor, a apariției ideilor legate de creșterea zero, creșterea rămâne în continuare un obiectiv esențial.

Creșterea economică reprezintă un semn major al stării de sănătate a economiei, ea asigurând posturi pentru noii muncitori angajați și permițând fiecăruia un standard de viață în creștere.

2.2. Utilizarea deplină a forței de muncă sau asigurarea unui nivel ridicat de utilizare a acesteia

Unul din indicatorii cheie ai stării de sănătate ai economiei este abilitatea de a oferi posturi, într-un interval rezonabil de timp, oricărei persoane care dorește aceasta. Performanța economică în acest domeniu se măsoară prin rata șomajului; adică procentul acelor persoane din forța de muncă ce caută activ de lucru.

Experiența arată că nici în cele mai bune momente, rata șomajului nu scade la zero. Se apreciază că, într-o economie sănătoasă, în schimbare, este normal ca un anumit număr de persoane să fie fără slujbă pentru o perioadă scurtă de timp, când intră pentru prima oară în post, sau când părăsesc postul pentru a căuta altul mai bun.

Între economiști se manifestă un anumit dezacord în ce privește nivelul "normal", sau "natural" al șomajului. Cu o generație în urmă se considera în SUA, de exemplu, ca un obiectiv rezonabil o rată de 4%, iar ia structura actuală a economiei americane, mulți economiști consideră că o rată de 6,5 % indică o piață a muncii sănătoasă.

Mobilizarea tuturor resurselor de forță de muncă disponibile reprezintă un mijloc de a maximiza capacitatea de producție a țării. De aceea, creșterea economică și utilizarea deplină a forței de muncă reprezintă două obiective strâns legate între ele. Însă acestea reprezintă mai degrabă obiective pe perioade medii și lungi decât obiective conjuncturale. În literatura economică

se apreciază că este de preferat o creștere chiar modestă, dar continuă, decât creșteri bruște după perioade de stagnare, datorită perturbărilor pe care schimbările de acest gen la aduc în viața economico-socială și chiar politică. De aici rezultă grija importantă pe care economiștii trebuie să o acorde studierii atente a tendințelor de evoluție a economiei, evidențierii ciclurilor de creștere a producției și găsirii posibilităților de a le atenua. Aceste cicluri au implicații directe asupra utilizării forței de muncă, întrucât perioadele de încetinire a creșterii și de recesiune, influențează direct asupra reducerii ofertei de locuri de muncă. Iată de ce, asigurarea regularității creșterii economice, stăpânirea ciclurilor economice și utilizarea la nivelul cel mai ridicat a forței de muncă au devenit obiective economice importante ale strategiei macroeconomice.

2.3. Stabilitatea nivelului mediu al prețurilor, adică absența inflației

Reprezintă un indiciu important privind starea de sănătate a economiei. Este de dorit evitarea creșterilor rapide, sau chiar a descreșterilor rapide ale nivelului mediu al prețurilor.

Dezvoltarea rolului jucat de monedă, ca instrument de măsură și rezervă de valoare duce la apariția inflației - fenomen ce amenință serios creșterea economică. Generată de cauze multiple, ea are o manifestare simplă, cunoscută drept inflația valorilor, cu alte cuvinte creșterea prețurilor.

Mulți economiști consideră inflația ca un rău necesar, ca un fel de parazit al creșterii. Ea prezintă însă însemnate inconveniente sociale și economice.

Unii economiști și decidenți politici au exprimat adesea părerea că, o rată moderată a inflației de până la 3% poate fi considerată ca acceptabilă. Se spune uneori că o mică rată a inflației ușurează adaptarea la schimbări și menținerea unui nivel înalt de utilizare a forței de muncă. Însă, este evident că dacă inflația depășește o rată moderată (considerată de unii între 1-3% pe an), dincolo de faptul că produce un transfer de bani de la cumpărători spre vânzători, poate obstrucționa atât producția, cât și schimbul bunurilor. În cazul hiperinflației, când banii își pierd rapid capacitatea de cumpărare se manifestă o tendință puternică de a scăpa de bani, de a-i transforma în bunuri reale sau în valută forte.

Dar chiar rate relativ reduse de inflație, de până la 10%, pot avea consecințe negative însemnate, deoarece ele lovesc puternic persoanele care trăiesc din venituri fixe, sau pe cele care au economisit cu trudă bani, în decursul unor lungi perioade de timp. Ea poate determina atitudini și comportamente necorespunzătoare în afaceri. Pentru a lua decizii bune este necesară o imagine precisă asupra a ceea ce se întâmplă. Prețurile reprezintă un element deosebit de important, dar în caz de inflație severă mesajul purtat de prețuri este deformat.

Diferenții agenți economici nu se află în situații identice în ce privește modificarea nivelului prețurilor ce le aplică sau plătesc și al veniturilor pe care le primesc, pentru a permite o glisare în măsură să compenseze cu strictețe deprecierea monetară legată de inflație. Totodată, inflația influențează comportamentul agenților economici, în ceea ce privește anticipările pe care le fac, ea falsifică calculele, afectând deciziile lor, prin incertitudinea creată asupra veniturilor și impozitelor. Prețul imobilizării banilor trebuie să țină seama în mod necesar de deprecierea valorii acestora. Dacă ea permite compensarea deprecierei monedei asigurând o remunerare justificată de imobilizarea fondurilor, ea poate fi considerată prea ridicată, de către cei ce împrumută și să descurajeze recurgerea la finanțarea prin împrumut, adesea indispensabilă pentru investiții, inclusiv recurgerea la investițiile în domeniul producției materiale, mai puțin remuneratorie, decât plasamentul financiar. Dacă din contră este foarte slabă pentru a asigura această compensație, economisirea financiară este descurajată progresiv, în favoarea consumului imediat.

Comportamentele de economisire sunt influențate negativ de către inflație și prin faptul că adecvarea ratei dobânzii nu poate fi apreciată decât ex-post.

Necesitatea combaterii inflației este impusă de dezordinile sociale și politice pe care aceasta le generează, și, care, pot pune în cauză valorile fundamentale pe care se sprijină societatea.

Perturbările pe care aceasta le aduce pot afecta mecanismul structurilor economice mergând până la împiedicarea funcționării lor.

2.4. Asigurarea echilibrului exterior

O constrângere suplimentară vine din partea relațiilor internaționale. Astfel, schimburile de bunuri și servicii se traduc prin excedente, care constituie o economie ce poate fi plasată în străinătate, sau deficite care trebuie achitate din economiile interne. Între națiuni se dezvoltă relații financiare, sub forma unei rețele dense de creanțe și datorii. Acestea din urmă, nu pot crește dincolo de măsura în care creditorii externi estimează evoluția compatibilă cu capacitatea de rambursare a debitorului. Și pentru o țară, ca și pentru o întreprindere de altfel există anumite limite dincolo de care nu se mai găsește un creditor. Aceste limite sunt desigur mobile și pot fi învinse prin progresele realizate mai ales ca urmare a investițiilor externe. Dar ele se pot restrânge brusc, atunci când perspectivele economice sau stabilitatea politică a unei țări par mai aleatoare. Situația este analogă cu cea a unei întreprinderi, căreia confruntată fiind cu deficite excesive i se refuză finanțarea de către creditorii. Când se ajunge la un blocaj exterior este pus în cauză însuși procesul dezvoltării economice, inclusiv independența unei politici economice proprii și stabilitatea politică.

Pentru a preveni asemenea situații de ruptură în politica economică este necesar a se evita creșterea excesivă a îndatorării, deci a deficitului exterior. În

același timp însă, acest deficit înseamnă a limita apelul la mijloacele externe ale economiei naționale, ceea ce limitează la rândul său creșterea economică. Ca și în cazul stabilității prețurilor, echilibrul exterior este necesar pentru a asigura continuitatea dezvoltării economice pe termen lung, dar constituie o constrângere pentru creșterea economică pe perioade scurte și medii.

2.5. Eficiența economică

În economie, chiar dacă rata șomajului și cea a inflației sunt reduse, este posibil să se realizeze o performanță slabă, așa cum se întâmplă în cazurile în care muncitorii sunt utilizați în mare măsură pentru activități de utilitate redusă, sau când se realizează produse nu dintre cele mai solicitate. De aceea, un obiectiv important de urmărit este de a obține maxim de output, în raport cu eforturile depuse. Ineficiența reflectă o risipă.

Eficiența trebuie luată în considerație sub două aspecte: tehnologic și alocativ, acesta din urmă presupunând cea mai adecvată combinație a outputurilor, pe baza celei mai juste combinații a inputurilor. Desigur, un rol cheie în încurajarea eficienței alocative îl au prețurile.

2.6. Distribuția echitabilă a veniturilor

Este un adevăr evident că, chiar în economiile cele mai dezvoltate, există și va continua să existe destul de mulți oameni aflați în dificultate, sau în sărăcie, și, deci, se simte nevoia ca societatea să facă ceva în acest sens. Desigur, nu este vorba de a se ajunge la egalitarism, deoarece oamenii și situația în care fiecare din ei se află nu pot fi egale. De asemenea, este greu de stabilit o măsură unică a sărăciei, însă anumite standarde relativ rezonabile se pot stabili și chiar s-au stabilit în diferite țări ale lumii. Există două modalități fundamentale de a ridica oamenii peste limita de sărăcie și anume: a) creșterea veniturilor la nivelul întregii economii și b) creșterea părții care revine din venitul general pentru cei cu venituri mici.

Un rol important îl are aici lupta eficientă contra șomajului, deoarece persoanele care pierd posturile cad cel mai adesea la limita sau sub limita sărăciei.

2.7. Ocrotirea mediului ambiant

În general, ritmurile înalte de creștere economică pot să fie însoțite de degradarea mediului înconjurător.

În foarte multe țări occidentale, în perioada de după 1970 mai ales, a început să se reducă accentul pus pe creșterea economică și să se pună un accent mai mare pe conservarea mediului înconjurător.

Sub aspect general, cele arătate mai sus constituie obiectivele majore ale strategiei economice. În plus, legat de obiectivele menționate ne permitem a formula observațiile următoare:

a) lista obiectivelor este departe de a fi completă sau definitivă;
b) obiectivele pot fi grupate și altfel. De pildă, obiectivul asigurării unui nivel ridicat de utilizare al forței de muncă, împreună cu obiectivul stabilității prețurilor pot constitui laolaltă un singur obiectiv, și anume, cel al asigurării stabilității dezvoltării economice. De asemenea, obiectivul stabilității prețurilor împreună cu cel al echilibrului exterior pot constitui un singur obiectiv al asigurării echilibrelor indispensabile;

c) în unele cazuri, realizarea unui obiectiv ajută la realizarea altor obiective, cu alte cuvinte, ele sunt complementare unul față de altul. De pildă, creșterea economică poate ușura îmbunătățirea utilizării forței de muncă și reducerea sărăciei. În mod analog, problema sărăciei este mai ușor de rezolvat dacă rata șomajului este menținută redusă.

Atunci când obiectivele sunt complementare, desigur că, elaborarea strategiei economice este relativ mai ușoară.

Atacând pe un front larg și luptând pentru mai multe obiective se pot spori șansele realizării fiecărui obiectiv în parte;

d) din nefericire, obiectivele economice nu sunt întotdeauna complementare existând cazuri când acestea se află în conflict. De pildă, când șomajul este redus, inflația manifestă tendința de a se accentua. Motivul îl constituie achiziționarea puternică de către public a bunurilor, care tinde să reducă șomajul, dar, în același timp și să sporească inflația. Reducerea șomajului are ioc ca urmare a sporirii achizițiilor de bunuri, șomerii vor găsi din nou posturi în fabricile producătoare de bunuri respective. La fel, dacă cresc cumpărările de case, lucrătorii-constructori găsesc relativ ușor locuri de muncă. Însă, în același timp, cumpărările sporite au tendința de a mări inflația, căci producătorii au șanse mai mari de a ridica prețul, în condițiile creșterii cererii pentru produsele lor. Asemenea conflicte între obiective constituie un adevărat test pentru înțelepciunea celor ce elaborează și conduc realizarea strategiei economice;

e) în stabilirea și aprecierea obiectivelor are însemnătate deosebită și orizontul de timp luat în considerație. Astfel, la nivelul unor politici economice curente, conjuncturale, obiective precum creșterea, utilizarea deplină a forței de muncă, stăpânirea inflației și echilibrul exterior, pot apărea ca obiective incompatibile: unele din acestea trebuie sacrificate altora. Dar, dacă obiective cum ar fi creșterea și utilizarea deplină a forței de muncă, par în anumite momente abandonate în favoarea obiectivelor de luptă contra inflației și dezechilibrelor, acestea, la rândul lor, nu au alt scop decât asigurarea continuității dezvoltării pe termen lung. Restabilirea echilibrelor economice nu înseamnă renunțarea la creștere, ci, mai degrabă, renunțarea la facilitățile unei creșteri imediate, pentru a pregăti mai bine creșterea viitoare.

Dacă orice strategie economică are ca obiectiv creșterea, toate au de asemenea drept obiectiv asigurarea marilor echilibre necesare perenității, iar alegerea strategiei se situează și în acest domeniu, ca în oricare domeniu de altfel, în importanța conferită prezentului, în raport cu viitorul.

3. Modalități și instrumente ale politicilor și strategiilor economice

A. Modalități de intervenție economică

Din punct de vedere al politicilor economice trebuie să facem distincție între modalitățile de intervenție economică și instrumentele care permit aplicarea acestor politici.

Este de menționat că, de regulă, în spatele unor recomandări de politică economică stau anumite școli ale gândirii economice (școala keynesistă, curentul liberal și monetarist, școala austriacă, noul model clasic).

Politicile economice, la rândul lor, pot fi clasificate după anumite criterii și anume:

- după natura obiectivelor finale, având de exemplu, politici de promovare a unei creșteri echilibrate, lupta contra inflației, îmbunătățirea repartiției veniturilor etc.;
- după termenul obiectivelor deosebim politici pe termen scurt (cum este politica conjunkturală) sau pe termen mediu și lung (cum ar fi politica structurală);
- după mijloacele întrebuințate avem politici de constrângere (reglementarea creditului, a concurenței etc.), sau de incitare, care urmăresc realizarea unui comportament determinant al agenților economici, pe baza unor anumite avantaje oferite (exemple: rate ale dobânzii preferențiale, avantaje fiscale etc);
- după modurile de intervenție, ele pot fi indirecte, prin mijloace ale politicii bugetare sau monetare, sau mijloace directe de acțiune asupra mecanismului economic (exemple: măsuri privind prețurile, veniturile și utilizarea forței de muncă).

1. Funcțiile bugetare

Potrivit părerii lui R. Musgrave, bugetul îndeplinește trei funcțiuni a căror importanță relativă a variat potrivit evoluției politicii economice: de stabilizare conjunkturală și de repartiție a veniturilor.

Până în anii marii crize a anilor '30 bugetul era considerat ca principalul instrument, permițând statului procurarea resurselor necesare acoperirii propriilor cheltuieli (funcția de afectare), dar, după marea criză menționată, accentul s-a pus pe funcția de stabilizare a conjunkturii, pentru ca, după război, acesta să fie pus pe funcția de redistribuire.

Este de menționat că aceste trei funcții se întrepătrund, ele urmărind asigurarea unei creșteri echilibrate.

a) Funcția de stabilizare conjunkturală

În optica keynesistă, bugetul nu este un obiectiv în sine, ei putând constitui un mijloc important de acțiune pentru stabilizarea conjunkturii. Cheltuielile publice sunt apreciate ca o injecție de fonduri în circuitul economic, iar impozitele ca o scurgere de fonduri. De unde concluzia că, stabilizarea unei conjunkturi depresive trebuie făcută prin creșterea afluxului de fonduri, prin creșterea cheltuielilor publice și/sau reducerea scurgerilor, prin diminuarea impozitelor.

Modelul keynesist a atras numeroase critici. S-a arătat că, în modelul descris, nivelul prețurilor rămâne ipotetic constant, că creșterea cererii, rezultând dintr-o politică bugetară, nu influențează decât asupra volumului producției, și deci, că această analiză nu poate fi admisă decât în perioade de depresiune și de inflație. S-a arătat, de asemenea, că, modelul este prea simplificat, deoarece include cheltuielile și impozitele luate în mod global, ori, acestea nu sunt mase omogene. În realitate, influența cheltuielilor este diferită, în funcție de sectoarele în care sunt făcute. În ce privește impozitele, implicațiile sunt de asemenea diferite, după cum este vorba de impozite directe, pe persoane, societăți, sau indirecte, cum ar fi, de exemplu, TVA

b) Funcția de afectare și repartizare a resurselor*Funcția de afectare*

Această funcție determină producția de bunuri colective și definește astfel alocarea resurselor, între sectorul public și privat.

Din punctul de vedere al neoclasicilor pentru buna funcționare a pieței este necesară o intervenție minimă a statului în economie.

În ce privește afectarea resurselor se au în vedere efectele naționalizării de întreprinderi, ale producerii de către stat a bunurilor colective, de corectare a efectului externalităților, prin impozitare, subvenționare, reglementare sau interzicere, după caz.

Funcția de redistribuire

Urmărește corectarea inegalităților rezultate din jocul unei repartiții funcționale (a veniturilor primare), prin intermediul politicii bugetare și fiscale.

Funcțiunile bugetare, așa cum au fost arătate mai sus, au fost adesea supuse unor critici în sensul că, tocmai urmărirea lor poate fi la originea unor efecte destabilizatoare, de compensare și de evicțiune și efecte incerte de redistribuire¹. Astfel, rezultatul măsurilor deliberate de politică bugetară pentru stabilizare conjunkturală au fost diferite și uneori perverse (ca în cazul Marii Britanii în perioada anilor '70).

¹ OECD, *Politique budgétaire et équilibre économique*, decembre 1968.

Destabilizările pot avea loc ca urmare a comportamentului subiecților economici sau asimetriei politicii bugetare¹, a efectelor compensatorii în țările cu sistem federal, în care există și politici independente de cele ale puterii centrale, precum și a așa-numitelor efecte de evicțiune².

Eficiența redistribuirii veniturilor promovate prin intermediul politicilor bugetare și fiscale este incertă. Aceasta, deoarece rezultatele efective ale redistribuirii nu sunt suficient de cunoscute, nu se iau în considerație consumurile de bunuri colective și scutiunile fiscale, ceea ce face ca măsurarea efectelor să nu fie suficient de exactă.

2. Acțiunile monetare

Mijloacele monetare urmăresc stabilizarea: conjuncturii, printr-un control global al volumului mijloacelor de plată, acționând bineînțeles și asupra nivelului creșterii economice. Acest control global al volumului mijloacelor de plată este chemat să prevină sau să corecteze o creștere excesivă a masei monetare, în raport cu oferta de bunuri și servicii, care ar putea avea drept consecință creșterea prețurilor interne și deteriorarea balanței de plăți externe. Dar, desigur este necesar a se preveni și corecta de asemenea, orice insuficiență de lichidități, care ar putea încetini cererea și antrena o stagnare sau depresiune a activității economice.

Dacă asupra obiectivelor politicii monetare există un consens printre teoreticieni, în ce privește cauzele fluctuațiilor monetare și măsurile de reglare monetară a conjuncturii au apărut numeroase controverse. Principalele divergențe au survenit între keynesiști și monetariști, în ce privește funcțiile cererii și ofertei, canalele de transmisie ale politicii monetare, indicatorii și obiectivele intermediare. Desigur, nu este posibil a analiza în cadrul acestui studiu toate aceste aspecte, care au necesitat ample discuții în literatura de specialitate. În esență însă, trebuie să arătăm următoarele:

- Contrar raportului efect-preț keynesian, conform căruia moneda nu trebuie să exercite decât o influență indirectă asupra activității economice (rata dobânzii fiind canalul principal de transmisie), monetariștii arată că o creștere a masei monetare afectează direct activitatea economică și prețurile, datorită mecanismelor de transmisie care rezultă din efectul său de încasare real asupra echilibrului ce se urmărește.

¹ *Politica bugetară Unde mai degrabă spre deficit decât spre excedent, deoarece este mai ușor de sporit cheltuielile publice decât de redus, și, de asemenea, mai ușor de redus taxele, decât de sporii, ceea ce induce o destabilizare inflaționistă.*

² *De exemplu, în Marea Britanie dezvoltarea sectorului public și creșterea cheltuielilor publice a antrenat o scădere a ratei investițiilor și degradarea balanței de plăți curente.*

- Pentru keynesiști politica de stabilizare este o politică direcționară, utilizând piața liberă, pentru a asigura o scădere a ratei dobânzii în perioada de recesiune. M.Friedman opune acestei politici o politică de stabilizare monetară, așa-numită "automată", reglată, asupra ratei de creștere reale a produsului național. Lupta contra inflației ar trebui realizată printr-o politică monetară restrictivă, care să încetinească în decursul anilor creșterea masei monetare, etapizat, sau brusc. Această așa-zisă "rule approach" sau "formula flexibility" oferă conform autorilor săi, aceleași avantaje ca etalonul aur, în secolul XIX.

Desigur, că și aceste poziții au suscitat critici, atât din punct de vedere economic, cât și social. Între altele s-a afirmat că, chiar dacă regulile respective ar fi justificate economic, consecințele lor sociale ar fi foarte severe, având în vedere indexarea generalizată ce s-ar impune, pentru a elimina costul social al politicii monetare restrictive.

3. Acțiunile directe asupra mecanismelor economice

În perioada de după marea criză din anii '30 și până prin anii '60 era în general admis că slăbiciunile mecanismelor de piață justifică reglarea acestora de către puterile publice. Dezvoltarea gândirii liberale a fost însoțită de critici vehemente privind această reglare, punându-se accentul, fie pe slăbiciunile proceselor de intervenție, fie pe justificarea greșită a acestora.

Acțiuni specifice

Reglementarea economică

Printre atribuțiile principale ale statului este și aceea de a fixa drepturile și obligațiile agenților economici prin intermediul regimului contractelor, al dreptului de proprietate și cel al societăților.

În literatura economică s-au subliniat, în mod deosebit, avantajele legilor în general și ale constituției în special, pentru definirea drepturilor agenților economici, recunoscându-se că statul are în aceasta un rol indispensabil, el garantând stabilirea și funcționarea cadrului juridic necesar funcționării piețelor și modificarea acestui cadru, pe măsura evoluției tehnice și economice.

Reglementarea economică vizează ansamblul mijloacelor prin care puterile publice influențează direct funcționarea unei anumite activități. În esență, ea vizează prețurile și structura ofertei unei activități date (de exemplu, controlul procesului de intrare în activitate a unor noi firme, accesul la anumite profesii, contingentările, licențele etc.).

Orice politică de reglementare economică urmărește: 1) realizarea unor niveluri de producție, de prețuri și de calitate dezirabile din punct de vedere social și 2) realizarea unui cost minim al producției.

Teoria economică admite în general intervenția publică în două situații de imperfecțiune a pieței:

- când este vorba de o concurență ineficace datorită unor structuri de monopol natural, sau oligopol natural. Statul intervine pentru protecția consumatorilor împotriva discriminărilor prin prețuri, prin impunerea monopolurilor publice și private a unor prețuri "juste și rezonabile" (de exemplu, reglementarea serviciilor de distribuție a apei și energiei, de transport, telefoane etc.);
- în cazurile de concurență distructivă.

Începând cu sfârșitul anilor '60 au apărut numeroase critici la adresa reglementării. Astfel, adepții școlii "public choice" vorbesc despre suprimarea oricărei derive reglementatoare și cer ca orice revizuire a reglementărilor să se realizeze cu acordul populației. G. Stiegler a arătat că reglementarea autorizează un protecționism în favoarea întreprinderilor reglementate, în detrimentul consumatorilor, mai ales ca urmare a prețurilor ridicate.

Datorită acestor critici a început o adevărată mișcare în favoarea dereglementării. Totuși, există și voci care spun că problema nu trebuie pusă în termeni absoluți, și că, trebuie să existe în același timp, atât o mișcare de reglementare, cât și de dereglementare, decizia urmând a fi luată pe baza costurilor și avantajelor rezultate, și, în același timp, să se întărească regulile jocului prin realizarea unei concurențe eficiente.

Acțiuni de substituie

Dacă în țările occidentale acțiunile de substituie sunt urmarea naționalizărilor, în țările din estul și centrul Europei ele sunt o moștenire a sistemului centralizat. În aceste țări, inclusiv în țara noastră, statul se afla încă puternic ancorat în producția de bunuri și servicii. Decizia de a asigura producția prin intermediul întreprinderilor publice permite statului o acțiune directă asupra mecanismelor economice. În optica keynesistă, statul are nevoile sale proprii, delimitate prin decizii care nu sunt economice, ci politice. Tot în această optică, se considera că, decizia statului de a se substitui sectorului privat, poate privi domenii foarte diverse și conduce la o extindere mai mult sau mai puțin largă a întreprinderilor publice.

Către finele deceniului '80 curentele liberale au urmărit să justifice atât de reglementarea menționată mai sus, cât și deznaționalizarea unor întreprinderi (privatizarea). Aceasta pentru două rațiuni:

- în plan microeconomic, deoarece duce la ameliorarea economică și financiară a funcționării întreprinderilor privatizate;
- în plan macroeconomic, întrucât permite restructurarea mecanismului de piață și reducerea ponderii statului, ceea ce are ca urmare creșterea eficienței sistemului economic.

Politica prețurilor și veniturilor

Intervenția statului în materie de prețuri și venituri s-a bazat pe imperfecțiunile pieței, determinate de dominația firmelor mari și sindicatelor puternice.

Experiența franceză arată că, deși politica prețurilor poate părea inevitabilă pentru a lupta contra unor dezechilibre prea mari între cerere și ofertă, ea creează totuși unele distorsiuni în mecanismul economic. Controlul în acest domeniu nu poate evita creșterea prețurilor, el o poate întârzia numai și modifica în final structura acestora. Conform aceleiași experiențe ipoteza eficienței creșterii prețurilor nu este fondată la nivel macroeconomic și nici la nivel microeconomic în toate cazurile.

Politica veniturilor are drept obiectiv realizarea unei creșteri a veniturilor compatibilă cu stabilitatea monetară. Desigur, la stabilirea creșterii veniturilor este necesar a se lua în considerație productivitatea muncii.

B. Instrumente ale intervenției economice

1. Instrumente bugetare

Examinarea aspectelor legate de aceste instrumente presupune cunoașterea indicatorilor și normelor bugetare pe de o parte, iar pe de alta, modul de utilizare a instrumentelor bugetare.

a) Indicatori și norme bugetare

Recursul la indicatorii influenței bugetare permite atât evaluarea politicii trecute, cât și prevederea noului exercițiu, în care scop, guvernul trebuie să stabilească nivelul pe care indicatorii trebuie să-l atingă pentru a realiza obiectivele finale.

Printre indicatorii avem în vedere soldul bugetar efectiv (sau soldul curent al bugetului), care, în general, nu reflectă satisfăcător influența bugetului asupra economiei. De exemplu, deficitul bugetar poate rezulta fie dintr-o încetinire a dezvoltării economice prin jocul stabilizator automat datorat reducerii percepțiilor fiscale, fie dintr-o politică discreționară de relansare.

Avem apoi în vedere indicatorii acțiunii deliberate care exprimă dimensiunea voluntară a politicii economice, cât și componenta sa automată, reflectând influența conjuncturii asupra bugetului. Variabila de referință este aici în general PNB-ul potențial, care permite să se calculeze soldul bugetar, în condițiile utilizării depline a forței de muncă, care dacă este pozitiv permite decelarea efectelor deflaționiste ale politicii bugetare.

În fine, indicatorii de impact final permit aprecierea incidenței politicii bugetare și fiscale asupra obiectivelor economice: creșterea PIB, utilizarea forței de muncă, dezinflația, soldul balanței de plăți.

Ca norme bugetare, literatura economică relevă în principal trei componente: echilibrul bugetar, creșterea paralelă a cheltuielilor publice și PIB și limitarea deficitului bugetar.

Făcând din echilibrul bugetar o normă, puterile publice urmăresc să releve responsabilitatea statului în progresul inflaționist, deoarece se considera

că bugetul în echilibru avea un efect neutru asupra nivelului prețurilor. Pe cât se pare însă, asigurarea echilibrului bugetar nu duce în mod necesar la evitarea efectului inflaționist al cheltuielilor publice, la fel cum nici dezechilibrul bugetar nu generează inevitabil inflația. În pofida echilibrului bugetar, inflația poate avea loc datorită:

1) caracterului eventual artificial al echilibrului (obținut prin artificii contabile);

2) efectelor perverse ale bugetului în perioade de expansiune (exemplu: umflarea încasărilor datorită inflației conduce la cheltuieli suplimentare făcute cu multă ușurință);

3) efectului multiplicator al bugetului în echilibru¹.

Creșterea paralelă a cheltuielilor publice și PIB adoptată ca normă privește mai mult afectarea resurselor decât stabilizarea conjuncturală și prin aceasta nu corespunde unei politici inflaționiste, ci unei politici structurale;

Limitarea deficitului bugetar ca procent din PIB. În general se apreciază că această normă nu răspunde unei raționalități, dar răspunde nevoii menținerii deficitului bugetar în niște limite mai mult sau mai puțin artificiale, justificate prin dificultatea finanțării sale.

b) Utilizarea instrumentelor bugetare

Așa cum se știe, bugetul general grupează toate încasările și toate cheltuielile! Intervenția statului în economie a avut consecințe importante, atât asupra semnificației bugetului, cât și asupra modului său de prezentare. Dacă statul se mărginește doar la întreținerea serviciilor sale, el își poate acoperi cheltuielile din impozite. Dacă însă intervine direct în economie, prin investițiile sale cu caracter productiv, el trebuie să apeleze și la alte resurse, cum ar fi împrumuturile, în acest caz, statul acționând asemenea unui bancher.

Gruparea cheltuielilor statului se face pe principalele funcții bugetare și anume educație și cultură, sectorul social, sănătate, utilizarea forței de muncă și apărarea.

Dacă până în anii '80, în țările occidentale, guvernele inspirate de doctrina keynesistă au văzut în măsurile bugetare un instrument conjunctural, urmărind ca prin modelarea cheltuielilor și fiscalității să stabilizeze conjunctura, după această perioadă politica bugetară s-a înscris în cadrul unei politici globale de luptă contra inflației, urmărind mai puțin reglementarea cererii pe termen scurt, decât stimularea ofertei globale pe termen lung.

În acest fel, politica bugetară a devenit tot mai mult o componentă a politicii ofertei.

¹ Conform teoriei lui Haavelmo creșterea cheltuielilor publice chiar dacă este finanțată prin creșterea echivalentă a impozitelor exercită un efect multiplicator cu efect inflaționist în perioade de utilizare deplină a forței de muncă.

Utilizarea cheltuielilor publice ca instrument de acțiune asupra conjuncturii s-a efectuat la început empiric, sub influența crizei din anii '30. Așa-numita politică de "mari lucrări", promovată în timpul crizei în mai multe țări urmărea injectarea în economie a unui flux suplimentar de fonduri (politică americană New-Deal a lui Roosevelt, cea germană a dr. Schacht și, în măsură mai redusă, planurile franceze Narquet și Tardieu).

Începând cu al doilea război mondial, politicile având o inspirație mai științifică, pornind de la modelul keynesist s-au străduit să influențeze conjunctura, prin modularea ritmului cheltuielilor publice și anume, pentru accelerarea în scopuri expansioniste în perioadele de recesiune și de încetinire, în timpul fazelor de expansiune prea rapidă și inflaționistă (de exemplu utilizarea cheltuielilor publice pentru creșterea economică în SUA între 1964-1966, și în Germania și Franța în perioada dinainte de 1970).

Printre orientările mai recente, începând cu anii '80 figurează preocupările de stăpânire a cheltuielilor publice. Astfel, țările industrializate (exceptând SUA și Franța în 1981 și 1982), după ce au cunoscut deficite crescătoare au dus o politică bugetară restrictivă.

În ceea ce privește partea de încasări a bugetului, reamintim că, principala lor parte o constituie impozitele. Ele pot fi utilizate de puterile publice pentru a modifica comportamentul agenților economici, fie pe termen scurt (impozitele, de exemplu, contribuie la politica conjuncturală), fie pe termen lung (ele contribuind la politica de dezvoltare și la asigurarea unei justiții sociale mai bune).

Utilizarea sistemului fiscal în cadrul unei politici conjuncturale este cu atât mai dificilă, cu cât aceasta necesită în aceeași timp, ca măsurile fiscale să fie luate rapid și ca ele să aibă efect imediat. Or, deciziile iau de regulă timp și consecințele politice pot fi tardive. În afara acestor limite generale, utilizarea fiecărei categorii de impozite prezintă limite particulare.

Utilizarea impozitelor directe, în scopul unei politici conjuncturale poate părea ușoară: în perioadele de depresiune ele trebuie reduse, iar în perioadele de inflație sporite. În practică, această utilizare se lovește de unele limite, mai ales în perioada de inflație, atât în ce privește impozitul pe persoane, cât și pe societăți.

Impozitele directe

Impozitul asupra veniturilor persoanelor fizice

Diminuarea generală a impozitului pe venit reprezintă cel mai important instrument pentru realizarea a două obiective principale: stimularea expansiunii (politică conjuncturală) sau a ofertei (politică structurală). De asemenea, ea contribuie la redistribuirea veniturilor contribuabililor cu venituri mari și la creșterea înclinației de consum a colectivității. Aceasta este așa-numita politică de "tax-cut" utilizată de administrațiile americane Kennedy, în 1962 pentru

accelerarea creșterii economice și Nixon, 1970-1971 (**pentru** a lupta contra stagflației) ca și de Carter, de altfel.

Creșterea impozitelor, la rândul său, vizează obiectivul limitării consumului și creării unei economii monetare forțate, favorizând lupta contra inflației.

Impozitul asupra societăților

Reducerea acestor impozite are ca scop stimularea investițiilor private, cu toate că unele studii efectuate în acest domeniu au relevat un impact slab.

Impozitele indirecte

Scăderea impozitelor indirecte contribuie la reducerea prețurilor, stimulând cererea și îmbunătățirea conjuncturii și invers. Creșterea lor accelerează creșterea prețurilor, reducerea consumului gospodăriilor individuale și a creșterii economice.

2. Instrumente monetare și financiare

a) Inovație și dereglementare

Procesul de inovație în domeniul monetar și financiar a avut ca urmare o mutație esențială în țările OECD. Este vorba de o anumită convergență, în crearea și utilizarea instrumentelor financiare (exemplu, dezvoltarea pieței eurodevizelor, nașterea pieței financiare transnaționale). Acest proces este însoțit de alte evoluții recente cum ar fi:

- dereglementarea financiară (liberalizarea ratelor dobânzii și ale schimbului);
- marketizarea: instituțiile de credit stabilesc condiții de debitare și creditare, în funcție de rata dobânzii pe piață;
- dezintermedierea adică reducerea locului instituțiilor financiare și, mai ales, al băncilor în finanțarea economiei.
Există tendința de trecere de la "finanțarea indirectă" la "finanțarea directă";
- dezvoltarea efectelor negociabile, care a antrenat o dezvoltare a pieței titlurilor în detrimentul pieței bancare, inovațiile în domeniul financiar au fost însoțite de profunde mutații pe piețele monetare ipotecare și financiare, iar mutațiile tehnologice în domeniul comunicațiilor au antrenat o adevărată explozie a piețelor financiare internaționale.

b) Mutații financiare și politica monetară și financiară

Dereglementarea antrenând abandonarea controalelor cantitative a condus la un nou tip de reglare monetară, bazat mai degrabă pe mecanismele de piață, având ca instrument principal mișcările ratei dobânzii.

În cadrul noului sistem de reglare monetară, banca centrală dispune de două mijloace de acțiune directe - datorită puterii sale reglementatoare ea poate impune plafoane distribuției de credite și eventual de depozite; indirecte - care vizează reglarea lichidităților bancare, prin intervenția băncii centrale pe piața monetară, ce au ca obiectiv variația ratei dobânzii și prin variațiile coeficienților rezervelor obligatorii.

În aproape toate țările occidentale puterile publice continuă să fixeze obiective privind creșterea masei monetare. Prin politica ratei dobânzii, banca centrală acționează asupra prețului monedei pentru a favoriza, sau din contră a descuraja cererea de credit. De asemenea, prin politica rezervelor obligatorii se urmărește stăpânirea creșterii cantității de monedă, care poate fi realizată printr-o acțiune complementară asupra lichidităților bancare, plecând de la creșterea ratei rezervelor obligatorii, față de depozite.

Odată cu dezvoltarea inovațiilor financiare și libertatea schimburilor au apărut și unele dificultăți, care limitează autonomia politicilor monetare. Au apărut riscuri noi cum ar fi dezintermedierea băncilor și banalizarea activității lor. Astfel, întreprinderile pot să se finanțeze emițând direct titluri de valoare, atât pe termen scurt (bilete de trezorerie), cât și pe termen lung (obligațiuni).

Proliferarea instrumentelor și creșterea puterii piețelor financiare a avut ca urmare și schimbarea comportamentului agenților economici. Întreprinderile au învățat repede că este mai rentabil să facă să lucreze economia de care dispun, pe piețele financiare, decât să o investească. Particularii îndelung spoliați de inflație au descoperit, în fine, o mare rentă, și anume cea a împrumutătorilor. În acest mod, într-un timp scurt s-a ajuns la o relativă "financiarizare" a economiei, sfera financiară având o mare ascendență asupra sferei economice reale.

3. Intervenția directă a statului

Intervenția statului se manifestă pe multiple planuri. În lumea occidentală după ce s-a manifestat un flux al intervenției statului, începând cu anii 1980, se observă un adevărat reflux al acesteia. Sensibilizate de costurile directe (cheltuieli de administrație) și de cele indirecte ale terților, determinată de această intervenție, statul face eforturi în direcția dereglementării și a privatizării.

Dereglementarea și reglementarea echivalează cu suprimarea piedicilor puse de guvern liberei concurențe. În acest scop trebuie create anumite condiții, adică existența unei legislații generale, care să protejeze agenții economici împotriva unor neajunsuri din domeniul concurenței. Ceea ce trebuie urmărit este lupta contra unor înțelegeri, care împiedică exercitarea liberei concurențe și contra pozițiilor dominante, caracterizate printr-o situație de monopol sau de concentrare a puterii.

În domeniul prețurilor și veniturilor în țările occidentale au existat încercări de a reglementa prețurile și salariile, în timpul accelerării inflației internaționale (începând din 1974).

Ceea ce s-a urmărit a fost asigurarea unei creșteri a salariilor în funcție de nivelul general al prețurilor și de evoluția productivității din întreprinderi. Față de eșecul politicii de relansare economică s-a procedat adesea la schimbări ale politicii salariale, mergând până la instaurarea de către guvern a unor blocaje de prețuri și venituri (Franța între 1945-1947), după care s-a trecut la o politică de prețuri contractuale (1963-1978).

insuccesul relativ al acestor politici, creșterea concurenței internaționale, valul mondial de dereglementare a piețelor au condus la o abordare diferită, care implică liberalizarea prețurilor.

4. Strategiile de realizare a politicilor economice

Politica utilizează, cel mai adesea, mai multe modalități de intervenție, pe care le combină cu ajutorul diferitelor instrumente. În măsura în care se pot degaja logici de ansamblu se pot construi astfel diverse strategii. Aici ne vom referi la cele mai importante tipuri de strategii prezentate în literatura de specialitate și experimentate deja, în multe din țările occidentale.

Pentru relansarea activității economice și transformarea acesteia într-un nou model de creștere se cunosc în principal trei tipuri de strategii și anume: strategia absorbirii șocurilor, strategia de creștere și strategia reindustrializării economice.

Primul tip de strategie urmărește să facă față șocurilor din ce în ce mai numeroase, primite de economie, mai ales din exterior. Al doilea tip are în vedere promovarea unei creșteri pornind de la politicile macroeconomice adoptate.

Realizarea acestor politici reprezintă o condiție necesară asigurării creșterii, dar nu și suficientă, deoarece și politicile microeconomice au, la rândul lor, de jucat un rol însemnat.

De asemenea, marja de manevră limitată de care dispun responsabilii politici macroeconomice din majoritatea țărilor lumii pentru realizarea reformelor de structură, de reindustrializare care să asigure o creștere economică suficient de viguroasă și reducerea reală a șomajului pe termen mediu și lung.

A. Strategia absorbirii șocurilor

După cât se pare, tipul de strategie menționat este de preferat politici tradiționale de stabilizare a conjuncturii, deoarece aceasta din urmă, potrivit multor păreri, are în vedere o noțiune utopică de echilibru, care nu recunoaște ritmul natural al economiei. Dacă însă se recunoaște că economicul este sinonim cu dezechilibrul, atunci, responsabilii politici economice ar putea reduce șocurile mai importante ale economiei, cu ajutorul strategiilor contra-aleatoare, aspect ce va fi examinat în cele ce urmează.

În timpul perioadelor de creștere, politica conjuncturală ar putea fi definită ca ansamblul măsurilor vizând minimizarea fluctuației veniturilor în jurul unei tendințe în urcare. Responsabilii politici economice utilizează atât instrumentele politicii bugetare, cât și monetare, pe care le au la dispoziție, adăugând la acestea o politică a schimburilor și o politică a prețurilor și veniturilor. Utilizarea unei politici mixte (policy mix) însă, care comportă instrumente diferite ca natură, pune problema regulilor de stabilizare, a

numărului de instrumente ce trebuie utilizat, ținând seama de numărul de obiective, precum și pe cea a modului de afectare a instrumentelor la obiectivele respective.

Regulile de utilizare a instrumentelor de stabilizare

Potrivit principiilor stabilite de Tinbergen trebuie utilizate atâtea instrumente câte obiective sunt, întrucât, nu se poate să existe mai multe funcții-obiectiv decât variabile instrumentale.

În ce privește cel de al doilea aspect se aplică regula lui Mundell de afectare a instrumentelor la obiective.

Dacă cel care elaborează politica economică ar dispune de informații perfecte asupra comportamentului agenților economici, ei ar putea stabili o politică mixtă, care să asigure utilizarea deplină a forței de muncă și evitarea inflației. În realitate, având în vedere imperfecțiunea informației, ei se limitează a observa consecințele utilizării diferitelor instrumente, de unde deducția lor este că instrumentele trebuie afectate obiectivelor pe care le influențează în modul cel mai direct. Alegerea instrumentelor se va face deci după principiul eficienței comparative, adică se va afecta un instrument obiectivului pentru care este relativ cel mai eficient. Regula lui Mundell trebuie privită sub două aspecte:

- în regim de cursuri de schimb fixe: se apreciază că dacă în condițiile utilizării depline a forței de muncă, prețurile pot crește, în condițiile sub-utilizării forței de muncă acestea nu pot crește, și, deci, inflația și șomajul nu pot coexista. Se admite așadar, numai inflația de "supraîncălzire". În condițiile menționate, cele două obiective de atins sunt utilizarea deplină a forței de muncă (echilibrul intern) și echilibrul balanței de plăți (echilibrul extern). Dacă se dispune de două instrumente, unul monetar (determinat de variația ratei dobânzii) și altul bugetar (a cărei influență se măsoară prin variația soldului bugetar), regula de afectare este: politica monetară trebuie afectată echilibrului extern, căci în acest domeniu ea este cea mai eficace, iar politica bugetară trebuie afectată echilibrului intern;
- în regim de cursuri de schimb flotante: prin flotare, echilibrul extern este automat prin ajustarea cursului de schimb. Însă, prin politica de stabilizare monetară și bugetară se urmărește și asigurarea echilibrului intern. Politicile de stabilizare internă sunt mai eficace în regim de cursuri de schimb flotante, căci valoarea multiplicatorului bugetar (al cheltuielilor publice) este mai ridicată decât în regim de cursuri fixe. Valoarea multiplicatorului cheltuielilor publice (K') este limitată prin creșterea importurilor induse de creșterea cererii interne, stimulate de cheltuielile publice suplimentare:

$$K' = \frac{1}{1 + m - c}$$

Importanța empirică a regulei lui Mundeli apare limitată, deoarece nu se cunoaște vreo politică conjuncturală, care să urmeze ad literam acest percept. Ipotezele lui Mundeli sunt restrictive și nu corespund realităților actuale, care constau în coexistența inflației cu șomajul și în predominanța efectelor perverse față de efectele normale. Nu se trage concluzia, plecând de la analiză lui Mundell, că politica bugetară poate fi promovată fără a ține cont de balanța de plăți, și că, politica monetară poate ignora nivelul utilizării forței de muncă, de exemplu. În realitate există foarte multe combinații ale politicilor monetare și bugetare, mult mai complexe decât cele două situații analizate de autorul menționat în cadrul acestor combinații, instrumentele monetare și bugetare nu sunt perfect substituite. Astfel, o relansare conjuncturală prin cheltuielile publice are nu numai efecte de stabilizare, dar și de afectare și redistribuire mai mari, decât cele ce rezultă dintr-o relansare, prin intermediul instrumentelor bugetare.

Pe de altă parte, acțiunile bugetare și monetare nu pot fi promovate independent, deoarece există interacțiuni între politica bugetară și cea monetară. De exemplu, acțiunea bugetară are incidențe monetare, cu atât mai importante, cu cât deficitul bugetar este finanțat prin crearea de monedă. În acest din urmă caz, creșterea cheltuielilor publice antrenează o creștere nominală a venitului național, dar aceasta determină o cerere ridicată de încasări și tranzacții ca și de percepți fiscale suplimentare (efectul de stabilizare automată), care pot reduce deficitul inițial.

Cele menționate, doar pe baza unui exemplu arată dificultatea de a doza utilizarea instrumentelor monetare și bugetare, în cadrul unei politici de stabilizare. Adesea, această dozare este rezultatul unor considerații practice, fiind mai ușor apelul la politica monetară, decât la politica bugetară, care comportă dificultăți și timp, datorită discutării și votării în parlament. Cu toate acestea, așa cum arată practica franceză de pildă, creșterea flexibilității politicii bugetare poate permite acțiunea celor două instrumente, în cadrul unor planuri de stabilizare (din anii 1963, 1968, 1969, 1979, 1984). În sfârșit, utilizarea simultană a instrumentelor politicii de stabilizare nu poate ignora considerentele de echitate (moderarea inflației nu poate fi obținută cu prețul sacrificării nivelului de trai al categoriilor sociale cele mai defavorizate) nici pe cele privind perspectivele politicii economice pe termen mediu.

Rezultatele politicilor de stabilizare

În general, rezultatele acestor politici pot fi apreciate ca fiind contestabile. În cele ce urmează vom analiza două aspecte:

– politica de "fine tuning" și modelul de expansiune în condiții de inflație. După cel de al doilea război mondial, evoluția economică s-a caracterizat prin alternanța fazelor de expansiune și de încetinire, adesea induse prin măsuri de

politică economică. Acestea din urmă vizau aplicarea recomandărilor lui Keynes privind relansarea economică, în conjuncturi care nu corespundeau situațiilor depresive de tip keynesist, ceea ce a provocat expansiuni puternic inflaționiste ale unor conjuncturi naționale și chiar internaționale. Este greu de știut cât din acestea s-a datorat preceptelor keynesiste și cât aplicării lor neadaptate la conjuncturile postbelice.

Rezultatele acestor politici de stabilizare au fost foarte diferite de la țară la țară. La o extremă s-a situat Franța, în care, în perioada 1950-1970 creșterea a fost regulată și puternică, iar la alta, Marea Britanie, în care creșterea a fost mediocră.

Creșterea economiei franceze poate fi atribuită parțial unei politici aproape permanentă de stimulare keynesistă, prin cheltuieli publice și acceptarea inflației, comportând ca contrapondere necesitatea unor frecvente devalorizări, pentru a menține competitivitatea.

Planurile de stabilizare din Franța au fost necesare datorită accelerării inflației și unei creșteri a prețurilor superioară altor țări. Această politică, asociată desigur cu alți factori economici, deși a condus la o creștere economică rapidă, a contribuit și la apariția unor comportamente de obișnuință la inflație, antrenând cu toate acestea, tensiuni sociale și risipă de resurse, ca și la specializarea insuficient de rațională în domeniul comerțului internațional.

În Marea Britanie, politica de stabilizare conjuncturală este cunoscută ca "stop and go policy" și poate fi schematizată astfel: când producția intră în expansiune are loc o creștere a importurilor și un dezechilibru al balanței comerțului exterior.

Ca urmare, responsabilii politicii economice urmăresc prin măsuri deflaționiste să restabilească echilibrul extern, în condițiile unei perioade de stagnare generatoare de șomaj. Când se apreciază că nivelul șomajului a atins un nivel insuportabil se iau măsuri de relansare a cererii interne, care vizează cel mai adesea cheltuielile publice, fiscalitatea și reglementarea vânzării în rate a produselor. Dar, reluarea producției industriale determină o nouă deteriorare a balanțelor și intrarea într-un nou ciclu "stop and go".

În concluzie, în toate țările industrializate, în perioada mării creșteri economice se observă o substituție a ciclurilor de origine economică, cu cicluri artificiale, induse de măsuri de politică economică. Fenomenul s-a accentuat după anii '60, ca urmare a conștientizării de către agenții economici a importanței evoluțiilor economice. Adesea, în majoritatea țărilor cu economie liberală s-a produs o utilizare electoralistă a măsurilor de stimulare economică. Astfel, puterile publice în căutarea unor stimulări preelectorale a economiei au recurs cu satisfacție la instrumente precum creșterea volumului de transferuri și reducerea sau raportarea impozitelor la același nivel, înainte de alegeri.

- politica de "fine tuning" și modelul de creștere încetinită, în condiții de inflație. Dacă alternanța politicilor de expansiune și frânare a putut prezenta inconveniente în cursul perioadei de mare creștere economică, politica de

reglarea a cererii a devenit ineficace te modelul de creștere încetinită prin inflație, care include și o puternică constrângere exterioară.

Politica de relansare

Relansarea poate rezulta din creșterea consumului și/sau investițiilor.

Relansarea prin consum s-ar realiza în secvențele următoare: creșterea salariilor, creșterea consumului, anticipări optimiste ale întreprinzătorilor, creșterea produsului global, creșterea economisirii și investițiilor. Însă, derularea acestor secvențe este supusă la numeroase riscuri. De exemplu, creșterea salariilor poate antrena creșterea prețurilor de către întreprinzători, pentru a-și salva marjele de beneficiu; creșterea investițiilor nu este sigură pentru că ea este supusă la numeroase constrângeri pornind de la unele anticipări puțin favorabile în condițiile actuale.

Stimularea cererii globale prin aportul de investiții induce o creștere a utilizării forței de muncă și ar permite relansarea economică în bune condiții, însă, efectul măsurilor de relansare prin investiții, nu este imediat (indiferent că este vorba de investiții publice sau private) și sunt supuse constrângerilor și anticipărilor menționate mai sus. Totodată, stimularea neselectivă a investițiilor poate avea ca urmare efectuarea de investiții pentru creșterea productivității și nu pentru creșterea capacității, conducând la accelerarea procesului de substituție capital/muncă.

În fine, mai ales, constrângerea exterioară a devenit mult mai puternică după anul 1973, sub presiunea dublă a flotării schimburilor și șocurilor petroliere. Piața schimburilor acționează în orice politică de relansare, căci stimularea activității înseamnă creșterea importurilor, care antrenează un deficit extern. Din momentul anunțării relansării, anticipările acestui deficit precipită deprecierea monetară. Aceste anticipări riscă să fie deosebit de nefavorabile în unele țări, inclusiv în țara noastră, în cazul relansării prin consum, având în vedere deficitul balanței de bunuri de consum.

În concluzie, o politică de relansare globală poate fi apreciată ca neeficientă dacă determină declanșarea spiralei prețuri-salarii și prețuri-șomaj, o creștere a inflației, fără a limita șomajul, sau eventual a-l agrava.

Politica de reducere a cererii globale

Potrivit unor aprecieri¹, această politică se dovedește nu numai nepuțincoasă să încetinească sensibil inflația, dar poate antrena efecte perverse, care o accelerează, datorită reacției de frustrare pe care politica menționată o generează. Aceasta, deoarece, reducerea provocată a cererii tinde să determine creșterea costurilor de producție unitare, ca urmare a inelasticității factorilor de producție. Constrângeri juridice și financiare (de exemplu, indemnizațiile pentru concediere) ca și presiunile politice și sindicale limitează

¹ Denise Flouzat, *op.cit.*, p. 624.

concedierile, întreprinderile suportă o reducere aparentă a productivității factorului muncă. Totodată, salariații ale căror venituri s-au redus, ca urmarea reducerii programului de muncă, se străduiesc să-și mențină nivelul de trai, reclamând creșterea salariilor, întreprinderile transferă costurile lor unitare sporite asupra prețului de vânzare. În final, măsurile restrictive determină, după un anumit timp, o creștere a șomajului care și ea este inflaționist, deoarece trebuie indemnizat. Încetinirea creșterii este ea însăși inflaționistă întrucât statul, în afara cazului că-și poate spori încasările, prin creșterea presiunii fiscale, recurge la emisia monetară pentru a-și finanța cheltuielile.

Inflația crescândă tinde a accelera șomajul, agravând situația de incertitudine a producătorilor. Procesul cumulativ de inflație crescândă și depresiune agravată, poate atrage economia într-un adevărat "cerc vicios", din care singura ieșire este dezindexarea veniturilor și realizarea consensului în favoarea reducerii puterii de cumpărare.

Abordarea dezechilibrelor prin strategii contraaleatoare

a) Critica politicii de senilizare

Adeseori este contestată însăși noțiunea de stabilizare economică. Urmărind să obțină o curbă de creștere continuă, în care expansiunile și depresiunile să fie înlăturate, această stabilizare riscă să conducă la efecte perverse, fie prin crearea unui ciclu "stop and go" artificial (așa cum s-a arătat mai sus în cazul Marii Britanii), fie prin suprimarea mișcărilor naturale ale depresiunii prin injecții monetare masive (de exemplu, SUA în 1964, Franța, în perioada 1970-1971).

Datorită acestor considerente a apărut o nouă teorie, care abordează economia în termeni de dezechilibru, având ca principal reprezentant pe R. Leijonhufvul. Conform acestei teorii, orice activitate economică este în esență un dezechilibru, de a cărei existență politica economică trebuie să țină neapărat seama. Astfel, relansarea economică generează creșterea cererii, apoi o creștere a prețurilor, care nu ar trebui întreruptă în numele restabilirii echilibrului monetar. Dezechilibrul prezintă o anumită utilitate, fie că se dezvoltă spontan, cum ar fi de pildă, creșterea prețurilor într-o inflație de creștere, fie că rezultă dintr-o politică a deficitului bugetar, sau de administrare a unor piețe (exemplu: raționalizarea creditului sau politica agricolă etc.). Într-o viziune mai largă încă, dezechilibrele fundamentale constituie un mod de reglare a economiei. Aceasta este valabil și pentru inflație care reprezintă un mijloc de economisire forțată pentru unii, metodă de reducere a tensiunilor sociale, datorită iluziei monetare pentru alții și chiar mijloc de supraviețuire a capitalismului.

Într-o economie în dezechilibru există o zonă (coridor) în care forțele care tind spre restabilirea echilibrului înving asupra celor care tind a-l perturba. Deci, dezechilibrul este susceptibil de autocorecție, în cadrul coridorului, așa

încât, o intervenție în această zonă poate fi greșită și să ducă la efecte perverse.

b) Strategii contraaleatoare

Acest gen de strategii au ca scop absorbția celor mai importante șocuri ale economiei. Este vorba de amortizarea consecințelor șocurilor care ar putea antrena efecte greu de înlăturat mai târziu.

Înainte de toate, strategiile de acest gen urmăresc identificarea șocurilor interne sau externe, care ar putea antrena economia în afara coridorului, despre care s-a amintit mai sus. În acest sens, cu titlu de exemple, pot fi citate:

- creșterea bruscă a salariilor;
- reajustarea tarifelor publice după o perioadă de frânare a lor în scopuri antiinflaționiste;
- creșterea brutală a ratelor dobânzii indusă din exterior, ca urmare a ridicării sale pe principalele piețe financiare;
- speculațiile asupra monedei naționale, conducând la fuga capitalurilor;
- creșterea prețurilor materiilor prime și energiei importate;
- fluctuațiile dolarului ca monedă internațională;
- crahul bursier cu incidență mondială (cum a fost cel din 1987).

Strategiile menționate se aplică în condițiile în care schimburile economice și în special cele financiare sunt dominate de o piață internațională, din ce în ce mai integrată, care determină cursurile și ratele dobânzii directe ale economiei mondiale.

După identificarea șocurilor este necesară analiza mecanismelor lor de transmitere, apoi determinarea unor măsuri coerente de absorbție a efectelor imediate.

- Mecanismele de transmisie a șocurilor

Cursul de schimb a devenit un punct obligatoriu de trecere, cu influență atât asupra prețurilor, cât și a ratelor dobânzii.

Analiza cursului de schimb trebuie să se bazeze pe studiul anticipațiilor privind evoluția sa și examinarea jocului elasticității prețurilor și veniturilor fluxurilor internaționale.

Anticipările trebuie să țină seama de evoluțiile trecute ale cursurilor de schimb și de evaluarea schimbării politicii monetare în perspectivă. O politică monetară expansionistă conduce la anticiparea unei reduceri a cursului de schimb, adică a unei depreciere viitoare a monedei, care va provoca o creștere a prețurilor.

În cazul unei politici monetare restrictive lucrurile se produc invers.

Examinarea jocului prețurilor permite a prevedea momentul și condițiile redresării balanței comerciale (conform teoriei lui J. Robinson, când suma elasticității prețurilor cererii naționale de importuri și cererii străine de exporturi

este mai mare ca unitatea, devalorizarea face excedentară o balanță comercială inițial echilibrată).

Devalorizarea provoacă o creștere a prețurilor importurilor în moneda națională, deci o deteriorare a raporturilor de schimb și o reducere a prețurilor exporturilor în valută. Are loc o stimulare a exporturilor și descurajarea importurilor precum și un fenomen de dependență sporită a economiei naționale față de exterior.

În perioada de inflație are loc un adevărat cerc vicios al devalorizărilor în lanț. Efectele perverse sunt suscitade de jocul elasticităților. Astfel, devalorizarea antrenează creșterea costului importurilor, care se repercutează în economia națională, până ce afectează salariile și provoacă creșterea costurilor, în acest mod, o devalorizare are ca rezultat provocarea altei devalorizări (exemplu devalorizările din Franța din fiecare an al perioadei 1982-1984 și devalorizarea din SUA, din 1985).

- Măsurile de absorbție a șocurilor au ca scop să prevină începerea unui proces cumulativ de intrare într-un cerc vicios.

Având în vedere locul important al schimbului, strategia în acest domeniu are o semnificație aparte. Totodată, ea presupune o politică determinată a cursului de schimb care, bineînțeles, nu poate fi separată de politica ratei dobânzii.

Politica cursului de schimb. În perioadele de utilizarea a cursului de schimb fix (impus) este necesară intervenția băncii centrale pentru a nu lăsa moneda națională să se îndepărteze de paritate. În cazul flotării cursului de schimb, aceasta poate fi pură (fără nici o intervenție a băncii centrale), sau impură (cu influențarea cursului de schimb).

Flotarea pură poate fi preferată, căci ea urmărește asigurarea unor ajustări rapide, însă, în cazul unei depreciere a monedei, pentru a nu se ajunge la un cerc vicios - așa cum s-a amintit - se impune flotarea impură, ceea ce presupune și o anumită conducere a acestei flotări.

Problema ce se pune este de a ști, dacă banca în ghidarea intervențiilor sale, dispune de un curs de schimb de echilibru, care să reflecte paritatea puterii de cumpărare (teoria lui G. Cassel). Trebuie, de asemenea cunoscut la ce curs să se stabilizeze o monedă puternic afectată de inflație. Teoria spune că există un curs de schimb de echilibru, între două monede din țări diferite astfel încât, ele să aibă aceeași putere de cumpărare. Acest curs stabilește paritatea între puterea de cumpărare internă și cea externă a fiecărei monede.

$$P_n = P_e \times C$$

P_n - nivelul general al prețurilor

P_e - nivelul prețurilor străine

C - cursul de schimb care realizează paritatea puterilor de cumpărare

Importanța acestei teorii este limitată totuși, deoarece, pe lângă faptul că nu se aplică în toate situațiile, comportă aspecte delicate, privind alegerea indicilor de prețuri interioare și exterioare și comportă condiții riguroase de aplicare, greu de întrunit cum ar fi permanența structurilor de preț și a celor de comerț exterior.

Neexistând un curs de schimb de echilibru pentru numeroase monede, strategia ce poate fi dusă se poate baza pe fixitate față de unele monede și flexibilitate față de alte monede. Chiar dacă se face o flotare generală, procesul trebuie controlat, pentru a menține la un nivel dezirabil valoarea externă a monedei naționale.

Față de scăderea cursului de schimb, în raport cu paritatea dorită și pentru a evita devalorizarea monedei naționale s-ar putea aplica următoarele politici de schimb:

- vânzarea de devize pe diferite piețe de schimb, care ar contribui la redresarea monedei pe aceste piețe;
- împrumutul extern în valută pentru a asigura acoperirea deficitului extern;
- instaurarea sau reîntărirea controlului schimburilor. Chiar și aceste soluții riscă uneori să fie neeficiente.

De exemplu, în cazul vânzării de devize vis-à-vis de înmulțirea speculațiilor cu monedă națională. În aceeași timp, măsura menționată de instaurare a controlului schimburilor nu este compatibilă cu evoluția de perspectivă a uniunii monetare europene.

Politica monetară internă

În realitate, domeniul monedei interne (rata dobânzii) și cel al monedei internaționale (cursul de schimb) se întrepătrund. Cei care operează pe piața financiară internațională arbitrează între rentabilitatea unui plasament în dolari (rata dobânzii) și cursul dolarului (rata schimbului), Obiectul operațiilor de "swaps" îl constituie chiar permisiunea convertirii riscului dobânzii în risc de schimb și invers.

Adesea guvernele, în fața imposibilității de a practica sistematic răscumpărări sau vânzări de devize au preferat ca în loc să acționeze asupra cantităților să acționeze asupra prețurilor, adică asupra ratei dobânzii, aceasta devenind un fel de armă a politicii cursurilor de schimb. Însă, manipularea acestei arme conduce la permanentizarea unor rate de dobânzi ridicate, superioare celor din țările cu monedă forte. Dar, ratele ridicate ale dobânzii frânează investițiile naționale, apare o contradicție între obiectivul extern și cel intern al politicii ratei dobânzii. Reducerea ratei dobânzii, dezirabilă pentru stimularea investițiilor și utilizarea forței de muncă, depinde în final de bunăvoința autorităților monetare ale țărilor cu monedă forte: dacă acestea consimt să reducă ratele lor este posibil să se reducă ratele și în țările cu monedă slabă și invers.

În acest sens se vorbește de limitele de utilizare a instrumentelor politicii monetare și a ratelor dobânzii, mai ales când trebuie administrată o monedă slabă, și, de avantajele unei monede forte, care garantează o relativă independență a politicii monetare.

B. Strategia de creștere

Această strategie urmărește să înlăture constrângerile care afectează creșterea și să lărgescă marja de manevră a responsabililor politicii economice. Ea reprezintă mai mult decât o combinație de măsuri pe termen scurt și nu poate fi concepută decât pe o perioadă mai lungă. Integrarea temporală a politicilor constituie de altfel, unul din învățămintele economice dezechilibrului. Timpul joacă un rol esențial în derularea fenomenelor economice. Șocurile chiar când sunt "tratate" au repercusiuni de durată, care implică recursul la o politică de fond și de durată. Aceasta cere o continuitate în execuție, iar realizarea sa nu aduce efectele scontate decât relativ lent. De asemenea, erorile de politică economică se plătesc cel mai adesea mult după ce au fost comise. De pildă, stimularea unei creșteri necumpătate în deceniile '60 și '70 și dereglementarea monetară internațională au avut ca urmare, un val general de inflație, în lumea occidentală.

Strategiile macroeconomice trebuie să se refere la o perspectivă suficient de lungă și să nu fie modificate brusc. Schimbările brutale constituie șocuri pentru ansamblul economiei, care sporesc incertitudinea și întârzie luarea deciziilor, mai ales în domeniul investițiilor. Luarea în considerație a timpului este importantă pentru utilizarea combinată a diferitelor modalități de intervenție (politici monetare, bugetare etc.).

Strategia creșterii în lumea occidentală în deceniul 1980-1990, s-a bazat pe asanarea bugetară pe termen mediu și pe o coordonare permanentă între politica bugetară și monetară. Internaționalizarea piețelor comerciale și financiare au impus în plus, urmărirea asigurării continue a compatibilității, între politicile economice ale principalelor țări industrializate.

1. Politica de asanare bugetară

Politica bugetară a fost mult timp interpretată ca o politică a termenului scurt. Pe termen mediu s-a constatat chiar în țările industrializate, în cursul deceniului 1970-1980, o indiferență față de creșterea continuă a cheltuielilor publice, ca și o resemnare față de creșterea deficitelor, și în consecință, a datoriei publice.

După al doilea șoc petrolier, majoritatea țărilor OCDE au decis să ducă o politică de asanare bugetară pe termen mediu, având ca obiectiv să contribuie la reducerea inflației, intensificată prin noua creștere a prețului petrolului. Totuși, această politică nu a fost inspirată numai de preocupări conjuncturale (termen scurt).

Ea s-a bazat pe unele analize care integrează timpul și anume:

- economia ofertei, care pledează pentru necesitatea reducerii importanței sectorului public în economie și reducerea presiunii fiscale asupra întreprinderilor și gospodăriilor individuale, pentru a stimula oferta;
- teoria anticipărilor care examinează condițiile accelerării inflației. O politică economică ce conduce la deficite bugetare nu poate convinge agenții economici de voința puterilor publice de a lupta contra inflației. În plus, finanțarea deficitelor bugetare, având ca urmare creșterea datoriei publice, face necesară inflația pentru a reduce valoarea reală a acestei datorii;
- relația între deficitul finanțelor publice și deficitul plăților curente. Deficitul finanțelor publice, stimulând în general consumul antrenează o reducere a formării capacității productive, și, deci, pierderea de competitivitate a ofertei naționale, față de concurența internațională, și, în final, are ca urmare dezechilibrul extern;
- creșterea datoriei publice este o sarcină greu suportabilă de economie, în perioada în care ratele reale ale dobânzii sunt superioare ratelor de creștere a PIB.

2. Coordonarea între politica monetară și bugetară

Utilizată pe termen scurt, pentru a face față șocurilor, politica monetară deține de asemenea, un loc important într-o politică pe termen mai lung.

Politica monetară este confruntată în țări ca Japonia, RFG, Franța, cu conflictul între stabilizarea cursului de schimb și imperativele reglării monetare interne.

Autoritățile monetare trebuie să evalueze și să satisfacă nevoile monetare suplimentare, generate de perturbările financiare, asigurându-se că într-o perspectivă mai lungă, această creștere de lichidități, nu dă loc unei resurgente a inflației. Dar, politica monetară nu-și poate asuma singură acest rol. Ea trebuie să fie combinată cu o politică bugetară tinzând la o resorbire a deficitelor și la diminuarea datoriei publice. De dozajul acestor două politici depinde gradul de stabilitate a fluxurilor, nivelul ratei dobânzii, starea balanței de plăți și evoluția cursului, de schimb.

3. Compatibilitatea politicilor economice a marilor țări industrializate

Stagflația a dus la abandonarea politicilor naționale de reglare fină, mulțumită căreia se putea merge (prograsa) pe o linie de demarcație între ceva mai multă inflație și ceva mai puțin șomaj (curba lui Phillips).

În anii '80, puterile publice din țările OCDE s-au raliat unui obiectiv comun; lupta contra inflației, dar succesul său n-a fost însoțit de reducerea

dezechilibrelor în domeniul comerțului exterior, al utilizării forței de muncă și cursurilor de schimb.

Dacă nu s-a realizat o convergență spontană în acest domeniu este pentru că nu s-au conștientizat noile constrângeri, rezultate din internaționalizare. Forțele economice profunde - acelea ale pieței sunt, în esență, din ce în ce mai internaționalizate.

Interdependența între națiuni este realizată prin piața mondială și întreprinderile multinaționale, iar mai recent, prin globalizarea piețelor financiare.

Conștientizarea necesității cooperării internaționale a dus la formarea unor acorduri (cum sunt cele de la Piaza și Luvru sau "grupul celor șapte"), care au reuniuni periodice, în care se evaluează politicile macroeconomice ale marilor țări, plecând de la o baterie de indicatori, ca soldurile bugetare, balanțele curente, creșterea reală, cursul de schimb, rata dobânzii etc.

Pe cât se pare, sistemul monetar internațional intră într-o fază, care s-ar putea numi flotarea concertată a monedelor. Conform acordului de la Luvru s-a prevăzut și o mai bună repartizare a cererii interne, între cele trei mari țări industriale (SUA, RFG, Japonia). Fiind excesivă în SUA, ea trebuie încetinită printr-o politică bugetară, restrictivă, insuficientă în RFG și Japonia, ea trebuie stimulată printr-o politică bugetară expansionistă.

Coordonarea se organizează și la nivelul vechiului continent, prin crearea unui sistem european de bănci centrale. Însă, cu toate că situația țărilor OCDE apare mai favorabilă la sfârșitul deceniului 1980-1990, decât înainte, șomajul rămâne încă ridicat în anumite țări (ex.: Franța 10%), iar inflația dă semne de accelerare. Există încă distorsiuni și rigidități de ordin structural, care frânează instaurarea unui nou model de creștere.

C. Strategia de reindustrializare

În măsura în care criza ce se manifestă în țările occidentale pare a fi o criză industrială, și mai general, o criză sistemică a modalității de creștere însăși, acest fenomen nu se poate rezuma la un tratament macroeconomic. Din aceste considerente, în tot timpul anilor '80 guvernele OCDE au pus tot mai mult accentul pe ameliorarea performanțelor economice, pe calea unor reforme structurale. Aceste reforme aduc un aport la eliminarea distorsiunilor fiscale, favorizând dereglementarea și intensificând concurența, contribuind la un proces de dezinflație.

Într-un mare număr de țări, anumite mutații structurale au avut ca urmare remodelarea pieței muncii și modificarea regulilor de indexare, pentru a contracara evoluția nefavorabilă a dinamicii prețuri - salarii.

Realizarea unei politici industriale presupune utilizarea anumitor mijloace și parcurgerea unor etape determinate. Astfel se pot distinge două tipuri de acțiuni:

a) politici globale sau orizontale, care constau în favorizarea ansamblului întreprinderilor industriale, fără a ține seama de activitățile lor specifice, de dimensiunile și localizarea lor.

Printre măsurile care aparțin de acest tip de acțiuni figurează cele:

- indirecte (acțiuni asupra mediului), care vizează să pună la dispoziția firmelor mijloacele necesare dezvoltării lor, pentru a le asigura o infrastructură de calitate și a le asigura o implantare rentabilă. Aceste acțiuni asupra mediului sunt asigurate prin politicile generale: politica monetară și financiară, politica utilizării amenajării teritoriale;
- directe: ajutoare pentru exporturi, pentru cercetare și dezvoltare, pentru investiții care generează economie de energie și de materii prime, politici de organizare industrială, mai ales privind concurența și concentrarea.

b) politici specifice sau selective (verticale) care urmăresc să acționeze fie asupra unui ansamblu precis de întreprinderi contribuind la producția unui anumit bun (politica de "ramură") sau a unei serii de bunuri (politica de "sector", de "proiect" sau de "filieră"), fie asupra unor firme bine determinate, cu rol esențial în programul unei activități ("planuri") sau în "salvarea" acestora (acțiuni în favoarea unor întreprinderi în dificultate.).

Politicile specifice îmbracă diferite modalități de acțiune, urmărindu-se determinarea agenților economici de a face un anumit lucru (prin acorduri, contracte, piețe publice, ajutoare) sau operând o substituție a acțiunii statului (naționalizări).

5. Unele aspecte privind strategia de dezvoltare macroeconomică în România

Din cele arătate mai înainte rezultă, sperăm, rolul important al strategiei macroeconomice în condițiile economiei de piață, pentru stabilirea direcțiilor fundamentale de acțiune și atingerea obiectivelor urmărite, pentru orientarea dezvoltării în perspectivă a agenților economici și pentru elaborarea strategiilor microeconomice.

În țările cu economie de piață, pe lângă existența unor mecanisme de piață formale în decursul timpului, a unor instituții care permit și facilitează funcționarea pieței, statul, deși are posibilități de manevră macroeconomică limitate, dispune de asemenea de un sistem de modalități și instrumente destul de sofisticate și sensibile, care în baza unei strategii determinate permit influențarea dezvoltării în perspectivă. Cu toate acestea, așa cum s-a arătat, rezultatele economice realizate în timp, nu au fost în cazul tuturor țărilor dintre cele mai bune.

În condițiile țării noastre, posibilitățile de influențare macroeconomică sunt încă mari și trebuie să fie ca atare, ținând seama de preponderența proprietății de stat, a lipsei unor mecanisme și instituții specifice economiei de piață, a necesității gestionării tranziției.

Trebuie avut în vedere însă că, în perioada de după revoluție mult timp nu s-a dispus de o strategie de dezvoltare corespunzătoare, nici de obiective clare și modalități și instrumente adecvate, acestea fiind în curs de constituire. Astfel, pentru a da un singur exemplu, arătăm că, dacă țările cu economie de piață consolidată își pot permite o armonizare fină a mecanismului impozitelor și punerea acestuia în concordanță cu prioritățile politicii economice, noi ne aflăm încă într-o situație fără precedent, adică în faza introducerii sau înlocuirii unor impozite și asigurării compatibilității sistemului de impozite cu mecanismele pieței. În această situație a trebuit să se renunțe temporar la unele scopuri și funcții ale impozitelor, în favoarea identificării unor soluții optime, atât cantitativ (gradul de fiscalitate), cât și calitativ (modul de impunere) prin care să se acționeze în direcția stimulării fiscale apărării, dezvoltării și consolidării unui sector privat viabil, care să asigure existența unei piețe concurențiale.

În stabilirea gradului de fiscalitate trebuie ținut seama de puterea contributivă a agenților economici și populației, de evitarea limitării eficienței capitalului și creșterea evaziunii fiscale. Referitor la modul de impunere, sistemul de impozite trebuie să asigure o combinație de impunere a mărfurilor, serviciilor, veniturilor agenților economici și persoanelor fizice, care să favorizeze restructurarea economiei fără a provoca nemulțumiri sociale majore.

Lipsa unor obiective clare, a unor modalități și instrumente suficient de elaborate, a unei strategii coerente de dezvoltare, alături de alți factori au contribuit în mare măsură la agravarea stării de criză, prin apariția unor dezechilibre structurale macroeconomice și sectoriale și adâncirea neconcordanței cererii și ofertei.

De abia în anul 1993, deci cu o mare întârziere, putem spune că în țara noastră s-a făcut un important pas înainte în acest domeniu, prin elaborarea strategiei de reformă și a programului de guvernare. Printre prioritățile adoptate de guvern figurează stabilizarea macroeconomică, oprirea declinului producției, crearea bazelor creșterii economice și susținerii acestui proces, precum și adâncirea transformării economice în direcția unei economii de piață funcționale și performante.

În cadrul politicii de stabilizare sunt prevăzute atât măsuri de intervenție directă cât și indirectă, cum ar fi cele de politică fiscală și bugetară, de reformă a preturilor, de politică monetară, valutară și a cursului de schimb, de venituri salariale.

Cu toate acestea, comparativ cu cerințele care se pun față de elaborarea strategiei macroeconomice, așa cum a rezultat din examinarea sa în condițiile economiei de piață putem aprecia că încă nu dispunem de o strategie coerentă de dezvoltare pe termen lung, cu obiective precise, cu etape bine stabilite și cu modalități și instrumente potrivite realizării obiectivelor. Acest aspect a rezultat și din ancheta efectuată de noi, conform căreia 69% din numărul specialiștilor consultați consideră că actuala strategie de reformă economico-socială nu corespunde cerințelor unei strategii de dezvoltare macroeconomică. De asemenea, 87% din numărul specialiștilor care au răspuns la anchetă consideră necesară elaborarea unei astfel de strategii, cu roi deosebit în orientarea dezvoltării economice în perspectivă.

Apreciem că tocmai datorită acestor considerente, în țara noastră, s-a simțit nevoia stimulării elaborării unei strategii economice de dezvoltare pe termen lung, în care scop s-a înființat pe lângă Președinția României, Consiliul Consultativ Economico-Social, constituit din academicieni, cercetători de renume și cadre universitare.

Una din problemele controversate care privește și țara noastră este aceea a definirii implicării macroeconomice a statului.

În perioada de tranziție are loc trecerea de la stabilirea de către stat a marilor echilibre și sarcinilor de realizat, către o economie de piață cu intervenționism liberal, în care piața asigură ajustarea deciziilor agenților economici, statul urmărind doar corectarea imperfecțiunilor pieței și asigurarea protecției sociale. Vom asista deci la reducerea numărului de decizii colective ale statului și la o selecție tot mai riguroasă a domeniilor și numărului intervențiilor acestuia în economie.

Considerăm că trebuie să evidențiem aici faptul că, spre deosebire de țările care au deja o economie de piață bine constituită, statul român în afara corectării deficiențelor pieței și asigurării protecției sociale are o sarcină deosebit de grea, de a interveni în asigurarea unor mecanisme și condiții necesare tranziției la economia de piață. Aceasta presupune ample transformări legislative, instituționale de privatizare și restructurare, precum găsierea și utilizarea unor modalități și instrumente, pentru realizarea finalităților urmărite.

Pentru România este de asemenea important să se stabilească și ce tip de strategie ar putea fi utilizată în condițiile actuale.

Printre tipurile de strategii posibil a fi utilizate am avut în vedere: strategia de stabilizare, strategia absorbirii șocurilor, strategia de creștere și

cea de reindustrializare. Ținând seama de condițiile concrete ale economiei românești, de stadiul în care aceasta se află, apreciem că este recomandabilă o politică de stabilizare macroeconomică, cu accent pe oprirea declinului producției și relansarea creșterii economice, urmând ca, treptat să se ajungă la un tip de strategie de absorbire a șocurilor.

Printre obiectivele strategiei macroeconomice a țării noastre considerăm că trebuie să figureze: creșterea economică, utilizarea deplină a forței de muncă, stabilirea prețurilor și combaterea inflației, asigurarea echilibrului exterior, eficiența economică și ocrotirea mediului înconjurător.

Opinăm de asemenea, că, ia stabilirea obiectivelor economice, decidenții politici vor trebui să țină seama de principiile complementarității și compatibilității acestora, pentru a evita eventuale erori decizionale și disfuncționale. Totodată, stabilitatea strategiei macroeconomice implică, așa cum s-a arătat, utilizarea unor modalități și instrumente adecvate, al căror proces de constituire și implementare nu este deloc ușor. La stabilirea acestora trebuie să se aibă în vedere unele reguli de afectare a instrumentelor la obiective bine determinate și de dozarea judicioasă a diferitelor feluri de instrumente utilizate.

Disponând de o strategie de stabilizare macroeconomică se impune utilizarea unei strategii de reindustrializare, utilizată și de țările cu economie de piață, în scopul adaptării industriei la cerințele schimbătoare ale pieței și asigurării competitivității produselor.

În condițiile noastre se impune o restructurare majoră a industriei, atât pe sectoare, cât și pe ansamblu.

Considerăm că elaborarea unei strategii coerente pe termen mediu și lung la nivel microeconomic și sectorial nu va fi posibilă fără aducerea inflației și a evoluției cursului valutar în limite normale.

Restructurarea va trebui efectuată de stat, care urmează să intervină în ramurile vitale (mine, petrol, gaze, energie) și în unele sectoare critice (siderurgie, chimie, construcții de mașini), așa cum de altfel s-a procedat și în țările cu economie de piață avansată.

În absența acestei intervenții s-ar produce grave dereglări economice. Pentru celelalte ramuri vor interveni forțele pieței în urma privatizării și a unui însemnat efort investițional. Se presupune că eficientizarea procesului de restructurare la nivelul microeconomic va fi făcută de noii proprietari. De aceea, întârzierea privatizării poate fi considerată o frână în procesul de restructurare. La rândul său, întârzierea restructurării va însemna menținerea unor sectoare mari consumatoare de resurse, cu consum ineficient sau lipsit de sens. Până la efectuarea restructurării, actualii proprietari (FPS și FPP) vor trebui să manifeste răspunderea necesară evitând restructurarea la întâmplare și irosirea de resurse în proiecte nefezabile. În același timp, o fază obligatorie de trecere pentru toți agenții economici este modernizarea tehnologică fără de care nu se va putea asigura competitivitatea produselor în viitor.

**INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE**

**PROBLEME ECONOMICE
NR. 15/1995**

**CENTRUL DE INFORMARE
ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREȘTI**

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE NAȚIONALĂ**

**STATUL ȘI ÎNTREPRINDERILE ÎN CONDIȚIILE
TRANZIȚIEI LA ECONOMIA DE PIAȚĂ**

**- MUTAȚII MANAGERIALE CERUTE DE TRANZIȚIA
ÎNTREPRINDERILOR LA ECONOMIA DE PIAȚĂ -**

Ioan BRATU
Mihai ION
Marcela NANEȘ

CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
București, 1995

Cercetarea relației dintre stat și întreprinderi în condițiile tranziției României la economia de piață a pus în evidență printre altele și necesitatea unor însemnate mutații manageriale. Aceasta, deoarece, opțiunea fundamentală privind tranziția României de la economia de comandă la cea de piață nu se poate operaționaliza decât printr-un ansamblu de decizii manageriale luate la toate nivelurile organizatorice.

Impactul trecerii la economia de piață este resimțit în mod direct și cu o deosebită intensitate pe planul managementului. Putem spune chiar că tranziția spre noul sistem nici nu se poate face fără contribuția managementului.

Economia de piață nu poate fi decât rodul unui nou tip de management adaptat organic la specificul perioadei de tranziție și la cerințele noului sistem economic, aceasta constituind un adevărat vector al redresării și relansării dezvoltării economice.

Problemele de management în perioada de tranziție nu sunt specifice nici economiei centralizate nici economiei de piață din țările occidentale.

Durata și reușita efortului de tranziție a întreprinderilor la economia de piață sunt nemijlocit determinate de capacitatea profesională a cadrelor de conducere, de temeinica lor pregătire, de folosirea celor mai adecvate metode, tehnici și instrumente de conducere, care să asigure satisfacerea criteriului rentabilității maxime, de gradul lor de implicare în acest proces.

O condiție fundamentală a asigurării programului oricărei economii, mai ales în perioada de tranziție, cum este cazul țării noastre, este ridicarea prin toate căile a performanțelor manageriale.

Managementul joacă un rol esențial în conceperea și implementarea de strategii și politici concrete și eficiente de tranziție la noul sistem economic în armonizarea aspectelor economice cu cele financiare, tehnologice, ecologice și sociale în micșorarea entropiei sistemelor, în schimbarea mentalității și crearea unui climat favorabil dezvoltării, în ridicarea performanțelor sistemului economic și social. De capacitatea managerilor de a concepe și realiza reforme economice, de a percepe corect și rapid informațiile provenite din interior și exterior, de a lua deciziile cele mai adecvate situației concrete și cerințelor noului sistem economic, depind în mare măsură șansele economiei românești de a dobândi atribute de modernitate și competitivitate, de a se angaja pe calea unei dezvoltări accentuate și echilibrate a economiei. Reforma economică este condiționată de calitatea managementului, de maleabilitatea și promptitudinea de reacție, de receptivitatea acestuia la impulsurile interne și externe.

Constituirea unui nou stil de conducere reprezintă o profundă transformare socială și culturală. Datorită multitudinii aspectelor implicate, a mulțimii de factori care îl condiționează, cristalizarea sa reprezintă un îndelungat proces social.

Potrivit opiniilor avansate de subiecți, cadre de conducere din societăți comerciale și regii autonome, ce au constituit eșantionul nostru de studiu, clasificate la rândul lor în funcție atât de frecvența citării, dar și a ordinii de importanță atribuită de fiecare dintre aceștia și reflectate prin media obținută, principalele mutații manageriale ce se cer a fi îndeplinite în vederea îmbunătățirii desfășurării activității economice și creșterii profitabilității întreprinderilor sunt: flexibilizarea structurii organizatorice; extinderea în ansamblul structural a compartimentelor de cercetare - dezvoltare, marketing și analiză economică, amplificarea activităților de cercetare tehnică și tehnologică, de prospectare a pieței interne și externe; modificarea stilului de conducere, modernizarea metodelor de conducere etc. (vezi tabelul următor).

O bună parte din aceste probleme vor putea fi soluționate cu ocazia încheierii contractului de management. Dar această operațiune este afectată negativ, în prezent, de o serie de cauze cum sunt: mediul economic instabil, cunoștințe limitate de management, insuficienta definire a atribuțiilor manageriale, a relațiilor acestora cu statul și cu organele de conducere din societățile comerciale, lipsa de experiență, necunoașterea prevederilor contractuale și a implicațiilor acestora, necesitatea schimbării mentalității, dificultăți în stabilirea criteriilor de performanță, lipsa capitalului circulant, care fac imposibilă realizarea indicatorilor de eficiență, activitatea slabă a instituțiilor abilitate să pregătească managerii etc.

Tranziția la noul tip de economie, axată pe legile și mecanismele pieței, impune cu necesitate, după părerea noastră, redefinirea rolului și Socolui, a funcțiilor statului în ansamblul complexului economico-social, precum și a raporturilor sale cu întreprinderile din sectorul public și privat. Aceasta constituie, în opinia noastră, una din coordonatele manageriale majore ale actualului proces de reformă, cu atât mai mult cu cât, în cazul României se poate spune că din acest punct de vedere s-a manifestat o anumită inconsecvență și lipsă de decizie în conturarea unei concepții și a unei politici care a condus la o situație am putea spune paradoxală, caracterizată prin persistența unui anumit grad de centralizare decizională, concomitent cu abandonarea de către stat a întreprinderilor care încă îi aparțin în proprietate.

Desigur, după cum se știe, problema intervenției sau nonintervenției statului este una dintre cele mai spinoase probleme, ea alimentând, atât pe planul gândirii economice din diverse țări, în perioada postrevoluționară, multiple și controversate discuții.

Fără a insista asupra disputelor de acest gen, considerăm că în condițiile actualului proces de tranziție pe care-l parcurge economia românească și care, spre deosebire de alte țări din Europa Centrală și de Est, prezintă particularitatea suprapunerii crizei generate de însuși procesul tranziției cu cea de sistem existentă înainte de 1990, intervenționismul statal trebuie să se mențină încă la o cotă apreciabilă, care să permită gestionarea dezechilibrelor din economie, dezangajarea statului din economie urmând să se facă treptat, pe măsura creării și funcționării mecanismelor pieței.

Clasificarea principalelor mutații manageriale

		R a n g (ordine de importanță)													Scor		Total	Medie
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13				
1.	Flexibilizarea structurii organizatorice	19	1	-	2	-	-	1	-	1	-	-	1	1	1	26	70	2,70
2.	Extinderea în ansamblul structural și compartimentelor de cercetare-dezvoltare, marketing și analiză economică, amplificarea activităților de cercetare tehnică și tehnologică, de prospecție a pieței interne și externe	13	9	-	2	-	1	1	2	-	1	-	1	1	1	30	90	3,00
3.	Modificarea stilului de conducere	4	5	5	3	-	2	-	-	-	-	-	1	1	1	21	78	3,72
4.	Modernizarea metodelor de conducere	9	6	2	4	-	1	1	1	1	-	-	1	-	25	100	4,00	
5.	Îmbunătățirea sistemului de promovare, selecție și stimulare a cadrelor de conducere, precum și a întregului personal	3	2	-	6	8	4	3	1	1	-	-	-	-	28	133	4,75	
6.	Diversificarea sistemului de plăgă și instrumente de stimulare și responsabilizare a agenților economici	-	3	8	4	3	3	-	-	1	-	2	-	1	25	123	4,92	
7.	Perfecționarea pregătirii profesionale a cadrelor de conducere la toate nivelurile organizatorice	-	3	8	4	3	3	2	-	-	2	1	1	-	27	136	5,04	
8.	Precizarea statutului managerilor și relațiilor acestora cu statutul proprietar reprezentat prin CJMS	1	3	2	3	1	5	1	2	3	2	-	-	-	23	130	5,66	
9.	Îmbunătățirea sistemului informațional-decizional	-	1	5	5	2	2	8	1	3	2	-	-	-	29	170	5,87	
10.	Exercitarea de către manageri a prerogativelor ce le revin, creșterea autorității acestora în exercitarea actului de conducere	2	2	3	4	2	2	5	2	2	1	1	1	3	30	194	6,47	
11.	Precizarea și delimitarea atribuțiilor, competențelor și responsabilităților ce revin fiecărui angajat	1	3	1	2	5	5	-	3	2	1	2	3	1	29	196	6,76	
12.	Mai buna cunoaștere între partenerii sociali: patronat - sindicat	-	1	1	1	3	1	2	4	1	-	1	3	1	19	145	7,64	
13.	Îmbunătățirea climatului organizațional	-	-	-	-	1	2	2	2	-	3	4	-	1	15	134	8,94	

Evident, este vorba de un intervenționism suplu, creator și corector, axat pe utilizarea unui sistem adecvat și coerent de pârghii și instrumente economico-financiare, de reglare indirectă a activității economice, de orientare a comportamentului agenților economici către realizarea opțiunilor economico-sociale majore.

Printre argumentele aduse în sprijinul acestei opinii se numără:

- dificultatea și complexitatea procesului de restructurare economică, de trecere de la o economie hipercentralizată la un nou tip de economie bazat pe legitățile pieței, ei neputând să se desfășoare spontan, numai prin mecanismele pieței, numai pe baza așa-zisei "selecții naturale" cum preconizează unii economiști, fie ei occidentali sau autohtoni. După părerea noastră, pentru o economie distorsionată, cum este cea a României, cu dezechilibre puternice, de o natură sau alta, o asemenea concepție ar echivala practic cu irosirea avuției naționale și, nu în ultimă instanță, cu o amplificare majoră a costurilor sociale și așa foarte greu de suportat; .
- imperfecțiunile pe care piața le prezintă la rândul său și care neluate în considerare, necorijate, nu fac altceva decât să conducă la o alocare nerațională a resurselor și, în ultimă instanță, la ineficiență;
- disfuncționalitățile și dezechilibrele de tot felul înregistrate în perioada de tranziție pe care a parcurs-o până în prezent economia românească, inflație cu 2 sau 3 cifre, șomaj, scăderea dramatică a producției industriale, blocaje financiare, diminuarea nivelului de trai etc., care, în opinia noastră, își găsesc expresia și în implicarea redusă și ezitantă a statului în viața economică și, în principal, în renunțarea de către acesta la unele din prerogativele ce decurg din calitatea sa de proprietar (legiferată prin legile nr. 15 și 31/1991), în trecerea bruscă de la centralism la autonomie, la libertatea deplină a agenților economici, fără a se asigura unele condiții minime de funcționare a acestora, a mecanismului nou creat. Așa, de exemplu, ca expresie a acestei renunțări de către stat la statutul său de proprietar sau acționar majoritar, procesul de liberalizare a prețurilor, așa cum a fost conceput și în contextul unei economii caracterizate, în esență printr-o structură oligopolistică a pieței, prin insuficiența cadrului concurențial specific unei economii de piață, a lipsei unor măsuri, instituții sau organisme adecvate de protecție a consumatorului, s-a soldat practic cu o creștere generală a acestora, cu o ignorare a costurilor și o transferare automată în preț de către agenții economici a tuturor deficiențelor legate de proasta administrare a patrimoniului încredințat, cu implicații majore asupra costului vieții. În aceste condiții, procesul de liberalizare, prin corespondența prețuri-salarii-costuri-prețuri etc. și agravat de alte măsuri (devalorizarea monedei, scăderea producției etc.) a avut drept rezultat intrarea

economiei românești într-o spirală inflaționistă greu de stopat, iar prețurile și-au pierdut rolul de "semnale" menite să conducă la fundamentarea deciziei agenților economici și la alocarea eficientă a resurselor;

- necesitatea stabilizării și redresării economiei românești precum și a relansării creșterii, conjugată cu ponderea încă mare în ansamblul structurii de proprietate a întreprinderilor cu capital unic sau majoritar de stat;
- experiențele unor țări cu economie de piață avansată (Franța, Marea Britanie, Japonia, Canada etc.) ce atestă că în calitate de agent economic, de proprietar sau acționar, statul intervine direct, dar mai ales indirect în economie.

Natura și amploarea intervenției statului este dependentă de condițiile concret specifice și de ordin conjunctural ale fiecărei țări, de orientările de o factură sau alta a guvernelor care s-au succedat la putere, cu tendință de accentuare a intervenției în perioadele de criză și chiar de redresare. Liberalismul pur, în sensul neoclasic, nu se regăsește însă, practic, în nici una din economiile occidentale.

Este elocvent în acest sens că, multe din țările occidentale, în cadrul cărora mecanismele de piață erau deja constituite, iar concurența reprezenta o trăsătură a funcționării agenților economici și care nu se confruntau nici pe departe cu probleme de natura celor pe care le presupune tranziția de la o economie hipercentralizată la un tip nou de economie, au practicat în diferite perioade controlul asupra prețurilor, abandonându-l treptat și nu dintr-o dată (Exemplul Franței este elocvent în acest sens, ea procedând la o liberalizare cvasi-totală abia în 1986) ș.a.

Aducând în sprijinul susținerii opiniei privind intervenția statului în economie aceste câteva argumente, relevăm totodată necesitatea asumării de către stat a rolului său de conducător, de manager al procesului de Reformă și de restructurare a economiei românești, precum și faptul că intervenția statului nu trebuie interpretată ca o limitare a libertății de acțiune a agenților economici, ca o nouă formă de dirijism, ci ca o modalitate eficientă de suplینire a deficiențelor și imperfecțiunilor pieței, ca o relație de parteneriat în raport cu ceilalți agenți economici. În acest context, opinăm pentru utilizarea de către acesta a unui pachet de pârghii și instrumente adecvate specifice economiei românești și îndeosebi pentru o politică de remotivare prin diferite mijloace (financiare, tehnico-tehnologice, manageriale, structurale etc.) a ofertei.

O deosebită atenție se cere de asemenea acordată sporirii eficienței activității economico-sociale, a profitabilității și competitivității agenților economici.

În acest sens, în plan economic, considerăm că sunt necesare un pachet concret și coerent de măsuri și acțiuni menite să asigure stabilizarea și apoi relansarea producției, concomitent cu îmbunătățirea calității produselor și

serviciilor între care, avem în vedere accentuarea preocupărilor pentru capitalizarea, restructurarea și tehnologizarea întreprinderilor, finalizarea investițiilor neterminate și orientarea în mai mare măsură a efortului investițional în domenii productive prioritare, utilizarea la nivel optim a capacităților de producție existente, elaborarea și aplicarea în întreprinderile publice de noi norme și normative de muncă apte să asigure folosirea completă a timpului de lucru și sporirea productivității muncii, accentuarea preocupărilor pentru reducerea costurilor de producție și a risipei, utilizarea cu prioritate a creditelor externe pentru nevoile productive și întărirea disciplinei financiare etc.

Concomitent, sunt necesare o serie de acțiuni și măsuri în plan social axate, în principal, pe o mai bună corelare salarii-prețuri, diminuarea șomajului, dezvoltarea relațiilor de parteneriat social și crearea unui complex motivațional adecvat (mergând de la salarii și promovarea în funcție de competența profesională până la asigurarea unui climat și a unor condiții corespunzătoare de muncă) care să stimuleze inițiativa și responsabilitatea indivizilor, atașamentul lor față de întreprinderea și obiectivele acesteia.

Asigurarea unei mai bune compatibilități eficiență, producție și competitivitate necesită, în același timp, regândirea politicilor monetare, fiscale, de credit și valutare, precum și a sistemului de pârghii și instrumente utilizate în vederea atât a adecvării acestora la cerințele și exigențele activității microeconomice, cât și a asigurării coerenței lor cu celelalte componente și obiective ale politicii economice de ansamblu. Acest demers este cu atât mai important, cu cât, în ultimii ani, caracterul restrictiv și nonselectiv al acestora, precum și adecvarea nu întotdeauna corespunzătoare la particularitățile economiei românești în tranziție și condițiile reale ale întreprinderilor au determinat puternice șocuri și distorsiuni în desfășurarea proceselor economice.

Concepute ca o combinație armonioasă între elementele stimulative (dobânzi diferențiate în funcție de destinația creditelor, diminuări de impozite și taxe sau chiar exonerări în anumite situații și pentru anumite activități, facilități în procurarea creditelor destinate producției pentru export sau a valutei necesare importurilor productive etc.) și restrictive controlul și supravegherea mai severă din partea băncilor și a instituțiilor financiare, măsuri protecționiste care să asigure protejarea producției indigene, instituirea și perceperea de daune morale și compensatorii, de penalități pentru neexecutarea sau executarea necorespunzătoare a obligațiilor față de stat și alți agenți economici ș.a.) instrumentarea acestor politici trebuie să contribuie atât la susținerea eforturilor agenților economici viabili cât și influențarea și orientarea comportamentului acestora corespunzător necesității redresării și relansării producției industriale, a activității economice în general.

De altfel, experiența țărilor cu economie de piață dezvoltată demonstrează în acest sens că mai mult sau mai puțin, statul este implicat în activitatea microeconomică, intervențiile sale, nu numai în sectorul public dar și în cel

privat îmbrăcând forme diferite, care merg de la sprijin nerambursabil până la asistență financiară directă.

Tranziția la economia de piață presupune modificarea și îmbunătățirea cadrului instituțional știut fiind că orice sistem economic are ca elemente componente organizațiile (întreprinderile și instituțiile) al căror număr și calitate pot ridica sau frâna performanțele acestuia.

În perioada postrevoluționară s-a acționat cu îndreptățire pentru demolarea vechilor structuri birocratice dar s-a trecut la amplificarea lor prin structuri neobirocratice, departamente, agenții, fundații, consilii, comitete și oficii de tot soiul. Fiecare instituție trebuie să-și pună și să răspundă la câteva întrebări de bază: ce obiective are de îndeplinit? ce atribuții și competențe are? ce răspunderi îi revin? de ce mijloace dispune? Altfel se poate genera un lung și obositor joc birocratic, de paralelisme și suprapuneri.

Succesul reformei economice este condiționat de crearea și dezvoltarea unui cadru organizațional adecvat condițiilor concrete existente în țara noastră și cerințelor economiei de piață moderne, precum și imprimării unui comportament activ de implicare și răspundere a tuturor organizațiilor în vederea restructurării și eficientizării activității economice.

Înfăptuirea reformei nu se face de la sine și fragmentar, ci doar pe baza unor modificări ample și profunde de natură organizațională și funcțională a cadrului instituțional.

Analiza întreprinsă a evidențiat faptul că organele și instituțiile de stat au un impact deosebit de important asupra activității întreprinderilor.

Pentru a contribui la eficientizarea activității economice, fiecare instituție de stat trebuie să aibă obiective, atribuții, competențe clar definite, pentru a evita suprapunerile, conflictele de competență și irosirea resurselor, să dispună de mijloace necesare realizării obiectivelor ce-i revin, să reacționeze prompt și eficace la semnalele provenite din teoria și practica economică internă și internațională, să aibă inițiative și să caute soluții pe termen scurt și lung pentru diminuarea sau eliminarea disfuncționalităților apărute. De asemenea, este necesar să se analizeze riguros contribuția pe care ar putea să o aducă fiecare instituție comparativ cu necesarul de personal și cu resursele ce se cer alocate, să se folosească cu prioritate formele mai slabe de organizare pentru rezolvarea unor probleme stringente care funcționează pe o perioadă relativ scurtă de timp, instituțiile create să fie suple și dinamice, să fie adaptate permanent la noile condiții apărute. Totodată, ar trebui depuse eforturi pentru reducerea perioadei de rodaj a noilor instituții.

La crearea cadrului instituțional trebuie să se țină seama de principiile eficienței, specializării și cooperării, participării în luarea deciziilor la nivelul, cel mai competent care dispune de informațiile necesare, autonomiei, independenței, răspunderii, de posibilitățile de informare și control, de mijloacele disponibile care pot fi alocate.

Cadrul instituțional poate include instituții cu grade diferite de organizare, de la forme slabe, de tipul comisiilor sau comitetelor ad-hoc până la cele strict organizate, asociații, întreprinderi, instituții.

Instituțiile de stat trebuia să funcționeze ca niște catalizatori ai tranziției. Experiența arată că instituțiile sunt deseori înclinate către rigiditate din cauza incapacității de a progresa și de a ține pasul cu schimbarea condițiilor. Deși în cei patru ani realitățile politice și economice s-au schimbat, totuși aceste modificări nu s-au reflectat în toate instituțiile. Capacitatea instituțiilor de a se adapta la realitățile în continuă schimbare a devenit una din problemele - cheie ale tranziției noastre. Adaptarea parțială a instituțiilor nu este suficientă pentru a se asigura tranziția în ritm corespunzător; ele trebuie integrate într-o abordare atotcuprinzătoare având ca scop rezolvarea problemelor globale și specifice ale tranziției. În orientarea acestei abordări trebuie să se țină seama de trei obiective fundamentale și anume: o mai mare transparență, eficiență și solidaritate. Este nevoie să se demonstreze în mod clar necesitatea schimbării și să se înțeleagă faptul că toți vor beneficia de pe urma ei, astfel că se va putea stabili o bază echitabilă de cooperare a instituțiilor guvernamentale și neguvernamentale.

În perioada de tranziție în care se constituie și se dezvoltă noile instituții indispensabile reglării mecanismului economic, iar economia reală nu poate răspunde încă la stimulentele pieței, statul prin instituțiile existente trebuie să mențină echilibrele macroeconomice.

Guvernului, ca organ de conducere investit de Parlament cu autoritate în administrarea macrosistemului economico-social îi revine un rol deosebit de important în pregătirea aprofundată a reformei, concomitent cu coordonarea, urmărirea și controlul permanent al aplicării și desfășurării ei. În acest sens, instituțiile guvernamentale trebuie să elaboreze o strategie coerentă, ancorată în realitățile economiei românești și a politicilor orientative de dezvoltare economico-socială a țării. În acest cadru, el trebuie să asigure condițiile favorabile funcționării și adaptării întreprinderilor la mediul economic concurențial.

O condiție de bază în pregătirea și conducerea reformei economice o constituie transformarea vechiului sistem informațional într-unui adecvat cerințelor economiei de piață și valorificării factorilor de producție într-o astfel de economie, și caracterizat prin transparență, accesibilitate și operaționalitate.

Realizarea acestor deziderate este, în opinia noastră, cu atât mai imperioasă cu cât experiența celor patru ani care au trecut de la evenimentele din decembrie a demonstrat că lipsa unei concepții științifice și realiste, a unor programe cât de cât apropiate de realitățile economice și sociale ale economiei românești, pe de o parte și inconsecvența în aplicarea unor măsuri de politică economică necesare în actuala perioadă, pe de altă parte, s-au soldat cu multiple disfuncționalități și dezechilibre la nivelul întregii economii precum și în creșterea costurilor sociale ale tranziției.

Coerența tranziției la noul tip de economie, a reformei economice, în general, necesită de asemenea, după părerea noastră, descentralizarea activității de conducere a economiei - proces ce exprimă necesitatea transferării treptate a unor atribuții, competențe și răspunderi decizionale de la organele centrale la cele intermediare sau primare și investirea agenților economici cu autonomie decizională și funcțională reale, cu prerogativele necesare desfășurării eficiente a activităților economice și sociale.

Distrușgerea vechilor structuri organizatorice a dus practic la dezarticularea legăturilor de producție și cooperare, la lipsă de perspectivă asupra cerințelor și exigențelor pieței interne și externe, la blocaje și disfuncționalități în desfășurarea activității economice etc., regiile autonome și societățile comerciale dovedindu-se în mare măsură incapabile să preia într-un termen relativ scurt și să exercite la nivel calitativ corespunzător atribuțiile îndeplinite anterior de centrale și ministere.

În contextul libertăților sporite de decizie și acțiune conferite agenților economici, concepte cum sunt planul și planificarea au căzut în desuetudine și aceasta în condițiile în care preocupările prezentate în literatura de specialitate cât și în practica diferitelor firme din țări cu economie de piață avansată se concentrează în jurul unor aspecte privind planificarea strategică sau glisantă, iar în ultima vreme a managementului strategic. Drept urmare, obișnuite să acționeze sub imperiul unor ordine și dispoziții primite "de sus", multe din societățile comerciale și regiile autonome și-au conservat comportamentul inițial, dovedind o acută lipsă de preocupare pentru conturarea direcțiilor de dezvoltare în perspectivă.

După părerea noastră, multe dintre neajunsurile menționate ar fi putut fi evitate dacă procesul de descentralizare și autonomie ar fi fost înțeles și realizat nu ca o măsură în sine ce vizează, în esență, desființarea pur și simplu a structurilor economice de grup de tipul centralelor, ci ca un proces gradual, care să permită atât restructurarea acestora, cât și crearea unor noi structuri intermediare, a unor asociații sau alte forme de combinare organizațională a întreprinderilor capabile să asigure orientarea și optimizarea activității unităților economice din cadrul lor și sporirea competitivității acestora, concomitent cu investirea lor cu atribuții, competențe și răspunderi impuse de o economie modernă de piață.

Este o ipoteză, dar și un subiect de reflecție în continuarea și remodelarea actualului proces de reformă.

Concomitent cu cele arătate, considerăm că, înfăptuirea procesului de reformă declanșat în economia românească necesită, de asemenea, realizarea unei structuri raționale a economiei din punct de vedere dimensional. În acest sens, opinăm pentru asigurarea unui raport echilibrat, a unei complementarități între întreprinderile de diferite mărimi, ca premisă a lichidării poziției de monopol a unor producători și consolidării cadrului concurențial precum și a utilizării optime a resurselor.

După părerea noastră, înfăptuirea acestui deziderat depinde în mare măsură atât de crearea de întreprinderi mici și mijlocii și preîntâmpinarea tendinței de sporire nejustificată a dimensiunii unităților economice, de concentrare exagerată a producției cât și de evitare a procesului declanșat în ultimii ani, de fărâmițare excesivă și nejustificată a unor unități ale căror consecințe au constat în apariția unor societăți comerciale slabe din punct de vedere economic, cu capacitate redusă de concurență în raport cu parametrii externi, precum și în sporirea numărului personalului cu funcții de conducere, creșterea cheltuielilor de administrație și al costurilor de producție, fără ca prin acestea să se realizeze un progres în ce privește îmbunătățirea calității produselor și a activității economice în general.

Fără a minimiza importanța întreprinderilor mici și mijlocii și, dimpotrivă, subliniind necesitatea creșterii accelerate a numărului acestora - ca o condiție importantă a satisfacerii cererii manifestate pe piață - considerăm totuși că marile întreprinderi din anumite ramuri sunt cele care conferă economiei unei țări un potențial ridicat de competitivitate și formează pilonii creșterii economice. Aceasta este, de altfel, una din explicațiile procesului de concentrare și centralizare a capitalurilor întreprinderilor în țările occidentale¹.

Iată de ce, în acest cadru considerăm mai mult decât oportună, pe de o parte, efectuarea unor ample analize bazate pe luarea în considerație a specificului de ramură, a structurii și profilului de fabricație, a dimensiunilor pieței și potențialului diferiților concurenți, precum și a cerințelor specializării și cooperării internaționale etc., care să stea la baza deciziilor referitoare atât la diviziunea unor mari unități cât și la crearea altora noi iar, pe de altă parte, elaborarea unei strategii specifice de dezvoltare a întreprinderilor mici și mijlocii, care să aibă în vedere definirea responsabilităților tuturor celor implicați în promovarea acestora, identificarea segmentelor de piață, a surselor de aprovizionare și a modalităților de sprijinire concretă a lor etc.

Ținând seama de specificitatea economică spre care tranzităm, o deosebită însemnătate are diversificarea în continuare a formelor de proprietate, concomitent cu multiplicarea tipurilor și formelor de constituire și organizare a întreprinderilor. Și în această direcție, în ultimii ani au avut loc o serie de transformări nu lipsite de importanță. Practic, a luat naștere o nouă configurație de agenți economici care cuprinde, alături de regiile autonome, aflate în proprietate publică, societăți comerciale cu capital particular sau mixt constituite sub diferite forme, precum și societăți cooperatiste sau întreprinzători particulari.

¹ Este elocvent în acest sens faptul că în Japonia, de exemplu, în anul 1986, întreprinderile mici și mijlocii deși reprezentau 99% din numărul total al întreprinderilor și 81% din totalul salariaților dețineau numai 56% din valoarea adăugată, diferența de 44% revenind marilor întreprinderi.

Au fost identificate și s-a trecut la privatizarea unor societăți comerciale din diferite ramuri industriale. S-au constituit Fondul Proprietății Private și Fondul Proprietății de Stat. Au fost acordate titluri de valoare pentru 30% din capitalul social al societății comerciale aflate în proprietate de stat

Coroborat cu o serie de acțiuni și măsuri de restructurare dimensională și dezagregare organizațională a unor mari unități economice, toate acestea au generat un fenomen de reducere a gradului exagerat de concentrare a producției industriale și a poziției de monopol deținute de unele întreprinderi.

Cu toate acestea, din multiple și variate cauze (formalități complicate necesare pentru constituirea diferitelor tipuri de societăți, accesul dificil al întreprinzătorilor particulari la credite și dificultățile în procurarea valutei, lipsa unei concepții clare și coerente privind modalitățile cele mai adecvate de privatizare etc.) procesul de diversificare a formelor de proprietate decurge încă greoi. Concomitent, se constata o orientare și concentrare cu predilecție a agenților economici în sfera serviciilor și comerțului (dată fiind viteza de rotație sporită a capitalului) și evitarea în mare măsură a sectoarelor productive - cu implicații negative pe planul echilibrării cererii cu oferta de produse.

Din perspectiva celor spuse, considerăm că, crearea cadrului concurențial specific economiei de piață și înlăturarea monopolului statului - care are drept fundament asigurarea pluralismului formelor de proprietate - necesită elaborarea și aplicarea unui program realist de privatizare, cu obiective bine determinate, bazat pe evaluarea corectă, prin metode științifice a patrimoniului întreprinderilor, pe stabilirea unor forme, metode și tehnici variate de privatizare, în funcție de ramură, dimensiunea întreprinderilor și importanța acestora pentru economia națională, pe stabilirea cu claritate a modalităților și direcțiilor de utilizare a fondurilor rezultate din privatizare.

Este o cerință cu atât mai imperioasă cu cât privatizarea nu reprezintă un scop în sine - privatizarea de dragul privatizării, ci o problemă extrem de complexă, ce trebuie bine gândită și a cărei soluționare eficientă din punct de vedere economic și social necesită timp și metode adecvate. Ea constituie, în același timp, procesul menit să inducă noi comportamente și mentalități, știut fiind că exercitarea deplină a atributelor proprietății reprezintă nu numai fundamentul libertății ci și al inițiativei și responsabilității, o sursă profundă de motivații pentru orice agent economic sau individ.

Studiile efectuate au condus la concluzia că este necesară elaborarea și aplicarea unei strategii macroeconomice, având o însemnătate deosebită pentru orientarea dezvoltării în perspectivă. Acest lucru rezultă atât din literatura economică cercetată, din practica unor țări cu economie de piață cât și din ancheta efectuată de noi în rândul unor specialiști din practică. Astfel, dintr-un număr de 46 specialiști consultați, 40 s-au dovedit a fi pentru elaborarea unei asemenea strategii, apreciind favorabil rolul său în dezvoltarea economică de perspectivă.

Rolul acestei strategii trebuie să fie de a stabili direcțiile fundamentale de acțiune pentru atingerea obiectivelor urmărite, oferind un cadru de dezvoltare în perspectivă tuturor agenților economici.

Cu toate că în această direcție s-a realizat un progres, prin elaborarea unei strategii de reformă economico-socială și a programului de guvernare, nu se poate încă vorbi de existența unei strategii de dezvoltare coerente pe termen lung, cu obiective precise, etape de realizare precum și cu modalități și instrumente adecvate. În această privință, din numărul de specialiști anchetati, 31 de specialiști au apreciat că actuala strategie de reformă economico-socială nu corespunde cerințelor unei strategii de dezvoltare macroeconomică.

Odată cu retragerea statului din economie s-au desființat și unele din organele și mecanismele de conducere macroeconomică, fără a le substitui în totalitate potrivit noilor condiții. Aceasta pune în cauză redefinirea implicării macroeconomice a statului. În această privință trebuie să ținem seama de faptul că, marja de manevră macroeconomică a statului în economia de piață este limitată în majoritatea țărilor. Dar la noi, pentru moment, aceasta este încă mare, dată fiind mărimea proprietății de stat și a necesității gestionării tranziției la economia de piață. În principiu, statul trebuie să intervină pentru corectarea unor deficiențe ale pieței sau în domeniile în care aceasta înregistrează eșecuri. Domeniile în care piața manifestă eșecuri sunt, de exemplu, cel al externalităților, al bunurilor colective sau publice etc. Toate aceste eșecuri sunt, ca natură, microeconomice. Totuși, mulți economiști consideră că statul are și un rol de corectare a eșecurilor macroeconomice. Aceasta, deoarece, o economie de piață este inerent instabilă manifestându-se anumite cicluri inflaționiste, alternând sau suprapunându-se cu perioade de șomaj ridicat. Pentru aceasta sunt necesare instrumente politice la dispoziția statului, (a guvernului), pentru a promova stabilitatea macroeconomică. Printre ele avem în vedere sistemul de impozite, politicile de cheltuieli și venituri, cele legate de controlul monetar, al ratelor dobânzii și piețelor financiare. După cum există și păreri că economia privată nu este în ultimă instanță chiar așa de instabilă și că, o mare parte a fenomenelor negative de inflație și șomaj au fost cauzate de greșelile decidenților politici, care făceau mai bine dacă nu se amestecau în cadrul economiei.

Economia românească se află într-un proces de tranziție de la o economie centralizată, în care statul prin organele sale stabilea marile echilibre și sarcinile de realizat la toate nivelele, către o economie de piață cu intervenționism liberal, în care piața asigură ajustarea deciziilor agenților economici, statul urmărind corectarea unora din imperfecțiunile pieței și asigurarea protecției sociale.

Intervenția statului în economic presupune luarea unor decizii colective, mai înainte predominante, dar a căror importanță este în scădere pe măsura avansării spre economia de piață, până la a deveni complementare deciziilor individuale.

Economia publică marfară, reprezentată de sectorul public în economie va înregistra o diminuare importanții ca urmare a procesului de privatizare. De aceea, în perspectivă se prevede inducerea deciziilor colective și a unor acțiuni de politică economică ale statului, și totodată, o selectivitate mai mare a intervențiilor acestuia în economie.

Strategia de dezvoltare macroeconomică ea ansamblu de decizii prospective presupun stabilirea obiectivelor precum și a modalităților și instrumentelor pentru realizarea acestora. Dintre obiectivele strategiei macroeconomice nu pot lipsi, după părerea noastră: creșterea economică, utilizarea deplină a forței de muncă, stabilitatea prețurilor și combaterea inflației, asigurarea echilibrului exterior, eficiența economică, distribuirea echitabilă a veniturilor, ocrotirea mediului înconjurător.

În stabilirea și realizarea obiectivelor se impune a ține seama de complementaritatea obiectivelor sau lipsa de complementaritate a unor obiective. De asemenea, decidenții publici trebuie să ia în considerație eventualele incompatibilități dintre obiective, în funcție de orizontul de timp luat în considerație (termen scurt sau termen lung).

Afectarea instrumentelor la obiectivele strategice trebuie să se facă pe baza unor reguli bine determinate, printr-o dozare corespunzătoare a acestora și într-o ordine potrivită, stabilită în urma unor analize complexe, a condițiilor și factorilor de influență.

Printre tipurile de strategii posibil de utilizat avem în vedere: strategia de stabilitate conjuncturală, strategia șocurilor, strategia de creștere și strategia de reindustrializare. Dacă, potrivit unor păreri s-ar admite că echilibrul economic ar fi posibil, ar fi în principiu recomandabilă o politică de stabilizare conjuncturală, cu toate că, așa cum s-a arătat, aceasta prezintă o serie de limite inerente. Dacă din contră, potrivit altor păreri se consideră că economia este sinonimă cu dezechilibrul, s-ar recomanda o strategie de absorbire a șocurilor.

În ceea ce privește problema restructurării, aceasta se pune în general și în țările cu economie de piață, în special, din motive de eficiență și compatibilitate. La noi, restructurarea este impusă de moștenirea unei structuri a industriei ineficiente în mare măsură în unele cazuri având o tehnologie depășită și necesitând mari consumuri de materii prime și energie.

Modificarea structurii are loc, în general, ca adaptare a economiei la cerințele pieței. În economia de piață, aceasta este relativ mai ușoară, deoarece există și funcționează mecanisme de însănătoșire spontană. În țara noastră însă, neavând încă în suficientă măsură proprietate privată, acest rol trebuie suplinit, pentru un timp, de stat, fiind necesară în acest sens, elaborarea unor strategii industriale fundamentate științific și corelate între ele. Paralel cu restructurarea se impune atragerea unui flux de capital străin, pentru crearea a cât mai multe noi locuri de muncă.

În principiu vor trebui păstrate numai industriile cu șanse de competitivitate și rentabilitate și perspective de a primi fluxurile de investiții necesare.

În fine, așa cum a rezultat din cercetările efectuate o atenție deosebită trebuie acordată ridicării la cote calitativ superioare a actului managerial al instituțiilor, și întreprinderilor și aceasta cu atât mai mult cu cât una din cauzele actuale ale recesiunii economice o constituie și profunda criză managerială ce se manifestă la toate nivelurile organizatorice generată, la rândul său, de alte multiple cauze între care: lipsa de profesionalism a unora dintre cadrele de conducere, propulsarea și promovarea în funcții de conducere a unora dintre aceștia după alte criterii decât cele ale competenței profesionale și capacității manageriale - alegerea "democratică" a directorilor de către salariați - înțelegerea greșită a democrației, numai ca expresie a drepturilor nu și a îndatoririlor, negarea globală de către organele politice și de către guvern a competențelor profesionale dobândite în perioada anterioară, mediul haotic în care aceștia - chiar competenți fiind - sunt nevoiți să acționeze etc.

Din această perspectivă, opinăm că succesul reformei economice și, în general, ridicarea la noi cote de eficiență va depinde, alături de alți factori de constituirea unor structuri și a unor manageri bine informați, capabili să valorifice la maximum potențialul productiv existent și viitor. Aceasta presupune, în opinia noastră, menținerea și promovarea în funcții de conducere numai a persoanelor care dovedesc calități reale de manageri și înalt profesionalism, concomitent cu înlocuirea celor care se dovedesc incapabili sau au fost aleși și promovați după alte criterii decât competența profesională, definirea precisă a statutului acestora, a atribuțiilor, competențelor și responsabilităților ce le revin precum și a raporturilor lor cu proprietarul de drept, instituirea unui complex motivațional adecvat, ridicarea nivelului de pregătire în domeniul managementului - inclusiv prin implicarea în mai mare măsură a statului în acest domeniu, promovarea unei concepții și a unei gândiri prospective, crearea cadrului de afirmare a structurilor și conducerii de tip prospectiv ș.a.

**INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE**

**PROBLEME ECONOMICE
NR. 16/1995**

**CENTRUL DE INFORMARE
ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREȘTI**

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE NAȚIONALĂ**

**Dimensiunea economică a agriculturii durabile,
creatoare de surplus economic**

dr. Gheorghe ZAMAN

**CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
București, 1995**

Cuprins

1. Input-urile și output-urile agriculturii.....	466
2. Eficiența macroeconomică a agriculturii, sursă de surplus economic.....	472
3. Factorii de producție - premise ale surplusului economic al agriculturii.....	477
4. Foarfecele prețurilor.....	483
5. Exportul de produse agricole, excedente, deficite, curs de schimb.....	486
6. Protejarea și subvenționarea agriculturii.....	490

Dimensiunea economică a agriculturii durabile, creatoare de surplus economic¹

Situarea agriculturii în contextul mai larg al sustenabilității (durabilității) dezvoltării economice în România presupune abordări complexe, multidisciplinare, necesitate, în primul rând, de rolul și funcțiile strategice vitale ale acestei ramuri de activitate pentru economie și societate în ansamblul lor.

Indiferent de confruntările de opinii în ceea ce privește căile și modalitățile de redresare a economiei românești, puternic confruntată cu costurile economice și sociale ale tranziției, agricultura rămâne pilonul forte pentru reușita tranziției la mecanismele economiei de piață concurențială, în pofida oricărei tentative de a localiza prioritățile transformărilor economico-sociale în alte domenii cum ar fi cele ale industriei alimentare și ușoare sau ale serviciilor mai mult sau puțin riguros delimitate de sfera speculativului.

Cu riscul de a încerca o definiție incompletă, relevăm că agricultura durabilă în general și cea din România în special presupune dezvoltarea eficientă, pe baze economice, tehnologice, sociale și ecologice moderne a tuturor activităților cuprinse în domeniul respectiv, în complexa lor interdependentă și interferență cu cele din alte domenii, pe orizonturi de timp scurt, mediu și lung vizând cel puțin trei obiective majore:

a) asigurarea securității alimentare a poporului român, în concordanță cu volumul și structura optimale ale nevoilor de hrană ale acestuia;

b) satisfacerea cerințelor de produse agroalimentare ale celorlalte ramuri și domenii ale economiei naționale, în vederea formării și consolidării unei piețe interne competitive;

c) participarea, pe baze profitabile, la creșterea exportului românesc, fără a prejudicia primatul satisfacerii nevoilor de hrană ale populației și ale pieței interne în general.

Durabilitatea dezvoltării agriculturii românești cuprinde caracteristici cantitative și calitative, evident legate de eficientizarea și intensificarea activităților agricole, îmbinând ceea ce acestea au caracteristic, specific în România cu cerințele și tendințele progresului cunoștințelor științifice și tehnice pe plan mondial, ale globalizării și internaționalizării vizualizate la scară regională, europeană și mondială.

Prezenta cercetare își propune să evidențieze dimensiunea macroeconomică a agriculturii durabile în România atât prin prisma interdependenței macroagregatelor economice de efort și efect ale ramurii cât și a eficienței sale, comparativ cu alte ramuri economice. Eficiența este înțeleasă în sens larg, uneori chiar simplificator, dar nu simplist, în sensul fluxurilor economice, în expresie fizică și/sau valorică, tranzitând "cutia neagră" a agriculturii de la input-uri la output-uri.

¹ Comunicare prezentată la simpozionul național „Formarea agriculturii durabile și competitive. Strategii și politici alternative”, București, 23-24.03.1995.

1. Input-urile și output-urile agriculturii

Noțiunile de input și output, cunoscute și sub denumirea de intrări-ieșiri, constituie în prezent un instrument de lucru integrat modelului care îi și poartă numele, cu ajutorul căruia analiza economică mono și multisectorială capătă o nouă consistență privind contribuția unei ramuri, în cazul nostru agricultura, la structura și dinamica dezvoltării economice proprii și de ansamblu.

1.1. Pentru a verifica dacă agricultura reprezintă o ramură a economiei care, cel puțin din punct de vedere valoric, primește bunuri și servicii de la celelalte ramuri într-o măsură mai mare decât furnizează, am utilizat datele primare din tabelele intrări-ieșiri (pe 34 ramuri), elaborate pentru anii 1989-1991 pentru economia românească de către Comisia Națională pentru Statistică, datele pentru anul 1992 fiind în curs de definitivare.

Acest demers analitic are ca obiectiv următoarele:

- demonstrarea falsității unor opinii potrivit cărora agricultura ar fi o "activitate întreținută", pe seama altor ramuri și a subvenționării de la buget sau a altor forme de sprijin financiar;
- relevarea structurii și dimensiunilor legăturilor agriculturii cu celelalte ramuri ale economiei naționale de la care aceasta primește bunuri și servicii și cărora, la rândul său, le furnizează bunuri și servicii specifice;
- determinarea eficienței economice a sectorului agriculturii, într-o abordare cu mult mai cuprinzătoare și nuanțată, renunțându-se la analize simpliste, tributare unor aparențe sau tratării strict statice.

Tabelul nr. 1

Producția agricolă distribuită pe ramuri (Pad), consumul final (Cf), consumul intermediar (Ci) și valoarea adăugată (Va) din agricultura^{x/} României în anii 1989-1991

Anii	prețuri curente, milioane lei					
	Pad	Cf	Ci	Va	Pad-Ci	Va-Cf
1989	192401	51826	111684	115218	80717	63392
1990	173199	72205	118506	187122	59633	119977
1991	488246	250246	409188	415935	79058	165689

x/ agricultura mai cuprinde silvicultura, piscicultura și exploatarea forestieră

Sursa: Calcule pe baza datelor din "Conturile Naționale". Anii 1989, 1990, 1991, CNS, iunie 1994.

Pe baza calculelor efectuate cu datele din tabelele intrări-ieșiri, pe anii 1989-1991 (vezi tabelul nr. 1), se pot deduce următoarele constatări:

- a) în perioada analizată, **agricultura a distribuit consumului intermediar mai multă producție valorică altor ramuri decât a primit de la acestea**, surplusul (Pad-Ci) oferit variind între 60 și 80 milioane lei anual; acest sens al fluxurilor materiale nete dinspre agricultură spre alte ramuri este confirmat și de calculele în prețuri comparabile, chiar dacă mărimea surplusului menționat este ceva mai redusă;
- b) agricultura este o ramură cu valoare adăugată pozitivă, care depășește în fiecare an sensibil consumul final de produse agricole, reprezentat în cea mai mare parte de consumul gospodăriilor (circa 93%) și al administrației publice (7%); în anul 1991, această diferență dintre Va și Ci a fost de peste 165 miliarde lei, ceea ce atestă capacitatea de creștere autosusținută a ramurii, în pofida cunoscutelor probleme legate de erorile în minus ale înregistrărilor statistice la valoarea adăugată în agricultură și a influenței nefavorabile a foarfecei prețurilor.

Agricultura este legată de celelalte ramuri ale economiei naționale, în primul rând, prin input-urile ce le primește din amonte sub formă de materii prime, materiale, energie, combustibil etc. Analiza structurii procentuale a intrărilor în ramura agriculturii din celelalte ramuri ale economiei naționale evidențiază practic compoziția costurilor materiale și nemateriale de producție, în termenii analizei input-output, care are la bază ipotezele, testabile și în cazul nostru, ale constanței coeficienților tehnologici (sau ai cheltuielilor directe ale producției), ca urmare a faptului că tehnologiile pe termen scurt și mediu nu se schimbă în mod radical, din datele tabelului nr. 2 rezultă:

- de departe, cea mai mare parte a costurilor de producție din agricultură (între 43,1% și 38,8%) este deținută de către autoconsumul ramurii ceea ce semnifică:
- un potențial propriu de autosusținere a dezvoltării durabile în însuși interiorul ramurii, atestând în bună parte capacitatea sa de creștere endogenă;
- relativa autonomie a dezvoltării ramurii într-o proporție însemnată, fără a neglija însă legăturile absolut necesare cu celelalte ramuri;
- la formarea compoziției costurilor directe ale agriculturii au contribuit în anul 1991 cu coeficienți (ponderi) de peste 0,1% un număr de 21 de ramuri din cele 34 agregate cuprinse în analiză, în ordinea importanței coeficienților, printre acestea fiind următoarele: produse alimentare, băuturi, tutun (15,5%), energie electrică și termică (10,7%), chimie și fibre sintetice (9,4%), țigete (5%), transporturi (4,6%), construcții de mașini (2,7%), cauciuc și material plastice (2,3%) etc.;
- variațiile ponderilor componentelor de cost de la un an la altul sunt, în majoritatea cazurilor, foarte mici sau inexistente, ceea ce ne confirmă

valabilitatea ipotezei constanței pe termen scurt și mediu a coeficienților tehnici (aij), utilizați în calcule de analiză și previziune a necesarului total de producție agricolă pentru asigurarea unui volum și structuri date ale vectorului consumului final, formării brute de capital fix și exportului.

Tabelul nr. 2

**Structura procentuală a intrărilor în agricultură
(inclusiv silvicultură, piscicultură și exploatarea forestieră)**

	%		
	1989 ^{x/}	1990 ^{x/}	1991 ^{xx/}
TOTAL INTRARI	100,0	100,0	100,0
1. Autoconsum al agriculturii	43,1	39,7	38,8
2. Cărbune, cocs	0,6	0,2	0,3
3. Țitei	4,9	5,1	5,0
4. Produse alimentare, băuturi, tutun	18,0	26,8	15,5
5. Textile și confecții	0,3	0,3	0,3
6. Lemn, mobilă, alte produse	1,2	0,6	1,2
7. Chimie și fibre sintetice	10,4	7,6	9,4
8. Medicamente, detergenți	0,3	1,7	1,2
9. Cauciuc și materiale plastice	2,0	1,6	2,3
10. Sticlă	0,4	0,2	0,4
11. Materiale de construcții	0,3	0,2	0,5
12. Metalurgie și siderurgie	0,4	0,5	0,7
13. Construcții de mașini	3,6	3,6	2,7
14. Produse electrice și electronice	0,5	0,8	0,7
15. Mijloace de transport	1,2	1,9	1,1
16. Construcții	1,5	1,4	2,4
17. Energie electrică și termică, apă, gaze	5,9	4,2	10,7
18. Transporturi	4,1	2,6	4,6
19. Comunicații	0,3	-	0,3
20. Servicii financiar-bancare	0,3	0,3	0,4
21. Servicii pentru întreprinderi	0,4	0,3	0,9
22. Servicii colective, sociale, personale	0,1	0,3	0,1

x/ prețuri 1989

xx/ prețuri curente

Sursa: Calcule pe baza datelor din "Conturile Naționale". Anii 1989, 1990, 1991, CNS, iunie 1994.

În concluzie la structura consumului intermediar , se poate afirma că agricultura depinde de un număr mare de ramuri din amonte pentru a-și putea desfășura activitatea, chiar dacă această dependență exprimată procentual pentru fiecare ramură furnizoare nu se compară cu ponderea autoconsumului. De aici rezultă necesitatea corelării și sincronizării cât mai bune în timp și spațiu dintre agricultură și ramurile sale furnizoare, astfel încât să i se poată crea premisele creșterii sale durabile, atât de afectate uneori, în anumiți ani, de condiții climatice nefavorabile la care se mai adaugă o serie de costuri obiective și subiective ale tranziției. Monitorizarea eficientă a unor astfel de legături între blocul agriculturii și ramurile de influx ale acesteia presupune, fără îndoială, îndeplinirea unor condiții minime, legate de :

- a) funcționarea unui sistem informațional, necesar și suficient, pe linia confruntării cererii și ofertei în dinamică, prin respectarea fermă a unor contracte de livrare a producțiilor necesare de bunuri și servicii pentru agricultură;
- b) existența unor evaluări anticipate vizând ajustările sau schimbările structurale ale costurilor induse de noile tehnologii de producție;
- c) îmbinarea estimărilor consumurilor necesare în mărimi fizice cu cele în mărimi valorice, în cadrul unui program de producție al ramurii cu caracter orientativ și anticipativ, tabelele intrări-ieșiri fiind un instrument absolut necesar în fundamentarea deciziilor la nivel de produs, grupe de produse și sectorial;
- d) orice strategie de restructurare a agriculturii nu poate face abstracție de aceste ramuri de influx cu care agricultura, prin natura tehnologică a procesului de producție, este nevoită să coopereze.

1.2. Nu de mai mică importanță este și aspectul compoziției ramurilor cărora agricultura le furnizează producția sa de bunuri și servicii pentru consumul intermediar.

Această calitate de furnizor a ramurii reflectă o specializare a activității agriculturii pentru satisfacerea nevoilor de consum a anumitor parteneri în scopuri productive (prelucrări ulterioare - consum intermediar) și pentru consumul final, export, investiții și stocuri. Totodată, satisfacerea nevoilor ramurilor din aval de către agricultură depinde în măsură hotărâtoare de primirea intrărilor din amonte ca și de asigurarea propriului autoconsum în cantitățile și sortimentele necesare.

Din datele tabelului nr. 3, rezultă că numărul ramurilor cărora le sunt repartizate produsele și serviciile agriculturii pentru consumuri intermediare sunt cu mult mai reduse (circa 9 ramuri) din care peste 60% din producția totală revine produselor alimentare, băuturilor și tutunului, urmate de autoconsumul agriculturii, textile, confecții, pielărie și încălțăminte.

Tabelul nr. 3

**Repartizarea producției agricole pe ramuri consumatoare
intermediare^x**

% din totalul producției agricole distribuite

	1989	1990	1991
1. Agricultură, silvicultură, piscicultură, exploatare forestieră	25,0	26,4	32,6
2. Minereuri feroase	-	-	-
3. Produse alimentare, băuturi, tutun	65,1	66,9	61,3
4. Textile, confecții	4,3	2,1	2,7
5. Pielărie, încălțăminte	0,2	0,0	0,0
6. Lemn, mobilă, alte produse	1,2	1,5	1,2
7. Celuloză și hârtie	0,9	0,7	0,7
8. Chimie și fibre sintetice	0,5	0,2	0,3
9. Medicamente, detergenți, cosmetice	0,1	0,0	0,0

x/ Prețuri curente

Sursa: Calcule pe baza datelor din "Conturile Naționale". Anii 1989, 1990, 1991, CNS, iunie 1994.

Așadar, agricultura în calitate de furnizor de bunuri intermediare intră în relații cu un număr mai scăzut de ramuri, ceea ce nu exclude în viitor posibilități de extindere a legăturilor și cu alte ramuri. Dacă agricultura are în amonte legături de producție cu un număr mai mare de ramuri decât în aval, **aceasta nu înseamnă că sectorul agricol primește de la alte ramuri mai mult decât ar da acestora**. Dimpotrivă, volumul total net al schimburilor de produse dintre agricultură și celelalte ramuri, calculat în mod corect numai în termenii analizei intrări-ieșiri, relevă că agricultura repartizează pentru consumul intermediar al celorlalte ramuri un volum valoric al producției sensibil mai mare decât primește.

În cadrul legăturilor amonte-aval ale agriculturii din structura de ansamblu a economiei naționale, un rol cu pondere deosebită îl are industria alimentară, a băuturilor și tutunului care, de exemplu, a preluat peste 60% din producția agricolă repartizată transformărilor productive ulterioare și mai mult de 15% din input-urile agriculturii provenind tot din această ramură. De aici rezultă și necesitatea funcționării operative și eficiente, inclusiv din punct de vedere informațional, a fluxurilor materiale și financiare ale creșterii acestui bloc de ramuri care împreună satisfac un volum important (circa 40%) al consumului final total al gospodăriilor (populației) și administrațiilor publice.

Dar intensificarea relațiilor în aval ale agriculturii pe segmentul distribuției producției sale intermediare este o problemă iminentă ce ține de creșterea necesarului de produse agricole ca sortiment diversificat și ca volum crescând.

1.3. O parte însemnată a producției agricole este destinată consumului final (individual și public), investițiilor și exportului ceea ce pune agricultura în directă legătură cu funcția sa vitală de securitate alimentară, factor de acumulare investițională și de export. În anii 1989 și 1990 (vezi tabelul nr. 4), formarea brută de capital fix a fost negativă, ceea ce s-a repercutat nefavorabil asupra producției în general și semnifică o situație de totală "anormalitate" pentru un sector atât de important al economiei cum este cel agricol.

Tabelul nr. 4

**Utilizarea finală a producției agriculturii, pisciculturii,
silviculturii și exploatării forestiere**

	milioane lei					
	1989 ^{x/}	%	1990 ^{x/}	%	1991 ^{xx/}	%
— Consum final total	51826	100,0	55128	100,0	250246	100,0
din care:						
— gospodării	48548	93,6	49725	90,2	234950	93,9
— administrație publică	3278	6,4	5403	9,8	15296	6,1
— Formarea brută de capital fix	-419		-1061		11168	
— Export	1989		722		15244	
— Import	1490		5782		26363	
— Variația de stoc	-15142		20559		108445	

x/ prețuri 1989;

xx/ prețuri curente

Sursa: Calcule pe baza datelor din "Conturile Naționale". Anii 1989, 1990, 1991, CNS, iunie 1994.

Importurile în anii 1990 și 1991 au depășit sensibil exporturile de produse agricole (de respectiv 8 ori și 1,7 ori). Destinația importurilor în anii 1989, 1990 și 1991 a fost pentru consumul intermediar în proporție de respectiv 71,4%, 52,4% și 29,7%, o proporție crescândă an de an, adică respectiv 28,6%, 47,6% și 70,3%, fiind alocată consumului final cu consecințe perturbatoare pentru balanța comercială și de plăți externe a țării.

2. Eficiența macroeconomică a agriculturii, sursă de surplus economic

Potrivit datelor statistice oficiale, PIB din agricultură, spre deosebire de alte ramuri productive, în perioada după anul 1989, a cunoscut o dinamică oscilatorie dar cu o tendință de creștere în ultimii doi ani. Față de anul 1980 = 100,0, dinamica PIB din agricultură a fost următoarea: 1990 = 144,0; 1991 = 126,9; 1992 = 106,4; 1993 = 119,2 (vezi Anuarul Statistic al României, CNS, 1994, p. 363). În industrie, în anul 1993, se înregistrează numai 58% din nivelul producției anului 1980.

Din aceste două dinamici diferite, s-ar putea trage concluzia că agricultura a suportat cu mai multă rezistență șocurile tranziției, chiar dacă nu se poate vorbi încă de o relansare a ei pe baze noi și nu a beneficiat de un minim investițional necesar și suficient.

2.1. Măsurarea eficienței macroeconomice cu ajutorul raportului lei valoare adăugată la un leu consum intermediar mi se pare relevantă, mai ales în cazul în care se face calculul în dinamică și comparativ interramuri.

Tabelul nr. 5
Raportul^{x)} dintre valoarea adăugată și consumul intermediar
pe principalele ramuri ale economiei românești,
în perioada 1989-1992

Ramura	Anii			
	1989	1990	1991	1992
Agricultura	1,03	1,61	1,02	1,02
Silvicultura	1,85	1,74	1,44	1,64
Industria total	0,39	0,38	0,36	0,42
- Industria extractivă	0,95	0,87	0,69	0,76
- Industria prelucrătoare	0,39	0,41	0,36	0,44
- Industria alimentară și băuturi	0,30	0,32	0,32	0,38
- Mașini și echipamente	0,51	0,64	0,41	0,54
- Mijloace ale tehnicii de calcul și birou	1,47	1,34	0,59	0,71
- Construcții	0,40	0,57	0,57	0,59
- Comerț	2,26	2,12	3,56	3,80
- Transporturi	1,21	1,00	1,07	1,28
- Poștă și telecomunicații	5,29	4,25	3,15	2,01

x) lei valoare adăugată la 1 leu consum intermediar.

Sursa: Calcule pe baza datelor din Anuarul Statistic al României, CNS, 1994, p. 372-373.

În perioada 1989-1992, raportul valoare adăugată/consum intermediar (tabelul nr. 5) a fost supraunitar în agricultură și silvicultură și subunitar, la mare distanță, în industrie, inclusiv în industria prelucrătoare. Dacă la 1 leu consum intermediar reveneau 1,02 lei valoare adăugată în agricultură în anul 1992 în industria prelucrătoare reveneau numai 0,42 lei. Acest raport supraunitar pentru agricultură s-a menținut în întreaga perioadă analizată ceea ce vine atât în sprijinul potențialului de durabilitate a agriculturii cât și al surplusului economic, cel puțin dacă se compară cu ramurile industriale (exceptând numai în unii ani industria mijloacelor tehnicii de calcul și birou).

Comerțul este singura ramură cu un coeficient de eficiență foarte ridicat 3,8 lei valoare adăugată la 1 leu consum intermediar, ceea ce se explică în principal prin liberalizarea prețurilor și a adaosului comercial. În cazul unei astfel de ramuri, nu este vorba de o eficiență de durată ci de una temporară, cu un pronunțat caracter conjunctural și speculativ, adesea generată de poziții de monopol pe o piață în formare, marcată de o serie de imperfecțiuni.

2.2. Un alt indicator al eficienței macroeconomice și/sau sectoriale este **produsul intern brut pe o persoană activă ocupată**. El reflectă măsura în care se valorizează factorii de producție consumați, în sensul adaosului de valoare economică nou creată, raportată la un singur factor de producție și anume munca.

Tabelul nr. 6

**PIB pe persoană activă ocupată pe principalele ramuri
ale economiei naționale, în perioada 1980-1993**

	mii lei/pers. activă ocupată				prețuri curente	
	1980	%	1990	%	1993	%
Total economie	598,97	100,0	791,42	100,0	1961,59	100,0
Agricultură	256,47	42,8	594,43	75,1	1147,49	58,5
Industrie	846,51	141,4	867,92	109,7	2349,70	119,7
Construcții	522,04	87,1	651,55	82,3	1591,89	81,1
Comerț	816,93	136,4	988,84	124,9	4818,80	245,7
Transport	673,37	112,5	632,68	79,9	1919,71	97,9

Sursa: Calcule pe baza datelor din Anuarul Statistic al României, CNS, 1994, p. 158, 364.

Agricultura a realizat o productivitate a muncii pe o persoană activă ocupată mai scăzută, 58,5% față de nivelul mediu pe economia națională, în anul 1993, comparativ cu 42,8% în anul 1980 și 75,1% în anul 1990 (vezi tabelul nr.

6). Decalajele absolute și relative care despart productivitatea muncii din agricultură de cele din comerț, industrie și transport sunt mari, deși tendința de apropiere între ramuri la acest indicator, în perioada 1990-1993, pare să fie evidentă. Remarcăm însă că apropierea între nivelurile productivităților muncii s-a produs în condițiile în care a avut loc o cădere generală a acestora, numărul ocupațiilor în ramuri neagricole reducându-se sensibil, iar în agricultură crescând, ceea ce într-un anumit fel a dezavantajat agricultura.

Tendința de apropiere a nivelurilor productivității muncii între ramuri și sectoare care se manifestă relativ, pe perioade îndelungate de timp, este pe de altă parte, contracarată de specificul tehnico-economic, social și ecologic al activității din diferitele ramuri și domenii de activitate care acționează în sensul diferențierii. Bunăoară, în agricultură, cele peste 3,5 milioane populație ocupată activă nu se pot considera cu același grad de ocupare în producție, față de alte ramuri, dat fiind totuși caracterul preponderent sezonier și intensitățile diferite ale muncii agricole.

În cazul în care presupunem că în medie un lucrător în agricultură este ocupat deplin numai o treime dintr-un an de zile-muncă, atunci ipso facto nivelul productivității muncii din această ramură ar trebui triplat ceea ce ar echivala cu un nivel superior chiar celui din industrie. De altfel, în unele țări dezvoltate această situație este o realitate cauzată, în principal, de factorul înzestrarea tehnică superioară și ponderea scăzută a ocupațiilor în agricultură.

Rezervele de creștere a productivității muncii în agricultura României, după părerea noastră, sunt legate pe termenle mediu și lung, nu atât de intensificarea consumurilor de muncă vie cât mai ales de creșterea gradului de dotare tehnică a activităților și a nivelului de cunoștințe și pregătire a lucrătorilor agricoli. Numai pe această cale, necesarmente facilitată de politici agrare adecvate, se poate realiza surplusul economic încorporat, deocamdată în stare latentă, în factorii de producție din acest sector încă insuficient valorificați, din punctul de vedere al creșterii productivităților marginale ale capitalului fix, interpretat *lato sensu*.

2.3. Importanța agriculturii românești ca **ramură creatoare de produs intern brut** este reflectată, fără îndoială de ponderea pe care aceasta o deține în mărimea indicatorului pe ansamblul economiei naționale (tabelul nr. 7). Această pondere reprezenta peste o cincime din PIB-ul României în anul 1993, față de 12,6% în anul 1980, situând agricultura pe locul doi, la distanță de 15,5 puncte procentuale, după industrie.

Comparativ cu țările dezvoltate, în România ponderea agriculturii în PIB este foarte mare, ceea ce pentru unii specialiști ar putea să reprezinte un fel de "pecete" a subdezvoltării și un motiv de "complexare" sau "învinuire" a agriculturii, în demersurile comparative internaționale.

Considerăm că astfel de percepții sunt total lipsite de temei întrucât: a) faptul că agricultura românească are o pondere mai mare în PIB este un merit pentru

ramura ca atare și nicidecum o vină; b) această pondere relativ mare se explică prin contribuții procentuale relativ scăzute ale altor ramuri și domenii care ar fi putut sau trebuie să contribuie în măsură mai mare la crearea PIB; c) comparațiile internaționale pe baza unor macrostructuri atât de agregate, ascund realități extrem de diferite ceea ce face să fie actual dictonul "comparasion n'est pas raison".

Tabelul nr. 7

PIB pe categorii de resurse

	1980		1990		1993	
		%		%		%
Total economie	619,9	100,0	857,9	100,0	19737,5	100,0
Agricultură	78,2	12,6	181,6	21,2	4058,7	20,6
Industrie	308,3	49,7	347,6	40,5	7119,6	36,1
Construcții	45,0	7,3	46,0	5,4	913,7	4,6
Comerț	41,5	6,7	53,2	6,2	2819,0	14,3
Transport	43,5	7,0	42,2	4,9	954,1	4,8

Sursa: *Anuarul Statistic al României, CNS, 1994, p. 360-361.*

Desigur, aceste cifre comparative necesită o interpretare prudentă. Concluziile de natură strategică privind dezvoltarea durabilă a agriculturii, degajate pe baza unor comparații, trebuie să fie coroborate cu specificul și nivelul de dezvoltare a economiei românești. Totodată trebuie avute în vedere și implicațiile tranziției și ale declinului diferențiat al producției pe ramuri, în perioada crizei actuale a economiei românești, ceea ce a condus la schimbări și distorsionări în structura pe ramuri, în contrasens cu tendințele din țări dezvoltate, unde agricultura contribuie la realizarea PIB cu câteva procente, fără ca ramura să-și piardă semnificația vitală pentru ansamblul economiei precum și capacitatea de absorbție a tehnologiilor de vârf, în condiții de asistență financiară din partea statului. Practic, agricultura în țările dezvoltate și-a mărit dimensiunile în termenii absoluți ai cantității și calității input-urilor și output-urilor, concomitent cu micșorarea ponderii sale în contextul dimensiunilor relative, a comparațiilor interramuri, din punctul de vedere al structurii ocupării sau al contribuției la PIB. Niciodată țările dezvoltate nu și-au propus, prin politica lor economică, să reducă ponderea agriculturii prin dezinteres față de ramură, neglijarea sau discriminarea acesteia.

Excluderea agriculturii din eșichierul priorităților dezvoltării economice durabile în România, de dragul unei "pseudotertializări" forțate a economiei naționale în tranziție, afectată, în primul rând, în sectoarele sale productive ar însemna o eroare gravă, cu consecințe nefavorabile pe termen lung, inclusiv pentru dezvoltarea naturală, firească a unui sector terțiar complementar și potențator al creșterii autosusținute, în tot complexul economic național.

Înscrierea României în tendințele mondiale în ceea ce privește contribuția agriculturii la crearea PIB nu trebuie înțeleasă ca o reducere pur și simplu a

ponderii sale în acest macroagregat, indiferent de metoda și măsurile folosite, numai de dragul încadrării într-o tendință. Aceasta ar fi o abordare pe cât de simplistă pe atât de dăunătoare în ceea ce privește rolul agriculturii în economia de tranziție a României. Pentru a ne încadra eficient într-o astfel de tendință, apare absolut necesară respectarea câtorva condiții minime:

- a) creșterea producției agricole și a randamentelor acesteia, în mărimi absolute, potrivit cerințelor de ansamblu ale dezvoltării economice durabile;
- b) valorificarea selectivă într-o măsură și mai mare a potențialului sectoarelor neagricole, pe baza unor priorități bine determinate care, prin creșteri relativ superioare ale PIB-ului în aceste sectoare, să configureze o structură procentuală pe ramuri economice mai mult sau mai puțin apropiată de cea a țărilor dezvoltate;
- c) satisfacerea cantitativă și calitativă a nevoilor de input-uri ale agriculturii de către ramurile din amonte ale producției agricole ca precondiție a creșterii unei solide baze pentru prelucrarea produselor agricole de către ramurile din aval, ceea ce evident implică abordarea problemelor dezvoltării durabile a agriculturii în termenii analizelor sistemice și corelațiilor input-output.

Dificultatea cea mai mare pentru economia României nu este că agricultura deține în prezent 20% din PIB-ul acesteia ci că:

- ramurile neagricole și-au redus atât de mult volumul producției, ca urmare a unui proces destructurativ forțat și scăpat în bună măsură de sub control, impus de o serie de factori interni și externi, cu caracter atât obiectiv cât și subiectiv, ceea ce se repercutează nefavorabil și asupra agriculturii;
- randamentele activităților agricole și neagricole au scăzut și sunt foarte modeste, comparativ cu cele din alte țări;
- formele de proprietate, organizatorice și de management agricol se află într-o stare incipientă, uneori confuză, față de cerințele reale ale economiei de piață concurențială.

Or, soluționarea problemelor tranziției tocmai la aceste puncte nodale în primul rând, ar trebui să dea răspuns astfel încât să nu afecteze **potențialul intrinsec de durabilitate pe care îl are agricultura în mod normal** în țara noastră ci să-l intensifice. Și acest răspuns nu poate eluda capacitatea alocativă a eficienței economice și a prețurilor liberalizate, desigur într-o piață concurențială instituționalizată.

Particularitățile pieței produselor agricole impune judecarea durabilității și prin prisma volumului și structurii cererii și ofertei și a echilibrelor pe termen scurt, mediu și lung ale pieței factorilor de producție în acest domeniu, în corelație cu abordările macroeconomice.

3. Factorii de producție - premise ale surplusului economic al agriculturii

Analiza comparativă interramuri a principalilor factori de producție din agricultură (munca și capitalul) în prezenta cercetare nu este decât parțială întrucât, datorită unor dificultăți statistico-informaționale și metodologice încă insurmontabile, nu a putut lua în considerație și importantul factor de producție care este pământul a cărui circulație, în concordanță cu legile pieței, nu permite evaluări relevante până în prezent.

3.1. Ponderea mare a populației ocupate în agricultură este o caracteristică a macrostructurii economiei românești și trebuie considerată ca un datum al problemei.

Tabelul nr. 8

**Populația activă ocupată pe ramuri ale economiei naționale,
în perioada 1980 - 1993**

	1980	%	1990	%	1993	%
	mii pers.		mii pers.		mii pers.	
1	2	3	4	5	6	7
Total economie	10350	100,0	10840	100,0	10062	100,0
Agricultură	3049	29,4	3055	28,2	3537	35,2
Industrie	3642	35,2	4005	36,9	3030	30,1
Construcții	862	8,3	706	6,5	574	5,7
Comerț	508	4,9	538	4,9	585	5,8
Transporturi	646	6,2	667	6,2	497	4,9

Sursa: Anuarul Statistic al României, CNS, 1994, p. 158.

Referitor la forța de muncă activă ocupată, ca principal factor de producție, semnalăm că aceasta a crescut în agricultură de la circa 3 milioane în anul 1990 la 3,537 milioane în anul 1993, în timp ce în celelalte ramuri se înregistrează o scădere mai mare sau mai mică, îndeosebi ca urmare a reducerii drastice a volumului de activitate și a creșterii șomajului în perioada analizată.

Această situație concretă a "supradimensionării" forței de muncă active ocupate în agricultură, comparativ cu cea din alte țări, merită o analiză aparte care să țină seama de mai multe aspecte:

- a) structura pe vârste, sexe și repartiția pe dimensiuni ale proprietății;
- b) structura pe nivelul de calificare și categorii de nevoi ale agriculturii;
- c) capacitatea specifică a agriculturii de a absorbi forța de muncă înalt calificată;
- d) existența unui șomaj "de tip deosebit" în agricultură și consecințele

economico- sociale ale acestuia; e) navetismul, flexibilitatea, mobilitatea și caracterul sezonier al forței de muncă din agricultură; f) potențialul de a elibera forța de muncă.

Opinia potrivit căreia agricultura românească înregistrează un "excedent" de forță de muncă este contrazisă de faptul că, în prezent, în pofida acestui presupus excedent, există suprafețe întinse de pământ în pârloagă, o serie de lucrări agricole, amenajări funciare și de combatere a eroziunii ca și recoltarea se efectuează greoi, cu întârziere sau chiar deloc. Forța de muncă în agricultură este profund marcată de procesele îmbătrânirii, feminizării, ale navetismului și utilizării ineficiente a potențialului unor categorii socio-profesionale.

În orice caz, dezvoltarea durabilă a agriculturii, din punctul de vedere al utilizării disponibilului forței de muncă, implică mai degrabă măsuri specifice de dezvoltare a economiei locale și regionale a industriilor și serviciilor în mediul rural, decât transferul de muncă în mediul urban care este nu numai costisitor dar și nesigur, pe un fond de șomaj ridicat și persistent în acest mediu. Datorită supraocupării în orașe, are loc un transfer modest de forță de muncă la sate, iar statutul proprietarilor de pământ rezidenți în mediul urban nu poate fi considerat ca generator de ocupare în agricultură decât într-o măsură foarte limitată.

Prin prisma ocupării, dimensiunea economică a unei agriculturi durabile în România mai este legată de aspectul că o persoană activă ocupată în agricultură, în prezent, **asigură hrana pentru 6,43 locuitori ai României** (22,75 mil. locuitori ai României față de 3,537 mil. activi ocupați în agricultură). Asemenea calcule se fac în mod frecvent și își au semnificația lor economico-socială distinctă care însă trebuie totodată înserată în contextul interdependenței sectoriale din economie. Dacă la o primă abordare suntem înclinați să credem că un lucrător din agricultura României creează suficient surplus pentru a mai hrăni încă cinci persoane, o analiză mai aprofundată relevă că, în țările dezvoltate, acest raport este cu mult mai mare, impunându-se totodată și luarea în calcul comparativ a nivelului și structurii natural-valorice și calitative ale consumului agro-alimentar per capita.

Măsurile de politică a ocupării populației agrare în condițiile specifice ale tranziției din România trebuie legate de necesitatea revigorării sectorului zootehnic, legumicol, viticol și pomicol, în bună măsură distrus, ca și a altor activități, cu valoare adăugată relativ ridicată, de prelucrare a produselor agricole, în domeniile silviculturii, protecției solului, pisciculturii și serviciilor pentru agricultură. Este de datoria organelor guvernamentale și de stat, la nivel central și local, să creeze oportunități de ocupare pentru fiecare membru al populației active apte de muncă din agricultură, știut fiind că "soluționarea de la sine a problemei", în virtutea statornicirii cândva, neprecizat ca timp, a unei economii de piața în acest sector este total contraproductivă și generatoare de mari dificultăți în asigurarea unui nivel de trai decent la sate, oferind teren fertil doar pentru politizări și ideologii sterile, în cea mai mare parte a lor.

Stimularea cererii de forță de muncă în mediul rural, pe baza unui salariu și a unei productivități acoperitoare pentru un trai cel puțin modest, constituie o alternativă la remediile antișomaj practicate în prezent, care se sprijină pe indemnizare și nu pe creșterea ocupării.

3.2. Din punctul de vedere al **înzestrării cu fonduri fixe și al investițiilor**, agricultura, care contribuie cu o cincime la crearea PIB, nu deține decât 8,3% din totalul fondurilor fixe din economie și 6,6% din investiții la nivelul anului 1993 (tabelele 9 și 10), ceea ce confirmă nu o posibilă productivitate medie și marginală relativ înaltă a acestor factori de producție ci mai degrabă o subdotare sau dotare slabă care, în ultimii ani, s-au resimțit într-o măsură tot mai însemnată, cel puțin prin existența și persistența unor fenomene dăunătoare evidente cum ar fi: reducerea randamentelor la hectar și a gradului de încărcare a mașinilor și echipamentelor agricole, neadecvate unor proprietăți funciare disipate și de mici dimensiuni; învechirea fizică și morală a fondurilor fixe; existența unor suprafețe agricole în degradare crescândă; întâzieri în efectuarea lucrărilor agricole și existența ani la rând a unor suprafețe de pământ necultivate; distrugerea sistemelor de irigații și îmbunătățiri funciare deficiente majore de organizare și lipsa inițiativelor convergente pe plan local.

Recurgerea, în multe cazuri, la tehnici agricole tradiționale (înapoiate) de producție nu poate fi considerată decât ca accidentală, și specifică unei faze tranzitorii pe care o dorim cât mai scurtă. Ea nu are în comun cu dezvoltarea durabilă decât faptul că implică procesul muncii, dar se deosebește esențial de aceasta tocmai prin nivelul tehnic al mașinilor folosite. Dotarea agriculturii cu mașini adecvate și ieftine constituie o provocare pentru industria autohtonă constructoare de mașini, la o concurență destul de puternică din partea ofertei din străinătate. Oricum structurarea construcțiilor de mașini agricole și implicit dotarea agriculturii cu mașini și utilaje de care are nevoie se vor putea realiza pe orizontul de timp mediu și lung și necesită politici corelate de asistență financiară a restructurării la niveluri diferite de organizare a agriculturii și economiei.

Nu există nici o îndoială în legătură cu raportul direct proporțional dintre dezvoltarea economică durabilă a agriculturii și nivelul tehnic înalt al capitalului său fix.

Volumul și calitatea fondurilor fixe din agricultura României au fost nefavorabil influențate de procesele de distrugere și degradare care au însoțit reforma în acest domeniu, ceea ce în final a însemnat o pierdere de avuție națională. Dacă prin socializarea forțată a agriculturii, încheiată în regimul comunist până în anul 1962, s-a distrus o parte importantă a fondurilor fixe din gospodăriile individuale, prin împrumutarea actuală s-au distrus sau se află în stare de subutilizare multe active patrimoniale corporale din agricultură (sisteme de irigații, drenare, silozuri, grajduri alte infrastructuri etc). În decurs de o jumătate de secol, agricultura românească a suferit două "valuri de

distrugere" majoră a fondurilor sale fixe, de fiecare dată bunurile materiale fiind sacrificate fără discernământ în principal pe motivul ideologic al perioadei creării lor, situație ce nu s-a întâmplat în țări vecine cum ar fi: Ungaria, Bulgaria, Cehia, Slovenia, Polonia etc.

Tabelul nr. 9

**Fondurile fixe pe ramuri ale economiei naționale,
în perioada 1980-1993**

	Structura(%)prețuri curente			Indici 1980 = 100		
	1980	1990	1993	1991	1992	1993
Total economie	100,0	100,0	100,0	193	198,5	214,3
din care:						
Agricultură	10,7	8,9	8,3	147,6	155,0	164,3
Industrie	46,1	50,6	80,7	212,1	216,6	228,7
Construcții	4,3	2,4	2,9	97,7	101,7	107,8
Comerț	2,5	2,4	2,9	190,8	222,0	229,0
Transport	12,2	17,1	15,8	278,9	285,5	337,5

Sursa: Calcule pe baza datelor din Anuarul Statistic al României 1994 C.N.S., p. 381, 382.

Chiar dacă nu este niciodată prea târziu, considerăm necesar să fie trase cât mai curând învățămintele necesare privind principiile și criteriile după care se protejează perenitatea și se folosește valoarea bunurilor materiale și spirituale create de poporul român, indiferent de regimul social - politic și în pofida unor posibile exagerări imediat post - revoluționare care au existat dintotdeauna, dar în măsuri diferite de la o țară la alta.

Confundarea structurilor materiale optimale din punct de vedere tehnic, economic și ecologic cu structuri organizatorice și sociale istoricește depășite, este greșeala cvasi-inerentă a revoluțiilor care își extind uneori "radicalitatea" și acolo unde nu este cazul.

Așa cum am arătat, procesul investițional din agricultura României a cunoscut o dinamică descendentă fără precedent, de o intensitate incomparabil mai mare decât în celelalte ramuri ale economiei naționale (tabelul nr. 10). În anul 1993, volumul investițiilor realizate în această ramură reprezenta 6,6% din totalul pe economia națională și numai **18,8% din nivelul investițiilor din agricultura anului 1980**. Cifrele vorbesc de la sine! Surprinzător este totuși faptul că, deși agricultura este o ramură eficientă (dacă ne situăm strict la sistemul de referință al eficienței medii pe economia națională), ea nu a reușit să-și atragă surse de finanțare investițională mai consistente. Aceasta nu se poate explica în nici un fel prin caracterul său mai puțin capital-intensiv, comparativ

cu alte ramuri. Explicația rezidă în cauze de altă natură, inclusiv în cele legate de stadiul "imatur" al mecanismelor de piață în România a căror capacitate alocativă, în funcție de semnalul prețurilor și al eficienței, este marcată de neajunsuri și deformări semnificative.

Tabelul nr. 10

Investiții pe ramuri ale economiei naționale

Ramura	Structura (%) prețuri curente			Indici 1980 = 100		
	1980	1990	1993	1991	1992	1993
Total						
din care:	100,0	100,0	100,0	43,2	42,7	46,3
Agricultură	11,1	17,1	8,6	36,2	29,5	18,8
Industrie	53,2	46,3	49,9	46,6	49,6	46,9
Construcții	3,7	3,3	2,7	26,8	33,9	37,7
Comerț	1,8	2,0	8,6	75,9	117,0	206,6
Transport	12,8	12,8	11,2	31,6	16,4	33,7

Sursa: Calcule pe baza datelor din Anuarul Statistic, CNS, 1994 p. 292, 293.

Îmbunătățirea factorului de producție capital în agricultură, pe de altă parte, este direct legată de rezolvarea problemelor proprietății *de facto* care constituie o premisă favorabilă nu numai pentru motivația suplimentară a bunei utilizări a unei înzestrări tehnice existente, deloc neglijabile și restructurabile, ci și pentru investiții suplimentare din surplusul economic propriu al ramurii pe care acesta l-ar putea obține ca și din alte surse de investiții, oferite în condiții favorabile.

În opinia noastră, rezolvarea unor probleme care să deschidă **calea dezvoltării durabile în agricultură, pe termen scurt**, rezidă cu deosebire în realizarea unor forme organizatorice, adecvate situației și cerințelor actuale, fără a fi excluse de plano formele asociative, potențate cu măsuri de implicare a statului privind o politică flexibilă de taxe, impozite, subvenții și utilizarea de fonduri de rezervă și tampon, în bani și anumite produse agricole.

În ceea ce **privește termenul lung**, toate măsurile și programele din agricultură converg spre restructurarea de fond a sistemului de proprietate, a înzestrării tehnice și exigențelor în domeniul calității, productivității și competitivității, ținând seama de efectele pe care le pot avea asocierea și integrarea în perspectivă a României la Uniunea Europeană precum și apartenența României la Organizația Mondială a Comerțului.

Faptul că din varii motive agricultura își consumă în prezent unii factori de producție, peste limite acceptabile, pentru a realiza venituri pe termen scurt, dă numai aparența efemeră a unui surplus economic. În realitate se reduce

dimensiunea acestuia pe termen lung și se erodează premisele durabilității în condițiile unei dezvoltări economice sănătoase, bazate pe tehnologii ecologice cât mai rapid difuzate.

În complexul factorilor de relansare a agriculturii durabile în România, **cercetarea științifică din acest domeniu, atât fundamentală, avansată și orientată cât și aplicativă**, joacă un rol de primă însemnătate. Ținând seama de tendințele generale ale trecerii de la procedeele de fabricație **tehnocentrice** la cele **antropocentrice** precum și de la produse **munco-intensive** (laborintensive) și **capital-intensive** (capitalintensive) la cele **scientoin-tensive**, dezvoltarea agriculturii durabile, realizarea surplusului economic al acesteia se vor realiza pe seama unei integrări cât mai strânse, pe principalele piețe instituționalizate, cu cercetarea științifică și inovația remunerate și stimulate printr-un sistem complex de metode și procedee care implică joncțiunea instrumentelor specifice sectoarelor public, privat și mixt.

Sporirea investițiilor în cercetare științifică din agricultură ca și a cheltuielilor cu aplicarea și difuzarea rapidă a rezultatelor acesteia se înscriu în complexul de **investiții imateriale** ale agriculturii, alături de cele în know-how, informatizare și organizare, fără de care dezvoltarea durabilă a sectorului agricol este practic de neconceput.

4. Foarfecele prețurilor

Decalajele dintre nivelul și dinamica prețurilor la produsele agricole și industriale reprezintă un subiect de dispute și justificări cu tradiții îndelungate în literatura de specialitate, extins pe plan mondial la relațiile economice dintre țările dezvoltate și cele în curs de dezvoltare și la evoluția raportului de schimb al acestora.

4.1. Considerăm că prin prețurile practicate la produsele agricole, chiar în condițiile liberalizării pieței, agricultura nu va putea să rezolve influența nefavorabilă a manifestării foarfecelui prețurilor, fenomen care există în toate economiile de piață și care se explică, mai ales, pe seama diferențelor valorice și calitative ale input-urilor din agricultură și industrie ca și prin capacitatea de diversificare și reînnoire a sortimentelor având dinamici diferite la cele două ramuri. În timp ce industria are un ritm mai ridicat de îmbunătățire a parametrilor tehnico-economici ai produselor și de inovare a acestora, agricultura a fost și încă este mai lentă în această privință, deși, în ultima vreme, apariția de noi produse agricole ecologice și/sau cu calități nutritive deosebite a început să devină o realitate incontestabilă. Oricum, calculul prețului unui autoturism în cantități de grâu la perioade de timp diferite (10-15 ani) care relevă că prețul în grâu al autoturismului a crescut de câteva ori nu ni se pare relevant având în vedere perfecționările radicale aduse automobilului în această perioadă și calitatea probabil cvasi-constantă a grâului, din punctul de vedere al celui care-l consumă și evident nu din cel al costurilor.

4.2. Potrivit unor calcule ale specialiștilor din instituțiile de cercetare din ASAS, evoluția raportului de prețuri industrie - agricultură a defavorizat agricultura în perioada 1990-1994 cu 26,8 procente, la aceasta contribuind într-o măsură importantă și indicii prețurilor la carburanți, lubrifianți și energie electrică (vezi Adevărul economic nr. 38/1994, p. 10.).

Nu dorim să mai comentăm evoluția indicilor prețurilor la produsele agroalimentare și industriale întrucât concluzia defavorabilă a produselor agricole este cunoscută dinainte.

Tabelul nr. 11

**Indicii prețurilor produselor agroalimentare vândute pe piața
țărănească**

	1980 = 100			
	1990	1991	1992	1993
Total	205,7	415,6	1194,6	3244,5
Produse origine vegetală	151,6	333,2	859,0	2208,5
- cereale, făină	211,0	331,7	942,7	3511,4
- cartofi	248,3	851,3	2456,8	4768,6
Produse de origine animală	218,8	393,6	1280,8	3691,3
- animale	200,9	313,6	1118,3	2886,3
- păsări	284,8	429,2	1343,4	3691,7
- lapte	278,0	461,8	1252,9	4479,1
- brânzeturi	268,6	528,9	1581,4	5220,2
Indicii prețurilor producției industriale 1980 = 100	157,7	485,1	1359,7	3317,7

Sursa: Anuarul Statistic al României, CNS, 1994, p. 450.

Dorim însă, legat de foarfecele prețurilor, să facem o legătură între dezvoltarea durabilă a agriculturii românești și "externalitățile" mai ales negative pe care aceasta le suportă din partea celorlalte ramuri, fără o "internalizare" a lor în costuri. Practic este vorba de o serie de efecte poluante, cu consecințe nefavorabile asupra agriculturii, provenite de la activitățile neagricole¹. Până în prezent, mecanismele noastre de protecție ambientală nu au reușit să instrumenteze economic, la nivel global sau local, principiul "poluatorul plătește" și al compensării celui poluat sau prejudiciat ecologic, inclusiv prin creșterea prețurilor, ca urmare a suplimentării costurilor de producție cu elemente de prevenire a poluării sau refacere totală sau parțială a mediului, factor esențial de producție pentru agricultură.

Mult invocata sintagmă a "internalizării externalităților", fie că este vorba de externalități negative, fie pozitive, nu reprezintă o "modă teoretică" ci o cerință practică, menită să compenseze pierderile certe, dar mai puțin cuantificabile, pe care le suportă agricultura, uneori imputabile chiar propriei sale vine. Oricum, daunele provocate de poluarea din agricultură, potrivit estimărilor specialiștilor, sunt de câteva ori mai mici decât pagubele induse agriculturii de noxele altor ramuri din sectorul neagricol. O legislație riguroasă

¹ O abordare complexă a problemei este realizată de prof.dr. C. Răuță într-o serie de lucrări de referință printre care menționăm: Agricultura victimă a poluării mediului înconjurător; Poluarea cu metale grele a solurilor din România, ASAS, 1991-1994.

de protecție ambientală în țara noastră ar da câștig de cauză agriculturii atât în planul îmbunătățirii nivelurilor de prețuri cât și al protecției mediului în general.

Aceasta ar conduce și la creșterea șanselor agriculturii durabile în România și în ceea ce privește sporirea volumului **produselor ecologice** din domeniile vegetal și animal care, de exemplu, în țările dezvoltate au prețuri cu până la 50% mai mari, comparativ cu produse agricole similare, realizate în condiții industriale, cu o valoare nutritivă mai scăzută.

Prețul producției agricole nu se mai judecă pur și simplu după randamentele la hectar și costuri ci mai ales după valoarea nutritivă a produselor, știut fiind, de exemplu, că 15.000 kg porumb obținut pe bază de fertilizare cu îngrășăminte minerale echivalează ca valoare nutritivă totală cu circa 4000 kg realizate pe bază de îngrășăminte naturale (multa sed non multimum!).

O serie de efecte nefavorabile asupra biodiversității și stării calității rolului florei și faunei, ca urmare a utilizării îngrășămintelor chimice sau altor noxe pot de asemenea fi imputate.

În privința politicii de prețuri stimulative pentru produsele agricole deficitare, agricultura nu are nevoie de pledoarii afective ci de măsuri concrete, menite să stimuleze eficiența incrementală în stare încă latentă, în acest sector de activitate, atât în planul ordinii economico-sociale cât și al concurenței loiale, existente într-o economie de piață, încă în formare.

5. Exportul de produse agricole, excedente, deficite, curs de schimb

Agricultura românească dintotdeauna a fost o ramură care a livrat direct sau indirect producție la export, în cantități mai mari sau mai mici, în funcție de cererea externă și, mai ales, de modul în care factorii de decizie ai diferitelor sisteme economico-sociale percepeau soluționarea problemei privind prioritățile satisfacerii nevoilor de consum interne ale populației și ramurilor neagricole sau ale forțării exporturilor pentru încasarea de valută liber convertibilă. Adesea s-a făcut abstracție totală de aspectele eficienței economice ale exporturilor respective și de legătura acestora cu gradul de prelucrare a materiilor prime agricole în produse semnifabricate și finite, mai mult sau mai puțin competitive pe piețele internă și externă.

Dezvoltarea durabilă a agriculturii trebuie să pornească în abordările sale strategice cuprinzând obiectivele, propunerile și măsurile de realizare a acestora, de la **primatul pieței interne** din mai multe motive:

a) cucerirea piețelor externe, indiferent de sfera de activitate, se face numai după ce piața internă în prealabil a fost "cucerită", în sensul saturării ei cu produse competitive în exces, ca dovadă tocmai a capacității și solidității sale concurențiale și de saturare a nevoilor interne;

b) perpetuarea situației de a exporta cele mai bune produse agroalimentare, rămânând pentru piața internă cele de slabă calitate, și de a importa produse ieftine, dar de calitate scăzută, a condus și va conduce la:

- degradarea pe termen lung a stării de sănătate a poporului, la creșterea morbidității și la o slabă incentivare educațională prin consum;
- menținerea unor diferențe mari între produsele din aceeași categorie la export și cele destinate consumului intern care vor distorsiona piața internă, fără efect benefic asupra economiei naționale;

c) o piață internă puternică constituie o garanție mai mare pentru investitorii străini, comparativ cu una aflată în stare pernicioasă.

5.1. Dintotdeauna s-a ridicat problema dacă exportăm din surplusul de produse agroalimentare sau pe seama diminuării satisfacerii necesarului intern. O agricultură durabilă trebuie să exporte evident pe seama unui **excedent de produse agroalimentare**, după ce au fost satisfăcute nevoile de consum interne, căci crearea și consolidarea unei piețe interne în România a constituit și va constitui un factor nu numai de stabilitate în general ci și de creștere a atractivității externe și a capacității de export. Orice țară, indiferent de gradul său de dezvoltare economico socială, tinde să se autoaprovizioneze

cu produse agroalimentare într-o proporție cât mai mare și să-și intensifice substituția importurilor.

În condițiile în care România a înregistrat în ultimii ani o balanță comercială și de plăți externe cu deficit cumulat în creștere, agricultura și industria alimentară au contribuit la această stare de lucruri, dat fiind faptul că importurile au depășit exporturile mai ales la produse alimentare, băuturi și tutun.

5.2. Structura importurilor românești de produse agroalimentare relevă o **situație de anormalitate gravă**, având în vedere că România a fost exportator de grâu, porumb, ulei de floarea soarelui și zahăr, în ultimii ani fiind importator al unor astfel de produse concurențiale. Această situație poate fi pusă numai pe seama unor factori conjuncturali interni și externi, impuși sau induși în procesul tranziției.

Tabelul nr. 12

**Comerțul exterior al României pe principalele produse,
în anii 1992-1993**

	1992			1993		
	mil.t	mil.\$	mii \$/t	mil.t	mil.\$	mii \$/t
1	2	3	4	5	6	7
TOTAL EXPORT	11994	4363,4	0,364	12939	4892,1	0,378
- Industria grea	10206	2545,4	0,249	10941	2516,7	0,230
din care:						
• metale comune și articole din ele	2004	728	0,368	2824	948,2	0,336
• mașini și echipamente electrice	141	508,1	3,603	130	438,8	3,375
- Industria ușoară	1426	1528	1,072	1499	2046,6	1,365
- Produse alimentare	362	289,9	0,801	499	328,8	0,658
din care:						
• carne	55	83,1	1,510	76	92	1,210
• animale vii	78	75,9	0,973	61	56	0,918

	1	2	3	4	5	6	7
TOTAL IMPORT	25572	6259,6	0,245	22156	6521,6	0,294	
- Industria grea	21135	3893,9	0,184	17612	3942,5	0,224	
din care:							
• mașini, aparatură, echipamente electrice	93,0	914,1	9,829	101	1148,9	11,375	
- Industria ușoară	1221	1368,9	1,121	670	1612,4	2,401	
- Produse alimentare	3216	996,8	0,310	3874	966,7	0,249	
din care:							
• cereale	1618	241,4	0,148	2585	378,4	0,146	
• zahăr și produse zaharoase	328	133,0	0,405	238	73,4	0,308	

Sursa: Calculat pe baza datelor de la Comisia Națională pentru Statistică

O analiză atentă a structurii importurilor de produse agroalimentare relevă că, în bună măsură, acestea nu au reprezentat produse care, consumate în România productiv sau neproductiv, au avut efecte propagate deosebit de favorabile. În fapt, este vorba de creșterea volumului importurilor de produse concurențiale pe piața românească agroalimentară cărora, în primul rând, cel mai bun remediu îl constituie sporirea competitivității produselor similare românești, combinată în mod rațional cu măsuri protecționiste necesare și suficiente care se înscriu în cadrul angajamentelor internaționale, asumate de România.

Tabelul nr. 13

**Exporturile și importurile de produse agroalimentare
ale României în anul 1994**

Categorii de produse	E ^x	% ^{xx}	I ^{xxx}	% ^{xx}
1	2	3	4	5
I. Animale vii și produse ale regnului animal	207,4	128,1	93,5	136,8
II. Produse ale regnului vegetal	61,5	106,9	133,6	28,1
III. Grăsimi și uleiuri animale sau vegetale	45,0	71,9	31,6	134,8
IV. Produse alimentare, băuturi, tutun	66,4	142,1	373,3	93,4

1	2	3	4	5
I	E-I	+113,9	excedent	
II	E-I	-72,1	deficit	
III	E-I	+13,4	excedent	
IV	E-I	-306,9	deficit	
I-IV	E-I	-251,7		
I-III	E-I	+55,2		

Sursa: Buletin Statistic nr. 12/1994. C.N.S.

x) Export mil.\$ SUA;

xx) % față de 1993;

xxx) import în mil.\$ SUA.

Potrivit datelor din tabelul nr. 13, în anul 1994, la animale vii, produse ale regnului animal, grăsimi și uleiuri animale sau vegetale, agricultura a înregistrat **un excedent** al exporturilor, față de importuri, în mărime de 127,3 milioane dolari SUA care a fost însă contracarat de deficitul de la produsele regnului vegetal și produsele alimentare, băuturi tutun, de respectiv - 379 milioane dolari SUA. Oricum în ceea ce privește strict exporturile și importurile agriculturii (produsele la grupele I, II și III din tabelul nr. 13) se constată, în anul analizat, existența unui **excedent al balanței** comerciale de 55,2 milioane dolari SUA, ceea ce semnifică un surplus economic al ramurii în relațiile internaționale, vizând schimbările de bunuri și servicii agrare.

Deficitul la produsele alimentare, băuturi și tutun trebuie explicat nu numai printr-o serie de carențe din industria alimentară și agricultură ci și printr-o politică de comerț exterior neadecvată în ceea ce privește importul unor produse alimentare băuturi și tutun, care nu reprezintă o necesitate deosebită pentru consumatorii din România și care, în unele cazuri, datorită calității lor necorespunzătoare, au avut mai degrabă consecințe nefavorabile asupra economiei în general și consumatorilor direcți în special.

5.3. Mulți specialiști din țară și din străinătate susțin că, în condițiile **devalorizării monedei naționale față de valutele** liber convertibile, există toate șansele ca o țară în curs de dezvoltare din exportator de produse agricole chiar tradiționale să se transforme în importator sau să-și înceteze exporturile respective (vezi "The Bias against Agriculture", editori R.Bautista, A. Valdés, ICEG, SUA, 1993, p. 135-152).

Desigur, o astfel de opinie trebuie verificată și în cazul României care, într-adevăr, concomitent cu devalorizarea leului, a devenit și importator de produse agroalimentare, pentru consumul final, în pofida condițiilor climatice prielnice și tradiției pe care le are producția unor astfel de bunuri în țara noastră. Apare de neînțeles ca importurile de carne de pasăre de la mari distanțe, plătite în valută, să fie mai eficiente decât producția internă care evită cheltuielile internaționale de transport.

Analiza dezvoltării durabile a agriculturii, din punctul de vedere al potențialității sale proprii de import și export, reprezintă o altă direcție de cercetare a cărei neglijare se poate repercuta nefavorabil în ceea ce privește corectitudinea măsurilor practice întreprinse în acest domeniu.

6. Protejarea și subvenționarea agriculturii

Analizată prin premisa durabilității dezvoltării agriculturii românești, problema protecției și a subvențiilor acordate acestui sector se înscrie în perimetrul unor ample controverse care se polarizează diametral opus, în sensul menținerii sau suprimării (treptat sau brusc, la toate produsele sau numai la anumite categorii).

6.1. Fără îndoială, orice subvenție reprezintă manifestarea unui mijloc economic de a stimula sau sprijini financiar o activitate sau un produs cu un impact deformant asupra regulilor de formare a prețurilor pe piață dar cu efecte economico sociale favorabile pe termenele scurt și mediu și uneori chiar lung.

Subvenționarea agriculturii se practică în măsuri diferite, sub forme mai mult sau mai puțin transparente, în toate țările și motivele sunt cunoscute.

După părerea noastră, problema subvențiilor sau a altor înlesniri de natură economico-financiară, acordate agriculturii românești trebuie analizată prin prisma raportului cost-beneficiu și a posibilității de eliminare și distribuire a riscurilor existente, generate de o concurență brusc instaurată din exterior.

O agricultură durabilă se poate crea în România chiar în condițiile subvenționării anumitor sectoare sau domenii agricole, dacă acestea se justifică pe planul creșterii compensatorii a producției, a satisfacerii nevoilor interne și de export.

O primă abordare în acest sens, la nivelul ramurii, a fost raportarea sporului de valoare adăugată (ΔVa) la volumul subvențiilor de la buget, alocate agriculturii, în anii 1991-1993, respectiv 35,8 miliarde lei, 217,2 miliarde lei și 515,9 miliarde lei.

Potrivit calculelor noastre preliminare, la 1 leu subvenție a revenit un spor de valoare adăugată ΔVa , de 2,32 lei în intervalul 1990-1991 și de 1,1 lei în intervalul 1991-1992. Evaluată după acest criteriu, subvenționarea agriculturii pare să fie totuși o "investiție" care nu s-a soldat cu pierderi.

De altfel subvenționarea agriculturii este practică în toate țările, folosindu-se procedee diferite pe baza unor rațiuni strategice majore.

Nu credem însă în eficiența unui singur mod de subvenționare ci în utilizarea mai multora (la producători și/sau la consumatori), pentru fiecare mod în parte trebuind să existe justificările necesare.

6.2. Considerăm că atunci când, pe baza unui control real și calcul riguros, subvenția agriculturii se recuperează prin sporuri de producție brută sau valoare adăugată avem de-a face cu o investiție *sui generis* eficientă care dă rezultate pe termen scurt. Urmărirea modului de utilizare a subvențiilor și respectarea principiului "masei critice" a acestora reprezintă cerințe *sine qua non* ale deciziilor în domeniu. Diversificarea criteriilor de acordare a

subvențiilor din agricultură impune și practicarea subvențiilor pe bază de competiție și performanță ca și stabilirea riguroasă a priorităților domeniului, în funcție de eficiențele marginale așteptate.

Cel mai bun mijloc de protejare a agriculturii este desigur sporirea eficienței, reducerea costurilor combinate cu o politică rațională de protecție, concepută într-un sistem de pârghii economice interne și externe care să contribuie la creșterea economică și să reducă la minimum numărul celor care trăiesc sub pragul sărăciei.

Protecția agriculturii românești în condițiile asocierii și aderării țării noastre la Uniunea Europeană ridică probleme noi, deosebit de complexe cărora numai prin studii aprofundate, vizând bilanțul posibilelor avantaje și dezavantaje, se pot da răspuns pentru ce situații este nevoie să se recurgă la clauza de salvagardare sau la alte mijloace comunitare de protecție.

Abordarea problematicii surplusului economic din agricultură, tratat în termeni relativi sau absoluți, implică în continuare cercetări în ceea ce privește destinația pe utilizatori a acestuia, fără a se neglija evident contribuția ramurii la procesul industrializării și post industrializării în România și la o mai bună distribuție a veniturilor.

**INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE**

**PROBLEME ECONOMICE
NR. 17/1995**

**CENTRUL DE INFORMARE
ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREȘTI**

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE NAȚIONALĂ**

**Reforma comerțului exterior în perspectiva integrării
României în Uniunea Europeană**

George GEORGESCU

**CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
București, 1995**

Cuprins

1. Reforma economică în România	499
2. Reforma în domeniul comerțului exterior.....	502
3. Evoluția comerțului exterior în perioada de tranziție.....	505
4. Asocierea României la Uniunea Europeană. Comerțul, avantajele comparative și specializarea	508
5. Perspectivele integrării României în Uniunea Europeană.....	511
6. Concluzii	516
Referințe bibliografice	523

1. Reforma economică în România

Economia României parcurge o perioadă de tranziție. O analiză critică a stării economiei a evidențiat existența unor dezechilibre între capacități și resurse, a unor slabe performanțe ale echipamentelor de producție și a supradimensionării întreprinderilor. Toate aceste distorsiuni, moștenite de la vechiul sistem economic de comandă, creează dificultăți evidente încercărilor de stabilire a unor politici coerente de gestionare a procesului de tranziție.

La începutul anilor '90, România s-a angajat într-un program de reformă al cărui scop esențial era transformarea economiei dintr-o economie centralizată - planificată, într-o economie de piață. Principalele elemente ale acestui program includ:

- crearea instituțiilor care susțin implementarea reformei economice;
- reorganizarea întreprinderilor și a activității economice;
- privatizarea și dezvoltarea sectorului privat;
- restructurarea, crearea piețelor și demonopolizarea economiei;
- liberalizarea prețurilor;
- reforma sistemului financiar și fiscal;
- reforma sistemului bancar;
- schimburile externe și reforma din comerț.

Ca o consecință a măsurilor de liberalizare economică, au fost înregistrate unele tendințe pozitive. Cea mai semnificativă în acest sens este dezvoltarea sectorului privat din economie (Anexa 1). În câțiva ani au apărut sute de mii de agenți economici cu capital privat, îndeosebi în sectorul terțiar. Datele din 1993 arată că sectorul privat contribuie deja cu o treime la formarea P.N.B. Ponderea deținută de sectorul privat este de asemenea semnificativă în producția agricolă (80%), serviciile cu caracter comercial către populație (51,4%), vânzările cu amănuntul (56%) și activitățile de comerț exterior (aprox. 25%).

Evaluarea succesului reformei impune totodată și o scurtă analiză a situației economice curente.

În primii ani ai tranziției, evoluția economiei românești a fost influențată de factori externi și interni în majoritate negativi. În mod evident mecanismul decizional nu a dispus de instrumente adecvate pentru a compara posibilele opțiuni într-o manieră rațională. Programul de reformă prezintă lipsuri în ceea ce privește coerența necesară aplicării măsurilor și logica succesiunii lor în timp.

Astfel, dezechilibrele și distorsiunile economice s-au accentuat și a apărut o criză acută de resurse financiare și materiale, odată cu o conjunctură internațională nefavorabilă. Prăbușirea COMECON, războiul din Golf și embargoul asupra Iugoslaviei au privat multe întreprinderi românești de materii prime și de piețe externe pentru produsele lor.

În anul 1993, P.N.B. a fost cu 30% mai scăzut decât în anul 1989, în prețuri comparabile (Anexa 2). Între ramurile economiei naționale, declinul din industrie a fost cel mai pronunțat; față de 1989, produsul industrial a scăzut cu 55%. De fapt, datorită mării ponderi pe care această ramură o deține în economie (cca. 50%), 85% din scăderea totală a P.N.B. s-a datorat scăderii produsului industrial¹.

Liberalizarea prețurilor, în loc să contribuie la stabilirea prețurilor reale ca bază și condiție necesară a restructurării economiei a deschis cale liberă manifestării forțelor monopoliste și presiunilor inflaționiste. Întreprinderile de stat care în multe cazuri se bucură de poziții de monopol au beneficiat de liberalizarea prețurilor pentru a obține o creștere a veniturilor simultan cu scăderea producției. Din octombrie 1990 și până în decembrie 1993, rata medie lunară a inflației a depășit 10%. Inflația a determinat scăderea dramatică a puterii de cumpărare, având impact nefavorabil asupra populației și a standardului de viață. Salariul real a fost cu 35% mai mic în 1993, față de 1989.

Principalul efect al crizei economice, ca și al instabilității generale din mediul economic, a fost reducerea drastică a volumului de investiții, factorul esențial al restructurării economiei. Ponderea investițiilor în P.N.B. a scăzut de la 30% în 1989 la 13% în 1993, iar volumul lor s-a redus cu 55% în această perioadă. În ciuda condițiilor și facilităților, investițiile străine sunt încă insignifiante (cca 1 miliard dolari SUA în cinci ani) în raport cu potențialul și necesitățile României.

Slabele performanțe ale economiei românești și lipsa unor rezultate pozitive ale ajustărilor structurale sunt legate de dificultățile manifestate la nivel microeconomic, evidențiate prin restructurarea și privatizarea lentă a întreprinderilor de stat. În fapt, ponderea capitalului transferat de la stat în proprietate privată reprezenta, până la jumătatea anului 1994, numai 3% din capitalul nominal al celor 6.600 de întreprinderi ce urmează să fie privatizate.

Cunoscuți experți străini în problematica structurală românească au evidențiat faptul că declinul producției îndeosebi în perioada 1990-1991, se datorează căderii investițiilor, reducerii săptămânii medii de lucru (de la 44,2 ore în 1989 la 37,4 ore în 1990 și la 35,9 ore în 1991), dislocărilor produse de reorganizarea marilor întreprinderi, slabei experiențe manageriale³.

Cele mai recente date privind 1993 și 1994 arată că declinul economic a fost stopat. În ciuda persistenței unor anumite fenomene negative în 1993 (inflația înaltă, devalorizarea de mai mult de trei ori a monedei naționale, șomajul peste 10%, existența unor arierate financiare uriașe), s-a înregistrat o creștere cu 1% a P.N.B. și a început redresarea comerțului exterior. În ultimele nouă luni ale anului 1994 producția industrială a crescut cu 6% în comparație cu aceeași perioadă din anul anterior; în aceeași timp, productivitatea muncii în industrie a crescut cu 9,4%.

Politica ratei de schimb în primele nouă luni ale lui 1994 pare să conducă la stabilitatea monedei naționale, ca parte a procesului de stabilizare macroeconomică, într-adevăr, datorită nivelurilor pozitive ale ratei dobânzii și a redresării exporturilor piața valutară s-a stabilizat, rata de schimb valutar a înregistrat mici variații între 1700 lei/dolar și 1800 lei/dolar în perioada ianuarie-octombrie 1994. Rata inflației în 1994 a fost sub 5% ca medie lunară și deficitul bugetar s-a situat de asemenea sub 5% ca proporție din P.N.B.

Totuși, România este încă în primul stadiu al procesului de stabilizare, în mod evident este prea devreme să se anticipeze realizarea unei stabilități durabile a prețurilor, cea mai dificilă sarcină a procesului de tranziție. Într-o economie înalt și cronic inflaționistă stabilizarea reprezintă un obiectiv strategic pe termen lung și care trebuie realizat în paralel cu schimbările structurale indirecte în cadrul coerent al restructurării economiei naționale.

Fenomenele negative care au apărut în perioada de tranziție nu sunt specifice numai pentru economia României. Acestea pot fi observate în forme mai mult sau mai puțin dramatice în toate țările foste socialiste. A devenit evident faptul că situația economică din aceste țări reprezintă un nou tip de criză a cărei trăsătură specifică este conjugarea consecințelor crizei structurale anterioare a sistemului de comandă cu cele generate de însuși procesul de tranziție⁴. Ceea ce este particular în cazul României este dimensiunea celor două crize și a combinării dintre ele.

Tranziția către economia de piață în România a început în circumstanțe mult mai favorabile în comparație cu alte țări din centrul și estul Europei. Natura schimbării vechiului sistem a fost, în România, de tip radical, ceea ce a produs o influență adversă mult mai pronunțată decât în cazul când măsurile corelate de reformă ar fi fost pregătite în vederea observării unor schimbări dezirabile. Este demn de menționat și faptul că în România punctul de plecare în cursa tranziției a fost caracterizat de un decalaj negativ considerabil din punct de vedere al nivelului general de dezvoltare economică și al cadrului tehnologic.

Procesele de schimbare ale fostului sistem s-au dovedit a fi mult mai dificile decât ne-am fi așteptat. A devenit clar faptul că sunt necesare câteva percepțe teoretice clare și experiențe semnificative pentru a realiza cât mai rapid posibil tranziția de la economia de comandă la cea de piață.

Dilema tranziției pare a fi legată de gradul și ritmul de substituire al vechilor mecanisme cu cele specifice economiei de piață. Totodată, s-a manifestat o importantă rigiditate și inerție în schimbarea structurilor economice, sociale, tehnologice cât și a unor mentalități. Depășirea acestei dileme va depinde de compromisul între dificultățile existente, și bunăstarea considerată pe termen media și lung.

2. Reforma în domeniul comerțului exterior

Sub monopolul de stat, comerțul exterior era hipercentralizat. Înainte de 1990, cca.60 întreprinderi de stat specializate pe diferite tipuri de produse dețineau totalitatea operațiilor de import-export.

Economia de comandă și alocarea central-administrativă a resurselor au impus o industrializare forțată. În România, în acest proces, ramurile industriei grele (chimia, petrochimia, metalurgia) au fost dezvoltate prioritar. În aceste condiții România a devenit o țară net importatoare de energie și materii prime, implicit dependentă de mediul extern. În același timp, structura economică a fost orientată fără a se avea în vedere criteriile de specializare internațională și de dezvoltare selectivă în conformitate cu avantajele comparative ale României.

Astfel, multe întreprinderi nu erau competitive la nivel mondial iar în unele cazuri oferta lor nu era corespunzătoare nici măcar cu cererea de pe piața internă.

De asemenea, comerțul din cadrul țărilor foste membre CAER favoriza tendința unei oferte excesive de "soft goods" (mașini și echipamente de producție) de calitate inferioară și astfel greu vandabile pe piața mondială pentru valută convertibilă forte. În același timp, a dat naștere unei tendințe de cercetare excesivă pentru așa-numitele "hard goods" (petrol, materii prime minerale, produse agricole) ușor comercializabile în valută forte⁵.

Începând din anul 1990, România a început liberalizarea comerțului exterior. Obiectivele acestor măsuri au fost promovarea stabilității economice, stimularea reformei în alte sectoare, promovarea exportului, asigurarea unei protecții eficiente a producătorilor și utilizatorilor interni, integrarea în structurile europene.

Astfel, monopolul de stat asupra comerțului exterior și schimburilor externe a fost eliminat, tuturor agenților economici fiindu-le permis să se angajeze în activități de import și export. Este demn de menționat că în prezent cca 30.000 firme cu capital privat operează în comerțul exterior. Ca o consecință a demonopolizării comerțului exterior, ponderea sectorului privat în totalul exporturilor și importurilor a crescut de la 1% în 1990 la 20% în 1991, 25% în 1993 și 30% în 1994.

Importurile și exporturile au fost liberalizate și a fost introdus un regim corespunzător de acordare a licențelor. Pentru a se îndeplini condițiile de transparență, toate politicile comerciale sunt publicate după adoptare și comunicate la GATT, în conformitate cu Acordul General

Corespunzător cu orientarea spre piață a programului de reformă, România va continua să se rețină de la utilizarea restricțiilor cantitative la import.

Situațiile de "spargere a pieței" vor fi rezolvate prin utilizarea, dacă va fi necesar, a unor suprataxe temporare la import.

Cerințele pentru licențele de import sunt menținute numai în scopuri statistice. În ceea ce privește exportul s-au menținut licențe numai pentru acele produse supuse restricțiilor cantitative și reglementărilor de control.

Există totodată și unele restricții la anumite bunuri în barter, clearing, compensație sau alte operațiuni legate.

Acordarea licențelor este gratuită pentru toți agenții economici, care pot de asemenea să obțină la cerere și consultanță gratuită.

Nivelul de descentralizare atins deja în România asigură o activitate comercială liberă, atât pe plan intern cât și extern. Tariful vamal a rămas principalul instrument de politică comercială. Noul cod tarifar a fost stabilit pe baza sistemului armonizat și include 5.018 linii tarifare. Nivelul global de protecție al economiei naționale calculat ca medie aritmetică, simplă a taxelor vamale, este de cca. 17,8%. După părerea experților GATT și FMI, nivelul de protecție tarifară este încă înalt în comparație cu cel al principalilor parteneri comerciali ai României. Totuși, dacă se iau în considerare reducerile și scutirile de taxe vamale, ca și media ponderată a acestor taxe, nivelul real de protecție vamală este mai mic de 10%.

Au fost perfecționate măsurile de protecție contra concurenței neloiale ce rezultă din importurile la prețuri de dumping sau subvenționate, de protecție a vieții și a sănătății, a moralei publice, a securității naționale și a mediului înconjurător.

Pentru promovarea exportului au fost introduse stimulente, cum ar fi:

- finanțarea exporturilor și a producției pentru export prin acordarea de credite cu dobândă scăzută, garantarea și asigurarea creditelor pentru export. Banca EXIMBANK este autorizată să acorde credite cu dobânzi preferențiale pentru producția de export;
- exceptarea de la plata Taxei pe Valoarea Adăugată a produselor destinate exportului și restituirea taxei respective pentru materiile prime încorporate în bunurile de export;
- rambursarea parțială sau totală a taxelor vamale percepute pentru produsele de import ce vor fi încorporate în bunurile de export prin sistemul de draw-back, ca și promovarea tranzacțiilor de lohn și prelucrare;
- sprijinirea participării agenților economici operatori de export-import din România, la târguri și expoziții internaționale, prin acoperirea de la bugetul de stat a unei părți, din cheltuielile implicate;
- acordarea dreptului operatorilor economici de a reține valuta obținută din exporturi.

În câțiva ani, cadru legal de implementare generală a principiilor economiei de piață a fost practic realizat în domeniul comerțului exterior. Acest cadru promovează o largă deschidere a economiei naționale către Europa și întreaga

lume. Pentru a se realiza integrarea internațională a economiei României, au fost încheiate peste 100 de tratate bilaterale în perioada 1990-1993 și au început negocierile pentru încheierea unor noi acorduri bilaterale. În vederea integrării României în structurile europene, au fost încheiate Acordul de asociere cu țările din Uniunea Europeană și Acordul de liber schimb cu țările din AELS.

Sunt în curs de negociere acorduri de liber schimb cu alte țări din Europa Centrală și de Est, de asemenea asociate la Uniunea Europeană (Republica Cehă, Slovacia, Polonia, Ungaria, Bulgaria) în vederea utilizării avantajelor Acordului Român de Asociere și pentru îmbunătățirea cooperării economice regionale.

3. Evoluția comerțului exterior în perioada de tranziție

Începând din 1989, structura inadecvată a economiei românești, slaba sa competitivitate internațională și criza propriu-zisă a tranziției, s-a reflectat într-o reducere severă a comerțului și înrăutățirea balanței comerciale externe. Distorsiunile economice structurale cu efecte externe erau legate de proporția redusă a comerțului exterior în P.N.B., supraponderea energiei și materiilor prime în structura importurilor, contribuția scăzută a exporturilor agricole, puține exporturi și importuri de invizibile în balanța de plăți (vezi M. Jackson, referire bibliografică).

Cu o valoare a exportului per capita de cca. 200 dolari SUA, România se situa pe ultimul loc în Europa din acest punct de vedere (excluzând Albania). Ponderea exporturilor în P.N.B., după o scădere drastică de la 20% în 1989 la 15% în 1990 și 1991, a revenit la 23% în 1992 și 25% în 1993.

În perioada 1990-1993, exporturile în valută forte au crescut de la 3,5 mld.dolari SUA în 1990 și 1991, la 4,2 mld.dolari SUA în 1992 și 4,8 mld. dolari SUA în 1993. Totuși datorită importurilor mai mari (de la 5,2 mld. dolari SUA în 1990 și 1991 la 6,1 mld. dolari în 1992 și 6,5 mld.dolari SUA în 1993, în prețuri CIF), în comparație cu excedentul anual de 1,5 mld.dolari înainte de 1989, în primii ani ai perioadei de tranziție, România a înregistrat deficite importante ale balanței comerțului exterior (Anexa 3).

În perioada 1990-1993 datorită dezechilibrului exporturi - importuri, deficitul cumulat a fost de cca. 7 mld. dolari SUA, ceea ce, în absența altor venituri, a dus la înrăutățirea stării balanței de plăți externe. Trebuie făcută mențiunea că, practic, pentru România comerțul exterior și eventual excedentul acestuia reprezintă acum și probabil și în următorii ani, singura sursă de a asigura echilibrul financiar extern.

Pentru 1994 este prevăzută o redresare mai semnificativă a exportului. În primele șapte luni exporturile (3 mld. dolari SUA) au depășit importurile (2,9 mld. dolari SUA). Astfel este prevăzută o ameliorare a balanței comerțului exterior în cursul anului 1995.

Structura exporturilor și importurilor a înregistrat schimbări semnificative. Pe partea exporturilor, ponderea produselor minerale (inclusiv combustibilul) s-a redus de la 17,5% în 1991 la 11,8% în 1993, ca o consecință a scăderii producției industriale - datorită și reducerii drastice a importului de astfel de produse. Într-adevăr, ponderea produselor minerale în valoarea totală a importurilor s-a redus de la 48,7 % în 1991 la 28,7 % în 1993. În acest sens este demn de menționat că în cazul României care și-a dezvoltat capacități imense de prelucrare a petrolului (34 milioane tone), exportul de produse petroliere depinde aproape integral de importurile de țiței (Anexa 4).

O altă mutație semnificativă în structura exporturilor este creșterea ponderii producției industriei ușoare (textile, confecții, încălțăminte), de la

11,1% în 1991 la 19,4% în 1993. Ponderea metalurgiei a crescut de asemenea de la 17,2 % în 1991 la 19,6 % în 1993. În același timp, trebuie accentuat faptul că, datorită desființării pieței CAER bunurile manufacturate cum ar fi mașinile, echipamentele de transport, produse diverse (secțiunile XVI, XVII și XX din Nomenclatura Combinată) a căror pondere reprezenta 30 % în valoarea totală a exporturilor în 1991, în 1993 ponderea lor era de numai cca. 25 %.

În ceea ce privește importurile, cea mai importantă schimbare, pe lângă reducerea accelerată a ponderii produselor minerale - menționată anterior - este creșterea ponderii produselor manufacturate (secțiunile XVI, XVII și XX din CN) de la 13,5 % în 1991 la 23,1 % în 1993.

O analiză structurală a comerțului exterior, la nivelul diferitelor mărfuri relevă pe partea exporturilor, o pondere înaltă a materiilor prime, a produselor energointensive și a produselor cu proporție substanțială de resurse naturale. Este semnificativ faptul că după clasificarea pe ramuri industriale a economiei, aproximativ 90 % din valoarea totală a exporturilor din ultimii ani a fost furnizată de industria chimică și petrochimică, industria construcțiilor de mașini și echipamente, industria metalurgică, industria lemnului și industria ușoară. Principalele produse de export în 1993, au fost:

- produse metalurgice prelucrate la cald (1,1 mil. tone, ceea ce reprezintă mai mult de 25% din producția națională);
- bare de fier și oțel (0,7 mil. tone);
- rulmenți (76 mii. bucăți);
- produse petroliere (2,6 mil. tone);
- sodă caustică și calcinată (240 mii tone);
- îngrășăminte chimice (1,8 mil. tone);
- aluminiu (75 mii tone, ceea ce reprezintă aproximativ două treimi din producția națională);
- cherestea (0,5 mil. mc, reprezentând 30% din producția națională);
- ciment (2,3 mil. tone, reprezentând aproximativ 30% din producția națională);
- mașini (40 mii buc, reprezentând aproximativ 40% din producția națională);
- confecții (500 milioane dolari SUA);
- mobilă (350 milioane dolari SUA)⁶.

O clasificare mai detaliată a primelor 10 produse la exportul și importul României în 1993, este prezentată în Anexa 5.

În mod evident structura industrială necorespunzătoare, slabele performanțe ale întreprinderilor românești, marile distorsiuni care încă persistă în sistemul de prețuri, afectează în mod negativ dimensiunea și competitivitatea exporturilor.

Pe de altă parte, în structura importurilor, pe lângă produsele minerale (7,6 milioane tone țiței și 3,2 milioane tone cărbune) predomină bunurile manufacturate, inclusiv bunuri de consum, ca o consecință a deficitului la aceste produse de pe piața internă, deficit datorat scăderii producției agricole și industriale și adâncirii dezechilibrelor structurale din economia națională. De

fapt, modificările structurale ale exporturilor și importurilor din perioada de tranziție sunt direct legate de reorientarea lor geografică.

Pe zone geografice, din datele prezentate în Anexa 3 se poate observa o semnificativă schimbare a fluxurilor de comerț exterior în valută forte. Pe de o parte, ponderea comerțului cu țările Uniunii Europene a crescut de la 21% în 1990 la 41 % în 1993. Luând în considerare indicii diferiți de evoluție a exporturilor și importurilor, este relevant faptul că ponderea exporturilor către țările dezvoltate (Uniunea Europeană și SUA) a scăzut de la 57%, la 41% în perioada 1990-1993, în timp ce ponderea importurilor a crescut de la 28% la 48%. În același timp, s-a înregistrat o schimbare a localizării deficitului comercial de la țările din afara Uniunii Europene (exclusiv SUA), spre zona acestuia și SUA, Este important de menționat că dacă se ia în considerație întregul comerț exterior al României (inclusiv comerțul exterior în ruble transferabile), ponderea exporturilor spre Europa Centrală și de Est s-a redus de la 37 % în 1990 la 15 % în 1993, în timp ce importurile din aceste țări s-au redus de la 38% în 1990, la 22% în 1993.

O cercetare mai detaliată a competitivității pe plan extern a exporturilor din România către piețele Uniunii Europene, va forma subiectul secțiunii următoare. Oricum, o abordare analitică a acestei probleme ar necesita date privind exporturile și importurile pe diferite produse în condiții de prețuri comparabile și nivel real al ratei de schimb pentru moneda națională. Chiar și pentru a estima indicatorii sintetici ai evoluției relației de preț ia import-export (de exemplu, raportul de schimb), nu se dispune de informația necesară.

O problemă **fundamentală** este identificarea acelor ramuri și sectoare care au cea mai mare contribuție la formarea venitului național evaluat în **prețuri** competitive - cele de pe piața mondială - relativ la consumurile de resurse interne cum ar fi capitalul **sau** munca necesitate. Pentru aceasta este nevoie să cunoaștem structura inputurilor utilizate în producție și raportul între prețurile interne și cele mondiale, atât pentru inputuri cât și pentru outputuri .

Principala concluzie este faptul că comerțul exterior poate numai în mică măsură să susțină ajustarea structurală a economiei românești. Totodată, comerțul exterior și structura sa reflectă situația actuală a economiei naționale și dificultățile curente.

Ajustarea structurală a economiei naționale, sprijinită prin măsuri corespunzătoare în domeniul comerțului exterior este în mod cert legată de principiul specializării internaționale. Aceasta necesită existența la interfața dintre economia națională și cea mondială a unor convertori viabili care să transmită semnale în funcție de care să se realizeze alocarea resurselor pe agenți economici. Instrumentele macroeconomice și ajustările, cum ar fi o rată de schimb realistă (a monedei naționale), moderarea instabilității prețurilor și eliminarea denaturărilor din structura acestora, reprezintă condiții necesare fundamentale pentru dezvoltarea unui program de restructurare coerent.

4. Asocierea României la Uniunea Europeană. Comerțul, avantajele comparative și specializarea

Chiar dacă încă nu se poate face o evaluare deplină a efectului Acordului European de Asociere a României la Uniunea Europeană, a cărui parte comercială a intrat în vigoare la 1 mai 1993 sub forma unui Acord Interimar, în mod evident creșterea exporturilor și importurilor cu țările din această Europă reprezintă măcar parțial, un rezultat al acestui acord. Media lunară a volumului schimburilor comerciale dintre România și Uniunea Europeană din ultimele șapte luni ale anului 1993 a fost de 1,7 ori mai mare decât media primelor cinci luni. În primele șapte luni ale lui 1994, comerțul a crescut cu 37 % față de aceeași perioadă a anului precedent, iar în aceeași perioadă, ponderea Uniunii Europene a fost de 44 % în exporturile României și de 50% din totalul importurilor României.

Implementarea Acordului de Asociere va aboli toate restricțiile în comerțul dintre România și țările Uniunii Europene. Liberalizarea treptată a comerțului în vederea creării, în decurs de 10 ani a unei zone de liber schimb, va fi realizată pe o bază asimetrică în avantajul României.

După cum a fost menționat în secțiunea precedentă s-a înregistrat o semnificativă mutație în distribuția geografică a fluxurilor comerciale și în structura mărfurilor, datorită intensificării relațiilor economice externe cu țările dezvoltate, îndeosebi din zona Comunității Europene. Chiar dacă această schimbare majoră reprezintă o tendință pozitivă spre viitoarea integrare a României în Uniunea Europeană, trebuie subliniat că, în ciuda asimetricele concesiilor, importurile din Uniunea Europeană au crescut mai repede decât exporturile României către Uniunea Europeană. Astfel, în ultimii ani s-a înregistrat un deficit comercial anual de cca. 1 miliard dolari SUA, datorat aproape numai deficitului exterior cu Germania, Franța și Italia⁸.

De fapt cel puțin până în prezent concesiunile au fost mai profitabile pentru Uniunea Europeană. Chiar dacă România are un avantaj ipotetic dat de asimetria concesiunilor, datorită crizei din producție, această ocazie favorabilă nu poate fi utilizată. Pe de altă parte țările Uniunii Europene au materializat concesiunile "mai slabe" oferite de România în avantajul lor, câștigând o nouă piață pentru produsele manufacturate, în absența unor producători interni competitivi.

Structura exporturilor României către Uniunea Europeană este mai mult nefavorabilă. Predominau produsele de performanță tehnică redusă (produse minerale, textile, confecții și încălțăminte, metale, mărfuri diverse - îndeosebi mobilă - toate acestea acoperă cea. două treimi din totalul exporturilor către Uniunea Europeană). Pe partea importurilor, cel mai important grup de produse este reprezentat de mașini și utilaje, a căror pondere în totalul importurilor din Uniunea Europeană a crescut de la 20,8% în 1992 la 26,5% în 1993, Ponderea

semnificativă a textilelor și confecțiilor (18,2% în 1993) în valoarea totală a importurilor se datorează intensificării operațiunilor de tip lohn, astfel încât o parte a importurilor textile se reexporta sub formă de confecții (Anexa 6).

Ținând seama de faptul că România exportă către Uniunea Europeană, produse cu un grad general de prelucrare scăzut, în timp ce importurile sunt în principal bunuri manufacturate, se poate spune că există un anumit grad de complementaritate. Totuși, la nivel sectorial, indicele comerțului intra-industrial (Anexa 7), respectiv 54,37% în 1993 relevă un nivel înalt al comerțului între aceleași clase de produse. Aceasta înseamnă pe de o parte o specializare redusă și o posibilă calitate scăzută a produselor importate din Uniunea Europeană, față de nivelul general de calitate al produselor din acele țări. Pe de altă parte, complementaritatea între structurile de producție și export ale României și Uniunii Europene este departe de a fi semnificativă.

Pentru a identifica produsele românești care sunt cele mai competitive pe piața Uniunii Europene în vederea desemnării unor posibile direcții pentru o viitoare specializare, am calculat un indice al "avantajului comparativ relevant" (A.C.R., Anexele 7 și 8). Se poate observa, pe categorii de produse, un avantaj comparativ al materiilor prime, îndeosebi la combustibili, în comparație cu produsele manufacturate pentru care datele indică un mic dezavantaj comparativ. Este demn de menționat că, pe de-o parte cele mai competitive produse manufacturate sunt textilele și confecțiile (sector manopero-intensiv), metalele de bază (sector energo-intensiv și din punct de vedere al materiilor prime) care constituie, în aceeași timp, cele mai protejate sectoare din Uniunea Europeană. Pe de altă parte un dezavantaj comparativ considerabil au înregistrat produsele industriei constructoare de mașini și autovehicule, de fapt sectoare aflate într-un proces de restructurare în România. Aceste realități dovedesc lipsa unei complementarități generale între structurile economiei din România și din Uniunea Europeană.

Chiar dacă indicele ACR nu reflectă întreaga imagine a avantajelor comparative reale - mai mult, în cazul României nici măcar prețurile nu se situează la valoarea lor reală - este totuși evident că orientarea curentă a exportului României către Uniunea Europeană reflectă o specializare, în produse primare și produse ale sectoarelor manopero-intensive caracterizate prin tehnologizare și calificare redusă, unde competiția țărilor nou industrializate și protecția Uniunii Europene sunt mai puternice. Acest model de specializare nu este specific numai României, ci și altor țări din Europa Centrală și de Est (TECE).

Într-adevăr, țările din Uniunea Europeană se specializează în produse ce încorporează tehnologie înaltă sau produse cu o valoare adăugată mai înaltă (produse chimice înalt rafinate, oțel finisat, țevi speciale, utilaje și mașini pentru tehnologii înalte, confecții și încălțăminte de calitate superioară), lăsând produsele de bază pe seama țărilor din TECE⁹.

Analiza avantajelor comparative confirmă faptul că specializarea României se manifestă îndeosebi în același tip de bunuri care constituie și cea mai mare parte a exporturilor: produse energointensive, produse primare, produse manufacturate manopero-intensive, de calitate redusă.

Luând în considerare dotarea actuală cu factori de producție, se poate presupune că specializarea pentru export a României se va face pentru produsele manufacturate care utilizează forța de muncă existentă în mod relativ abundent. O altă direcție a specializării internaționale este pentru acele produse care utilizează intensiv factorul de capital uman și rezultatele activității de cercetare - dezvoltare. În ceea ce privește alte resurse relativ abundente (lemnul, de exemplu), pe lângă corecția prețurilor (luând în considerare raritatea, costul refacerii ca factor de mediu) și o modernizare corespunzătoare a echipamentelor de producție, se preconizează o creștere a gradului de prelucrare a lemnului, în conformitate cu cererea externă.

Investițiile străine și Transferul de tehnologie ar putea conduce la specializarea în sectoare cum sunt automobilele, mașini de prelucrare a metalelor, echipamentele de transport (vapoare, avioane, vagoane) sectoare în care România a acumulat o experiență adecvată. Un avantaj comparativ demn de a fi luat în considerare ar fi și cel legat de dezvoltarea producției agricole și a turismului.

5. Perspectivele integrării României în Uniunea Europeană

În condițiile tendințelor de internaționalizare și globalizare în economia mondială și ale intensificării fluxurilor comerciale dintre țări, problema integrării economice se dovedește a fi crucială pentru viitorul proces de dezvoltare. Importanța sa esențială este dată, în opinia noastră, de două rațiuni principale.

Mai întâi, integrarea economică presupune schimbări în toate celelalte activități umane (politice, sociale, culturale) din zona integrată. Aceste schimbări implică în mod cert amortizarea funcționării tuturor componentelor sistemului integrat (politici, legi etc.), în funcție de standardele și regulile comune. În același timp, realizarea acestor schimbări face necesar un transfer general de autoritate de la instituțiile naționale către cele supranaționale. Compromisul în dinamică dintre interesele locale (de la nivel național) și cele regionale (de la nivelul zonei integrate) pare cea mai delicată problemă care trebuie rezolvată pentru a asigura stabilitatea pe termen lung a zonei de integrare.

În al doilea rând, integrarea economică are efecte nu numai în interiorul zonei de integrare (presupus pozitive) ci și în afara ei (presupus negative). Luând în considerare fragilitatea echilibrului mondial și posibilele reacții adverse ale celor rămași în afara regiunii integrate, măsurile de integrare trebuie să fie însoțite de ajustarea necesară a externalităților lor. Realizarea unei estimări realiste a tuturor efectelor integrării pare să reprezinte cea mai dificilă problemă ce trebuie rezolvată pentru a asigura o integrare durabilă.

Chiar dacă teoria economică nu prea a acordat multă atenție procesului de integrare economică, au fost realizate încercări de adaptare a acestui subiect la problematica generală a teoriei creșterii economice și a comerțului internațional¹⁰.

Teoria tradițională neo-clasică a creșterii-economice se bazează pe factori exogeni pentru a explica creșterea pe termen lung. Această teorie a fost în mod radical reînnoită pe la jumătatea anilor '80 când noile modele bazate pe progresul tehnic, arătau determinarea endogenă a creșterii¹¹. P.M. Romer (1986) a fost primul care a explicat creșterea pe baza extrarealităților legate de acumularea cunoștințelor¹².

Pe de altă parte teoria comerțului internațional, dezvoltat în anii 1950 și 1960 analiza comparativă statică a efectelor acumulării de capital și evoluției tehnice exogene în termeni ai comerțului și balanței de plăți, pentru a se extinde apoi în anii '70 la cazul economiei deschise. Această teorie a fost influențată de noua teorie a creșterii economice, încercând o mai bună explicare a efectelor comerțului asupra creșterii economice¹³. Un important rezultat este acela prin care se arată cum ajută integrarea economică din piața mondială, la creșterea pe termen lung, prin sporirea productivității agregate a

resurselor utilizate în sectorul cercetare-dezvoltare¹⁴. Rivera-Batiz și Romer (1991), considerând două modele în care sursa creșterii economice era sectorul de cercetare-dezvoltare au arătat că orice formă de

integrare poate să conducă la sporirea ratei de creștere pe termen lung, dacă încurajează exploatarea mondială a beneficiilor progresive la scară din sectorul de cercetare- dezvoltare¹⁵.

Principala rațiune de a participa la un cadru de integrare economică, este câștigul economic preconizat prin creșterea produsului intern, atât pentru grup ca întreg cât și pentru fiecare țară din regiunea integrată. Acest câștig decurge din creșterea producției drept consecință a specializării în funcție de avantajele comparative și dintr-o mai bună utilizare a economiilor de scară. Se presupune de asemenea și beneficii din îmbunătățirea termenelor de schimb al grupului cu restul lumii. Sporirea concurenței prin desființarea barierelor comerciale induce modificări structurale și de eficiență, ce afectează calitatea și cantitatea factorilor de producție, inclusiv prin îmbunătățirea ratei progresului tehnic¹⁶.

Adevărata întrebare ce se pune este în legătură cu repartizarea acestor câștiguri. Parteneri inegali înseamnă câștiguri inegale în cadrul spațiului integrat. Efectele de back-wash ar putea accentua tendința naturală de inegalitate regională. Dacă sunt implicate țări cu niveluri de dezvoltare diferite, regiunile ce promet beneficii mai mari vor atrage cea mai mare parte a capitalului și cei mai buni lucrători. Aceste efecte pot fi contracarate numai printr-o politică comună de redistribuire a beneficiilor. Totuși integrarea dintre țări mai slab dezvoltate și țări puternice ridică nu numai chestiunea repartizării câștigurilor, ci și posibilitatea dezvoltării economice pe termen foarte lung a celei mai slab dezvoltate țări¹⁷.

În mod clar, efectele pozitive ale integrării economice apar, pentru toate țările participante atunci când integrarea are loc între economii cu un grad înalt de complementaritate. Acest fapt poate fi o explicație a succesului cu integrarea țărilor dezvoltate din vestul Europei (Uniunea Europeană) și aî eșecului încercărilor de integrare dintre țări mai slab dezvoltate (vezi: B. Dallago - referire bibliografică la poziția 10).

În ceea ce privește Uniunea Europeană, în ciuda beneficiilor reale pentru toate țările implicate, încheierea efectivă a procesului de integrare, conform Tratatului de la Maastricht - adică contra unei integrări complete - face necesară o vastă reformă structurală. Într-o viziune foarte critică M. Allais (1994), arată că, în absența unor măsuri corespunzătoare pentru o nouă structură instituțională, inclusiv pentru-o uniune politică, continuarea procesului de integrare pe modelul abordat în prezent ar reprezenta o sinucidere pentru Europa¹⁸.

De-a lungul dezvoltării procesului de integrare dintre țările Uniunii Europene au apărut mai multe decalaje referitoare la slaba armonizare a diferitelor componente ale integrării: economică, politică, socială și culturală. Liberalizarea mișcărilor de capital și constituirea Pieței Europene lărgite în

1993 au fost realizate înaintea instituirii unei Bănci Europene. De aceea, nu a fost posibilă evitarea crizei Sistemului Monetar European din 1992-1993. Pe de altă parte, prea multe resurse au fost destinate agriculturii, în comparație cu tratarea unor alte probleme sociale și economice cruciale, cum sunt șomajul, politicile bunăstării sociale, dezechilibrele regionale. Chiar și Tratatul de la Maastricht părea avea mai multe ambiții decât resurse financiare. V.Vittorio (1993) sublinia că, o continuare cu succes a procesului de integrare în Europa este în mod vital asociată cu o mai bună coordonare și programare a formelor de integrare politică, socială și economică¹⁹.

În ciuda creșterii comerțului dintre țările membre ale Uniunii Europene, amplificarea concurenței nu a adus fiecărei țări, efectele pozitive scontate cum sunt economiile de scară, îmbunătățirea structurii economice, difuzia progresului tehnic. De exemplu, în ceea ce privește Italia. F.Falcone (1990) analizând efectele dinamice ale uniunii comerciale dintre țările Uniunii

Europene, arată că dimensiunea acestor efecte pozitive nu este semnificativă.

În Italia încă predomină firmele mici și mijlocii, discrepanțele regionale dintre Nordul și Sudul Italiei s-au accentuat. Mai mult s-ar părea că Uniunea Europeană a avut o anumită contribuție la încetinirea procesului de evoluție structurală către sectoarele cu tehnologie avansată din activitatea de export a Italiei. Analiza pe bază de date relevă că influența Uniunii Europene în orientarea exportului de bunuri manufacturate al Italiei a contribuit la menținerea unei competitivități înalte numai în sectoarele tradiționale: textile și confecții, încălțăminte, mașini și aparate electrice²⁰.

Desființarea organizației CAE.R. a dat naștere unei noi motivații pentru reforma Uniunii Europene, în vederea integrării Vestului cu Estul. În mod evident, pentru țările est-europene, integrarea în Uniunea Europeană reprezintă o condiție necesară pentru succesul reformei din economiile lor, aflate în transformare. În același timp, deschiderea piețelor estice poate aduce un important beneficiu și economiilor occidentale, în termenii creșterii potențialului acestor piețe de a absorbi produsele Uniunii Europene²¹. Pentru țările foste CAER, chiar și în condițiile reînnoirii comerțului reciproc dintre ele, acesta nu poate înlocui comerțul exterior cu țările industrializate din vestul Europei.

În ciuda acordurilor de deschidere a comerțului cu Europa de Est Uniunea Europeană a păstrat un substanțial grad de protecție contra importurilor de produse sensibile, adică produse importante îndeosebi pentru regiunile mai sărace sau aflate în declin din Uniunea Europeană. După unele estimări, cca. 40% din exporturile Europei Centrale către Uniunea Europeană se confruntă cu diferite restricții²².

În fapt în timp ce aproximativ 50% din întregul comerț exterior al țărilor est-europene este orientat în prezent spre Uniunea Europeană numai 8% din totalul importurilor extra- Uniunii Europene sunt furnizate de Europa de Est

(inclusiv fosta Uniune Sovietică). Astfel, protecția excesivă a sectoarelor "sensible" nu pare a fi rezonabilă, cel puțin atât timp cât este afectată o mare parte a exporturilor Europei de Est²³.

Trebuie subliniat faptul că integrarea Europei de Est în Uniunea Europeană presupune atât beneficii cât și costuri. Pentru Uniunea Europeană, pe lângă potențialele beneficii (creșterea exporturilor, creșterea gradului de stabilitate europeană, noul echilibru de forțe între țările Uniunii etc.), există și costuri importante. O evaluare a admeririi, până la sfârșitul secolului, a așa-numitului grup Vișegrad, a arătat că aceasta ar putea costa Uniunea Europeană circa 25 miliarde ECU pe an. Aceasta ar însemna, pe de-o parte, dublarea sumelor date de actualii contribuabili și, pe de altă parte, diminuarea alocațiilor primite de beneficiarii curenți de la bugetul Uniunii Europene. Astfel, ambele părți sunt deja nemulțumite în legătură cu tensiunile admeririi în Uniune a mult mai săracilor vecini din Est²⁴.

Pentru România, ca și pentru alte țări est-europene, problema integrării în Uniunea Europeană este de o importanță crucială. Această importanță nu rezidă numai în câștigurile de natură economică ce ar putea reduce în timp decalajul de dezvoltare dar și în conectarea structurală cu lumea industrializată și la standardele internaționale. Astfel, tranziția acestor țări spre o economie de piață poate fi corelată cu ajustări structurale pentru a realiza viitoarea integrare în Uniunea Europeană. De exemplu, este important de reținut că România trebuie să-și adapteze noile structuri economice și instituționale aflate încă în mișcare, deci încă instabile, în conformitate cu regulile entităților stabile ale sistemului economic din Uniunea Europeană în care dorește să se integreze. Cu toate acestea, integrarea trebuie să se realizeze la momentul potrivit, atunci când principalele discrepanțe dintre România și țările Uniunii Europene, au fost eliminate.

Integrarea României în Uniunea Europeană prezintă și riscuri. Luând în considerare decalajul de dezvoltare al României, deschiderea chiar și treptată a economiei către concurența externă, în absența măsurilor de restructurare corespunzătoare și a respecializării internaționale, poate conduce la înrăutățirea situației economice interne, la slăbirea pozițiilor până și pe piață internă. În condițiile liberalizării comerțului și a creșterii importurilor de bunuri fabricate, criza internă se accentuează, afectând nivelul exporturilor și astfel, posibilitatea redresării economice.

Un alt risc este legat de problema restructurării. Dacă investițiile străine încă vor mai aștepta și dacă producătorii români încă vor mai căuta piețe care să satisfacă scopurile de câștig imediate (în Europa de Est sau Orient), fără a face eforturi de îmbunătățire a calității produselor lor, atunci se va menține configurația actuală a structurii economiei, nepotrivită viitoarei integrări în Uniunea Europeană.

În condițiile restructurării și refacerii economiei este preconizată o creștere semnificativă a exporturilor României către Uniunea Europeană. În

afară de principalele direcții de specializarea economiei românești în funcție de avantajele sale comparative (vezi secțiunea precedentă), trebuie luate în considerare și alte câteva trăsături și tendințe de evoluție.

Analizând structura importurilor Uniunii Europene, se poate observa că mașinile, echipamentele de transport și alte produse fabricate dețineau 60% în 1992 și cca. 63% în 1993 (Anexa 9). Această tendință de creștere a fost determinată de creșterea masivă în 1993, în comparație cu 1992, a produselor fabricate din minerale neferoase (secțiunea 66 din CTCl), respectiv cu 50,3%, a mașinilor electrice (secțiunea 77 din CTCl), cu 17,2%, a confecțiilor și încălțămintei (secțiunea 84 și 85 din CTCl) cu 7,9% și a variatelor mărfuri fabricate (secțiunea 89 din CTCl, îndeosebi mobilă), respectiv cu 23,1%. În același timp trebuie să arătăm scăderea ponderii materiilor prime și combustibililor în structura importurilor extra-Uniunii Europene, de la 20,3% în 1991 la 19,2% în 1993, ca o consecință a îmbunătățirii eficienței energetice din Uniunea Europeană.

Aceste tendințe și situația curentă a potențialului de import din Uniunea Europeană reprezintă un subiect important, având în vedere viitoarea integrare a României, reorientarea fluxurilor sale comerciale și specializarea, în loc să continue producția pentru export a unor bunuri ce par să aibă anumite avantaje comparative în prezent (metalele, de exemplu), România trebuie să gândească restructurarea economiei în funcție de viitoarea integrare, când produsele cu un grad mai înalt de prelucrare vor aduce beneficii mai mari datorită avantajelor comparative. De aceea, un studiu analitic al piețelor externe ale Uniunii Europene, încercând să se identifice acele produse și sectoare care prezintă o cerere aflată în creștere, poate avea o contribuție importantă la planul final al modelului de integrare și al restructurării însăși.

Alternativa cea mai de dorit pentru România, pentru creșterea exporturilor și a veniturilor din comerțul exterior este creșterea competitivității prin reducerea costului unitar, schimbarea tehnologică și o alocare mai eficientă a resurselor de care dispune. Aceasta necesită o creștere a nivelului tehnic al producției, determinată de amplificarea investițiilor și transferului de tehnologie, inclusiv a celor dinspre țările Uniunii Europene.

Cu privire la perspectiva integrării României în Uniunea Europeană, cel mai important este faptul că acest proces a fost inițiat și va fi îndeplinit mai devreme sau mai târziu. Problema este aducerea partenerului mai slab la nivelul celui puternic. Desigur, România este partenerul mai slab. Astfel, Uniunea Europeană trebuie să ia hotărârea de a ajuta România pentru a se integra ușor în beneficiul unui continent european cât mai puternic.

6. Concluzii

Chiar și în condițiile unui anumit progres al reformei economice din România, inclusiv în domeniul comerțului exterior, procesul de tranziție întâmpină dificultăți pronunțate.

În ciuda măsurilor de liberalizare a mediului economic s-a înregistrat o scădere a producției agricole și industriale, ducând la scăderea comerțului exterior și la înrăutățirea balanței comerciale externe.

În ultimii doi ani - îndeosebi în 1994, s-au înregistrat semnalele unei redresări economice. A fost oprit declinul producției și exporturile au crescut, în condițiile stabilizării ratei de schimb și a pieței valutare.

Cea mai reprezentativă schimbare a fluxurilor de comerț exterior o reprezintă reorientarea către piețele Uniunii Europene. Chiar dacă este prea devreme să considerăm aceasta ca pe o consecință a Acordului European dintre România și Uniunea Europeană, se poate considera un prim pas necesar către integrare.

În ceea ce privește structura comerțului exterior cu Uniunea Europeană acesta este mai mult nefavorabil pentru România. În timp ce în structura importurilor predomină mașinile, echipamentele de transport și bunurile de consum (inclusiv alimente), majoritatea concurând producția internă aflată în criză, la export predomină materiile prime, combustibilii, produsele fabricate cu manoperă de calificare redusă, cum sunt textilele, confecțiile, încălțăminte, metalele, mobila. Aceste produse sunt de fapt cele mai competitive produse românești pe piețele Uniunii Europene, după rezultatele analizei avantajelor comparative. Chiar dacă România trebuie să se specializeze în sectoare primare și energo-intensive ca și în cele manoperă-intensive în mod clar există alte domenii care pot aduce beneficii din avantaje comparative cum ar fi activitățile industriale de tehnologie înaltă ce ar valorifica potențialul național de cercetare-dezvoltare, ca și agricultura și turismul

În ceea ce privește integrarea în Uniunea Europeană, cea mai importantă problemă actuală pentru România este adoptarea reformei la acest țel final. Trebuie să admitem că se manifestă o lipsă de criterii corespunzătoare unei politici coerente spre o economie de piață. Aceasta constituie principalul motiv care poate explica ritmul relativ lent al tranziției. Dacă România se va alătura la Uniunea Europeană, este evident că integrarea este un criteriu ideal pentru programul de reformă. Acest program trebuie să dea răspunsuri adecvate la întrebări cum sunt: cele mai indicate modalități de integrare, ce sectoare să se dezvolte cu prioritate și cu ce beneficii pentru România; care produse și activități necesită sprijin guvernamental și care sunt sursele acestui sprijin financiar; ce ar putea fi făcut în vederea creșterii exporturilor și valorificării concesiunilor tarifare oferite României etc. Conform acestei noi abordări a programului de reformă, subordonat criteriilor de integrare, Acordul

European de Asociere a României la Uniunea Europeană reprezintă cadrul corespunzător pentru îndeplinirea și finalizarea sa.

Pentru orientarea procesului de tranziție spre economia de piață și spre viitoarea integrare în Uniunea Europeană, în opinia noastră, ar trebui luate în considerație următoarele măsuri urgente:

- îmbunătățirea coordonării și programării în timp a noii legislații, inclusiv a apropierii legilor românești de cele ale Uniunii Europene și conform cu procesele reale din economie;
- renegocierea Acordului European de Asociere a României la Uniunea Europeană, pentru a îmbunătăți accesul produselor românești pe piețele Uniunii Europene și a evita efectele adverse asupra procesului de tranziție din România;
- accelerarea proceselor de restructurare și de privatizare luând în considerare avantajele comparative și criteriile de specializare internațională astfel încât să se atingă un grad înalt de complementaritate între economiile României și ale Uniunii Europene;
- stabilirea unor priorități naționale pentru dezvoltarea sectorială și a politicilor de susținere corelate inclusiv dacă e necesar, diferite stimulente pentru investițiile străine și interne, pentru crearea unor sectoare strategice de vârf competitive pe piețele Uniunii Europene;
- luarea în considerare a potențialului științific din economia României, absența oricărei politici guvernamentale coerente în domeniu, conștientizarea importanței teoretice și practice a activității de cercetare-dezvoltare în procesul de dezvoltare economică pentru schimbarea radicală a rolului cercetării științifice, utilizând și facilitățile din partea Uniunii Europene;
- realizarea unei corecții depline a sistemului de prețuri începând cu materiile prime și energia, prin considerarea rațiunilor ecologice și de raritate și pe baza experienței mondiale, ca o primă condiție necesară analizei decizionale;
- crearea unei noi instituții guvernamentale responsabilă de problematica integrării economice, având atribuții și împuterniciri clare cu privire la măsurile și politicile adecvate integrării;
- în ceea ce privește comerțul exterior, ar trebui proiectat un sistem bine articulat care să cuprindă: un mecanism funcțional de finanțare a exporturilor și pentru asigurarea și garantarea creditelor pentru export în conformitate cu regulile internaționale; extinderea sistemului de "draw-back"; îmbunătățirea condițiilor de acces pe piața Uniunii Europene; creșterea cantității și calității informației cu privire la facilitățile comerciale, conjuncturale internaționale, prețurile uzuale de pe piețele externe și totodată perfecționarea fluxului informațional al oportunităților de export oferite de România.

**Anexa nr.1 - Ponderea sectorului privat
în economia României**

	1990	1991	1992	1993
Produsul Intern Brut	16	21	26	33
Producția industrială	—	1,1	1,1	...
Producția agricolă	56,1	79,3	70,8	80,0
Servicii comerciale pentru populație	3,3	25,1	40,2	51,4
Vânzări cu amănuntul	0,8	21,3	44,4	56,0
Exporturi	0,3	19,1	28,0	25,2
Importuri	0,7	17,5	34,6	23,7
Investiții	4,3	8,1	15,6	...

... date nedisponibile

Sursa: Starea socială și economia României în anul 1992, *București, 1993*; Evoluția economico-socială a României în anul 1993, *Comisia Națională pentru Statistică, București, 1994*.

**Anexa nr. 2 - Indicatori macroeconomici
ai României perioada 1990-1993**

Indicatori	Ratele de creștere, în % față de anul precedent			
	1990	1991	1992	1993
Produsul Intern Brut	-5,6	-13,0	-13,6	+1,0
Producția industrială	-23,7	-22,8	-21,9	+ 1,3
Producția agricolă	-2,9	+ 1,0	-13,6	+ 12,4
Exporturi	-41,5	-4,0	+ 18,6	+ 13,9
Importuri	+15,1	-29,0	+ 10,0	+6,2
Investiții	-38,3	-25,8	4,2	+0,8
Grad de ocupare	4,0	-0,5	-3,0	-6,2
Rata șomajului	-	3,0	8,4	10,2
Salarii reale	+5,5	-17,2	-13,0	45,0
Preturi la consumator	+5,1	+ 174,5	+210,9	+256,1

Sursa: *Calculare proprie bazate pe date din Anuarul Statistic al României, București, 1993. Date pe anul 1993: Evoluția economico-socială a României în anul 1993, Comisia Națională pentru Statistică, București, 1994.*

Anexa nr. 3 - Comerțul exterior al României în valută forte¹

- milioane \$ SUA -

Anul	Comerț exterior	Total	Uniunea Europeană (UE)	non U.E. (excl. SUA)	SUA
1990	Exporturi (FOB)	3502,7	1669,9	1490,9	341,9
	Importuri (FOB)	5223,1	1215,2	3767,6	240,3
	Balanța comercială	4720,4	+454,7	-2276,7	+ 101,6
1991	Exporturi (FOB)	3537,8	1434,6	1978,2	125,0
	Importuri (CIF)	5290,1	,380,4	3725,5	184,2
	Balanța comercială	-1752,3	+54,2	-1747,3	-59,2
1992	Exporturi (FOB)	4285,6	1399,5	2802,6	83,5
	Importuri (CIF)	6131,1	2329,4	3579,4	222,3
	Balanța comercială	4845,5	-929,9	-776,8	-138,8
1993	Exporturi (FOB)	4882,2	1924,0	2889,2	69,0
	Importuri (CIF)	6513,3	2740,5	,399,9	372,9
	Balanța comercială	-1631,1	-816,5	-510,7	-303,9

¹Trebuie subliniat faptul că în 1990 și 1991, comerțul exterior în RT (ruble transferabile) a fost semnificativ (2,7 miliarde RT și respectiv 0,8 miliarde RT). Începând din 1992, după desființarea COMECON (CAER) și a sistemului de plată, practic întregul sistem de comerț al României a fost înregistrat în valută forte.

Sursa: Evoluția economico-socială a României în anul 1993, Comisia Națională pentru Statistică, București, 1994.

Anexa nr.4 - Structura exporturilor și importurilor

-%-

CN	AN Descriere						
I	Animale vii și produse animaliere	4,2	4,3	3,3	0,8	1,4	1,0
II	Produse vegetale	1,8	1,2	14	6,9	7,0	7,3
III	Grăsimi și uleiuri	0,2	0,2	1,3	0,3	0,7	0,4
IV	Alimente preparate	0,9	U	1,0	6,6	7,1	6,1
V	Produse minerale	17,5	13,3	11,8	48,7	33,0	28,1
VI	Produse chimice	7,8	9,8	7,0	7,5	6,7	7,8
VII	Materiale plastice, cauciuc	1,5	2,0	1,7	1,4	2,9	3,1
VIII	Piei și marochinărie	0,5	0,6	0,7	0,3	1,2	1,8
IX	Articole din lemn	3,2	3,6	3,6	0,7	0,5	0,5
X	Celuloză și hârtie	0,6	0,4	0,4	0,7	1,5	1,5
XI	Textile și confecții	9,2	10,6	16,1	4,5	9,1	10,1
XII	Încălțăminte	1,9	1,7	33	0,8	0,7	0,7
XIII	Articole din piatră, ciment, sticlă	2,0	2,0	2,0	1,3	0,9	1,0
XV	Metale	17,2	17,1	19,6	4,2	4,4	4,2
XVI	Utilaje	10,9	10,9	8,9	10,8	14,7	17,6
XVII	Echipe de transport	8,5	10,3	8,3	2,0	4,7	4,3
XX	Mărfuri diferite	10,3	8,5	8,2	0,5	0,8	1,2
TOTAL	TOTAL	100	100	100	100	100	100

Sursa: Evoluția economico-socială a României în anul 1993, Comisia Națională pentru Statistică, București, 1994.

**Anexa nr. 5 - Principalele 10 produse în exporturile și importurile
României în anul 1993**

EXPORTURI		IMPORTURI	
Descriere	%	Descriere	%
1. Uleiuri de petrol	9,7	Țiței	10,2
2. Mobilă	7,0	Gaze naturale	6,5
3. Lamine de fier și oțel nealiat	5,7	Grâu și cereale	3,3
4. Bare și profiluri, din fier și oțel	3,6	Cărbuni	3,0
5. Costume, jachete, rochii, fuste pentru femei	2,7	Uleiuri de petrol	2,6
6. Mașini și alte vehicule	3,1	Orz	1,7
7. Costume, pantaloni, mantouri, salopete pentru bărbați	2,7	Minereu de fier	1,5
8. Îngrășăminte chimice, azotoase sau minerale	2,5	Echipamente electrice pentru telefonie și telegrafie	1,2
9. Profiluri fin fier sau din oțel nealiat	2,4	Piele de bovine	1,1
10. Lemn tăiat cu diametrul > 6mm	2,2	Fibre sintetice textile	1,0

Sursa: INFO Export-Import nr. 1/1994.

**Anexa nr. 6 - Structura exporturilor și a importurilor României către și din
Uniunea Europeană în 1992-1993**

NC	Descriere	Exporturi		Importuri	
		1992	1993	1992	1993
I	Animale vii și produse animaliere	3,4	1,4	1,8	0,9
II	Produse vegetale	1,8	1,4	9,3	9,8
III	Grăsimi și uleiuri	0,5	0,8	1,3	0,5
IV	Alimente preparate	1,8	1,3	5,4	4,6
V	Produse minerale	11,9	11,1	8,7	4,7
VI	Produse chimice	5,1	3,6	8,7	9,1
VII	Materiale plastice, cauciuc	2,6	1,8	3,2	3,4
VIII	Piei și marochinărie	1,0	1,2	2,1	2,9
IX	Lemn și articole din lemn	3,4	2,0	0,6	0,6
X	Celuloză și hârtie	0,4	0,3	1,5	1,4
XI	Textile și confecții	19,1	32,0	16,3	18,2
XII	Încălțăminte	3,1	6,7	1,2	1,1
XIII	Articole din piatră, ciment, sticlă	3,7	2,9	1,1	1,0
XIV	Perle, pietre prețioase	0,2	0,0	0,3	1,1
XV	Metale	13,4	10,5	5,3	4,2
XVI	Utilaje	7,3	6,0	20,8	26,5
XVII	Echipamente de transport	2,8	2,6	9,5	6,2
XVIII	Instrumente optice și de precizie	0,4	0,4	1,7	2,8
XIX	Arme, muniție	0,4	0,1	0,0	0,0
XX	Mărfuri diverse	17,4	13,8	1,3	1,9
	Produse neclasificate	0,3	0,1	0,1	0,1
	TOTAL	100,0	100,0	100,0	100,0

Sursa: SICOMEX.

Anexa nr. 7 - România - Uniunea Europeană în 1993

- Mii \$ SUA -

CN(p)	X _p	M _p	X _p +M _p	X _p -M _p	III ^{*)}
I	27936	25586	53522	2350	
II	28678	268579	297257	239901	
III	14671	14259	28930	421	
IV	24095	127191	151286	103096	
V	214366	129538	343904	84828	
VI	68322	249353	317675	181031	
VII	35222	92759	127981	57537	
VIII	23807	79815	103622	56008	
IX	37690	15760	53450	21930	
X	5775	38592	44367	32817	
XI	615068	498649	1113717	116419	
XII	128702	30346	159048	98356	
XIII	56693	27461	84154	29232	
XIV	1689	2808	4497	1119	
XV	202551	116273	318824	86278	
XVI	115759	725299	841058	609540	
XVII	49328	169279	218607	119951	
XVIII	6685	77979	84664	71294	
XIX	1932	15	1947	1917	
XX	264845	50952	315797	213893	
XXI	178	11	189	167	
	1923998	2740508	4664496	2128076	54,37%

$$*) III = \frac{\sum_p (X_p + M_p) - \sum_p |X_p - M_p|}{\sum_p (X_p + M_p)}$$

Sursa: Calcule proprii bazate pe date - SICOMEX.

**Anexa nr. 8 - Avantajul comparativ relevant (ACR) al exporturilor
României spre Uniunea Europeană în 1992**

Sectorul	ACR*)
Materii prime	1,3
Alimentare și agricole	0,6
Necombustibile	1,6
Combustibile	3,7
Mărfuri și produse fabricate	0,9
Textile și confecții	2,9
Produse chimice	0,7
Metale	3,4
Utilaje și vehicule	0,3

* Calculat ca un raport dintre ponderea sectorului în totalul exporturilor României spre Uniunea Europeană, și ponderea sectorului în totalul exporturilor din Uniunea Europeană.

Sursa: Calcule proprii bazate pe datele SICOMEX pentru România și pe datele

**Anexa nr. 9
Structura importurilor extra – Uniunea Europeană**

%

Grup de produse	Dinamica		Structura *)	
	1992/1991	1993/1992	1992	1993
Alimente, băuturi, tutun	101	96	7,9	7,6
Materii prime (exclusiv combustibil)	97	93	7,0	6,5
Combustibili	90	95	13,3	12,7
Produse chimice	104	101	7,0	7,0
Utilaje și echipamente de transport	99	102	30,0	30,7
Produse fabricate	102	106	30,0	32,0
TOTAL	99	100	100,0	100,0

* Diferența până la 100% este reprezentată de produse neclasificate.

Sursa: Commerce extérieur et balance des payments, no.5/1993.

Referințe bibliografice

- [1] C. Grigorescu, G. Georgescu, G. Vâlceanu, *Aspecte macroeconomice ale - tranziției spre economia de piață din România*, Revista Română de Economie, nr.1-2, Institutul de Economie Națională, București, 1993.
- [2] H. Puwak, *Priorities of the Reform Process in Romania*, Romania Insight, July, no.41.
- [3] A. Ben-Ner, M.Montias, *The Introduction of Market Economy in a Hypercentralized Economy: the Case of Romania*, Journal of Economic Perspectives, no.4,1991.
- [4] *The Preliminary Synthesis of the Studies on the Transition Strategy Carried Out by the National Institute for Economic Research*, INCE, Bucharest, 1992.
- [5] M. Jackson, *Issues in the Transition from Central Planning to Market Forces in the Transition Economy* (Paper presented at the Conference: Marketization, Demonopolization and Development of Internationally Competitive Enterprises in Non-Agricultural Sectors of Central and Eastern Europe), Sinaia, Bucharest, 8-9 May,1993.
- [6] *Evoluția economico-socială a României în anul 1993*, Comisia Națională pentru Statistică, București, 1994.
- [7] P. Hare, G.Hughes, *Industrial Competitiveness in Eastern Europe and the Soviet Union*, Manchester Statistical Society, 15- th October, 199L
- [8] Gh. Zaman, G.Georgescu, *Romania's Association with European Union. Integration Perspectives*, International Center for Economic Growth, San Francisco - București, 1994.
- [9] G. Graziani, *Export Specialization for Central - Eastern Europe and EC Trade Opening*, Paper presented to the 2-nd EACES Conference: "'Problems of Transforming Economies'", September 24-26, 1992, Groningen, The Netherlands.
- [10] B. Dallago, *Integration and Disintegration: An economic interpretation*, Paper presented to the 3-rd EACES Conference: "Transformation on Economic Systems") Budapest, 8-10 September 1994.
- [11] B. Amable, M. Juillard, *Innovation and endogenous growth*, Paper presented to the EAEPE Conference: Challenges to Institutional and Evolutionary Economic Theory: Growth, Uncertainty and Development", Copenhagen, 27-29 October 1994.
- [12] P.M.Romer, *Increasing returns and Song-run growth*, Journal of Political Economy, October, 1986.
- [13] L.A. Rivera-Batiz, P.M. Romer, *International trade with endogenous technological change*, European Economic Review No.35 11991.
- [14] P. Bardhan, *The Implications of New Growth Theory for trade and Development*, CIDER, October, 1993.
- [15] LA.Rivera-Batiz, P.M.Romer, *Economic Integration and endogenous growth*, Quarterly Journal of Economics, No.425, May, 1991.
- [16] P.Robson (Ed), *International Economic Integration* Penguin Books, Harmondsworth,1972

- [17] F. Machlup, *A History of Thought on Economic Integration*, Macmillan Press, London, 1977.
- [18] M. Allais, *Riformare l'Unione Europea*, Euromonitor, no.3, October 1994.
- [20] F.Falcone, *Commercio internazionale e integrazione europea*, Il Mulino, Bologna, 1990.
- [19] V.Vittorio, *Political, social and economic integration in the European Union: a three gaps approach*, Paper presented to the 3-rd Conference of EACES: "Transformation of Economic Systems, Budapest, 8-10 September 1993.
- [21] A.Giustiniani, V.Rolli, *Implications of the Opening Up of Eastern Europe*, Paper presented to the Seminar "Western Europe in Transition: the Impact of the Opening UP of Easter Europe", Banca d'Italia, Trieste, October, 10-11,1994.
- [22] *L'elargissement de la Communauté europeene aux pays d'Europe Centrale*, Problemes economiques no. 2332, 30 Juin 1993.
- [23] L. Rollo, A. Smith, *The political economy of Eastern Europe trade with the European Community: why so sensitive?*, Economic Policy no. 16, April 1993.
- [24] *Visegrad Four entry to double EU regional aid*, Balkan News & East European Raport, No.70, September 24 - October 1,1994.

**INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE**

**PROBLEME ECONOMICE
NR. 18/1995**

**CENTRUL DE INFORMARE
ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREȘTI**

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE MONDIALĂ**

**Desincronizarea fazelor ciclului economic în țările
membre. Ocuparea forței de muncă**

Mihaela LUPU
Daniela STOICHIȚOIU

CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
București, 1995

Cuprins

OCDE: Desincronizarea fazelor ciclului economic în țările membre	531
Studiu OCDE asupra ocupării forței de muncă.....	535

OCDE: Desincronizarea fazelor ciclului economic în țările membre

Mihaela LUPU

Conform unei analize publicate în studiul semestrial. "Perspectives économiques de L'OCDE" (din luna iulie 1994), actualul ciclu economic se distinge, în toate regiunile mari ale OCDE, printr-o desincronizare marcantă, situație fără precedent până în prezent.

În opinia experților OCDE, desincronizarea ciclică actuală are mari repercusiuni asupra relansării economice globale a țărilor membre OCDE, mai ales în Europa de Vest, unde cererea externă a fost și ar trebui să rămână unul din principalele "motoare" ale înviorării activității productive și investiționale.

Concluziile principale la care au ajuns experții OCDE în urma acestei analize sunt prezentate în continuare.

Perioada de recesiune prin care trece zona OCDE de la începutul anilor '90, precum și relansarea activității productive și investiționale, care este în curs de desfășurare în majoritatea țărilor comunitare, constituie al treilea mare ciclu economic din ultimii 20 de ani. Chiar dacă în multe țări recesiunea a fost cel puțin la fel de gravă ca în anii 1974-1975 și 1980-1982, ea se distinge de cea din ciclurile precedente pentru că este mult mai profundă la nivelul ansamblului zonei (în 1975, ca și în 1982, ritmul de creștere anuală PIB pe ansamblul zonei OCDE a fost practic nul). În 1991-1993 o slabă activitate investițională și productivă a caracterizat întreaga perioadă.

În anii '70, punctul "minim" al ciclului a fost atins în 1975, simultan în Japonia, țările comunitare și S.U.A. iar în anii 1982-1983 "minimele" s-au produs, în diferite țări, la intervale de timp foarte scurt.

În timpul ultimului ciclu economic, regiunea nord-americană a înregistrat un punct maxim al creșterii în 1989 și cel mai scăzut nivel în 1991, în timp ce țările comunitare și Japonia au atins punctul maxim al ciclului abia în toamna anului 1990 și respectiv, prima jumătate a anului 1991 iar punctul minim în 1993.

Dintre țările membre ale Uniunii Europene, economia Marii Britanii este defazată față de cea a altor țări. Astfel, în 1990-1991, economia britanică a traversat o fază critică de recesiune, în timp ce economiile celorlalte țări comunitare s-au aflat în plină înviorare.

**Evoluția ritmului de creștere a PIB în principalele țări OCDE
(modificări, în termeni reali, în %)**

Țara	1990	1991	1992	1993	1994 (estimări)	1995 (previziuni)
S.U.A.	1,2	-0,7	2,6	3,0	4,0	3,0
Japonia	4,8	4,3	1,1	0,1	0,8	2,7
Germania	5,7	4,5	2,1	-1,3	1,8	2,6
Franța	2,5	0,8	1,2	-0,9	1,8	2,9
Italia	2,1	1,2	0,7-	-0,7	1,5	2,6
Marea Britanie	0,4	-2,2	-0,6	1,9	2,8	3,2
Canada	-0,2	-1,7	0,7	2,4	3,7	4,3
TOTAL OCDE	2,4	0,8	1,7	1,3	2,7	2,9

Studiul analizează în continuare factorii care au acționat asupra gradului de sincronizare a ciclurilor economice în diferite economii ale țărilor OCDE.

Se apreciază că în economiile mici, deschise, care au legături comerciale strânse (ponderi relativ însemnate ale exportului și importului în PIB) ciclul economic este în general mai sincronizat decât în economiile mari. Fiecare din cele trei mari regiuni ale OCDE este mai puțin sensibilă variațiilor cererii externe. Chiar dacă volumul schimburilor comerciale reciproce este ridicat, acestea nu produc un grad de sincronizare prea mare a ciclurilor economice din țările unei regiuni, ele nefiind suficient de puternice pentru a produce aceleași efecte între zone.

În al doilea rând gradul de corelare a modificărilor cererilor interne de la o țară la alta depinde de existența presiunilor conjuncturale exercitate asupra tuturor economiilor, precum și de gradul de convergență al politicilor naționale în domeniul economic. În acest sens, începutul anilor '70 s-a caracterizat prin "explozia" prețurilor petrolului și a produselor de bază, faptă cu grave consecințe în economiile țărilor OCDE, ale căror guverne s-au văzut obligate să opteze pentru politici economice și monetare restrictive. Efecte asemănătoare s-au înregistrat și după cel de-al doilea șoc petrolier, produs în decembrie 1979.

Concomitent, importanța crescândă a integrării regionale, ce a condus la apariția a trei poli ai lumii dezvoltate, dublată de caracterul divergent al politicilor economice promovate, a contribuit din ce în ce mai mult la desincronizarea ciclurilor economice în interiorul zonei OCDE. De exemplu, politica bugetară a S.U.A. promovată la începutul anilor '80 s-a aflat în contradicție cu măsurile de asanare a finanțelor publice adoptate în țările vest-europene și în Japonia. Aceasta și-a pus amprenta asupra evoluției ulterioare a politicilor monetare și de credit ale țărilor respective, influențând diferențiat ciclicitatea economică în zona OCDE.

Analiza comparativă a cheltuielilor publice pune în evidență diferențele mari care au existat între ritmurile de relansare economică înregistrate de țările OCDE după recesiunea de la începutul anilor '80.

În timpul ultimului ciclu se apreciază că șocurile specifice unei țări sau regiuni au fost mai importante decât șocurile mondiale. În acest context, se apreciază că defazarea ciclurilor economiilor naționale este legată nemijlocit de decalajul în timp al șocurilor înregistrat la nivelul unei țări sau regiuni, precum și de reacțiile guvernelor naționale.

Al treilea factor care a contribuit la desincronizarea ciclurilor economice este trecerea la un regim al cursurilor de schimb flotante, caracterizat prin fluctuații însemnate ale monedelor. În timp ce regimul cursurilor de schimb fixe a redus din importanța și operaționalitatea politicilor monetare, implicând o orientare relativ similară a măsurilor întreprinse în toate țările membre și deci o sincronizare a ciclurilor economice, regimul cursurilor de schimb flotante impune politici monetare independente.

În anii '60 a devenit din ce în ce mai dificil pentru țările OCDE, constrânse să mențină cursul de schimb în limitele de $\pm 1\%$ fixate în cadrul sistemului monetar conceput la Bretton Woods în iunie 1994, să-și alinieze politicile monetare după cea a S.U.A. "Liberalizarea" excesivă a politicii monetare a S.U.A la începutul anilor '70 și presiunile inflaționiste provocate de aceasta au contribuit la prăbușirea sistemului, nu înainte însă de a impune un înalt grad de sincronizare a ciclurilor economice din zona OCDE. Chiar dacă regimul cursurilor de schimb flotante, introdus ulterior, nu a avut drept efect direct desincronizarea ciclurilor economice, el a permis totuși o mai mare divergență a politicilor monetare și bugetare de Ea o țară la alta. Exemplul decalajului conjunctural al Marii Britanii față de restul țărilor membre OCDE din regiunea europeană, datorat regimului cursurilor de schimb flotante, care a prevalat începând cu 1972, este edificator în acest caz. În celelalte țări comunitare (exceptând Italia) stabilitatea relativă a cursurilor de schimb în cadrul așa-numitului sistem al "șarpelui în tunel" ($\pm 2,5\%$ marja de fluctuație admisă) a constituit o prioritate a politicilor economice și monetare, determinând instituționalizarea acestuia în 1979, prin crearea Sistemului Monetar, Vest-European (SME). Această stabilitate s-a materializat într-o convergență crescândă a orientărilor de politică monetară, ceea ce a favorizat, în opinia specialiștilor, sincronizarea ciclurilor economice în acea perioadă. Dacă reunificarea Germaniei a antrenat pentru un timp o divergență a ciclului conjunctural în Europa continentală, menținerea unor politici monetare relativ comune în cadrul SME s-a concretizat prin reîntoarcerea la o anumită convergență în regiunea vest-europeană.

În ciclurile precedente fazele de recesiune, care au marcat simultan diversele țări membre OCDE se suscita o "nivelare" paralelă a cererilor interne și externe. În ciclul actual, cererea externă a evoluat deseori în sens opus fazelor acestuia. De exemplu, în S.U.A., unde activitatea productivă a

înregistrat ritmuri inferioare celor din țările Uniunii Europene și Japoniei, exporturile au fost susținute, în timp ce importurile au scăzut în așa fel încât soldul balanței comerciale a contribuit la moderarea fenomenelor recesioniste în anii 1990-1991. Pe de altă parte însă, menținerea în continuare a unei cereri interne puternice în S.U.A a stimulat creșterea importurilor și, din 1992, deficitul majorat al balanței comerciale a S.U.A a influențat negativ efortul de relansare economică.

O situație similară a înregistrat Japonia, unde creșterea exporturilor și un sever control asupra importurilor au avut drept efect relansarea activității economice în anii 1991 și 1992. Puternica apreciere a yenului începând din 1992 a compensat, în parte, efectele pozitive ale sporirii cererii externe.

În țările Uniunii Europene, unde cererea internă a fost foarte slabă, contribuția pozitivă a exporturilor nete s-a concretizat în atenuarea recesiunii începând cu 1993, jucând un rol important în relansarea economică.

Evoluția recentă a componentei externe a PIB în cazul celor trei mari puteri economice

- % din PIB -

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Soldul balanței de plăți curente							
S.U.A	-1,9	-1,7	-0,1	-1,1	-1,7	-2,1	-2,1
Japonia	2,0	1,2	2,2	3,2	3,1	2,8	2,5
Uniunea Europeană	-0,1	-0,4	-0,8	-0,7	0,3	0,7	1,0
Ajustarea externă începând din 1985 în termeni reali*							
S.U.A.	1,5	1,9	2,6	2,3	1,4	0,8	0,7
Japonia	-3,9	-4,0	-2,5	-1,6	-1,8	-2,6	-3,3
Uniunea Europeană	-3,0	-2,8	-2,4	-2,4	-0,6	-0,4	0,9

* Variații ale exporturilor nete de bunuri și servicii în termeni reali, exprimate în procente din PIB real al anului precedent, cumulat începând cu 1985.

Alternanța fazei de recesiune în S.U.A în anii 1990-1991 cu fazele de învioreare economică înregistrate în alte țări a dus la ameliorarea balanței de plăți curente a S.U.A și la deteriorarea sa în alte țări vest-europene. După 1992, situația înregistrată în regiunile analizate s-a inversat, S.U.A au traversat o fază de relansare a activității economice, în timp ce Japonia și țările comunitare (exceptând Marea Britanie) s-au confruntat cu situații de recesiune. Specialiștii apreciază că deficitul balanței de plăți curente a S.U.A înregistrează o creștere constantă, după 1993, astfel că în 1994 -1995 acesta ar putea depăși 2% din PIB. În Japonia contribuția pozitivă a exporturilor nete în 1991 și 1992 a fost întărită printr-o evoluție favorabilă a raportului de schimb, pe măsura aprecierii yenului, antrenând o rapidă creștere a excedentului balanței de plăți curente, care a atins nivelul de 3% din PIB. Noua apreciere a yenului, după 1993, poate antrena o reducere a soldului excedentar al balanței de plăți curente a Japoniei pe termen mediu, așteptându-se ca acesta să scadă ușor în 1995, până la aproximativ 2,5% din PIB.

Studiu OCDE asupra ocupării forței de muncă

Daniela STOICHIȚOIU

Secretariatul OCDE a elaborat o lucrare intitulată "Studiul OCDE asupra ocupării forței de muncă: date și explicații" destinată publicării în 1994. Sunt prezentate succint câteva din concluziile acestui studiu.

Șomajul afectează 35 milioane de persoane din țările membre ale OCDE, adică circa 8,5% din populația activă a acestor țări. El reprezintă o irosire considerabilă a resurselor umane, demonstrează grave ineficiențe în sistemul economic și este însoțit de o stare de dezolare de o amploare nebănuită.

Rata șomajului variază de la 2,75% în Japonia la aproape 6% în SUA și circa 11,5% în medie în Europa. Șomajul are o componentă conjuncturală care scade atunci când este reluată creșterea economică și o componentă structurală pe care creșterea economică, în general, nu o poate reduce. Proporția exactă a fiecărei componente nu este cunoscută, dar variază mult de la o țară la alta.

Povara șomajului ridicat și persistent este inegal repartizată între diferitele categorii de persoane active. În majoritatea țărilor OCDE, tinerii și lucrătorii necalificați sunt foarte puternic afectați. Șomerii de lungă durată, al căror număr nu încetează să crească, mai ales în Europa, au devenit un subiect de profundă neliniște căci o perioadă lungă fără un loc de muncă este o sursă de grave dificultăți sociale și descurajare pentru șomeri.

Acțiunile recomandate de experții OCDE pentru depășirea acestei situații sunt următoarele:

- Elaborarea unei politici macroeconomice adecvate care să se bazeze pe stabilitatea prețurilor pentru asigurarea unui caracter durabil creșterii producției și locurilor de muncă, în principal grație unui nivel adecvat al acumulării și investițiilor.
- Intensificarea creării și difuzării know-how-ului tehnologic. Progresul tehnologic este principalul factor de creștere a productivității și ameliorării condițiilor de viață pe termen mediu și lung. Dacă este adevărat că inovațiile tehnice economisesc mâna de lucru reducând aportul acesteia la unitatea de produs și pot suprima deci locurile de muncă pe termen scurt, de slabă calificare de obicei, pe de altă parte, câștigurile în productivitate legate de inovații se traduc prin creșterea veniturilor reale iar crearea de produse și servicii noi antrenează o creștere a cererii.
- Mărirea flexibilității timpului de lucru prin favorizarea dezvoltării lucrului pe perioadă redusă de timp în mod voluntar.

- Crearea unui climat favorabil întreprinderii, prin crearea de noi întreprinderi mici în sectorul privat.
- Majorarea flexibilității salariilor prin introducerea de schimbări în fiscalitate, politici sociale, politica concurenței și negocierile colective.
- Modificarea dispozițiilor în favoarea siguranței locurilor de muncă prin găsirea unui echilibru între o mai mare libertate de angajare și licențierea forței de muncă și o siguranță a locului de muncă suficientă pentru ca lucrătorii și patronii să fie gata să investească în calificarea pe lungă durată iar lucrătorii să fie protejați contra unor licențieri abuzive.
- Dezvoltarea și întărirea politicilor active în domeniul forței de muncă, renunțând la măsurile pasive de garantare a veniturilor în favoarea măsurilor mai active destinate favorizării reinsertiei șomerilor.
- Ameliorarea calificării și competenței mâinii de lucru prin politici adecvate în domeniul învățământului și calificării care să servească trecerii de la perioada de școlarizare la viața activă.
- Reformarea sistemului de indemnizații pentru șomaj și prestații conexe.

Indemnizația de șomaj nu trebuie să devină un factor de inhibiție pentru muncă prin acordarea pe o perioadă nedefinită a unui venit "pasiv". Din punct de vedere financiar trebuie să devină atractivă trecerea de la ajutorul de șomaj la exercitarea unei meserii prin reducerea impozitelor pe venit și a cotizațiilor de securitate socială la salariile mici.

În anexe este prezentată evoluția populației ocupate și active, precum și a situației șomajului în perioada 1983-1993 și prognoza acestora pentru 1994-1995.

Anexa nr. 1

Creșterea populației ocupate și a populației active în țările membre OCDE

	Populație ocupată						Populație activă					
	1992	1983	1992	1993	1994	1995	1992	1983	1992	1993	1994	1995
	Mii	Medie	Variație anuală (%)	4	5	6	mii	-1991	medie	Variație anuală (%)	10	11
0		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
America de Nord	129835,7	1,9	0,5	1,4	3,0	1,9	140781,2	1,5	1,2	0,9	2,5	1,3
- Canada	12240,5	1,8	-0,8	1,2	1,9	2,7	13796,4	1,6	0,3	1,1	1,5	2,0
- SUA	117595,2	1,9	0,6	1,5	3,2	1,8	126984,8	1,5	1,3	0,8	2,6	1,3
Japonia	64357,2	1,3	1,1	0,2	0,3	0,9	65779,6	1,2	1,2	0,6	0,7	0,8
Europa Centrală și de Vest	102310,2	2,0	-1,3	-1,4	-0,5	0,6	112048,1	1,8	-0,2	-0,2	0,1	0,4
- Austria	3542,7	0,9	2,1	-0,7	0,1	0,5	3675,1	0,9	2,2	-0,1	0,4	0,6
- Belgia	3802,0	0,8	-0,4	-1,3	-0,7	0,6	4237,0	0,2	0,6	0,6	0,3	0,5
- Franța	22419,5	0,5	-0,8	-1,2	-0,4	0,6	25019,9	0,6	0,3	0,2	0,3	0,5
Germania ^{x)}	35830,5	1,4	-1,7	-1,9	-0,8	0	38808,0	1,0	-0,6	-0,6	-0,5	-0,1
- Irlanda	1141,0	0,1	0,5	1,1	2,0	1,5	1364,0	0,4	1,4	1,4	0,9	1,2
- Luxemburg	166,4	1,2	0,2	-0,4	-0,5	0,4	169,1	1,2	0,4	0,1	0,2	0,2
- Olanda	6654,0	2,1	2,0	0,8	-0,5	1,3	7133,0	1,4	1,7	2,3	1,4	1,0
- Elveția	3479,6	1,1	-2,2	-2,8	-0,5	0,8	3568,3	1,1	-0,8	-0,8	-0,5	0
- Marea Britanie	25274,5	1,1	-2,7	-1,3	1,2	1,4	28073,8	0,7	-0,9	-0,9	0,3	0,6

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Europa													
Meridională		60231,8	1,2	-0,7	-2,5	-1,7	0,3	67952,9	1,1	0,2	-1,4	0,8	1,0
- Grecia		3685,0	0,3	1,5	-0,8	-0,7	-0,1	4034,0	0,3	2,6	0,5	0,3	0,3
- Italia		21271,1	0,6	-0,6	-4,8	-1,6	0,2	24071,0	0,8	0,0	-6,1	-0,2	0,4
- Portugalia		4309,4	1,5	-6,4	-2,0	-0,7	0,2	4497,1	1,0	-6,4	-0,6	0,2	0,8
- Spania		12366,3	1,5	-1,9	-4,3	-1,1	1,0	15154,8	1,2	0,5	1,1	1,2	0,9
- Turcia		18600,0	1,6	1,0	0,9	-2,5	0,1	20196,0	1,7	1,1	1,8	1,8	1,8
Țările													
Nordice		11070,2	0,4	-3,2	-3,4	0	1,1	12066,8	0,5	-0,8	-0,9	-0,3	0,6
- Danemarca		2516,9	0,5	-0,1	-0,6	1,2	0,9	2835,2	0,5	0,7	-0,6	-0,2	0,4
- Finlanda		2173,7	-0,3	-7,1	-6,1	-0,9	1,4	2501,8	0	-1,2	-0,7	-0,1	0,3
- Islanda		125,0	1,9	-6,7	-1,1	-2,0	0	128,8	2,0	-5,1	0,3	-0,2	0,2
- Norvegia		2003,9	0,4	-0,3	0	1,0	1,5	2130,0	0,7	0,2	0	0,6	1,1
- Suedia		4250,8	0,6	-4,1	-5,3	-0,7	0,9	4471,0	0,6	-1,8	-2,3	-0,9	0,6
Oceania		9201,7	2,1	-0,3	0	2,2	2,5	10301,0	2,2	0,8	0	1,3	1,6
- Australia		7735,1	2,5	-0,5	-0,4	2,3	2,7	8665,6	2,5	0,9	-0,2	1,3	1,7
- Noua													
Zeelandă		1466,6	0	0,4	2,0	1,6	1,6	1635,5	0,7	0,4	0,8	1,3	1,0
OCDE													
Europe		173612,2	1,6	-1,2	-1,9	-0,8	0,6	192067,9	1,5	-0,1	-0,7	0,3	0,6
Uniunea													
Europeană		139436,6	1,7	-1,4	-2,1	-0,7	0,6	155396,9	1,5	-0,2	-1,0	0,2	0,4
Total		377006,8	1,6	-0,2	-0,3	0,8	1,1	408929,7	1,4	0,6	0,1	1,2	0,9
OCDE													

x Până în 1991 inclusiv, datele sunt pentru Germania de Vest;
începând din 1992, datele se referă la Germania unificată.

Șomajul în țările membre OCDE

	1992	1983 1992 1993 1994 1995					1983 1992 1993 1994 1995				
		-1991					-1991				
	Mii	Procent din populația activă									
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
America de Nord	10945,5	7,0	7,8	7,2	6,8	6,3	9,2	10,9	10,3	9,9	9,2
- Canada	1555,9	9,5	11,3	11,2	10,8	10,2	1,2	1,6	1,6	1,5	1,5
- SUA	9389,6	6,7	7,4	6,5	6,3	5,8	8,0	9,4	8,7	8,3	7,8
- Japonia	1422,3	2,5	2,2	2,5	2,9	2,8	1,5	1,4	1,7	1,9	1,9
Europa Centrală și de Vest	9737,9	8,5	8,7	9,7	10,2	10,0	8,6	9,7	10,9	11,4	11,2
- Austria	132,4	3,5	3,6	4,2	4,5	4,6	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
- Belgia	435,0	11,0	10,5	11,9	12,8	12,7	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5
- Franța	2600,3	9,7	10,4	11,7	12,3	12,2	2,4	2,6	2,9	3,1	3,1
- Germania ^{x)}	2977,5	7,3	7,7	8,9	10,0	10,0	2,1	3,0	3,4	3,8	3,8
- Irlanda	233,0	16,0	16,3	16,6	15,7	15,4	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
- Luxemburg	2,7	1,5	1,6	2,1	2,7	2,5	0	0	0	0	0
- Olanda	479,0	9,5	6,7	8,1	9,8	9,5	0,6	0,5	0,6	0,7	0,7
- Elveția	85,8	1,8	2,5	4,5	4,5	3,8	0	0,1	0,2	0,2	0,1
- Marea Britanie	2799,2	9,4	10,0	10,3	9,6	8,9	2,6	2,8	2,9	2,7	2,5
- Europa Meridională	721,2	11,4	11,4	12,4	14,5	15,0	7,4	7,7	8,3	9,8	10,3
- Grecia	349,0	7,6	8,7	9,8	10,7	11,0	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
-Italia	2799,9	11,2	11,6	10,4	11,7	11,9	2,6	2,8	2,4	2,6	2,7
-Portugalia	187,7	6,7	4,2	5,5	6,4	6,9	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3
-Spania	2788,5	19,0	18,4	22,7	24,5	24,4	2,7	2,8	3,5	3,8	3,8
-Turcia	1596,0	7,9	7,9	8,7	12,6	14,0	1,5	1,6	1,8	2,6	3,0
Țările Nordice	996,6	4,6	8,3	10,6	10,3	9,8	0,6	1,0	1,3	1,2	1,2
-Danemarca	318,3	9,2	11,2	12,2	11,0	10,5	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
-Finlanda	328,2	5,0	13,1	17,9	18,5	17,7	0,1	0,3	0,4	0,5	0,4
- Islanda	3,9	1,1	3,0	4,3	6,0	6,2	0	0	0	0	0
-Norvegia	1126,1	3,6	5,9	6,0	5,6	5,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
-Suedia	220,2	2,1	4,9	7,8	7,6	7,4	0,1	0,2	0,3	0,3	0,3
Oceania	1099,4	7,7	10,7	10,6	9,8	9,0	0,7	1,1	1,1	1,0	1,0
-Australia	930,5	8,1	10,7	10,9	10,0	9,2	0,6	0,9	0,9	0,9	0,8
- Noua Zeelandă	168,9	5,8	10,3	9,2	8,7	8,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1
Total											
OCDE Europa	18455,7	9,3	9,6	10,7	11,7	11,8	16,6	18,5	20,4	22,4	22,6
Uniunea											
Europeană	15960,2	10,2	10,3	11,3	12,0	11,9	14,7	16,0	17,4	18,6	18,4
Total OCDE	31922,9	7,4	7,8	8,2	8,5	8,3	28,1	31,9	33,5	35,3	34,7

x) Până în 1991 inclusiv, datele sunt pentru Germania de Vest;
incepând din 1992, datele se referă la Germania unificată.

**INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE**

**PROBLEME ECONOMICE
NR. 19/1995**

**CENTRUL DE INFORMARE
ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREȘTI**

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE A INDUSTRIEI**

**Industria și protecția mediului – priorități de etapă în
România**

Gheorghe MANEA

CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
București, 1995

Cuprins

1. Aspecte teoretice și metodologice ale protecției mediului la nivelul agenților economici.....	547
2. General și particular în caracterizarea fenomenului de poluare industrială în România	550
3. Cerințe pe termen scurt, mediu și lung pentru protecția mediului înconjurător, pe tipuri de agenți economici.....	556
4. Eforturi financiare de punere sub control a fenomenului de poluare la nivelul diferitelor categorii de agenți economici din industrie	560
5. Aspecte manageriale ale unităților industriale de producție din România...	563

Lucrarea are ca obiect schițarea tipologiei agenților industriali după impactul activității acestora asupra mediului înconjurător și! propunerea de măsuri corespunzătoare fiecărei categorii, pentru punerea sub control a fenomenului de poluare industrială în România.

Măsurile se referă la orizonturi scurte de timp și se înscriu între prioritățile etapei de tranziție a economiei către o stare normală, stabilă a industriei.

1. Aspecte teoretice și metodologice ale protecției mediului la nivelul agenților economici

A. Aspecte teoretice. Se vor reaminti îndeosebi, *cele* ce se referă la:

- dezvoltarea durabilă^{1,2,3};
- abordarea bioeconomică⁴;
- dezvoltarea ecomozaicată⁵;
- internalizarea externalităților de mediu⁶;
- alte abordări (entropică, marketingul ecologic, marketingul entropie, holistic, haologic⁷ etc.)

Se reține din aceste abordări conceptul de dezvoltare durabilă, conform căruia, cantitatea substanțelor poluante eliminate în factorii de mediu, în timpul activității productive a unei unități industriale, trebuie să se situeze sub limita (capacitatea) de asimilare a ecosistemului, iar consumul resurselor naturale să nu afecteze disponibilitatea acestora și pentru generațiile viitoare.

B. Aspecte metodologice. Se consideră relevante pentru tema abordată următoarele aspecte:

- ecobilanțul și capacitatea ecosistemelor de asimilare a poluanților. Metodologia a fost studiată și determinată și în lucrările IEI/1 CRISI^{1,2}

¹ Brundtland H. - *Report of the World Commission on Environment and Development, Our Common Future*, 4 august, (1987, ONU, New York, 1987

² Soran V., Șerban M. - *Abordări conceptuale, metodologice și legislative ale protecției mediului înconjurător specifice țării noastre*, în: *Studii de Economie Industrială*, nr.99, ICRISI București, 93-106

³ Manea Gh. - *Funcția ecologică a produsului*, în *IDCM/PMM nr. 4-6, 1992*, 75-77.

⁴ Soran V., Șerban M. - *Bioeconomia*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1988.

⁵ Manea Gheorghe - *Concept posibil pentru protecția mediului înconjurător în România*, în *Mediul înconjurător*, vol. III, nr.2 1992, p. 11-15

⁶ Krabbe J.J., Hiejman W.I. - *National Income and Nature; Externalities, Growth and Steady State*, Kluwer Academic Publ. Dordrecht-Olanda, 1992

⁷ *A World of Chaos*, vol 14, nr. 1, 1992, Ed. The UN Nations, Tokyo.

și se referă la întocmirea unui bilanț tehnologic al emisiilor care, după scăderea cantităților de poluanți reținuți cu instalațiile proprii de tratare reprezintă potențialul poluant al unui proces sau platforme industriale;

- criteriile E.S.I.D. (Ecologically Sustainable Index Development) ajută la evaluarea "durabilității" unui proces de fabricație. O aplicație a acestor criterii, la industria din România a fost încercată în tema de cercetare a ICRISI din anul 1992³;
- criteriile Băncii Mondiale de evaluare a impactului activității industriale asupra mediului înconjurător - au fost urmărite în studiile finanțate sau coordonate de această instituție. Cu acest prilej au fost ierarhizate 14 zone industriale cu cel mai ridicat nivel de poluare din România⁴.

În practica economică, concretizarea conceptului de dezvoltare durabilă, operarea cu bilanț ecologic sau cu criteriile ESID se regăsește în abordarea economică și managerială a protecției mediului.

Astfel, abordarea economică este preluată din teoria externalităților și se referă la alegerea instrumentelor economice care pot acționa pe plan financiar, determinând poluatorii să aleagă între două alternative: să polueze și să plătească pentru aceasta sau să investească în controlul poluării și să evite penalizările. În cadrul lucrărilor de cercetare din ICRISI această abordare a fost detaliată în studiile din anii 1990-1992, dar ea se găsește bogat reprezentată în literatura de specialitate^{5,6,7}.

În abordarea managerială s-au dezvoltat practici diferite, tipice nivelului de dezvoltare a fiecărei unități de producție și corespunzătoare strategiilor de firmă. Par relevante pentru prezentul și perspectiva evoluției industriei românești următoarele tipuri de management ecologic:

a) integrarea politicii ecologice în politica de firmă, aspectele ecologice fiind urmărite de-a lungul ciclului de viață a produsului. Sunt evaluate și internaiizate unele externalități de mediu. În toate funcțiile întreprinderii se regăsesc activități specifice politicii ecologice.

Această formă de "management" la nivelul întreprinderii poate avea ca finalitate și obținerea unor atuuri de firmă care îi potențează performanțele economice. În Franța, conceptul de integrare ecologică cu cel industrial este

¹ Krabbe J.J., Hiejman W.I. - *National Income and Nature; Externalities, Growth and Steady State*, Kluver Academic Publ. Dordrecht-Olanda, 1992.

² A. *World of Chaos*, voi 14, nr. 1, 1992, Ed. The UN Natiorn, Tokyo.

³ *Ecodezvoltarea - studiu de caz: România*, IDCM/PMM nr. 5- 6/1993, Ed. OID/ICM, București.

⁴ *România: Environment Strategy Paper*, World Bank, martie 1992.

⁵ Barde, Jean-Philippe - *The Economic Approach to the Environment*, in *The OECD Observer*, nr. 158, iunie-iulie, 1989, p.13-15.

⁶ Robins Nick - *Imperatif ecologique*, Ed. Galemann-Levy, Paris, 1992.

⁷ Carrara Carlo, Giorgio Topa - *Taxation and the Environment Inovation*, Ed. fondation Enrico Mattei, Milano, 1992.

condiționat de organizarea auditului de mediu și de promovare a logicii autocontrolului și calității totale, de sensibilizare și instruire a personalului¹;

b) excelența ecologică, competitivitatea verde etc. sunt concepte de factură relativ recentă care privesc mediul înconjurător ca factor de performanță economică. Aspectele ecologice sunt privite ca piețe potențiale, produse noi, tehnici noi sau chiar performanțe ale producției. Pentru realizarea unui astfel de management sunt necesare: un sector de cercetare - dezvoltare activ și un sector de marketing care să valorifice noile valențe ale produselor (ecoproduse, tehnologii mai puțin poluante sau curate etc.).

Aplicarea acestei forme de management va face să existe câștigători și păgubași printre unitățile industriale. Inovațiile tehnologice vor fi, în acest sens, determinante pentru succesul întreprinderilor. Ernst Heinrich Roha, de la firma Bayer, declară: "... banii nu sunt totul ... pentru rezolvarea urgențelor problemelor ecologice; ceea ce trebuie cu adevărat este inovarea, și pe această bază, se va consolida competitivitatea noastră"². Reacția unei întreprinderi la cerințele protecției mediului înconjurător este indusă și din exteriorul acesteia la inițiativele guvernamentale sau ale altor instituții specializate prin legislații din ce în ce mai severe de protecție a mediului, activități ale organizațiilor neguvernamentale de tip ecologist sau tratatele și înțelegerile internaționale.

Prin aceste instituții și organizații, consumatorii sunt instruiți (a se vedea: *The Green Consumer Guide*, *The Green Consumer Supermarket Shopping Guide*, în Anglia; *Single European Act* și *Ecolabellingul în Comunitatea Europeană*) să prefere produsele cu performanțe ecologice, ceea ce creează o presiune externă asupra fabricanților care trebuie să-și adapteze fabricația la cerințele consumatorilor; sigla (eticheta) de produs ecologic (eco-labelling) este din ce în ce mai căutată pe piața produselor cu impact asupra mediului.

¹ *L' Usine Nouvelle nr.2274/28 iunie 1990.*

² *Robins Nick, Op. ciL,p.291.*

2. General și particular în caracterizarea fenomenului de poluare industrială în România

Din punctul de vedere al fenomenului poluării industriale perioada 1990-1993 se caracterizează prin următoarele trăsături:

- 1) reducerea în valori absolute a volumului producției industriale către 40-50% față de anul 1989 a dus și la diminuarea cantității de substanțe poluante emise în factorii de mediu; unele subramuri industriale (tabelul nr.1) "au ieșit" din această corelație a volumului producție-cantitatea de poluanți; concomitent cu scăderea volumului producției a crescut cantitatea de poluanți, ceea ce dovedește ieșirea de sub control a fenomenului de poluare;
- 2) cadrul legislativ este insuficient conturat; instrumentele financiare care ar putea fi folosite în virtutea legislației anterioare anului 1989 au devenit practic inoperante din cauza inflației care face cuantumul amenzilor oricare ar fi el, să fie ne semnificativ;
- 3) datele despre calitatea factorilor de mediu (ape freatice, de pildă), efectele poluării asupra mediului și sănătății populației etc. nu sunt disponibile, statistica oficială neînregistrându-le;
- 4) studiile, analizele etc. realizate de anumite organizații și instituții internaționale cu ajutor financiar străin (Banca Mondială, Phare, BERD, USAid, UK know-how etc.) cu privire la evaluarea impactului ecologic al unor producții industriale asupra mediului (Copșa Mică), elaborarea unei strategii naționale a protecției mediului, proiectarea unei organigrame a Ministerului Mediului, studierea evoluției cantității de CO₂, scenarii energetice etc. nu s-au concretizat în programe guvernamentale, rămânând, în general, fără finalitate economică și ecologică¹;
- 5) realizările industriei în ultimii trei-patru ani nu au fost favorabile unui proces de reconsiderare a protecției mediului. De exemplu, la începutul anului 1993, cifra de afaceri a societăților comerciale cu capital de stat a fost de cca 6000 mld. lei, iar profitul brut de 300 mld. lei. În aceeași perioadă, pierderile au reprezentat 40 mld. lei, arieratele se ridicau la 1000 mld. lei, iar producția din stoc a fost de 408 mld. lei².

¹ Badrus Gh.; Manta Gh. - Asistență internațională pentru mediul înconjurător din România, în *Economistul* nr. 293-14 aprilie, 1993.

² *Economistul* nr. 306/18 mai 1993.

Tabelul nr. 1 - Poluanți emiși în factorii de mediu în România, de către industrie, în anii 1989 și 1991

	Anul de referință	Poluanți descărcați în factorii de mediu:					
		AER	APA	SOL			
TOTAL							
INDUSTRIE	1989	127995	100	5220	100	262105	100
	1991	105900	100	5100	100	216500	100
din care:							
Industria chimică și petrochimică	1989	6500	5,1	3650	70,0	2049	0,8
	1991	7680	7,3	3765	73,8	1940	0,9
Industria metalurgică	1989	17300	13,5	99	1,9	2746	1,0
	1991	15150	14,3	121	2,4	2590	1,2
Energetică	1989	2377	1,9	14	0,5	545	0,1
	1991	74140	70,0	713	14,0	6800	3,1
Extracția minereurilor	1991	1290	1,2	262	5,1	203605*	94,0
	1989	894	0,7	600	11,5	248687*	94,9
Industria construcțiilor de mașini	1991	3565	3,4	29	0,5	545	0,1
	1989	89514	69,9	750	14,4	7857	3,0

*inclusiv steril

Notă: Indicele producției industriale în perioada 1989-1992 a fost de 59%.

Sursa: Ministerul Industriei 1992.

Această situație critică poate fi una din cauzele pentru care în Legea Bugetului pentru anul 1993,¹ fondurile financiare alocate protecției mediului acoperă, practic, numai salariile personalului și a infrastructurii de supraveghere a calității factorilor de mediu;

6) În organismele agenților economici cu capital de stat, compartimentul protecției mediului a rămas, în general, la locul și la dimensiunea cunoscută înainte de anul 1989.

Organizarea protecției mediului la nivelul Ministerului Industriei este formală, ineficientă. De pildă, în ultimii trei ani, singurele forme de specializare a personalului care lucrează în domeniul protecției mediului din unitățile de producție au fost organizate de instituții internaționale (EPT, AIDRom, REC

¹ Monitorul Oficial al României, anexa V nr. 89/11 mai 1993.

etc); evaluarea impactului ecologic a celor 14 platforme industriale, "critice ecologic" nu este completă. În realitate s- a întocmit un singur studiu de impact (platforma Copșa Mică) rămas fără reacție din partea Guvernului. În afară de Copșa Mică, celelalte 13 zone critice sunt următoarele: Baia Mare, Zlatna, Ploiești-Brazi, Borzești-Onești, Bacău, Suceava, Pitești, Tg.Mureș, Tg. Măgurele, Tulcea, Ișalnița, Brașov, Govora.

Există potențial de cercetare pentru extinderea numărului studiilor de impact, dar coordonarea acestui potențial a lipsit. În anul 1992, de exemplu, în structura activității de cercetare științifică și inginerie tehnologică, temele despre protecția mediului și cele cu substrat ecologic au reprezentat 914 proiecte, aproape 8% din total, situându-se pe locul trei pe domenii de activitate.

Coordonarea acestor teme pe zonele cu nivel de poluare critic ar fi permis diagnosticarea corectă a fenomenului poluării industriale și conturarea măsurilor necesare ameliorării situației. S-ar fi evitat, poate, și unele soluții locale nereușite. Se are în vedere construirea unui coș de dispersie a substanțelor poluante (SO₂, Pb etc.) la Baia Mare, care însă nu rezolvă problema de fond - poluarea - ci facilitează dispersia poluanților pe o suprafață mai mare, afectând un număr și mai mare de locuitori ai zonei;

7) fluxurile stabilite în ultimii 10-20 ani în circulația deșeurilor recuperabile au fost, în cea mai mare parte, întrerupte. Practic, s-a renunțat la colectarea și valorificarea prin reciclare a hârtiei uzate, cartonului, cioburilor de sticlă, sticlelor nestandardizate, polimerilor uzați, anvelopelor auto, acumulatelelor cu Pb, lubrifianților uzați, țesăturilor textile etc.

Aceste deșeuri aveau tehnologii stabilite pentru valorificare, logistica necesară (prin rețeaua REMAT), o piață internă bine conturată. Contrar practicii mondiale de extindere continuă a proporției deșeurilor reciclate, industria României a renunțat să reintroducă în circuitul economic resurse valoroase, unele dintre ele deficitare (Pb, lubrifianți de exemplu).

Ieșite din circuitul normal al reciclării, deșeurile de tipul celor menționate mai sus, poluează mediul înconjurător și accentuează declinul activității industriale. De pildă, renunțarea la reciclarea hârtiei și cartonului mărește presiunea asupra exploatării pădurilor, rata de tăiere depășind, în continuare, rata de echilibru biologic al pădurii.

Înutil de menționat că atât rețeaua de recuperare (Comisia Națională pentru Reciclarea Materialelor, REMAT), cât și întreprinderile cu potențial de valorificare a deșeurilor aparțin, după forma de proprietate, statului.

Corelând aceste trăsături generale ale evoluției fenomenului poluării industriale cu abordările teoretice și metodologice prezentate succint în prima parte a lucrării, se poate realiza o clasificare a întreprinderilor industriale după criteriile ecologice în vederea facilitării demersului de punere sub control a poluării, prin promovarea unor forme adecvate de management. Baza acestei clasificări o va reprezenta capacitatea ecologică a întreprinderilor care

reprezintă posibilitatea ca o întreprindere să funcționeze în conformitate cu standardele de calitate.¹ Această capacitate de a reacționa la problemele mediului poate fi considerată a fi similară cu ceea ce la nivel macroeconomic, a fost definit la Conferința Internațională asupra mediului de la Rio de Janeiro - 1992 a fi "capacity building", sau capacitatea unei națiuni de a pune sub control fenomenul de poluare, privit în perspectiva mai multor generații umane.² Este de la sine înțeles că această capacitate de reacție nu poate fi separată de performanțele economice ale întreprinderii sau de forme de management de tipul "ecobusiness"-ului, cele două laturi ale activității economice autosusținându-se.

Ierarhizări ale întreprinderilor industriale pot fi făcute după volumul absolut al cantității de poluanți eliminați în mediu, după gradul de pericolozitate al acestora, după rata de profit, după măsura în care se încadrează în prevederile standardelor de calitate a mediului. Criteriul capacității ecologice pare cel mai nimerit, luându-se în considerare capacitatea unității economice de a-și trata (neutraliza) efluenții de proces poluanți.

În lumina acestui criteriu, ai capacității ecologice, pot fi puse în evidență următoarele categorii de agenți economici din industria României:

1. Întreprinderi prevăzute prin proiect și prin construcție cu instalații de tratare a poluanților până la limitele stabilite prin norme. Aceste instalații, în marea lor majoritate, au fost puse în funcțiune, au funcționat, dar ulterior, unele din ele au fost scoase din uz. De pildă, în industrie sunt realizate 4500 instalații și stații de epurare a apelor. Acestea au tratat numai 50% din cantitatea de apă prevăzută a fi purificată, iar din aceasta, numai 50% a fost corect tratată.

Întreprinderile prevăzute cu instalații de tratare a poluanților și le pot repune în funcțiune relativ rapid, cu fonduri de producție (completarea echipamentelor, reparare, procurarea pieselor de schimb, verificarea aparaturii de măsură și control, dotarea cu personal instruit etc).

Această categorie de întreprinderi este foarte largă numeric, cuprinzând practic unitățile realizate, în general, în anii '60- '70 și aproape în totalitate au tehnologii importate;

2. Întreprinderi care poluează mediul prin funcționarea necorespunzătoare a instalațiilor tehnologice de bază, cu instalații de tratare a poluanților incomplete, neadaptate la capacitatea de producție.

Sunt cuprinse în această categorie întreprinderi din industria metalurgiei neferoase (Pb, Cu etc.) chimică (produse clorosodice, negru de fum, sulfura de carbon, acid sulfuric etc.), petrochimică (petrol ajuns în apele de suprafață și

¹ Pillat Gonrague - *La capacité écologique des nations, in Ecodecision, Franța, martie 1993.*

² Freeman Jack - *Easing poverty via development, in The Earth Times, 20 ian. 1993, p. 6.*

freatice), siderurgică (pulberi degajate în atmosferă, ape fenolice), construcții de mașini (solvenți proveniți din instalațiile de vopsire), materiale de construcție (ciment eliminat în mediu) etc.

Această categorie de întreprinderi formează eșalonul principal din cele 14 platforme industriale cu nivelul critic de poluare a mediului. În cazul acestei categorii de întreprinderi, ameliorarea situației mediului înconjurător poate fi, în principal, urmarea schimbării tipului de management, de comportament al personalului muncitor și, evident, urmarea constrângerii financiare la care trebuie supuse prin lege, asemenea unități, pentru a-și normaliza funcționarea sau, în perspectivă, de a-și înceta activitatea. În lucrarea de cercetare a ICRIS din anul 1992¹ a fost prezentată detaliat situația de pe platforma industrială Copșa Mică care se încadrează în această categorie.

Acțiunea de punere la punct a funcționării utilajelor și echipamentelor va necesita fonduri financiare și eforturi organizatorice. Fondurile financiare trebuie, în acest caz, să acopere cheltuielile necesare procesului de modernizare a infrastructurii de fabricație și de tratare a poluanților. Nu întotdeauna este necesară modernizarea fabricației, dar reconsiderarea întregului flux tehnologic, mai ales că întreținerea mecanică este absolut obligatorie;

3. Întreprinderi care funcționează fără instalații de protecție a mediului, cum ar fi întreprinderile cu tehnologii depășite (fabricarea aluminiului în cuve deschise, albirea celulozei cu hipoclorit), cu instalații vechi (coloranți - Codlea, sodă - Ocna Mureș, Turda, ciment - Turda etc.) sau realizate mai recent fără dispozitive de tratare a efluenților poluanți (fabricarea cimentului, arderea combustibililor cu conținut de sulf în instalații energetice, cuptoare cu ardere, piroliza hidrocarburilor etc.).

Pot fi adăugate la această categorie și instalațiile de vopsire a autovehiculelor, unde se degajă solvenți organici, cele din industria extractivă (șlam de la spălarea huilei, eliminat în apele curgătoare), industria alimentară (ape reziduale cu conținut ridicat de substanțe organice) etc.

4. Întreprinderi prevăzute cu instalații de reciclare a produselor uzate și care au renunțat la această practică în mod nejustificat în ultimii ani. De exemplu²:

- Neferal - București și Foenix - Baia Mare nu mai valorifică acumulatori cu plumb;
- întreprinderile de prelucrare a materialelor plastice uzate (Buzău, Timișoara, Constanța etc.) nu mai prelucrează foliile uzate din agricultură;
- întreprinderile de reșapare a anvelopelor (cca. 6 asemenea instalații);

¹ *Competitivitatea, progresul tehnic și protecția mediului -factori în structura ramurilor industriale și activității agenților economici, studiul elaborat de ICRIS, București, 1992.*

² *Concluzii reieșite la Simpozionul "Deșeurile - restricție sau stimulent al dezvoltării?", organizat de CNRM, București 17 mai 1993 și din analizele proprii ale autorilor.*

-
- instalațiile de deferitizare a zgurii de oțelărie existente la C.S. Galați (două linii tehnologice) funcționează sub capacitatea de fabricație. Extinderea lor și la alte unități siderurgice ar permite valorificarea zgurii de oțelărie;
 - instalația de valorificare a cenușilor de pirită; amplasată la Tr. Măgurele ar putea aduce în circuitul economic metale nobile, zinc etc. dacă ar fi pusă în funcțiune;
 - instalația de valorificare a plăcuțelor dure, provenite din industria constructoare de mașini care are capacitatea de 40-100 t/an;
 - instalațiile de fabricare a **hârtiei** care nu mai valorifică hârtie uzată. Două instalații de descernealizare a hârtiei de jurnal, importate anterior, au se folosesc,
 - instalațiile de valorificare a deșeurilor de alpaca, zguri de zinc și aluminiu (existente în depozitele REMAT);
 - instalația de valorificare a uleiurilor lubrifiante uzate.

5. Întreprinderi ale căror deșeuri de fabricație nu și-au găsit utilizări în economia țării noastre. Practica mondială a dovedit însă posibilitatea valorificării eficiente a acestora. Se au în vedere zgurile de furnal (folosite de peste 60 ani în Occident ca amendament și îngrășământ mineral în agricultură; fosfagipsul de la fabricarea îngrășămintelor fosfatice care, recent, poate fi transformat în sulf (produs importat de România); nămolul roșu de la fabricarea aluminei (amendament în agricultură); leșiile lignin-sulfonice de la fabricarea hârtiei (îngrășămintă chimice, materiale absorbante); apele reziduale de la fabricarea brânzei (acid lactic, lactoza - produse ce se aduc din import); bunurile de consum uzate (autoturisme, frigider, aparate radio și TV etc.) pe care întreprinderile furnizoare nu le primesc pentru valorificare etc.

Clasificarea în cele 5 categorii de întreprinderi, după criteriul capacității ecologice ușurează conceperea măsurilor de ameliorare a calității factorilor de mediu.

3. Cerințe pe termen scurt, mediu și lung pentru protecția mediului înconjurător, pe tipuri de agenți economici

Cerințele impuse întreprinderilor industriale în scopul protecției mediului derivă din legile naționale, standardele de calitate a factorilor de mediu, tratatele și înțelegerile de protejare a mediului la care țara noastră a aderat.

Lipsa unui cadru general complet al legislației, practica anterioară anului 1989 de a nu se respecta prevederile legilor existente au dus la situația actuală de intensificare a procesului de poluare pe fondul scăderii volumului producției industriale (tabelul nr. 1), în condițiile în care măsurile coercitive sunt simbolice sau lipsesc.

În aceste condiții, formularea unor cerințe la nivelul unităților economice, în folosul protecției mediului, pot fi luate în considerare numai după completarea cadrului legislativ și crearea instrumentelor necesare respectării acestor legi. După această etapă, sarcina primordială pentru fiecare întreprindere nu poate fi decât una singură: respectarea legilor și normelor de calitate ale factorilor de mediu.

Cerințele pentru protecția mediului care trebuie avute în vedere la nivelul agenților economici, diferă în funcție de capacitatea ecologică a acestora. Un inventar (neexhaustiv) al acestor cerințe în viziunea autorului a fost realizat în tabelul nr. 2.

"Internalizarea" acestor cerințe în activitatea managerială a întreprinderilor industriale românești - îndeosebi pe termen scurt și mediu - poate fi condiționată esențial de următoarele elemente:

a) o conjunctură economico-financiară nefavorabilă majorității întreprinderilor industriale care funcționează, în mare parte, la 40-50% din capacitate, lipsite de mijloacele financiare, cu structuri organizatorice tipice economiei centralizate (cel puțin în ce privește protecția mediului) și cu priorități de altă natură decât cele ale protecției mediului.

Numai întreprinderile care reușesc să oprească declinul economic al propriilor activități vor putea să includă printre obiectivele conducerii și pe cele ale protecției mediului;

b) standardele de calitate au, în multe cazuri, valori inferioare celor similare din Europa Occidentală. Este cunoscut că unele țări comunitare (Germania, în special) au dus o politică susținută (inclusiv pe plan financiar) pentru atingerea unor performanțe ecologice a produselor și tehnologiilor din ce în ce mai ridicate, creându-și astfel avantaje economice.^{1,2} Reducerea decalajelor dintre normele comunitare de protecție a mediului și standardele din România nu este simplă: sunt necesare, uneori, tehnologii noi, investiții de infrastructură, aparatură de control intern și de monitoring etc.

¹ *Special Ecoindustrie, supliment la revista l'Usine Nouvelle nr. 2369/14 iunie 1992, p. 116.*

² *L 'innovation ecologique -facteur de competitivite, în Science et vie rtr.905/feb. 1993, p. 126.*

În acest proces de aliniere la normele comunitare, industria din România nu va primi ajutor decât de natură informațională, ceea ce, de altfel, este de așteptat și normal într-o Europă cu industrii concurențiale și, în general, cu supraproducție de mărfuri. O asemenea opinie este exprimată și în literatura de specialitate din Europa Comunitară¹.

Tabelul nr. 2 - Cerințele impuse agenților economici de diferite categorii pentru protecția mediului, după capacitatea lor ecologică

Categorii întreprinderii	Cerințe pentru protecția mediului pe termen:		
	scurt	mediu	lung
1	2	3	4
Întreprinderi prevăzute prin proiect și construcție cu instalații de tratare a efluenților de proces în limitele normale a standardelor naționale	Punerea și menținerea în stare de funcționare a instalațiilor existente	Alinierea treptată la normele de calitate tipice Europei Comunitare	Excelența ecologică Dezvoltarea durabilă
Întreprinderi care poluează mediul prin neglijență; neefectuarea reparațiilor curente și capitale, slabă pregătire profesională, lipsă de responsabilitate personală, indiferența personalului la problemele mediului ambiant	Stabilirea de către Guvern a unui termen scurt de încadrare în normele naționale de protecție a mediului	Menținerea sub control a fenomenului de poluare industrială	Alinierea treptată la normele de calitate tipice Europei Comunitare
Întreprinderi care funcționează fără instalații de protecție a mediului	Oprirea instalațiilor până la completarea tehnologiilor de tratare a efluenților poluanți	Încadrarea în limitele normelor naționale de protecție a mediului	
Întreprinderi ce au scos din funcțiune instalațiile de reciclare a produselor uzate	Activarea rapidă a instalațiilor	Extinderea activității. Organizarea de rețele proprii de colectare	Obținerea de avantaje de firmă
Întreprinderi care produc deșeuri valorificabile (în practica mondială)	Realizarea de investiții pentru valorificarea deșeurilor	Extinderea activității de valorificare a deșeurilor în condiții de eficiență economică	Perfecționarea proceselor tehnologice de valorificare, comercializarea acestora

c) mărimea (dimensiunea) întreprinderilor va fi un element favorizant sau restrictiv în alinierea la normele europene de protecție a mediului: întreprinderile de mici dimensiuni vor fi favorizate de capacitatea lor de adaptare, volumul investițiilor mai redus, inventivitatea mai ridicată.²

Marile unități (rămase tot de mari dimensiuni și după divizarea lor continuă), neperformante financiar, cu activitatea inovațională neconvingătoare (funcția cercetare-dezvoltare nu apare încă în structura organizatorică a marilor

¹ *Foundamental Strategies for an Ecological Plan for Europe, Institut fur Europaische Umweltpolitik, Bonn, 1992, p. 27.*

² *L'innovation ecologique - facteur de competitivite, în Science et vie nr. 905/feb. 1993, p. 126*

întreprinderi industriale din România) vor găsi greu posibilități de a deveni performante și în domeniul protecției mediului;

d) atitudinea conștientă asupra fenomenului de poluare industrială și a efectelor acestuia asupra personalului și zonei vecine platformei industriale este necesară și trebuie creată. Ea condiționează respectarea prevederilor existente, a regulamentelor tehnologice, normelor de calitate a factorilor de mediu;

e) în sfârșit, există o corelație între nivelul de dezvoltare economică al unei țări și protecția mediului. Sărăcia¹ nu favorizează respectarea măsurilor de protecție a mediului; redresarea economică va însemna, concomitent, și capacitate ecologică sporită pentru întreprinderi de a reacționa pozitiv la cerințele protecției mediului (tabelul nr. 2).

În accepțiunea organizațiilor internaționale care au elaborat studii de impact ecologic sau strategii de protecție a mediului (în cadrul unor programe PHARE, UK Know-How Fund, US Aid etc.), pe termen scurt, protecția mediului în România înseamnă atenția ce trebuie acordată unor zone cu nivel critic de poluare, denumite chiar zone critice sau zone prioritare.² Din nefericire, guvernele din ultimii trei ani și jumătate nu și-au însușit aceste studii și nu au prezentat nici un program de intervenție în zonele critice.

Alte propuneri și sugestii adresate țărilor din Europa Centrală și de Est de către CEE se referă la renunțarea la unele tehnologii de tipul produselor clorosodice, arderea cărbunelui pulverizat în CET-uri, produse cu mercur sau care se produc cu ajutorul mercurului, energetica nucleară etc. și, în general, a acelor fabricații care prezintă pericol pentru mediu, pentru oameni, în special.³

O cale realistă pentru îmbunătățirea calității factorilor de mediu în situația economico-managerială a întreprinderilor industriale actuale - și o premisă pentru respectarea cerințelor formulate anterior în tabelul nr. 2 - pare aceea a luării unor măsuri convergente la nivel macroeconomic precum și reflectarea acestora la nivel macroeconomic. Setul de măsuri ar

trebui să cuprindă:

- completarea cadrului legislativ ce privește protecția mediului;
- conceperea instrumentelor corespunzătoare respectării legilor.

La nivelul micro, o primă condiție a căutării de soluții pentru problemele mediului o reprezintă sensibilizarea conducătorilor (managerilor) și a întregului colectiv de salariați la cauzele și efectele poluării industriale.

În timp ce întreprinderile din România abia conștientizează că protecția mediului devine obligatorie și că valorificarea mediului poate fi un factor de performanță economică începând cu întreprinderile din categoriile a 4 și a 5 (tabelul nr. 2) și apoi cu cele din categoria 1, în țările din Europa Occidentală,

¹ Manea Gh. - Sărăcia și protecția mediului, în *Tribuna Economică* nr.30/august 1993

² România - *Environment Strategy Paper*, World Bank, 11 mai 1992

³ Greenpeace - *Avoiding Western Mistakes: A Guide to clean investment in Eastern and Central Europe*, nr. 20, Budapesta, 1991

politicile întreprinderilor sunt orientate spre atingerea stării de durabilitate, de păstrare a echilibrului biologic. Tipice acestei perioade sunt următoarele orientări:

- internalizarea externalităților de mediu până la limita care afectează drastic profitabilitatea fabricației: după această limită trebuie schimbată tehnologia cu una mai puțin poluantă sau nepoluantă;
- crearea pieței pentru produse curate ecologic; promovarea ecolabelling (înregistrarea produselor, marcă ecologică);
- sporirea rolului instituțiilor financiare în influențarea deciziilor întreprinderilor în privința reducerii riscurilor fabricației, poluării mediului etc., prin politica creditelor;
- promovarea biotehnologiilor, ca parte a procesului de dezbatere
- durabilă;
- integrarea problemelor protecției mediului în preocupările managerilor unității economice;
- transparența datelor care privesc mediu! înconjurător și implicarea publicului în controlul fabricației¹ (privit prin impactul acestuia cu mediul).

Modul în care aceste orientări se regăsesc în politicile (sau strategiile de firmă) poate fi sesizat și din intervalul prezentat în tabelul nr. 3, fiecare întreprindere stabilindu-și propriile priorități.

Tabelul nr. 3 - Eforturi financiare la nivelul firmelor industriale pentru măsuri de protecție a mediului

Obiectiv	Firme, țara	Cheltuieli	Bibliografie
Obținerea benzinei fără aditivi, pe bază de plumb	Elf - Franța	850 mil. F.F. pentru faza de alchilare	L'Usine Nouvelle nr. 2374/23 iulie 1992, p. 25
Desulfurarea combustibililor petroliferi	Shell - Anglia; Elf - Franța	2 mld. F.F. 1,5 mld. F.F. la rafinăria Donges, Feyzin și Grand Puits	
Modernizarea unei rafinării pentru obținerea benzinei fără plumb; capacitate 5 mil.t/an	Alaska - USA	750 mil. dolari	Hydrocarbon Processing, oct. 1986, p. 25
Reducerea gradului de toxicitate la gazul de eșapare a automobilelor	General Motors SUA	120-125 mil. dolari anual alocați activității de cercetare-dezvoltare	Probleme Economice, INCE nr. 35, 1990, p.35
Refacerea mediului înconjurător în zona Copșa Mică	Carbosin, IMN Copșa Mică, România	3 mld. lei	Date de la Ministerul Industriei, 1992
Reducerea nivelului poluării	Zlatna - România	20 mil. dolari	
Reținerea SO ₂ din gazele eliminate de termocentrale în atmosferă		0,9-1,0 mld. dolari	Banca Mondială: România: Environment Strategy Paper, 1992, p. 93-95
Realizarea unui sistem de monitoring în zona Giurgiu- Ruse	Combinatul Chimic Giurgiu - România	400 mii dolari	idem, p. 79

¹ Commission of the European Communities: Towards Sustainability. An European Community Program of Policy and Action, vol. II, Brussels, 21 nov. 1992, p.6-29.

4. Eforturi financiare de punere sub control a fenomenului de poluare la nivelul diferitelor categorii de agenți economici din industrie

La nivelul macroeconomic, cheltuielile pentru protecția mediului se mențin în țările dezvoltate între 1-2% din PIB¹ și este normal ca și la nivelul întreprinderilor industriale cheltuielile pentru protecția mediului să fie relativ ridicate. Asupra acestui aspect se regăsesc în literatura de specialitate date elocvente, ca de exemplu:

- cca. 20% din volumul investițiilor noilor instalații sunt destinate protecției mediului (firma Kellog din SUA)²; ponderea costurilor protecției mediului în totalul costurilor de producție este de aceeași mărime cu cea a salariilor (la firma Bayer)³;
- cca. 15% din beneficiul unei întreprinderi se poate datora respectării legislației ecologice și de transformare a legislației într-un instrument de politică economică pentru a obține beneficii pe piață (piața ecoproduselor, de pildă).

Pentru România, protecția mediului presupune costuri suplimentare de producție care pot influența negativ performanțele economico-financiare ale unității, performanțe situate în limite critice în cazul multor întreprinderi. Ce surse financiare pot fi avute în vedere în acest caz?

Ajutorul financiar străin este practic exclus; colaborarea sub forma unor societăți mixte de producție în care să intre marile întreprinderi a rămas o dorință; subsidiile guvernamentale nu au fost evidente și nu se întrevăd nici în viitor, în condițiile unui dezechilibru bugetar din ce în ce mai mare. În aceste condiții de penurie financiară, politica pe termen scurt a întreprinderilor industriale în domeniul protecției mediului ar putea cuprinde măsuri de tipul următor:

a) activarea instalațiilor de recuperare a deșeurilor și obținerea, pe această cale, de beneficii (prin amplificarea activității economice) și posibilități suplimentare de investiții în domeniul protecției mediului. În acest sens, a fost elaborat de către autor⁴, un material documentar intitulat: "Ecoindustria: prezent și viitor", în care, în afara mărimii cheltuielilor efectuate pentru protecția mediului în țările occidentale este prezentată piața ecoproduselor, dimensiunile, gradul de diversificare și perspectivele acesteia.

De pildă⁵, prin recuperarea și reciclarea deșeurilor, Franța a obținut 26,7 mld.F.F. în anul 1991 dintr-o cifră de afaceri totală de 86,3 mld. F.F.; în S.U.A.

¹ *Feem Newsletter nr. 3/nov. 1992, p. 29*

² *Hydrocarbon Processing, sept. 1991, p. 34-35*

³ *Robins Nick - Op. cit, p. 295, 299*

⁴ *Manea Gh., Ecoindustria - prezent și viitor, IDC/PPM nr. 3, Ed. OID/ICM; 1993, p. 17-21*

⁵ *Pentru comparație, în Franța de exemplu, din cantitatea de 450 mii t lubrefianți auto uzați se reciclează 290 mu t anual; se valorifică 25% din totalul pneurilor uzate și 40%*

piața ecoindustrii a depășit 130 mld. dolari, a Germaniei a fost de 144 mld. ECU, a Marii Britanii de 6,8 mld. ECU etc.

O pondere importantă în valorificarea prin reciclarea deșeurilor revine ambalajelor de tot felul; în țările membre ale CEE 90% din cantitatea totală de ambalaje uzate este valorificată, din care 60% prin reciclare.

Întreprinderile din România au capacități instalate de recuperare a deșeurilor polimere, ambalajelor metalice, uleiurilor lubrifiante uzate, anvelopelor auto, hârtiei, cioburilor de sticlă și sticlelor nestandardizate, metalelor neferoase etc.¹ Punerea în funcțiune a acestor instalații se poate face rapid; decizia aceasta depinde de interes și de vitalitatea rețelelor de colectare a deșeurilor. Oportunități noi au apărut după anul 1989 pentru extinderea preocupărilor de valorificare a deșeurilor, nevalorificate încă. Odată cu liberalizarea comerțului au apărut masiv cantități suplimentare de ambalaje de hârtie, PET (polietilen tereftalat), aluminiu, sticlă, fără ca acestea să-și găsească filiere de valorificare. PET-ul (ambalajul tipic al băuturilor carbogazoase) poate fi ușor reciclat, produsul nativ se comercializează cu 1880 £/t;

b) organizarea unei rețele proprii de colectare a deșeurilor recuperabile de către întreprinderile cu posibilități de valorificare. Numărul șomerilor existenți, aportul Oficiilor județene de plasare a forței de muncă sunt facilități pentru organizarea rețelei de colectare.

Acești mici întreprinzători (colectori) ar putea, în viitor, să prelucreze ei înșiși deșeurile colectate, transformându-se în patroni de mici întreprinderi;

c) utilizarea forței de muncă în întreprinderi pentru depoluarea propriilor incinte industriale, întreținerea clădirilor, drumurilor, etanșarea utilajelor și schimbarea, astfel, a aspectului întreprinderilor. Aceași forță de muncă excedentară poate fi folosită la depoluarea terenurilor vecine platformelor industriale și redarea acestora unor beneficiari care să le utilizeze în scopuri economice.

În jurul platformelor industriale există, în toată țara mii de hectare de teren nefolosit. Depoluarea acestora, amenajarea lor spre a fi cultivabile și concesionarea pe perioade de 10-20 ani către șomerii întreprinderilor ar fi o soluție pe care o considerăm posibilă, necesară și eficientă economic și ecologic.

În aceste zone s-ar putea, în timp, dezvolta mici întreprinderi care să prelucreze deșeurile marilor platforme industriale, să asigure servicii pentru acestea, să "graviteze economic" în jurul lor²;

d) fondurile de producție pot fi luate în considerare pentru a fi folosite la exploatarea corectă a instalațiilor de tratare a poluanților, la repararea echipamentului, completarea aparatului de măsură și control;

din acumulatori; totalul reperelor uzate recuperate dintr-un automobil a ajuns la 72% și se încearcă să se ajungă la 88%. Japonia reciclează 50% din întreaga cantitate de hârtie uzată; Suedia - 40%

¹ *Plasticomp Database ECE/CHEM 387, ONU, New York 1992, p. 53.*

² *Manea Gh. - Întreprinderi mici realizate cu ajutorul marilor unități economice, în Muncă și Progres Social nr. 4/1992 (12), p. 70-72*

e) pentru întreprinderile lipsite de instalații de tratare a poluanților - întreprinderile proprietate de stat - proiectarea și realizarea acestei infrastructuri trebuie făcută cu fonduri de investiții proprii, alocate de la buget, prin intermediul Ministerului Industriei, sau procurarea cu ajutorul holding-ului (când acesta există), ori obținute de la Bancă, sub forma creditelor CU dobândă redusă; în acest ultim caz, este necesară o legislație corespunzătoare;

f) BERD acordă credite pentru investiții în domeniul protecției mediului, dar în condiții de risc minim pentru creditor. Pot fi identificate asemenea unități în industria cimentului, metalurgia neferoasă, energetica pe bază de cărbune. Aceste domenii ar reprezenta și avantajul - prezumtiv - al multiplicării unor echipamente de depoluare în România pe bază de licență străină (filtre de suspensii la gazele de ardere, absorbere de SO₂ etc.);

g) în anumite situații, cooperarea externă s-a dovedit a fi o soluție în rezolvarea unor cazuri de poluare industrială: reactivarea unor asemenea interese (firme străine s-au oferit să livreze instalații de reținere a prafului de ciment din gazele din cuptoarele de clinker în contrapartidă cu praful separat, de exemplu).

Asemenea inițiative ar putea fi benefice pentru protecția mediului.

h) un fond centralizat, format din totalul amenzilor, taxelor pentru protecția mediului ar putea fi constituit (după modelul multor țări dezvoltate industrial sau al țărilor vecine României) și repartizat întreprinderilor din zonele cu nivel critic de poluare, pentru remedierea situației.

În fondul centralizat ar putea fi inclus și un "impozit ecologic" care ar consta din taxe impuse posesorilor de autovehicule¹ din mediul urban și importatorilor de produse cosmetice pe pază de clorofluorocarboni, periculoși și pentru stratul de ozon al Terrei. Redistribuirea impozitului ecologic pe autovehicule ar viza purificarea atmosferei așezărilor urbane (filtre pentru gazele de eșapare, promovarea electromobilelor, amplasarea de bariere fonice pentru protecția locuitorilor etc).

Se poate deduce din cele prezentate mai sus că fiecare întreprindere trebuie să-și găsească sursa cea mai potrivită de finanțare pentru suportarea cheltuielilor necesare protecției mediului; concomitent trebuie căutate și alternativele de a obține beneficiu economic din protecția mediului.

Volumul însemnat al costurilor protecției mediului (tabelul nr. 1) este un criteriu important în restructurarea industriei, fiind avantajate acele întreprinderi cu potențial poluant redus.

¹ În Anglia, taxa pe autoturisme variază de la 60 lire/an pentru motoarele sub 1000 cc și 240 lire/an la cele peste 3000 ce (*Probleme economice, INCE, nr. 311-32/1990, p. 65-74*)

5. Aspecte manageriale ale unităților industriale de producție din România

Managementul mediului înconjurător¹ la nivelul unităților economice a cunoscut o evoluție continuă și rapidă în ultimii 10-15 ani; principalele trăsături ale acestei evoluții au format tema unui documentar publicat de autori în literatura de specialitate din România.² Rezultă din această lucrare că în abordarea managerială s-au dezvoltat practici diferite, tipice nivelului de dezvoltare al fiecărei unități de producție și corespunzătoare strategiilor de firmă. Par relevante pentru prezentul și perspectiva evoluției industriei românești următoarele tipuri de management ecologic:

- integrarea politicii ecologice în politica de firmă;
- excelența ecologică, competitivitatea verde etc.

Din analiza stadiului și evoluției posibile a managementului mediului înconjurător se desprinde concluzia că există o logică a formelor diferite pe care le îmbracă managementul și că nu se poate sări peste etapele pe care acesta le-a cunoscut până acum. Cu referire la România, care se găsește la începutul abordării managementului protecției mediului, aceasta trebuie să înceapă, ca și celelalte țări dezvoltate, cu următoarele elemente de bază:

- regăsirea în structura organizațională a unității, a compartimentelor și posturilor care se ocupă de protecția mediului;
- stabilirea unei politici clare de protecție a mediului;
- stabilirea și statuarea responsabilităților individuale pentru diferite aspecte ale protecției mediului;
- organizarea controlului calității efluenților poluanți, a sistemului de monitoring intern;
- organizarea auditului de mediu;³

¹ *Managementul protecției mediului la nivelul întreprinderilor reprezintă legătura ideală între politica, obiectivele și programul unităților pe de o parte și rezultatul activității acestora, pe de altă parte. Rolul managementului protecției mediului este acela de a realiza politica și programul întreprinderii, concentrând atenția asupra aspectelor organizaționale, evaluării efectelor poluării, calității sistemelor de monitoring și suficienței sistemului informațional.*

² Manea Gh. - *Ecoindustria -prezent și viitor*, IDCM/PPM nr.3, Ed. OID/ICM 1993, p.17-21

³ *Auditul de mediu reprezintă acțiunea de examinare sistematică a interacțiunii dintre operațiile care au loc într-o întreprindere și mediul său înconjurător. Se au în vedere factorii de mediu, legislația existentă, efectele asupra comunității vecine, asupra peisajului, a sistemelor ecologice. Auditul de mediu include și percepția publică asupra activității întreprinderii Această interacțiune trebuie privită și în concordanță cu politica firmei, cu sistemul de management existent și preconizat, cu programele de producție, cu bugetul de venituri și cheltuieli etc. (Avoiding Western Mistakes: A*

- alocarea unui buget pentru protecția mediului;
- instruirea personalului de specialitate;
- sensibilizarea întregului personal al întreprinderii în legătură cu problemele și soluțiile fenomenului de poluare industrială.

Ca premise ale organizării incipiente a managementului protecției mediului conform setului de acțiuni descrise mai sus, se consideră necesare:

- inventarul poluanților, cunoașterea efectului acestora asupra mediului (factorilor de mediu, oamenilor, animalelor, infrastructurii de fabricație), informații asupra normelor și standardelor de calitate a factorilor de medii, de gestiune a poluanților, reglementărilor internaționale, toate acestea ajutând la organizarea auditului de mediu și la elaborarea studiilor de impact;
- punerea în funcțiune și completarea instalațiilor necesare tratării emisiilor poluante.

Se consideră că setul de acțiuni propus mai sus¹ poate fi concretizat în întreprinderile din România și particularizat pe tipuri de întreprinderi.

Era poate oportun ca în cadrul documentațiilor necesare dosarului privatizării întreprinderilor industriale din România să se ceară și studiile de impact asupra mediului înconjurător, ceea ce ar fi stimulat grija unităților pentru mediul înconjurător, ar fi sensibilizat salariații acesteia asupra daunelor aduse de activitatea lor ecosistemelor naturale și ar fi facilitat și organizarea auditului de mediu.

Un alt aspect esențial pentru organizarea managementului mediului înconjurător este nivelul normelor de calitate impuse factorilor de mediu. Legislația națională obligă întreprinderile la respectarea normelor și standardelor proprii. Tratatul și înțelegerile internaționale, fluxurile de import și export, extinderea - ca perspectivă - a comunității statelor europene, răspândirea normelor comunitare, fac necesară alinierea normelor de calitate interne la cele ale Europei Occidentale - sarcină dificilă pentru întreprinderile noastre.

O asemenea opțiune este regăsită și în prevederile Strategiei de reformă economico-socială a programului de guvernare² care, în capitolul "Politica în domeniul mediului" menționează că aceasta este o "opțiune majoră a Guvernului" și că... "se vor elabora norme și standarde de emisii compatibile sau similare cu cele ale Comunității Europene".

Guide to Clean Investment in Eastern and Central Europe, Ed. Greenpeace, Budapesta, 1991, p. 18-21)

¹ A se vedea și recomandările făcute de firma de consulting Chem System Ltd. din Anglia în lucrarea "Restructuring of the Romanian Petrochemical Industry", faza I, sept. 1993

² *Guvernul României: Strategia de Reformă Economico-Socială a Programului de guvernare, București, febr. 1993, p. 72*

Pe termen lung, va trebui ca managementul protecției mediului să se alinieze metodologic celui în curs de standardizare în Europa Comunitară (a se vedea, pentru exemplificare, British Standard nr. 7750 - "Specification for Environmental Management System") care corelează auditul de mediu, sistemul de măsurare a performanțelor calității factorilor de mediu, analiza ciclului de viață a produsului și ecolabelling (etichetarea, marcarea, certificarea performanțelor ecologice ale produselor).¹

Criteriile care sunt luate în considerare la formularea concluziilor studiilor de impact în auditul de mediu pot fi criteriile ESID care pot contura drumul unității către o dezvoltare durabilă.²

Concretizarea setului de acțiuni corespunzătoare managementului incipient al protecției mediului, în întreprinderile industriale din România, presupune:

- reconsiderarea organizațională a fiecărei întreprinderi pentru includerea formelor tipice de management, ținându-se seama de specificul unității, intensitatea fenomenului de poluare, de ecartul existent față de limitele poluanților prevăzute în standardele de calitate;
- luarea în considerare a compartimentelor existente de protecția muncii, toxicologie, CTC (control tehnic de calitate) se constituie ca factori favorizanți ai organizării managementului mediului, în aceste compartimente găsindu-se consumatori ai procesului de poluare;
- completarea Regulamentului de organizare și funcționare a unității cu sarcinile noului compartiment, nominalizarea personalului, instruirea acestuia sunt etape în parcurgerea acestor acțiuni de introducere a responsabilităților personale în controlul procesului de protecție a mediului;
- elaborarea politicii de mediu trebuie făcută ca un derivat al politicii generale a întreprinderii din care să se poată desprinde aspectele economice, financiare, de investiții, de calitate a factorilor de mediu etc.
- studiile de impact se elaborează, de obicei, de către instituții și specialiști exteriori unității industriale dată fiind interdisciplinaritatea și mărimea colectivelor necesare. Se poate observa, deci, că aceste studii trebuie comandate cât mai degrabă, ele putând ajuta procesul de organizare a managementului protecției mediului și să devină bază documentară pentru primul audit de mediu;
- auditul de mediu poate fi completat cu contabilizarea cheltuielilor pentru protecția mediului¹ obținându-se astfel elemente pentru

¹ Bartolome M. - *The new E.C. Regulation, Ecomanagement and audit scheme, în Freem Newsletter nr. 2, 1993, p. 17-20*

² *Serving Development by serving the environment, UNI DO, Viena, 1992, p.93*

întocmirea bugetului necesar protecției mediului. Auditul de mediu organizat anual joacă rol de feedback al activității de ansamblu a întreprinderii în privința preocupării de respectare a normelor de protecție a mediului;

- instruirea personalului din compartimentul de protecția mediului se poate face în mai multe feluri: prin forme organizate de instituții internaționale de ajutorare a României (USAID, PHARE etc.), prin organizații europene neguvernamentale (Regional Environmentai Center, AIDRON etc.) care au în România forme stabile de activitate, precum ETP (Environment Training Program), Centrul de informare și Instruire - Ploiești etc. Există, de asemenea, un potențial de instruire prin centrele departamentale de pregătire profesională și oficiile de informare-documentare ale ministerelor industriei, apelor, pădurilor și mediului înconjurător etc. Forme de pregătire a specialiștilor în protecția mediului, organizate de către instituțiile guvernamentale nu ne sunt cunoscute;
- sensibilizarea întregului personal în legătură cu necesitatea protecției mediului se poate face conform practicii mondiale, recurgând la mai multe metode. Dintre acestea, se evidențiază prin eficiență, modelul Winter² care urmărește schimbarea comportamentului salariaților prin dezvoltarea unei gândiri ecologice care nu se oprește la porțile întreprinderii și care integrează criteriile ecologice în performanțele economice ale unității (prefigurarea a ceea ce se înțelege prin "business ecologic").³

Aplicarea managementului protecției mediului în întreprinderile din România, în afara obiectivului principal de punere sub control a procesului de poluare va avea ca urmare și:

- creșterea numărului salariaților (amplificarea unor activități ca elaborarea studiilor de impact, de exemplu), direct și indirect productivi;
- conturarea treptată a unei piețe a protecției mediului (care a ajuns pe plan mondial, la 300-450 mld. DM/an);
- valorificarea unor deșeuri și reducerea astfel a presiunii acestora asupra mediului înconjurător;
- restructurarea treptată a Industriei și după criteriul protecției mediului și alinierea performanțelor ecologice a fabricațiilor și produselor la nivelul celor uzuale pe piața și în practica mondială;
- îmbunătățirea performanțelor de calitate a produselor - argument în creșterea competitivității acestora pe *pletele* externe.

¹ Iolanda Dăduianu-Vasilescu - *Contabilitatea mediului înconjurător*, IDCM/PMM nr.4, 1993, Ed.OID/ICM, București.

² Nick Robins, *Op. cit.*, p. 145

³ Dubrana D. - *Le business de l'ecologie*, în *Science et vie*, mai 1990, p. 107-119.

Punerea sub control a fenomenului de poluare industrială în România presupune existența cadrului legislativ corespunzător, a instrumentelor necesare respectării acestui cadru (inclusiv cele de ordin coercitiv), a strategiilor și politicilor macroeconomice și derivate ale acestora la nivelul unităților economice.

Unitatea strategiilor și politicilor macro și micro economice este dată de concepte și abordări metodologice acceptate la nivel național; conceptul dezvoltării durabile poate fi luat în considerare (fiind prevăzut în proiectul Legii mediului înconjurător).

Aprecierea fenomenului de poluare prin intermediul externalităților și internalităților de mediu, ca abordarea economică și prin ecobilanț, ca abordarea cantitativă, se constituie în premise ale mobilizării întreprinderilor în vederea controlului fenomenului de poluare.

Costurile relativ mari implicate în reducerea potențialului poluant al unităților presupune o ierarhizare a acestor cheltuieli și o abordare a principalelor aspecte ale protecției mediului. Vor fi promovate, preponderent, acțiunile care presupun minimum de cheltuieli sau acelea care aduc beneficii (reciclarea produselor uzate, valorificarea unor deșeuri).

În funcție de performanțele economice ale unității poate fi avută în vedere recurgerea, în mai mare măsură, la fondurile de producție, de investiții, la credite pentru completarea, perfecționarea și modernizarea instalațiilor de tratare (depoluare) a efluenților de proces sau, pe termen medii și lung, la modernizarea sau înlocuirea unor produse și tehnologii poluante.

Ca sarcină imediată se impune unităților economice încadrarea intensității fenomenului de poluare în limitele normelor și standardelor naționale și, în timp, la cele tipice Europei Occidentale, excelența tehnologică și ecologică, pe termen lung, fiind obiectivul ideal al oricărei întreprinderi care se dorește competitivă pe piața Europei Comunitare.

Performanțele ecologice ale întreprinderilor din România (indiferent de forma de proprietate) nu pot fi esențial ameliorate fără modificări în structura organizațional-funcțională a unității, fără sensibilizarea personalului la problemele protecției mediului, fără formarea unui "reflex ecologic" al întreprinderii, privită în ansamblul acesteia (infrastructură de producție + personal).

O formă incipientă de management al mediului înconjurător a fost propusă; setul de acțiuni necesare a fi realizate pe termen scurt poate fi amplificat, iar activitatea de protecție a mediului poate fi mult îmbunătățită, în funcție de dorința conducerilor strategice ale întreprinderilor, de starea economico-financiară a acesteia și de conștientizarea personalului față de dezavantajele poluării și avantajele protecției mediului.

INDEX DE AUTORI

- ALBU Lucian-Liviu, 3, 26 (XXXVII)
ALFRED Marshall, 10, 359 (XXXVII)
ALLAIS M., 512, 524 (XXXVII)
AMABLE B., 523 (XXXVII)
ANDREI Liviu, 71, 351 (XXXVII)
ARDANT Gabriel, 375, 389 (XXXVII)
AUVERS Denis, 77, 96 (XXXVII)
AVRĂMIȚĂ Gheorghe, 177 (XXXVII)
BADRUS Gh., 550 (XXXVII)
BARA Simona, 177, 230 (XXXVII)
BARDHAM Pranab, 299 (XXXVII)
BARDHAN P., 523 (XXXVII)
BARTOLOME M., 565 (XXXVII)
BĂLAȘA Ana, 65 (XXXVII)
BELLI Nicolae, 279 (XXXVII)
BERGER Pierre, 384 (XXXVII)
BEZDECHI Ștefan, 355 (XXXVII)
BLAGA Ion, 336 (XXXVII)
BLAUG Mark, 381, 386, 389 (XXXVII)
BOLOHAN Aura, 138 (XXXVII)
BRABAND Josef M. von, 291 (XXXVII)
BRAMOULE Richard, 380, 384, 385, 386, 389 (XXXVII)
BRAN Paul, 358, 359, 360 (XXXVII)
BRATU Ioan, 443 (XXXVII)
BRIAN G. Robinson, 359 (XXXVII)
BRUNDTLAND H., 547 (XXXVII)
BUCROFF Richard, 310 (XXXVII)
CARLO Carrara, 548 (XXXVII)
CASSEL G., 361 (XXXVII)
CASSEL Gustave, 384 (XXXVII)
CONDILLAC E., 355 (XXXVII)
CREIGHTNEY Cavelle D., 335 (XXXVII)
CROITORU Lucian, 8, 233 (XXXVII)
CROSS Christophe, 77 (XXXVII)
CUITTON Henry, 389 (XXXVII)
DALLAGO B., 512, 523 (XXXVII)
DAN Vasile, 8 (XXXVII)
DĂDUIANU-VASILESCU Iolanda, 566 (XXXVII)
DEHEM Roger, 77, 96 (XXXVII)
D'ESTAING V.G., 88 (XXXVII)
DOBRESCU Emilian, 8 (XXXVII)
DUBRANA D., 566 (XXXVII)
DUMITRESCU Sterian, 80, 96 (XXXVII)
DUMITRU D., 230 (XXXVII)
FALLER P., 335 (XXXVII)
FAULKS Rex W., 335 (XXXVII)
FEDER Gershon, 310 (XXXVII)
FEKETE J., 88 (XXXVII)
FLOUZAT Denise, 403, 429 (XXXVII)
FREEMAN Jack, 553 (XXXVII)
FRIEDMAN Milton, 84, 86, 87, 96, 369, 385, 417 (XXXVII)
FROIS Gilbert Abraham, 359, 381, 389 (XXXVII)
GALBRAITH J.K., 298 (XXXVII)
GANG Dai, 309 (XXXVII)
GEORGESCU George, 495 (XXXVII)
GEORGESCU-ROEGEN, Nicholas 15 (XXXVII)
GHEȚĂU Vasile, 140, 142 (XXXVII)
GIUSTINIANI A., 524 (XXXVII)
GOLAN Amos, 8, 14 (XXXVII)
GOLD Joseph, 76, 77, 78, 81, 82, 96, 365, 385 (XXXVII)
GONRAGUE Pillat, 553 (XXXVII)
GRAZIANI G., 523 (XXXVII)
GRIGORESCU C., 221, 222, 223, 230, 523 (XXXVII)
GRIGORESCU Constantin, 39, 117 (XXXVII)
GUITTON Henry, 380, 384, 385, 386 (XXXVII)
HAIBO Li, 285, 288 (XXXVII)
HAKEN Herman, 14 (XXXVII)
HALUS Radu, 138 (XXXVII)
HAMILTON Lee N., 283, 295, 296 (XXXVII)
HARROD R., 87, 88, 96 (XXXVII)
HEERTJE Arnold, 359 (XXXVII)

- HENIN Pierre-Yves, 8 (XXXVII)
 HIEJMAN W.I., 547, 548 (XXXVII)
 HORNİK Richard, 325 (XXXVII)
 HUNTINGTON Samuel P., 293 (XXXVII)
 IANCU A., 334 (XXXVII)
 ION Mihai, 397, 443 (XXXVII)
 IONIȚĂ Elisabeta, 177 (XXXVII)
 JACKSON M., 505, 523 (XXXVII)
 Janos FEKETE, 88 (XXXVII)
 JIAJU Ma, 291, 301, 303 (XXXVII)
 JINGA Victor, 87, 355, 359, 361, 365, 366, 368, 370, 375, 381, 382, 389 (XXXVII)
 JOHNSON Gale, 299 (XXXVII)
 KEYNES J.M., 77, 84, 91, 372 (XXXVII)
 KINDERBERGER C.P., 87 (XXXVII)
 KINNON R.Mc., 384 (XXXVII)
 KIRITESCU C., 369, 389 (XXXVII)
 KRABBE J.J., 547, 548 (XXXVII)
 KRISTOF Nicolas D., 295 (XXXVII)
 KRONROD I., 358 (XXXVII)
 LANGE Oskar, 297, 300 (XXXVII)
 LEIBNITZ, 16 (XXXVII)
 LIN Justin Yijn, 310 (XXXVII)
 LORENZ Edward, 14 (XXXVII)
 LUPU Mihaela, 527, 531 (XXXVII)
 MAHONEY Robert W., 325 (XXXVII)
 MAIOREANU C., 83, 89, 93, 96, 369 (XXXVII)
 MAIORESCU C., 368 (XXXVII)
 MALASSIS L., 230 (XXXVII)
 MALÎȘEV I., 358 (XXXVII)
 MANDELROT Benoit, 6, 14 (XXXVII)
 MANEA Gheorghe, 543, 547, 550, 558, 560, 561, 563 (XXXVII)
 MARX, 10, 298, 355, 356, 359, 367, 373 (XXXVII)
 MĂRGINEAN Ioan, 40, 42, 65 (XXXVII)
 MIHAILESCU Alexandru, 8 (XXXVII)
 MOGG William Reds, 87 (XXXVII)
 MOLDOVAN Minodora, 177 (XXXVII)
 MOLNAR Maria, 126 (XXXVII)
 MONTESQUIEU, 371 (XXXVII)
 MOSSE Robert, 377, 389 (XXXVII)
 MUSGRAVE R., 414 (XXXVII)
 NAITO Wu, 302, 320 (XXXVII)
 NANEȘ Marcela, 443 (XXXVII)
 NEWTON, 11, 16 (XXXVII)
 NICK Robins, 548, 549, 560 (XXXVII)
 NOVAK Andrei, 33, 40 (XXXVII)
 OPREA Ioana, 177 (XXXVII)
 OPRESCU Dorel, 83, 93, 96, 367, 368, 389 (XXXVII)
 PARETO Alfredo, 359 (XXXVII)
 PÂRVUȚOIU Ioan, 381, 386, 389 (XXXVII)
 PEBEREAU Michel, 408 (XXXVII)
 PETTY William, 355 (XXXVII)
 PEYREFITTE Allain, 326 (XXXVII)
 PLANCK Max, 17 (XXXVII)
 POENARU Maria, 126 (XXXVII)
 POINCARÉ Henri, 14, 18, 20 (XXXVII)
 POPESCU Agatha, 381, 386, 389 (XXXVII)
 PUWAK H., 523 (XXXVII)
 QUESNAY François, 355 (XXXVII)
 QUIRES Fernando Bernaldo de, 340 (XXXVII)
 RADOCA Alexandru, 138 (XXXVII)
 RAND David, 14 (XXXVII)
 RETEGAN G., 137 (XXXVII)
 RICARDO David, 355, 367 (XXXVII)
 ROBINS Nick, 566 (XXXVII)
 ROEMER John E., 299 (XXXVII)
 ROLLO L., 524 (XXXVII)
 ROMER P.M., 523 (XXXVII)
 RONGXIA Li, 309 (XXXVII)
 ROOSA R.V., 83 (XXXVII)
 RUEFF lack, 87 (XXXVII)
 RUSSU Corneliu, 8 (XXXVII)
 SANDU Ilie, 65 (XXXVII)
 SCHMIDT B., 361 (XXXVII)
 SCHUMPETER Joseph, 10 (XXXVII)
 SHANGQUAN Gao, 297 (XXXVII)
 SHULIN Deng, 319 (XXXVII)
 SMALE Steve, 10, 14 (XXXVII)

SMITH Adam, 21, 355, 367, 408, 524
(XXXVII)

SOCOL Gh., 65 (XXXVII)

SOHEN E., 84 (XXXVII)

SORAN V., 547

STAND M., 89, 91, 92 (XXXVII)

STIGLITZ J., 252 (XXXVII)

STOICA Mihai, 329, 344 (XXXVII)

STOICHIȚOIU Daniela, 527, 535 (XXXVII)

ȘERBAN M., 547 (XXXVII)

ȘIMON Ilie, 93 (XXXVII)

TAYLOR Fred M., 297 (XXXVII)

TERRILL Ross, 295 (XXXVII)

THOM René, 14 (XXXVII)

TOPA Giorgio, 548 (XXXVII)

TRIFFIN Robert, 77, 87, 91, 92, 93, 94,
96 (XXXVII)

TURGOT, 91, 355, 366, 367, 380

VASILE Valentina, 145 (XXXVII)

VIEZUINA V., 344 (XXXVII)

VITTORIO V., 513, 524 (XXXVII)

WALRAS Leon, 359 (XXXVII)

WENWU Zhang, 287, 288, 290, 291
(XXXVII)

WONNACOT Paul, 408 (XXXVII)

WONNACOT Ronald, 408 (XXXVII)

WUNDUN Sheryl, 295 (XXXVII)

XIUHUAN Li, 311, 312 (XXXVII)

XIULAN Han, 309 (XXXVII)

YANNIAN Dai, 321 (XXXVII)

ZAHARESCU Barbu, 86, 367, 371
(XXXVII)

ZAMAN Gheorghe, 461 (XXXVII)

ZAMFIR C., 230 (XXXVII)

ZAMFIR Cătălin, 42 (XXXVII)

ZEEMAN Cristopher, 14 (XXXVII)

ZEMIN Jiang, 285, 296 (XXXVII)